

**ESSA IV. INTERNATIONAL EURASIAN
SYMPOSIUM ON SOCIAL SCIENCES
AND ARTS**

12-13 July 2024, Istanbul / TURKIYE

**ESSA IV. ULUSLARARASI AVRASYA
SOSYAL BİLİMLER VE SANAT
SEMPOZYUMU**

12-13 Temmuz 2024, İstanbul / TÜRKİYE

PROCEEDING
BOOK

TAM METİN
KİTAP

PROCEEDING BOOK

ESSA IV. INTERNATIONAL EURASIAN SYMPOSIUM ON SOCIAL SCIENCES AND ARTS

12-13 July 2024, Istanbul / TURKIYE

TAM METİN KİTAP

ESSA IV. ULUSLARARASI AVRASYA SOSYAL BİLİMLER VE SANAT SEMPOZYUMU

12-13 Temmuz 2024, İstanbul / TÜRKİYE

İstanbul, 2024

INTERNATIONAL EURASIAN SYMPOSIUM ON SOCIAL SCIENCES AND ARTS (ESSA)
ULUSLARARASI AVRASYA SEMPOZYUMU SOSYAL BİLİMLER VE SANAT (ESSA)

Adress: Kızılay Mah. İzmir 1-Cad. No: 13/11, 06530, Ankara / TURKEY

Web: essasymposium.org

E-posta: essasymposium@gmail.com

Tel: +905354737399

EDITOR / EDITÖR

Assist. Prof. Dr. Kiyal KAMCHYBEKOVA ABDİRAİM
Maksut ABDİRAİM

PROOFREADING / SON OKUMA

Prof. Dr. Abdulselam ARVAS

COVER AND GRAPHIC DESIGN / KAPAK VE İÇ TASARIM

Maksut Abdiraim

PUBLISHER / YAYINCI

KutBilim Research, Culture and Solidarity Association

ISBN: 978-605-73444-8-9

Istanbul, 2024

HOST INSTIUTIONS / EV SAHIPLERI

- Cusup Balasagun Kırgız Millî Üniversitesi (Kırgızistan)
- KutBilim Sosyal Bilimler ve Sanat Dergisi (Türkiye)

SUPPORTING INSTITUTIONS / DESTEKLEYEN KURUMLAR

- Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi (Kırgızistan)
- ARTSHIP Foundation (ABD), The Saint Andrew the First-Called Georgian University (Gürcistan)
- Hal & Dem Psikoloji ve Nöropedagoji Enstitüsü (Türkiye)
- Tashkent State Pedagogical University named after Nizami (Özbekistan)
- KutBilim Araştırma, Kültür ve Dayanışma Derneği (Türkiye)

INVITED SPEAKERS / DAVETLİ KONUŞMACILAR

- Prof. Dr. Zina KARAEVA, Kırgızistan Uluslararası Üniversitesi, Kırgızistan
- Prof. Dr. Yurdagül MEHMEDOĞLU, Marmara Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Rabiyat ASLANOVA, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
- Prof. Dr. Emilia ALAVERDOV, Gürcistan Teknik Üniversitesi, Gürcistan
- Prof. Dr. Gulnar KOZGAMBAYEVA, El-Farabi Kazak Devlet Üniversitesi, Kazakistan
- Doç. Dr. Shurubu KAYHAN, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türkiye

ORGANIZING BOARD / DÜZENLEME KURULU

- Prof. Dr. Valeri MODEBADZE, Gürcistan Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bölümü / Gürcistan (BAŞKAN)
- Doç. Dr. Metin KAR, Kocaeli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi / Türkiye (BAŞKAN)
- Prof. Dr. Zina KARAYEVA, Kırgızistan Uluslararası Üniversitesi, Kırgızistan
- Doç. Dr. Yagut ALİEVA, Bakü Devlet University, Azerbaycan.
- Dr. Öğr. Üyesi Kıyal K. ABDİRİM, Dicle University, Türkiye.
- Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Şerif AZARKAN, Dicle University, Türkiye

SCIENCE BOARD / BİLİM KURULU

- Prof. Dr. Abdıldacan AKMATALİYEV, Kırgız Milli İlimler Akademisi, Kırgızistan.
- Prof. Dr. Çaşteğin TURGUNBAYER, Dicle Üniversitesi, Türkiye.
- Prof. Dr. Ergin JABLE, Priştine Üniverstitesi, Kosova.
- Prof. Dr. Naciye ATA YILDIZ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye.
- Prof. Dr. Nezir TEMÜR, Gazi Üniversitesi, Türkiye.
- Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye.
- Prof. Dr. Tahir ZORKUL, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye.
- Prof. Dr. Tyntchtykbek Tchoreov (Tıncıtkbek Çorotegin), Cusup Balasagun Kırgız Millî Üniversitesi, Kırgızistan
- Doç. Dr. Azhar SHALDARBEOVA, L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi, Kazakistan.
- Doç. Dr. Nazgül ISABAYEVA, Erzincan Üniversitesi, Türkiye.
- Doç. Dr. Edina KUDUZOVIC, Tuzla Üniversitesi, Bosna Hersek.
- Doç. Dr. Elena BUDYKA, A.I. Yevdokimov Moskova Devlet Tıp ve Diş Hekimliği Üniversitesi, Russia Federasyonu.
- Doç. Dr. Enkhbat AVIRMED, Mongol Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Mogolistan.
- Doç. Dr. Mayrambek OROZOBAYEV, Ardahan Üniversitesi, Türkiye.
- Doç. Dr. Medera HALMATOV, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye.

- Doç. Dr. Naile ASKER, Azerbaican Mill İlimler Akademisi, Azerbaycan.
- Dr. Myagmarsuren DASHZEVGE, Milli Yönetişim Akademisi, Mogolistan.
- Dr. Sevinç ALİEVA, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

THE ENDURING GREAT POWER RIVALRY OVER TRANSCONTINENTAL TRADE DOMINANCE.....	1
TÜRKİYE'DE 2000 SONRASI KENT HEYKELLERİNİN BİÇİM İÇERİK OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ	10
SEMIOTICS UNITS IN KYRGYZ CULTURE AND LITERATURE AND THEIR TRANSLATION INTO ENGLISH	22
FATMA FAHRÜNİSA HANIM'IN DİLHARAP ROMANINDA KÜLTÜR İZLERİ	27
DEĞİŞİME KARŞI DİRENÇ KONUSUNA YÖNELİK YAPILAN EĞİTİM ÇALIŞMALARININ SİSTEMATİK DERLEMESİ.....	39
OKUL MÜDÜRLERİNİN YÖNETSEL KİNDARLIK DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ	58
OKUL ÖRGÜT ŞEMASININ SİSTEM KURAMI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ.....	74
RESSAM MUSTAFA SURURİ TAYLAN (1891-1947)(DÖNEMİ, HAYATI VE SANATI)	91
TRABZON SÜLÜKLÜ MEZARLIĞINDA BULUNAN 19. YÜZYIL ERKEK MEZAR TAŞLARI - I (1800-1824)	119
BARİLLA AFİŞ SERİSİNİN SEMANTİK, SENTANTİK VE PRAGMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ.....	157
SINIF ÖĞRETMENLERİN İLKOKUL MATEMATİK DERS KİTAPLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	174
İLKOKUL MATEMATİK PROGRAMINA (MAARİF MODELİ, 2024) İLİŞKİN SINIF ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ.....	187
KÜLTÜREL BELLEK KODLARININ GÖSTERGE MEKÂNI OLARAK EL SANATLARI (DENİZLİ ÖRNEKLEMİ)	199
İNTAGLİO VE KAMEO OYMALARINDA İŞLEME TEKNİKLERİ	208
WALLACE CHAN VE MÜCEVHERDE İNOVATİF ÇALIŞMALARI	217
SAGALASSOS ANTİK KENTİ MOTİFLERİNİN BİLGİSAYAR TEKNOLOJİLERİ İLE TAKIYA AKTARILMASI.....	233
2023 GENEL SEÇİMLERİ İLE 2024 YEREL SEÇİM SONUÇLARININ MUKAYESESİ (ELAZIĞ ÖRNEĞİ)	241
ÖĞRETMEN İMAJİ: BİR DOKÜMAN ANALİZİ ÇALIŞMASI	246
EĞİTİMDE RUHSAL LİDERLİK: BİR DOKÜMAN İNCELEMESİ	258
TARIK TUFAN'IN HİKÂYESİNDE ÖZEL ADLAR.....	271
NIGERİEN FARMERS FACING CLIMATE AND ENVIRONMENTAL CHANGE: SOCIO-ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS BASED ON THE EXAMPLE OF DEPARTMENT OF GOURÉ.....	281
TÜRK RESİM SANATINDA ÇAĞDAŞLAŞMA YOLUNDAKİ ADIM: D GRUBU SANAT TOPLULUĞU	288
ÇAĞDAŞ SANATTA BİR İLERLEME HAREKETİ OLARAK EKOLOJİK YAKLAŞIMLAR.....	307
ETHNOLOGICAL STUDY OF TABOOS IN THE SELECT WORKS OF EASTERINE KIRE: MATTER OF LIFE & DEATH.....	313
ҚАЗАҚСТАНҒА ДЕПОРТАЦИЯЛАНҒАН ХАЛЫҚТАРДЫҢ ТАРИХЫ:КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРІ МЕН БЕЙІМДЕЛУІ (ПОЛЯКТАР МЫСАЛЫНДА)	320
ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХ БОЙЫНША ҚАЗІРГІ ТАРИХНАМАДАҒЫ ПӘНАРАЛЫҚ ТӘСІЛДЕР МЕН БАҒЫТТАР (ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ ОҒЫЗ ТАЙПАЛАРЫ МЫСАЛЫНДА)	328
THE IMPORTANCE OF THE PROTECTED AREA IN THE DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE TOURISM IN THE MOUNTAINOUS REGION.....	334
THE DEVELOPMENT OF THE FAMILY HOTELS TREND IN MOUNTAINOUS ADJARA.....	339
THE ROLE OF EMOTIONAL STATE IN THE DEVELOPMENT OF TYPE 2 DIABETES MELLITUS	344
THE THERAPEUTIC INFLUENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF STUDENTS	348
VIII. VE XII. YÜZYILLARDA BELH ŞEHRİ	366

THE ENDURING GREAT POWER RIVALRY OVER TRANSCONTINENTAL TRADE DOMINANCE

Valeri MODEBADZE

Prof. Dr., Georgian Technical University
modebadzevaleri07@gtu.ge
ORCID:0000-0002-1232-4841

Abstract

This article describes the competition and rivalry among the great powers to dominate and control strategic trade routes. Research has revealed that there has always been a fierce competition between great powers and superpowers to control and dominate transcontinental trade routes. Controlling these strategic trade arteries allows a great power to project its power worldwide and exert pressure on sovereign countries. Great powers have an economic, geopolitical and cultural motivations to control and dominate transcontinental trade routes. Trade routes are lifelines for resources and military movement. Securing them strengthens a great power's global reach and influence. By controlling trade routes, great powers gain the ability to reward friendly nations and establish close commercial and economic relations with them and punish the rivals by denying them the access to economic lifelines.

Keywords: transcontinental trade routes, the Silk Road, maritime trade routes, rivalry between great powers, motivations for controlling trade routes.

Introduction -Ancient Transcontinental Trade Routes Between Europe and Asia

The Silk Road was a network of trade routes that connected different nations, cities, settlements and different civilizations. Through these routes exotic products were transported from Asia to Europe (spices, medicine, tea, etc.). The Silk Road was established by the Han Dynasty. Emperor Wu of the Han Dynasty sent his emissary Zhang Qian to Central Asia in 114 B. C. to establish relations with Central Asian states.

The name "Silk Road" was given to the ancient trade routes by the German traveler Baron Ferdinand von Richthofen in 1877 (Kurin, 2002). Along these trade routes, not only goods were transported, but also many progressive ideas and innovative thinking were exchanged between different nations of the world. These routes were used by merchants and travelers, but then at the beginning of the tenth century, these trade routes shifted elsewhere. This happened due to certain reasons: 1. The fall of the Tang Dynasty 2. The development of sea-trade routes in the direction of Southeast Asia, which provided a means to move people and goods faster over long distances. 3. The decline of the Roman Empire and the Rise of the Arabian power in the Middle East.

As the Roman Empire gradually lost territory in Asia and Arabian power rose in the Levant region, the ancient Silk Road trade network became increasingly perilous and less frequented by travelers (Britannica, 2024). The retreat of Roman control over key waypoints and corridors along the Silk Road left these vital transcontinental trade routes vulnerable to the expanding influence of various Arabian powers that emerged in the Levant. This shift in the regional balance of power destabilized the traditional Silk Road network, making it more hazardous for merchants, pilgrims, and other travelers to safely traverse these long-established commercial arteries.

The growing insecurity and unreliability of the Silk Road gradually deterred many from undertaking the arduous and dangerous overland journeys that had previously

facilitated the exchange of goods, ideas and cultural influences between the civilizations of the East and West. As these ancient trade routes fell into disuse, it marked a significant transition in the patterns of Eurasian commerce and interconnectivity that had flourished for centuries .

Pan-Asian trade was revived again during the rise of the Mongols in the 13th and 14th centuries, during which the Mongol rule extended over most of Asia (Britannica, 2024). Sometimes trade routes followed the ancient Silk Road, and sometimes sea routes were used to establish connections with different countries. These sea routes were established during the period when overland trade routes and the Silk Road lost their relevance and the rise of the Mongols on the international stage took place.

Through the Silk Road, innovative ideas and new inventions were spread from one continent to another. It was through the Silk Road that papermaking technology spread from China to Central Asia and then to Europe. Over time, the Silk Road expanded and became the main trade route for merchants from all over the world. It connected China with the Middle East, the Mediterranean Sea and Europe. The Silk Road was not only a trade artery, through this road, intercultural ties were also deepened and close relations between different cultures were established. As merchants traveled this way, they spread new ideas, religious and philosophical worldviews, as well as various technologies and inventions. For example, gunpowder spread to Europe through this trade route.

Major hubs along the Silk Road, such as Samarkand, Bukhara, and Xi'an, became bustling commercial centers and melting pots of different cultures. The Silk Road was not a single route, but rather a complex network of land and maritime trade routes that evolved over time, shaped by geography, political conditions, and technological advancements.

In addition to the Silk Road, major maritime trade routes connected Europe with Asia, particularly the Indian subcontinent and Southeast Asia. These Spice Trade routes, facilitated by advances in shipbuilding and navigation, allowed the exchange of valuable commodities like spices, textiles, and precious metals. Key hubs included ports in India, Indonesia, and the Middle East, where traders from Europe, Africa, and Asia would converge to exchange goods. The quest for control over these lucrative Spice Trade routes was a major driver of European colonial expansion and the establishment of trading companies like the Dutch East India Company and the British East India Company.

Across North Africa, another set of ancient trade networks linked the Mediterranean world with sub-Saharan Africa. These Trans-Saharan trade routes facilitated the exchange of commodities like gold, salt, slaves, and manufactured goods between North Africa, the Sahel, and the coastal regions of West Africa. Major trading centers like Timbuktu in present-day Mali grew wealthy and influential as hubs along these trans-continental networks. The trans-Saharan trade also enabled the spread of Islam, Arabic culture, and Berber influences across a vast region of Africa.

These ancient transcontinental trade routes were not just commercial networks, but also conduits for the exchange of ideas, technologies, and cultural influences that shaped the interconnected history of Eurasia and Africa for centuries. They laid the foundations for globalization long before the modern era. The interactions between diverse cultures led to the blending and assimilation of cultural elements, creating vibrant cosmopolitan centers. Religions like Buddhism, Islam, and Christianity spread along the trade networks,

influencing local belief systems. Architectural styles, musical traditions, and culinary influences also diffused across the interconnected Eurasian landmass.

What Benefits Does the Great Power Gain from Controlling Strategic Trade Routes?

The struggle for controlling strategic trade routes has a long history. Since time immemorial big empires and strong states tried to dominate strategic transcontinental trade routes. Great powers have economic, geopolitical and cultural motivations to dominate major trade arteries:

- **Economic motivations:** Controlling trade routes allows a great power to dictate the flow of goods, setting prices and influencing economies of sovereign nations. Commanding the key trade routes allows the controlling power to regulate the flow of goods, resources, and capital. This enables them to extract economic concessions, impose tariffs or restrictions, and shape the global trading system to their advantage.

The ability to regulate and tax the flow of goods, services, and resources through the controlled trade corridors can generate significant economic rents and wealth for the superpower. This can, in turn, be reinvested in further expanding its economic and military capabilities, reinforcing its dominant position.

Control over trade routes allows a superpower to dictate the flow of goods and resources, giving them an economic advantage in terms of pricing, tariffs, and access to crucial resources. It can also provide opportunities for the superpower to favor its own companies and industries, granting them preferential access to markets and resources.

- **Geopolitical motivations:** trade routes are lifelines for resources and military movement. Securing them strengthens a superpower's global reach and influence. Control over strategic trade routes grants the great power the ability to project its influence and power globally. Strategic trade routes often overlap with key military routes, providing a superpower with logistical support for military operations and the ability to project power in key regions. It can use its control over these corridors to reward allies, punish rivals, and even exert coercive pressure on other nations. This can translate into greater diplomatic clout, the expansion of spheres of influence, and the ability to shape regional and global affairs.

Superpowers often establish military bases and patrol key choke points along the trade routes. This can be through navies on strategic waterways or airbases along land routes. Dominating key trade chokepoints, such as strategic straits and maritime choke points, can provide significant military advantages. It allows the superpower to monitor and potentially disrupt the movement of rival forces, restrict the flow of critical supplies, and exercise sea control or denial. This can enhance the superpower's deterrence capabilities and strategic positioning in potential conflicts.

Controlling strategic trade routes allows the superpower to restrict or deny rival powers access to these critical economic arteries. This can limit their ability to project power, expand their spheres of influence, and undermine their economic and strategic interests.

- **Cultural motivations:** As we have mentioned above, transcontinental trade routes were historically used not only for commercial purposes, but also served cultural purposes: Controlling transcontinental trade routes allowed big empires to spread their political values, ideas, religious beliefs and cultural norms abroad. Thus, trade routes are also conduits for cultural exchange, allowing a superpower to spread its influence and ideas to other regions. In moder times, Superpowers can leverage control over strategic trade routes for cultural purposes in several ways:

1. *Cultural Diffusion and Soft Power Projection:* By regulating the flow of goods, people, and information along the trade corridors, superpowers can facilitate the dissemination of their cultural products, ideas, and values. This can include the promotion of their language, media, arts, and lifestyle, which can then spread throughout the regions connected by the trade routes. This cultural diffusion can enhance the superpower's soft power and influence, shaping perceptions and preferences in the target countries.

2. *Establishing Cultural Hubs and Centers of Influence:* Superpowers can strategically develop key nodes along the trade routes as cultural hubs, where they can establish educational institutions, research centers, cultural exchanges, and other initiatives to promote their cultural narratives and build networks of influence. These hubs can serve as platforms for the dissemination of the superpower's cultural products and the cultivation of local elites and opinion-makers sympathetic to its interests.

3. *Patronage and Sponsorship of Cultural Activities:* Superpowers can use their economic leverage and resources to sponsor cultural events, festivals, and artistic productions along the trade routes. This can include funding the restoration of historical sites, supporting the preservation of local cultural heritage, and promoting cultural exchanges and collaborations. Such initiatives can enhance the superpower's image as a patron of culture and forge stronger cultural ties with the local populations.

4. *Cultural Diplomacy and People-to-People Exchanges:* Superpowers can leverage their control over trade routes to facilitate people-to-people exchanges, such as student and academic exchanges, artist residencies, and cultural tourism. These exchanges can foster greater understanding, trust, and cultural affinities between the superpower and the local populations, further strengthening its soft power and influence.

5. *Shaping Narratives and Controlling Information Flows:* By controlling the trade routes, superpowers can also exert influence over the flow of information, media, and narratives. They can restrict or privilege certain cultural products, ideas, and narratives, while suppressing or marginalizing those that are deemed unfavorable to their interests. This can shape the cultural discourse and public perceptions in the regions connected by the trade corridors.

Through these various cultural initiatives and interventions, superpowers can leverage their control over strategic trade routes to project their cultural influence, build networks of cultural and political allies, and ultimately enhance their long-term geopolitical dominance in the regions connected by these critical economic arteries.

The competition for dominance over transcontinental trade routes is, therefore, a high-stakes game, with the potential to shift the global balance of power, reshape

economic and geopolitical landscapes, and determine the future trajectory of the international order.

Competition Between the Great Powers to Dominate and Control Transcontinental Trade Routes.

Since ancient times, there was a fierce competition between leading powers of the world to dominate and control these lucrative trade routes. Competition for control and taxation over the lucrative trade routes was a key driver behind imperial expansion, military conquests, and prolonged conflicts between rival powers. Mastery of maritime or overland trade networks translated into immense wealth, allowing ruling dynasties to fund expansive militaries and patronize cultural achievements.

Trade route disputes were a common *casus bello*, leading to protracted wars between rival empires and commercial powers. The rise and decline of civilizations were often closely linked to their ability to control or adapt to shifts in the primary trade arteries of the pre-modern world. Within Asia, major empires like the Mughal, Ottoman, and Ming/Qing dynasties competed to dominate overland trade routes, especially the historic Silk Road network. The European powers of Portugal, Spain, the Netherlands, Britain, and France engaged in fierce competition to establish trading outposts, colonies, and monopolies over key maritime trade routes. Battles were fought, treaties negotiated, and sea lanes contested to gain dominance over the lucrative spice trade routes connecting Europe to Asia. Control over strategic chokepoints like the Strait of Malacca and the Cape of Good Hope was a prime objective, allowing taxation and regulation of commercial traffic.

The desire to circumvent rival powers and secure direct trade access to Asia drove voyages of exploration and colonial expansion across the Americas, Africa, and the Indian Ocean. The European powers aggressively sought to establish new maritime trade routes to India in order to bypass established overland networks and gain direct commercial access to the lucrative Asian markets (Канделаки, 1961).

Historically, the lucrative Asian markets, particularly in India, China, and the Spice Islands, had been accessed primarily through ancient overland routes like the Silk Road. These transcontinental networks were controlled by powerful intermediaries, such as the Islamic caliphates and Mongol khanates, who levied heavy taxes and tariffs on European merchants. When the ottomans conquered the byzantine Empire in the 15th century, they blocked the ancient silk road and transcontinental trade routes between Europe and Asia. Europeans had no other option, but to seek new sea routes that could help them establish contacts with Asian countries.

Determined to circumvent these established overland trade monopolies and gain direct commercial access to the Asian markets, the European powers embarked on a series of ambitious maritime explorations. Advances in shipbuilding, navigation, and cartography in the 15th and 16th centuries enabled the European powers to undertake ambitious maritime expeditions. Voyages led by luminaries like Vasco da Gama, Christopher Columbus, and Ferdinand Magellan sought to discover new sea routes that could establish direct trading relationships between Europe and the lucrative economies of the East (Канделаки, 1961).

These maritime expeditions were backed by significant state resources and were driven by a spirit of commercial rivalry and geopolitical competition. The European powers sought to establish trading outposts, colonies, and naval dominance over strategic chokepoints like the Strait of Malacca and the Cape of Good Hope. Control over these maritime trade routes would allow them to tax and regulate the flow of valuable commodities like spices, silk, and porcelain between Europe and Asia.

The establishment of these new sea routes had far-reaching consequences. It enabled the European powers to bypass the traditional overland trade networks, weakening the political and economic influence of the established Eurasian empires. The European powers' success in establishing direct maritime trade links with Asia had profound geopolitical consequences. It weakened the economic and political influence of the established Eurasian empires, such as the Mughals, Ottomans, and Ming/Qing dynasties, which had previously controlled the overland trade networks. This shift in commercial power contributed to the rise of European colonial expansion, as the maritime routes enabled the projection of military force and the accumulation of wealth to fund further conquest.

This, in turn, contributed to the global diffusion of goods and ideas, and the eventual shift of economic and geopolitical power toward the West. The aggressive pursuit of maritime trade routes to India thus became a central driver of Europe's commercial ambitions, technological advancements, and global imperial expansion during the Age of Discovery and the early modern era (Modebadze, 2023).

The control over these lucrative trade routes also allowed the European powers to amass significant economic and military resources, fueling their technological advancement, industrialization, and the eventual dominance of the global economy. This dynamic ultimately reshaped the geopolitical landscape, contributing to the decline of traditional Eurasian empires and the rise of the European colonial powers as the dominant forces shaping the modern world order (Modebadze, 2023).

How The Great Powers Compete to Dominate Transcontinental Trade Routes in The Modern Era?

In the modern era, the competition among global superpowers to dominate transcontinental trade routes has become a critical geopolitical priority. The rise of economic powerhouses like China and the resurgence of Russia have intensified this rivalry, as they seek to challenge the long-standing dominance of the United States and its Western allies over the key trade arteries connecting the world's major economies (Mazarr, 2022).

Over the last years we have witnessed the Emergence of New Transcontinental Corridors and trade routes between Europe and Asia. The most significant development in modern transcontinental trade has been the rise of ambitious infrastructure projects like China's Belt and Road Initiative (BRI). This vast network of land-based transportation corridors, maritime trade routes, and energy pipelines aims to connect China to Europe, Africa, and the Middle East, bypassing the traditional sea lanes dominated by the US Navy. The aim of the Belt and Road Initiative is to revive the Silk Road. The BRI represents China's strategic effort to shape the global economic landscape and project its influence beyond its immediate region. By establishing a web of roads, railways, ports, and energy

pipelines, China seeks to reduce its dependence on the maritime trade routes dominated by the United States and its allies. This could potentially allow China to circumvent the Strait of Malacca and other chokepoints that the US Navy could potentially control or disrupt in the event of a conflict.

Similarly, Russia has spearheaded the development of the North-South Transport Corridor, linking the Baltic Sea to the Persian Gulf, as well as the Northern Sea Route through the Arctic. These initiatives aim to connect Russia's Far East and Siberia to the Persian Gulf, the Caspian region, and Western Europe, reducing Moscow's dependence on the maritime routes controlled by the West.

Russia's resurgence as a global power has been driven in part by its desire to assert its influence over Eurasia and challenge the dominance of the United States and its NATO allies. The control over these transcontinental trade corridors could provide Russia with additional economic and geopolitical leverage, as well as the ability to project power and deny access to its rivals.

These new transcontinental trade routes have geopolitical implications that go far beyond mere commercial interests. They allow the emerging powers to project influence, secure access to critical resources, and potentially circumvent the existing global order shaped by Western institutions and military might.

The BRI has been met with suspicion and concern from the United States and its allies, who view it as a challenge to the existing global order and a means for China to expand its geopolitical reach. They have accused China of using predatory lending practices and "debt-trap diplomacy" to gain leverage over participating countries and advance its strategic interests (McBride, Berman & Chatzky, 2023).

There is a fierce competition and rivalry between superpowers to control strategic Chokepoints: In response to these challenges, the United States and its allies have sought to maintain their dominance over key maritime chokepoints, such as the Strait of Hormuz, the Strait of Malacca, and the South China Sea. Control over these strategic chokepoints allows them to regulate the flow of global trade and potentially disrupt the supply chains of rival powers.

The ability to regulate the flow of global trade through these chokepoints confers significant geopolitical and economic advantages. Disrupting or controlling these strategic waterways could potentially allow the superpowers to exert pressure on their rivals, disrupt supply chains, and gain leverage in diplomatic and economic negotiations.

This is the main reason why China and Russia have invested heavily in developing alternative overland trade corridors and infrastructure, such as high-speed rail, pipelines, and road networks, to reduce their vulnerability to potential disruptions of maritime trade routes. This has sparked fierce competition for the control of key nodes and junctions along these transcontinental corridors.

This rivalry and competition often have far-reaching Geopolitical Implications for the entire universe: The competition over transcontinental trade routes has heightened geopolitical tensions and the risk of conflict among the major powers. Disputes over territorial claims, military posturing, and economic coercion have become increasingly common, as each side seeks to assert its influence and deny the others access to these critical trade arteries.

Moreover, the strategic importance of these transcontinental corridors has led to the militarization of infrastructure projects, with the deployment of military assets, the establishment of overseas bases, and the development of anti-access/area-denial capabilities. This has further heightened the risk of miscalculation and potential flashpoints that could escalate into wider regional or even global confrontations.

In the modern era, the battle for dominance over transcontinental trade routes has become a central battleground in the ongoing geopolitical rivalry among the world's superpowers. The outcome of this competition will have far-reaching consequences for the global balance of power, the flow of goods and resources, and the stability of the international order.

The struggle for controlling key trade arteries can lead to trade wars, tariffs, and currency manipulation as superpowers try to outmaneuver each other. Competition between rival powers can escalate into regional conflicts, especially when trade routes pass through conflict zones and volatile areas.

Conclusion

Since the dawn of recorded history, the world's great powers have sought to dominate and control strategic trade routes. This competition for the command of transcontinental commercial arteries has endured into the modern era, with the leading powers of the contemporary world engaged in a fierce rivalry to exert influence and authority over these vital economic corridors.

The desire to regulate and profit from the flow of goods, resources, and capital across vast geographical distances has long been a defining feature of global geopolitics. From the ancient Silk Road that connected East and West, to the maritime trade networks established by European colonial powers, the mastery of strategic trade routes has conferred immense economic and political advantages upon those nations able to assert their dominance.

In the modern age, as the process of globalization has accelerated the integration of the world's economies, the competition to control the key transcontinental trade routes has only intensified. Major powers, such as the United States, China, Russia, and the European Union, are engaged in an ongoing struggle to shape the architecture of international commerce through the acquisition of influence over critical chokepoints, sea lanes, and overland corridors. This dynamic reflects the enduring centrality of trade route supremacy to the pursuit of global power and influence in the 21st century.

Bibliography:

1. Britannica. (2024). Silk Road: Trade Route, available from World Wide Web: <https://www.britannica.com/topic/Silk-Road-trade-route>
2. Канделаки Етери. (1961). По непроторенным дорогам, Издательство "Накадули", Тбилиси, Грузия.
3. Kurin, Richard. (2002) .The Silk Road: Connecting People and Cultures, available from World Wide Web: <https://festival.si.edu/2002/the-silk-road/the-silk-road-connecting-peoples-and-cultures/smithsonian>

4. Mazarr J. Michael. (2022). Understanding Competition: Great Power Rivalry in a Changing International Order — Concepts and Theories, available from World Wide Web: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA1404-1.html>
5. McBride James, Berman Noah & Chatzky Andrew. (2023). China's Massive Belt and Road Initiative, available from World Wide Web: <https://www.cfr.org/backgroundunder/chinas-massive-belt-and-road-initiative>
6. Modebadze, Valeri. (2023). Evolution and Formation of the Western Dominated International Order: History of the Evolution of the Contemporary International System Since the Treaty of Westphalia, LAP Lambert Academic Publishing: London.

TÜRKİYE'DE 2000 SONRASI KENT HEYKELLERİNİN BİÇİM İÇERİK OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Metin KAR

Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi
Heykel Bölümü, metin.kar@kocaeli.edu.tr

Özet

2000 sonrası Türkiye'de kent heykelleri, sanatsal ve estetik açıdan birçok tartışmaya neden olmuştur. Bu dönemden sonra yapılan bazı heykeller, tasarım hataları, malzeme seçimindeki yetersizlikler ve yerleştirildikleri mekânlarla uyumsuzluk gibi sorunlarla eleştiri konusu olmuştur. Heykellerin biçim ve içerik sorunları, toplumun beklentilerini karşılamamakta, hatta bazı durumlarda tepki çekmektedir. Estetik yetersizliklerin yanı sıra, bazı heykellerin verdiği mesajdan çok biçimsel olarak kötü olarak değerlendirilmekte, toplumda heykel sanatının yeterli olup olmadığıyla ilgili tartışmalara ve yargılara yol açmaktadır. Kamusal alanda heykellerin toplum tarafından kabul görmesini zorlaştırmakta ve kamusal alana heykel konulmaması düşüncesini doğurmaktadır.

Özellikle kamusal alanlarda yer alan heykeller, kentin estetik değerlerine katkıda bulunması beklenirken, bu hedefin uzağında kalmakta ve hatta bazen kent dokusunu bozucu etkiler yaratmaktadır. Heykellerin toplumla kurduğu bağın zayıf olması, halkın bu eserleri benimsememesine neden olmaktadır. Bu durum, sanatçıların ve tasarımcıların kent estetiği ve toplumun sanatsal beğenileri konusunda daha bilinçli ve hassas olmaları gerektiğini göstermektedir.

Ayrıca, heykellerin yerleştirildiği mekânların özelliklerine uygun olmayan tasarımlar, estetik uyumsuzluklar doğurmakta ve bu da eserlerin sanatsal değerini düşürmektedir. Heykellerin kent kimliğiyle bütünleşmesi için mekân ve eser arasındaki uyumun sağlanması büyük önem taşımaktadır.

Tüm bu eleştiriler, gelecekte daha başarılı kent heykellerinin ortaya çıkması için sanatçıların ve şehir plancılarının daha dikkatli ve bilinçli çalışmalar yapmalarını sağlayacaktır. Heykellerin biçim ve içerik açısından daha nitelikli, estetik ve fonksiyonel olması, kentlerin sanatla olan ilişkisini güçlendirecek ve toplumsal kabulü artıracaktır.

Anahtar Kelime: Kent, Heykel, Biçim, İçerik, Yerel yönetim

EVALUATION OF URBAN SCULPTURES IN TÜRKİYE AFTER 2000 IN TERMS OF FORM AND CONTENT

Abstract

Since the 2000s, urban sculptures in Türkiye have sparked numerous debates in terms of their artistic and aesthetic value. Many sculptures created in this period have been criticized for design flaws, inadequate material choices, and incompatibility with the spaces they are placed in. The issues with the form and content of these sculptures often fail to meet public expectations and sometimes even provoke negative reactions. Beyond aesthetic shortcomings, some sculptures are judged more harshly for their poor form than for the messages they convey, leading to discussions and judgments about the adequacy of sculpture art in society. These factors make it difficult for sculptures to gain acceptance in public spaces and foster the notion that sculptures should not be placed in public areas.

Urban sculptures, particularly those in public spaces, are expected to contribute to the aesthetic values of the city. However, they often fall short of this goal and sometimes even disrupt the urban fabric. The weak connection between sculptures and the public leads to a lack of acceptance of these works by the community. This situation indicates that artists and designers

need to be more conscious and sensitive about urban aesthetics and the artistic preferences of the public.

Additionally, designs that do not suit the characteristics of the spaces where the sculptures are placed create aesthetic mismatches, reducing the artistic value of the works. Achieving harmony between the space and the sculpture is crucial for the integration of the artwork into the city's identity.

These criticisms will encourage artists and urban planners to work more carefully and thoughtfully in the future to create more successful urban sculptures. By improving the quality, aesthetics, and functionality of sculptures in terms of form and content, the relationship between cities and art will be strengthened, and public acceptance will be increased.

Keywords: City, Sculpture, Form, Content, Local government

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, 1980 ve özellikle 2000 sonrası Türkiye'de yapılan bazı kent heykellerinin estetik ve içerik sorunlarını belirlemek, bu sorunların nedenlerini ve sonuçlarını analiz etmek ve gelecekte daha nitelikli heykellerin ortaya çıkmasına yönelik öneriler sunmaktır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Literatür taraması yapılarak mevcut araştırmalar ve eleştiriler incelenmiş, belirli heykeller üzerinden örnek olay analizleri yapılmıştır. Ayrıca, sanatçılar, şehir plancıları ve o yörede yaşayan ya da yaşamayan insanlarla yapılan görüşmeler dikkate alınmıştır.

İnsanların bir arada yaşama kültürleri, birçok olguyu da beraberinde getirmiştir. Bu, zaman içerisinde geliştirilerek yeni yaşam alanları inşa edilmiştir. Kent bilincinin oluşup yaşandığı yerlere baktığımızda, yaşamsal gelişim çizgisini takip ettiğimizde, ortak alanlar ve bu alanlarda insanların birbirleriyle her türlü iletişimi-etkileşim sağlayabilecekleri mekânlar olmuştur. Kent tasarlanırken, alt yapısıyla birlikte, üst yapısını oluşturan açık alanlar, meydanlar, çeşmeler ve çağın gerekliliği ne ise onu da eklemleyerek, geliştirerek uygulanmıştır. İlk çağlardan başlayarak Rönesans'la birlikte 1950 lere kadar gelmiş ve 1970 ler de alışılmışın dışına çıkılarak, mekâna özgü açık alan heykel-anıtlar yapılmaya başlanılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşuyla birlikte sanatın eğitici yönü devreye alınmış ve sistemi betimleyen, zafere ulaşılan kadar ki süreçleri anlatan anıtlar yapılmaya başlanılmıştır. Başlangıçta anıt heykel yapımı daha çok yabancı devletlerin heykeltıraşları eliyle olmuştur. Çünkü yeni kurulan cumhuriyette başka alanlarda olduğu gibi iyi yetişmiş heykeltıraş yoktur. Türkiye'de ilk anıt heykel uygulaması olan Atatürk anıtı 1926 Sarayburnu da Krippel tarafından yapılmış ve Türkiye'de ilk heykeltıraşlar yetişinceye kadar yabancı heykeltıraşlara yaptırılmaya devam edilmiştir. Böylelikle kentlere sonradan veya var olan meydanlara anıt heykel yapma geleneği başlatılmıştır. Cumhuriyetin ilk döneminden başlayarak kamuya açık alanlarda yapılan anıt heykeller, önceki uygarlıklarda ki gibi; özellikle Yunan ve Roma'daki uygulamalara benzer biçimde, merkezi yerleri sembol etme özelliğinde olmuştur. (Tekiner, 2010: 68-69).

1960 Askeri Darbesinden sonra Atatürk'ün anısına ve devrimleri daha fazla anlatmak için simgesel anıt-heykellere ağırlık verilmiştir. Özellikle her yapılan darbeden sonra toplumsal bozulmanın ve sanatın da başka yöne evirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu darbe yıllarından sonra anıt heykeller giderek kontrolsüz bir şekilde artarak üniversite yerleşkelerinde, kamusal alanlarda yerlerini almaya başlamış o oturtulmaya

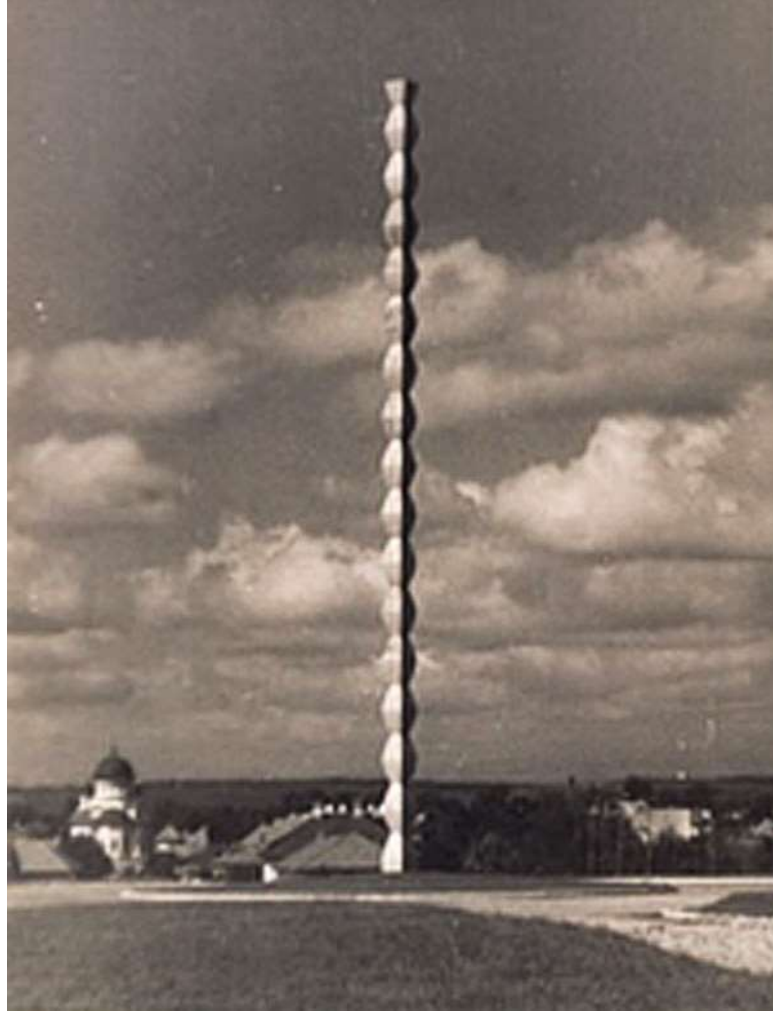
çalışılan sistem yüzünden, heykel-mimari birlikteliğinden uzaklaşmıştır (Yasa Yaman, 2011: 78). 1980 ihtilaline kadar bunun başarılı bir şekilde uygulanmaya çalışıldığı görülür ve bu anlamda yapılmış biçim ve içeriği uyumlu iyi form ve kompozisyonlara sahip heykeller ülkenin değişik illerine, meydanlarına yerleştirilmiş ve bir bellek oluşturulması sağlanmıştır.

Cumhuriyetin başlarında askeri ihtilale kadarki estetik bilincinin aşındırıldığı ve yapmış olmak için heykellerin meydanlarına konulduğu bir döneme doğru evirildiğini görmekteyiz. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan ilk elli yılın anısına 50. yıl için açık alanlara 50 adet heykel projesi 1973 yılında yapılmıştır. Türkiye’de heykel sanatçılarının ilk kez “anıt mantığının dışında, belirlenen dış mekânlara eserler yapılmıştır. Bu uygulama kent açık alan heykel düşüncesinin de değişmesine neden olmuş ve kamusal alanda anıt heykelden postmodernist anlayışa geçişte etkili olmuştur. Gerçekleştirilen projede 50 heykel yerine 20 heykel yapılmıştır. (Ece, 2011: 13-14). Sanat eğitimi, yaratıcı ve yorumlayıcı yönleriyle bireylerin yeteneklerini geliştiren bir yapı içinde konumlanır ve kişinin kendini o alanda keşfetmesinin yollarını bilgi ve uygulamayla açar. Bu süreç, sanat bilincinin oluşması ve bu bilincin amaçlanan hedeflere emin adımlarla ilerlemesiyle sonuçlanır. Ancak, sanatın belirli bir dönemdeki düşünsel etkilerle şekillenmesi, gelişmekte olan heykel sanatını olumsuz yönde etkilemiştir. Eğitimin sanatsal niteliklerden uzaklaşması ve bireylerin sanatsal yönden yetişmesinin ihmal edilmesi, postmodernist düşüncenin olumsuz etkilerinin bir sonucudur. Günümüzde kentlerde görülen estetik açıdan sorunlu bazı heykeller ve nesnelere, bu etkilerin somut örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Bireylerin sanat eğitimini almış olmasının önemini yanı sıra, yerel yönetimlerinde bu alanda yazılı, uyması gereken kuralları olmalıdır. Her kentin yönetiminde alanla ilgili sanatçılar ve komisyonlar olmalı, kurullardan geçerek uygulanan heykeller kamusal alanlarda yerini almalıdır. Kentin dokusu, tarihi, insanları göz önüne alınarak yapıtlar yaptırılmalıdır. Sipariş usulüyle yapılmamalı, yapıldığında da kendini ispatlamış sanatçılara davet yöntemiyle projeli bir biçimde uygulama yapılması sağlanmalıdır. Bu yöntem Avrupa’da Rönesans’la birlikte başlamış günümüzde de devam etmektedir. XX. yüzyıl heykeltıraşlarından Constantin Brancusi’nin “Sonsuz Sütun” unu ele alırsak figüratif akımlara zıt, yalın ve ileri derece soyutlamanın görüldüğü bir anıt niteliğindedir. 37 m yüksekliğindeki heykel Romanya’da Tirgu Jiu Parkı’ndadır¹ (Görsel 1). Kentlere yerleştirilen heykellerin biçim içerik uyumu ve kalitesinde sorun olmamaktadır. Kurallara bağlı kalındığı sürece ortaya kaliteli projeler çıkıp uygulanabilir. Dünya sanatının yanı sıra bu ilkeli duruş ve uygulama cumhuriyetin kurulmasından sonra 1926 da Sarayburnu’nda (Görsel 2) Atatürk heykeli ilk meydan heykel olma özelliği ile başlayan meydan heykelleri biçim içerik olarak sorunsuz bir şekilde 12 Eylül 1980 darbesine kadar devam etmiştir. Ülkemizdeki açık alan heykellerinin büyük bir çoğunluğu belirli temalar etrafında şekillenmiş olup, Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi’ni temsil etmektedir. Kronolojik olarak

¹ Sanatçının kariyerinde ulaştığı zirve olarak kabul edilen “Sonsuz Sütun” heykeli de başlangıçta bir kaide olarak tasarlanmış olan bir yapıdır. 1917 tarihli atölye fotoğraflarında “Sonsuz Sütun” u önceleyen modüller görülmüştür. Sanat tarihçilerine göre Brancusi ‘nin “Sonsuz Sütun” u, savaşlarla parçalanmış olan insanlığın yeniden birleşme inancını ve ruhun cennete yükselişini anlatmaktadır. <https://kolajart.com/wp/2021/08/10/isil-savaser-modern-heykelin-avangard-sanatcisi-constantin-brancusi/>

incelendiğinde, bu heykeller aynı zamanda belirli bir dönemi simgeleyen sanatsal akımları da yansıtmaktadır.

Görsel 1. *Constantin Brancusi, Sonsuz Sütun, pirinç kaplı demir döküm, 1937*

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında, siparişe yapılan heykeller kentlere yerleştirilmeye başlandı. Bu süreçte, estetik ve içerik açısından sorunlu olan fabrikasyon Atatürk heykelleri meydanlarda yer aldı. 2000 yılına gelindiğinde Türkiye'deki kent heykellerinde estetik açıdan olumsuz bir tablo ortaya çıktı. Bu olumsuzluğun temel sebepleri arasında, Avrupa'daki gelenekler gibi bir heykel geleneğinin olmayışı, kent ve heykel birlikteliğinin önemsenmemesi ve yerel yönetimlerin bu alanda bilinçli hareket etmemesi bulunmaktadır. Ayrıca, kente heykel yaptırma sürecinin kişisel ilişkilerle yürütülmesi de bu durumu olumsuz etkilemiştir.

Görsel 2. Heinrich Krippel,1926, Sarayburnu

Kent heykellerinin olumlu bir yöne evrilmesi için başta kent yönetimleri, sivil toplum kuruluşları, mimarlar ve peyzaj mimarlarından oluşan kurulların bilinçli ve koordineli çalışmaları gereklidir. Ayrıca, iyi bir sanat eğitimi uygulanması da büyük önem taşır. Sanat eğitimi almış bireylerin estetik algıları gelişir, bu kişiler mekâna konan heykelleri biçim ve içerik açısından değerlendirebilirler.

Mekân, bireylerin birbirleriyle, nesnelere onların kendi cinsleriyle olan mesafelerinin, uzaklıklarının ve bağlantılarının üç boyutlu anlatımıdır. 1993 yılında, o dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Nurettin Sözen, İstanbul'u modern sanatla zenginleştirmek amacıyla bir yarışma düzenlemiş ve bu yarışma sonucunda kentin 10 farklı noktasına heykeller yerleştirilmiştir. Ancak, bu heykeller ilgisizlik, bakımsızlık ve vandalların saldırıları sonucu hasar görmüş ilgisiz bir şekilde kaderlerine terk edilmiştir. Bu durum, estetik anlayışı gelişmemiş bir toplumun heykellerle kurduğu olumsuz ilişkiye iyi bir örnektir.

Kentlerin ve yapıların tasarımında boşluklar ve açık alanlarla bütünlük sağlama gerekliliği vardır. Bruno Zevi'nin bu konudaki görüşüne göre, kent mekânının, el yapımı eserlerin "sınırlandırılmış boşluklarla", her yerde varlığını sürdürür. Özel alanları kamusal alanlardan ayıran en önemli özellik, bireysel mülkiyet bölgelerinin aksine kamusal alanların kullanımının herkes tarafından erişilebilir olmasıdır. Bu sebeple, anıtların belirli düzenlemeler çerçevesinde konumlandırılması gerekmektedir.

Sennett'e göre kamusal alan, "kentsel veya kentsel olmayan bir topluluğun içinde yer alır ve meydan, cadde gibi somut bir mekânı içerir." Ona göre, kamusal alan, sadece fiziksel bir mekân değil, aynı zamanda kentin ruhu ve ambiyansını oluşturan, toplumsal etkileşimlerin ve ortak yaşantıların merkezi olan bir yerdir. Kamusal alanlar, kentin fiziksel, sosyal ve simgesel yapısını dönüştürmek ve tekrar şekillendirmek için önemli bir araçtır. Bu alanlar, insanların bir araya gelerek etkileşimde bulunduğu, kentin dinamiklerini canlı tutan ve kentin kimliğini oluşturan unsurlar olarak öne çıkar. (Gökçür, 2008, s.13).

2000 SONRASI KENT HEYKELLERİNDE ESTETİK SORUNLAR

2000 sonrası Türkiye'de yapılan birçok kent heykeli, tasarım hataları nedeniyle eleştirilmiştir. Bu hatalar, heykelin genel estetiğini olumsuz etkilemekte ve toplumun beğenisini kazanmamasına neden olmaktadır. Heykellerin estetik ve teknik açıdan yetersiz kalması, kent dokusuyla uyumsuzluğu, tarihi ve kültürel bağlamdan kopuk olmaları eleştirilerin başlıca sebeplerindedir.

Geleneksel kamusal alanlar, tarihi ve pedagojik (sosyal, sanatsal ve teknik boyutları) değerleriyle öne çıkarak, toplumsal belleğin oluşumuna katkıda bulunan en önemli kentsel alanlardır. Bu alanlar, kullanım özellikleri ve estetik değerleriyle de toplumun ortak kültürel mirasını şekillendirmekte ve korumaktadır. Kamusal alanlar, hem geçmişin izlerini taşıyan hem de toplumun kültürel, sanatsal ve sosyal yapısının yansıdığı mekânlar olarak, kent kimliğinin ve kolektif bilincin güçlenmesine olanak sağlar. Bu alanlar, toplumun geçmişle bağ kurmasını sağlayan, kültürel ve tarihi mirası yaşatan mekânlardır. Bu nedenle, kent heykelleri de bu değerleri yansıtan, toplumun kolektif belleğine katkı sağlayan unsurlar olmalıdır.

Ancak son yıllarda yapılan kent heykellerinin büyük bir kısmı, bu kriterleri göz ardı etmekte ve estetik kaygılardan ziyade politik ya da ticari kaygılarla inşa edilmektedir. Bu durum, toplumun heykellerle bağ kurmasını zorlaştırmakta ve kamusal alanların değerini düşürmektedir. Oysaki başarılı bir kent heykeli, hem estetik açıdan tatmin edici olmalı hem de toplumsal belleğe katkı sağlamalıdır. Bu bağlamda, heykel tasarımında sanatçıların ve şehir plancılarının daha özenli ve bilinçli davranması gerekmektedir. 2000 sonrası Türkiye'de yapılan kent heykellerinin eleştirilen yönleri, genel estetiği ve toplumla olan bağını zayıflatmaktadır. Bu heykellerin tasarımında daha fazla estetik ve kültürel değerler gözetilmeli, böylece hem kamusal alanların değeri korunmalı hem de toplumun beğenisini kazanacak eserler ortaya konulmalıdır.(Gökğür, 2008, s.53). Kent meydanlarının ve düzenlenmelerinin bazı kurallara sahip olması ve kendi içinde uyumlu olmaları önemlidir. Bu yapılmadığında ortaya çıkan görüntü, aşağıdaki gibi uyumsuz nesnelere olacaktır. Örneğin, Kocaeli'nde bir alt geçidin üzerine sipariş usulüyle yaptırılan bu heykel (Görsel 3) gibi. Bu tür birçok sorunlu üç boyutlu nesne bugün de meydanlara yerleştirilmeye devam etmektedir.

Heykelin açık alan için tasarımında dikkate alınması gereken fiziksel tasarım ilkeleri şunlardır: ölçek, oran, uyum, denge, simetri, ritim ve zıtlık vb. Görsel 3 deki heykeli incelediğimizde bu ilkelerin dikkate alınmadığını görüyoruz. Bu tür heykeller, kent meydanlarında veya kentin belirli yerlerinde görünür olmaya devam etmektedir. Biçimci estetiğin temsilcileri, sanatta önceliğin içerikte değil biçimde olduğunu savunurlar. Sanat yapıtı, ideal haliyle "salt biçim"dir; bir içeriğin estetik olmayan yükünden tamamen kurtulmuş, kendi kendine yeterli "biçim oyunu" olarak görülür (2005/1 (193-222 s.)). Türkiye'de 2000'li yıllardan sonra yapılan kent heykellerine baktığımızda, bu durumun ne derece önemli bir sorun olduğunu görmek mümkündür. Ancak bu, sanat yapıtının içeriğinin göz ardı edilmesi anlamına gelmemelidir. Aşağıdaki heykelin sorunu içeriğinde değil, biçimindedir. İçeriği hakkında güçlü bir ifade sunmayan biçim, hem içerik hem de biçim açısından sorunludur. Güncel olarak ifade etmek gerekirse, bu tür biçimlerden oluşan üç boyutlu nesnelere olarak sanatsal değerleri yoktur.

Türkiye'de son 20 yıl içinde biçim ve içerik bakımından sorunlu heykelimsi nesnelere meydanlara konulmuş ve konulmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, Seka Tüneli

üzerindeki pişmaniye heykeli, emekli eğitimci Hüseyin Kodan tarafından tasarlanmıştır (görsel 3). 8 metre uzunluğunda, 2,5 ton ağırlığında ve 2 metrelik bir kaide üzerindeki heykel, pişmaniye çekilmesini sembolize etmektedir. Heykel, pişmaniye temsil etmede yetersizdir. Heykelin yerleştirildiği konum uygun değildir. Aynı zamanda çevresiyle uyum sağlamamaktadır. Anlaşıldığı üzere, bu heykel kişiye sipariş verilerek yaptırılmıştır. Bunun yerine bir komisyon kurup, yarışma usulüyle planlı projeli ve mekân ile kente uyumlu proje bazında uygulanmalıydı.

Görsel 3. Hüseyin Kodan, Pişmaniye Heykeli, 2010

Heykellerde kullanılan malzemelerin kalitesi, eserin dayanıklılığı ve estetiği açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak, bazı heykellerde malzeme seçimindeki yetersizlikler, estetik değeri düşürmekte ve eserin ömrünü kısaltmaktadır. Heykellerde kullanılan malzemelerin kalitesi, eserin dayanıklılığı ve estetiği açısından büyük önem taşımaktadır. Malzemenin nitelikleri, heykelin formunun ne kadar başarılı bir şekilde yansıtılabileceğini belirler. Ancak, bazı heykellerde malzeme seçimindeki yetersizlikler, estetik değeri düşürmekte ve eserin ömrünü kısaltmaktadır. Kalitesiz veya uygun olmayan malzemeler, heykelin zaman içinde yıpranmasına, deforme olmasına ve hatta tamamen yok olmasına neden olabilir.

Heykelde biçim, malzemenin doğasına uygun bir şekilde işlenmelidir. Örneğin, mermerin zarif ve detaylı işlenebilmesi, heykelin formunu mükemmel bir şekilde ortaya koyabilirken, ahşap gibi daha yumuşak bir malzeme farklı bir estetik sunar. Malzeme seçimi, eserin kavramsal bütünlüğünü ve sanatsal mesajını da doğrudan etkiler. Yanlış malzeme kullanımı, heykelin ifade gücünü zayıflatır ve sanatçının amacına ulaşmasını engelleyebilir.

Malzeme kalitesinin yanı sıra, uygun bakım ve koruma yöntemleri de eserin uzun ömürlü olmasını sağlar. Ancak, bazı kent heykellerinde, uygun malzeme ve koruma yöntemlerinin ihmal edilmesi, heykelin hızla yıpranmasına neden olmaktadır. Bu durum, heykelin estetik değerinin düşmesine ve toplumun gözünde değer kaybetmesine yol açar. Bu nedendir ki heykellerde kullanılan malzemelerin kalitesi, hem eserin dayanıklılığı hem de estetik değeri açısından kritik bir rol oynamaktadır. Heykelin biçimi, malzemenin doğasına uygun bir şekilde işlenmeli ve koruma yöntemleriyle desteklenmelidir. Bu sayede, kent heykelleri uzun ömürlü, estetik ve toplumun beğenisini kazanan eserler olarak kamusal alanlarda yerini alabilir.

Heykellerin yerleştirildiği mekânlarla uyumu, eserin estetik değerini artırmakta ve kent kimliğiyle bütünleşmesini sağlamaktadır. Ancak, bazı heykeller, mekânlarla uyumsuz bir şekilde tasarlandığı için kent estetiğini olumsuz etkilemektedir. Heykellerin yerleştirildiği mekânlarla uyumu, eserin estetik değerini artırmakta ve kent kimliğiyle bütünleşmesini sağlamaktadır. Ancak, 2000 sonrası Türkiye’de bazı meydanlara konulan heykeller, mekânlarla uyumsuz bir şekilde tasarlandığı için kent estetiğini olumsuz etkilemektedir. Bu durumu, Kapuz, Kavun, Pişmaniye, Nasrettin Hoca, Şehzadeler, Kemeñçe ve Saatli heykelleri gibi örnekler üzerinden değerlendirmek mümkündür.

2000 sonrası Türkiye’de yapılan bazı kent heykelleri, yerleştirildikleri mekânlarla uyumsuzluk göstermektedir. Heykel tasarımında, mekânın tarihi, kültürel ve sosyal özelliklerinin dikkate alınması, eserin estetik değerini artırır ve kent kimliğiyle bütünleşmesini sağlar. Bu sayede, kamusal alanlarda yer alan heykeller, hem estetik açıdan tatmin edici olur hem de toplumun beğenisini kazanır.

Gilbert ve George, 1970 yılında gerçekleştirdikleri "Şarkı Söyleyen Heykel" (The Singing Sculpture) performansında kendilerini bir heykel olarak sergilemişlerdir. Bronz bir görünüm kazanmak için ciltlerini yaldızla boyamış, kravatlı, takım elbiseli ve cilalanmış ayakkabılarıyla özenli bir şekilde giyinmiş olarak bir masanın üzerinde uzun süre durup şarkı söylemişlerdir. Bu performanslarıyla geleneksel ve resmi kamusal heykel anlayışını alaycı bir şekilde eleştirmişlerdir. Joseph Beuys'un "sosyal heykel" kavramı ise, yaşadığımız dünyayı fikirlerimizle şekillendirebileceğimizi savunan bir yaklaşımla toplumu yaratıcı bir özneye dönüştürmekte ve geleneksel heykel anlayışını düşünsel olarak kamusal alanın dışına itmeyi amaçlamaktadır. Daniel Buren, Michael Asher, Marcel Broodthaers ve Lothar Baumgarten gibi sanatçılar ise, kurumları sorgulayarak tarihin ve günümüzün ürettiği mitleri çözümlenmekte ve yapıbozumuna uğratmaktadırlar. ². Bugüne baktığımızda sorunun temelleri 70 ler de atılmış gibi gözükmektedir.

Konya'nın Akşehir ilçesindeki dinlenme tesislerine yerleştirilen Nasreddin Hoca heykelleri, toplumun çeşitli kesimlerinden tepkilere yol açmıştır. Bu gelişmelerin ardından Akşehir Belediyesi, Nasreddin Hoca figürüne ilişkin hakların korunması ve izinsiz kullanımının engellenmesi amacıyla Nasreddin Hoca'nın patentinin alınacağını açıklamıştır. Belediyenin bu adımı, kültürel ve tarihi mirasın korunmasına yönelik bir girişim olarak değerlendirilmektedir. Patent alma süreci, Nasreddin Hoca'nın yerel ve ulusal kimlik açısından önemini vurgularken, bu figürün yetkisiz kişilerce veya kurumlarca kullanılmasının önlenmesi amacıyla hukuki bir koruma sağlayacaktır. Bu adımın, Nasreddin Hoca'nın kültürel değeri üzerindeki farkındalığı artıracığı ve bu mirasın gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.(görsel 4). Nasrettin Hoca Heykeli Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde bulunan Nasrettin Hoca heykelleri, genellikle mizahi ve eğlenceli bir estetik sunar. Ancak, bu heykellerin bazıları, yerleştirildikleri mekânların tarihi ve kültürel dokusuyla uyumsuzluk göstermektedir. Özellikle tarihi mekânlarda, Nasrettin Hoca gibi figürlerin daha dikkatli bir estetik anlayışla yerleştirilmesi gerekmektedir

² Zeynep Yasa Yaman "Siyasi/Estetik Gösterge" Olarak Kamusal Alanda Anıt Ve Heykel

Görsel 4. Fotoğraflar: Twitter / Habertürk

Kemençe Heykeli

Karadeniz bölgesinde, özellikle Trabzon'da yer alan kemençe heykeli, bölgenin müzik kültürünü temsil etmektedir (Görsel 5). Ancak, heykelin yerleştirildiği alanın genel estetik yapısıyla uyumsuz olması, heykelin estetik değerini düşürebilir. Bölgesel kültürü yansıtan heykellerin, çevreleriyle uyumlu bir şekilde tasarlanması önemlidir.

Kavun Heykeli

İlçenin tarımsal üretimini simgelemektedir (Görsel 6). Ancak, heykelin tasarımı ve yerleştirildiği alanın estetik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, çevresiyle uyumsuz bir görüntü sergilemektedir. Bu tür tematik heykeller, yerleştirildikleri alanla daha iyi bütünleşerek estetik bir uyum yakalayabilirler. Kamusal alanlarda buna benzer sergilenen üç boyutlu biçimler, estetik açıdan zenginleştirici olmalı ve toplumun geniş kesimleri tarafından takdir edilmelidir. Bir ürünün heykeli, estetik değer taşıyorsa ve kamusal alana katkı sağlıyorsa olumlu bir şekilde değerlendirilebilir.

Görsel 6. Kavun heykeli - Kırkağaç/Manisa

Sanat, genellikle özgünlük ve yaratıcılık ile ilişkilendirilir. Bir ürünün aynısının heykelini yapmak, bazı sanat eleştirmenleri tarafından yaratıcı olmamakla eleştirilebilir. Sanatçının, bireysel ifade ve yenilik getirmesi beklenir.

2000 yılı sonrasında, Atatürk heykelleri erken Cumhuriyet döneminin tanımladığı anlamını değiştirerek yerel yönetim yapılarının önüne yerleştirilmeye başlanmıştır. Bu yeni konumlandırma, heykellerin arka planının minarelerle taçlandırılmasını sağlamış ve cami, meydan anlayışının önemli bir unsuru haline gelmiştir. Aynı dönemde, Atatürk'ün yanı sıra Türk büyükleri, Osmanlı padişahları, paşaları, vezirleri, Anadolu ozanları gibi figürler ile şehirlerin sembolleri olan horoz, inek, pamuk, kiraz, karpuz gibi imgeler de heykel geleneğinin bir parçası olarak kamusal alanda yer almaya başlamıştır.³ post modern anlayış kent meydanlarını esir alarak heykeli değersizleştirmeye devam etmektedir.

Sipariş yöntemiyle yapılan heykeller, biçim açısından sorunlu olup, günümüzdeki estetik bozulmanın habercisi gibidir. 2000'li yıllardan sonra kent heykellerinde belirgin bir bozulma gözlenmiştir. Bu yöntem terk edilmezse, Türkiye'nin kent heykelleri daha da kalitesiz hale gelecektir. Bugün heykel bölümleri olan birçok okul varken, bu durumun devam etmesi sorgulanmalıdır. Teorisyenler biçimi göz ardı edip, sadece içeriğe odaklandıkça ve okullar bu anlayışı benimsedikçe, kötü heykeller görmeye devam edeceğiz. Ağaca bez bağlayan, yolda ters yürüyen, kazak ören ve "biçim bu" diyen estetikten yoksun eserler, geleneksel biçimin yerini aldıkça, sistemin dayattığı bu heykellere alışacak ve kötüyü iyi olarak kabul edeceğiz. T.S. Eliot, gelenek insandan bağımsız, kör bir süreç değildir, der. Gelenek, insanların katkılarıyla şekillenir ve süreklilik kazanır (Eliot, 1983; 20-21).

SONUÇ VE ÖNERİLER

2000 sonrası Türkiye'de yapılan bazı kent heykelleri, estetik ve içerik açısından çok sorunludur. Tasarım ve form hataları, malzeme seçimindeki yetersizlikler ve mekânlarla uyumsuzluk, heykellerin estetik değerini düşürmüş ve toplumsal kabulü sorunludur.

³ Causey (1998)

Gelecekte, kente konulacak heykellerin daha dikkatli ve özenli çalışmalarla geliştirilmesi, kent estetiğine katkı sağlayacak nitelikli eserlerin ortaya çıkmasına yardımcı olacak yapılanmalara gidilmelidir. Yerel yönetimlerin, sanatçıların ve şehir plancılarının daha bilinçli yaklaşımlar sergilemesi, toplumun beğenisini kazanacak ve kent estetiğine katkı sağlayacak heykellerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Heykellerin biçim ve içerik bakımından toplumsal ve kültürel mesajlar taşıması, kent kimliğiyle uyumlu olması ve estetik değerler gözetilerek tasarlanması büyük önem taşımaktadır. Bu şekilde, heykellerin kent estetiğine katkı sağlaması ve toplumun estetik algı düzeyini geliştirecek yaşanıla bilinir kentler olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Alkar, B.(1991). 2000'li yıllarda Ankara Kenti'nin Açık ve Yeşil Alanlarında Heykelin Yeri ne Olmalıdır?; Peyzaj Mimarlığı Dergisi, Ankara, 1991, s. 21,30, S. 77, 78.
2. Alkar, B.(1998). Sözlü Görüşme, Ankara.
3. ELİOT, T. S.(1983). Edebiyat Üzerine Düşünceler, Çeviren: Doç. Dr. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara 1983, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 20-21
4. Gökğür, Pelin.(2008). Kentsel Mekânlarda Kamusal Alanın Yeri, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
5. Lynton, N. (1982) Modern Sanatın Öyküsü, Çev. Çapan, C. Öziş, S. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1, S. 49.
6. Ö. KURTASLAN .B. (2005). Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 18, 1 (193-222 s.)
7. Söylemez S. (2004). Sanat Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi II.Sanat Eğitim Sempozyumu 28-30 Nisan, Ankara.
- 8.Söylemez. S.(2011). Anıt ve Heykel. Metu Jfa (Odtü Mimarlık Fakültesi Dergisi) 2011/1, Cilt: 28, Sayı: 1, ss. 69-
98. http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2011/cilt28/sayi_1/69-98.pdf
9. Yasa Yaman Zeynep (2011). "Siyasi/Estetik Gösterge" Olarak Kamusal Alanda Anıt Ve Heykel, Metu Jfa /1.
10. <https://eksiseyler.com/turkiyede-son-donemde-yapilan-birbirinden-kitsch-heykeller> Erişim 16.07.2024
11. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/tepki-ceken-heykeller-yapanlar-da-sonuctan-mutsuz,I9WtwqjEEWslWnK2wj0Yg> Erişim 15.07.2024
12. <https://eksiseyler.com/turkiyede-son-donemde-yapilan-birbirinden-kitsch-heykeller> Erişim 14.07.2024
13. <https://derki.net/tr/product/605/modern-heykelin-avangardi-constantin-brancusi> erişim 02.07.2024

Görsel Kaynakça

- Görsel 1. <https://kolajart.com/wp/2021/08/10/isil-savaser-modern-heykelin-avangard-sanatcisi-constantin-brancusi/> Erişim: 10.07.2024
- Görsel 2. https://tr.wikipedia.org/wiki/Sarayburnu_Atat%C3%BCrk_An%C4%B1t%C4%B1 Erişim
- Görsel 3. <http://kocaeli.gov.tr/pismaniye> Erişim : 01.08.2024
- Görsel 4. <https://www.diken.com.tr/ocu-gibi-nasreddin-hocalarin-onune-gecmek-icin-isim-ve-figur-patenti-alinacak/> Erişim 17.07.2024
- Görsel 5. <https://www.tumblr.com/spektakulersehirheykelleri/2156894313/kemen%C3%A7e-heykeli-ve-saat-kulesi-tabii-ki> Erişim: 02.08.2024
- Görsel 6. <https://kutahyaekspres.com/turkiyenin-dort-bir-yanindan-ilginc-sembooller/5/> Erişim.01.8.024

SEMIOTICS UNITS IN KYRGYZ CULTURE AND LITERATURE AND THEIR TRANSLATION INTO ENGLISH

Zina KARAEVA

Doctor of philology, Professor, International University of Kyrgyzstan
zina.karaeva@yahoo.com

Abstract

The article explores semiotic units in Kyrgyz culture and literature and their translation from Kyrgyz into English. The semiotics traditionally studies about signs and their functions. Semiotics is the study of how words and other symbolic systems of communication make meaning. Semiotics exist in all spheres of our life: social, cultural, biology- the names of the herbs as medicine, Zoology -behavior of the animals, chemistry- the names of the elements, art, films, pictures, in literature, epics- sacred places and numbers. Every culture has their own special semiotic units. In this article we will deal with interpretation of the name of the great epic “Manas”, Kyrgyz people’s talking to the whip, and about spiritual supporters of the people.

Keywords: semiotic units, disembodiment, singularity, arbitrariness, spiritual supporters, communication through semiotic units, sacred numbers and places.

In linguistics, the study of the semantic structure of words has long been considered as an issue that has not been studied very well, and it is one of the issues to be along with marking. Some scientists point out that there are no practical and pure scientific researches based on the meaning. According to the idea of many scientists, they point out that it is necessary to pay attention to the following issues in semantic field, especially in semantic typology: 1) to study the semantic field or certain semantic categories; (Bondarko. A.B. Functional semantical categories);

2) division of words into groups based on semantic signs; As a word, “semantics” was first used by Michel Bréal, a French philologist (a language historian) in 1883. He studied how languages are organized, how languages change as time passes, and the connections within languages. Generally speaking, semantics is the study of language and its meaning; 3) finding semantic universals; - General semantics, a philosophy of language-meaning that was developed by Alfred Korzybski (1879–1950), a Polish-American scholar, and furthered by S.I. Hayakawa, Wendell Johnson, and others; it is the study of language as a representation of reality;

4) studying the semantic structure of words; - A semantic universal is a generalization that explains some semantic properties of natural language expressions found across world languages (von Stechow and Matthewson, 2008) Chomsky is credited with revolutionizing the linguistics field by introducing the Chomsky hierarchy, generative grammar and the concept of a universal grammar, which underlies all human speech and is based in the innate structure of the mind/brain; 5) providing criteria for semantic categories;- a semantic category is any category based on meaning. In this sense, any noun or noun phrase can be said to determine a semantic category. There are two views of semantics, which correspond to two views of linguistics: the structural view (formal structure and semantic structure).

Here are a few of the ways in which words can be semantically related:1) Synonymy
Antonymy; Polysemy; - Mouse (animal) and mouse (computer hardware).

Homophony; Pen (writing instrument and pen (small cage).

The relationships between sentences: ambiguity – nouns and pronouns

indefiniteness- somebody anybody; 6) creating dictionaries and thesauruses - Peter Mark Roget wrote the first modern thesaurus. Thesauruses provide easy access to a seemingly endless number of synonyms. Synonyms improve your writing because they help you avoid empty words and allow you to more accurately express yourself.

Sir James Murray ,1915, Oxford. He was a Scottish lexicographer and the first editor (from 1879) of A New English Dictionary on Historical Principles, now known as The Oxford English Dictionary. 2024 April 19.

Russian scientists O.I. Moskalskaya, A.A. Ufimtseva, R. Budagov, along with many others point out that there are no practical scientific works based on semantics and they began to research semantic structure of the words. According to the idea of some scientists we knew that they draw their attention to the following issues in semantic typology of the before mentioned criteria.

All these information study about semantics. There is another science – Semiotics that studies the meaning of the signs. In old times semiotics is considered as a subjective science not only in our country but also in former Soviet Union countries. Contemporary semiotics is a branch of science that studies meaning-making and various types of knowledge. The semiotic traditionally explores the study of signs and their meanings. Semiotics is the study of how words and other symbolic systems of communication make meaning. Semiotics exist in all spheres of our life: social, cultural, biology- the names of the herbs as medicine, Zoology -behavior of the animals, chemistry- the names of the elements, art, films, pictures, in literature, epics- sacred places, numbers, even special letters. We can see such cases in the literature.

In the name of Manas every letter means something important. For example:

Manas' father calls all the people to name Manas and announces it. For a long time, people were in pain and they were not able to answer. At that very time unexpectedly there appeared an old man from the heaven and he said that let his name be Manas, and interpreted it.

I will name it, - says Derbish

“You are welcome” all the people shouted

Let Almighty save him all the time

Maybe his name be Manas

May his name's first name 's sound be “M”

It is that starts Muhammed

Prophet, the messenger of God

The second sound let it be “N”

Noah's name we all know

That the God sent him

As the savior of all who lived

The end will have the letter “S”

That is alike lion’s tale

Let him be brave as a Lion.

One of the interesting case in nomad life of the Kyrgyz nation that they used all the items purposefully and there was no extra information that is not useful. I would like to tell how Kyrgyz people talked to the whip that was used for the horse.

1. In urta (boz yui) there is a special place where men can have hung their whip on the left hand side while entering it. If you see the whip on the left hand side, you may think it is in its place and the hostess is a very accurate woman.

2. If the Kyrgyz people put a whip under their armpits when they enter the house that means: "Just remember that I'm looking for livestock, I'm looking for the object that I lost." Don't be afraid of me, I am not an enemy that makes sense.

3. If he leaves the whip on the saddle's brow that means: - "I'm hungry and I'm in a hurry, I just turned back so that my horse can rest, it would be better if there's something that can be prepared quickly, an in a fire. Such discourse might be used by the very close relatives like a brother, a husband, or a father.

4. If the horseman drags the whip to the ground, it means prepare for the war:" I have come to fight with you, prepare for the attack against me. The Kyrgyz have never attacked suddenly, unexpectedly, they informed beforehand. They express their opinion by holding a whip and do not attack unless they tell about their fighting in advance and they let the enemy be ready for the fighting. The position of holding the whip “kamchy” means a lot in this case.

5. If the horseman puts the whip “kamchy” into the back side or side part of the boots or in the kneel that means: “I have come as a guest, or receive me as a guest, get ready for that. I will spend night today here, in your house. Take care of the guest. I am not in a hurry; I will be your guest”.

6. If he puts a whip around his neck, it means that horseman or he came to apologize or to ask for forgiveness. Putting a whip around his neck he will wait for the answer.

7. If somebody or the horseman enters the house with a whip, “kamchy”, folding in his hand, it means that the person came to the house to deliver some sentence or some message, something new information or news. Then the receivers of the information should pay a good attention to the man with a “folding whip”. We were the evidence that every item in nomad life means something.

The next case for the semiotics taken from the signs connected with the mystical, sacred, unbelievable natural world. In Kyrgyz culture we have an idea expressing sacred, mystical supporter of the people in the form of animals a lion, a bear, objects or natural phenomena like trees, stones, mountains.

Sacred world and their objects might be the subject of semiotics: 1) as they are given by the members of the society; 2) those objects and their names are used on the connotative level; 3) those objects of the semiotics are used only for one situation. It corresponds to the theoretical research written by Charles Morris about semiotics. In order to be a semiotic unit the words should have such qualities like; a) disembodiment;

b) arbitrariness; c) singularity. There is a wonderful example in the historical poem "Kurmanzhan Datka" written by many Kyrgyz writers that is called the Alai Queen of Kyrgyz. The word "a lion is a semiotic unit" - as it is used on the connotative level (disembodiment); b) arbitrariness- the members of the society defined it as supporter and hero leader of the people; c) singularity-as the word "a lion" is used in the meaning of the spiritual supporter for Kurmanjan and describes Alymbek as hero leader of his nation. For example

It shows another semiotic feature of Kyrgyz culture. There is a belief in Kyrgyz culture that some people have a kind of spiritual supporter in their lives.

Such vision can be seen in the poem "Kurmanzhan Datka". Five tigers appeared in front of Kurmanjan when she was coming back home from her first husband. She was on a horse and she saw five tigers. Kurmanjan was afraid of them thinking they will kill her but they kept silent. The red tiger among them helped Kurmanzhan to cross the river without difficulties. Kurmanzhan was shocked by such a phenomenon of nature. She thought that her supporter was a red tiger. After that Alymbek Datka appeared in front of Kurmanzhan there in the field who was hunting at that time with his friends. Alymbek asked her:

Who are you? Alymbek asked her

Kurmanzhan stared at him thoughtfully

At first, the red tiger helped to get out of river

Five tigers did not attack me along my way

" Then tiger is my supporter I realized now".

While she collected her thoughts, Alymbek said:

There is" a lion" standing in front of you now

In this poem, we understood Kurmanzhan as a woman supported by a "tiger", then we can see that Alymbek Datka also has a tiger-like strength and a tiger-like prestige among his nation. Based on the mythological understanding of the people from the totem point of view we see "the lion" as Kurmanjan's supporter. Alymbek was compared to a tiger as a strong and wise, esteemed leader, while Kurmanzhan was a "tiger supported lady " who supported Alymbek Datka, who died for the sake of his nation.

CONCLUSION

1. Semiotics of culture began to be studied in Kyrgyz literature newly.
2. Every culture has its common characteristics and differences.
3. Semiotic means are found in all spheres of our life, but literary semiotics has a special feature.

REFERENCES

1. Altynbaeva, A. O. Concept of semantic and lexical structure of words / A. O. Altynbaeva. — Text: immediate // Young student. — 2020. — No. 48 (338). — S. 590-591. — URL: <https://moluch.ru/archive/338/75917/> (access date: 16.06.2024).
2. V. Ya. Zadornova, Ph.D., 2005. Language, consciousness, communication: Sat. article / Otv. ed. V. V. Krasnykh, A. I. Izotov. o M.: MAX Press, 2005. ó Vyp. 29. ó 160 p. ISBN 5-317-01330--5115. LINGUOPOETICS. Word in artistic text.
3. Ch. Morris. Morris, C.W. The basis of the theory of signs // Semiotics. Collection of translations. Under the editorship. Yu. S. Stepanova. M.: Raduga, 1982.
4. Karaeva Z. Grammatical and pragmatic difficulties in translation. Bishkek 1997.
5. Karaeva Z. Translation studies and Semiotics. Bishkek. 2006. 360 pages.

FATMA FAHRÜNİSA HANIM'IN DİLHARAP ROMANINDA KÜLTÜR İZLERİ

Pınar AK

Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2565-2051>
Pnak511@gmail.com

Özet

Kültür, bir toplumun sahip olduğu ortak birikimlerin, değerlerin, inançların, geleneklerin, dilin, sanatın, mimarinin, müziğin, yeme-içme alışkanlıklarının ve diğer sosyal yapıların bir bütünüdür. Tarih içerisinde yaratılarak kuşaktan kuşağa aktarılan bu unsurlar, o toplumun kimliğini belirler ve onun varoluşunu şekillendirir. Dolayısıyla kültür, geçmişle gelecek arasında bir köprü kurarak toplumları bir arada tutan temel bir yapı taşı olarak varlık gösterir. Edebiyat ise bir toplumun kültürel mirasını yansıtan ve taşıyan bir araçtır. Edebî eserler, bir toplumun değerlerini, inançlarını, örf ve âdetlerini, yaşam tarzlarını yansıtarak kültürel bağlamı yaşatmakta ve aktarmaktadır. Kültürün izlerini gördüğümüz eserlerden birisi de Fatma Fahrünisa Hanım tarafından kaleme alınan *Dilharap* romanıdır. *Dilharap*, XIX. yüzyıl İstanbul'unda bir kadının başından geçen kötü bir evlilik olayını konu almaktadır. Fatma Fahrünisa Hanım, bu olay etrafında arka planda devrin sosyal anlayışına, gelenek – göreneklerine, eğitim algısına, dini, ahlaki ve ekonomik yapıya, serbest zaman etkinliklerine yer vermiştir. Çalışmamızda *Dilharap* romanında görülen bu kültür izlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada öncelikle kültür kavramına değinilmiş, kültür ve edebiyat etkileşimi sunulmuş, akabinde romanda yer alan kültür izleri ayrı ayrı irdelenmiştir. Değerlendirme sonucunda *Dilharap* romanının kültürel unsurlara geniş bir malzeme sağladığı görülmüştür. Bu bağlamda *Dilharap* romanı hem kültürün bir yansıtıcısı hem de aktarıcısı olarak dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dilharap, Fatma Fahrünisa Hanım, Türk romanı, kültür.

CULTURAL TRACES IN FATMA FAHRÜNİSA HANIM'S NOVEL DİLHARAP

Abstract

Culture is a synthesis of the collective accumulations, values, beliefs, traditions, language, arts, architecture, music, culinary habits, and other social structures that a society possesses. These elements, created throughout history and transmitted from generation to generation, determine the identity of a society and shape its existence. Thus, culture manifests as a fundamental building block that keeps societies together by bridging the past and the future. Literature, on the other hand, serves as a tool that reflects and carries forward a society's cultural heritage. Literary works preserve and transmit the cultural context by reflecting a society's values, beliefs, customs, and lifestyle. One of the works where we can see traces of culture is the novel *Dilharap* written by Fatma Fahrünisa Hanım. *Dilharap* focuses on the unfortunate marriage incident of a woman in 19th century Istanbul. Fatma Fahrünisa Hanım includes background information on the social understanding, traditions, education perception, religious, moral, and economic structures of the period, as well as leisure activities, around this incident. The aim of our study is to examine these cultural traces observed in the novel *Dilharap*. Firstly, the concept of culture is discussed, followed by the presentation of the interaction between culture and literature. Subsequently, the cultural traces in the novel are analyzed separately. The evaluation reveals that the novel *Dilharap* provides extensive material on cultural elements. In this context, the novel *Dilharap* stands out both as a reflector and transmitter of culture.

Keywords: Dilharap, Fatma Fahrünisa Hanım, Turkish novel, culture.

GİRİŞ

Geniş bir anlam yelpazesine sahip olan kültür sözcüğünün tarihsel gelişimine bakıldığında bu kelimenin *Cultura* ifadesinden türediği görülmektedir. Latince'de *Colere* sürmek, ekip biçmek anlamında kullanılırken bu fiilden türeyen *Cultura* sözcüğü ise Türkçedeki "ekin" anlamını karşılamaktadır (Yazoğlu, 2005, s.132). "Romalılar cultura terimini doğada kendiliğinden yetişen bitkilerden ayırmak üzere, insan emeği ve eliyle tarlada ekilerek yetiştirilen bitkileri adlandırmakta kullanmışlardır" (Oğuz, 2011, s.125). Kültürün tarımla ilgili bir bağ sunan bu anlamı kelimenin ortaya çıkışından XVII. yüzyıla değin kullanılmıştır. XVII. yüzyılda Voltaire; kültür kelimesini ilk kez insan zekâsının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamlarında kullanarak tarımla ilgili anlamı genişletmiştir. Kültür sözcüğü Fransızca'da kazandığı bu anlamla Almanya'ya geçmiştir. Almanya'da etnolog G. Klemm kültür sözcüğünü uygarlık anlamını kazandırmıştır ve bu anlam Almanya'dan İngilizce, İspanyolca ve Slav dillerine yayılmıştır (Güvenç, 1979, s.96). "Antropoloji bilimleri ailesinde bugün de çoğunlukla kullanılan ilk bilimsel kültür tanımını veren İngiliz antropologu Tylor'un, (1871) kültür kavramını Almanca'dan aldığı, özellikle Klemm'den esinlendiği kanısı oldukça yaygındır" (Güvenç, 1979, s.96).

XVIII. yüzyıldan itibaren kültürün uygarlık anlamı geniş kitlelerce benimsenirken bu yüzyılın sonlarına doğru kelimeye niceliksel bir değişim de görülmüştür. Kültür kelimesi M.Ö. I. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar tekil bir anlamı karşılarken bu yüzyıldan itibaren kültür kelimesinin çoğunluğa yönelik olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. "Bu kullanımıyla kültür, bir insan topluluğunun, bir halkın ya da bir ulusun düşünce ve değer birliğini meydana getiren düşünsel, sanatsal, teknik, felsefi tüm üretim ve varlıkları olarak tanımlanmaktadır" (Oğuz, 2011, s.126)." Kültürün kazandığı bu çoğulluk kültür sözcüğüne bir yandan bir toplumu yansıtan unsurların bütününe temsil etme özelliği verirken diğer taraftan ise herhangi bir toplumu diğerinden ayıran, o topluma has özellikleri ifade eden bir anlam dağarcığı kazandırmıştır (Oğuz, 2011, s.126).

Günümüzde kültürün çoğul yapısı baskın olarak kullanılırken sözcüğün karşıladığı anlamlar da çeşitlenmiştir. Şerafettin Turan 1950'lerden bu yana geçen sürede ortaya çıkan yeni kültür tanımları ile kültürün anlamlarının 200'ü aştığını belirtmektedir. Turan'a göre bu tanımlardan öne çıkanlar şunlardır: "Kültür bir toplumun tüm hayat biçimidir (R. Linton). Kültür, belli bir düşünceler sistemi ya da bütünüdür (C. Wissler). Kültür, büyüülerek bilimsel ekrana yansıtılmış bireysel psikolojidir (P. Benedict). Kültür, toplumdaki geçmiş davranışların biriktirilerek aktarılan sonuçlarıdır (L. J. Carr)..." (akt. Turan, 1990, s.13). Kültürün tanımı Türk Dil Kurumu'na ait Türkçe Sözlük'te ise şu şekilde verilmektedir:

1. *isim* Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü; hars, ekin.

2. *isim* Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü.

3. *isim* Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi; irfan.

4. *isim* Bireyin kazandığı bilgi.

5. *isim* ► tarım.

6. *isim, biyoloji* Uygun biyolojik şartlarda bir mikrop türünü üretme. ("Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük", 2024, Kültür)

Kavram olarak kültür bazı deyişlerde de yaşayarak yeni anlamlar kazanmıştır. Örneğin halk arasında kültür sözcüğü, "kültürlü" ya da "kültürlü insan" anlamlarını karşılayarak "edinilmiş, kazanılmış bilgilerin tümü"nü ifade etmektedir (Ünal, 2012, s. 166). Diğer yandan Bozkurt Güvenç, kültürün dört ayrı anlamı olduğunu belirtmektedir: "(1) Bilimsel alandaki kültür: Uygarlıktır. (2) Beşeri alandaki kültür: Eğitim sürecinin ürünüdür. (3) Estetik alandaki kültür: Güzel sanatlardır. 4. Maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda kültür: Üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirme" (Güvenç, 1979, s.98-99). Güvenç bu anlamlardan yola çıkarak kültürün özelliklerini yedi madde hâlinde sıralamıştır:

1. Kültür, öğrenilebilen bilgi, davranış ve alışkanlıklardır. Kültürün öğrenilebilir olması eğitimin kurallarına, yasalarına ve ilkelerine uygun olması gereğini doğurur.

2. Kültür, dil aracılığıyla nesiller boyu aktarılabilen bir özellik taşır. Bu sayede insanoğlu yaşayarak edindiği deneyimleri kendisinden sonraki nesillere aktarmış ve varlığını sürdürmeyi başarmıştır.

3. Kültürün öğretileri toplumdan topluma değişiklik gösterir. Her toplumun sahip olduğu, yarattığı ve paylaştığı alışkanlıklar toplumun kültürünü oluşturmakla birlikte söz konusu alışkanlıkların sürekliliği de o toplumun sürekliliğine bağlıdır.

4. Kültür toplumsal yaşamda oluşan bir unsur olmakla birlikte aynı zamanda bireysel tutum ve davranışlar kültürel doku içinde önemli bir yer tutar. Her ne kadar insan davranışları toplumsal yaşam içinde öğrenilmiş olsa da her zaman toplumun öğrettikleri ile örtüşmeyebilir.

5. Kültür, yaşamsal ve toplumsal gereksinimleri karşılayan, işlevsel bir unsurdur. Denenmiş çözüm yolları zamanla toplumsal tatmin düzeyi ve alışkanlıkları pekiştirir. Yaşamsal gereksinimlerin evrensel olması bu ihtiyaçları karşılayan kurumların da belli ölçülerde benzer olması kaçınılmazdır.

6. Kültür bütünleştirici olduğu kadar ayrıştırıcı güce de sahiptir. Toplumsal boyutta uyum içinde olan kültürler bütünleşme eğilimi gösterirler. Bu bütünlük, tarihsel ve çevresel anlamda çelişkilere sahip kültürlerde kendisini çözülme olarak gösterir.

7. Kültür kavramı hayatla ilgili soyut bir kavramdır. Özünde maddi ya da gözlenebilir bir kavram olmadığını bildiğimiz kültür, gerçeğin bir soyutlamasıdır. (akt. Oğuz, 2011, s. 133).

Alıntıda görüldüğü üzere kültür ve kültürün özellikleri geniş bir çeşitliğe sahiptir. Bütün bu tanımlardan hareketle en geniş anlamda kültürü bir toplumun sahip olduğu maddi – manevi bütün unsurlar olarak tanımlayabiliriz. Bir toplumda görülen dil, din, savaşlar, göçler, ziraat, ticaret, ekonomi, politika, sanat, hukuk, coğrafya gibi unsurların tamamı kültürü oluşturan yapılarıdır. Kültür ile yakından ilişki içerisinde olan alanlardan birisi de edebiyattır.

1. EDEBİYAT VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Edebiyatın temel aracı dildir. Edebiyat, dil aracılığıyla varlık kazanmaktadır çünkü “Dil, duygu ve düşüncüyü insana aktaran bir vasıta olduğu için, insan topluluklarını bir yığın veya kitle olmaktan kurtararak, aralarında ‘duygu ve düşünce birliği’ olan bir cemiyet, yani ‘millet’ haline getirir” (Kaplan, 1982, s.45). Edebiyat da dilin bu estetik ve anlamsal potansiyelini kullanarak duyguları, düşünceleri ve deneyimleri ifade etmekte; dil aracılığı ile ürünlerini ortaya koymaktadır. Edebî ürünleri oluşturan dil, kültürün de temel taşıyıcısıdır. Bu nedenle dil, kültür ve edebiyat ilişkisinde merkezde yer almaktadır.

Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil* adlı çalışmasında edebiyatı dil üzerindeki bağdan yola çıkarak kültürün aynadaki yansımalarına benzetmektedir. Kaplan, ayna imgesi üzerinden kültür ve edebiyat ilişkisini şu şekilde açıklar: “Nasıl her insan hayatın bir parçası ise, her edebî eser de öyledir. Her edebî eserde hayat veya kültürün bir parçası görünür. Fakat kırık bir aynada da nasıl insanın çehresi görünürse, bir mısra, bir beyit, bir atasözü, hatta küçük bir deyişte de insandan bir parça vardır” (Kaplan, 1982, s.11-12). Dolayısıyla edebiyatı bir toplumun kültürünü yansıtan ve şekillendiren bir araç olarak kabul edebiliriz çünkü edebî eserler, bir toplumun tarihini, yaşam tarzını, değerlerini ve sorunlarını yansıtmaktadır. Örneğin bir edebî ürün olan romanlarda ya da şiirlerde görülen karakterlerin davranışları, o toplumun değerleri ve normları hakkında ipuçları verebilir. Aynı şekilde, edebî eserlerin dil kullanımı, o toplumun dilinin ve söylem biçimlerinin bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir.

Edebiyat ve kültür arasındaki bir diğer bağ ise iki alanın da “birey” üzerinde şekillenmesidir. Edebiyat, temelde insana dair her konu ile ilgilenmektedir. Bu konulardan insanın duygusal, zihinsel ve ruhsal dünyası, çevresi, yaşam koşulları, örf ve âdetleri ilk elde karşımıza çıkmaktadır. Edebiyat bu unsurları malzeme olarak kullanır ve bir nevi ölümsüzleştirir. Kültür ise yukarıda da belirtildiği üzere insanın davranışları, yaşam şekilleri ve düşünceleridir. “Diğer bir deyişle insanın davranışları, yaşam şekli ve düşünceleri onun kültürü anlamına geldiğine göre edebiyat da işte bu

kültürün yazıya dökülmüş ve orada hayat bulmuş biçimidir” (Nalciöğlu, 2016, s.707). Dolayısıyla edebiyatın, kültürü olduğu gibi metne taşıdığı söylenebilir çünkü bir toplumun kültürel değerleri ve deneyimleri, yazarların eserlerini oluştururken kullandıkları temel unsurlardandır. Bir yazarın yaşadığı toplum, onun eserlerinin içeriğini, temasını ve tarzını büyük ölçüde etkiler. Örneğin, bir yazarın büyüdüğü kültür, eserlerindeki karakterlerin ve olayların betimlenmesinde önemli bir rol oynar. Bu ilişki, edebiyatın kültür üzerindeki etkisini ve kültürün de edebiyatı nasıl biçimlendirdiğini gösterir. Edebiyat, kültürel değerleri korur, bu değerlerle iletişim kurar ve onları değiştirirken kültür de edebiyatı besler, edebiyata ilham verir ve onu dönüştürür. Bu bakımdan edebiyat kültüre canlılık katarken kültür de edebiyata derinlik katmaktadır (Nalciöğlu, 2016, s.708). Ayrıca edebiyat, kültürün bir taşıyıcı ve aktarıcısıdır. Dolayısıyla kültür çalışmalarında edebiyat ilk başvuru kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Uğur Nalciöğlu bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Kültür tarihçilerinin ilk başvurdukları kaynak edebiyattır. Bunun en önemli nedeni; edebi metnin yazıldığı, ortaya çıktığı, yayımlandığı ya da olayların geçtiğı dönemin panoramasını ortaya koymasıdır, yani o çağın dil, kültür ve sanat anlayışını yansıtmasıdır. Edebi metin, dönemin fotoğrafını çeker, birçok açıdan dönemin görünümünü sergiler. Edebi türlerin en önemlilerinden olan roman, öykü ve şiirler aracılığıyla bir dönemin mimarisinden tutun da o dönemin insanların düşünsel eğilimlerine, yaşam tarzlarına, nesneyi algılayış biçimlerine kadar her türlü özelliğı aktarılır. Bu noktada Türk edebiyatından bir örnek vermek gerekirse Tanzimat edebiyatının en önemli şair ve yazarlarından Namık Kemal’in eserlerinde o devrin sanat anlayışını, aile yapısını, gelenek ve göreneklerini işlediğı yadsınamaz bir gerçektir. (Nalciöğlu, 2016, s.708).

Görüldüğü üzere kültürün ve edebiyatın birbirini yoğun bir şekilde etkilediğı ve karşılıklı olarak şekillendirdiğı açıktır. Mehmet Kaplan, edebiyat ve kültür arasındaki bu bağdan hareketle Türk kültürünün anahtarını Türk edebiyatı olarak değerlendirmektedir. Kaplan’a göre Türk dilini ve Türk edebiyatını bilimsel yöntemlerle irdelemek Türk kültürünü aydınlatacaktır (Kaplan, 1982, s.16). Bu amaçla başladığımız çalışmamızın devamında bir edebî ürün olan *Dilharap* romanı kültür izleri açısından değerlendirilecektir.

2. DİLHARAP ROMANI

Dilharap romanının yazarı Fatma Fahrünisa Hanım’dır. Fatma Fahrünisa Hanım, gazete yazıları ile ön plana çıkan bir yazardır. Yazar, birçok yazısında kadını merkeze alır ve kadınların eğitimi, giyim – kuşamları, ev içi ilişkileri, kamusal hayattaki hakları gibi konularda yenilikçi yaklaşımlar sunar (Coşkun, 2016, s. 16). *Dilharap*, yazarın bu tespitlerini bir arada sunduğı bir eserdir. “Eser, 1896 – 1897 yılları arasında Hanımlara Mahsus Gazete’nin 88. sayısından 113. sayısına kadar 25 tefrika olarak yayımlanmış, 1 Mayıs 2014 tarihinde başlayan ve 1 Mayıs 2017 tarihinde tamamlanan ‘Türk Edebiyatında Tefrika Roman Tarihi’ adlı 1831 – 1928 yılları arasındaki süreli yayınları tarama projesi kapsamında edebiyatımıza kazandırılmıştır” (Kuruhalilo, 2018, s.299).

Fatma Fahrünisa Hanım, *Dilharap*’ın “Mukaddime” kısmında eserin oluşumu hakkında bilgi vermektedir. Mukaddimeye göre yazar, *Dilharap* romanının olay örgüsünü bir tanıdığıın hayat hikâyesinden esinlenerek oluşturmuş ve bu kadının tecrübelerini kadınlara örnek olması için romana aktarmıştır. Romanın merkezinde Mazlume’nin başından geçen kötü bir evlilik olayı yer almaktadır. Evlilik çağında bir kız olarak karşımıza çıkan Mazlume, eserde züppe erkek figürü ile karşı karşıya gelir. Mazlume’nin görücü usulü başlayan evlilik hayatı Râzî Bey’in sevgisizliğı, eziyetleri ve baskısı ile âdeta bir kâbusa döner. Mazlume, bu uğurda karşılaştığı her zorluğu sabrederek aşmayı dener fakat sabır, Râzî Bey’i değiştirmeye yetmez. Evliğinde geri dönülmeyecek bir yola girdiğini anlayan Mazlume, ayrılıkla kurtuluşa erişir. Dönemin çoğu eserinde karşılaştığımız bu olay örgüsü yazarın merkeze Mazlume’yi almasıyla dikkat çekici bir boyut kazanır. Fatma Fahrünisa Hanım, bir kadının çektiğı zorlukları kadın duyarlılığı ile sunarken Mazlume özelinde görücü usulü evlilik, eğitim, din, ahlak, serbest zaman etkinlikleri ve

ekonomi gibi Türk kültüründe görülen unsurları da arka planda ele almış ve yer yer eleştirmiştir. Bu unsurlara eğildiğimizde karşımıza ilk olarak Türk toplumunda görülen halk kültürü izleri çıkmaktadır.

2.1. Halk Kültürü İzleri

Halk kültürü bir toplumun geçmişten günümüze kadar uzanan kültürel mirasını ve değerlerini yansıtan unsurlardır. Bu izlerde toplumların tarih boyunca sahip oldukları yaşam biçimleri, inançları, sanatları, gelenekleri ve görenekleri yer almaktadır. Halk kültürü tüm bu özellikleriyle geçmişle gelecek arasında bir köprü kurarak insanların kimliklerini oluşturmada ve toplumsal bağları güçlendirmektedir. Dolayısıyla birleştirici ve bütünleştirici bir özellik gösteren halk kültürüne *Dilharap* romanı etrafında eğildiğimizde karşımıza ilk olarak evlilik algısı çıkmaktadır.

2.1.2. Evlilik

Evlilik, Türk toplumunda kadın ve erkeğin yasal olarak kabul edilen bir birliktelik kurup hayatlarını paylaşma ve ortak bir gelecek inşa etme niyetini taşıdıkları bir kurumdur. Halk kültüründe geçmişten günümüze değin uygulanan evlilik yolları şu şekilde sıralanabilir:

Görücü usulü,

Aileler seçmekle birlikte, gençlerin rızasının alınması,

Eş seçiminin gençlerin yapması fakat ebeveynin onayının alınması.

Bunların dışında ailenin onayını almadan evlenme şeklinde ortaya çıkan ve zaman zaman birtakım problemler doğuran daha başka eş seçme yolu da "Kız kaçırma" dır.

Toplumumuzda, geleneğe bağlı olarak var olan bir eş seçme şekli de "beşik kertmesi"dir. (Anadolu Halk Kültürü, 2011, s.26)

Alıntıda görüldüğü üzere ailenin temeli olan evlilik kurumu, Türk toplumunda çeşitli şekillerde meydana gelmektedir. Diğer yandan kültürümüzde evlilik kurumu kendi içerisinde belli inanç, âdet, töre, âyin, dinsel ve büyüsel törenleri de barındırmaktadır (Baki, 2011, s. 227). Bu bakımdan evliliğin çeşitli aşamalara sahip olduğunu söylemek mümkündür. *Dilharap* romanı da evlilik kurumu hakkında detaylı bilgiler içererek bu aşamalara yer vermiştir. Romanda evliliğin ilk adımı eş seçimi/kız isteme olarak karşımıza çıkar.

2.1.2.1. Eş Seçimi/Kız İsteme

Dilharap romanında karşımıza çıkan evlilik, görücü usulü bir evliliktir. XIX. yüzyılın görücü usulü evlilik algısında kadının söz söyleme hakkı yoktur. Kadının evleneceği erkeğe kadının ailesi ve erkeğin aile büyükleri karar vermektedir. Kadın açısından özgürlüğü kısıtlayıcı bir unsur olan, kadına seçme hakkı tanımayan bu evlilik çeşidi *Dilharap* romanında da Mazlume açısından trajik bir tablo olarak çizilmiştir.

Görücü usulü evliliğin ilk adımı kız görmedir. Kız görme geleneğine göre damat adayının aile büyükleri gelinlik kızı ziyaret ederek onun hâl ve tavırlarını, fiziki özelliklerini gözlemlerler. *Dilharap* romanı da kız görme âdeti ile başlamıştır. Romanda on yedi yaşındaki Mazlume, ailesiyle mesut bir hayat sürerken bir sabah eve görücü gelir. Validesi, Mazlume'ye süslenerek huzura gelmesini emreder. Mazlume istemeye istemeye görücü karşısına çıkar. Hiç ses etmeden ıstırap içinde görücülerin kahvelerini içmesini bekler. Görücülerin kahveleri bitince hemen onların yanından ayrılır. Bu bağlamda Türk kültüründe görücülere kahve ikram etme de romanda karşımıza çıkmıştır.

Görücü usulü evlilikte yukarıda da belirtildiği üzere kadın damat adayını görmez ancak bazı durumlarda kadına talip olan erkeğin resmi gönderilmektedir. Romanda da görücüler tarafından beğenilen Mazlume'ye ona talip olan Râzî Bey'in fotoğrafı gönderilir. Mazlume ise fotoğrafa bakmayı kabul etmez çünkü Râzî Bey'in yakışıklı olmasının onun için bir önemi yoktur. Râzî Bey'in uygun bir eş olup olmayacağına karar verecek olan ailesidir. Mazlume'nin babası vefat ettiği için

evin reisi abidir. Mazlume'nin abisi, Râzî Bey hakkında ufak çaplı bir araştırma yaparak Râzî Bey'in hovarda yaşamını öğrenir fakat bu durumu bir komşusuyla kıyaslayarak Mazlume'nin düzeltilebileceğini düşünür ve bu düşünce etrafında Râzî Bey'in kötü huylarını annesinden saklayarak bu evliliğe razı olur. Dolayısıyla kültürümüzde damat adayını araştırma da romanda ele alınmıştır ancak damadın eğlence düşkünlüğü Mazlume'nin abisi tarafından göz ardı edilmiştir. Bu bağlamda eserde görücü usulü evlilik, Mazlume'nin çileli hayatının başlangıcını sağlayan bir unsur olarak sunulmuştur. Bunun yanında eserde Fazıl Gökçek'in ifade ettiği "resmini görerek âşık olma motifi" de eleştirilmiştir (Gökçek, 2000, s.128). Yazar, Mazlume aracılığıyla bir resimden kişinin huy ve tavırlarının öğrenilemeyeceğini belirterek görücü usulü evlilikte kullanılan bu âdetin işlevsizliğini vurgulamaktadır.

Görüldüğü üzere Mazlume'nin evliliği geleneksel bir görücü usulü evliliğidir. Mazlume ve Râzî Bey'in evliliklerinde aktif rol oynayan ailelerdir. Râzî Bey'in annesi Mazlume'yi görmüş ve beğenmiştir. Râzî Bey düğün gününe kadar Mazlume'nin yüzünü görmez. Mazlume'ye ise onun sadece bir fotoğrafını görmesi izin verilir ki Mazlume bu fotoğrafa bakmaya gerek bile duymamıştır. Çünkü Mazlume'nin evlilik konusunda hiçbir fikri sorulmamış, ona hiçbir hak tanınmamıştır. Onun adına kararı abisi ve annesi vermiştir. Burada Mazlume'nin abisinin evlilikte erkeği kadının değiştireceği düşüncesi ve aynı düşüncenin Râzî Bey'in anne ve babası tarafından da ortaya koyulması dikkat çekici bir unsurdur. Eserde hem abi tarafından hem de kayınpeder ve kayınvalide tarafından Râzî Bey'i değiştirme görevi Mazlume'ye yüklenmiştir. Mazlume, kendi iradesi dışında gerçekleşen evliliğe omuzlarında büyük bir sorumlulukla adım atar ve bu sorumluluktan henüz haberi yoktur. Dolayısıyla görücü usulü evlilik kadın ve erkeğin sağlıklı bir iletişim kurmalarını engellemiştir.

2.1.2.2. Çeyiz

Çeyiz, Türk kültüründe genç kızların çocukluktan itibaren aileleri tarafından hazırlanan ve evlilik sürecinde kullanacakları, genellikle taşınır ve taşınmaz eşyaları içeren bir gelenektir. Çeyiz içinde çeşitli eşyalar, yeni evin ihtiyaçlarına göre seçilen mobilya, beyaz eşya, tekstil ürünleri, mutfak gereçleri gibi malzemeler yer alabilir. Türk kültüründe çeyiz, genç çifte evlilik açısından destek olmak için uygulanan bir gelenektir.

Romanda çeyiz geleneği Mazlume özelinde karşımıza çıkmaktadır. Mazlume'nin çeyizi onun ailesi tarafından özenle hazırlanır. "Sen bilir misin ki kardeşim, ehemmiyet vermek istemediğin bu çeyiz yüzünden ne kadar kızcağızların rahatı kaçmış, ne kadar tatlı olması lazım gelen yaşayışlar acılaştırmıştır? Bundan dolayı çeyiz için herkesin sarf eylediği dikkat ve ehemmiyeti biz de icra etmeye mecburuz." (Fatma Fahrünisa, 2017, s. 56) sözlerinde de görüldüğü üzere çeyiz, kültürümüzde hem erkek hem de kız tarafının aileleri için önem taşımaktadır. Öyle ki çeyize sahip olmadan gelin giden kızların evlilikleri boyunca mutlu olamadıkları da yukarıdaki alıntıda vurgulanmıştır. Bu bağlamda çeyiz geleneğinin *Dilharap* romanında vurgulanarak kültürümüzün bir yansımasını gösterdiğini söylemek mümkündür.

2.1.2.3. Düğün

Evlilik etrafında görülen bir diğer kültür ögesi düğün törenleridir. Türk kültüründe önemli bir yeri olan düğün törenleri çeşitli etkinliklere sahip olsa da *Dilharap* romanında Mazlume ve Râzî Bey'in evliliği ile karşımıza çıkan düğünün ayrıntıları verilmemiş ve Râzî Bey'in düğün sırasında neler yaşadığı anlatılmamıştır fakat düğün gününe Mazlume etrafında kısaca değinilmiştir.

Mazlume'nin düğününde kadınlar kadınlarla, erkekler ise erkeklerle bir arada bulunurlar. Kadınlar kendi aralarında gelin ve dünürler hakkında konuşurlarken Mazlume de gelinliği ile düğüne gelen kadınların arasında tören bitene değin gülümseyerek oturmaktadır. Yazar, düğün günü Mazlume'nin gösterdiği güler yüz etrafında halkın düğüne ve geline bakış açısını da sunmaktadır:

Halk acayıpti. Eğer o gün Mazlume'de zerre kadar üzüntülü bir yüz görülse, asıl sebebini araştırmaya lüzum görmeyip, derhâl yanlış yorumlamaya kalkışarak akıllarınca bin türlü

hükümler, manalar verirler, kendi kendilerine verdikleri hükümlerin, manaların da hakikatin ta kendisi, tam isabet olduğuna hemen candan ve gönülden ikna olurlar. Herkes Mazlume histe, o yürekte, o fikirde midir ki onun üzüntüsünün hakiki sebeplerini öldüğü gece keşfedip anlayabilsinler, belki halkın büyük bir kısım için, söz konusu sebepler en sağlam tahayyüllerdir; bundan dolayı Mazlume zihinlerde, hiç yoktan birtakım yanlış zanlar doğurmamak için kalbinin hislenmelerini, halinin aksine bir şekilde, tebessümle gösteriyordu. (Fatma Fahrünisa, 2017, s. 59)

Alıntıda görüldüğü üzere düğün günü Mazlume içinde bulunduğu durumdan memnun değildir ancak ruh hâlini etrafına yansıtmaz çünkü halk geçmişten gümümüze kadar görücü usulü evliliğin bireyler üzerindeki etkisini umursamadan gelin ve damattan mutluluk gösterileri beklemektedir. Bu bakımdan romanda halkın beklentilerine de bir eleştiri getirildiği gözler önüne serilmektedir.

2.2. Ekonomik Olgular

XIX. yüzyılda kadınlar iş hayatında aktif olarak yer almadıkları için ekonomik özgürlüklerini evlilik veya miras yolu ile edinmektedirler. Kadınlar nikah akdi sırasında eşlerinden mehr olarak bazen nakit bazen de gayrimenkul talebinde bulunarak ödeme almaktadırlar. Osmanlı Devleti'nde kadınların mirastan pay alma usulleri ise şöyledir: "İslam hukukuna göre bir baba vefat ettiğinde çocuklarından erkek olanlara iki kadın payı düşmektedir. Eğer oğlu olmayıp ikiden fazla kızı varsa bunlar mirasın üçte ikisini, bir kızı varsa mirasın yarısına hak kazanır. Kocasının vefat etmesi halinde kadına düşen miras, çocuk yoksa dörtte bir, çocuk varsa sekizde bir oranındadır" (Oktar; Özdeğer, 2018, s.536). Bu yüzyılda erkekler ise miras yoluyla mülk ve servet edinebilirlerken iş hayatında aktif rol aldıklarından kendi ekonomik özgürlüklerini de kazanmaktadırlar.

Dilharap romanında Mazlume'nin ailesi varlıklıdır. Mazlume'nin babası Yanya hanedanından Saffet Efendi'dir fakat Saffet Efendi, Mazlume on üç yaşında iken vefat etmiştir. Mazlume'nin abisi, Saffet Efendi ölünce mirastan Mazlume'ye düşen paya hiç dokunmamış, bu payı ona görkemli bir çeyiz hazırlamak için kullanmıştır. Diğer yandan Râzî Bey'in babası Hâmi Efendi küçük bir memurluk görevinden emekli olmuş, yetersiz bir maaş ile geçinmek zorunda kaldığı için oğlunun üst düzey bir memurluğa yükselmesi adına ona iyi bir eğitim vermiştir. Ancak Râzî Bey işinde yükseldikçe kibre kapılmıştır. Bu nedenle özellikle ailesini küçümsemiş, onlara en ufak bir yardımda bulunmamıştır. Râzî Bey bütün maaşını kamusal alanlarda eğlenceye harcamaktadır. Öyle ki Hâmi Efendi, evin geçimi için gelininden yardım talebinde bulunmak durumunda kalmıştır:

...İnsan olduğumuz için cümlemiz dayanışma ve yardımlaşmaya yükümlüyüz, özellikle karı koca tek vücut demektir. Sizin servetiniz onun, onunki sizindir. Mesela özel gelirinizden bir miktarını feda etmek suretiyle şimdilik yardımda bulunacak olursanız, hem insaniyet vazifesini yerine getirmiş, hem de refah içinde yaşamış olursunuz.

Mazlume: (Hayretle) Ne gibi özel gelir efendim?

-Pederinizden kalan emlak ve kiralardan toplam gelirinden hissenize düşen meblağ.

-Nasıl emlak, ne meblağı, peder efendi. Bunları zat-ı âlînize kim anlattıysa üzümlük söyleyeyim ki yanlış anlatmış. Bendenizin ancak özel masraflarıma yetecek kadar olan ve aylık elime geçen cüzi bir meblağdan başka hiç gelirim yoktur... (Fatma Fahrünisa, 2017, s.74)

Hâmi Efendi, oğlundan göremediği maddi desteği gelininden talep etse de Râzî Bey evi ve ailesi ile ilgilenmediğinden Mazlume bu ricayı reddetmiştir. Bu bağlamda romanda Mazlume'nin ekonomik gücünün miras yoluyla elde edildiği, Râzî Bey'in ise iş hayatıyla maddi güce sahip olduğu karşımıza çıkmaktadır.

2.3. Eğitim Anlayışı

XIX. yüzyılın geleneksel aile yapısı eğitimde erkek çocuklarına öncelik vermektedir. Bu yüzyılda erkek çocuklar, ailenin geçim kaynağı olarak görüldüğünden genellikle okullarda eğitim alırlarken kız çocukların eğitimi önemsenmezdi. Bunun yanında bazı kız çocuklarının toplum içinde saygınlık kazanmış eğitilmiş, bilgili ve kültürlü kadınların evlerinde/konaklarında çeşitli

dersler aldığı da bilinmektedir. Kız çocuklar bu evlerde dini bilgileri ve Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenmektedirler. Toplum içinde zengin ailelerinin çocukları ise özel hocalar eşliğinde bu eğitimleri almaktadır. Diğer yandan XIX. yüzyılda eğitim; erkek çocuklar için bilgili, kültürlü bir birey olarak yetişmelerinin yanında saygın bir meslek sahibi olabilmeleri için de gerekli görülürken kız çocukların eğitimi ise iyi bir eşe sahip olabilmeleri için verilmektedir. Bu bağlamda kız ve erkek çocuklarının eğitimlerinde görülen amaç farklılığı da dikkat çekici bir unsurdur. Erkek çocuklar iş sahibi olabilmek adına eğitim alırken kız çocuklar eğitimi bir birey olsa da çalışma hayatına katılmazlar (Karabulut, 2016, s.58).

Dilharap romanında XIX. yüzyılın yapısına uygun olarak erkek çocuklar okullarda eğitim alırken kız çocukların eğitimi önemsizdir. Bu durumun en güzel örneği Mazlume ve abisidir. Romanda Mazlume'nin babası Saffet Bey, Mazlume'nin abisi için hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan ona eğitim vermiş fakat kız çocukları Mazlume ve Nebile'nin eğitimini detaylı olarak ele almamış, onları yüzeysel şekilde okutmuştur:

...Saffet Efendi, bereket ve saadet sebebi olarak görülen bilim ve bilgiden erkek çocuklarını hisse sahibi kılabilmek için hiçbir fedakarlıktan çekinmemişse de, olanca vakit ve gayretini oğullarına hasretmesinden mi yoksa o vakitler "Kadınların ilim ve fen öğrenimi lüzumsuzdur" şeklindeki boş fikrin insanların zihinlerinde yürürlükte olmasından mı bilinmez, nasılsa kızlarının terbiyeleri için sarf eylediği dikkati eğitimlerinden esirgeyerek pek yüzeysel okutmakla yetinmiş, bilhassa Mazlume'nin bilim ve bilgi öğrenimine olan fevkalade rağbeti ve sahip olduğu dirayet ve harikulade kabiliyet dikkatli bakışlardan saklı kalmıştı. (Fatma Fahrünisa, 2017, s. 36)

Alıntıda görüldüğü üzere Mazlume bilim öğrenmeye meraklı ve bu konuda yetenekli bir kişidir. Bu sayede yedi yaşından itibaren eline geçen her kitabı okumaya başlamış, özellikle de şiir türüne ayrı bir ilgisi oluşmuştur. Mazlume'nin okuma merakı ona hem yazma yeteneği hem de hoş sohbet bir dil kazandırmıştır. Bunun yanında Mazlume, anne ve ablasına baka baka biçki, dikiş, nakış gibi el işleri konusunda usta olmuş, yengesi piyano çalarken onu izleyerek de piyano çalmayı öğrenmiştir fakat tüm bunları kendi çabasıyla gerçekleştirmiştir.

Romanda Mazlume'nin eşi Râzî Bey'in eğitimine de önem verildiği görülmektedir. *Dilharap*'ta Râzî Bey emekli memur Hâmi Efendi'nin oğlu olarak karşımıza çıkar. Hâmi Efendi, yetersiz eğitimden dolayı memurlukta yükselememiş ve ancak kendisini idare edebilecek küçük bir maaşa sahip olabilmıştır. Bu sebeple de oğlunun refah içinde yaşamasını istemiş ve onun eğitimine önem vermiştir. Râzî Bey, bu eğitimin neticesinde bir devlet dairesine girmiştir fakat içinde yükseldikçe kendisini büyük görmeye başlamış, olgunlaşacağına gün geçtikçe şırmarmıştır. Eve uğramaz olmuş, içki ve eğlence meclislerine dalmıştır. Hâmi Efendi ve Vesile Hanım ise Râzî Bey'e karşı bir türlü söz geçirememişlerdir. Bunun yanında eserde Râzî Bey'in bilgi yönünden eğitilip terbiye yönünden eksik bırakıldığı görülmektedir. Râzî Bey, büyüklere saygı, paylaşma ve ahlaki değerler açısından oldukça bilgisizdir. Hâmi Efendi ve Vesile Hanım'a karşı hakarete varan sözler sarf etmekte, onların gönlünü kırmayı hiç umursamamaktadır. İş hayatında herkese karşı nazik ve kibar davranırken ev içinde aile bireylerine bağırıp çağırılmaktan çekinmemektedir. Bu bağlamda Fatma Fahrünisa Hanım romanda aile eğitimine de değinmiş ve bu eğitimden yoksun olan kişilerin karakterlerinin oturmayacağı göstermiştir.

2.4. Din Ve Ahlak Algisi

T. S. Eliot'a göre din ve kültür arasında yakın bir ilişki vardır. Din, kültürü aşan ve onu besleyerek geliştiren bir kavramdır (akt. Kaplan, 1982, s.17). Çünkü din, toplumun yeme içme alışkanlıkları, giyim tarzları, ibadet ve dua biçimleri ile olaylara karşı takınılan tutumlar üzerinde etkilidir. "Helal ve haram olan şeyler din tarafından belirlendiği gibi, sosyal ve kültürel hayatla ilgili bazı davranışları onaylayıp, bazılarını onaylamayarak toplumun değer yargıları üzerinde belirleyici olmaktadır. Hatta evlenme ve boşanmanın şartlarını belirlemek suretiyle en küçük sosyal kurum olan aileye kadar kültürel hayatın her alanına nüfuz eder" (Tanrıverdi, 2018, s.598).

Dilharap romanında Mazlume küçüklükten itibaren dini bütün bir kadın olması için geleneksel ahlak algısı ile büyütülmüştür. Mazlume'nin babası Saffet Efendi, onu aza kanaat eden, terbiyeli, merhametli, kibar, nazik ve sevgi dolu bir kadın olarak yetiştirmiştir:

Mazlume hassas, uysal, nazik, düşünceli, uzak görüşlü, incelikli, hüzne ve sükuta meyyal, fakat bir kere de sohbet etmeye başladı mı, hikmetli düşünceler, latif nükteler, zarif latifeler, duruma uygun şiirler ile dinleyenleri kendisine hayran bırakır, söylediğini dikkat ve ihtiyat ile söyler, işittiğini muhakeme ederek dinler, gördüğüne ibret gözüyle bakar bir kızdı... (Fatma Fahrünisa, 2017, s.38)

Alıntıda görüldüğü üzere Mazlume düşünceli, ileri görüşlü, şakacı ve tatlı dilli bir kadındır. Bunun yanında büyüklerine karşı oldukça saygılı ve sabırlıdır. Râzî Bey ile olan evliliğinde Râzî Bey'in kötü davranışlarına rağmen ona karşı hiçbir zaman kötü bir söz söylememiş, herhangi bir itirazda bulunmamıştır. Râzî Bey'in kız kardeşi Hesna ve annesi Vesile Hanım'ın kendisini aç bırakmasına, bütün ev işlerini ona yaptırmasına, özel alanına izinsiz girmelerine ve eşyalarını çalmalarına rağmen içinde bulunduğu durumdan hiç şikâyet etmemiştir. Râzî Bey ise aile terbiyesinden yoksun, anne babasına karşı saygısız, şımarık ve eğlence düşkün bir kişidir. İşinde yükseldikçe ailesini umursamaz olmuş, sadece kendi nefisini düşünmüştür. Bu nedenle Râzî Bey'in ahlaki değerlere sahip olmadığı görülür. Öyle ki Mazlume'nin yanında hizmetçi kız ile flört ederek ona karşı sadakatsiz davranışlar sergilemekten çekinmez. Bunun yanında Hesna da kıskanç bir kişiliğe sahiptir. Mazlume'nin güzelliğini her zaman kıskanır ve bu yüzden Mazlume'nin evliliği boyunca yaşadığı mutsuzluktan mutlu olur. Bu bağlamda romanda din ve ahlak algısını Mazlume temsil ederken yazar Râzî Bey ve Hesna özelinde ahlaki değerlere sahip olmayan kişileri eleştirir. Romanın sonunda Râzî Bey'in mutsuz olması da bu düşünceyi destekleyen bir unsur olarak yorumlanabilmektedir. Mazlume sabrının ödülünü çevresindeki insanlar tarafından takdir edilmesiyle alırken Râzî Bey ise mutsuz bir evlilikle cezalandırılır.

2.5. Serbest Zaman Etkinlikleri

Toplumsal hayatta boş zaman etkinlikleri kültür hakkında bilgi veren unsurlardır. XIX. yüzyılda kadınlar genellikle hane içinde bir hayat sürdürdükleri için el işi, nakış gibi işlerle vakitlerini değerlendirmektedirler. Bunun yanında Tanzimatla başlayan yenileşme süreci ile müzik ve piyano da kadınların uğraşlarından olmuştur. Erkekler ise boş zamanlarını mesire alanlarında, tiyatro, bale gibi sanatsal etkinliklerde ve eğlence ortamlarında değerlendirmektedir (Karabulut, 2016, s.59).

Dilharap romanında serbest zaman etkinlikleri, müzik ve edebiyat olarak karşımıza çıkmaktadır. Mazlume, edebiyata ve müziğe ilgi duyan bir kadındır. Baba evindeyken bütün gününü bu iki aktiviteyi yaparak geçirmiştir. Fatma Fahrünisa Hanım, Mazlume'nin baba evindeki bir gününü şu şekilde anlatmaktadır;

Mazlume, sabahleyin erken kalkar, Halik'ine karşı vazife-i ubudiyetkârânesini ifa eder, latif sadasıyla Kur'an okuyarak validesine dinletir, sonra odasının işi yahut dikiş vesaire ile iştiğal eder, nerede zarif bir mahsul-ı sanat görürse onu taklide uğraşır. El-hak muvaffak da olur. İş bulunmadığı zamanlar, akşamlara kadar mütalaa-i kütübe dalar, kendi varlığından bile haberdar olmaz, akşam taamından sonra cümlece piyano odasında içtima edilerek kâh söylenen şarkıları, çalınan havaları dinler kâh bildiğini bizzat çalarak dinletir, sonra odasına çekilerek henüz piyano odasından gelen terennümât ve teganniyât-ı tarab-efzâyı kendisine ninni ihtizaz ederek bir hab-ı sükûn ve istirahat dalar giderdi. (Fatma Fahrünisa, 2017, s. 147)

Mazlume'nin okumak en büyük eğlencelerindedir. Küçüklükten beri edebiyat sevgisi ile büyümüştür. Edebî ürünlerden ise şiire tutkundur: "Mazlume nesirden ziyade şiirden lezzet alıyordu, başlangıçta vezinli ve kafiyeli olduktan sonra yeni, eski her tür şiiri kolayca ezberlerken zaman geçtikçe şiirde de gerek manaca, kavramca, bazısını diğer bazısına tercih eder olmuştu" (Fatma Fahrünisa, 2017, s. 37). Şiire yedi yaşında başlayan Mazlume, başlangıçta yeni veya eski ayırt etmeden her şiiri okurken bilgi birikimi arttıkça anlama ve ahenge dair derin şiirlere yönelmiştir. Şiir zevkine en uygun olarak *Fuzuli Divanı'nı* bulmuştur. *Fuzuli Divanı'nı* her

okuduğunda yeni bir anlam keşfetmiş ve bu sebeple de onu can yoldaşı ilan ederek bu divana gönülden bağlanmıştır:

Pek teselliye muhtaç olduğu zamanlar, gel benim vefalı sevgilim, teselli veren arkadaşım, diyerek hakiki ve eski arkadaşı *Fuzuli Divanı* ile odasına kapanır oturur. ...bela yağmuru gibi gözyaşlarını saça saça “Bir katre içen çeşme-i pür hûn-ı fenadan” şarkısını kim bilir kaç yüzüncü defa olarak piyanoda çalar, ardından “Mihneti kendine zevk etmedir âlemde hüner” şarkısını çalarak sanki biraz teselli bulur açılırdı. (Fatma Fahrünisa, 2017, s.76-77)

Alıntıda görüldüğü üzere Mazlume edebiyatın yanında piyano ile de ilgilenmektedir. Piyano çalmayı yengesinden öğrenen Mazlume, evlilik hayatında yalnız hissettiği, sorunlarla baş edemediği zamanlarda piyanosuna ve şarkılara sığınmaktadır. Romanda Mazlume'nin Ziya Paşa'nın Terkip-i Bend'inden Şevki Bey'in Beyati makamında bestelediği ve Enderunlu Vasıf'a ait Hacı Arif Bey'in Mahur makamında bestelediği iki şarkıyı piyanosunda çaldığı görülmektedir.

Râzî Bey'in ailesi ise ne müzikten ne de edebiyat sohbetlerinden hoşlanan bir ailedir. Onlar genellikle akşamlarını ya misafirlğe giderek ya da misafir ağırlayarak geçirmektedir. Mazlume de evin gelini olarak onlarla ilgilenmek zorunda kalır. Dolayısıyla Mazlume'nin kendi evindeyken hoşlandığı serbest zaman etkinlikleri Râzî Bey'in evinde kaybolur. Bu nedenle romanda Mazlume'nin evlilik hayatı boyunca müziğe ve edebiyata ayırabildiği süre azalır. Mazlume çoğunlukla geceleri ve tek başına iken bu iki hobisiyle uğraşabilmektedir. Râzî Bey gecelerini hep dışarıda içki meclislerinde eğlenerek geçirdiğinden Mazlume, sabaha kadar onu beklerken *Fuzuli Divanı*'na sığınır. *Fuzuli Divanı*, Mazlume'nin evliliği boyunca en yakın arkadaşı olur. Genç kadın, acılarını Fuzuli'nin gazellerini çalıp dinleyerek hafifletir.

2.6. Giyim – Kuşam

Toplumların giyim kuşamları, aksesuarları, bunların renkleri, desenleri ve biçimleri kültürü yansıtan önemli ölçütlerdendir. İnsanların giyim kuşamlarına bakarak onların nereye ait olduğunu anlayabiliriz. Bu bakımdan aynı kültüre sahip olan insanların kıyafetlerinde, takılarında bir benzerlik gözlenmektedir (Turan, 1990, s.202).

XIX. yüzyıl Osmanlı toplumunda kadınlar sokakta tesettüre uymak için uzun kıyafetler tercih etmişler, çoğunlukla çarşaf giyerek yüzlerini de peçe ile kapatmışlardır. Romanda da kadınların giyim kuşamları hakkında yer yer çarşaf, peçe ve o dönemin kıyafetlerine değinilmiştir: “üç çarşafı hanım” (Fatma Fahrünisa, 2017, s. 31), “yüz peçeleri” (Fatma Fahrünisa, 2017, s. 32), “yeldirme, örtü” (Fatma Fahrünisa, 2017, s. 82), “açık mor renginde saten dölyon ile karışık koyu mor kadife elbise” (Fatma Fahrünisa, 2017, s. 34), “krem üzerine ekli ve eksiz rengarenk satrançlı, incecik bir ipekli” (Fatma Fahrünisa, 2017, s.103). Dolayısıyla *Dilharap* romanında görülen kadınların giyim kuşamları geleneksel kıyafetlerden oluşmaktadır ve bu bakımdan ait oldukları kültürü göstermektedir.

Geleneksel giyim kuşamın yanında XIX. yüzyılda modernleşme eğilimlerinin kılık kıyafete de etki ettiği bilinmektedir. Modernleşmeyle beraber Batı hayranı kimseler geleneksel kıyafetler yerine Avrupalı kıyafetleri tercih etmişlerdir. Pantolonlar, uzun ceketler, potinler ve eldivenler bu kıyafetlerdendir. Modernleşme ile başlayan bu kıyafet değişimi *Dilharap* romanında Râzî Bey'de görülmektedir. Râzî Bey görünümüne oldukça önem veren bir kimsedir. Pahalı kıyafetlere, Batılı modacılar, Avrupalı görünüme tutkundur: “...yarım liralık, bir liralık gömleği, Rozantal'a yaptırdığı elbisesi, Herald'a diktirdiği potinleri, siyah ipek bükme ile boynuna iliştirdiği altın gözlüğü, eldivenli elleriyle şık kibar Râzî Beyefendi...” (Fatma Fahrünisa, 2017, s.70). Bu bağlamda romanda Râzî Bey şık ve kibar bir görünüm çizerken yanlış Batılılaşan bir kişi olarak da karşımıza çıkar. Râzî Bey dış görünüşü ile modern, nazik ve yenilikçi bir imaja sahiptir ancak eğlence hayatına düşkünlüğü, ahlaki değerleri önemsememesi ve müsrifliği ile geleneksel değerleri yadsımaktadır. Dolayısıyla romanda Râzî Bey özelinde yanlış Batılılaşan insan tipinin de eleştirildiği görülür.

SONUÇ

Kültür bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi unsurlar bütünüdür. Edebiyat, dil ile üretildiği ve insanı merkeze aldığı için kültürün bir yansıması olarak onu taşır ve aktarır. Bir edebî ürün olan *Dilharap* romanı da XIX. yüzyılın evlilik anlayışı, ekonomik olguları, eğitim, din ve ahlak algısı, serbest zaman etkinlikleri ve giyim kuşam unsurları hakkında bilgiler içermektedir.

Dilharap romanında görülen evlilik, görücü usulü bir evliliktir. Yazar bu evlilik etrafında dönemin anlayışına uygun olarak kız görme, kız isteme, kız istemede sunulan kahve, damat adayının araştırılması ve evin reisi sayılan en büyük hane erkeği tarafından evliliğin onaylanması âdetlerini halk kültürünün yansımaları olarak karşımıza çıkarmıştır. XIX. yüzyılın ekonomik olgularında kadın miras veya mehr yoluyla maddi gelire sahip olurken erkekler ise çalışma hayatına aktif katılmaktadır. Romanda Mazlume babasının serveti ile geçimini sağlarken evlenirken mehr talebinde bulunmuştur. Râzî Bey ise yüksek bir memurlukta çalışarak ekonomik güce sahip olmuştur.

XIX. yüzyılda erkek çocuklar okula gönderilirken kız çocuklar genellikle ya geleneksel nakış, el işi eğitimi almakta ya da bilgili, kültürlü kadınların konaklarında eğitim görmektedirler çünkü erkek çocuklar iş sahibi olabilirken kız çocuklar evlenmek için yetiştirilmektedirler. Romanda da Râzî Bey ve Mazlume'nin abisi iyi bir eğitim alırken Saffet Efendi, Mazlume'nin potansiyeline rağmen onun eğitimini önemsememiştir. Buna rağmen Mazlume kendi çabaları ile okuma-yazmayı öğrenmiş, kendi kendisini eğitmiştir. Diğer yandan Mazlume'nin iyi terbiye almış, ahlaklı bir kadın olduğu da görülür. O, Türk kültürüne uygun şekilde yetiştirilmiş, büyüklerine saygılı, akıllı, düşünceli ve sabırlı bir kadındır. Râzî Bey ve Hesna ise ahlak algısından yoksun kişiler olarak karşımıza çıkmıştır.

Romanda görülen serbest zaman etkinlikleri edebiyat ve müziktir. Mazlume divan edebiyatına tutkundur. *Fuzuli Divanı'nı* en yakın arkadaşı olarak görmektedir. Piyano çalmayı sever. *Dilharap'ta* görülen piyano ve edebiyat etkinlikleri bu yüzyıldaki insanların boş zaman aktivitelerini yansıtmaktadır. Diğer yandan *Dilharap* romanı XIX. yüzyılın giyim kuşamından da izler taşımaktadır. Bu yüzyıldaki kadınlar gibi *Dilharap'taki* kadınlar da tesettürlüdürler. Romanda Râzî Bey özelinde Avrupalı giyim tarzı da görülmektedir. Râzî Bey gömlekleri, potinleri, eldivenleri ve gözlükleriyle XIX. yüzyılın Batı hayranı tiplerinin bir temsilidir. Dolayısıyla *Dilharap* kendi döneminin yaşayışını yansıtarak Türk kültüründen taşıdığı izlerle dikkat çeker.

KAYNAKLAR

- Baki, Y. (2011). *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Halk Edebiyatı ve Halk Kültürü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Rize Üniversitesi, Rize.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kaplan, M. (1982). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabulut, M. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 49-65.
- Nalçioğlu, A. U. (2016). Edebiyat ve Kültür Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 701-710.
- Oğuz, E. S. (2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 123-139.
- Oktay, T; Özdeğer, M. (2018). Osmanlı'da Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Müslüman Kadın Gedikleri, *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, 5, 533-545.
- Tanrıverdi, H. (2018). Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 595-601.

Turan, Ş. (1990). *Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınları.

Ünalın, Ş. (2012). *Dil ve Kültür*. Ankara: Eskiyeñi Yayınları.

Yazoğlu, R. (2005). Dil-Kültür İlişkisi. *Muhafazakâr Düşünce*, 5, 123-143.

DEĞİŞİME KARŞI DİRENÇ KONUSUNA YÖNELİK YAPILAN EĞİTİM ÇALIŞMALARININ SİSTEMATİK DERLEMESİ

Aysun YÜKSEL BAŞAR

Uzm., Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eğitim Yönetimi Doktora Programı, aysun.yuksel88@hotmail.com

Adem BAYAR

Prof. Dr., Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Bölümü, adembayar80@gmail.com

Özet

Değişim, bireyin ya da örgütün mevcut durumundan farklı bir duruma geçişidir. Bireyin ve örgütün sürekli gelişmesi ve yeni durumlara uyum sağlayabilmesi için değişim, doğal ve elzem bir durumdur. Değişime karşı direnç ise bireyin ya da örgütün mevcut durumu koruması ve değişime uyum sağlamak yerine karşı koymasıdır. Bu çalışmayla eğitim alanında yapılmış değişime karşı direnç konusunun ele alındığı çalışmaların sistematik olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Değişime karşı direnç konusunda yapılan çalışmaların sistematik derlemesi ile bu alanda yapılmış çalışmaların türü, yöntemi, örnekleme, ilişkili olduğu değişkenleri hakkında genelleme yaparak bilgi tabanına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında 2007-2023 yılları arasında Türkiye’de eğitim alanında yapılmış değişime karşı direnç konusundaki çalışmalar incelenmiştir. “Değişim”, “Direnç”, “Örgütsel Değişim”, “Değişim direnci” ve “Değişime karşı direnç” anahtar sözcükleri kullanılarak YÖK TEZ, Google Akademik arama motoru, DergiPark ve TR Dizin (Ulakbim) veri tabanları taranmıştır. Bu bağlamda 29 tez ve 13 araştırma makalesi tespit edilmiştir. Tespit edilen çalışmalar sistematik olarak incelenmiştir. Çalışma kapsamında 1 doktora tezi, 28 yüksek lisans tezi ve 13 makale olmak üzere toplam 42 çalışma değerlendirilmiştir. Değerlendirilen çalışmaların 39’u nicel araştırma yöntemiyle, 3’ü nitel araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Çalışmaların örneklemlerini en çok öğretmenler oluşturmaktadır. Daha sonra sırasıyla okul yöneticileri, akademisyenler, öğrenciler ve denetmenler örnekleme oluşturmuşlardır. Ayrıca tez çalışmalarında örneklem ağırlığının öğretmenlerde olduğu görülmektedir. Çalışmalar Türkiye’nin farklı illerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların büyük bir kısmı İstanbul ilinde gerçekleştirilmiş olup İzmir, Ankara, Konya, Mersin, Manisa, Adıyaman, Bolu, Çorum, Kastamonu, Ağrı, Kırklareli, Tekirdağ, Uşak, Bartın ve Kilis gibi farklı illerde de çalışmalar yürütülmüştür. Yapılan değerlendirme sonucunda değişime direnç konusunda yapılan çalışmalarda araştırma makalelerinin az sayıda olduğu, karma yöntemle yapılan araştırmaların hiç olmadığı, nitel çalışmaların yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda değişime direnç konusunda nitel ve karma çalışmalar ile bilimsel araştırma makalelerinin artırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt, Eğitim, Değişim, Değişime karşı direnç

SYSTEMATIC REVIEW OF EDUCATION PROGRAMS ON RESISTANCE TO CHANGE

Abstract

Change is the transition of an individual or organization from their current state to a different one. For individuals and organizations to continuously develop and adapt to new situations, change is natural and essential. Resistance to change, on the other hand, is the act of maintaining the current state and opposing adaptation to change. This study aims to systematically review studies addressing resistance to change in the field of education. The systematic review of studies on resistance to change seeks to contribute to the knowledge base by generalizing the types, methods, samples, and associated variables of studies conducted in this area. The scope of the study includes an examination of research on resistance to change in the field of education in

Türkiye between 2007 and 2023. Keywords such as "Change," "Resistance," "Organizational Change," "Resistance to Change," and "Resistance to Change" were used to search the YÖK TEZ, Google Scholar search engine, DergiPark, and TR Dizin (Ulakbim) databases. In this context, 29 theses and 13 research articles were identified. These studies were systematically reviewed. A total of 42 studies, including 1 doctoral dissertation, 28 master's theses, and 13 articles, were evaluated. Of the evaluated studies, 39 employed quantitative research methods, and 3 employed qualitative research methods. Teachers constituted the majority of the samples, followed by school administrators, academics, students, and inspectors. Additionally, the majority of samples in thesis studies were teachers. The studies were conducted in various provinces across Türkiye. A significant portion of the studies were carried out in Istanbul, with other studies conducted in provinces such as Izmir, Ankara, Konya, Mersin, Manisa, Adiyaman, Bolu, Çorum, Kastamonu, Ağrı, Kırklareli, Tekirdağ, Uşak, Bartın, and Kilis. The evaluation revealed that research articles on resistance to change are few in number, no studies employed mixed methods, and qualitative studies are insufficient. Consequently, it was concluded that there is a need for more qualitative and mixed-method studies as well as scientific research articles on resistance to change.

Keywords: Organization, Education, Change, Resistance to change.

1. GİRİŞ

Bireysel ve örgütsel hedeflerin çağın rekabetçi ortamının gereksinimleriyle uyumlu olabilmesi için örgütlerin değişimi benimsemesi kaçınılmazdır. Değişim, teknolojik ilerlemeler, müşteri beklentilerindeki değişiklikler, piyasa koşullarındaki dalgalanmalar veya diğer dış etkenler nedeniyle ortaya çıkabilir. Açık sistem özelliğine sahip örgütler, değişimi kabul ederek ve dış çevreleriyle etkileşimde bulunarak varlıklarını sürdürebilirler.

Toplumsal ve teknolojik gelişmelerin yoğun bir şekilde yaşandığı örgütlerde değişim olgusu yaşam biçimi haline gelmiştir (Aydın, 2014). Günümüz rekabetçi ortamında ayakta kalabilmek için her örgütün çevresel talepleri anlaması önemlidir. Örgütsel değişim, bu taleplere uyum sağlama stratejilerinden biridir (Wustari vd., 2014). Değişim, örgütte faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, örgütün adaptasyonu anlamına gelir ve örgütün yok olmaması için bir zorunluluktur (Robbins & Judge, 2017). Weick ve Quinn'e (1999) göre, örgütsel değişimin temel amacı, çevresel değişikliklere adapte olabilmek için sürekli iyileştirmeyi gerçekleştirmektir. Taşlıyan ve Karayılan (2011) değişimi, sadece nesnelere konum değiştirmesi değil, aynı zamanda kişisel bilgi, beceri, inanç ve yeteneklerin bulunduğu konumdan farklı bir konuma getirilmesi olarak tanımlar. Değişim sadece nesnelere sınırlı değil, aynı zamanda insanlar ve onlara ait özellikler üzerinde de etkilidir. Değişim, planlı ya da plansız bir şekilde organizma, kişi ya da örgüt gibi bir sistemin, bir sürecin veya ortamın belli bir durumdan farklı bir duruma dönüşmesidir (Jones, 1988; Özdemir, 2022).

Örgütteki değişim yapı, teknolojik donanım, iş gücü ve amaçlarda meydana gelebilir. Bu faktörlerden birindeki değişiklik, diğerlerini de etkileyebilir. Yenilik ve değişim, örgütlerin hayatta kalması için bir zorunluluk olarak kabul edildiğinden, örgütler sürekli olarak denge durumu, dengesizlik durumu ve dengeyi yeniden kurma aşamalarını yaşarlar (Akman, 2017). Örgütte yapılan değişim girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasında çalışan direncinin etkili olduğu öne sürülmüştür (Akman & Hacıfazlıoğlu, 2019; Erwin & Garman, 2010; Geisler, 2001; Rafferty, Jimmieson & Achilles, 2013; Turan & Akçay, 2023). Değişim, örgütlerde mevcut düzen ve alışkanlıkların değişmesine neden olduğu için her değişim süreci belirli bir düzeyde dirençle karşılaşır.

Direnme tutumu, değişimin nihai başarıya ulaşmasını etkileyen önemli bir faktördür. Bu nedenle, değişimin gerçekleşmesi büyük ölçüde direncin aşılmasına veya ortadan kaldırılmasına bağlıdır (Tunçer, 2013).

Sabuncuoğlu ve Tüz (1998), değişimin örgüt içinde belli sorunları çözdüğünü, ancak aynı zamanda direnç faktörüyle yeni sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırladığını vurgulamışlardır. Davis (1988) değişimi üç aşamalı olarak açıklamıştır. İlk olarak, çalışanın eski alışkanlıklarından ayrılarak çözülme yaşadığını belirtmiş, ikinci aşamada yeni beceriler kazandığını ve son olarak bunları alışkanlık haline getirdiğini ifade etmiştir. Ancak, aşamaların sağlıklı bir şekilde tamamlanmadığı durumda, çalışanların eski ve yeni uygulamaları karıştırabileceklerini ve değişimin tam olarak içselleştirilemeyeceğini vurgulamıştır.

Hussey (1998), Maslow'un motivasyon hiyerarşisinden yola çıkarak direnme nedenlerini; iş kaybı endişesi, umudun azalması, yeni işin başarısız olma korkusu, mevcut çalışma grubunu kaybetme endişesi, otorite kaybı, belirsizlik duygusu, dayatılan değişime karşı memnuniyetsizlik, liderlere duyulan güvensizlik, değişimin yanlış olduğuna inanma, kişisel düşmanlık ve kendi çıkarlarına hizmet etmek şeklinde belirtmiştir.

Eğitim kurumları, toplumsal işlevlerinden dolayı hem değişimin nedeni hem de sonucudur. Hem yaşanan değişimlerden etkilenirler hem de toplumsal bir kurum olarak değişimi başlatma ve yönlendirme sorumluluğuna sahiptirler. Bu sorumluluğu yerine getirebilmek için, eğitim kurumlarının toplumsal değişimleri yakından takip etmeleri ve buna uygun olarak öncelikle kendilerini değıştirmeleri gerekmektedir (Çalık, 2003). Eğitim sistemini sosyal, politik ve ekonomik sistemlerden ayrı olarak ele almak mümkün değildir. Eğitim sistemi, sosyal, politik ve ekonomik sistemlerle iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir. Bu sistemlerden etkilenirken aynı zamanda ürettiği bilim ve teknoloji ile bu sistemleri etkiler. Bu karşılıklı etkileşim, eğitim sisteminin ve örgütlerinin diğer sistemlerdeki değişimlere uyum sağlamalarını gerektirir (Kulu, 2007).

Yapılan çalışmalar eğitimde değişimin zaman alıcı bir süreç olduğunu ve özellikle uygulama aşamasında çeşitli zorluklarla karşılaşıldığını göstermektedir (Fullan, 1991). Kuşkusuz, değişim ve dönüşüm süreçlerinde insanların en büyük korkusu, yeniliğe uyum sağlayamamaları ve yeni fikirlere güven duymak için zamana ihtiyaç duymalarıdır (Küçükvardar & Aslan, 2021). Özellikle değişimin karar alıcılar tarafından uygulayıcılara zorla dayatıldığı geleneksel yaklaşımlarda değişim hareketlerinin başarısız olmasının asıl nedeninin öğretmenler olduğu düşünülmektedir (Jan vd., 2001). Ateş (2017) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin ve yöneticilerin değişime karşı direnç gösterdikleri görülmektedir. Öğretmenin kabul etmediği değişiklikleri uygulamak oldukça zordur. Dolayısıyla, okul sistemlerinde görev alanların desteklemediği veya benimsemediği stratejileri belirlemek yanlış olabilir. Ayrıca, yenileme sürecinde gereken yeterlilikler de son derece önemlidir. Gerekli yeterliliklere sahip olmayan bir ekip tarafından strateji uygulaması beklenen sonucu vermez (Taymaz, 2003).

Özdemir (1998), eğitimdeki değişimin başarısızlığının nedenlerini; eğitimciler ve velilerin değişime karşı isteksizlikleri, bilgisizlikleri veya anlayışsızlıkları; okulların, standart araçlar üreten fabrikalar gibi değil, müşterilerini seçemeyen malzeme sağlayıcıları gibi davranmaları; personelin korunması gerektiğine olan inançların olması; genellikle eğitimde yapılan veya yapılacak değişikliklerde program ve araç-gereç odaklı olunması, ancak insan boyutunun ihmal edilmesi şeklinde sıralamıştır.

Değişime karşı direnç oluşturan birçok faktör mevcuttur ve her bir durum için uygun bir strateji belirlemek zor olabilir. Ancak, örgütsel değişim süreci incelendiğinde, direnç nedenlerini tanımlayarak etkili stratejiler geliştirmek mümkündür (Genç, 2006). Knight (2009) tarafından sunulan önerilere göre, eğitim örgütlerinde değişimi yönetmek ve değişime direncin üstesinden gelmek için çeşitli stratejiler bulunmaktadır: (1) Eğitimde etkili uygulamaları araştırmak önemlidir. Yeni öğretim programları geliştirenlerin, bu programların öğretmenler ve öğrenciler üzerinde olumlu ve hatasız bir etki bırakacağından emin olmaları gerekmektedir, (2) Değişiklik önerilerini belirlemek ve etkilerini gözlemlemek için objektif verileri kullanmak, (3) Öğretmenlere nitelikli rehberlik sunmak, (4) Açık ve net açıklamalar ile durumsal yorumları dengeli bir şekilde kullanmak. Yeni yöntemleri net bir şekilde sunmak, ancak öğretmenlere bu yöntemleri kendi öğretim ortamlarına uyarlamaları için esneklik sağlamak, (5) Öğretmenlere seçenekler sunarak ve onların fikirlerine değer vererek örgütsel bağlılık sağlamak, (6) Aynı anda çok fazla değil, birkaç kritik öğretim uygulamasına odaklanmayı sağlamak. Çok sayıda farklı yaklaşımı içeren öğrenme süreci, öğretmenleri bunaltabilir, (7) Yönetici-öğretmen ilişkisinde güven oluşturmak. Profesyonel gelişim, en çok destek ve güven sağlandığında başarılı olur.

Değişim, örgütün çağın şartlarıyla bütünlük göstererek gelişmesi, hedeflerine ulaşması ve varlığını sürdürmesi adına bir ihtiyaç; değişime karşı direnç de bu ihtiyacın örgütteki bireyler tarafından ne kadar duyumsandığı ve uygulandığı ile ilgili bir süreç olarak ele alınabilir. İlgili literatüre bakıldığında değişime karşı direnç konusu birçok alanda incelenmiş ve üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmayla değişime karşı direnç konusuna yönelik eğitim alanında yapılmış çalışmalar sistematik bir şekilde incelenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Bu çalışmanın amacı 2007-2023 yılları arasında değişime karşı direnç üzerine yapılmış eğitim çalışmalarını derlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Değişime karşı direnç üzerine yapılan eğitim çalışmalarının çalışma türleri ve yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Değişime karşı direnç üzerine yapılan eğitim çalışmalarının yöntemleri ve dağılımı nasıldır?
3. Değişime karşı direnç üzerine yapılan eğitim çalışmalarının örneklem özellikleri ve yürütüldükleri iller nerelerdir?

2. YÖNTEM

Alanyazın derlemesi, önceden yapılan çalışmaların incelenmesi, özetlenmesi, yorumlanması ve eleştirilmesini içeren bir analiz türüdür. Alanyazın derlemelerinin amacı, araştırma problemlerini belirlemek, yeni sorgulanabilir noktalar keşfetmek, faydasız yaklaşımlardan kaçınmak, metodolojik içgörüler elde etmek ve çalışmaların öneri bölümlerinden yararlanmaktır. Alanyazın derlemesinin beş temel adımı vardır: Araştırma konusunu belirlemek, başlıca kaynakları tarayarak bilgi toplamak, birincil ve ikincil kaynakları kullanmak ve önceki çalışmaların sentezini oluşturmak, araştırmayı raporlamak (Kızıltepe, 2021). Aynı konuda yapılan çalışmaları sentezlemek ve özetlemek amacıyla sistematik derleme, meta analiz ve meta sentez yöntemleri kullanılmaktadır.

Nitel araştırmaları sentezlemek ve özetlemek amacıyla meta analiz yöntemi; nitel araştırmaları sentezlemek ve özetlemek amacıyla meta sentez yöntemi kullanılmaktadır. Sistematik derleme ile benzer yöntemlerle yapılmış çok sayıdaki çalışmalar sentezlenmektedir (Gökdemir & Dolgun, 2021). Sistematik derleme, bir konuya ilişkin araştırma sorusuna cevap bulmak için, aynı konuda yapılan çalışmaların sistematik ve tarafsız bir şekilde taranması, bulunan çalışmaların geçerliliğinin değerlendirilmesi ve sentezlenerek bir araya getirilmesidir. Bir sistematik derlemenin amacı, sadece tüm bilgileri toplamak değildir. İlgili çalışmaları kapsamlı bir şekilde tarayarak çeşitli kabul ve ret ölçütleri kullanarak hangi çalışmaların derlemeye dahil edileceğini tarafsız bir şekilde belirlemek ve bu çalışmalardan elde edilen bilgileri sentezlemektir (Çınar, 2021).

Bu çalışma sistematik derleme yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada 2007-2023 yılları arasında değişime karşı direnç konusu üzerine yapılmış eğitim çalışmalarının derlemesi yapılmıştır. Derlemenin yürütülmesi doğrultusunda aşağıdaki araştırma protokolü oluşturulmuştur.

Zaman, Yer ve Dil Seçimi: Literatür tarandığında eğitim örgütlerinde değişime karşı direnç konusunun 2007 yılından itibaren yapıldığı görülmüştür. Bu nedenle bu çalışma kapsamında 2007-2023 yılları arasında yapılan eğitim çalışmaları ele alınmıştır.

Kapsam, Konu ve Yayın Türü Seçimi: Çalışma kapsamında sadece eğitim alanında yapılan çalışmalar ile örneklemini ya da çalışma grubunu sadece eğitim alanı içinde bulunan kişilerin (akademisyenler, öğretmenler, yöneticiler, öğrenciler gibi) oluşturduğu çalışmalar dahil edilmiştir. Eğitim örgütlerinde değişime karşı direnç konusunu ele alan tezler ve makaleler çalışmaya alınmıştır. Değişime karşı direnç konusunu eğitim alanı dışında incelemiş olan çalışmalar, ölçek geliştirme çalışmaları ve konuyu kavramsal boyutta ele alan çalışmalar bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Anahtar Sözcüklerin Belirlenmesi: Yapılan sözcük taramasında “Değişim”, “Direnç”, “Örgütsel Değişim”, “Değişim direnci” ve “Değişime karşı direnç” anahtar sözcükleri kullanılmıştır.

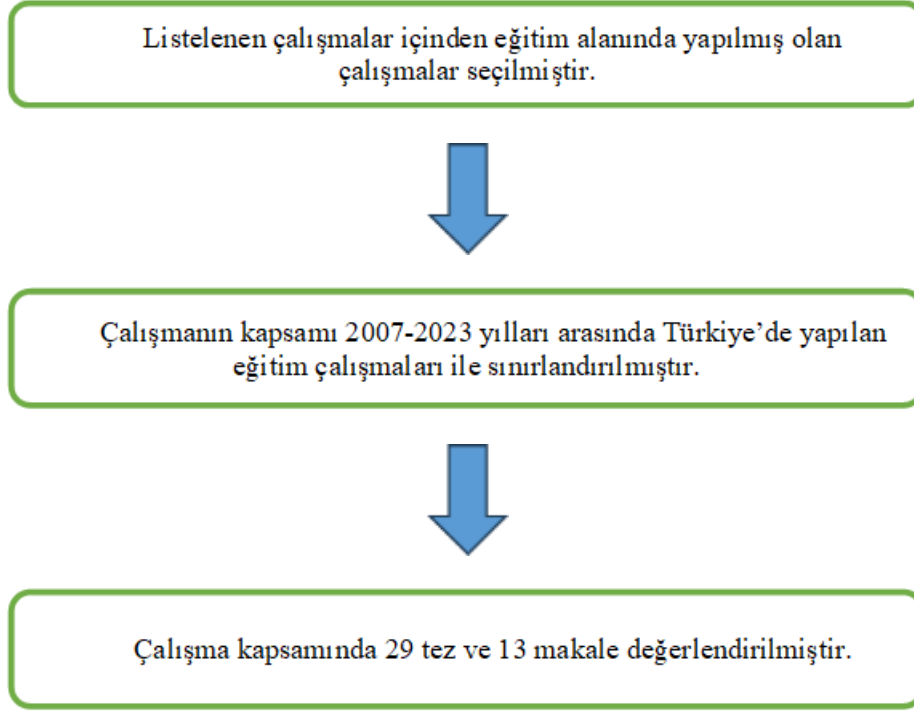
Veritabanı Seçimi: Araştırmada YÖK TEZ, Google Akademik arama motoru, DergiPark, TR Dizin (Ulakbim) veri tabanları taranmış ve yalnızca Türkiye’de yapılmış olan çalışmalar araştırmaya dahil edilmiştir.

Çalışmaya ait akış diyagramı Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Kapsamında Yapılan Alanyazın Taraması Akış Diyagramı

“Değişim, Direnç, Örgütsel değişim, Değişim Direnci, Değişime Karşı Direnç” anahtar sözcükleri kullanılarak YÖK TEZ, Google Akademik arama motoru, DergiPark, TR Dizin (Ulakbim) veri tabanları taranmıştır.

Şekil 1’deki akış diyagramında da görüldüğü üzere “Değişim”, “Direnç”, “Örgütsel Değişim”, “Değişim direnci” ve “Değişime karşı direnç” anahtar sözcükleriyle yapılan tarama sonucunda listelenen çalışmalar içerisinde eğitim alanıyla ilgili olan çalışmalar bu çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir. YÖK TEZ üzerinde “Değişime Direnç” ve “Değişime Karşı Direnç” anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan tarama listesinde çalışmaya 29 tez alınmıştır. Tarama listesinde İşletme, Hemşirelik, Halkla İlişkiler, Psikoloji, Kamu Yönetimi, Spor, Turizm ve Sağlık Eğitimi gibi eğitim alanı dışındaki alanlarda yapılmış olan tezler değerlendirmeye alınmamıştır. Çalışma kapsamında 1 doktora tezi, 28 yüksek lisans tezi ve 13 makale olmak üzere toplam 42 çalışma incelenmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında ele alınan çalışmalar 29 tez ve 13 makaleden oluşmaktadır. Değişime karşı dirence yönelik yapılan eğitim çalışmaları araştırma soruları doğrultusunda detaylı açıklanmıştır. İlk araştırma sorusu “Değişime karşı direnç üzerine yapılan eğitim çalışmalarının çalışma türleri ve yıllara göre dağılımı nasıldır?” şeklinde olup çalışma kapsamına dahil edilen çalışmaların yıllara göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Kapsamındaki Çalışmaların Türleri ve Yıllara Göre Dağılımı

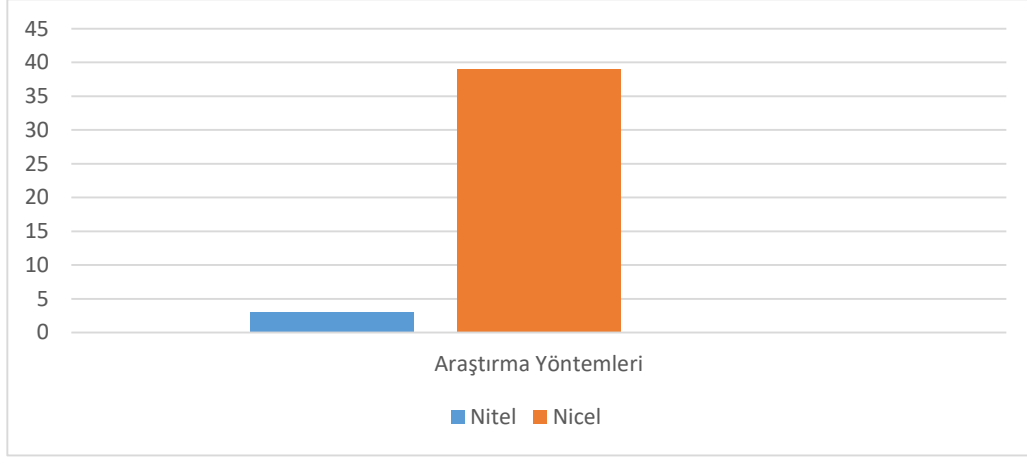
Yıl	Makale	Yüksek Lisans Tezi	Doktora Tezi	Toplam
2007	-	1	-	1
2008	-	-	-	0

2009	-	1	-	1
2010	-	3	1	4
2011	1	1	-	2
2012	1	3	-	4
2013	2	1	-	3
2014	-	1	-	1
2015	1	1	-	2
2016	3	2	-	5
2017	-	4	-	4
2018	-	1	-	1
2019	1	4	-	5
2020	2	1	-	3
2021	-	1	-	1
2022	-	1	-	1
2023	2	2	-	4
Toplam	13	28	1	42

Ülkemizde değişime karşı direnç konusunun eğitim alanında, 2007 yılından 2023 yılına kadar ele alındığı çalışmalar olduğu görülmektedir. Konuya ilişkin yapılmış toplam 13 araştırma makalesi, 28 yüksek lisans tezi ve 1 doktora tezi olduğu bulgulanmıştır. Eğitimde değişime direnç konusunun hemen hemen her yıl yüksek lisans tez çalışması olarak ele alındığı görülmektedir.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu “Değişime karşı direnç üzerine yapılan eğitim çalışmalarının yöntemleri ve dağılımı nasıldır?” şeklinde olup çalışmalara ait yöntem ve dağılımlar Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Araştırma Kapsamındaki Çalışmaların Araştırma Yöntemleri

Şekil 2’de görüldüğü üzere değerlendirilen çalışmaların 39’u nicel araştırma yöntemiyle, 3’ü nitel araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Nicel araştırma yöntemiyle yapılan çalışmaların 25’i yüksek lisans tez çalışması, 1’i doktora tez çalışması ve 13’ü araştırma makalesidir. Nitel araştırma yöntemi sadece yüksek lisans tez çalışmalarında kullanılmıştır.

Çalışmanın 3. araştırma sorusu “Değişime karşı direnç üzerine yapılan eğitim çalışmalarının örneklem özellikleri ve yürütüldükleri iller nerelerdir?” şeklinde olup soruya ilişkin bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Kapsamına Alınan Çalışmaların Özellikleri

Yıl	Yazar(lar)	Çalışmanın Türü	Örneklem Çalışma Grubu	Çalışmanın Yapıldığı İl
2007	Özençel	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Akademisyenler	Konya
2009	Çakır	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Okul yöneticileri ve öğretmenler	Konya
2010	Altıntop	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Manisa
2010	Bacanlı Kurt	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Ankara
2010	Göksoy	Doktora tezi (Nicel)	Okul yöneticileri ve öğretmenler	İstanbul
2010	Gürses	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	İzmir
2011	Gürses ve Helvacı	Araştırma makalesi (Nicel)	Öğretmenler	İzmir
2011	Kirişçi	Yüksek lisans tezi (Nitil)	Okul yöneticileri	Kilis

2012	Çako	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Tekirdağ
2012	Doğru ve Uyar	Araştırma makalesi (Nicel)	Denetmenler, Okul yöneticileri ve öğretmenler	Konya
2012	Helvacı, Çankaya ve Bostancı	Araştırma makalesi (Nicel)	Denetmenler	
2012	Yelken	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Uşak
2013	Çalık, Koşar, Kılıncı ve Er	Araştırma makalesi (Nicel)	Öğretmenler	Ankara
2013	Kurt	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	İstanbul
2014	Aydın	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Manisa
2015	İnanlı ve diğerleri	Araştırma makalesi (Nicel)	Okul yöneticileri ve öğretmenler	Mersin
2015	Yenen	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Kayseri
2016	Aydın ve Şahin	Araştırma Makalesi (Nicel)	Öğretmenler	Manisa
2016	Çankır	Araştırma makalesi (Nicel)	Öğrenciler	Kırklareli
2016	Doğan ve Özdemir	Araştırma makalesi (Nicel)	Okul yöneticileri ve öğretmenler	İstanbul
2016	Köktürk	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Bursa
2016	Özdemir	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Okul yöneticileri ve öğretmenler	İstanbul
2017	Akman	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	İstanbul
2017	Ateş	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Okul yöneticileri ve öğretmenler	İstanbul
2017	Gündüz Özsoy	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	İstanbul
2017	Uysal	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	İstanbul

2018	Okar	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Bolu
2019	Akman ve Hacıfazlıoğu	Araştırma makalesi (Nicel)	Öğretmenler	İstanbul
2019	Bal Kusnacı	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Bolu
2019	Çelik	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Kastamonu
2019	Çerezci	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Çorum
2019	Yılmaz Alan	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Uşak
2020	Aras Beğer ve Türker Özmen	Araştırma makalesi (Nicel)	Akademisyenler	İzmir
2020	Genç	Araştırma makalesi (Nicel)	Öğrenciler	Bartın
2020	Leygara	Yüksek lisans tezi (Nitel)	Öğretmenler	İstanbul
2021	Turan	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Adıyaman
2022	Akdeniz	Yüksek lisans tezi (Nitel)	Okul yöneticileri ve öğretmenler	
2022	Güllük	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	İstanbul
2023	Bıyıklı ve Fidan	Araştırma makalesi (Nicel)	Akademisyenler	
2023	Taş	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Ağrı
2023	Turan ve Akçay	Araştırma makalesi (Nicel)	Öğretmenler	Adıyaman
2023	Yücel	Yüksek lisans tezi (Nicel)	Öğretmenler	Mersin

Tablo 2’de görüldüğü üzere çalışmaların örneklemlerini en çok öğretmenler oluşturmaktadır. Daha sonra sırasıyla okul yöneticileri, akademisyenler, öğrenciler ve denetmenler örneklemleri oluşturmuşlardır. Tez çalışmalarında örnekleme ağırlığının öğretmenlerde olduğu görülmektedir. Çalışmalar Türkiye’nin farklı illerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların büyük bir kısmı İstanbul ilinde gerçekleştirilmiş olup

İzmir, Ankara, Konya, Mersin, Manisa, Adıyaman, Bolu, Çorum, Kastamonu, Ağrı, Kırklareli, Tekirdağ, Uşak, Bartın ve Kilis gibi farklı illerde de yürütülmüştür.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Değişim ne kadar doğal bir olguysa, değişime karşı gösterilen direnç de o kadar doğaldır. Eğitim bürokratları ve yöneticilerin idealize ettikleri dünya ile öğretmenlerin tasarladıkları gerçeklik arasındaki uçurum sürpriz değildir. Değişimin engellerini fark eden öğretmenler, çözüm odaklı ilerlemeyen sürece tepkiler verebilirler (Hargreaves, 2005).

Araştırmacılar, değişim sürecinde tepkilerin nedenlerini anlamının ve çözüm arayışına yönelmenin önemli olduğunu fark etmişlerdir. Bu bağlamda, değişimi öğretmenlerin iradesi dışında başarmanın mümkün olmadığı ve bunun ancak öğretmenlerle birlikte gerçekleştirilebileceği yönündeki görüşten yola çıkarak, okullardaki öğretmenlerin direnç davranışlarını incelemeye başlamışlardır (Altıntop, 2010; Aydın, 2014; Aydın & Şahin, 2016; Bacanlı Kurt, 2010; Köktürk, 2016; Taş, 2023; Terhart, 2013; Turan, 2021).

Bu çalışma kapsamında 2007-2023 yılları arasında eğitim alanında, değişime karşı direnç konusunda yapılmış ulusal kaynaklı araştırma makaleleri, yüksek lisans ve doktora tezleri sistematik olarak incelenmiştir. Belirlenen ölçütler doğrultusunda çalışmanın kapsamına toplam 42 çalışma alınmıştır. Bu çalışmaların 13'ü araştırma makalesi, 28'i yüksek lisans tezi ve 1'i doktora tezidir.

Yapılan sistematik derleme sonucunda eğitim alanında hemen hemen her yıl değişime karşı direnç konusunun yer aldığı araştırma makalesi ve yüksek lisans tezi yapıldığı görülmektedir. Değişime karşı dirence yönelik 2007'den itibaren yapılan doktora tez çalışması çok az olup sadece 2010 yılında yapılmış bir çalışmaya rastlanmaktadır. Değişime karşı direnç konusunda yazılan araştırma makalelerinin de 2011 yılından itibaren yapıldığı görülmüştür.

Çalışma kapsamına alınan eğitim alanındaki çalışmaların yöntemleri incelendiğinde yapılan çalışmaların çok az bir kısmının nitel araştırma yöntemiyle yapıldığı, büyük bir çoğunluğunun nicel araştırma yöntemiyle yapıldığı görülmüştür. Özellikle araştırma makalelerinin 13'ü de nicel araştırma yöntemiyle yapılmış olup, nitel araştırma yöntemiyle yapılmış araştırma makalesine rastlanmamıştır. Konuya ilişkin yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının da nicel araştırma yöntemiyle yapıldığı; 28 yüksek lisans tezinden sadece 3 yüksek lisans tezinin nitel araştırma yöntemiyle yapıldığı görülmüştür.

Eğitim alanında değişime karşı direnç konusunda yapılmış çalışmaların çoğu İstanbul ilinde gerçekleştirilmiş olup İzmir, Ankara, Konya, Mersin, Manisa, Adıyaman, Bolu, Çorum, Kastamonu, Ağrı, Kırklareli, Tekirdağ, Uşak, Bartın ve Kilis gibi Türkiye'nin farklı illerinde yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmaların örneklemini en çok öğretmenlerin oluşturduğu, çalışmaların daha sonra sırasıyla okul yöneticileri, akademisyenler, öğrenciler ve denetmenlerin katılımıyla gerçekleştirildiği görülmektedir.

Yapılan nicel çalışmaların 25'i öğretmenlerin, 6'sı hem öğretmenler hem okul yöneticilerinin, 3'ü akademisyenlerin, 2'si öğrencilerin, 1'i denetmenlerin ve 1'i hem denetmen hem de okul yöneticileri ve öğretmenlerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Örneklemin en fazla olduğu çalışmanın 1797 katılımcıyla Göksoy'un (2010) doktora tezine ait olduğu, en az olduğu çalışmanın 67 katılımcıyla Özençel'in (2007) yüksek lisans

tezine ait olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmalarda örgütsel değişime gösterilen direnç (Ateş, 2017; Aydın, 2014), değişime direncin nedenlerini belirleme (Akman, 2017; Akman & Hacifazlıoğlu, 2019; Aydın & Şahin, 2016; Gürses, 2010; Gürses & Helvacı, 2011; Helvacı, Çankaya & Bostancı, 2012; Yenen, 2015), yöneticilerin değişime karşı direnci azaltma ve direnişi giderme yöntemleri (Göksoy, 2010; Yelken, 2012; Yılmaz Alan, 2019), örgütsel değişim ve değişime direnme olgusuna yönelik algılamalar (Çakır, 2009; Özençel, 2007) konularına yönelik genel tarama çalışmaları yapılmıştır.

İlişkisel tarama modelinde ise değişime karşı direnç ile örgütsel bağlılık (Doğan & Özdemir, 2016; Özdemir, 2016; Kurt, 2013), örgütsel vatandaşlık ile değişime direnme davranışları (Çerezci, 2019), epistemolojik inançlar ile değişime direnme tutumları (Bacanlı Kurt, 2010), yöneticilerin farklılıkları yönetimi becerileri ile değişime dirençleri (Çako, 2012), rol çatışması ve rol belirsizliği ile değişime direnme düzeyleri (Köktürk, 2016), değişime direnme ile öz yeterlik (Çalık vd., 2013; Çankır, 2016; Gündüz Özsoy, 2017; İnandı vd., 2015), değişime karşı direnç ile girişimcilik (Çankır, 2016), değişime karşı tepkiler ile okul kültürü (Altıntop, 2010), değişime karşı direnci yönetme yeterlikleri ile örgütsel sinizm (Bal Kusunacı, 2019), işle bütünleşme ile değişime direnç (Çelik, 2019), örgütsel iklim algıları ile değişime direnç tutumları (Okar, 2018), yönetim tarzı ile değişime direnişi giderme (Taş, 2023), değişim yorgunluğu ile değişime direnç (Turan, 2021), teknolojiye yönelik tutum ile değişime karşı direnç (Yücel, 2023), kişilik özellikleri ile değişime karşı direnç (Uysal, 2017), öğretmen negativizmi ile değişime direnişleri giderme yaklaşımları (Güllük, 2022), değişime direnç ile çalışan yaratıcı davranışı (Beger, 2020) arasındaki ilişkilerin konu edildiği çalışmalar yer almaktadır. Genel olarak bakıldığında yapılan çalışmalarda değişime karşı direncin en çok öz yeterlik ile ilişkisi konu edinilmiştir.

Nicel araştırma yöntemiyle yapılan çalışmalarda “Öğretmenlerin Değişime Direnci Ölçeği”, “Değişime Direnç/Direnme Ölçeği”, “Ergin Değişim Ölçeği”, “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Değişime Karşı Direnci Azaltma Yöntemlerini Uygulama Düzeyleri Ölçeği”, “Değişime Karşı Direnme Nedenleri Ölçeği”, “Okul Müdürlerinin Okullarda Değişime Karşı Direnişleri Giderme Yaklaşımları Ölçeği”, “İlköğretim Okullarında Değişime Karşı Direnişleri Değerlendirme Ölçeği”, “Değişime Karşı Tepki Türü Ölçeği”, “Örgütsel Değişim ve Değişime Direnme Ölçeği”, “Değişim Sürecinde Direnişleri Giderme Yeterlikleri Ölçeği” ile açık uçlu soru anketleri kullanılmıştır. Birçok çalışmada kullanılan “Değişime Direnme Ölçeği” Güçlü, Özer, Kurt ve Kandemir (2010) tarafından Türkçeye uyarlanan 17 maddelik bir ölçek olup, “Değişime Karşı Direnme Nedenleri Ölçeği” ise Helvacı (2011) tarafından geliştirilmiş 38 maddelik bir ölçektir.

Çalışma kapsamına alınan nitel araştırmaların sayısı 3 olup 1’i öğretmenler, 1’i okul yöneticileri ve 1’i de hem öğretmenler hem de okul yöneticilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaların çalışma grupları sırasıyla 10, 70 ve 20’dir. Nitel çalışmalarda veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır.

Yapılan çalışmaların sonuçlarına bakıldığında bazı araştırmalarda katılımcılar değişimi önemli bir etki olarak görmekte ve değişimin gerekli olduğu kanısındadırlar (Akdeniz, 2022; Akman, 2017; Akman & Hacifazlıoğlu, 2019; Çakır, 2009); bazı araştırmalarda değişimi olumsuz algılamaktadırlar (Ateş, 2017). Leygara (2020) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin örgütsel güvene sahip oldukları ancak değişime kaygıyla baktıkları saptanmıştır. Değişime karşı dirence yönelik ise

öğretmenlerin değişime orta düzeyde direnç gösterdikleri (Akman & Hacıfazlıoğlu, 2019; Bacanlı Kurt, 2010; Gürses, 2010; Turan, 2021; Turan & Akçay, 2023) ve az direnç gösterdikleri (Çakır, 2009; Çerezci, 2019; Leygara, 2020; Okar, 2018) ya da direnç göstermedikleri (Aydın, 2014; Aydın & Şahin, 2016) görülmüştür. Değişime karşı direncin; stresi artırarak yaratıcılığı azalttığı (Aras Beger & Türker Özmen, 2020), iletişimi azalttığı (Bıyıklı & Fidan, 2023), öz yeterlikle arasında negatif yönde ilişki olduğu (Çalık vd., 2013; Gündüz Özsoy, 2017; İnandı vd., 2015), değişim yorgunluğu ile pozitif yönde ilişkili olduğu (Turan,, 2021; Turan & Akçay, 2023), yöneticilerin farklılıkları yönetim ile negatif ilişki olduğu (Çako, 2012), işle bütünleşme ile çok zayıf yönde negatif ilişki olduğu (Çelik, 2019), örgütsel vatandaşlık ile negatif ilişki olduğu (Çerezci, 2019), rol çatışması ile pozitif, rol belirsizliği ile negatif ilişki olduğu (Köktürk, 2016), örgütsel bağlılık ile pozitif yönde ilişkili olduğu (Özdemir, 2016) ya da ilişki olmadığı (Kurt, 2013), kişilik özellikleri ile pozitif yönde ilişki olduğu (Uysal, 2017) ve teknolojiye yönelik tutumla negatif ilişkide olduğu (Yücel, 2023) saptanmıştır.

Yönetici ve denetmenlerin değişim sürecinde öğretmenlerin bireysel direnciyle karşılaştıkları ancak denetmen, yönetici ve öğretmen her grubun değişime aktif olarak katılma isteğinde olduğu bulgulanmıştır (Doğru & Uyar, 2012). Öğretmenlerin değişime karşı dirençlerinin görev, rol ve sorumluluklar alma isteksizliğinden, okulun kapasite eksikliğinden ve zarar görme korkusu ile yöneticilerin değişimi yönetememesinden kaynaklandığı bulgularan çalışmalar bulunmaktadır (Akman, 2017; Doğan & Özdemir, 2016; Gürses & Helvacı, 2011; Helvacı, Çankaya & Bostancı, 2013). Öğretmenlerin değişime karşı bireysel olarak direnişte mantık, fayda, endişe ve yaşam alanı; örgütsel değişimde politik, okul yönetimi ve okul ortamı kaynaklı nedenlerin etkili olduğu saptanmıştır (Akdeniz, 2022).

Değişime karşı direnç ile okul kültürü arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada klan okul kültürüne sahip okullarda değişime direncin aktif olduğu; hiyerarşi, adokrasi ve market tipi okul kültürüne sahip okullarda değişime direncin pasif olduğu saptanmıştır (Altıntop, 2010). Yöneticilerin değişime karşı direnci yönetme yeterlikleri ve kullanılan stratejiler katılımcılar tarafından olumlu ve yüksek düzeyde algılanmaktadır (Bal Kusnacı, 2019; Özençel, 2007). Göksoy (2010) tarafından yapılan çalışmada ise değişime karşı direnci azaltma yöntemleri okul yöneticileri tarafından yüksek düzeyde algılanırken, öğretmenler tarafından orta düzeyde algılanmıştır. Okul yöneticilerin farklılıkları yönetimi ile değişime karşı direncin negatif olduğu ve yöneticilerin farklılıkları yönetme konusunda beklenen düzeyde olmadığı bulgulanmıştır (Çako, 2012). Dolayısıyla yöneticilere karşı değişime direncin yüksek algılandığı söylenebilir. Yöneticiler değişime karşı direncin yaşandığını, dirence yönelik iletişime önem verdikleri ve ortak akıl yöntemiyle hareket ettikleri bulgulanmıştır (Kirişçi, 2011; Yelken, 2012).

Sonuç olarak, eğitim alanında yapılan değişime direnç konusuyla ilgili birçok tez çalışmasının yapıldığı, ancak araştırma makalelerin yetersiz kaldığı söylenebilir. Değişime direnç konusunda yapılan nitel çalışmaların çok az olduğu, karma yöntemle yapılan çalışmaların olmadığı söylenebilir. Değişime dirençle ilgili nitel ve karma çalışmalar yapılarak bireylerin konuya ilişkin algılarının derinlemesine incelemesi yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, R. K. (2022). *Öğretmenlerin okullardaki değişime yönelik direnç gösterme biçimleri, değişim direncinin nedenleri ve sonuçlarının incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Akman, A. (2017). *Sınıf öğretmenlerinin değişime direnç nedenlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Akman, A., & Hacıfazlıoğlu, Ö. (2019). Sınıf öğretmenlerinin değişime karşı direnç gösterme nedenlerinin incelenmesi. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14(6), 2819-2840.
- Altıntop, M. Y. (2010). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin değişime karşı tepkileri ile okul kültürü algıları arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.
- Ateş, Y. (2017) *Ortaokullardaki yönetici ve öğretmenlerin örgütsel değişime karşı gösterdikleri direnç ortaokullarda bir tarama* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Aydın, M. (2014). *Eğitim yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aydın, Ö. (2014). *İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin örgütsel değişime gösterdikleri bireysel direncin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Aydın, Ö., & Şahin, S. (2016). İlk ve ortaokul öğretmenlerinin örgütsel değişime dirençleri. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5053-5068.
- Bacanlı Kurt, C. (2010). *Öğretmenlerin epistemolojik inançları ve değişime direnme tutumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Bal Kusunacı, S. (2019). *Öğretmenlerin görüşlerine göre okul yöneticilerinin değişime direnci yönetme yeterlilikleri ile öğretmenlerin örgütsel sinizm davranışlar* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Düzce Üniversitesi.
- Aras Beger, G., & Türker Özmen, D. (2020). Değişime direnç ve çalışan yaratıcı davranışı arasındaki ilişkide stresin aracı rolü. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 34-50.
- Bıyıklı, F., & Fidan, M. (2023). Değişime Direncin Akreditasyon Algısına Etkisinde Örgütsel İletişimin İlimlaştırıcı Rolü. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 412-433.
- Çakır, B. S. (2009). *İlköğretim okullarındaki yönetici ve öğretmenlerin örgütsel değişim ve örgütsel değişime direnme olgularını algılamaları üzerine bir araştırma davranışlar* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Çako, G. (2012). *İlköğretim okullarında öğretmen algılarına göre yöneticilerin farklılıkları yönetimi becerileri ile değişime dirençleri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Çalık, T. (2003). Eğitimde değişimin yönetimi: Kavramsal bir çözümleme. *Kuram ve Uygulama Eğitim Yönetimi Dergisi*, 36, 536-557.

- Çalık T., Koşar, S., Kılınç, A. Ç., & Er, E. (2013). İlköğretim okulu öğretmenlerinin değişime direnme davranışları ile öz yeterlikleri arasındaki ilişki. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4).
- Çankır, B. (2016). Öğrencilerin öz-yeterlilikleri, değişime karşı dirençleri ve girişimcilik ile olan ilişkisi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(4), 1436-1447.
- Çelik, S. N. (2019). *Öğretmenlerin işle bütünleşme düzeyleri ile değişime dirençleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kastamonu Üniversitesi.
- Çerezci, Ç. (2019). Öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ile değişime direnç düzeyleri arasındaki ilişki [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Çınar, N. (2021). İyi bir sistematik derleme nasıl yazılmalı? *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(2), 310-314
- Davis K. (1988). *İşletmede insan davranışı: örgütsel davranış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayınları.
- Doğan, S., & Özdemir, A. (2016). Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğretmenlerinin değişime karşı dirençleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki: Bakırköy ilçesi örneği. *Turkish Studies (Elektronik)*, 11(3), 929-952.
- Doğru, S., & Uyar, M. (2012). Milli Eğitim Bakanlığı taşra örgütlerinin değişmeye direnme eğilimleri üzerine bir araştırma (Konya ili örneği). *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (32), 119-143.
- Erwin, D. G., & Garman, A. N. (2010). Resistance to organizational change: Linking research and practice. *Leadership & Organization Development Journal*, 31(1), 39-56.
- Fullan, M. G. (1991). *The new meaning of educational change*. London: Cassell Educational Limited Wellington House.
- Geisler, D. (2001). Bottom-feeders: People who reject change. *Executive Excellence*, 18(12), 19.
- Genç, E. (2020). Üniversite öğrencilerinin değişime direnç düzeylerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarına etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(5), 3774-3801.
- Gökdemir, F., & Dolgun, G. (2020). Nitel, nicel, sistematik derleme, meta-analiz, meta-sentez araştırmalarında gereç ve yöntem bölümünün yazımı. *Archives of Health Science and Research*, 7(2), 189-195.
- Göksoy, S. (2010). *İlköğretim okulu yöneticilerinin değişime karşı direnci azaltma yöntemlerini uygulama düzeylerine ilişkin yönetici ve öğretmen görüşleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Güllük, F. (2022). *Öğretmenlerin negativizmi ile okul müdürlerinin değişime direnişi giderme yaklaşımları arasındaki ilişkide liderlik stillerinin düzenleyici etkisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

- Gündüz Özsoy, A. (2017). *Devlet liselerinde görev yapan öğretmenlerin öz yeterlilik inançları ile değişime direnme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Gürses, G. (2010). İlköğretim okullarında meydana gelen değişimlere karşı direnişler ve nedenleri (İzmir ili örneği) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.
- Gürses, G., & Helvacı, M. A. (2011). Öğretmenlerin okullarda değişime karşı direnme nedenleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1540-1563.
- Hargreaves, A. (2005). Inclusive and exclusive educational change: Emotional responses of teachers and implications for leadership. *School Leadership and Management*, 24(2), 287-309.
- Helvacı, M. A., Çankaya, İ., & B Bostancı, A. (2013). Eğitim denetmenlerinin görüşlerine göre öğretmenlerin okullarda değişime karşı direnme nedenleri ve düzeyleri. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 6(1), 120-135
- Hussey, D. (1998). *Daha iyi nasıl-değişim yönetimi*. (Çev. Ali Çimen). İstanbul: Timaş Yayınevi.
- İnandı, Y., Yeşil, H., Karatepe, R., & Uzun, A. (2015). Öğretmenlerin ve okul müdürlerinin özyeterlilikleri ile değişime gösterdikleri direnç arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2).
- Jan, H. V., Driel, J. H. V., Beijaard, D., & Verloop, N. (2001). Professional development and reform in science education: The role of teachers' practical knowledge. *Journal of Research in Science Teaching*, 38, 137-158.
- Jones, G. R. (1988). *Organizational theory*. New York: Addison- Wesley.
- Kızıltepe, Z. (2021). Alanyazın derlemesi. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt (Ed), *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları* içinde (s. 39-45). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kirişçi, N. (2011). *İlköğretim okulu yöneticilerinin değişime direnmeye karşı uyguladıkları çözümlerin incelenmesi (Kilis örneği)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Knight, J. (2009). What can we do about teacher resistance? *Phi Delta Kappa*, 90(7), 508-513.
- Köktürk, A. (2016). Rol çatışması ve rol belirsizliği ile değişime direnme düzeylerine ilişkin öğretmen görüşleri [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Kulu, S. (2007). *İstanbul ili, ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin değişime dirençleri ve direnç nedenleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Kurt, B. (2013). *Ortaöğretim öğretmenlerinin değişime karşı dirençleri ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (İstanbul ili Pendik ilçesi örneği)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Küçükvardar, M., & Aslan, A. (2021). Dijitalleşmenin ekonomik, teknolojik, toplumsal ve etik etkilerinin uluslararası raporlar üzerinden analizi. *Intermedia International e-Journal*, 8(14), 21-38. doi: 10.21645/intermedia.2021.99

- Leygara, T. (2020). *Geleneksel eğitimden Montessori eğitim modeline geçiş sürecinde okula güven ve değişime direnç üzerine nitel bir araştırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi.
- Okar, M. (2018). Öğretmenlerin örgütsel iklim algıları ile değişime direnme tutumları arasındaki ilişki [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Özdemir, A. (2016). *Mesleki ve teknik Anadolu Lisesi öğretmenlerinin değişime karşı dirençleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki: Bakırköy ilçesi örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi-Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Özdemir, S. (1998). *Eğitimde örgütsel yenileşme* (3. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Özençel, E. (2007). *Örgütsel değişimin ve değişime direnme olgusunun algılanması üzerine bir araştırma (Selçuk üniversitesi yabancı diller yüksekokulu örneği)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Rafferty, A. E., Jimmieson, N. L., & Achilles, A. A. (2013). Change readiness: A multilevel review. *Journal of Management*, 39(1), 110–135.
- Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2017). *Organizational behavior* (17th Global Edition). England: Pearson Education Limited.
- Sabuncuoğlu, Z., & Tüz, M. (1998). *Örgütsel psikoloji*. Bursa: AlfaYayınları.
- Taş, Ş. (2023). *Okul müdürlerinin yönetsel etkililiklerinin sergiledikleri yönetim tarzı ve okullarda değişime karşı direnişi giderme düzeylerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi.
- Taşlıyan, M. & Karayılan, D. (2011). *Organizasyonlarda değişim ve yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Taymaz, H. (2003). *Okul yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Terhart, E. (2013). Teacher resistance against school reform: reflecting an inconvenient truth. *School Leadership & Management*, 33(5), 486-500.
- Tunçer, P. (2013) Değişim yönetimi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 373-406.
- Turan, A. (2021). *Öğretmenlerin, değişim yorgunluğu ve değişime direnç konusundaki algıları arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Turan, A., & Akçay, R. C. (2023). Öğretmenlerin değişim yorgunluğu ile değişime direnç konusundaki algıları arasındaki ilişki. *Yıldız Journal of Educational Research*, 8(1), 28-42.
- Uysal, A. N. (2017). *İlkokul öğretmenlerinin değişime karşı dirençleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Weick, K. E., & Quinn, R. E. (1999). Organizational change and development. *Annual Review of Psychology*, 50, 361-386.

- Wustari, M., Utoyo, D., & Wulandari, M. (2014). The role of leadership and employee's condition on reaction to organizational change. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 172(2015), 471 – 478.
- Yelken, İ. (2012). *İlköğretim okulu müdürlerinin öğretmen görüşlerine göre değişime karşı direnişi giderme yaklaşımları (Uşak ili örneği)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.
- Yenen, A. (2015). *Ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin okullardaki değişime karşı direnme nedenlerinin incelenmesi (Kayseri ili örneği)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Yılmaz Alan, G. (2019). *Okul yöneticilerinin değişim sürecinde direnişlerle başa çıkmada öğretmenlerin duyguları yönetme yeterlikleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.
- Yücel, N. B. (2023). *Öğretmenlerin teknolojiye yönelik tutumları ile değişime dirençleri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

Change is a necessity for the organization to develop in accordance with the conditions of the age, to achieve its goals, and to maintain its existence; resistance to change can be considered a process related to how much this need is felt and implemented by the individuals in the organization. When we look at the relevant literature, the issue of resistance to change has been examined in many areas and various studies have been conducted on it. This study systematically examines studies conducted in the field of education regarding resistance to change.

The aim of this study is to compile educational studies on resistance to change conducted between 2010 and 2023. In line with this aim, the following research questions have been sought to be answered: (1) What are the types and yearly distribution of educational studies conducted on resistance to change? (2) What are the methods and distribution of educational studies conducted on resistance to change? (3) What are the sample characteristics and the provinces where educational studies on resistance to change have been conducted?

This study was conducted using the systematic review method. A systematic review involves systematically and impartially scanning studies conducted on the same topic to answer a specific research question, evaluating the validity of the found studies, and synthesizing them into a coherent whole.

In the study, educational studies on the topic of resistance to change conducted between 2007 and 2023 were compiled. Within the scope of the study, the keywords 'Change, Resistance, Organizational Change, Change Resistance, Resistance to Change' were used to search the YÖK TEZ, Google Scholar search engine, DergiPark, and TR Dizin (Ulakbim) databases. Educational studies among the listed works were selected. The scope of the study was limited to educational studies conducted in Türkiye between 2007 and 2023. In total, 29 theses and 13 articles were evaluated within the scope of the study.

Of the evaluated studies, 39 were conducted using quantitative research methods, and 3 were conducted using qualitative research methods. Among the studies conducted with quantitative research methods, 25 were master's theses, 1 was a doctoral thesis, and 13 were research articles. The qualitative research method was only used in master's thesis studies.

The samples of the reviewed studies mostly consist of teachers. Following them, school administrators, academicians, students, and inspectors formed the samples, respectively. In thesis studies, the sample predominantly consists of teachers. The studies were conducted in different provinces of Türkiye. A large portion of the studies were conducted in Istanbul, but they were also carried out in various other provinces such as Izmir, Ankara, Konya, Mersin, Manisa, Adıyaman, Bolu, Çorum, Kastamonu, Ağrı, Kırklareli, Tekirdağ, Uşak, Bartın, and Kilis.

The conducted studies include general surveys on topics such as resistance to organizational change (Ateş, 2017; Aydın, 2014), identifying the causes of resistance to change (Akman, 2017; Akman & Hacıfazlıoğlu, 2019; Aydın & Şahin, 2016; Gürses, 2010; Gürses & Helvacı, 2011; Helvacı, Çankaya & Bostancı, 2012; Yenen, 2015), methods for administrators to reduce resistance to change and eliminate resistance (Göksoy, 2010; Yelken, 2012; Yılmaz Alan, 2019), and perceptions of organizational change and the phenomenon of resistance to change (Çakır, 2009; Özençel, 2007).

In the relational survey model, studies have focused on the relationships between resistance to change and organizational commitment (Doğan & Özdemir, 2016; Özdemir, 2016; Kurt, 2013), organizational citizenship and behaviors of resisting change (Çerezci, 2019), epistemological beliefs and attitudes towards resistance to change (Bacanlı Kurt, 2010), administrators' skills in managing differences and their resistance to change (Çako, 2012), role conflict and role ambiguity with levels of resistance to change (Köktürk, 2016), resistance to change and self-efficacy (Çalık et al., 2013; Çankır, 2016; Gündüz Özsoy, 2017; İnandı et al., 2015), resistance to change and entrepreneurship (Çankır, 2016), reactions to change and school culture (Altıntop, 2010), competencies in managing resistance to change and organizational cynicism (Bal Kusnacı, 2019), job engagement and resistance to change (Çelik, 2019), perceptions of organizational climate and attitudes towards resistance to change (Okar, 2018), management style and overcoming resistance to change (Taş, 2023), change fatigue and resistance to change (Turan, 2021), attitudes towards technology and resistance to change (Yücel, 2023), personality traits and resistance to change (Uysal, 2017), approaches to overcoming teacher negativism and resistance to change (Güllük, 2022), and resistance to change and employee creative behavior (Beger, 2020).

It can be said that there are many thesis studies conducted on the subject of resistance to change in the field of education, but there is a lack of research articles. It can also be said that there are very few qualitative studies on resistance to change and no studies using mixed methods. Conducting qualitative and mixed-method studies on resistance to change would allow for an in-depth examination of individuals' perceptions of the topic.

OKUL MÜDÜRLERİNİN YÖNETSEL KİNDARLIK DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Aysun YÜKSEL BAŞAR

Uzm., Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Eğitim Yönetimi Doktora Programı, aysun.yuksel88@hotmail.com

Adem BAYAR

Prof. Dr., Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Bölümü, adembayar80@gmail.com

Özet

Bu araştırma, okul müdürlerinin yönetsel kindarlık davranışlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesini amaçlamaktadır. İlgili araştırma nitel araştırma yöntemi çerçevesinde fenomenoloji (olgubilim) deseniyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu, 2023-2024 eğitim öğretim yılında Samsun ilinde farklı okul türlerinde (ilkokul-ortaokul-lise) görev yapan 12 öğretmenden oluşmaktadır. Çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemi doğrultusunda maksimum çeşitlilik örnekleme tekniğiyle belirlenmiştir. Araştırmanın verileri, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Veriler, betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırmaya göre öğretmenler kindarlık kavramını intikam, düşmanca davranış ve tutum/düşmanlık, hırs, öfke, nefret, güç gösterisi, ayrışma ve yargı olarak ifade etmişlerdir. Araştırmaya göre katılımcılar okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışlarını yapıları unutmamak, yapılacak işlere yansıtma, ayrıştırıcı ve ötekileştirici tavır sergilemek, sözlü olarak atışma şeklinde olduğunu; okul müdürlerini bu davranışlara yönelten sebepleri de yöneticinin kişisel duyguları (ego), Öğretmenlerin görevleri sorgulaması, yöneticinin karakteri, yöneticinin görev tanımını bilmemesi, yöneticinin istediği işlerin yapılmaması, üst amirlerin baskısı, iletişim bozuklukları/anlaşmazlıklar, psikolojik sorunlar ve makam hırsı olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışlarına karşı iletişim, sessiz kalma, aynı karşılığı verme, ilişkiyi azaltma ve yasal yola başvurma gibi tepkiler verdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar, kindarlık içeren davranışların bireysel ve mesleki yaşamlarına etkisinin moral ve motivasyon düşüklüğü, iş doyumunun azalması, okuldan soğuma, huzursuz okul ortamı, iş veriminin azalması, okul aidiyetliğinin azalması, okuldaki huzursuzluğun eve yansması şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmaya göre okul müdürlerinin yönetim görevlerini yerine getirirken görev bilinciyle hareket edip kişisel duygularından arınması, insan ilişkileri yeterliklerinin geliştirilmesi amacıyla eğitimler verilmesi, okul müdürlerine yönelik ölçülebilir denetimlerin yapılması gibi önerilere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul müdürü, yönetsel kindarlık, öğretmen

TEACHERS' VIEWS ON THE ADMINISTRATIVE SPITEFULNESS BEHAVIORS OF SCHOOL PRINCIPALS

Abstract

This study aims to examine teachers' views on the administrative spitefulness behaviors of school principals. The research was conducted within the framework of qualitative research methodology using a phenomenological design. The study group consists of 12 teachers working in different types of schools (elementary, middle, high) in Samsun during the 2023-2024 academic year. The study group was determined using the maximum variation sampling technique within the scope of purposeful sampling. Data for the research were collected through semi-structured interview forms. The data were analyzed using descriptive analysis techniques. According to the research, teachers described the concept of spitefulness as revenge, hostile behavior and attitudes, ambition, anger, hatred, power display, segregation, and judgment. Participants

indicated that the spiteful behaviors of school principals include not forgetting past actions, reflecting these actions in future tasks, displaying divisive and marginalizing attitudes, and engaging in verbal disputes. The reasons for these behaviors were cited as the principal's personal emotions (ego), teachers questioning their duties, the principal's character, lack of understanding of the principal's job description, non-compliance with the principal's demands, pressure from higher authorities, communication breakdowns/disagreements, psychological issues, and ambition for position. Participants reported that their responses to the spiteful behaviors of school principals included communication, remaining silent, reciprocating in kind, reducing interaction, and seeking legal recourse. They expressed that the impact of spiteful behaviors on their individual and professional lives manifested as decreased morale and motivation, reduced job satisfaction, aversion to school, a disruptive school environment, decreased work efficiency, reduced school loyalty, and the transfer of school-related distress to their home life. Based on the findings, the study suggests that school principals should act with a sense of duty and detach from personal feelings while performing their administrative roles. It is recommended that training be provided to improve human relations skills and that measurable evaluations be conducted for school principals.

Keywords: School principal, administrative spitefulness, teacher

1. GİRİŞ

Topluluk içinde bireyler, duygusal tepkileri ve içsel motivasyonlarıyla etkileşim kurarlar. Çünkü duygular, insanın davranışlarını yönlendiren ve yaşananları anlamlandırmasını sağlayan temel unsurlardır. Örgütsel yaşam, insan duygularının karmaşık bir şekilde etkilediği bir alan olarak görülebilir. İnsanlar, iş yerindeki deneyimlerini duygusal olarak işleyerek, davranışlarını ve ilişkilerini yönlendirirler. Örneğin, bir çalışanın işte başarılı olması ve takdir edilmesi mutluluk ve motivasyon hissi yaratabilirken, adaletsizlik veya takdir edilmeme durumları hayal kırıklığı ve öfkeye neden olabilir. İnsanların duygusal durumları, iş performansını, iş tatmini düzeyini ve iş yerindeki ilişkilerini önemli ölçüde etkiler.

Öfke, kin, kıskançlık gibi olumsuz duygular, bireyleri olumsuz eylem ve davranışlara iter. Son yıllarda sosyal psikoloji alanındaki araştırmacılar, affetme ve bu süreçte ortaya çıkan olumlu ve olumsuz duygular üzerinde çalışmaktadırlar. Kin duygusu, genellikle olumsuz bir duygu olarak değerlendirilir; affetmeme ve affetmeye yanaşmama kavramlarıyla birlikte incelenir. Baumeister ve diğerlerine (1998) göre, affetmeyi reddetme ve bu tutumda ısrar etme durumu, kin gütmeye olarak adlandırılır. Berry ve diğerine (2005) göre, affetmeme durumu, kişinin kendisine karşı yapılan bir olumsuz durumun ardından düşündükten sonra hissettiği karmaşık duygulardan oluşur. Bu duygular arasında kızgınlık, acı, kin, düşmanlık, artakalan öfke ve korku yer alır.

Affetmeme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan öfke ve kin duygularımız, temel ihtiyaçlarımızdan bir veya birkaçının karşılanmamasından kaynaklanmaktadır (Çivitçi, 2012). Kinin akli mantığı yoktur çünkü kin, neredeyse bir hayvan gibi işler; beslenir, büyütülür, güdülür, tutulur ve bağlanır (Bostancı, 2011). Kindarlık, bir bedel ödeme riskine rağmen başka birine zarar verme isteği olarak tanımlanır (Marcus vd., 2014). Florey'e (2013) göre, kindar bireyler, yaşadıkları aşağılık duygusundan kaçmanın tek yolunun, bu duyguyu yaşattıklarına inandığı kişilere zarar vermek ve onları aşağı çekmek olduğuna inanabilirler. Kindarlık eğilimi olan bireyler, genellikle gizli düşmanlık duygularıyla hareket ederler ve bu durum, örgütlerde istenmeyen sonuçlara yol açabilir (Kıral & Nayır, 2019).

Örgütsel yaşamda kindarlık kavramı çalışanların kindarlığı açısından ele alınmıştır ve bu, yönetimdeki güç ve yetkinin önemli bir rol oynadığı varsayımına dayanır. Bu varsayıma göre, örgütsel yaşamda sadece çalışanların adaletsizliğe maruz kalabileceği ve bu durumun da çalışan kindarlığına yol açabileceği düşünülmüştür. Ancak, öfke, kin ve intikam gibi olumsuz duygular sadece çalışanlar tarafından değil, aynı zamanda yöneticiler tarafından da hissedilebilir. Bir yöneticinin haksızlık veya nankörlükle karşılaştığına dair algısı, yönetici kindarlığına neden olabilir. Bu durum, kindarlık olgusunu sadece alt kademe çalışanlarla sınırlı bir problem olarak görmek yerine, organizasyonun farklı seviyelerindeki tüm paydaşları etkileyen bir konu olarak ele almayı gerektirir (Tatarlar & Çangarlı, 2014). Yöneticilerin yetki ve otoritelerini kişisel çıkarlarını korumak veya başkalarını susturmak için kullanma durumudur denilebilir. Örneğin, yöneticiler eleştiri veya farklı fikirlerle karşılaştıklarında hoşgörüsüz bir tutum sergileyebilir ve eleştirenleri cezalandırmak için güçlerini kullanabilirler. Ayrıca, belirli bir grup veya bireyler arasında ayrımcılık yapabilir ya da hakları ihlal edebilirler.

Bir örgüt yöneticisi kindar davranışlar sergileyerek iletişim, başarı, kariyer, iş ve görev süreçleri ile ilgili sorunlara neden olabilir (Elma, 2019). Düşmanca, güvenilmez, huysuz ve kindar tavırlar sergileyen bir yönetici, kendisi için ve örgüt ve çalışanlar için olumsuz sonuçlara yol açar. Bu tür yıkıcı davranışlar, işgörenlerin yaptıkları işi ve bağlı oldukları örgütü olumsuz bir şekilde değerlendirmelerine neden olabilir. Sonuç olarak, memnuniyet, motivasyon ve bağlılık azalırken, stres kaynaklı problemler artar ve çalışan performansı düşer. Bu durum, verimliliği ve üretkenliği olumsuz yönde etkileyerek işyerindeki ortamı olumsuz etkileyebilir (Gündüz & Dedekorkut, 2014).

İnformal yönü ağır basan okul örgütlerinde de okul müdürlerinin öğretmenlere yönelik davranışları okulun etkililiği ve çalışmaların verimliliği açısından önemlidir. Fineman'ın (2003) örgütün duygusal yanını oluşturduğunu söylediği çalışanlar olarak öğretmenlerin duygusal durumları okulun başarısı için önemlidir. Okul müdürlerinin kindarlık davranışları, öğretmenlerin moral ve motivasyon düzeylerini düşürebilir (Eyiol, 2014).

İlgili literatür tarandığında yönetsel kindarlık ile ilgili yapılan çalışmaların sınırlı olduğu ve yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun nicel yöntemle yapıldığı görülmektedir (Aslan, 2022; Elma, 2019; Gegekoğlu, 2021; Kırıl & Nayır, 2019; Özkul vd., 2022; Rodgers & Dahling, 2018; Varol Bilgin, 2021; Vrabel, Zeigler-Hill & Shango, 2017; Zeigler-Hill & Noser, 2018). Bu çalışma yönetsel kindarlık konusuna yönelik öğretmenlerin bakış açılarını ortaya çıkarmak ve derinlemesine bilgi edinmek amacıyla önem taşımaktadır.

Bu araştırmanın amacı okul müdürlerinin yönetsel kindarlık davranışlarına ilişkin öğretmenlerin görüşlerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır. Katılımcılara göre;

1. Kindarlık kavramının tanımı nedir?
2. Okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışları nelerdir?
3. Okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışlarının sonuçları nelerdir?
4. Öğretmenlere göre okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışlarının önlenmesi ya da en aza indirilebilmesi için neler yapılmalıdır?

2. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın yöntemi, araştırmanın deseni, çalışma grubu, verilerin toplanması ve analizi, geçerlik ve güvenilirlik ile araştırmacının rolü alt başlıklarına yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamlarında gerçekçi ve bütüncül bir şekilde yansıtıldığı nitel bir süreci izlemektedir (Yıldırım & Şimşek, 2000). Nitel araştırma yöntemine göre, insan bilgisi sürekli olarak yeniden yapılandırılır ve kesinleşmiş bir bilgi yoktur. Çünkü yaşam, bireyler ve deneyimler sürekli değişir, bu nedenle elde edilen bilgi görece bir nitelik taşır. Bu bağlamda, sabit ve evrensel ilişkiler olmadığı gibi, her ilişki özeldir, görece, geçici ve özeldir (Sönmez & Alacapınar, 2011). Bu çalışmada, öğretmenlerin okul yöneticilerinin kindarlık davranışlarına yönelik bireysel görüşleri incelendiğinden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

2.2. Araştırmanın Deseni

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenoloji (olgubilim) deseninde yürütülmüştür. Fenomenoloji, bilincin içerdiği özü anlamının önemini vurgular; çünkü sorular ve problemler özlerin betimlenmesiyle ilişkilidir. Bu, algılamının bir tür incelenmesi olarak da düşünülebilir (Sönmez & Alacapınar, 2011). Olgubilim deseniyle yapılan çalışmanın temel hedefi, katılımcıların deneyimlerine ilişkin algıları ifade etmektir (Creswell, 1998; Patton, 1990). Olgubilim deseniyle çalışan araştırmacılar, çalışma konularını belirlerken, farklı deneyimlere sahip bireyleri seçerek araştırmaya dahil ederler (McMillan, 2004). Okul yöneticilerinin sergilemiş olduğu kindar davranışlar önemli bir sorunsal olduğundan, sorunun derinlemesine incelenmesi ve öğretmenlerin bu konudaki görüşlerinin deneyimleri çerçevesinde aktarılması sebebiyle fenomenoloji deseni üzerinden çalışma yürütülmüştür.

2.3. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılında Samsun ilinin farklı okul türlerinde (ilkokul-ortaokul-lise) görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmaya gönüllü olarak katılan 12 öğretmenin görüşü çalışmaya alınmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemi doğrultusunda maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği ile seçildi. Amaçlı örneklemede araştırmacı, incelediği konuyu derinlemesine araştırmak için bilgi yönünden zengin durumları tercih eder (Özdemir, 2018). Maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği ise evrende incelenen problemle ilgili farklı ancak benzer özelliklere sahip durumların seçilerek çalışmanın bu çeşitli durumlar üzerinde yapılması olarak tanımlanır (Büyüköztürk vd., 2008).

Araştırmanın çalışma grubuna ait kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve katılımcılara Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö11, Ö12 şeklinde kod verilmiştir. Katılımcılara ait demografik özellikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubuna Ait Demografik Özellikler

	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Öğrenim Durumu	Toplam Hizmet Yılı	Aynı Okuldaki Hizmet Yılı	Okul Türü
Öğretmen 1	29	Kadın	Bekar	Lisansüstü	7 yıl	3 yıl	Ortaokul
Öğretmen 2	32	Erkek	Evli	Lisans	8 yıl	8 yıl	Lise
Öğretmen 3	34	Erkek	Bekar	Lisans	8 yıl	6 yıl	Ortaokul
Öğretmen 4	35	Kadın	Bekar	Lisansüstü	12 yıl	4 yıl	İlkokul
Öğretmen 5	36	Kadın	Evli	Lisansüstü	13 yıl	3 yıl	İlkokul
Öğretmen 6	36	Erkek	Bekar	Lisans	12 yıl	6 yıl	Ortaokul
Öğretmen 7	37	Kadın	Evli	Lisans	12 yıl	5 yıl	İlkokul
Öğretmen 8	39	Erkek	Evli	Lisans	14 yıl	6 yıl	Lise
Öğretmen 9	39	Erkek	Evli	Lisans	9 yıl	5 yıl	Lise
Öğretmen 10	42	Erkek	Evli	Lisansüstü	20 yıl	4 yıl	Lise
Öğretmen 11	43	Erkek	Evli	Lisans	17 yıl	10 yıl	Lise
Öğretmen 12	44	Erkek	Evli	Lisansüstü	10 yıl	7 yıl	Lise

Tablo 1 incelendiğinde çalışma grubunu oluşturan katılımcıların %8'i 20-30 yaş, %66'sı 30-40 yaş ve %25'i 40-50 yaş arasındadır. Katılımcıların %33'ü bekar, %67'si evlidir. Öğrenim durumuna göre katılımcıların %42'si lisansüstü, %58'i lisans mezunudur. Öğretmenlik mesleğindeki toplam hizmet yılına göre katılımcıların %42'si 6-10 yıl, %42'si 11-15 yıl ve %16'sı 16-20 yıl arasında görev yapmıştır. Katılımcıların aynı okuldaki hizmet yılına bakıldığında %50'si 1-5 yıl, %50'si 6-10 yıl arasında görev yapmaktadır. Katılımcıların %25'i ilkokul, %25'i ortaokul ve %50'si lise türü okulda görev yapmaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmacılar, veri toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme yöntemini tercih etmişlerdir. Bu yöntemde, görüşme soruları önceden belirlenir ancak görüşme sırasında yeni sorular ortaya çıkabilir (Patton, 2010). Araştırmacılar, her görüşmeyi aynı sorularla başlatarak tutarlılık sağlamaya çalışır; ancak görüşmenin akışına bağlı olarak soruların sırasını değiştirebilir veya ek sorular ekleyebilirler (Dawson, 2002). Bu esneklik, önemli bilgilerin derinlemesine ortaya çıkmasına olanak tanır ve diğer görüşmelerle karşılaştırılabilen özel bilgilerin elde edilmesine katkı sağlamaktadır.

Araştırma soruları uzman görüşlerine dayanılarak hazırlanmış ve soruların anlaşılabilirliğini sağlamak amacıyla iki öğretmen üzerinde pilot uygulama yapılmıştır.

Uzman görüşleri ve pilot uygulamaların ardından görüşme formu son halini almıştır. Veriler, katılımcıların uygun oldukları bir zaman diliminde, katılımcı izniyle ses kaydı yapılarak yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanmıştır. Görüşmeler yaklaşık 20-25 dakika arasında sürmüştür. Katılımcılardan alınan ses kayıtları, doğrudan alıntılar şeklinde Word belgesine aktararak yazılı metin haline getirilmiştir. Elde edilen her bir veri sistemli bir şekilde kodlanmıştır.

Araştırmanın verileri betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu yöntem, araştırmacıların ilgili literatürden elde ettikleri temalar ve kodlar üzerinden önceden belirlenmiş yapılar kullanarak nitel verileri özetlemesine ve yorumlamasına olanak tanımaktadır. Betimsel analiz, görüşmelerdeki katılımcı düşüncelerini vurgulamak için doğrudan alıntılar içerir ve verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış şekilde sunulmasını amaçlamaktadır. Analiz sürecinde veriler önce sistematik bir şekilde betimlenir, ardından yorumlanır ve sonuçta neden-sonuç ilişkileri incelenerek çeşitli sonuçlara varılır (Yıldırım ve Şimşek, 2000).

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırma sürecinde geçerlik ve güvenirlik konuları önemli bir yer tutmuştur. Geçerlik, araştırmanın içindeki bilgilerin ve sonuçların doğruluğunu ve anlamını belirtirken, güvenirlik ise sonuçların tekrarlanabilirliğini ve güvenilirliğini ifade etmektedir. Verilerin toplanması ve analiz sürecinde iç geçerlilik için uzun süreli etkileşim yöntemi kullanılmıştır. Bu, araştırmacıların katılımcılarla uzun süreli ilişki kurarak derinlemesine anlayış elde etmelerine ve verilerin doğruluğunu artırmalarına olanak tanımaktadır. Ayrıca, uzman incelemesi ve katılımcı teyidi gibi yöntemler de iç geçerliliği güçlendiren faktörler arasında bulunmaktadır. Uzmanların ve katılımcıların görüşleri ve doğrulamalarıyla elde edilen verilerin doğruluğu artırılmıştır. Dış geçerlilik açısından, araştırmada ayrıntılı betimleme ve amaçlı örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemler, elde edilen bulguların diğer bağlamlara aktarılabilirliğini ve genelleştirilebilirliğini sağlamaya yardımcı olmaktadır. Araştırmanın iç güvenirliliği ise tutarlılık incelemesi ile güvence altına alınmıştır. Bu, verilerin tutarlılık içinde analiz edilmesi ve sonuçların birbirini desteklemesi ile sağlanmıştır. Son olarak, dış güvenirlik için yapılan teyit incelemesi, elde edilen bulguların ve sonuçların başka araştırmacılar tarafından tekrarlanabilirliğini ve doğrulanabilirliğini göstermektedir. Yıldırım ve Şimşek (2000) tarafından belirtildiği gibi, geçerlik ve güvenirlik konuları araştırmanın temel sağlamlık noktalarını oluşturmuş ve elde edilen verilerin doğru, güvenilir ve anlamlı olduğunu göstermiştir.

3. BULGULAR

Elde edilen bulgular araştırma sorularına göre analiz edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın birinci sorusu "Öğretmenlere göre kindarlık kavramının tanımı nedir?" şeklindedir. Bu soruya ilişkin veriler analiz edildiğinde öğretmenlerin kindarlık kavramını; (1) intikam, (2) düşmanca davranış ve tutum/düşmanlık, (3) hırs, (4) öfke, (5) nefret, (6) güç gösterisi, (7) ayrışma ve (8) yargı şeklinde sıraladıkları bulunmuştur. Katılımcıların bu araştırma sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Kindarlık Kavramına İlişkin Tanımlar

Sıra	Kod	f	%	Örnek Cümle
1	İntikam	6	31	"Kişisel olarak haksızlığa uğrama hissine bağlı olarak sebep olanlardan intikam alma hissidir." (Ö8)
2	Düşmanca davranış ve Tutum/Düşmanlık	4	21	"Kindarlık, bir insanın geçmişte maruz kaldığı olumsuz tutum ve davranışlar sonucunda olumsuz davranış sergileyen veya dolaylı yoldan bu olumsuz davranışla bağlı olan kişilere karşı süreklilik gösteren düşmanca davranış ve tutumdur." (Ö3)
3	Hırs	2	11	"Kasıtlı olsun ya da olmasın birine karşı beslenen düşmanlık ve bitmeyen hırstır."
4	Öfke	2	11	"Bir kişi veya varlığa duyulan öfkenin sürekli hale dönüşmesi, geçmeyen öfke ve intikam hissi." (Ö9)
5	Nefret	2	11	"Başkalarına karşı duyulan nefretin uzun sürdürülmesidir." (Ö11)
6	Güç gösterisi	1	5	"Bencil insanların güç gösterisidir." (Ö7)
7	Ayrışma	1	5	"Yaşantı, form, görüş, ideoloji, din, sosyal sınıf, kültür vb. alanlar üzerinde gelişen karşıt tutumlar yoluyla olumsuz tutum ve davranışların biçimlendirilmesiyle meydana gelen ayrışmadır." (Ö6)
8	Yargı	1	5	"Kişinin yaşam deneyimine bağlı olarak bireysel veya kurumsal ilişkilerinde gözetmiş olduğu yargıdır."
Toplam		18	100	

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların kindarlık kavramına ilişkin görüşleri; %31 oranında intikam, %21 oranında düşmanca davranış ve tutum/düşmanlık, %11 oranında hırs, %11 oranında öfke, %11 oranında nefret, %5 oranında güç gösterisi, %5 oranında ayrışma ve %5 oranında yargı şeklindedir.

Araştırmanın ikinci sorusu "Öğretmenlere göre okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışları nelerdir?" şeklindedir. Katılımcıların bu soruya ilişkin görüşleri okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışları ve okul müdürlerini bu davranışlara iten sebepler olarak iki farklı şekilde sunulmuştur. Öğretmenlere göre okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışlarını; (1) Yapılanı unutmamak, (2) Yapılacak işlere yansıtma, (3) Ayrıştırıcı ve ötekileştirici tavır sergilemek ve (4) sözlü olarak atışmak şeklinde sıraladıkları ve (1) Yöneticinin kişisel duyguları (ego), (2) Öğretmenlerin görevleri sorgulaması, (3) Yöneticinin karakteri, (4) Yöneticinin görev tanımını bilmemesi, (5) Yöneticinin istediği işlerin yapılmaması, (6) Üst amirlerin baskısı, (7) İletişim

bozuklukları/anlaşmazlıklar, (8) Psikolojik sorunlar, (9) Makam hırsı şeklinde sıraladıkları bulunmuştur. Bu soruya ilişkin görüşler Tablo 3a ve Tablo 3b’de verilmiştir.

Tablo 3a. Okul Müdürlerinin Kindarlık Davranışlarına İlişkin Görüşler

Sıra	Kod	f	%	Örnek Cümle
1	Yapılanı unutmamak	4	33	“Kendi plan ve programlarına karşı isteksizlik gösterdiğimiz zaman bunu unutmuyor ve başka işlere yansıtıyor.” (Ö5)
2	Yapılacak işlere yansıtılmak	3	25	“Zaman zaman bu durumu işe yansıtıyor. Mesela ders programına durumu yansıtılmaları oluyor.” (Ö1)
3	Ayrıştırıcı ve ötekileştirici tavır sergilemek	3	25	“Okul müdürünün şahsi kariyer hedeflerine ulaşması yolunda öğretmenler arasında bu çizgiye uymayanlara karşı göstermiş olduğu, takındığı ayrıştırıcı ve ötekileştirici tavırlar olmaktadır.” (Ö6)
4	Sözlü olarak atışmak	2	17	“Daha önce yaşanan olumsuz durumların bazen tartışma esnasında tekrar gün yüzüne çıkarılarak sözlü atışmalara dönüşmesi kindarlık içeren davranışlarda bulunduğunu düşünmemeye neden oluyor.”
Toplam		12	100	

Tablo 3a incelendiğinde katılımcıların okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışlarına ilişkin görüşleri; %33 oranında yapılanı unutmamak, %25 oranında yapılacak işlere yansıtılmak, %25 ayrıştırıcı ve ötekileştirici tavır sergilemek ve %17 oranında sözlü olarak atışmak şeklindedir.

Tablo 3b. Okul Müdürlerini Kindarlık Davranışlarına İten Sebeplere İlişkin Görüşler

Sıra	Kod	f	%	Örnek Cümle
1	Yöneticinin kişisel duyguları (ego)	5	22	“Kesinlikle ego ve karakter olduğunu düşünüyorum. Bazı yöneticilerde bulunan ego tatmini, yönetimi kendi kişisel duygularına göre yönetmesi kindarlığa sebep oluyor.” (Ö5)
2	Öğretmenlerin görevleri sorgulaması	3	14	“Haklarını savunan öğretmenlerin okullarda var olması, verilen görevleri sorgulaması ile yaşanan her olayın not edilerek yeri geldiğinde kullanırım düşüncesine sahip müdürlerin bulunması kindarlık içeren davranışlara itebilmekte.” (Ö4)
3	Yöneticinin karakteri	3	14	“Karakteri, kişisel/sosyal tercihleri, olgunluk düzeyi, çözüm iradelerindeki zayıflık...” (Ö6)

4	Yöneticinin görev tanımını bilmemesi	2	9	"Okulda çalışanların patronuymuş gibi davranması, görev tanımını yapamaması gibi durumlar..." (Ö3)
5	Yöneticinin İsteddiği işlerin yapılmaması	2	9	"İstedikleri işlerin yapılmaması ya da istedikleri gibi yapılmaması onları rahatsız ediyor." (Ö7)
6	Üst amirlerin baskısı	2	9	"Üst amirlerin baskısı ve statükoya boyun eğmek zorunda kalması gibi durumlar..." (Ö3)
7	İletişim bozuklukları/ anlaşmazlıklar	2	9	"Öğretmenlerle arasındaki anlaşmazlıklar kindarlığa itebilir." (Ö1)
8	Psikolojik sorunlar	2	9	"Geçmiş yaşantılara bağlı psikolojik/ psikososyal sorunların neden olduğunu düşünüyorum." (Ö8)
9	Makam hırsı	1	5	"...makam ve mevkide yükselme hırsları kimi zaman bazı öğretmenlere karşı kindar davranışlar sergiledikleri oluyor." (Ö11)
Toplam		22	100	

Tablo 3b incelendiğinde katılımcıların okul müdürlerinin kindarlık davranışlara iten sebeplere yönelik görüşleri; %25 oranında yöneticinin kişisel duyguları (ego), %14 oranında öğretmenlerin görevleri sorgulaması, %14 oranında yöneticinin karakteri, %9 oranında yöneticinin görev tanımını bilmemesi, %9 oranında yöneticinin istediği işlerin yapılmaması, %9 oranında üst amirlerin baskısı, %9 oranında iletişim bozuklukları/ anlaşmazlıklar, %9 oranında psikolojik sorunlar ve %5 oranında makam hırsı şeklindedir.

Araştırmanın üçüncü sorusu "Öğretmenlerin okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışlarının sonuçları nelerdir?" şeklindedir. Katılımcıların bu soruya ilişkin görüşleri bu tür davranışlara yönelik tepkileri ve bu durumun onların bireysel ve mesleki yaşamlarına yansımaları olarak verilmiştir. Katılımcıların soruya yönelik görüşlerini; (1) İletişim, (2) Sessiz kalma, (3) Aynı karşılığı verme, (4) İlişkiyi azaltma, (5) Yasal yola başvurma ve (1) Moral ve motivasyon düşüklüğü, (2) İş doyumunun azalması, (3) Okuldan soğuma, (4) Huzursuz okul ortamı, (5) İş veriminin azalması, (6) Okul aidiyetliğinin azalması, (7) Okuldaki huzursuzluğun eve yansması şeklinde sıraladıkları görülmüştür. Bu soruya ilişkin görüşler Tablo 4a ve Tablo 4 b'de verilmiştir.

Tablo 4a. Okul Müdürlerinin Kindarlık İçeren Davranışlarına Yönelik Tepkilere İlişkin Görüşler

Sıra	Kod	F	%	Örnek Cümle
1	İletişim	6	34	"İletişim kurup yanlış olduğu belirtirim." (Ö1)
2	Sessiz Kalma	4	22	"Öncelikle sessiz kalarak düşüncemi destekleyen deneyimler için kendime zaman veriyorum." (Ö4)

3	Aynı karşılığı verme	4	22	“Ben de fırsat elime geçince aynısını hatta belki daha beterini yapardım.” (Ö2)
4	İlişkiyi azaltma	2	11	“Kindarlık üreten yöneticilerin iletişim ve çözüm yeteneklerinin düşüklüğünü de göz önüne bulduğumda karşılıklı ilişki ve iletişimi asgari seviyeye indirerek; iş gerekli alanlar dışında teması azaltırdım.” (Ö6)
5	Yasal yola başvurma	2	11	“Üst birimlere başvurarak veya sendika yoluyla yasal hakkımı ararım.” (Ö8)
Toplam		18	100	

Tablo 4a incelendiğinde katılımcıların okul müdürlerinin kindar davranışlarına yönelik tepkilerine ilişkin görüşleri; %34 oranında iletişim, %22 oranında sessiz kalma, %22 oranında aynı karşılığı verme, %11 oranında ilişkiyi azaltma ve %11 oranında yasal yola başvurma şeklindedir.

Tablo 4b. Okul Müdürlerinin Kindarlık İçeren Davranışlarının Öğretmenin Bireysel ve Mesleki Yaşamına Yansımalarına İlişkin Görüşler

Sıra	Kod	F	%	Örnek Cümle
1	Moral ve motivasyon düşüklüğü	5	19	“Moral ve motivasyon açısından olumsuz etkileneceğimi, daha tedirgin bir çalışma ortamına maruz kalacağımı düşünüyorum.” (Ö3)
2	İş doyumunun azalması	5	19	“İş tatminimi olumsuz etkiliyor, işe gitmek istemiyorum.” (Ö5)
3	Okuldan soğuma	5	19	“Okuldan soğumamıza neden oluyor, severek gittiğimiz bir ortamda asık suratla geziyoruz.” (Ö7)
4	Huzursuz okul ortamı	4	15	“Gergin ve verimli olmayan, huzursuz okul ortamı oluşmaktadır.” (Ö1)
5	İş veriminin azalması	4	15	“Mutsuz hissederim, işe odaklanma problemi yaşarım. Buna bağlı olarak performansım düşer.” (Ö8)
6	Okul aidiyetliğinin azalması	2	8	“Okul aidiyetinin zayıflaması, görev motivasyonunun düşmesi, mesleki verim ve adanmışlığın yara alması...” (Ö6)
7	Okuldaki huzursuzluğunun eve yansması	1	5	“...Elbette ki bu durum günlük yaşantıma evime de yansır.” (Ö2)
Toplam		26	100	

Tablo 4b incelendiğinde katılımcıların okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışlarının onların bireysel ve mesleki yaşamına yansımalarına ilişkin görüşleri; %19 oranında moral ve motivasyon düşüklüğü, %19 oranında iş doyumunun azalması, %19

oranında okuldan soğuma, %15 oranında okuldan soğuma, %15 oranında iş veriminin azalması, %8 oranında okul aidiyetinin zayıflaması, %5 oranında okuldaki huzursuzluğun eve yansması şeklindedir.

Araştırmanın 4. Sorusu “Öğretmenlere göre okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışlarının önlenmesi ya da en aza indirilebilmesi için neler yapılmalıdır?” şeklindedir. Katılımcıların bu soruya ilişkin görüşlerini; (1) Birebir iletişim, (2) Görev bilinci, (3) Yönetici denetimi, (4) Yönetici seçme ve atama kriterleri, (5) Psikososyal eğitim, (6) Yer değişikliği, (7) Hiyerarşik yapının yeniden biçimlenmesi şeklinde sıraladıkları bulunmuştur. Katılımcıların görüşleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Okul Müdürlerinin Kindarlık İçeren Davranışlarının Önlenmesi ve En Aza İndirilmesine İlişkin Görüşler

Sıra	Kod	f	%	Örnek Cümle
1	Birebir iletişim	4	22	“Taraflar iletişim kurarak çözüm yoluna girmelidir. Üçüncü şahıs ya da dış etmenlerden etkilenmemeli, birebir iletişim kurulmalıdır.” (Ö1)
2	Görev Bilinci	4	22	“Kimse hiçbir makamı öç almak için kullanmamalı, görev bilinciyle hareket etmelidir.” (Ö2)
3	Yönetici Denetimi	3	17	“Okul müdürleri... okula gelmeseler, geç gelseler hesap verme durumları pek de söz konusu değil. Okul müdürlerinin de okul içinde denetlenmesi lazım. Habersiz kontroller yapılmalı.” (Ö4)
4	Yönetici seçme ve atama kriterleri	2	11	“Yönetici atamalarında yöneticilerin psikoteknik durumlarına, insan ilişkilerine karşı yaklaşımına bakılmalıdır.” (Ö5)
5	Psikososyal eğitim	2	11	“Okul müdürlerine psikososyal destek ve eğitim verilmelidir.” (Ö8)
6	Yer değişikliği	2	11	“Kişi ortamdan uzaklaşmalı, gerekli olursa yer değiştirmelidir.” (Ö12)
7	Hiyerarşik yapının biçimlenmesi	1	6	“Kurumsal olgunluk, yetkinlik, denetim, liyakat gibi temel ilkelerin idari anlamda hiyerarşik yapının en üstünden aşağıya doğru biçimlendirilmesi...yönetimsel kademelerde ölçülebilir/denetlenebilir işlevselliğin hakim olması.” (Ö6)
Toplam		18	100	

Tablo 5 incelendiğinde okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışlarının önlenmesi ya da en aza indirilebilmesine ilişkin katılımcıların görüşleri; %22 oranında birebir iletişim, %22 oranında görev bilinci, %17 oranında yönetici denetimi, %11 oranında yönetici seçme ve atama kriterleri, %11 oranında psikososyal eğitim, %11 oranında yer değişikliği ve %6 oranında hiyerarşik yapının biçimlenmesi şeklindedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelendiği araştırmada öğretmenlerin kindarlığı intikam, düşmanca davranış ve tutum/düşmanlık, hırs, öfke, nefret, güç gösterisi, ayrışma ve yargı şeklinde algıladıkları ortaya konmuştur. Jensen (2010), kini düşmanca veya kötü niyetli duygularla beslenen bir eylem, derin bir küçümseme, nefret, güçlü bir intikam arzusuyla veya zarar verme isteğiyle ilişkilendirilen hınç olarak tanımlar. Türk Dil Kurumu [TDK] sözlüğünde kindar kelimesi “öç almak isteyen, kin tutan, kinci, kinli” olarak tanımlanmaktadır. Gurtman (1992) kindarlığı, bireyin içinde bulunduğu güvensizlik duygusu nedeniyle kendisi dışındaki insanların istek ve ihtiyaçlarını göz ardı etmek olarak ifade etmiştir. Marcus ve diğerleri (2014) kindarlığı, başkalarına zarar verme kararlılığı olarak tanımlamışlardır. Elma (2019), kindarlığı içgüdüsel olarak güçlü ve potansiyel olarak ciddi sonuçlar doğurabilecek bir davranış biçimi olarak nitelendirmiştir. Kıral ve Nayır (2019) kindarlığı, gizli düşmanlık; Tarhan (2019) ise tehlikeli bir duygu olarak ifade etmiştir. İlgili literatür tarandığında kindarlık kavramı bu çalışmanın bulgularıyla da paralel olarak intikam, düşmanlık, hırs, öfke, nefret gibi birçok olumsuz duygu ve tutumu ifade etmektedir.

Öğretmenler, okul müdürlerinin yapıları unutmamak, yapılacak işlere yansıtma, ayrıştırıcı ve ötekileştirici tavır sergilemek ve sözlü olarak atışma şeklinde kindar davranışlar sergilediklerini belirtmişler ve okul müdürleri bu durumların yöneticinin kişisel duyguları (ego), öğretmenlerin görevleri sorgulaması, yöneticinin karakteri, yöneticinin görev tanımını bilmemesi, yöneticinin istediği işlerin yapılmaması, üst amirlerin baskısı, iletişim bozuklukları/anlaşmazlıklar, psikolojik sorunlar ve makam hırsı gibi nedenlerden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Florey (2013), kindar bireyin aşağılık duygusundan kurtulmanın tek yolunun, bu duygunun kaynağı olarak gördüğü kişilere zarar vermek ve onları küçültmek olduğuna inandığını belirtir.

Okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışlarının iletişimde azalma, öğretmenin sessiz kalması, öğretmenin okul müdürüne aynı karşılığı verme, ilişkinin azalması, öğretmenin yasal yola başvurması gibi sonuçlara yol açtığı, öğretilerde moral ve motivasyon düşüklüğü, iş doyumunun azalması, okuldan soğuma, huzursuz okul ortamı, iş veriminin azalması, okul aidiyetliğinin azalması ve okuldaki huzursuzluğun eve yansması gibi durumlara sebep olduğu ortaya çıkmıştır. Kimbrough ve Reiss (2012), kindarlığın antisosyal davranışlar, düzensizlik, korku ve güvensizlik yaratarak örgütün kurumsal yapısını zayıflatabileceğini belirtmiştir. Kıral ve Nayır (2019), kindar davranışın, zamanla artan öfke ve affetmemenin yarattığı baskı nedeniyle örgüt içinde saldırgan tutumlara yol açabileceğini ve bunun da örgütsel toksisiteye neden olabileceğini belirtmişlerdir. Örgütsel toksisite ise örgütlerin örselenmesine ve yaralanmasına neden olur (Kasalak & Aksu, 2016). Tatarlar ve Çangarlı (2014), olumsuz olayların örgütsel yaşamda kalıcı ve yıkıcı sonuçlara yol açabileceğini ifade etmektedir. Aslan'ın (2022) çalışmasında öğretmenlerin kindarlık algıları ile örgütsel sinizm arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Gegekoğlu'nun (2020) çalışmasında öğretmenlerin yönetsel kindarlık algıları ile örgütsel adalet anlayışları arasında negatif yönlü ilişki ortaya çıkmıştır. Yani, öğretmenlerde kindarlık algısı yüksekse, örgütsel adalet anlayışları düşüktür. Özkul ve diğerleri (2022) tarafından yapılan çalışmada ise öğretmenlerin yönetsel kindarlık algıları ile işe yabancılaşmaları arasında pozitif ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Okul müdürlerinin kindarlık içeren davranışlarının önlenmesi ya da en aza indirilebilmesi için birebir iletişimin kurulması, okul müdürlerinin görev bilinciyle hareket etmesi, yönetici denetimlerinin olması, yönetici seçme ve atama kriterlerinin revize edilmesi, yöneticilerin psikososyal eğitim alması, yer değişikliği yapılması ve hiyerarşik yapının yeniden biçimlenmesi gibi görüşler geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aslan, H. (2022). Okul müdürlerinin kindarlık davranışlarının örgütsel sinizm düzeylerine etkisi. *Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 751-769.
- Baumeister, R. E., Exline, J. J., & Sommer, K. L. (1998). The victim role, grudge theory, and two dimensions of forgiveness. E.L.Worthington (Ed.), *Dimensions of Forgiveness: Psychological research and theological speculations* (s.79- 107). Philadelphia: The Templeton Foundation Press.
- Berry, J. W., Worthington, E. L., O'Connor, L. E., Parrott, L., & Wade, N. G. (2005). Forgiveness, vengeful rumination, and affective traits. *Journal of Personality*, 73(1), 183-225.
- Bostancı, G. Ç. (2011). Bir intikam hançeri olarak kelimeler. *Acta Turcica*, 1(2), 255-275.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design, Choosing Among Five Traditions*, Thousand Oaks, CA: Sage, 47-50.
- Çivitçi, A. (2012). Üniversite öğrencilerinde genel yaşam doyumu ve psikolojik ihtiyaçlar arasındaki ilişkiler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 321-336.
- Elma, C. (2019). Öğretmenlerin okul yöneticilerinin kindarlık davranışlarına ilişkin algıları. *Eurasian Journal of Educational Research*, 83, 57-80.
- Eyiol, Ş. S. (2014). *Okul yöneticilerinin yıkıcı yöneticilik davranışına yönelik öğretmen algısı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Okan Üniversitesi
- Florey, D. M. (2013). The problem of spite. *Student Publications*, 79.
- Gegekoğlu, Ş. (2020). *Okul müdürlerinin kindarlık davranışları ile öğretmenlerin örgütsel adalet algıları arasındaki ilişki*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Gurtman, M. B. (1992). Construct validity of interpersonal personality measures: The interpersonal circumplex as a nomological net. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(1), 105-118.
- Gündüz, Y., & Dedekorkut, S. E. (2014). Yıkıcı liderlik. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 95-104.
- Kasalak, G., & Aksu, M. (2016). Örgütler nasıl zehirlenir? Öğretim elemanlarının örgütsel toksisite algıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(4), 676-694.

- Kıral, B., & Nayır, F. (2019). Akademisyen görüşlerine göre akademide kin tutma. *Yükseköğretim Dergisi*, 9(3), 290–302.
- Kimbrough E. O., & Reiss J. P. (2012) Measuring the distribution of spitefulness. *PLoS ONE*, 7(8).
- Marcus, D. K., Zeigler-Hill, V., Mercer, S. H., & Norris, A. L. (2014). The psychology of spite and the measurement of spitefulness. *Psychological Assessment*, 26, 563–574.
- McMillan, J.H. (2004). *Educational research: Fundamentals for the consumer* (4th edition). Boston: Pearson/A and B.
- Özdemir, M. (2018). *Eğitim yönetimi, alanın temelleri ve çağdaş yönelimler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özkul, R., Doğan, Ü., Abdurrezzak, S., & Yıldızbaş, Y. V. (2022). Öğretmenlerin yönetsel kindarlık algıları ile örgütsel yabancılaşmaları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 54, 1095-1111.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. SAGE Publications, inc.
- Sönmez, V. & Alacapınar, F. G. (2011). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tatarlar, C. D. ve Çangarlı Güneri, B. (2018). İntikam mı affetme mi? Örgütsel yaşamda çok bilinmeyenli bir denklem. *Ege Academic Review*, 18(4), 591-603.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Spitefulness is defined as the desire to harm another person despite the risk of paying a price (Marcus et al., 2014). According to Florey (2013), spiteful individuals may believe that the only way to escape the feelings of inferiority they experience is to harm and bring down the people they believe caused these feelings.

In organizational life, the concept of spitefulness is considered from the perspective of employees' spitefulness and is based on the assumption that power and authority in administration play an important role. According to this assumption, it is believed that only employees can be exposed to injustice in organizational life, and this can lead to employee spitefulness. However, negative feelings such as anger, resentment, and revenge can be felt not only by employees but also by administrators. An administrator's perception of being treated unfairly or ungratefully can lead to administrative spitefulness.

In schools where the informal aspect is predominant, the behavior of school principals towards teachers is important for the school's effectiveness and the productivity of the work. According to Fineman (2003), teachers, as the employees who constitute the emotional side of the organization, have emotional states that are crucial for the school's success. The spiteful behaviors of school principals can reduce the morale and motivation levels of teachers.

A review of the relevant literature reveals that studies on administrative spitefulness are limited, and the majority of these studies employ quantitative methods (Aslan, 2022; Elma, 2019; Gegekoğlu, 2021; Kırıl & Nayır, 2019; Özkul et al., 2022; Rodgers & Dahling, 2018; Varol Bilgin, 2021; Vrabel, Zeigler-Hill & Shango, 2017; Zeigler-Hill & Noser, 2018). This study is significant for uncovering teachers' perspectives on administrative spitefulness and obtaining in-depth insights into the subject.

The aim of this research is to reveal teachers' views on the administrative spitefulness behaviors of school principals. To this end, the following research questions have been addressed. According to the participants: (1) What is the definition of spitefulness? (2) What are the spitefulness behaviors exhibited by school principals? (3) What are the consequences of spitefulness behaviors of school principals? (4) According to teachers, what measures should be taken to prevent or minimize spitefulness behaviors by school principals?

This study utilized a qualitative research method as it examines individual teachers' perspectives on the spitefulness behaviors of school administrators. This research was conducted using the phenomenological design, which is one of the qualitative research methods. The primary goal of a phenomenological study is to articulate participants' perceptions of their experiences (Creswell, 1998; Patton, 1990).

The study group for this research consists of teachers working in various types of schools (elementary, middle, and high school) in Samsun province during the 2023-2024 academic year. The views of 12 teachers who voluntarily participated in the study were included. The study group was selected using the maximum variation sampling technique, which is in line with purposive sampling. The personal information of the participants was kept confidential, and they were assigned codes such as Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö11 and Ö12.

To collect the research data, a semi-structured interview technique was used. Semi-structured interviews allow participants to describe their perceived world through their own thoughts. Semi-structured interviews were conducted with volunteer teachers, with their permission, and audio recordings were made. The interviews lasted approximately 20-25 minutes. The data obtained from the audio recordings were transcribed into a Word document through direct quotations. Each piece of data was systematically recorded. A descriptive perspective was used in the analysis of the data obtained in the research. Descriptive analysis is a type of analysis where the conceptual framework of the study is clearly defined in advance. In this context, themes and codes were created based on the literature. One of the reasons for choosing descriptive analysis is that it allows for the summarization and interpretation of qualitative data according to pre-determined themes.

The research revealed that in the study examining teachers' views on the spitefulness behaviors of school principals, teachers perceived spitefulness as including revenge, hostile behavior and attitudes/antagonism, ambition, anger, hatred, power display, division, and judgment. Teachers indicated that school principals exhibit spiteful behaviors such as holding grudges, reflecting past actions onto future tasks, displaying divisive and exclusionary attitudes, and engaging in verbal confrontations. They also noted that these behaviors are attributed to various factors including the administrator's personal feelings (ego), questioning of teachers' duties, the administrator's character, lack

of knowledge about the administrator's job description, failure to complete tasks requested by the administrator, pressure from higher-ups, communication breakdowns/conflicts, psychological issues, and ambition for the position.

It has been found that the spitefulness behaviors of school principals lead to outcomes such as reduced communication, the teacher remaining silent, the teacher retaliating in kind, diminished relationships, and the teacher resorting to legal action. These behaviors also result in situations such as decreased morale and motivation among teachers, reduced job satisfaction, alienation from the school, an uncomfortable school environment, decreased work performance, reduced school affiliation, and the transfer of unrest from the school to the home.

It has been concluded that to prevent or minimize spitefulness behaviors of school principals, the following measures should be developed: establishing one-on-one communication, ensuring that school principals act with a sense of duty, implementing administrator supervision, revising the criteria for selecting and appointing administrators, providing psychosocial training for administrators, facilitating job rotation, and reconfiguring the hierarchical structure.

OKUL ÖRGÜT ŞEMASININ SİSTEM KURAMI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Erdal TOPRAKÇI

Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı,
erdaltoprakci@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-9552-9094

Yusuf Oğuz KARABULUT

Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı,
yokbulut@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-7531-1936

Öz

Eğitimin temelini oluşturan okulların etkili ve verimli olmalarında önemli unsurlardan biri de örgütsel yapılanmalarıdır. Bir örgütün nasıl yapılandığı teşkilat/örgüt şeması ve yapılanmayı düzenleyen yasal belgeler üzerinden anlaşılabilir. Okulların örgüt şemaları incelendiğinde çoğunlukla sistemsel ve işlevsellikten uzak olduğu görülmektedir. Oysa okulların örgüt şemalarının sistemsel bir özellik göstermeleri üzerinden birimlerin görev ve sorumluluklarının açık ve net ifade ediliyor olması, hizmet alan ve hizmet verenler açısından kolaylıklar sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okulları, sistem kuramı gözlüğünden örgüt şemaları ve onu düzenleyen yasal belgeleri bağlamında incelemek, eksiklik ve fazlalıklarını tespit etmek ve yeniden bir örgüt şeması tasarımına ulaşmaktır. Çalışma nitel bir araştırma olup durum deseninde doküman incelemesi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Bu noktada çalışmanın veri kaynağının temel olarak "Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği" olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada kullanılan yasal belgelere "mevzuat.gov.tr" adresinden ve örgüt şemasına çeşitli okulların internet sayfalarından ulaşılmıştır. Toplanan veriler betimsel analize tabi tutulmuş, yasal belgeler ve örgüt şemasındaki eksiklik ve fazlalıklar yeniden oluşturulan okul örgüt şeması ve yasal belgelerde ekleme ve çıkarmalar şeklinde somutlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarından biri, okulların, özellikleri bağlamı farklı örgütsel yapılanmalar içinde olmaları gerekirken Türkiye'deki hemen hemen her okulun örgüt şemasının neredeyse aynı biçimde ve sistemsel özellikten uzak olduğudur. Diğer yandan sistem kuramı temelinde tüm birimleri içeren, pansiyonlu ve döner sermayeli bir meslek lisesi baz alınarak oluşturulan yeni örgüt şemasında; girdi birimleri, süreç (işlem) birimleri, çıktı birimleri, dönüt birimleri ve çevre birimleri şeklinde ekleme ve çıkarmalar gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sistem kuramı, Okul, Örgüt şeması, Millî Eğitim Bakanlığı

ANALYZING THE SCHOOL ORGANIZATIONAL CHART IN THE CONTEXT OF SYSTEM THEORY

Abstract

One of the important factors in the effectiveness and efficiency of schools, which constitute the basis of education, is their organizational structure. How an organization is structured can be understood through the organizational chart and the legal documents regulating the structure. When the organizational charts of schools are examined, it is seen that they are mostly far from systematicity and functionality. However, the fact that the duties and responsibilities of the units are clearly and clearly expressed through the organizational charts of the schools, which have a systematic feature, offers convenience for both service providers and service receivers. The aim of this study is to analyze the schools affiliated to the Ministry of National Education from the perspective of system theory in the context of organizational charts and the legal documents regulating them, to identify their deficiencies and excesses, and to reach a new organizational chart design. The study is qualitative research and was carried out with document analysis

method in case design. At this point, it was determined that the data source of the study was basically the "Ministry of National Education Regulation on Secondary Education Institutions". The legal documents used in the research were accessed from "mevzuat.gov.tr" and the organizational chart was accessed from the web pages of various schools. The collected data were subjected to descriptive analysis and the deficiencies and redundancies in the legal documents and organizational chart were concretized in the form of additions and deletions in the reconstructed school organizational chart and legal documents. One of the results of the research is that although schools should be in different organizational structures depending on their characteristics, the organizational chart of almost every school in Türkiye is almost in the same form and far from systemic characteristics. On the other hand, in the new organizational chart, which was created on the basis of a vocational high school with boarding and revolving fund, based on the system theory and including all the units that can be created, additions and subtractions were made in the form of input units, process (operation) units, output units, feedback units and environmental units.

Keywords: System theory, School, Organization chart, Ministry of National Education

1.GİRİŞ

Toplumların kalkınmasında rol oynayan en önemli kavramlardan birisi eğitimidir. Eğitim, kişi davranışlarında yaşantısı yoluyla istendik değişim meydana getirme sürecidir (Ertürk, 2013). Bir diğer tanımla eğitim, en geniş manada kişilerin topluma ait standartları, inançları ve yaşam becerilerini kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçleri de içerisine alan; bireyin, içerisinde yer aldığı toplumda tutum, yetenek ve diğer davranışlarını geliştirdiği süreçlerin bütünüdür (Sabancı, 2016). Eğitim, örgün ve yaygın eğitim gibi farklı yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Örgün eğitim, belirli yaş grubundaki bireylerin, okul çatısı altında planlı ve programlı olarak gerçekleştirdiği faaliyetleri kapsamaktadır (Fidan ve Erten, 1998). Okullar, eğitim örgütlerinin varlığını sürdürebilmesinde; örgün eğitimin gerçekleştirildiği en temel yapılardır. Eğitim sistemi amaçlarını, okul örgütleri aracılığıyla gerçekleştirebilir (Toprakçı, 2017). Eğitimin etkili ve verimli olarak gerçekleştirilmesinde okulların örgütsel yapıları son derece önemli rol oynamaktadır. Toplumun ve kişilerin sosyal, ekonomik, psikolojik ve politik beklentilerine cevap bulmak amacıyla kurulan eğitim örgütlerinin (Toprakçı, 2017) merkezi, yerel veya karma olarak örgütlendiği görülmektedir. Türkiye’de eğitimin örgütsel yapısı merkezden yerele doğru Millî Eğitim Bakanlığı, il ilçe milli eğitim müdürlükleri ve eğitim faaliyetlerinin somutlaştırıldığı okul örgütleri şeklinde inşa edilmiştir. Okul örgütü, toplumsal ihtiyaçları da dikkate alarak, eğitim hedeflerine ulaşmak amacıyla öğrenci, öğretmen, personel ve araç gereçlerden oluşan bir yapı şeklinde tanımlanabilir (Toprakçı, 2017). Okullarda eğitim ve öğretimin etkili ve verimli olabilmesinin okulların sistemli olması ile yakından ilgili olduğu söylenebilir.

Sistem; bir anlama dönük bileşenli yapı olarak tarif edilebilir (Toprakçı, 2017). Sönmez (1987)’e göre sistem, en az bir amacı gerçekleştirmek üzere birbirlerinden farklı ancak birbirleriyle uyumlu öğelerin oluşturduğu canlı örüntüdür. Sistem sadece parçaların bir araya gelmesiyle oluşan bir yapı olmayıp, parçaların toplamından daha fazla etkiye sahip bir bütündür (Mele, Pels, and Polese, 2010). ‘Sistem’ kavramı ilk olarak biyoloji alanında yaptığı çalışmalar ile Bertalanffy tarafından ele alınmıştır (Bertalanffy, 1969). Bertalanffy’nin öne sürdüğü genel sistem yaklaşımı 1920’lerde başlayan süreçte tüm disiplinleri etkileyen bir kuram haline gelmiştir. 1965 yılında Daniel Katz ve Robert Kahn tarafından örgütlerin anlaşılması amacıyla örgütbilim/ yönetimbilim’e de

uyarlanmıştır. Kurama dayalı olarak Katz ve Kahn ilk defa örgüt çevresinin, örgüt normlarını ve örgütün içyapısını etkilediğini ileri sürmüşlerdir (Bursalıoğlu, 2002).

Sistemleri çevresiyle etkileşimde bulunan açık sistemler ve çevre ile etkileşmeyen kapalı sistemler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Kapalı sistemler durağan, kendileriyle yetinen ve içten beslenen sistemler olduğu için çevresel faktörlere duyarlılığı oldukça azdır (Owens, 1981). Açık sistemler; çevreleri ile karşılıklı olarak bilgi ve materyal alışverişi içerisinde bulunan sistemlerdir. Açık sistemler ise sürekli olarak çevreden girdiler almakta ve bunları değişime uğratarak çıktı olarak sunmaktadırlar (Hodgetts, 1975). Biyolojik ve sosyal sistemler (örgütler) büyüklük ve veya karmaşıklıklarına bağlı olarak alt sistemleri de olan (Göksoy, 2018; Yoldaş, 2019), birer açık sistemdir; mekanik sistemler ise açık ve kapalı sistemler olabilirler (Eroğlu ve Alga, 2017). Açık sistemler durağan sistemler olmayıp, değişim, dönüşüm ve gelişmeye açık yapılardır (Cole, 1993). Scott (1977) 'e, göre birer açık sistem olarak görülen örgütlerin, sadece üretimin ve temel amaçlarının gerçekleştirildiği yapılar olmadığı, aynı zamanda sistemin varlığını sürdürebilmesi için gereken tüm faaliyetlere odaklanılması gerekmektedir. Açık sistem, gösterdiği özelliklere bağlı olarak iç ve dış çevreden farklı talep, şikayetler, eleştiriler, bilgi ve geri bildirim alır. Buna bağlı olarak bilgi, hizmet, ürün şeklinde çıktılar sunarlar (Eroğlu ve Alga, 2017). Genel olarak sistem kuramı 5 temel öğeden oluşmaktadır. Bunlar; girdiler, işlem (süreç), çıktılar, geribildirim/dönüt ve çevredir (Aydın, 2014; Bursalıoğlu, 2002; Hoy ve Miskel, 2018) olarak tanımlanabilir.

1. *Girdi*: Bir sistemin hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla dışarıdan aldığı her tür madde ve insan kaynağı ile bilgi olarak tanımlanır (Sönmez, 1987:18).
2. *İşlem (Süreç)*: Sistemin girdilerinin, amaçlar doğrultusunda işlendiği, biçimlendirildiği, yani ürün durumuna getirildiği bölüm işlem süreç olarak tanımlanmaktadır (Toprakçı, 2002).

3. *Çıktı*: İşlemler sonucu meydana gelen ürünler sistemin çıktılarını ifade eder. Eğer sistemin girdileri ile çıktıları arasında bir farklılık meydana gelmemiş ise bir sistemden söz etmek mümkün değildir (Sönmez,1987).

4. *Dönüt-Düzeltilme (Yönetim-Denetim)*: Sistem hedeflerinin gerçekleştirilmesi durumuna bakılarak, sistemin genel durumu aksayan yönleri neler olduğu ve bu aksaklıkların ne şekilde giderileceği konusunda yapılan etkinlikler bütünü dönüt olarak adlandırılır (Sönmez, 1987). Dönüt, bir sistemin verimli ve etkili çalışmasında oldukça önemlidir. Bu birim olumsuz entropi faaliyetleri yaparak sistemin dengeyi yakalamasını sağlar. Dengeyi yakalama görevi aslında örgütün yönetiminin işidir ve küçük ve basit örgütlerde/sistemlerde yöneticiler denetim/değerlendirmeyi de yapar (Yanar ve Toprakçı, 2022) ancak örgütler büyüyüp karmaşılaştıkça sistemin çıktıları denetleyen birimler kurarlar. Bu temelde söylenebilir ki sistemin dönüt düzeltme mekanizması örgütün yönetim ve denetimini ifade eder. Okullar küçük ve basit sistemler olarak görülebildiğinden denetim birimi, yönetim biriminin alt parçası (değerlendirme) olarak yönetim birimince gerçekleştirilebilir.

5. *Çevre*: Sistemin dışarısında olan sistemin tamamını ya da alt sistemlerden bazılarını etkileyebilen öğelerin tümünü kapsayan sistem öğesi 'çevre' olarak adlandırılır. Bir toplumsal açık sistem olarak okul örgütü ilgili olduğu çevre ile sürekli olarak etkileşim halindedir (Yalçınkaya, 2022; Güneş, 2022).

Eğitim işinin birden fazla kişiyle yapılma zorunluluğu eğitim/okul örgütlerini meydana getirmekte ve bu örgütleri anlayabilmek ve etkili çalışmalarını sağlamak için de sistem kuramını okula uygulamayı zorunluluk haline getirmektedir (Bursalıoğlu, 2002). Okul, amaçları (Toprakçı, 1995) ve yapısı (Bozkuş, 2016) itibariyle sisteme dönüştürülebilecek bir niteliğe sahip bir örgüttür. Okulların, girdi olarak insan kaynağından yararlanıyor olması ve bu girdiyi işleyerek tekrar topluma insan çıktıı sunmaları, özel bir çevreye sahip olmaları, sistemin öğeleri arası karşılıklı etkileşim ve bağlılık olması gibi nedenlerle, açık sistemler olduğu söylenebilir (Aydın, 2014; Başaran, 2008). Okullar çevreleri ile etkileşim kapsamında çevreden girdiler almakta ve o girdileri işleyerek çıktılar üretme yoluyla çevrelerini etkilemektedirler. Okullar da bütünü oluşturan unsurların uyumlu şekilde faaliyette bulunmasını sağlayan alt sistemlerden oluşmaktadır. Sistem yaklaşımında alt sistemler arası uyum son derece önemlidir. Bu şekilde alt sistemlerin bir araya gelmesiyle parçaların toplamından fazla ve farklı bir etki ortaya çıkmaktadır (Bakan, 2013; Senge, 1998). Toplum ve birey açısından son derece önemli kurumlar olan okulların öncelikle sistemli olmaları gerekmektedir. Bu noktada okulların örgüt yapılarını sistem kuramı çerçevesinde oluşturmaları gerekmektedir.

Luhmann (1995), sistem kuramının eğitim için evrensel bir rehber olduğu öne sürerken; Barnard (1976) örgütlerin büyük bir sistemin alt sistemlerinden meydana geldiğini; Homans (1951) bir örgütün birbirinden bağımsız bir iç sistem ve dış çevre sisteminden oluştuğunu, Kaufman (1968) ve Mullins (2010) örgüt yönetiminin sistem yaklaşımına göre bütün olarak değerlendirilmesi gerekliliğini ve örgütün herhangi bir biriminde oluşabilecek sorunun diğer birimleri de etkileyebileceği ifadelerinde bulunmuşlardır. Hoy ve Miskel (2018) ve Göksoy (2018) kaliteli ve etkili eğitim kurumlarının oluşabilmesinin tüm alt birimlerde sistem yaklaşımının etkin kılınmasıyla mümkün olabileceğini dile getirmektedir. Eroğlu ve Alga (2017) açık sistem kuramının örgütlerin analizinde kullanılabilir bir araç olduğunu, Akkuş ve Alevok İzci (2018) ise alt sistemler arasındaki etkileşimlerin yöneticiler tarafından görülebilir olmasının sorun tespitinde kolaylığa neden olduğunu belirtmişlerdir. Yalçınkaya (2022) ise sistem yaklaşımının eğitim yönetimine farklı bir anlayış getirdiği için son derece önemli olduğu ifade etmiştir.

Sistem kuramının genel olarak örgütler ve özel olarak eğitim örgütleri için önemi ortadayken bu konuda yapılmış araştırma Türkçe ve İngilizce olarak "sistem kuramı/system theory" kelime gruplarının Google ve Akademik Google'da 20.07.2024 tarihli "başlıklarda" yapılan aramasında genel olarak örgüt alanyazınında sistem kuramını örgütler ve yönetimlerini anlamada işe koşulması ile ilgili birkaç derleme türünde çalışmaya (Andrew, 2017; Chaiklin, 1966; Kaban, 1994; Kast & Rosenzweig, 1972; Mansour, 2015; Norman, 2015; Ronaghi, Feizi & Asadpoor, 2017; Yuan, 2017) rastlanmıştır. Öte yandan okul örgütleri özelinde yapılan çalışma (Bakhtiar, 2013; Donghong, 2009; Yalçınkaya, 2002) sayısı daha da sınırlı gözükmektedir. Bu çalışmalar incelendiğinde özellikle örgütlerin örgütsel yapılarını simgeleyip sembolleştiren "örgüt şemalarını" inceleyen bir içeriğe sahip olmadıkları anlaşılmıştır. Bu noktada mevcut araştırmanın gerek alanyazına gerek politika yapıcılara ve gerekse uygulayıcılara katkı sunacak özgünlükte bir çalışma olduğu düşünölmektedir.

2. AMAÇ

Bu çalışmanın amacı, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okulların örgüt şemalarını, onu düzenleyen yasal belgeler bağlamında sistem kuramı gözlüğünden incelemek; eksiklik ve

fazlalıklarını tespit etmek ve yeniden bir örgüt şeması tasarımına ulaşmaktır. Bu durumun genel olarak sistem kuramının örgütle ilişkisini ortaya koymasıyla alanyazına katkı sağlayacağı öte yandan çalışanların ve hizmet alanların örgüt şeması üzerinden oluşturulmuş yeni örgüt şemasını ya da örgütlerini daha iyi anlayıp yorumlayabilecekleri düşünülmüştür. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

1. Örgüt şeması ve yasal belgeler ilişkisi temelinde okul örgüt şemasının eksiklikleri nelerdir?
2. Sistem kuramı öğelerinin birer birim ya da görev olarak yasal belge ve okul örgüt şeması kapsamında mevcudluğu nasıldır?
3. Yasal belgeler, önceki okul örgüt şemaları ve sistem kuramı ilişkisi doğrultusunda yeni örgüt şeması nasıl olmalıdır?

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi okulların örgüt şemalarını sistem kuramı bağlamında incelemeyi amaçlayan bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum deseninde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan veriler doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, alguların ve olayların doğal ortamlarında bütüncül ve gerçekçi biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Durum deseninde olay ve olgular olduğu gibi ortaya konulmaktadır (Maxwell, 2008). Bu çalışmanın durumunu, yapısında tüm birimleri bulunduran, pansiyonlu ve döner sermayeli bir meslek lisesinin okul örgüt şeması oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı göz önünde bulundurulduğunda, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan (Creswell, 2013) doküman incelemesi yönteminin kullanılması uygun görülmüştür.

3.2. Çalışma Dokümanı

Araştırmada kullanılan dokümanlara “mevzuat.gov.tr” sitesinden ve ilgili resmi internet sitelerinden ulaşılmıştır. Araştırmanın verilerine kaynaklık eden temel dokümanlar “Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği”, “Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği” ile Millî Eğitim Bakanlığına bağlı pansiyonlu ve döner sermayeli resmi internet sitelerinde bulunan okul şemalarıdır.

3.3. Verilerin Toplanması

Bu araştırmada kullanılan belgelere ‘mevzuat.gov.tr’ ve ilgili bakanlığın ve okul müdürlüklerinin resmi internet sitelerinden ulaşılmıştır. Bir kurum çalışılacak olursa doküman kaynağı olarak resmî belge, kurum içi yönergeler ve yazışmalar, kurum dışı yazışmalar vb. birer belge niteliği taşır (Bailey, 1982). Dolayısıyla bu çalışmada okul örgüt şeması incelendiği için doküman incelemesi yöntemi tercih edilmiştir. Bu amaçla ülke genelinde farklı türde okulların (İlkokul, Bağımsız anaokulu ortaokul, lise, meslek lisesi, Anadolu lisesi, fen lisesi, sosyal bilimler lisesi, Anadolu imam hatip lisesi) resmi internet sitelerinde yer alan okul şemaları incelenmiştir. Şemalarını hazırlayan okulların

çoğunlukla aynı şablonu kullandıkları görülmüş sadece bazı ilkökul ve okul öncesi kurumların şablonlarının küçük farklılıklar barındırdığı tespit edilmiştir. Araştırmada tüm birimleri içerdiği düşünülen en yüksek sayıda yönetici grubuna sahip pansiyonlu ve döner sermayeli bir meslek lisesinin örgüt şeması üzerinden çalışmanın yerinde olacağı düşünülmüştür. Buradaki temel sayıltı en büyük okulun şemasının diğer okulların şemalarını da kapsadığıdır. Bu amaçla bu okullardan birisi olan İzmir Çeşme Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nin okul şeması temel alınmıştır. Okul şemasına okulun resmi internet sitesi üzerinden ulaşılmıştır. Yasal belgeler ise ilgili oldukları internet sayfasından bilgisayara indirilmiş ve araştırma problemleri ile ilgili özellikleri temelinde sınıflanmış, okulun örgüt şeması üzerinden değerlendirilerek yasal belge ve var olan şemadaki eksiklikler tespit edilmiştir. Daha sonra var olan şemada birimler yasal belgelerdeki tamamlayıcı kapsam da katılarak (Örneğin yasal belgede olan ama var olan şemada olmayan Öğretmenler Kurulu), sistem kuramının girdi, süreç, çıktı, dönüt ve çevre öğeleri açısından analiz edilmiştir. Son olarak sistem kuramına uygun örgüt şeması oluşturulmuştur.

3.4. Verilerin Analizi

Çalışmada veriler toplanırken yasal belgeler ile var olan örgüt şeması sistem kuramı temelinde incelenmiş ve betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analiz araştırmanın kavramsal yapısının önceden belirlendiği araştırmalarda kullanıldığı (Yıldırım ve Şimşek, 2021) için bu yöntem tercih edilmiştir. Araştırmada sistem kuramı temelinde ve yapısında tüm birimleri bulunduran, pansiyonlu ve döner sermayeli bir meslek lisesi baz alınarak oluşturulan yeni örgüt şemasında; öncelikle yasal belgeler bağlı olarak okul örgüt şemasındaki eksiklikler tespit edilmiştir. Bu noktada yasal belgelerde yer aldığı halde okul şemasında belirtilmeyen birimler şemada gösterilmiştir. Daha sonra şemada birimler, sistem kuramının girdi birimleri, süreç (işlem) birimleri, çıktı birimleri, dönüt birimleri ve çevre birimleri şeklinde ekleme ve çıkarmalar gerçekleştirilmiştir. Ardından yasal belgelerde yer alan tüm birimlere sistem kuramı bileşenleri üzerinden yorumlar getirilmiştir. Bu işleme, okula ilçe milli eğitim müdürlüğünden ya da diğer kurumlar üzerinden gelen evrakın kayıt ve yönlendirmesini yaptığı evrak işleri bölümünün yazı işleri şeklinde 'girdi birimlerine' eklenmesi bir örnek olarak gösterilebilir.

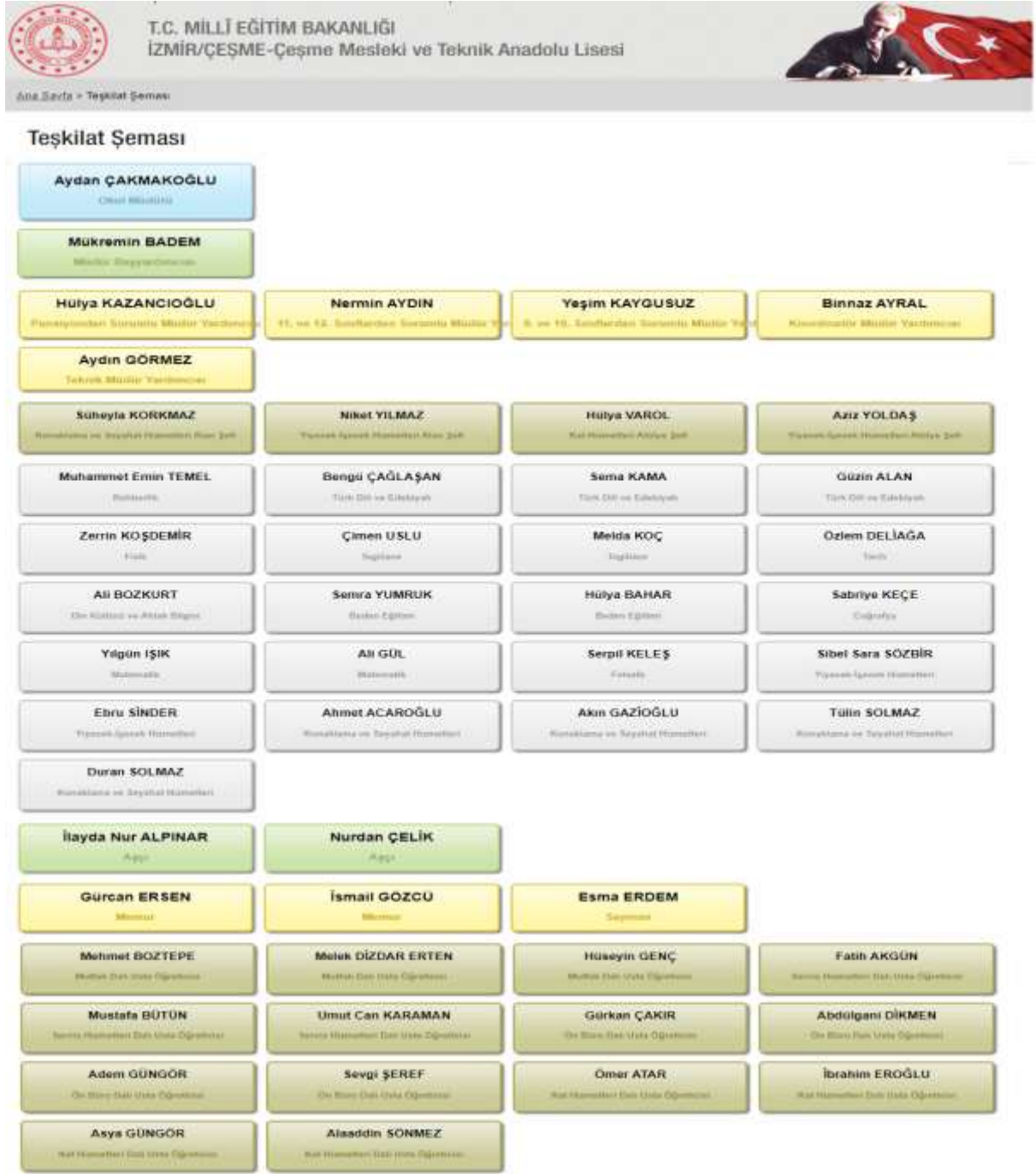
3.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik, belirlenen süreçler yardımıyla bulguların doğruluğunun araştırmacılarca kontrolünü ifade eder. Güvenirlik ise farklı araştırmacı ve çalışmalar üzerinden araştırmacı yaklaşımının tutarlılığını ifade eder (Gibbs, 2007). Bu araştırmanın geçerlik ve güvenirligini sağlamak amacıyla öncelikli olarak çalışmada incelenen dokümanlara resmi internet siteleri ('gov.tr' uzantılı) üzerinden ulaşılmasına özen gösterilmiştir. Ulaşılan verilerin niteliğinin artırılması amacıyla veriler farklı kaynaklardan (Farklı okul internet sayfaları, mevzuatı barındıran resmi internet sayfaları, Resmî Gazete vb.) toplanarak karşılaştırmalar, kodlamalar ve şemaya birim yerleştirmeleri yapılmıştır Bunlar yapılırken üç uzmanın onayı sağlanmıştır. Tereddütte düşülen durumlarda da üç uzmanın üçte iki çoğunluk onayı ile işlem yapılmıştır. Buna göre, Miles ve Huberman'ın (1994) güvenirlik analizi formülüyle yapılan işlemlerin güvenirligi [Güvenirlik = 55 (Görüş Birliği) /55 (Görüş Birliği) + 4 (Görüş Ayrılığı)] yaklaşık % 93 olarak hesaplanmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Okul Örgüt Şeması ve Yasal Belgeler İlişkisi Temelinde Okul Örgüt Şemasının Eksikliklerine İlişkin Bulgular

Görsel 1 incelendiğinde okul örgüt şemasında tanımlamaların görevler üzerinden olmayıp kişiler üzerinden belirtildiği ve kişilerin görev tanımlarını tam olarak ifade edilmediği görülmektedir. Şemada sadece okul müdür yardımcılarının ana görev tanımlarının verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra Tablo 1’de belirtilen var olan şemanın yasal belgelerle ilişkisi kapsamında incelenmesi sonucunda mevzuatta yer alan kurul, komisyon ve birimlerin okul şemasında yer almadığı görülmektedir. Bu durumu örneklerle açıklamak mümkündür. Örneğin, “Okul İş Sağlığı ve Güvenliği Ekiplerinin (İSG Ekibi)” 28532 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulları Hakkında Yönetmelik, Madde 4 - (1) uyarınca zorunlu olarak kurulması gerektirmektedir (Resmî Gazete, 2013a). Ancak mevcut okul şemasında İSG Ekibi yer almamaktadır. Bunun dışında “BEP Geliştirme Komisyonu”, “3471 sayılı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği” Madde 17- (A) kapsamında okullarda oluşturulması gereken komisyonlar arasında yer almasına rağmen okul örgüt şemasında bulunmamaktadır (Resmî Gazete, 2013b). Bir diğer örnekle “Okul Öğrenci Ödül ve Disiplin Kurulu”, “Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği” Madde- 185’ e göre tüm orta öğretim kurumlarında oluşturulması gereken birimlerden olduğu halde okul örgüt şemasında bulunmamaktadır (MEB, 2013).

Görsel 1: Çeşme Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Okul Şeması (büyüterek incelemeye uygundur)

Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumları Yönetici ve Öğretmenlerinin Norm Kadrolarına İlişkin Yönetmelik (MEB, 2014) doğrultusunda bu araştırmaya kaynaklık eden Çeşme Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nin yönetici sayısı göz önüne alındığında öğrenci sayısının "235" olması nedeniyle 1 müdür yardımcısı, pansiyon kapsamında 1 müdür yardımcısı, döner sermaye nedeniyle 1 teknik müdür yardımcısı, öğrenci staj çalışmaları için 1 müdür yardımcısı, tam gün tam yıl eğitim nedeniyle 1 müdür yardımcısı, pansiyon ya da döner sermaye kaynaklı 1 müdür başyardımcısı görevlendirildiği görülmüştür (Çeşme MTAL, 2024). Okullarda oluşturulması gereken kurul, komisyon ve

birimler Tablo 1' de gösterilmiştir. Tablo 1. incelendiğinde yer alan kurul, komisyon ve birimlerin okul örgüt şemasında yer almadığı görülmektedir.

Tablo 1: Kurul, komisyon ve birimler

KURUL, KOMİSYON VE BİRİMLER	YASAL DAYANAK
Tören Hazırlama ve Uygulama Komisyonu	Ulusal ve Resmi Bayramlar ile Mahalli Kurtuluş Günleri, Atatürk Günleri, Tarihi Günlerde Yapılacak Tören ve Kutlamalar Yönetmeliği
Okul Öğrenci Ödül ve Disiplin Kurulu Komisyonu	Orta Öğretim Kurumları Yönetmeliği (madde 185)
Onur Kurulu	Orta Öğretim Kurumları Yönetmeliği (madde 180)
Sosyal Etkinlikler Kurulu	Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği
Sayım Kurulu Komisyonu	Taşınır Mal Yönetmeliği
Taşınır Değer Tespit Komisyonu	Taşınır Mal Yönetmeliği
Muayene ve Kabul Komisyonu	Yapım İşleri Muayene ve Kabul Yönetmeliği
İhale Komisyonu	4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu
Okul Kantini, Yemekhane ve "Eğitim Kurumlarında Hijyen Şartlarının Geliştirilmesi, Enfeksiyon Önleme ve Kontrol" Denetim Komisyonu	Okul Kantinlerinde Satılacak Gıdalar ve Eğitim Kurumlarındaki Gıda İşletmelerinin Hijyen Yönünden Denetlenmesi 2020/8 Genelge
Kontenjan Belirleme ve Kayıt Kabul Komisyonu	Orta Öğretim Kurumları Yönetmeliği (madde 25)
Koordinatör Öğretmen Görevlendirilmesi Belirleme Komisyonu	Orta Öğretim Kurumları Yönetmeliği (madde 88)
İşletmelerde Mesleki. Eğit. Görecek Öğren. Belirlenmesi Komisyonu:	Orta Öğretim Kurumları Yönetmeliği (madde 142)
Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekipleri	Afet ve Acil Durum Yönetimi 19.03.2021 Tarih ve 2021/13 Sayılı Genelge
Rehberlik Hizmetleri Yürütme Komisyonu	Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği
BEP Geliştirme Komisyonu	Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği
Kütüphane Kaynaklarının Tespiti ve Seçimi Komisyonu	Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği
Kütüphane Kaynak. Bakım, Onarım, Ayıklama Komisyonu	Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği;
Okul Yazı, Eser İnceleme ve Seçme Kurulu	Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği
Tören Hazırlama ve Uygulama Komisyonu	Ulusal ve Resmi Bayramlar ile Mahalli Kurtuluş Günleri, Atatürk Günleri ve Tarihi Günlerde Yapılacak Tören ve Kutlamalar Yönetmeliği

Stratejik Plan Geliştirme Kurulu Ekibi	(Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik Madde 4-8-11), (Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği. Madde 78, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı 2018/16 Sayılı Genelgesi)
Okul Web Sitesi Yayın Kurulu	Okul İnternet Siteleri Yönergesi
Sivil Savunma Komisyonu	7126 Sayılı Sivil Savunma Kanunu
Okul İş Sağlığı ve Güv. Ekibi (İSG Ekibi) (2014/16 Genelge Md. 3-4)	İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulları Hakkında Yönetmelik
İSG Risk Değerlendirme Ekibi (2014/16 Genelge Md. 3-4)	İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulları Hakkında Yönetmelik
Okul Sağlığı ve Pandemi (Eğitim Kurumlarında Hijyen Şartlarının Geliştirilmesi, Enfeksiyon Önleme ve Kontrol Kurulu) Yönetim Ekibi	(Beyaz Bayrak ve Beslenme Dostu Okul Çalışmaları/MEB 2017 Sağlık Bakanlığı ile Yaptığı Protokol Gereğince) 10.03.2016 Tarihli Okul Sağlığı Genelgesi, MEB:2017/19 Sayılı Genelge-17.05.2016 İş Birliği Protokolü- Okul Sağlığının Korunması Kılavuzu -2017)
Etik Komisyonu	Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yön.
Mes. ve Tek. Eğitim Tanıtım ve Yöneltil. Çalışma Ekibi	MEB Müsteşarlık (2007/30 Sayılı Genelge)
Okul Tanıtımı ve Mezunları İzleme Değerlendirme Komisyonu	Mezunların İzlenmesi (MEB Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği Md.80/2/E; 86/5/Ğ; 109/6/L) (MEB Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği Md. 86/5/Ğ; 89/1/Ğ). Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumlarında Tanıtım, Mezunları İzle Me, İstihdam, Mesleki Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Yönergesi
Açık Lise Öğrencileri İçin Denklik Komisyonu	Mesleki Açık Öğretim Lisesi Yönetmeliği Madde 4
Eğitim Ortamlarında Uyuşturucu Kullanımı ve Bağımlılık ile Mücadele Okul Eylem Planı Hazırlama Ekibi	1. 'Uyuşturucu Kullanımı ve Bağımlılıkla Mücadele İl Eylem Planı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Tarafından Yayınlanan 2014/20 Sayılı ve 2019/2 Sayılı Genelge
Sendikalar	6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu
Belediyeler	5393 Sayılı Belediye Kanunu
Yazı İşleri	Orta Öğretim Kurumları Yönetmeliği Madde 220
Pansiyon denetleme birimleri	Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Resmi Okullarda Yatılılık, Bursluluk, Sosyal Yardımlar ve Okul Pansiyonları Yönetmeliği
Eğitim müfettişleri	MEB Eğitim Müfettişleri Yönetmeliği
Öğretmenler kurulu	Orta Öğretim Kurumları Yönetmeliği (madde 109)

Şube Öğretmenler Kurulu	Orta Öğretim Kurumları Yönetmeliği (madde 110)
Zümre Öğretmenler Kurulu	Orta Öğretim Kurumları Yönetmeliği (madde 111)
Temizlik İşleri	Orta Öğretim Kurumları Yönetmeliği (madde 94)
Ulaştırma İşleri	237 Sayılı Taşıt Kanunu, Orta Öğretim Kurumları Yönetmeliği (madde 94)
Güvenlik İşleri	Orta Öğretim Kurumları Yönetmeliği Madde 94

4.2. Sistem Kuramı Öğelerinin Birer Birim ya da Görev Olarak Yasal Belge ve Okul Örgüt Şeması Kapsamında Mevcutluluğuna İlişkin Bulgular

Okul örgüt şemalarında her ne kadar sistem kuramının öğelerine yer veriliyor olmasa da yasal belgeler incelendiğinde burada var olan içeriğini sistem kuramı ile ilişkilendirmek mümkündür. Okulun girdileri, insan girdileri, maddi girdiler (bina, sıra, kitap vb.) ve düzenleyici girdiler (yasal ve politik düzenlemeler, değerler, normlar) olmak üzere üç grupta ele alınabilir (Hanson, 1996). Bu noktada örnek olarak yasal belgede var olan okul misyon ve vizyonu okul sisteminin *girdi birimleri* arasında gösterilebilir. Bunun yanı sıra okul şemasında belirtiliyor olmasa da yasal belgelerde okul-çevre ilişkisine yer verilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı Orta öğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 19. maddesinde okul çevre ilişkileri ile ilgili olarak; "(1) Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde okul, aile, çevre ile ilişkilere ve iş birliğine önem verilir. (2) Okul yöneticileri tarafından okul faaliyetleri tanıtılır, yapılan çalışmalar hakkında öğretmen, öğrenci, veli ve çevre bilgilendirilir." ifadeleri yer almaktadır (Resmi Gazete, 2023). Bu durum çevre birimleriyle ilişkilendirilebilir. Bunların yanı sıra, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Geliştirme Biriminin görevleri: "c) Eğitim ortamlarının düzenlenmesi, materyal geliştirilmesi ve temini konusunda okul yönetimine ve öğretmenlere önerilerde bulunmak. ç) Okuldaki diğer birim ve kurullarla iş birliği yapmak. d) Kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimlerine devam eden öğrencilerden destek eğitim odasında eğitim alacak öğrencileri, eğitim hizmeti sunulacak dersleri ve haftalık ders saati sayısını belirlemek" şeklinde belirtilmiştir. Bu ifadeler okul sisteminin süreç (işlev) birimlerini biçimleyebilir.

Okulların dış denetimini gerçekleştiren eğitim müfettişleri başkanlığının görevleri arasında "b) İlde bulunan kurumların rehberlik, denetim, araştırma, inceleme ve soruşturma hizmetlerini planlamak ve yürütmek" yer almaktadır. Bu maddeyi dönüt/değerlendirme birimiyle ilişkilendirmek mümkündür. Bunun yanı sıra Orta Öğretim Kurumları Yönetmeliği 185 maddesinde gereği okullarda kurulan "Okul Öğrenci Ödül ve Disiplin Kurulu" denetim birimleri arasında yer almaktadır. Çıktı süreç sonunda elde edilen ürünler veya kararlardır (Miller, 1967; Tecim, 2004). Bu noktada okulların yıl sonu başarı ortalamalarını gösteren veriler, ulusal sınavlarda başarı istatistikleri ya da mesleki eğitimini tamamlayarak işe yerleşen öğrenciler sistemin Çıktı birimleri arasında gösterilebilir. Tüm bu birimler yasal belgelerde yer almasına rağmen incelenen okul örgüt şemasında yer almadıkları görülmektedir. Okul şemasının sistem öğeleri olan "Girdi Birimleri", "Süreç Birimleri", "Çıktı Birimleri", "Dönüt Birimleri" ve "Çevre Birimleri" yer alması gereken toplamda 55 birimden oluşmakta iken eski okul şemasında sadece 3 birime rastlanmıştır. Bunlar yönetim biriminde yer alan okul yöneticileridir. Bunun

dışında diğer birimler aşağıdaki Tablo 2' de ifade edildiği üzere yasal belgede yer almasına rağmen okul şemasında yer almamaktadır.

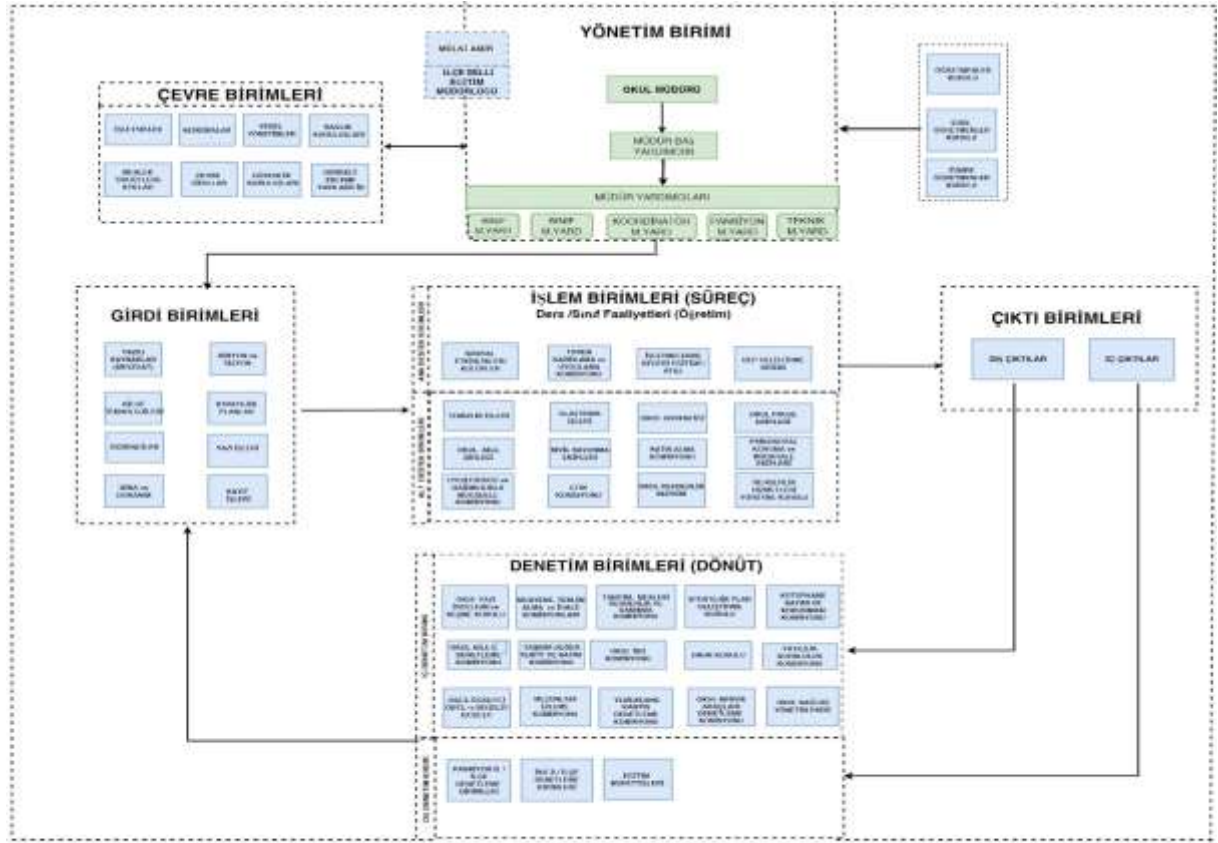
Tablo 2. Yasal belgede yer alan birimlerin okul şemasındaki durumları

ÖRGÜT ŞEMASI	SİSTEM ÖĞELERİ	YASAL BELGE
3	Dönüt (Yönetim ve Denetim)	21
-	Girdi	8
-	İşlem	16
-	Çıktı	2
-	Çevre	8
3	Toplam	55

4.3. Yasal Belge, Eski Örgüt Şemaları ve Sistem Kuramı İlişkisi Doğrultusunda Yeni Tasarlanan Örgüt Şemasının Nasıl Olması Gerektiğine İlişkin Bulgular

Yapılan analizler sonucunda yasal belgelere göre okul şemasının sistem kuramı kapsamında Girdi Birimleri”, “Süreç Birimleri”, “Çıktı Birimleri”, “Dönüt Birimleri” ve “Çevre Birimleri” şeklinde gösterimi gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda okul gibi küçük sistemlerde denetimin yönetimin bir alt parçası olması nedeniyle yönetim ve denetim birimleri birlikte verilmiştir. Ardından okullardaki kurul, komisyon ve birimlerin birbirleri ile ilişkileri sistem kuramının öğeleri şeklinde gösterilmiştir. Bu doğrultuda Görsel 2’de sunulan (önerilen) şema şöyle açıklanabilir:

Şemadaki yönetim birimleri ile çevre birimleri etkileşimi karşılıklı etkileşimi ifade etmesi amacıyla karşılıklı ok ile gösterime gidilmiştir. Şemada sistemin öğeleri arasındaki tek yönlü oklar sistemin akışını ifade etmektedir. Çevre biriminde yer alan mülki amir ve il/ ilçe Milli eğitim müdürlükleri örgüt hiyerarşisi açısından yönetim biriminin üzerinde gösterilmiştir. Şema oluşturulurken yasal belgede mevcut bulunan aynı zamanda eski örgüt şemasında yer alan birimler yeşil arka plan ile gösterilmiştir. Yasal belgede olmasına rağmen eski şemada olmayan ancak yeni örgüt şemasında önerilen birimler mavi renkli arka plan ile gösterilmiştir. Şemada yer alan birimlere uygun eklemeler yapılabilir. Araştırmada birim sayısını artırmak amacıyla pansiyonlu ve döner sermayeli bir meslek lisesi örgüt şeması tasarlanmıştır. Farklı okulların örgüt şemaları bu şemadan hareketle birimler ve yönetici sayıları azaltılarak uyarlanabilir.

Görsel 2. Sistem Kuramına Uygun Okul Örgüt Şeması (büyüterek incelemeye uygundur)

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları ışığında öncelikli olarak okulların, özellikleri bağlamı farklı örgütsel yapılanmalar içinde olmaları gerekirken Türkiye'deki hemen hemen her okulun örgüt şemasının neredeyse aynı biçimde oluşturulduğu sonucuna varılmıştır. Okulların örgüt şemalarında yasal belgelerde yer alıyor olmasına rağmen kurul ve komisyonlar ile alt birimlere yer verilmediği görülmüştür. Eski şemada sadece yönetim biriminde yer alan müdür yardımcılarının ana görev tanımlamaları bağlamında yer aldıkları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra eski örgüt şemasındaki birimlerin görev tanımları üzerinden oluşturulması gerekirken kişi adları üzerinden oluşturulmuştur. Bu durum okul şemalarının zamanında güncellenmediği durumlarda çeşitli aksaklıklara neden olabilmektedir. Ayrıca eski şemanın sistemselikten uzak olduğu, sistem kuramı doğrultusunda hazırlanmadığı açıktır. Bu noktada okul örgütünde sistemin öğelerini oluşturan birimlerin neler olduğu, bu birimler arası etkileşimin hangi düzeyde ve yönde olduğu sorularına yanıtlar alınamamaktadır. Bu durum gerek kurum yöneticileri gerek çalışanlar ve gerekse hizmet alanlar için okul şemasının bir kılavuz görevi görmesine engel olmaktadır.

Önerilen okul örgüt şemasında yasal belgelerde yer alması nedeniyle şemaya ilave edilmesi önerilen kısımlar mavi renkli arka planda gösterilirken yasal belgede ve eski şemada bulunan birimler yeni şemada yeşil arka plan rengi ile gösterilmiştir. Okul örgüt şeması hazırlanırken en fazla birimi bünyesinde bulunduran pansiyonlu ve döner

sermayeli bir meslek lisesi örnek alınmıştır. Bu noktada amaç Türkiye Cumhuriyeti'ndeki tüm okulların örgüt yapısını açıklayabilecek en kapsamlı okul şemasının ortaya çıkartılabilmesidir. Önerilen yeni şemadan yola çıkılarak birim sayısı ve buna bağlı olarak yönetici/ personel sayısı değişiklik gösteren diğer okulların örgüt şemaları uyarlanabilir. Örneğin bir ilkokul şeması oluşturulurken yönetici, öğretmen, kurul, komisyon ve alt birimlerde ekleme ya da eksiltmelerle şema üzerinde değişiklikler yapılabilecektir.

Araştırmanın genel sonucu olarak okul örgüt şeması ve onu düzenleyen yasal belgelerin sistem kuramına dayanmayan yapılarının, okulların amaçlarını gerçekleştirmelerinde, etkili ve verimli olmalarında engellerle karşılaşma olasılıklarını artırabilir. Ayrıca sistem kuramı temelinde oluşturulan okul şemasında sorun oluşturan birimlerin tespitinin ve iyileştirmesinin kolaylıkla gerçekleştirilebileceği önemli bir olgudur. Sistemli bir okul örgütünde birimler arası iletişim ve etkileşim sağlıklı şekilde yürütülebilmekte, dönüt ve değerlendirmeler yardımıyla okulların gelişimine katkılar sunulabilmektedir. Bu noktada okul örgüt şemalarının sistem kuramı bağlamında yeniden oluşturularak bu konuda gerekli yasal alt yapının oluşturulması gerektiği bakanlık birimlerine öneri olarak sunulabilir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, B. ve Alevok İzci, N. (2018). Sistem yaklaşımı, kavramları ve yönetim, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7: 223-237.
- Andrew, G. (2017). An analytic system model for organization theory. *Academy of Management Journal*. 8(3), 190-210. Retrieved: <https://doi.org/10.5465/254787>
- Aydın, M. (2014) *Eğitim yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bailey, K.D. (1992). *Methods of Social Research* (2nd Ed.), Newyork: The Free Press.
- Bakan, İ. (2013). *Çağdaş yönetim yaklaşımları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Bakhtiar, S. (2013). The implementation of dynamic system theory and the principles of growth in physical education of elementary school. *Asian Social Science* 9(12), 105-109. Retrived: <http://repository.unp.ac.id/9/1/Microsoft%20Word%20-%20105.pdf>
- Barnard, C.I. (1976). *The functions of the executive*, London: Harvard University Press.
- Başaran, İ. (2008). *Örgütsel davranış ve insanın üretim gücü*. Ankara: Siyasal Basım Yayın Dağıtım.
- Bertalanffy, L. V. (1969). *General System Theory*. Newyork: George Braziller Inc. Publishing
- Bozkuş, K. (2016). Örgüt yapısı ve okullar. *Kesit Akademi Dergisi* (4), 236-260.
- Bursalioğlu, Z. (2002). *Eğitim yönetiminde teori ve uygulama*. Ankara: Pegem Yayıncılık
- Chaiklin, H. (1966). *The relationship between social system theory and community organization theory*, Presented at the Fourteenth Annual Program Meeting of the Council on Social Work Education, January 25-27, New York City. Retrieved: https://archives.ubalt.edu/hwc/pdfs/R0054_HWC_S01_B47_F010.pdf
- Cole, G.A. (1993). *Management: Theory and Practice*, DP Publications Ltd. London.

- Creswell, J.W. (2013). *Qualitative inquiry research design: Choosing among five approaches*, USA: SAGE Publications.
- Çeşme MTAL (2024). Okul örgüt şeması. Erişim Adresi: https://cesmeotml.meb.k12.tr/35/08/872151/teskilat_semasi.html. (Erişim Tarihi: 05/07/2024)
- Donghong, Z. (2009). Gray system theory-based study on constructing school education-teaching resources database, *IEEE International Conference on Grey Systems and Intelligent Services (GSIS 2009)*, Nanjing, China, 2009, pp. 998-1002, doi: 10.1109/GSIS.2009.5408024.
- Eroğlu, Ş. G., & Alga, E. (2017). Örgütsel muhalefetin örgütsel değişim üzerindeki etkisi: hizmet sektörü örgütlerinde bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(3), 140-158. <https://doi.org/10.29131/uiibd.349482>
- Ertürk, S. (2013). *Eğitimde program geliştirme*. EDGE Akademi Yayınları.
- Fidan, N. ve Erden, M. (1998). *Eğitime giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları
- Gibbs, G.R. (2007). *Analyzing qualitative data*. in (Ed.: U. Flick), *The Sage Qualitative Research Kit*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Göksoy, S. (2018). Eğitimde etkililiğinin artırılabilmesi için sistem modelinin okul ve öğrenme ortamına uyarlanabilirliği. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 3(3), 1-15.
- Güneş, H. (2016). *Okul-çevre ilişkileri*. Pegem Yayıncılık.
- Hanson, E. M. (1996). *Educational Administration an Organizational Behavior*. Boston: Allyn and Bacon.
- Hodgetts, R.M. (1975). *Management: Theory Process and Practice*, W.B. Saunders Company, London.
- Homans, G. C. (1951). *The human group*. Transaction Publishers
- Hoy, W. K. ve Miskel, C.G. (2018). *Eğitim yönetimi*. (Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık, 7. Baskıdan Çeviri.
- Kaban, Z. (1994). Genel sistem teorisi ve sibernetik. *Marmara İletişim Dergisi*, 8, 219-226.
- Kaufman, E. M. (1968). *Ibibio grammar*. Ph.D. dissertation. Universty of California, Berkeley.
- Kast, F. E. & Rosenzweig, J. E. (1972). General systems theory: Applications for organization and management. *The Academy of Management Journal*, Vol. 15, No. 4, General Systems Theory (Dec., 1972), pp. 447-465. Retrieved: <https://www.studocu.com/vn/document/dai-hoc-ha-noi/itm-tut-answer/general-system-theory-itm-reading/37366676>
- Luhmann, N. (1995). The Two Sociologies and the Theory of Society. *Thesis Eleven*, 43(1), 28-47. <https://doi.org/10.1177/072551369504300104>
- Mansour, S. M. A. (2015). System theory of creativity in the organization. *Innovation & Creativity in Human Science* 4(4), 163-207.

- Maxwell, J. A. (2008). Designing a qualitative study (Vol. 2, pp. 214-253). *The SAGE handbook of applied social research methods*.
- MEB (2013). Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği. *Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18812&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>* (Erişim Tarihi: 01/07/2024)
- MEB (2014). Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumları Yönetici ve Öğretmenlerinin Norm Kadrolarına İlişkin Yönetmelik. *Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/21.5.20146459.pdf>* (Erişim Tarihi: 01/07/2024)
- Mele, C., Pels, J. and Polese, F. (2010) A brief review of systems theories and their managerial applications *Service Science*, 2, 126-135.
- Miles, M.B. and Huberman, A.M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*, Sage.
- Miller, D.R. (1967). *A system approach for solving educational problems*, ERIC Number: ED020585. Retrieved: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED020585.pdf>.
- Mullins, L.J. (2010). *Management & organisational behaviour (9 ed.)*, Harlow: Financial Times Prentice Hall/Pearson.
- Norman, Z. D. M, (2015). *Reflection on organization theory: Connecting general system theory to open systems theory* (August 8, 2015). Available at SSRN: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2671070>.
- Owens, R.G. (1981). *Organizational behavior in education*, Prentice/Hall International, Inc., London.
- Resmî Gazete (2013a). İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulları Hakkında Yönetmelik. *Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130118-3.html>*. (Erişim Tarihi: 02 /07 / 2024)
- Resmî Gazete (2013b). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. *Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>*. (Erişim Tarihi: 02 /07 / 2024)
- Ronaghi, M. H., Feizi, K. & Asadpoor, A. (2017). Evaluation of knowledge management dimensions in an organization by using grey system theory. *Journal of Studies in Library and Information Science*, 9(1), 77-96.
- Sabancı, A. (2016). *Eğitbilim Pedandragoji*. (Editör: Prof.Dr.Erdal.Toprakçı). Ütopya Yayınevi.
- Scott, W.R. (1977) Effectiveness of Organizational Effectiveness Studies In: P.S.Goodman & J.M. Pennings (Eds.), *New Perspectives on Organizational Effectiveness*, 63-96. San Francisco: Jossey-Bass.
- Senge, P. M. (1998). *Beşinci disiplin*, (Çev.: A. İldeniz, Ahmet Doğukan). İstanbul: YKY.
- Sönmez, V. (1987). *Sevgi eğitimi*. Ankara: Şafak Matbaası.

- Tecim, V. (2004). Sistem Yaklaşımı ve Soft Sistem Düşüncesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 75-100.
- Toprakçı, E. (2002). *Sınıf örgütünün yönetimi* Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Toprakçı, E. (1995). Okul örgütünün amaçlar açısından kendine özgü yönleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 1(1), 113-120. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/108751>.
- Toprakçı, E. (2017). *Sınıf yönetimi*, Ankara: Pegem Akademi,
- Yanar, A. İ. ve Toprakçı, E. (2022). Yönetim süreci döngü ve öğelerini kullanabilme ölçek bataryasının (YÖSDÖKÖ-B) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(6), 173-193. DOI: <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1203763>.
- Yalçınkaya, M. (2002). Açık sistem teorisi ve okula uygulanması. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 103-116.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yoldaş, Y. (2019). *Sistem kuramı*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Yuan, Y. (2017). *A reconstruction of organization management model on the basis of complex information system theory and technological innovation*. *Proceedings* 1(3), 76. <https://doi.org/10.3390/IS4SI-2017-04063>.

RESSAM MUSTAFA SURURİ TAYLAN (1891-1947)(DÖNEMİ, HAYATI VE SANATI)

Esra ÖZKAN KOÇ

Dr. Öğr. Üyesi, KTÜ Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-8440-3920, e-posta: ozkanesra2@gmail.com

Çalışma kapsamında elindeki bilgi, belge ve dökümanları paylaşan, her soruma tüm nezaketliğiyle cevap veren Sururi Taylan'ın torunu çok kıymetli Murat Sururi Özbülbül beyefendiye sonsuz şükranlarımı sunarım

Öz

Doğumu, çocukluğu ve sanat eğitimini aldığı yıllar Osmanlı'nın son dönemine denk gelen Mustafa Sururi Taylan, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1950) yaptığı Milli Mücadele, Cumhuriyet ideolojisi, Mustafa Kemal Atatürk, payitaht İstanbul ve başkent Ankara konulu resimleriyle bilinmektedir. Sanayi Nefise-i Mektebi'nin resim bölümünde ressam Salvatore Valery'nin atölyesinden mezun olan ve herhangi bir sanat birliği/grubuna dâhil olmadan sanat faaliyetlerini yürüten sanatçı, Ankara'da açılan ve dönemi içinde ses getiren sergi etkinliklerinden İnkılap Sergileri, Devlet Resim ve Heykel Sergileri ve Ankara Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi'nin resim ve heykel sergilerine katılmıştır. Tabloları günümüzde özel koleksiyonlar ile müzeler başta olmak üzere çeşitli devlet kurumlarında yer alan sanatçı, sanat tarihi yazınında hak ettiği değeri bulamamıştır.

Monografik nitelikteki bu çalışmada, hakkında çok az bilgi sahibi olunan Sururi Taylan'ın hayatı, sanatçı kimliği, eserleri, döneminin sanatsal gelişmeleri; arşiv belgeleri, dönemin süreli yayınları, sergi katalogları ve güncel literatürden elde edilen bilgiler ışığında değerlendirilmiştir. Ayrıca sanatçının yaşayan torunu Murat Sururi Özbülbül ile yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bilgiler ve görsel malzemelere de çalışma kapsamında yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk resim sanatı, Cumhuriyet dönemi sanat ortamı, sanat piyasası, Cumhuriyet ideolojisi ve sanat

PAINTER MUSTAFA SURURİ TAYLAN (1891-1947)(PERIOD, LIFE AND ART)

Abstract

Mustafa Sururi Taylan, who was born in the last period of the Ottoman Empire, spent his childhood in this period and received art education, is known for his paintings on the National Struggle, Republican ideology, Mustafa Kemal Atatürk, the capital city of Istanbul and the capital Ankara during the Early Republican Period (1923-1950). The artist, who graduated from the workshop of the painter Salvatore Valery in the painting department of the Sanâyi-i Nefîse Mektebi and conducted his artistic activities without being a member of any art association/group, participated in the Revolution Exhibitions, the State Art and Sculpture Exhibitions, and the painting and sculpture exhibitions of the Ankara Community Center Fine Arts Branch, which were among the most prominent exhibition events of the period. The artist, whose paintings are now in private collections, museums, and various state institutions, has not received the recognition he deserved in the art history literature.

In the context of archival documents, periodicals, exhibition catalogs, and contemporary literature, this monographic study assesses the life, artist identity, works, and artistic developments of Sururi Taylan, about whom there is a lack of information. Furthermore, information and visual materials obtained through interviews with Murat Sururi Özbülbül, the artist's living grandson, are also included in the study.

Keywords: Art environment in the Republican period, art market, Republican ideology and art, Turkish painting

GİRİŞ

Büyük mücadeleler verilerek yeni bir devletin temellerinin atıldığı ve her alanda ilerlemeci hamlelerin hayata geçirildiği Erken Cumhuriyet Dönemi, kültür ve sanat politikasının halkçılık ve ulusçuluk fikirleriyle devlet tarafından planlı bir biçimde ele alındığı bir sürece denk gelmektedir. Devlet bu süreçte ödüllü sergiler açarak ve sergilerden eser satın alarak bir yandan halka sanatı özendirici bir rol üstlenirken, diğer yandan da yetenekli olanları yurtdışına göndererek sanatçılara yönelik teşvik edici ve destekleyici bir tutum içinde olmuştur (Öndin, 2003, s.126). Sanata ve sanatçıya gösterilen devlet desteğine karşın sanat ortamının eser satışından ressamın sosyo-ekonomik durumuna, hayat pahalılığında resim malzemesine erişime dek çözüm bekleyen birçok sorunu bulunmaktaydı. İstisnai örnekler dışında tutulacak olursa eser satışlarının devletle sınırlı olduğu bir sanat piyasası söz konusudur. Sanatçılar, sanat üretimlerinden geçimlerini sağlayacak kadar gelir elde edemediklerinden çeşitli iş ve görevlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle boya, fırça, tuval gibi resim malzemelerine erişimde sorun yaşanmış, olanlar da oldukça yüksek fiyatlara satılmıştır. Bu dönemde sanatın ideolojik yönü üzerindeki tartışmalar hız kazanmıştır. Özellikle dönemin öne çıkan sanatsal oluşumu olan 1914 Kuşağı'nın ele aldığı konular eski ve ülke gerçekleri ile sorunlarından uzak bulunmuş; resim sanatından Anadolu coğrafyasını, ülke insanının değerlerini, Kurtuluş Savaşı'nı, Milli Mücadele'yi ve Cumhuriyet devrimlerini konu edinmesi beklenmiştir (Yasa Yaman, 1992, s.16,18). Ressamlar da ürettikleri tablolar ile devrim ideolojisine hizmet eden bir anlayış içinde olmuşlardır. Dönemin öne çıkan sanatçılarından Zeki Faik İzer "İnkılap Yolunda", Şeref Akdik "Millet Mektebi", Malik Aksel "Yeni Mektep", Cemal Tollu "Alfabe Okuyan Köylüler", Refik Epikman "Bar", Halil Dikmen "İstiklal Savaşı'nda Mermi Taşıyan Kadınlar"da Kurtuluş Savaşı'nı, Milli Mücadele'yi, Harf İnkılabı ve Tevhid-i Tadrısat Kanunu gibi eğitim alanında yapılan reformları, kılık kıyafet alanında yapılan yenilikleri, modern şehirleri, ev içi yaşantısı ve dönem modasını, yeni yaşam pratikleri ve alışkanlıklarını, Anadolu kadını ile modern kadın olmak üzere kadını iki farklı şekilde temsil etmeye çalışmışlardır. Bu yönde bir yaklaşımı benimseyen sanatçılardan biri de ressam Mustafa Sururi Taylan'dır. Taylan, dönemin sanat eğitimi veren tek okul statüsündeki Sanayi Nefise Mektebi'nden mezun olmuş, çeşitli işlerde çalışarak para kazanmış ve hiçbir sanat birliğine bağlı olmadan resim çalışmalarını sürdürmüştür. Taylan, Ankara dışında başka şehirlerde açılan hiçbir sergiye katılım göstermemiştir. Sanatçının kendi eserlerinden oluşan hiçbir kişisel sergi açma girişimi olmamıştır. CHP tarafından 1938'de başlatılan dönemin önemli sanatsal gelişmelerden biri olan Yurt Gezileri sanatçı programına katılanlar arasında Taylan'ın adı geçmemektedir. Çağdaş sanatçılar gibi herhangi bir dergi ve gazetede yazarlık faaliyetinde bulunmayan ve dünyevi hırslara sahip olmayan Taylan, benimsediği mütevazı bir hayat tarzı içerisinde sanatını icra etmiştir.

Türkiye sanat tarihi yazımında Sururi Taylan'ın gerek yaşamı, gerekse sanat anlayışı ve eserleri hakkındaki bilgiler sınırlı olup, olanlar da birbirini tekrarlayan niteliktedir. Birkaç resmi dışında eserlerini derli toplu bir arada sunan herhangi bir kaynak bulunmamaktadır. Taylan'ın sanatsal üretimlerini gerçekleştirdiği Erken Cumhuriyet dönemini konu edinen Sezer Tansuğ'un "Çağdaş Türk Sanatı" ve "Resim Sanatının Tarihi", Nurullah Berk ve Kaya Özsezgin'in "Türk Resmi", Zahit Büyükişleyen "Türk Resminde Ankaralı Sanatçılar", Nurullah Berk ve Hüseyin Gezer'in "50 Yılın Türk Resim ve Heykeli" gibi yayınlarda kendisine hiç yer verilmemiştir. Sanatçının ölümünün ardından da eserlerine yer veren hiçbir sergi düzenlenmemiştir. Monografik nitelikteki bu çalışma ile

Türkiye sanat tarihinde ismi yeterince anılmayan, hayatı ve sanat anlayışına dair herhangi bir akademik çalışma bulunmayan Sururi Taylan'ın yaşadığı dönemin sanatsal gelişmelerine de yer vererek tanıtılması ve sanat tarihi yazımına kazandırılması hedeflenmektedir.

HAYATI (1891-1947)

Nazife İkbâl Hanım ile Mehmet Rifat Bey'in oğlu olarak 1 Temmuz 1891 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelen Mustafa Sururi (**Resim 1**), ilki kız olmak üzere ailenin ikinci çocuğudur. Aile, günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Şumnu Bölgesi'nden İstanbul'a göç etmiştir. Sururi Taylan'ın babası Manastır doğumlu Mehmet Rifat Bey'dir (**Resim 2**). Rifat Bey, Harp okulundan mezun olmuş, sonrasında sarayda ve çeşitli okullarda görev yapmış önemli bir kişidir. "Zorlu" lakabıyla anılan Rifat Bey, asker kimliğinin yanı sıra şair ve yazarlığıyla da bilinmektedir. Binbaşı rütbesiyle katıldığı Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Ruslara esir düşen Rifat Bey, savaş bitince 1878 yılında İstanbul'a dönmüştür. İstibdada karşı olan Rifat Bey'in ismi Sultan Abdülaziz'i tahttan indirenler arasında yer almıştır. Ondan sonra tahta çıkan Sultan II. Abdülhamid, Mehmet Rifat Bey'i Şam'a kaymakam olarak tayin etmiştir (<https://mozbulbul.blogspot.com/2012/03/ressam-mustafa-sururi-taylan.html>, Erişim Tarihi: 25.02.2024).

Sanat tarihinde Sururi Taylan olarak bilinen sanatçı, Taylan'ı mahlas olarak kullanmış olup nüfus kaydına göre gerçek soyadı Erdinçler'dir. Devletin yönetici kadroları gibi seçkin sınıfa mahsus kişilerin yaşadığı Vefa semtinde ikamet eden aile⁴, oğullarını kendi semtlerinde bulunan Vefa İdadisi'ne kaydettirmişlerdir (Murat Sururi Özbülül, kişisel görüşme, 2 Mart 2024). Sururi Bey lise eğitimini tamamladıktan sonra Dârü'l Fünun'un Edebiyat bölümüne kayıt yaptırmış; ancak resme ilgi duymasından ötürü bir yıl sonra oradan ayrılarak 1908'de dönemin tek güzel sanatlar eğitimi veren kurumu olan Sanayi-i Nefise Mektebi'nde resim bölümüne başlamıştır. Taylan, 1912 yılında Fransız ressam ve eğitimci Valery'nin⁵ atölyesinden birincilikle mezun olmuştur (Tuna, 1947, s.5; Yasa Yaman, 2012, s.192; Bilici, 2020, s.31; Aksoy, 2000, s.119). Ressam Saip Tuna (1947, s.5), hangi tarihte ve ne amaçla olduğu bilgisini vermese de Taylan'ın bir süreliğine Fransa'ya gittiğinden söz etmiştir.

⁴ İsveç belgelerinde Krasnoyarsk esir kampında bulunan Mustafa Sururi'nin adresi İstanbul'un Fatih ilçesinde yer alan "Şehzadebaşı Bozdoğan Kemerli 107 numara" olarak belirtilmiştir (Uygur, 2014, s.181).

⁵ Roma'da Accademia di San Luca'da resim eğitimi alan İtalyan Salvatore Valery (1856-1946), 1880'lerin başında İstanbul'a gelerek İngiliz elçisi Lord Dufferin'in tavsiyesi ile Sanayi-i Nefise Mektebi'nde 1915 yılına kadar resim öğretmeni olarak görev yapmıştır (Germaner ve İnankur'dan akt. Gençel, 2021, s.78).

Resim 1. Saip Tuna tarafından çizilen
Sururi Taylan'a ait karakalem çalışması

Kaynak: 7 Kasım 1935, *Ulus*, s.3.

Resim 2. Mehmet Rifat Bey

Kaynak: Murat Sururi Özbülbül kişisel arşivi

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Ordusu 8. Piyade Teğmeni olarak orduya katılan Taylan (**Resim 3-Resim 4**), savaş sırasında Kafkas Cephesi'nde Ruslara esir düşerek Sibirya'da Krasnoyarsk esir kampında uzun süre esir hayatı yaşamak zorunda kalmıştır (Uygur, 2014, s.181).

Resim 3 ve 4. Sururi Taylan'ın askerlik fotoğrafları (ikinci fotoda sol öndeki kişi)

Kaynak: Murat Sururi Özbülbül kişisel arşivi

Taylan, askerden terhis olduktan sonra Ankara'da Tapu ve Kadastro 'da (Tuna, 1947, s.5; Yasa Yaman, 2012, s.192; Bilici, 2020, s.31) ve İller Bankası'nda desinatör olarak çalışırken bir taraftan da resim yaparak geçimini sağlamıştır (Murat Sururi Özbülbül, kişisel görüşme, 2 Mart 2024). Atatürk döneminde Ankara'da yaşadığı ilk yıllarda katıldığı sergilerde eserleri satılan sanatçı, en büyük sıkıntıyı Atatürk'ün ölümünden sonraki iktidar değişimiyle birlikte yaşamıştır. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olarak seçilmesinden sonra Orhan Veli, Nazım Hikmet, Oktay Rifat, Attila İlhan, Melih Cevdet, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Sabahattin Ali, Niyazi Berkes, Aziz Nesin, Rifat Ilgaz (Hergünel,

2007, s.39-40), Haşmet Akal, Rasih Güran gibi solcu olarak bilinen aydınlar hükümete muhalif etmekten ve eserlerinde toplumsal temaları işlemelerinden ötürü çeşitli baskı, sürgün, görevden uzaklaşma ve hapis cezalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Ressam Sururi Taylan da siyasi sorunlara ve toplumsal olaylara duyarsız kalamayan, kişisel menfaatler uğruna fikirlerini savunmaktan kendini alıkoyamayan bir kişi olarak benzer muamelelere uğramıştır (Aksoy, 2000, s.117, 119). Ressam ve gazeteci Fahir Aksoy (2000, s.119), Ankara'daki aydınların uğrak mekânlarından biri olan Kürdün Meyhanesi'ndeki anılarına yer verdiği aynı adı taşıyan kitabında meyhaneye gidenlerden⁶ biri olan Sururi Taylan'ın kendi ağzından hayata karşı bakışı ve tutumuyla ilgili şu sözlere yer vermiştir:

“Beni yetiştiren, beni ben eden topluma yararlı olmak istiyorum, salt kişisel çıkarlarıma bağlı kalarak, ülkeyi kötüye götürenlerin karşısında, verecekleri üç-beş kuruş uğruna boyun eğerek onların bir dalkavuşu gibi yaşamak onuruma dokunuyor. Bana etliye sütlüye karışma, sen yalnız sanatını düşün, yapıtlarınla savaşımını sürdür, diyorlar. Bence yansız kalmakla ülke aleyhine çalışmak eşdeğerdir. Dürüst, vicdanlı, ülkesini, halkını seven bir insanın kabul edeceği şey değil bu; gözlerimin önünde süregelen olaylara, onların çektiklerine nasıl göz yumar, nasıl neme lazım, ben işime bakarım derim. Bunu diyenin yeri halk düşmanlarının yanındır. Kim ne derse desin, sonuç ne olursa olsun, ben sanatımı onların dramlarını dile getirme uğruna, inancımın doğrultusunda kullanacağım. Düşüncelerimle de onlara yararlı olmaya çalışacağım” (Aksoy, 2000, s. 119).

Sururi Bey'in yaşayan torunu Murat Sururi Özbülbül anneannesinin kendisine anlattığı bir anıda, İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olduğu dönemde Sururi Bey'in İnönü ile yaşadığı münakaşayı aktarmıştır. İnönü'nün büyük boyutlu bir Kurtuluş Savaşı tablosu sipariş ettiğini, ilerleyen günlerde tabloyu görmek için geldiğinde Taylan'a resmi çok güzel yaptığını ancak Mustafa Kemal'i önde, kendisini ise arkada çizdiği için resmin kompozisyonunda değişikliğe gitmesini istediğini belirtmiştir. Atatürk'ü seven ve ona gönülden bağlı olan ressam, İnönü'nün isteğini yerine getirmemek bir yana ona duyduğu öfkeyle tuvalini parçalara ayırmıştır. İnönü ile yaşadığı münakaşa sonrasında Sururi Taylan ve ailesi önce Adana'ya, sonra ise Elazığ'a sürgüne gönderilmiş, resmi sergilere katılımı ve resimlerinin satışı kısıtlanmıştır (<https://mozbulbul.blogspot.com/2012/03/ressam-mustafa-sururi-taylan.html>, Erişim Tarihi: 25.02.2024). Son olarak Ankara'ya dönerek yaşamına burada devam eden sanatçı, hem sanatını icra etmekte hem de geçimini rahatça sağlayabilecek kazancı elde etmekte güçlük çekmiş ve gördüğü muamele karşısında hayata küsmüştür. Yaşamının son yıllarını açlık ve sefalet içinde geçiren sanatçı, 17 Kasım 1947'de (Murat Sururi Özbülbül, kişisel görüşme, 2 Mart 2024) Ankara'daki İtfaiye Meydanı'nda yer alan belediyeye ait Düşkünler Yurdu'nda yaşama veda etmiştir. Sanatçının ölüm haberini arkadaşı ressam Saip Tuna (1947, s.5), *Ulus* gazetesinde kaleme aldığı “Ressam Sururi Taylan'ı da Kaybettik” başlığıyla okuyucularıyla paylaşmıştır. Tuna, yazısında vefatından bir kaç yıl öncesinde Ulus semtine bağlı Altındağ Mahallesi'ndeki Bentderesi yakınlarında yer alan Sururi Bey ve ailesinin yaşadığı eve yaptığı ziyaretten söz etmiştir. Sanatçının felç hastalığına yakalandığından ve ailesiyle birlikte yoksulluk içinde ve perişan bir halde yaşamını sürdürdüğünden bahseden Tuna, ölümüyle ilgili olarak da “...Bu veda o kadar sessiz ve sadasız oldu ki kimsenin haberi olmadı,

⁶ Aksoy, Taylan'ın Kürdün Meyhanesi'ne arada sırada; Kavaklıdere Şaraphanesi'ne ise sıklıkla gittiğinden söz etmiştir (Aksoy, 2000, s. 120).

yahut da kimse haberdar edilmek istenilmedi. Bu belki onun için bir kurtuluştu. Çünkü hayatı derin ıstıraplarla dolu idi. Kendini alkole vermişti. İhtimal ki ondan ümit bekliyordu. Hiç zehirden şifa olur mu?" ifadelerini kullanmıştır.

Ressam Sururi Taylan'ın ilk evliliğinden Reha adında bir oğlu olmuştur (<https://mozbulbul.blogspot.com/2012/03/ressam-mustafa-sururi-taylan.html>, Erişim Tarihi: 25.02.2024). O da babası gibi resim ve dekorasyon işleriyle ilgilenmiştir. 21 Şubat 1942'de Ankara Halkevi'nde açılan Halkevleri Üçüncü Amatör Resim ve Fotoğraf Sergisi'nde resim dalında b grubunda 75 liralık ikincilik ödülünü Elazığ Halkevi'nden Reha Taylan almıştır. Sururi Bey'in o yıllarda sürgün edilerek Elazığ'da bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda halkevinde derece kazanan Reha Taylan'ın Sururi Bey'in oğlu olması yüksek ihtimaldir. Sururi Taylan'ın ikinci evliliğini yaptığı Hayriye Güvercinoğlu'ndan Neriman Erdinçler (Özbülbül) ve Onaran Savaş Erdinçler adlı çocukları olmuştur (<https://mozbulbul.blogspot.com/2012/03/ressam-mustafa-sururi-taylan.html>, Erişim Tarihi: 25.02.2024).

DÖNEMİNİN SANATSAL GELİŞMELERİ

Batılı anlamdaki resim sanatının gelişiminde 19. yüzyıldaki askeri okulların yanı sıra İstanbul'da açılan Galatasaray Mektebi Sultanisi (1869) ve Darüşşafaka Lisesi (1873) gibi okullarda verilen resim dersleri etkili olmuştur. Hatta ilk olarak 1835'de resim eğitimi almaları için yurtdışına gönderilenler arasında yetenekli subay ve askeri okul öğrencileri bulunmakta olup bu uygulamaya ilerleyen yıllarda da devam edilmiştir (Tansuğ, 2008, s.52-53). 19. yüzyılın ortalarından itibaren padişahların resme ilgi duyması, 1900'lerin başında Şeker Ahmet Paşa'nın, levantenlerin ve Sanayi Nefise Mektebi hocaları tarafından İstanbul'da düzenledikleri sergiler, yine İstanbul'da yabancı sanatçıların açtıkları resim atölyeleri ve sergilerin açılmasıyla sanata artan ilgi sonucunda sanat eğitimi verecek ve sanatçı yetiştirecek bir okulun kurulmasını gerekli kılmıştır. 3 Mart 1883'de Osman Hamdi Bey tarafından resim, heykel ve mimarlık olmak üzere üç bölümlü açılan Sanayi Nefise Mektebi'nin öğretim kadrosunun başına yine onun belirlediği hocalar getirilmiştir. Eğitimlerini yurtdışındaki akademilerde alan, figürlü kompozisyon anlayışına hâkim sanatçılardan Salvatore Valery (yağlıboya) ve Warnia Zarzecki (karakalem) resim atölyesinin, Yervant Oskan heykel atölyesinin, Alexandre Vallaury ise mimarlığın başına getirilmiştir (Üstünipek, 1998, s.63; Öndin, 2003, s.136, 142; Tansuğ, 2008, s.110-111; Gençel, 2021, s.77). Bu bölümlerden birine girmek isteyenlerin yedi yıllık idadi mezunu olması ya da jüri tarafından yapılan mülakatlarda başarılı olması gerekmektedir (Öndin, 2003, s.144). Resim bölümünün pratik eğitimi ilk üç yıl kara kalem, sonrasında iki yıl yağlı boya çalışmalar olmak üzere toplamda beş yıldır. İlk yıl öğrencilere kara kalem çalışmalarında alçı modellerden beden el, ayak, baş gibi kısımlarını çizebilmeleri, ikinci yıl da yine alçı modellerden bu kez tüm bedeni resmedebilmeleri öğretilmekteydi. Son iki yılda ise hem canlı modelden figür çalışmaları, hem de mimari görünüm tasarımlarına yönelik çalışmalar yaptırılmaktaydı (Gençel, 2021, s.84). Ülkede tek sanat eğitimi veren kurum niteliğindeki Sanayi Nefise Mektebi'nde resim çalışmanın ve çıplak model bulmanın zorluğuna değinen aynı okulun mezunu ressam Hikmet Onat, okulda büyük ölçüde portre ve büst yapıldığından söz etmiştir (Berk, 1983, s.18).

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşmaya başlayan özgürlük havasının etkisiyle sanat ortamı yeni gelişmelere sahne olmuştur. Sanayi Nefise'nin ilk mezunları olan ve aldıkları akademik eğitimi pekiştirmek için açılan sınavı kazanan Mehmet Ruhi Arel,

İbrahim Çallı, Hikmet Onat gibi isimler 1910 yılında resim eğitimi almak için Paris'e gönderilmişlerdir. Ancak 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle kendi istekleriyle aynı yıl yurda dönmüşlerdir. Bu kuşağa resim sanatına getirdikleri izlenimci anlayıştan ötürü "Türk İzlenimcileri", grubun en sıra dışı ressamı İbrahim Çallı'dan ötürü "Çallı" ya da yurda döndükleri yılı sembolize eden "1914 Kuşağı" adı verilmiştir (Tansuğ, 2008, s.120-122; Öndin, 2003, s.48-51).

1909'da Şehzade Abdülmecid Efendi'nin desteğiyle ilk bağımsız sanatçı örgütü olan "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti" kurulurken, 1911'de yayın hayatına başlayan ve 1914'e dek toplamda 18 sayı yayınlayan cemiyetin adını taşıyan bir gazete çıkarılarak resim kültürünün toplum içinde yerleşmesi hedeflenmiştir. Sanayi Nefise Mektebi'nin resim bölümü mezunlarından Osman Asaf'ın sorumlu yönetici olduğu gazetede Ahmet Ziya Akbulut'tan Sami Yetik'e, Ahmet Adil'den Hoca Ali Rıza'ya dek birçok sanatçının güncel sanat sorunlarına ağıdalı bir dille değindiği bilinmektedir (Tansuğ, 2008, s.112). Cemiyet, II. Meşrutiyet'le ivme kazanan milliyetçilik hareketlerinin etkisiyle 1919'da "Türk Ressamlar Cemiyeti", Cumhuriyet'in ilanı sonrasında "Türk Sanayi-i Nefise Birliği" adını almıştır (Yasa Yaman, 2012, s.141). 1916 yılında ilki açılmak üzere Galatasaray Lisesi'nde her yıl Ağustos ayında sergiler düzenleyerek İstanbul'un sanat yaşamına yeni bir soluk getirmişlerdir (Tansuğ, 2008, s.120-122; Öndin, 2003, s.48-51).

Türk resim tarihinin en dikkat çekici olaylarından biri, I. Dünya Savaşı'nda İstanbul'un Şişli Semti'nde savaş resimleri yapmak üzere bir atölyenin kurulmasıdır. Burada üretilen eserler ilk kez 1918'de Galatasaray Yurdu'nda halka gösterilip ardından sergilenmek üzere Viyana ve Berlin'e gönderilmiştir. 19. yüzyılda çok önem verilen savaş konusu Şişli Atölyesi'nde sürdürülerek 1914 Kuşağı sanatçılarının milli duyguları harekete geçirilmiştir. Benzer bir konu repertuarı Cumhuriyet'in ilanı sonrasında ise yoğun bir ilginin hedefi haline gelmiştir (Tansuğ, 2008, s.151-152). Şişli Atölyesi'nde savaşın duygusal yönlerine ağırlık verilen, özgürlük isteyen bir toplumun mücadelesini ve hüznü görüntülerini yansıtan eserlere benzer nitelikteki konu repertuarına payitahttan sonra Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte başkent ilan edilen Ankara'da da ihtiyaç duyulmuştur (Yasa Yaman, 2012, s.143). Sanata Milli Mücadele ruhunu, Cumhuriyet ideolojisini ve devrimleri topluma benimsetme ve çağdaşlaşmayı sağlama gibi bir takım misyonlar yüklenmiştir. Sanatın kitleler üzerindeki etkisinden ötürü sanat etkinlikleri devlet himayesinde gerçekleştirilmiştir (Öndin, 2003, s.69). Özellikle 1930'lu yıllarda devletin milli kültür politikası sanatçıları inkılap konulu resim, anıt, heykel ve büst gibi eserler yapmaya, yerel konuları işlemeye ve ulusal kültür nitelikleri üzerinde düşünmeye zorlamıştır (Duben, 2007, s.110; Tansuğ, 2008, s.208).

Güzel Sanatlar Birliği ve Galatasaray Sergileri gibi İstanbul'la sınırlı sanat etkinlikleri, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında başkent Ankara'ya taşınmıştır (Yasa Yaman, 2012, s.145; Üstünipek, 1998, s.74-75). Ankara Halkevi ve Sergievi gibi dönemin sergilerine ev sahipliği yapan iki önemli mekânda düzenlenen İnkılap Sergileri (1933-1937) ve Yurt Gezileri Sergilerinde (1938-1943), Cumhuriyet ilkelerini görselleştiren ideolojik ve tarihi konulu resimler ile yoğun biçimde Ankara ve Anadolu manzaralarına yer verilmiştir (Yasa Yaman, 2012, s.148). 1933 yılının Ekim ayında Ankara'da düzenlenen, temaların çoğunlukla Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet devrimlerinden oluşan ve bir bakıma yeni kurulan devletin ilk on yılına dair sanatsal bir döküm sunan İnkılap Sergileri, belli bir konu ile sınırlandırılmasına yönelik aldığı tepkiler nedeniyle 1937'de Birleşik Sergilere dönüştürülmüş, 1939'da ise Devlet Resim ve Heykel Sergisi (DRHS) olarak düzenlenmeye

başlamıştır (Yasa Yaman, 1992, s.138). İleri 1939'da her yılın 29 Ekim günü açılan ve hazırlanan yönetmeliğe uygun biçimde düzenlenen DRHS'nde plastik sanatlar alanındaki tüm çalışmalar bir çatı altında toplanarak jüriye beğenilen sanatçılar ödüllendirilmiş, belli sayıdaki yapıtlar da devlet dairelerine konulmak üzere devletçe satın alınmıştır (Tansuğ, 2008, s.217-218). Böylelikle savaş yıllarının yarattığı kısıtlı sanat ortamında devlet, hem sanatın gelişimine destek olurken hem de sergiler yoluyla kendi ideoloji ve propagandasını benimsetmeye çalışmıştır (Üstünipek, 1998, s.106-107).

1933 yılına gelindiğinde Zeki Faik İzer, Nurullah Berk, Elif Naci, Cemal Tollu, Abidin Dino ve Zühtü Müridoğlu empresyonist eğilimleri reddeden, kübist ve konstrüktivist akımlardan etkilenen, sağlam desen ve inşacı bir anlayışı benimseyen "d Grubu" adını verdikleri bir sanatçı grubunu kurmuşlardır. Grup ilk sergilerini Beyoğlu'ndaki Narmanlı Yurdu'ndaki "Mimoza" adlı şapka mağazasında açmışlardır (Tansuğ, 2008, s.179-181).

1936 yılında Akademi'nin müdürlüğüne Burhan Toprak'ın getirilmesiyle okulun hoca kadrosu yenilenmiştir. Resim şubesinin başına Leopold Levy, heykel şubesine Rudolf Belling, mimari şubesine Bruno Taut gibi yabancı hocalar getirilmiştir. Çallı ve Onat atölyeleri korunurken, yabancı hocalara asistanlık etmek üzere görevlendirilen Bedri Rahmi Eyüboğlu, Zeki Faik İzer, Nurullah Berk, Cemal Tollu, Sabri Berkel gibi d Grubu sanatçıları okulun öğretim kadrolarında yer almıştır (Tansuğ, 2008, s.190; Yasa Yaman 1992, s.71; Üstünipek, 1998, s.101). Dönemin genç sanatçıları Güzel Sanatlar Birliği, Müstakiller ve Heykeltıraşlar Birliği ve d Grubu gibi sanatçı toplulukları içerisinde yer alarak (Üstünipek,1998, s.101) yoğun bir mesaiyle hazırladıkları eserlerini devlet sergileri ve grup sergilerinde tanıtmaya imkânı bulmuşlardır (Özsezgin, 1999, s.35).

Sanat piyasası açısından kısıtlı olan bu dönemde sanatçıların sergilere katılarak resimlerini satmalarının dışında çok fazla seçeneği bulunmamaktaydı. Akademi ve ortaöğretim kurumları, sanatçılara istihdam alanı sağlayan kurumların başında gelmekteydi. Nurullah Berk, Cemal Tollu, Zeki Faik İzer ve Sabri Berkel gibi sanatçılar Akademi'nin öğretim kadrosunda yer aldıklarından resme daha fazla zaman ayırabilmişlerdir (Özkan Koç, 2021, s.164). Akademi'den mezun olan Kemal Zeren İzmit Ortaokulu'nda, İlhami Demirci Karagömrük Ortaokulu'nda, Cemal Bingöl Yozgat Ortaokulu'nda (Özkan Koç, 2021, s.101), Muhittin Sebati Ankara Erkek Lisesi'nde ve Eyüp Ortaokulu'nda, Mahmud Cuda Bursa Kız Öğretmen Okulu'nda, Refik Epikman Ankara Atatürk Lisesi'nde, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde ve Ankara Halkevi'nde, Şeref Akdik Sivas Lisesi ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde resim öğretmenliği yapmıştır (Yurttakur, 2012, s.372,374-375). Başta Malik Aksel olmak üzere Şeref Akdik ve Zeki Faik İzer gibi sanatçılar, Gazi Eğitim Enstitüsü'nün 1932-1933 öğretim yılında kurulan resim-iş bölümünde görev almıştır. Halil Dikmen, 1937'de İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'ne müdür olarak atanmış, yine aynı yıl Elif Naci, Türk-İslam Eserleri Müzesi'nde müdür yardımcısı olarak görev yapmıştır. Turgut Zaim, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'nde uzunca bir süre dekoratör olarak çalışırken Fikret Mualla da *Yeni Adam* dergisinin desenlerini çizerek para kazanmıştır (Üstünipek, 1998, s.82-83, 101-103). Uluslararası İzmir Fuarı da genç sanatçılara çalışabilecekleri türden bir imkân yaratarak ekonomik açıdan destek sağlamıştır (Özkan Koç, 2021, s.164; Tansuğ, 2008, s.166-167).

Sergilerin düzenleneceği mekânların azlığı da dönemin sanat ortamının başlıca sorunlarından biriydi. 19 Şubat 1932'de açılan halkevleri ile sergi mekânı sorunu önemli ölçüde azalmış, sanatçılar yurdun pek çok yerinde faaliyet gösteren evlerin salonlarında sergi açma imkânı yakalamıştır (Özkan Koç, 2021, s.172). Sergi düzenlenecek mekânların

kısıtlılığı, eser satışının azlığı ve Akademi'den mezun olan gençlerin geçimlerini başka işlerde çalışarak sağlaması gibi sanat piyasasına özgü sorunlar, bu yönde çözüm sağlayacak adımlar atmaya gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda sanatçılar ve sanatçı birlikleri tarafından hazırlanan tavsiye yazıları ve raporlar devletin ilgili birimlerine gönderilerek gerekli kurum ve kişilerin desteği ve ilgisi çekilmeye çalışılmıştır⁷ (Üstünipek, 1998, s.101).

Cumhuriyet'in erken yıllarında sanat piyasası devletin gösterdiği özveriler sayesinde ayakta durmaktaydı. Devleti yöneten erkler, sergi açılışlarındaki varlığıyla, ülke gelişiminde güzel sanatların önemini vurgulayan konuşmalarla, sergilere koyduğu ödüller ve eser satın alarak tüm topluma model olurken, ülke içinde sanat kültürünün yerleşmesi için büyük bir uğraş vermiştir (Üstünipek, 1998, s.104, 107-108). Özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk, güzel sanatlara ve kültürel alandaki faaliyetlere ülkenin çağdaşlaşması bakımından büyük önem vererek sanatı ve sanatçıyı destekleyici hamlelerde bulunmuştur. Türk resim ve heykel sanatının gelişimini ortaya koyması bakımından Atatürk'ün direktifiyle 1937 yılında İstanbul'da Dolmabahçe'de Resim ve Heykel Müzesi açılmıştır. Ressam Sururi Taylan'ın oğlu Reha Taylan, *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan yazısında babasının kendisine aktardığı Atatürk'le ilgili yorumlarına ve yaşadığı bir anıya yer vermiştir. Babasının Atatürk'ten sanatsever bir kişilik olarak bahsettiğini ve sanatçılara gerekli desteği gösterdiğini aktarmıştır. Hatta Gazi'nin sanatçılara olan tutum ve yaklaşımlarıyla ilgili olarak bizzat babasının yaşadığı bir anıyı okuyucularla paylaşmıştır. Buna göre 1931-1932 yıllarında Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde açılacak bir sergi için devlet hesabına tablo satın alacak heyetlerin gelmesinin beklendiği bir gün Mustafa Kemal'in sergiyi ziyarete geleceği öğrenilmiş ve bir takım hazırlıklar yapıldıktan sonra herkes büyük bir heyecanla kendisini beklemiştir. Pek çok ressam resmini defalarca kez resmetse de Ata'yı ilk kez yakından görme şansını o gün elde etmişti. Gazi Mustafa Kemal, ressamları selamlayarak tek tek hatırlarını sorduktan sonra tabloları detaylı biçimde incelemiştir. Tebrik etmenin resamlara yetersiz geleceğini düşünen Gazi, eserlerin satış fiyatlarının olduğu kataloğu inceleyerek notlar almış ve tabloları çeşitli bakanlıklara, genel müdürlüklere ve bankaların da aralarında olduğu kurumlara dağıtmış, altına da kendi imzasını atmıştır. Ressamlara da ertesi gün giderek resimlerini teslim etmelerini ve paralarını almaları yönünde direktif vermiştir. Ata'nın imzaladığı kataloğu isimleri yazılı makamlara götüren ressamlar, hiçbir zorlukla karşılaşmadan resimlerini teslim ederek paralarını almışlardır (Taylan, 1948, s. 4).

Sanat yapıtı piyasası Cumhuriyet'in erken yıllarında sanatçı-devlet temelinde yürümele birlikte bazı özel kurum ve kişilerin sanata desteği olmuştur. 1945 yılında açılan Devlet Resim Heykel Sergilerinde ödül alanlar dışında kalan diğerleri için *Amaç* dergisi ve sanatsever iş insanı Ahmet Çanakçılı tarafından bir ödül konulmuştur. Aynı ödül, 1947'deki sergide de dağıtılmıştır (Üstünipek, 1998, s.115).

1939'da başlayan II. Dünya Savaşı ile hem dış, hem de iç siyasette önemli gelişmeler yaşanmıştır. Savaş yıllarında artan hayat pahalılığı ve temel ihtiyaç maddelerine ulaşımında

⁷ Örneğin Cumhuriyet'in onuncu yılına denk gelen 1933'de bakanlığa sunulan bir raporda sanatçılara iş imkânının yaratılması, devlet projelerinin yabancılara değil Türk sanatçılara yaptırılması, sanatçılardan Türk devrimlerinin topluma benimsetilmesi için yararlanılması, resim ve heykel zevkinin tüm topluma aşılması gerektiğine yönelik bir dizi talep dile getirilmiştir (Tansuğ, 2008, s.159).

yaşanılan güçlükler, Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi gibi uygulamalar, basına yönelik sansür ve kapatma cezaları, dernek kurmak, grev ve gösteri faaliyetlerinin yasaklanması gibi anti-demokratik uygulamalar, iktidar partisi CHP'ye karşı tepkilerin artmasına yol açmıştır (Akandere, 2011, s.39). Bazı büyük şehirlerde sıkıyönetim ilan edilirken, ekmek satışları karneye bağlanmıştır. Devletin savunma yatırımlarının artmasıyla sanata yönelik destek büyük ölçüde azalmıştır. Sanatçıların bir kısmı olası savaşa karşı silahlı direnişe alınırken, hayat pahalılığı nedeniyle geçimlerini sürdürmekte zorlanan sanatçılar, bir de sanat malzemesine erişim noktasında zorluklar yaşamıştır.

Sururi Taylan, 1944 yılında CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği ve kendisinden "Halkevi Güzel Sanatlar kolunda ressam" olarak söz ettiği dilekçesinde sanatını icra etmek için gerekli imkânlardan yoksun olduğunu belirterek partiden İzmir Fuarı pavyonlarının dekoratif işlerini yapmak için gerekli kıyafet, ayakkabı ve yol parası talebinde bulunmuştur:

"Son zamanlarda piyasada boya ve sair resim malzemesinin en cüzi miktarı bile bulunmadığından dolayı resim yapıp işemi ve sair ihtiyaçlarımı temin mümkün olmuyor. Tamamen sefil kaldım. İzmir Fuarı pavyonlarını Dekoratif tezyin için İzmir'e gidüp çalışacağım. Ve istikbalimi kurtaracağım yol param olmadığı gibi elbisemde yok. Perişan bir haldeyim. Partimizden benim gibi emekli bir sanatkarın sefaletle yok olmasına meydan verilmemesini istirham edüp velev müstamel olsun bir kat elbise ile pabuç ve yol paramın teminini rica ederek derin saygılarımda işbu istirhamıma tertif ederek müstacelen bu ricamın kabul ile fuara iş zamanında yetişmemin teminini prensip ve bağlılıklarına bir numunei şefkat olmak üzere dileğimin kabulüne müsaadelerini istirham ederim" (490-01-00, 2015/17/2, 23 Haziran 1944, BCA).

Sanatçıya ait bu dilekçe metni, o dönemin koşullarını, ressamların durumunu ve yaşadıkları zorlukları açık bir biçimde ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Aydınlar da gerek yaşadıkları, gerekse çevrelerinde olup biten haksızlıklar ve toplumsal adaletsizliklerden ötürü İsmet İnönü'nün genel başkanlığındaki CHP'den uzaklaşmaya başlarken (Akandere, 2011, s.39,44), II. Dünya Savaşı sonrasında dünyanın pek çok yerinde milliyetçiliğin yükselişe geçmesiyle hükümete muhalefet eden aydınlar bir de komünist suçlamalarıyla karşı karşıya kalmıştır (Kaynar, Ak, 2016, s.327-328). 1946'da çok partili hayata geçilmesiyle ülke genelinde demokrasi havası eserken, politik hoşgörü ve özgür düşünce yolunun açılacağına olan inançla yeni dergiler çıkarılmaya ve dernek, parti gibi örgütler kurulmaya başlanmıştır. Ancak kısa zaman sonra ülke içinde kendini gösteren bu havanın gerçek olmadığını farkına varılmıştır. Duygu insanı olduklarından kötü gidişi ilk sezen ve yapıtlarıyla halkı uyararak gerçekleri göstermeye çalışan sanatçılar, ülkenin içinde bulunduğu siyasi iklimi eleştirenler arasında başı çekmekteydi. Çevresinde sözünü esirgmeden konuşan, fikir ve eleştirilerini özgürce ortaya koyan, başına geleceklerden korkmayan cesur bir insan olarak bilinen Sururi Taylan'ın da aralarında olduğu Haşmet Akal, Rasih Güran gibi sanatçılar, devrimci ve solcu oldukları gerekçesiyle uğradıkları baskı ve saldırılar sonucu yaşadıkları fizyolojik ve psikolojik darbelere dayanamayarak genç yaşta yaşama gözlerini yummuşlardır. Ressam ve yazar Fahir Aksoy, söz konusu sanatçıların yaşadıkları ile ilgili olarak, "*vicdanlı ve sağduyulu tüm sanatçıların dillerini, kalemlerini, fırçalarını Nefi gibi tutamamaları; keskin eleştirilerini, toplumcu tutumlarını, halk çıkarını, savaşımalarını Nazım gibi sürdürmeleri sonucu başlarına gelmedik kalmamıştır*" ifadelerini kullanmıştır (Aksoy, 2000, s. 117,119).

SANATSAL FAALİYETLERİ

I. Dünya Savaşı sırasında Kafkas Cephesi'nde Ruslara esir düşen Türk, Alman ve Avusturya-Macaristan ordusuna mensup er ve subaylar, Orta Sibirya'da Yenisey Nehri'nin kenarındaki aynı adı taşıyan şehrin 5 km kadar kuzeydoğusunda kurulu askeri bir yaşam alanı olan Krasnoyarsk esir kampında esir hayatı yaşamıştır. Kamptaki 4.000 askerden 400'ü Türk olup Osmanlı askerlerinin çoğunluğu üst rütbeli askerlerden oluşmaktaydı (Uygur, 2014, s.181; Üner, 2021, s.19-20). Savaş sırasında tarafsızlığını ilan ederek savaş dışı kalan İsveç tarafından insani bir yardım kuruluşu olarak kurulan İsveç Kızılhaç'ı, kamplardaki yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve esirlerin ihtiyaç duyduğu malzemelerin temini için çalışarak savaşan taraflar arasında arabulucu bir rol üstlenmiştir (Uygur, 2014, s.44, 106-112). Osmanlı aydınları zor şartlarda yaşamayı kolay kılmak adına dil öğrenmiş; resim, karikatür ve gazete gibi kültürel faaliyetlerle uğraşmıştır. Krasnoyarsk'da bulunan 400-500 Türk subay ve 100-150 kadar er, kelime olarak çığlık anlamına gelen *Vaveyla* dergisini çıkarmışlardır. 10 Aralık 1915'de yayın hayatına başlayan dergi, 1 Mart 1918'e dek devam etmiş ve toplamda 101. sayısına ulaşmıştır. Dergi, el yazısıyla yazılmış olup kâğıt ve mürekkep kıtlığı yüzünden yalnızca tek nüsha ve 12 sayfa çıkarılmıştır. Türk esirlerini eğitmek ve onları eğlendirmek için çıkarılan dergi, kamptaki pavyonlarda dolaştırılmış, okuyan ve dinleyen her esirden karşılığında 2 kapık bedelinde para toplanmıştır (Üner, 2016, s. 77).

Gazetenin farklı sayılarının ilk sayfasının üst kısmında yer alan renkli çiçek desenlerinin aynı tarihlerde kampta esir tutulan ve Sanayi Nefise Mektebi'nin resim bölümünden mezun olan Sururi Taylan tarafından yapılmış olmalıdır (**Resim 5**). Çiçek buketlerinin bağlarının "S" harfi ile verilmiş olması, onu resmeden kişinin ressam Sururi olabileceği ihtimalini yükseltmektedir. Taylan'ın söz konusu esir kampında olduğunu doğrulayan İsveç Devlet Arşivi'ndeki bir belgede, esir kampında tutuklu "Piyade Teğmeni Mustafa Sururi Rıfat" adıyla ressam Sururi'nin resim malzemesi talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Savaş sırasında Alman yanlısı bir tarafsızlık politikası izlediği gerekçesiyle baskı uygulanan İsveç'in pek çok ürünü ithal ve ihraç etmesi yasaklanmış ve İsveç Kızılhaç'ı esirlerin isteklerini karşılamada zorluk yaşamıştır. İsveç Kızılhaç'ından bedeli karşılığı istediği resim malzemelerinin ihracat yasakları kapsamına girdiği için gönderilemediğinin bilgisinin Türk elçiliğiyle paylaşıldığı şu sözlerle ifade edilmektedir:

"29 Ekim 1917, ...Savaş esiri yurttaşlarımızdan birisinin Komite'mize yönlendirdiği ilgiye değer bir konuda dikkatinizi çekmek isteriz. Önceden İstanbul, Schachsade Baschy, Bozdejan Kemeru 107 adresinde ikamet eden Osmanlı ordusu 8. Piyade Teğmeni Mustafa Sururi RIFAT, şu anda Sibirya'da Krasnoyarsk'ta esir tutulmaktadır. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi üyesi olan teğmen, Sibirya'da bulunduğu yerde malzeme noksanlığından sanatını ifa edememektedir ve bizden kuru boya, yağlı boya, fırça, tual gibi malzemeler istemektedir. Malzeme ücretini savaşın bitiminden sonra ödeyeceğini beyan etmektedir. Teğmen Rıfat'ın istediği malzemeler İsveç'in ihracat yasakları kapsamında olduğundan ve çalışma prensiplerimiz şahsi paket gönderilmesine izin vermediğinden, üzümlere kendisinin taleplerini yerine getirememekteyiz. Bu sebeple, isteklerini size aktarıyoruz ve elinizden geleni yapacağınızı umuyoruz (Uygur, 2014, s.181).

Resim 5. Dergideki çiçek desenlerinden örnekler

Sururi Taylan, 1906 yılında Simonoğlu Fabrikası adıyla kurulan ve Cumhuriyet döneminde Adana Milli Mensucat Fabrikası adını alarak iplik ve dokuma alanında üretim yapan binanın suluboya resmini yapmıştır (**Resim 6**). Ressamın 1937 yılına tarihlenen ve fabrikanın o dönemdeki mevcut halini fotoğraf gerçekliğiyle aktaran suluboya çalışmasının tadilat öncesi bir canlandırma olarak çizildiği düşünülmektedir (Gönenbaba, 2012, s.78).

Resim 6. Adana Milli Mensucat Fabrikası'na ait suluboya çalışması, 1937

Kaynak: Gönenbaba, 2012, s. 78.

Kemalist ilkeleri ve Cumhuriyet ideolojisini eserlerinde yansıtmının yanında ressam, İstanbul ve başkent Ankara manzaralarına da eserlerinde yer vermiştir. Eserlerinde suluboya ve yağlıboya tekniğini kullanan sanatçı, akademik gerçekçi bir üslup benimsemiştir. Sanatçının İstanbul ve Ankara şehirlerine odaklandığı manzaraları sayıca fazladır. Bu resimlerde Taylan, çoğunlukla kalabalık figür gruplarını resmetmekten ziyade tek figür, ya da birkaç kişiden oluşan küçük ölçekli figürlere yer vermiştir. Bununla birlikte sanatçının az da olsa büyük boyutlu figür çalışmaları bulunmaktadır.

Sururi Taylan, Ankara'da açılan dönemin ses getiren etkinliklerinden İnkılâp Sergileri, Güzel Sanatlar Birliği'nin Ankara Sergileri, Ankara Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi Resim ve Heykel Sergileri, Birleşik Resim ve Heykel Sergileri ve Devlet Resim ve Heykel Sergilerine katılmıştır (Yasa Yaman, 2012, s.192). 1916'dan 1952'ye dek her yıl Galatasaray Lisesi'nde "Galatasaray Sergileri" adıyla İstanbul'da, 14 Ekim 1923'de ilki olmak üzere 1960'lara kadar "Güzel Sanatlar Birliği Sergileri" adıyla Ankara'da sergiler düzenleyen Güzel Sanatlar Birliği'nin (Özkan Koç, 2021, s.239) 10 Haziran 1934 tarihinde açılan on birinci sergisinde salonun en göz alıcı noktalarından birinde yer alan Taylan'a ait "Büyük Taarruz" adlı tablo, konu bakımından en dikkat çeken eser olarak nitelendirilmiştir (Resim 7). Eserde, 26 Ağustos 1922'de Başkomutan Gazi Mustafa Kemal'in emriyle Yunan ordusuna karşı başlatılan Büyük Taarruz harekâtının cephe arkası konu edilmiştir. Türk ordusu bu hareketle 30 Ağustos 1922'de Dumlupınar'daki meydan muharebesinde Yunan güçlerini yenerek Anadolu'nun işgalden kurtulmasını sağlamıştır. Kompozisyonun sağında bir tepenin üstünde Türk bağımsızlık mücadelelerinin en önemlilerinden birini at üzerinde elinde dürbünü ile seyredirken gösterilen Mustafa Kemal Paşa, onun önünde ayakta durur şekilde resmedilen Cephe Komutanı İsmet Paşa bulunmaktadır. Resmin sol üst düzleminde Batı Anadolu'nun yüksek olmayan dağlarının ardında patlamanın etkisiyle gökyüzünü kızıla boyayan ateş dikkat çekmektedir. Sergide tablonun altında "Biraz sonra cihanda büyük bir inhidam olacaktı ve beklediğimiz halâs güneşinin tulü' edebilmesi için bu inhidam lâzımdı" sözleri yer almıştır. Resim, konu bakımından salonun en dikkat çeken eseri olarak nitelendirilmiştir (11 Haziran 1934, On Birinci Resim Sergisi,

s.1,3; Olgun, 2007, s.78). Eser, Bartın Halkevi'ne armağan edilmiştir (490-01-00, 2015/17/2, 23 Haziran 1944, BCA).

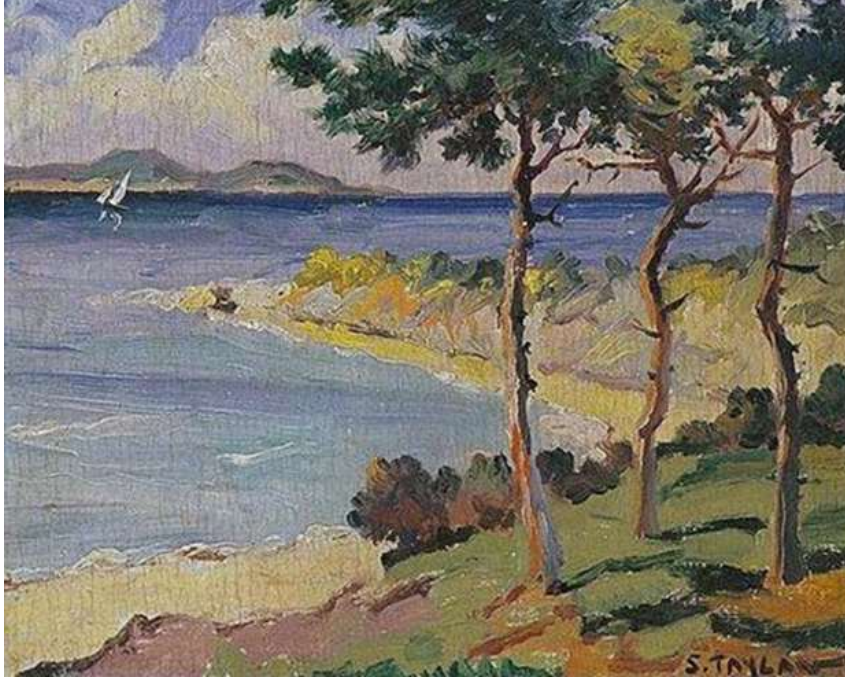

Resim 7. "Büyük Taarruz", 1929, tuval üzerine yağlı boya

Kaynak: <https://sonsoz.com.tr/haber/16290973/sururi-taylan-buyuk-taarruz>

Ankara Halkevi Güzel Sanatlar (Ar) kolunun halkevlerinin kuruluş yıldönümünü kutlamak amacıyla 1936'dan beri düzenlediği resim ve heykel sergileri, amatör ve profesyonel sanatçıları bir araya getirerek bu yolla onlara destek olmayı hedeflemiştir. Ressam Taylan'ın en çok katıldığı sergiler arasında bu sergiler bulunmaktadır. Üçüncüsü 25 Şubat 1938'de açılan ve 100'den fazla eserin sergilendiği sergide ressam Sururi Taylan'ın "Güney Kıyılarımız", "Kayseri Treni", "Köy", "Ankara Kalesi'nde Akşam", "Baysallık Anıtı", "Amazon" (pastel), "Mete" (pastel) adlı eserleri yer almıştır (Doğan, 2009, s.92, 95). 19 Şubat 1939'da Ankara Halkevi salonlarında açılan ve Esat Subaşı, Mahmut Akok, Malik Tıpkı Feyhaman Duran, Nazmi Ziya, Ruhi Arel, Ali Fevzi, Avni Lifij, Mehmet Ali Laga, Hikmet Onat, A.Sami Boyar, Şeref Akdik, Hayri Çizel, Şerif Renkgörür, Arif Kaptan, Nüzhet İslimyeli, Ayetullah Sümer, Eşref Ünaydın ve Nurettin Ergüven gibi amatör veya profesyonel 24 sanatçının yer aldığı ve ağırlıklı Atatürk portreleri ve milli mücadele konularının işlendiği dördüncü sergiye (Elibal, 1973, s.128-150) Sururi Taylan, "Gençliğin İhtiramı", "Kuzey Kıyılarımız" ve "Kaledeki Burç" adlı eserleri ile katılmıştır (Doğan, 2009, s.111-113). Ankara Halkevi Güzel Sanatlar Şubesinin düzenlediği yıllık resim ve heykel sergilerinin beşincisinde Cafer Tanyeri, Eşref Üren, Malik Aksel, Nurettin Ergüven, Pertev Boyar, Şinasi Barutçu, Zühtü Müridoğlu gibi sanatçılarla birlikte eserleri sergilenen ressam Sururi Taylan, (26 Şubat 1940, Halkevlerinin Yıldönümü, s.5) altıncısı

23 Nisan 1941 tarihinde Ankara Halkevi'nde açılan resim ve heykel sergisine İstanbul'un adalarını⁸ resmettiği eseri ile katılmıştır (Resim 8) (Doğan, 2009, s. 144-145).

Resim 8. "Adalardan Görünüm", kontrplak üzerine yağlıboya,

Kaynak: <https://www.ankaraantikacilik.com/en/product/3094638/sururi-taylan-1891-1947-istanbul-oil-on-cardboard-signed-32-x-48-cm>

On birincisi 21 Mayıs 1946'da İller Bankası altındaki resim ve heykel galerisinde Ankara Halkevi Başkanı ve İçel Milletvekili Ferit Celal Güven tarafından açılan ve 40 ressamın 111 eserini bir araya getiren sergide Anadolu manzaraları ve natürmortlar öne çıkmıştır. Sergideki figür çalışmalarının azlığına ressamların model bulamayışı ve atölyelerinin olmayışı gerekçe gösterilmiştir. Taylan sergiye manzara türünde resmettiği tek bir tablo ile katılmıştır (Köksal, 1946, s.17-18; Doğan, 2009, s.165-168).

Güzel Sanatlar Birliği, Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği ve d Grubuna dâhil olan sanatçılar ile serbest sanatçıların bir araya gelerek Birleşik Resim ve Heykel Sergileri adıyla açtıkları sergilerin ilki 9 Haziran 1937 tarihinde Ankara Halkevi'nde açılmıştır. 2 Haziran 1938'de Ankara Halkevi'nde açılan İkinci Birleşik Resim ve Heykel Sergisi'nde ressam Taylan'a ait 6 tablo⁹ sergilenmiştir (Doğan, 2009, s.98-99). 31 Ekim-30 Kasım 1945 tarihleri arasında Ankara Sergievi'nde düzenlenen VII. Devlet Resim ve Heykel

⁸ Çiğdem Doğan, "Halkevi Sergileri" adlı yüksek lisans tezinde (2009) referans vermeden Taylan'ın sergiye "Adalarda Sabah" adlı eseriyle katıldığını belirtse de yapılan araştırmalarda sanatçının adaları resmettiği başka bir çalışmaya rastlanmamış olup, Doğan'ın bu bilgiye gazete haberlerinden birinden ulaştığı varsayılmakta ve pek çok eser isminin çeşitli kaynaklarda farklı şekilde adlandırılacağı hesaba katıldığında Resim 6'da verilen eserin sergide yer alan eser olabileceği kanaatini doğurmaktadır.

⁹ Sergide Taylan'ın hangi tablolarının yer aldığı bilgisine ulaşılamamıştır.

Sergisinde hiçbir gruba bağlı olmayarak katılan Sururi Taylan'ın "Timurlenk Tepesi-Ankara" adlı resmi yer almıştır (Dolmacı, 2006, s. 233, 246).

Sururi Taylan, 1944 yılında CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı dilekçede kendisini "İnan", "Dumlupınar (Büyük Taarruz)"¹⁰, "Atatürk Yönünde Tarih", "Kemalistin Diyevi" ve "Mustafa Kemal'in Sesi" tablolarını büyük mikyasta yapıp partiye takdim eden ressam şeklinde tanıtmıştır. "İnan"ın Cumhuriyet Halk Partisi'nin İdare Heyeti salonunda, "Dumlupınar (Büyük Taarruz)"ın Bartın Halkevi'nde, "Mustafa Kemal'in Sesi" isimli tablosu ile "Atatürk Yönünde Tarih" tablosunun Adana Halkevi'nde, "Kemalist'in Diyevi" konulu tablosunun ise Ziraat Bankası merkez binasında olduğunu ifade etmiştir¹¹ (490-01-00, 2015/17/2, 23 Haziran 1944, BCA).

Cumhuriyet dönemi sanatçıların figür çalışmalarının başında Atatürk'ü cephede üniforması içinde, halk ile birlikte kamusal hayatın içinde resmeden kompozisyonlar başı çekmektedir. Taylan da dönemin resimlerinde öne çıkan konularından biri olan Atatürk imgesine resimlerinde yer vermiştir. Ressam, Atatürk portrelerinin her ikisinde de Gazi'yi asker kimliğinden uzak biçimde resmi tören kıyafetleri olan beyaz gömlek üzerine taktığı papyonuyla ve üzerine giydiği frakıyla yarım boy olarak resmetmiştir. Her iki resimde de Atatürk, başı yana çevrili ve bakışları keskin bir ifadeye sahip olarak betimlenmiştir. Sanatçı, kullandığı ışık-gölge ile resme derinlik etkisi kazandırmıştır (**Resim 9-10**).

Resim 9. "Mustafa Kemal Atatürk", 1935, tuval üzerine yağlı boya, 90x72 cm (soldaki)

Kaynak: https://www.artnet.com/artists/sururi-taylan/mustafa-kemal-atat%C3%BCrk-dzun42_dNWTpbyPDwCehZw2

Resim 10. "Atatürk Portresi", tuval üzerine yağlı boya, (sağdaki)

Kaynak: Murat Sururi Özbülbül kişisel arşivi

Kurtuluş Savaşı'nda cephe arkasında etkin roller üstlenen, tarlada çalışan, gıda, hayvancılık ve dokuma gibi emeğe dayalı işlerle uğraşan Anadolu kadını, Cumhuriyet

¹⁰ Yapılan araştırmalar neticesinde "Dumlupınar (Büyük Taarruz)" adlı eserin günümüzde Bartın Kent Müzesi'nde yer aldığı bilgisine ulaşılmıştır.

¹¹ Sanatçının dilekçesinde adı geçen eserlerden yalnızca "Dumlupınar (Büyük Taarruz)" adlı eserine ulaşılmış, diğerleri hakkında adı geçen kurumlarla iletişime geçilse de konuyla ilgili herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

dönemi Türk resim sanatının en önemli imgelerden biri haline gelerek ülküsel bir anlayışla sanatçılar tarafından resmedilmiştir (Aydın Altay, Özkan Koç, 2022, s.1363, 1366). Taylan'ın en bilinen eserlerinden olan "Çift Süren Kadınlar", dönemin resim anlayışını biçimlendiren köylü kadın veya Anadolu kadını imgesine referansta bulunan bir eserdir. Resimde yöresel kıyafetleri içinde fedakâr Anadolu kadınları iki çift öküzün yardımıyla tarlasını sürmekte ve tarlayı ekime hazır hale getirmeye çalışmaktadır (**Resim 11**).

Resim 11. "Çift Süren Kadınlar", 1925, Ankara Resim ve Heykel Müzesi, tuval üzerine yağlı boya, 95x120 cm

Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr/Artworks/Detail/2510/cit-suren-kadinlar>

Resim sanatında Cumhuriyet ideolojisinin en belirgin yansımalarından biri de tüm ulusun bir aradalığına vurguda bulunan resmi bayram törenleri/kutlamalarıdır. Ulus devlet olarak kurulan Türkiye'de milli bayram olarak kabul edilerek büyük bir coşkuyla kutlanan bayramlar, Kurtuluş Savaşı ve Milli Mücadele ruhunu, Cumhuriyet'le birlikte sahip olunan kazanımları, bağımsızlık duygusu ile ülke sevgisi ve çağdaşlık gibi toplumsal değerleri sembolize etmektedir (Tur, 2013, s.8-9; Usanmaz, 2021, s.24-28). Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni rejimi, devrimleri ve ulusa dair değerleri kalıcı kılmak adına bayramların halka mal edilerek ülke çapında coşkuyla kutlanılmasına büyük bir özen gösterilmiştir (Aydın Altay, Özkan Koç, 2022, s.1355-1356). Sururi Taylan, "Bayram Töreni" adını taşıyan resminde söz konusu konu repertuarına yer vermiştir (**Resim 12**). Sanatçı bu eserinde kompozisyonu ikiye bölerek, alt kısımda milli bayram kutlama törenine katılan genç-yaşlı tüm vatandaşları ayakta ve hazır ol vaziyette gösterirken, üst kısımda ise gökyüzünde belli belirsiz bir biçimde askeri üniforması içerisinde Gazi M. Kemal Atatürk ve Türk askerlerini Kurtuluş Savaşı'nda cephede savaşırken betimlemiştir. Bu yönüyle ilk bakışta resmi bayram kutlama törenini temsil eden resim, bağımsızlığın ve özgürlüğün sembolü olan Kurtuluş Savaşı'na ve Milli Mücadele dönemine gönderme yapmakta, Türk milletinin Gazi'ye ve şanlı Türk askerlerine minnet borcunu temsil etmektedir.

Resim 12. "Bayram Töreni", 1933, tuval üzerine yağlı boya, 143x105 cm,

Kaynak: Gazi Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu Kataloğu, 2023, s.23.

Kemalizm'in resmi tarih tezi olan Türk Tarih Tezinin etkisiyle Türklüğün ırksal olarak üstün gösterilmesi, Türk tarihini ve milletinin yüceltilmesine dayalı anlatım, Cumhuriyet'in erken dönemlerinde Türkiye'de yaşamın birçok alanına sirayet etmiştir. Eski Türk Devletleri'nden cesaretleri ve kahramanlıkları ile bilinen Mete, Attila, Alparslan ve Cengizhan gibi halk kahramanlarının isimleri öne çıkarılarak Türklerin kendi geçmişleriyle övünç duymaları beklenmiştir. Bu tür bir konu repertuarı müzik, edebiyat, resim ve tiyatro gibi pek çok sanat disiplini yoluyla kültürel hayattaki yerini almıştır (Özkan Koç, 2023, s. 110). Ratip Tahir Burak'ın "Ergenekondan Çıkış" ve Şeref Akdik'in "Atatürk Ahlatlıbel'de Kazıda" gibi eserlerde olduğu gibi Sururi Taylan da "Attila ve Ordusu" ve "Batan Güneş" adlı tablolarında benzer bir anlayışı yeğleyerek Türk Tarih Tezine referansta bulunmuştur. Cumhuriyet rejiminin yeni tarih anlayışını görsel olarak yansıtan "Attila ve Ordusu" adlı eserde Taylan, Avrupa Hun Devleti'nin lideri ve en önemli komutanı olan Attila'yı ön düzlemde askeri kıyafetleri içinde atı önünde ordusuna komutanlık ederken kendisinden emin bir biçimde resmetmiştir (**Resim 13**). "Batan Güneş"te de ressamın benzer bir konuyu yeğlediği görülmektedir. Figürlerin üzerindeki askeri kıyafetler, onların Avrupa Hunları olabileceğini akla getirmektedir. Resmin merkezinde batmakta olan güneşe doğru atı üzerinde ilerleyen figür ise yine büyük Türk komutanı Attila olmalıdır (**Resim 14**).

Resim 13. "Attila ve Ordusu", 1938, 89x69 cm, tuval üzerine yağlıboya, İstanbul Askeri Müze

Kaynak: Ata, 2002, sy.

Resim 14. "Batan Güneş"

Kaynak: Murat Sururi Özbülbül kişisel arşivi

Anadolu'nun önemli kentlerinden biri olan Ankara, Türk resim sanatında "eski Ankara" ve başkent olduktan sonra çehresi değişen çağdaş bir kent olarak "yeni Ankara" olarak resmedilmiştir. Cumhuriyet dönemi sanatçıları tarafından başkent olduktan sonra kültür ve sanat etkinliklerinde söz sahibi olmaya başlayan kent; kalesi, eski sokakları, evleri, meydanlardaki Atatürk heykelleri, coğrafyası, tarihi ve doğal güzellikleri ile yeni ihtiyaçları karşılamak üzere yapılan modern mimari yapıları ve kamusal alanları ile betimlenmiştir (Yasa Yaman'dan aktaran Aydın Altay, Özkan Koç, 2022, s.1350).

Tarih boyunca çeşitli uygarlıkların yerleştiği çok katmanlı dokusu ile Ankara Kalesi ve çevresi, bu medeniyetlerin geride bıraktığı zengin kültürel miras, dokuma ve kumaşa yönelik ticari bedesten ve hanlar, yerli halkın yaşam kültüründen biri olan bağcılık, Ankara'nın kent belleği bakımından büyük bir öneme sahiptir. Sururi Taylan'ın Ankara konulu resimleri çoğunlukla kentin ilk yerleşim yeri olan kale ve çevresinin görünümüne odaklanmaktadır. Sururi Taylan, 25 Mayıs 1945'de Ankara Halkevi'nin Belediyeler Bankası altındaki resim ve heykel galerisinde açılan Ankara Halkevi Onuncu Resim ve Heykel Sergisi'ne yağlı boya ile Ankara Kalesi'ni resmettiği tablosu ile katılmıştır (**Resim 15**). Eserde, tarihi çok eskilere dayanan ve kayalık bir tepe üzerine kurulan Ankara Kalesi'nin uzaktan bir görünümü yer alırken, kaleye doğru düzgün olmayan bir yolda yürüyen belli belirsiz bir figür gösterilmektedir. Kalenin yakınlarındaki birkaç yerleşim yeri dışında kale çevresinde kamulaştırmanın henüz olmadığı dikkat çekmektedir. Sanatçının resmini yaparken yoğun olarak koyu renk kullanımı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ve hatta daha öncesinde kurak ve kasvetli havası ile bozkırın ortasındaki çorak bir kent görünümündeki Ankara'nın eski haline gönderme yapmaktadır. Sanatçı, "Eski Ankara" adını taşıyan her iki resminde ise günün farklı zaman

dilimlerinde kayalık bir arazi üzerinde kurulan Ankara Kalesi'ne ve kale eteklerine inşa edilmiş birer ikişer katlı evlere, sokak dokusuna ve küçük boyutlu ve belli belirsiz de olsa orada yaşam süren insanlara yer vermiştir (**Resim 16-17**). "Ankara Kalesi'nden Görünüm" adlı resmiyle karşılaştırıldığında sanatçının bu iki resminde görece çok daha canlı renklere yer verdiği anlaşılmaktadır.

Resim 15. "Ankara Kalesi'nden Görünüm", 1931, tuval üzerine yağlıboya, 45.5x63.5cm

Kaynak: Yasa Yaman, 1993, s.88.

Resim 16. "Eski Ankara", 1940, karton üzerine suluboya, 36.50x51 cm (solda)

Resim 17. "Eski Ankara", tuval üzerine suluboya, 77x67 cm (sağda)

Kaynak: Murat Sururi Özbülbül kişisel arşivi

Sanatçının bir başka Ankara konulu resmi de Yenimahalle ilçesinde bataklık ve verimsiz bir arazide, endüstriyel tarımı geliştirmek gibi büyük hedeflerle Atatürk'ün emriyle 1925'de kurulan Gazi Orman Çiftliği'nin doğal güzelliklerine yer verdiği "Gazi Çiftliği" adlı manzara türündeki eseridir. Çiftlikteki koruluktan bir kesit sunan Taylan, resmin ön düzleminde kontur çizgilerini belirgin yaparken resmin gerisinde konturları belirsizleştirerek boya lekeleri halinde resmettiği dikkat çekmektedir. Bir başka husus da kompozisyon içerisinde kullandığı figürleri doğanın bir parçası olarak sunma şeklindedir. Figürler, tıpkı diğer resimlerinde olduğu gibi küçük ölçekli olup, doğanın dingin ve durağan görünümüne katkı sunacak nitelikte betimlenmiştir. Benzer renk ve anlayışla

figürü resmeden sanatçı, resme bakanın figürü doğadan ayırt etmekte güçlük çekmesine neden olmaktadır. Bu yönde bir anlayış, sanatçının figür bilgisinin yetersizliğinden kaynaklı olmayıp kişisel bir tercihle ilgili olmalıdır (**Resim 18**).

Resim 18. "Gazi Çiftliği-Ankara", tuval üzerine yağlıboya, 81x92 cm

Kaynak: Murat Sururi Özbülbül kişisel arşivi

Sanatçının payitaht İstanbul'un tarihi yapıları ile doğal güzelliklerine yer verdiği tabloları da bulunmaktadır. Günün farklı saatlerinde doğanın değişen görünümüne yer veren Taylan, ışığı resminde güneşe dayalı biçimde işleyerek renkleri benzer doğrultuda kullanmıştır. Romantik ve şiirsel bir anlayışla mavi ve yeşilin uyum içinde verildiği kartpostala yakın resimler; izleyicide temiz, sıcacık ve sevgi dolu bir doğa algısı yaratmaktadır. Sanatçının söz konusu eserlerinde zengin bir renk paletine sahip olduğu dikkat çekmektedir. İstanbul konulu resimlerinde kompozisyonun değişmeyen unsuru olarak durağan bir deniz dikkati çekmektedir (**Resim 19--20-21-22-23-24-25-26-27-28**).

Resim 19. "Ortaköy Cami", ahşap üzerine yağlıboya, 46x56 cm (solda)

Kaynak: Murat Sururi Özbülbül kişisel arşivi

Resim 20. "Ortaköy Cami" (sağda)

Kaynak: <https://www.artnet.com/artists/sururi-taylan/>

Resim 21. "Bezm-i Âlem Valide Sultan Cami", tuval üzerine yağlıboya, 40x60 cm (solda)

Kaynak: Murat Sururi Özbülbül kişisel arşivi

Resim 22. "İstanbul-Ahirkapi Feneri", mukavva üzeri yağlıboya, 32-x48 cm (sağda)

Kaynak: <https://www.ankaraantikacilik.com/urun/3094638/sururi-taylan-1891-1947->

Resim 23. "Boğaz'dan Görünüm", duralit üzeri yağlıboya, 36.5 x 49 cm (solda)

Kaynak: <https://www.ankaraantikacilik.com/urun/2871798/sururi-taylan-1891-1947-bogaz-dan-gorunum-duralit-uzeri-yagliboya-imzali-36>

Resim 24. "Boğaz", yağlıboya, 70x90 cm (sağda)

Kaynak: <https://kashifsofa.com/urun/bogaz/>

Resim 25. "İstanbul" (solda)

Kaynak: Murat Sururi Özbülbül'ün kişisel arşivi

Resim 26. "Adalar'dan Peyzaj", 46 x 64 cm (sağda)

Kaynak: <https://tablorestorasyonu.blogspot.com/2012/03/sururi-taylan.html>

Resim 27. "İstanbul- Boğaz" duralit üzeri yağlı boya 69x80cm (solda)

Kaynak: <https://www.instagram.com/kirmizibeyazsanat/p/CV3bhoqK1MJ/>

Resim 28. "İstanbul" (sağda)

Kaynak: Murat Sururi Özbülbül'ün kişisel arşivi

Taylan'ın tabloları arasında denizin başlı başına konu olarak ele alındığı resimler de yer almaktadır. Bu resimlerde dikkat çeken ortak benzerlik, günün farklı zaman dilimlerinde kayalıklara çarpan, köpük köpük kabaran dalgalardır. Çoğunlukla denizi dalgalı biçimde betimleyerek resme dinamizm kazandıran sanatçı bir yandan da açık veya fırtınalı bir havada denizin görünümünü, deniz ve kıyı ilişkisini konu edinmiştir (**Resim 29-30-31-32**).

Resim 29. "Peyzaj", tuval üzeri yağlıboya, 27x46 cm

Kaynak: <https://www.arthill.com.tr/urun/6165137/sururi-taylan-1891-1947-peyzaj-imzali-tuval-uzeri-yagliboya-referans>

Resim 30. "Deniz", tuval üzerine yağlıboya, 43x54,5 cm (soldaki)

Kaynak: Murat Sururi Özbülül kişisel arşivi

Resim 31. "Deniz", kontrplak üzeri yağlı boya, 40x80 cm (sağdaki)

Kaynak: <https://docplayer.biz.tr/6839762-Sakayik-sokak-no-59-b-nihantathi-istanbul-27-aralik-7-ocak-saat-11-00-19-00-arasi.html>

Resim 32. "Peyzaj" 1941, Tuval üzerine yağlıboya, 46 x 70 cm

Kaynak: <https://www.artiummodern.com/urun/2530252/sururi-taylan-peyzaj-imzali-1941-tarihli-tuval-uzerine-yagliboya-46-x-70-cm>

Sanatçının az da olsa büyük boyutlu figür çalışmalarına yer verdiği resimleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi, 1923-1925 yılları arasında görev yapmış olan Giresun Valisi Mehmet Rifat Bey ve eşini bir mekânın içinde gelinlik ve damatlık içinde yan yana ayakta gösteren düğün günü hatırası olarak yapıldığı düşünülen eserdir (**Resim 33**). Diğer eser ise ismi belli olmayan nü türündeki yağlıboya tablodur. Ön düzlemde yatakta başı arkaya doğru çevrili çıplak bir kadın figürü uzanırken görülmektedir. Kadının elindeki kumaş parçası yüzünü kapatmış, bu da figürün bakışlarının izleyici ile temas kurmasını engellemiştir. Figürde çekingen, utangaç ve mahcup bir hal dikkat çekmektedir. Yatak örtüsünde farklı renkler kullanılarak elde edilen kıvrımlar, resimde dinamizme yol açmıştır. Konu, resmin plastik etkisinin önüne geçmiştir (**Resim 34**).

Resim 33. "Giresun Valisi Rifat Bey ve Eşi", 1935, tuval üzeri yağlıboya, 100x60cm

Kaynak: www.gokcemuzayede.com/urun/7194917/sururi-taylan-1935-imzali-tuval-uzeri-yagli-boya-calismasi-giresun-valisi-ri

Resim 34. Eser adı yok, tuval üzerine yağlıboya, 60x85 cm

Kaynak: Murat Sururi Özbülbül kişisel arşivi

SONUÇ

1912 yılında Sanayi Nefise-i Mektebi'nden Valery'nin sorumluluğundaki yağlıboya resim atölyesinden mezun olan Sururi Taylan, yaşadığı ve karşılaştığı tüm zorluklara karşın yaşamı boyunca resme olan ilgisini kaybetmemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda askerdeyken esir düştüğü Sibiryâ bölgesindeki Krasnoyarsk esir kampında bile resimle uğraşmayı sürdürmüştür. Askerden terhis olduğunda çeşitli işlerde çalışsa da resim yapmaktan hiç vazgeçmemiştir. Dönemin sanatçılarının Güzel Sanatlar Birliği, Müstakil Ressam ve Heykeltraşlar Birliği, d Grubu ve Ankara Profesyonel Ressamlar Grubu gibi grup/birlik faaliyetlerinde bulunarak birlikte hareket ettikleri bir ortamda Sururi Taylan hiçbirine dâhil olmamış, sergilere bağımsız sanatçı olarak katılım göstermiştir. Ressamların Anadolu'yu yakından görerek resimde milli konuların işlenmesi için dönemin iktidar partisi CHP tarafından ilki 1938'de başlatılan Yurt Gezileri programına katılmamıştır. Çağdaşı diğer sanatçılar gibi dergi, gazete gibi herhangi bir basın-yayın

organında sanat üzerine yazılar yazmamış, tespit edildiği kadarıyla ressam Saip Tuna'nın sanatçının ölüm haberine yer verdiği yazısı dışında Taylan'ın kişiliği, hayatı, sanat anlayışına dair herhangi bir yazı kaleme alınmamıştır. Sanatçı sergi etkinlikleri olarak yalnızca Ankara'da açılan Ankara Halkevi'nin Güzel Sanatlar (Ar) Şubesi tarafından açılan resim sergileri, Güzel Sanatlar Birliği'nin Ankara Sergileri ve Devlet Resim ve Heykel Sergileri'ne katılım sağlamış, kişisel bir sergi açmamıştır. Ölümünden sonra da sanatçının eserlerinden oluşan herhangi bir sergi düzenlenmemiştir.

Sanatçı, yaşadığı dönemin yenilikçi sanat anlayışlarından olan izlenimci ya da konstrüktivist kübist temelli resim anlayışından etkilenmemiş; akademik bir resim anlayışını yeğlemiştir. Yağlı boyanın kullanımında sanatçının fırça izlerini en aza indirgediği ve resmin yüzeyinde sabır gerektiren biçimde dikkatli ve titiz bir şekilde çalıştığı anlaşılmaktadır. Cumhuriyet ideolojisini konu edindiği resimleriyle Cumhuriyet'in görsel kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır. Çoğunlukla manzara türünde eser veren sanatçının Ankara ve İstanbul konulu eserleri sayıca fazladır ve sanatçı çoğunlukla kenti, doğal güzellikleri ve tarihi yapıları ile birlikte tasvir etme çabası içindedir. Bizzat deniz temasına yer verdiği resimleri dışarda tutulacak olursa, manzaraların büyük bir kısmı doğanın parlak ama durağan bir görünümünü sergilemektedir. İstanbul'a odaklanan eserlerinin hemen hepsinde kentin deniz ile gösterimi varken, Ankara konulu eserlerinde ise kale ve çevresinin tasviri söz konusudur. Manzara resimleri çoğunlukla figürsüzdür. Buna karşın kalabalık ve büyük olmayan, doğa kesiti içinde tıpkı onun parçası gibi bütün içinde görünen figürün olduğu manzaralar da bulunmaktadır. Figürün resimde bu denli kullanımı doğayı ön plana çıkarmaktadır. Sanatçının bu tutumu Halil Paşa, Hoca Ali Rıza, Diyarbakırlı Tahsin gibi 19. yüzyıl sanatçılarının doğaya bağlı kalan ve insan figürünü manzara resminde yer vermeyen veya doğa karşısında insanı küçük gösteren anlayışı ile paralellik göstermektedir.

KAYNAKÇA

- 490-01-00, 2015/17/2, 23 Haziran 1944, BCA.
- 11 Haziran 1934. On Birinci Resim Sergisi. *Ulus*, s.1, 3.
- 7 Kasım 1935. Devrim Resim Sergisi. *Ulus*, s.3.
- 26 Şubat 1940. Halkevlerinin Yıldönümü. *Cumhuriyet*, s.1, 5.
2023. *Gazi Üniversitesi Resim Ve Heykel Müzesi Koleksiyonu Kataloğu*. (Ed. Meliha Yılmaz), Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Akandere, O. (2011). *1946 Yılında Anti Demokratik Kanunlar Üzerinde Yapılan Demokratikleşme Çabaları Ve Bunların Basın Ve Kamuoyunda Yansımaları*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Aksoy, F. (2000). *Kürdün Meyhanesi*. Can Yayınları, İstanbul.
- Aydın Altay, S., Özkan Koç E. (2022). Ülkü Dergisi Kapak Tasarımları: Cumhuriyet İdeolojisinin Görsel Temsili. *Sanat Tarihi Dergisi*, 31(2), s.1341-1369.
- Bahri, A. (2002). *Müzelerle Ve Tarihî Mekânlarla Tarih Öğretimi: Tarih Öğretmenlerinin "Müze Eğitimine" İlişkin Görüşleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- Berk, N. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaası, Ankara.
- Bilici, K. (2020). "Türk Ulusunun Oluşmasında Halkevleri Eğitim Faaliyetlerinin Rolü "(1932-1951), *Genç Kalemler*, 7, s.28-31.
- Doğan, Ç. (2009). *Ankara Halkevi Sergileri*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Dolmacı, S. 2006. *1939-1950 Yılları Arasında Devlet Resim ve Heykel Sergileri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Duben, İ. (2007). *Türk Resmi ve Eleştirisi 1880-1950*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Elibal, G. (1973). *Atatürk ve Resim Heykel*. İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- Gönenbaba, B. (2012). Adana Milli Mensucat Fabrikası, *Güney Mimarlık Dergisi*. 10 s.77-80.
- Hergünel, C. (2007). *1940'lar Türkiye'sinde Nazizm'in Edebiyat Çevreleri Üzerindeki Etkisi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kaynar, Mete K., Ak, G. (2016). Niyazi Berkes ve 1940'lı Yılların Sol Muhalif Dergisi Yurt Ve Dünya Birlikteliği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI(33), s.325-372.
- Köksal, A. (16 Haziran 1946). *Ülkü Milli Kültür Dergisi*. 10(11), s.17-18.
- Kutlu, C. (1997). *I. Dünya Savaşında Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülmeleri Faaliyetleri*. Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Özbülbül, M. (5 Mart 2012). <https://mozbulbul.blogspot.com/2012/03/ressam-mustafa-sururi-taylan.html>, Erişim Tarihi: 25.02.2024.
- Olgun, Ç. (2017). *1930-1940 Yılları Arasında Türk Resim Sanatında Eleştirel Yaklaşımlar*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Öndin, N (2003). *Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950*. İnsancıl Yayınevi, İstanbul.
- Özkan Koç, E. (2023). "Türk Tarih Tezinin Kültür Ve Sanata Yansımaları", *Cumhuriyet'in 100. Yılında Sanat Tarihi Çalışmaları*, ss.103-126, (Ed. Esra Halıcı - Burak Muhammet Gökler), Fenomen Yayınları, Erzurum.
- Özsezgin, K. (1999). *Cumhuriyet'in 75 Yılında Türk Resmi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Taylan, R. (19 Aralık 1948). Atatürkün Sanatseverliği. *Cumhuriyet*. s.4.
- Tuna, S. (10.12.1947), Ressam Sururi Taylan'ı da Kaybettik. *Ulus*. s.5.
- Uygur, T. (2014). *I. Dünya Savaşı'nda Esir Türkler*. Kaynak Yayınları. İstanbul.

- Üner, M. (2016). *I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Rusya'daki Türk Esir Kampları (Sibirya Örneği)*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Balıkesir.
- Üner, M. (2021). *Krasnoyarsk Esirlerinin Sesi: Vaveyla Gazetesi Dizini*. Post Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Üstünipek, M. (1998). Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Sanat Yapıtı Piyasası. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Yasa Yaman, Z. (1992). *1930-1950 Yılları Arasında Kültür ve Sanat Ortamına Bir Bakış: D Grubu*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Yasa Yaman, Z. (1993). *Kayıt*. TCMB Banknot Matbaası, Ankara.
- Yasa Yaman, Z. (2012). "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Sanat", *Ankara Resim ve Heykel Müzesi*. ss.91-370, (Ed. Zeynep Yasa-Yaman), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yurttakur, O. (2012). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yurtdışına Gönderilen Ressamların Türk Resim Eğitimine Etkileri. *İdil*, 1(5), s.361-378.

TRABZON SÜLÜKLÜ MEZARLIĞINDA BULUNAN 19. YÜZYIL ERKEK MEZAR TAŞLARI - I (1800-1824)¹

Raziye Çiğdem ÖNAL

Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi
cigdemornek@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8860-5949

Özet

Anadolu, sanatın icra edildiği önemli mecralar arasında yer alan mezar taşları açısından oldukça önemli bir birikime sahiptir. Osmanlı Devleti'nin önemli liman kentlerinden biri olan Trabzon ise bu birikime önemli ölçüde katkı sağlayan kentler arasındadır. Günümüzde kent merkezinde bulunan Osmanlı dönemi eserlerinin çevresinde yer alan hazirelerde ve Ayasofya Camii sergi alanında tarihi, kültürel ve sanatsal açıdan önemli olan çok sayıda mezar taşı bulunmaktadır. Mezar taşlarının bir kısmı ise Trabzon'un diğer önemli bir sergi alanı haline getirilen Sülüklü Mezarlığı'ndadır. 18, 19 ve 20. Yüzyıl tarihli pek çok eserin bulunduğu bu mezarlığın temel alınarak hazırlandığı daha önceki çalışmalarda 19. Yüzyıla ait erkek mezar taşları kapsam dışında tutulmuştur. Taşların sayısının fazla oluşu ile anlamlı hale gelen bu sınırlama, 19. Yüzyıl tarihli erkek mezar taşları için de gerekli olmuş ve 4 ayrı monografik çalışma hazırlanmıştır. Bu çalışmalardan ilki olan bu bildiri, 1800-1824 yılları arasına tarihlenen taşlar üzerinde durulmuştur. Yapılan saha çalışmasında mezar taşlarının ölçüleri alınmış, yüksek kalitede fotoğrafları çekilmiş, formları ve başlık tipleri belirlenmiştir. Üzerinde bulunan ve bir kısmı daha önce çözümlenen kitabelerin eksikleri tamamlanmış ve belirtilen tarih aralığında ölenlerin soy bilgileri, meslekleri, ölüm sebepleri, ölüm yaşları gibi istatistiksel bilgiler elde edilmiştir. Tarihi birer vesika olan bu taşların sanatsal yönü irdelenmiş, süsleme detayları ve teknikleri hakkında bilgiler verilerek döneme hakim Batılılaşma üslupları açısından bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Sülüklü Mezarlığı, 19. Yüzyıl, Mezar taşı, Batılılaşma.

19th CENTURY MALE TOMBSTONES IN TRABZON SÜLÜKLÜ CEMETERY - I (1800-1824)²

Abstract

Anatolia, one of the most important places where art is practiced, has a significant accumulation in terms of tombstones. One of the important port cities of the Ottoman Empire, Trabzon is among the cities that contributed significantly. There are many historically, culturally, and artistically important tombstones in the hazires (burial areas reserved for special people) around the Ottoman monuments in the city center and in the exhibition area of the Hagia Sophia Mosque. Some of the gravestones are located in the Sülüklü Cemetery, another important exhibition area of Trabzon. In previous studies based on this cemetery, which contains many works from the 18th, 19th, and 20th centuries, male tombstones from the 19th century were excluded from the scope. This restriction, driven by the large number of tombstones, was equally crucial for the male tombstones of the 19th century, leading to the creation of four distinct monographic works. This paper, the first of these studies, focuses on the tombstones dated between 1800-1824. The tombstones were meticulously measured, and captured in high-

¹ Bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje kodu: SBA-2024-11241.

² This work was supported by Scientific Research Projects Coordination Unit of Karadeniz Technical University. Project code: SBA-2024-11241

resolution photographs, and their shapes and types of headdresses were identified during the fieldwork. The missing inscriptions, some of which were previously analyzed, were completed and statistical information such as the surnames, occupations, causes of death, and ages of the deceased within the specified date range was obtained. An analysis has been conducted on the creative elements of these historical tombstones, including their decorative details and techniques. Additionally, an assessment has been done regarding the prevalence of Westernization styles during that period.

Keywords: Trabzon, Sülüklü Cemetery, 19th Century, Tombstone, Westernization

GİRİŞ

Trabzon, sahip olduğu kültür varlıkları ile Anadolu'nun önemli kentleri arasındadır. Kentin kırsal kesimlerinde Doğu Karadeniz Bölgesi'ne has mimari bileşenlerle şekillendirilmiş halk sanatı ürünleri görülürken merkezinde pek çok medeniyete ait daha gelişmiş özelliklere sahip sanat değeri yüksek eserler ön plana çıkmaktadır.

Maddi kültür varlıkları arasında yer alan mezar taşları açısından da önemli bir birikime sahip olduğu bilinen Trabzon'da hem kent merkezinde hem de kırsal yerleşim yerlerindeki hazire ve mezarlıklarda nicelik ve nitelik açısından önemli veriler sunan eserler günümüze ulaşmıştır. Fakat kent genelinde tam anlamıyla bir taramanın yapılarak mezar taşlarının kayıt altına alınması henüz tamamlanamamıştır. Kentin tamamına ait mezar taşları ile ilgili derli toplu bir çalışmanın olmaması motivasyonu, bildirinin yazarı tarafından Trabzon'un ilçelerinde ve ilçelerine bağlı mahalle/köylerinde bulunan mezar taşlarının tespit edilmesi amacıyla bir TÜBİTAK projesi önerisi hazırlanmış ve desteklenmeye kabul görmüştür. Yürütücü ve araştırma ekibi tarafından 04.07.2024-04.01.2027 tarihleri arasında sürdürülecek olan bu proje ile Trabzon kırsalında bulunan tüm mezar taşları kapsamlı bir biçimde araştırılarak yayınlara dönüştürülecektir. Zirâ, ilçelerle ilgili daha önce yapılmış olan tek çalışma, sadece Akçaabat ilçesi merkezinde Mezarlık Cami ve Belediye haziresinde bulunan mezar taşlarını inceleyen İsmail Gedikli (2010)'ye ait "*Akçaabat Yöresindeki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*" başlıklı yüksek lisans tezidir. Yazar, 60'ı erkek, 31'i kadınlara ait toplam 91 taşı incelendiği çalışmada, taşların İstanbul'da yapılarak Anadolu'ya gönderildiği, mezar taşlarında 18. yüzyıldan itibaren batı etkileriyle birlikte görülen motif ve üslup değişimlerinin Akçaabat mezar taşlarında da fark edilebilir olduğunu dile getirmiştir. Bu kadar sınırlı bir çalışmada bile bir tezin savunulabilmesi, projenin gerekliliğinin ve öneminin altını çizmektedir. Tamamlandığında dönemin başkenti İstanbul ve diğer Anadolu kentlerinde bulunan mezar taşları içinde Trabzon mezar taşlarının nerede durduğuna, sanatsal açıdan benzer ve farklı yönlerinin neler olduğuna, eserlerin ne şekilde üretildiğine dair çıkarımlar yapılabilecektir.

Trabzon'a dair bütüncül bir yaklaşımla bu sorulara cevap bulmanın sadece ilçelerle sınırlı kalamayacağı gerçeği, merkez ilçe olan Ortahisar'da bulunan mezar taşlarının da sürece dahil edilmesini gerektirmektedir. Yapılan literatür taramalarında kent merkezinde bulunan hazire ve mezarlıklardaki mezar taşlarının önemli bir kısmının daha önce farklı araştırmacılar tarafından araştırıldığı ve bir takım akademik çalışmalara konu edildiği anlaşılmıştır. Bunlardan en kapsamlısı "*Gülbahar Hatun ve Tavanlı Camii Hazireleri ile Küçük İmaret Mezarlığı'ndaki Mezar Taşları*" başlıklı doktora tezi ile Sevinç Eren (2011) tarafından hazırlanmıştır. 1650-1927 yılları arasındaki tarih aralığında yapılmış 298'i baş taşı 192'si ayak taşı olmak üzere toplam da 490 adet şahide incelenerek

Sanat Tarihi disiplini çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yazar, taşların bulunduğu yöreye özgü üslup farklılığı göstermediğini, buna karşılık malzeme, teknik, işleniş niteliği, form ve bezemeleri ile başkent İstanbul üslubunu çok belirgin bir şekilde yansıttığını ifade etmiştir. Bunun dışında Prof. Dr. Halit Çal danışmanlığında Kader Yer (2004) ve Hülya Ölçay (2004) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezleri önemlidir. Kader Yer, “Sülüklü Şehir Mezarlığındaki 18. Yüzyıl Mezar Taşları” başlıklı çalışmasında kadın ve erkeklere ait 127 mezar taşını incelerken, Hülya Ölçay, “Sülüklü Şehir Mezarlığı 19. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları” başlıklı çalışmasında kadınlara ait toplam 135 adet baş ve ayak taşını incelemiştir. Tezlerin her ikisinde de taşlara ait dijital çizimler, fotoğraflar, kitabe çözümlenmeleri, mimari tasvir ve tanımlar yapılmış ve taşların üzerinde bulunan süsleme motiflerine göre de ayrı bir değerlendirme yapılarak Türk Sanatı içindeki yeri saptanmaya çalışılmıştır.

Merkez ilçe Ortahisar’da bulunan mezar taşlarının kayıt altına alındığı bu çalışmaların dışında Hatice Belge (2018), “Trabzon Mezarlıkları ve Mezar Anıtları (1926-2018)” başlıklı yüksek lisans tezinde Trabzon’da 1922-2018 yılları arasında varlığı bilinen mezarlıklar ve mezar anıtlarını irdeleyerek, haritalar üzerinden yerlerini belirlemiştir. Trabzon’da mevcut ve yok olan mezarlık alanları ve mezar anıtlarını farklı başlıklar altında ayrı ayrı inceleyen yazar, mezarlıkların ortadan kalkma nedenleri ve bugünkü durumları üzerinde durmuştur. Davut Kaya (2021) ise Doç. Dr. Eyüp Nefes danışmanlığında hazırladığı “Trabzon Ayasofya Müzesi ile Boztepe Mezarlığındaki Osmanlı Mezar Taşları” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında adı geçen mezarlıklarda bulunan toplam 36 mezarın taşlarını inceleme kapsamına almıştır. Ayrıca akademik tezlerin dışında Murat Yüksel (2000) tarafından hazırlanan 5 ciltlik “Trabzon’da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler” adlı seri, yukarıda akademik tezlere dönüştürüldüğü bahsedilen mezar taşlarının birçoğunun sadece kitabe çözümlenmelerinin bulunduğu önemli bir kaynak olarak literatürde yerini almıştır.

Kitap ve tezlerin dışında bölgede bulunan mezar taşları ile ilgili yazılan makalelerde de önemli bilgiler mevcuttur. Sevinç Eren (2012, 2018, 2020), tarafından yazılan “Trabzon Gülbahar Hatun Camii Haziresi’ndeki Erkek Mezar Taşları” “Trabzon Tavanlı Cami Haziresi 19. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları”, “Trabzon Küçük İmaret Mezarlığı’ndaki 19. Yüzyıl Osmanlı Mezar Taşları Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı makalelerde doktora tezi kapsamına alınan mezar taşları ayrı ayrı tekrar değerlendirilmiştir. Halit Çal (2018) tarafından kaleme alınan “Karadeniz Bölgesi’nde 18. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları” başlıklı makalede içlerinde Trabzon’unda olduğu Karadeniz Bölgesinde bulunan 13 ilde belirlenen mezar taşları ayrıntılandırılmıştır. Mehmet Akif Bal (2016) tarafından “Trabzon’da Yok Olan Tarihi Müslüman Mezarlıkları ve Bunların Trabzon Şehir Kültürüne Etkileri” başlığıyla sunulan bildiride, Trabzon kent merkezinde bulunan fakat şehir planlama çalışmaları esnasında ortadan kaldırılan mezarlıklar anlatılmıştır. Oldukça önemli olan bu makalede Osmanlı dönemi mezarlıklarının yerleri, ortadan kaldırılma sebepleri ve dönemin idari ortamı detaylandırılmıştır. Hasan Şener (2004) ise “Osmanlı Dönemi Trabzon Mezar Taşı Manzumeleri Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı bildirisinde mezar taşları üzerinde bulunan manzumeleri değerlendirerek gruplandırmıştır. Ayrıca “Trabzon Boztepe Ahi Evren Dede Camii ve Türbesi Haziresinde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları” başlıklı çalışma, bildiri yazarı Raziye Çiğdem Önal (2023) tarafından makale olarak yayınlanmıştır.

Yukarıda detaylandırılan çalışmalar irdelendiğinde Sülüklü kent mezarlığında bulunan 19. Yüzyıl tarihli 230 erkek mezar taşının çalışmaların kapsamı dışında

birakıldığı anlaşılmaktadır. Trabzon kentine ait mezar taşları ile ilgili bütüncül bir çıkarım yapmak için hem merkezde hem de ilçelerde bulunan mezar taşlarının özellikleriyle bilinmesi gerekliliği, bu mezar taşlarının da detaylandırılmasını ve bu boşluğun ortadan kaldırılmasını zorunlu kılmıştır. Hem diğer ilçelerde hem de merkez ilçede bulunan mezar taşlarının tam anlamıyla tespit edilmesi ve bu taşların literatüre kazandırılması amacıyla Sülüklü kent mezarlığında bulunan 19. Yüzyıl tarihli erkek mezar taşlarının tanıtılması için 4 ayrı monografik çalışma planlanmıştır. Bunlardan ilki olan bu bildiriye, tarihleri 1800-1824 arasında olan 60 mezar taşı irdelenmiştir. Taşların nicelik olarak fazla olması tek bir çalışmada taşları detaylandırmayı imkansız kıldığından böyle bir sınırlamaya gidilmiş ve sadece yüzyılın ilk çeyreğine ait taşlar ele alınmıştır.

Yapılan saha çalışmasında taşların detaylı ölçüleri ve fotoğrafları alınmış, tamamı için tanıtım fişleri oluşturulmuştur. Kitabe metinleri için Murat Yüksel'in çevirilerinden faydalanılmış, orada yer almayanlar yazar tarafından transkript edilmiştir.

Sülüklü Kent Mezarlığı

Sülüklü Kent Mezarlığı, Trabzon İli Ortahisar (merkez) İlçesi Değirmendere Mahallesi'nde bulunmaktadır. 1934'de defin işlemlerinin başlaması sonucu, 1937'de dönemin yerel yönetim yetkilileri tarafından etrafı duvarla örülmeye başlanmış ve 1938'de etrafı tamamen çevrelenmiştir (Görsel 1,2). Kentin modern ve büyük mezarlıkları arasında yer alan Sülüklü Mezarlığı, günümüzde sadece bir mezarlık değil aynı zamanda "şehitlik" olarak kullanılmaktadır (Görsel 3-6). Oldukça büyük araziye sahiptir ve aynı zamanda Osmanlı döneminden kalma mezar taşlarının sergilendiği alan olarak ziyaretçilere açıktır. Burada bulunan Osmanlı dönemi mezar taşları, Cumhuriyet'in ilanından sonra kentin önemli noktalarında meydan ve park gibi kamusal alanların inşa edilmesi sürecinde ortadan kaldırılan hazirelerden toplanarak getirilen eserlerdir (Görsel 7,8). 1-5 Ağustos 1937 tarihleri arasında Abideleri Koruma Heyeti Üyesi vasfıyla Trabzon'a gelerek "Trabzon Sanat Eserleri" raporunu hazırlayan ve kentin abide ve eserlerini "1. 2. 3. ve 4. derecede önemli eserler" şeklinde sınıflandıran Mimar Sedat Çetintaş'ın hazırladığı raporun uygulamaya alınması -her ne kadar Kültür Bakanlığı'na bir taş eserler müzesi yapılıp taşların orada sergilenmesi gerektiğine dair öneride bulunmuşsa da- maalesef hazirelerin ortadan kaldırılmasına zemin hazırlamıştır. Dönemin Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'in hazırlanan bu raporu dayanak göstererek almış olduğu kararlarla ortadan kaldırılan başta İmaret Mezarlığı (günümüzde Atapark ve çevresi) ve diğer hazirelerdeki mezar taşları, pek çoğunun akıbeti hala bilinmemekle beraber, halkın kendi çabasıyla korunmaya çalışılmıştır. Uzunca bir süre kentin muhtelif yerlerinde depolarda bekletilen bu taşlar, 1990'lı yılların sonunda elden geçirilmiş ve hazırlanan kaidelerin üzerinde sergilenmek üzere Sülüklü Mezarlığı'na ya da kentte ki Ayasofya Camii bahçesi gibi diğer sergi alanlarına nakledilmiştir (Bal, 2016: 687-710). Hangi taşın nereden getirildiği kesin olarak bilinmemekle beraber günümüzde oldukça bakımlı ve düzenli halleri ile mevcut yerel yönetim yetkililerinin değerli ilgileri ile korunmakta ve ziyaretçilerini beklemektedir.

Batı yönden girişi bulunan Sülüklü Mezarlığı, doğuya uzanan koridor ve bu koridorun sağında (güney) ve solunda (kuzey) ızgara planlı olarak bölümlendirilmiş 75 adadan oluşmaktadır (Görsel 9,10). 7,8 ve 9 numaralı adalar şehitlik olarak ayrılmış iken diğer adalar normal definler için kullanılmaktadır. Osmanlı dönemine ait mezar taşları ise hem

bu adalarda, hem orta koridorda hem de mezarlığın doğu duvarı önünde sergilenmektedir.

Görsel 1-2. 1930 ve 1950'li yıllarda Sülüklü Mezarlığı
(<https://www.takagazete.com.tr/cumhuriyet-doneminin-iki-mezarligi-90-yilda-doldu#>;
<https://www.facebook.com/TrabzondaNostalji/posts/de%C4%9Ffirmendere-s%C3%BCI%C3%BCkl%C3%BC-mezarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-eski-erzurum-yolu/2466610890087469/>)

Görsel 3. Sülüklü Mezarlığı ve Şehitliği (Önal, 2024)

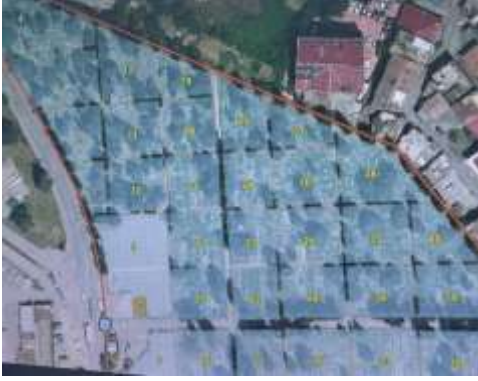
Görsel 4. Sütlüklü Mezarlığı ve Şehitliği (Önal, 2024)

Görsel 5-6. Sütlüklü Mezarlığı ve Şehitliği (Önal, 2024)

Görsel 7-8. Sütlüklü mezarlığı orta koridorunda Osmanlı dönemi mezar taşları (Önal, 2024)

Görsel 9-10. Sülüklü mezarlığı ada planları (TBB Mezarlıklar Dairesi Başkanlığı)

Sülüklü Kent Mezarlığında Bulunan 19. Yüzyıl Erkek Mezar Taşları (1800-1824)

Sülüklü mezarlığında kimlik bilgisi ve tarihi tam olarak tespit edilebilen 230 adet 19. Yüzyıl erkek mezar baş taşı bulunmaktadır. Bu bildiride, 2'si 6. ada, 1'i 14. ada, 2'si 15. ada, 19'u orta koridorun sol yönünde, 19'u orta koridorun sağ yönünde, 8'i doğu duvar önünde sol yönde ve 9'u doğu duvar önünde sağ yönde olmak üzere toplam 60 adet erkek baş taşı ele alınmıştır.

MEZAR TAŞI NO	1	SERLEVHA
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-116)	
KİME AİT OLDUĞU	İBİŞ AĞA	KİTABE
TARİHİ (H/M)	1215/1800	Terk edüp dâr-ı fenâi eyledim azm-i bekâ Meskenim kıl lütfün ile bağ-ı cennet vâ..... Haifâ ki şu cihânda tûl-i ömür sürmedim Gerüye kalan çekeler haşre dek vâh hasretâ Uçurdum murg-ı cânım âkıbet cismim yuvadan Ki gelmez bir dahi rûz-i kıyamet gelmeyince tâ Gelüp kabrim ziyaret eden ihvân Hasbeten lillâh kıraât edeler Kur'ân bana Merhûm ve mağfur ilâ rahmeti Rabbihî El-Gafûr İbîş Ağa ruhuna El-Fatiha. Sene 1215.
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR	FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan baş taşı, serlevha ile beraber 12 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Başlığı kırılmış olduğu için türü tespit edilemeyen şahidenin kenarlarında kırılma ve aşınmalar mevcuttur. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
ÖLÇÜLER		
GENEL		
Yükseklik	107	
En	33	
Kalınlık	10	
BOYUN		
Yükseklik	12	
En	15	
Çap	51	
BAŞLIK/TEPELİK		
Yükseklik	KIRIK	
En		
Çap		
MEZAR TAŞI NO	2	SERLEVHA
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SOL-21)	KIRIK
KİME AİT OLDUĞU	ALİ OĞLU SEKBAN OĞLU GENÇ AĞA	KİTABE
TARİHİ (H/M)	1215/1800 murâd olan duâdır Bugün bana ise yarın sanadır Merhûm ve mağfur el-muhtâc İlâ rahmeti Rabbihî'l Gafûr Sekban oğlu Genç Ağa bin Ali rûhiçün el-Fatiha Sene 1215.
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR	FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan baş taşının üst kısmı kırılmıştır ve kitabesinin alt 7 satırı günümüze ulaşabilmiştir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmayan şahidenin yüzeyinde aşınmalar olduğu tespit edilebilmektedir.
ÖLÇÜLER		
GENEL		
Yükseklik	80	
En	37	
Kalınlık	12	
BOYUN		
Yükseklik	KIRIK	
En		
Çap		
BAŞLIK/TEPELİK		
Yükseklik	KIRIK	
En		
Çap		

MEZAR TAŞI NO	3		SERLEVHA	Huve'l Bâkî
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-89)		KİTABE	Beni kıl mağfired ey Rabb-i Yezdân
KİME AİT OLDUĞU	TERZİ SÜLEYMAN AĞA		Bi-hakk-ı arş-ı a'zam nûr-ı Kur'an	Gelüp kabrim ziyaret eden ihvân
TARİHİ (H/M)	17 REBİÜLAHİR 1215/7 EYLÜL 1800		Okuyalar rûhuma bir Fatiha ihsân	Merhûm ve mağfûr Terzi
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		Süleyman Ağa'nın	Rûhiçün el-Fatiha
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/DARDAĞAN		Sene 1215	Fi 17 R
ÖLÇÜLER			FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	
GENEL			Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 9sırtlık sütlüs kitabeye sahiptir. Serlevhannın uzantsısı şeklinde ilerleyen boyun kısmı dar dağan başlık ile sonlandırılmıştır.	
Yükseklik	125			
En	29			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	10			
En	14			
Çap	38			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	26			
En	26			
Çap	72			

MEZAR TAŞI NO	4		SERLEVHA	Şefâ'ati li-ehli'l-kebâiri min ümmeti (Tuğra şeklinde)
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-111)		KİTABE	Nâgehân bir derde düştüm bulmadım asla devâ
KİME AİT OLDUĞU	KARA MUSTAFA PAŞA CAMİİ MÜDERRİSİ ES-SEYYİD MEHMED NURİ EFENDİ		Kimse me'mül etmesün bu dehr-i fâniden vefâ	Bi-karâr etti nihâl-i ömrümü bâd-ı ecel
TARİHİ (H/M)	18 ZİLKADE 1215/2 NİSAN 1801		Hayflar kim tazelik halinde oldum mübtelâ	Gerçi oldum gençliğimde hânâmından cüdâ
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		Gerüye kalan edeler hasretâ vâ fırkatâ	Merhûm ve mağfûr Es-Seyyid Mehmed
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/TARİKAT TACI		Nûri Efendi el-müderriş bi-câmî'i Kara	Mustafa Paşa rûhiçün
ÖLÇÜLER			FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	
GENEL			Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan baş taşı, tuğra şeklinde istiflenmiş serlevha dışında 10 sırtlık sütlüs kitabeye sahiptir. Serlevha üzerinde yükselen boyun kısmının üzerinde tarikat tacı yükselmektedir. Şahidenin gövdesi ayak kısmına doğru pahlanarak daraltılmıştır.	
Yükseklik	120			
En	32			
Kalınlık	12			
BOYUN				
Yükseklik	12			
En	14			
Çap	44			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	20			
En	27			
Çap	84			

MEZAR TAŞI NO	5		SERLEVHA	Huve'l Bâkî
BULUNDUĞU YER	14. ADA		KİTABE	Beni kıl mağfired ey Rabb-i Yezdân
KİME AİT OLDUĞU	HAFIZ AHMED EFENDİ		Bi-hakk-ı arş-ı a'zam nûr-ı Kur'an	Gelüp kabrim ziyaret eden ihvân
TARİHİ (H/M)	1216/1801		Okuyalar rûhuma bir Fatiha ihsân	Ortahisar Hatîbi merhûm
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		el-Hâfız Ahmed Efendi	Rûhuna el-Fatiha
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/TARİKAT TACI		Sene 1216	
ÖLÇÜLER			FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	
GENEL			Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, serlevhannın devamında 8 sırtlık sütlüs kitabeye sahiptir. Kısa tutulmuş boyun kısmının üzerine tarikat tacı yerleştirilmiştir.	
Yükseklik	104			
En	31			
Kalınlık	8			
BOYUN				
Yükseklik	11			
En	15			
Çap	44			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	20			
En	33			
Çap	86			

MEZAR TAŞI NO	6		SERLEVHA	Huve'l Hallâku'l Bâkî
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-52)		KİTABE	Nâgehân bir derde düştüm bulmadım asla devâ Kimse me'mûl etmesün bu dehr-i fâniden vefâ Bî-karâr etti nihâl-i ömrümü bâd-i ecel Hayflar kim tazelik halinde oldum mübtelâ Gerçi oldum gençliğimde hânmanından cüdâ Gerüye kalan edeler hasretâ vâ firkatâ Kalafat-zâde merhûm ve mağfûrun leh Monla Halil rûhiçün rizâen İllahî te'âle-Fatiha Sene 1216 Fî 15 Receb
KİME AİT OLDUĞU	KALAFATZADE MONLA HALİL EFENDİ		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, serlevhann devamında 10 satırlık süslü kitabeye sahiptir. Kısa tutulmuş boyun üzerinde serdengeçti başlık bulunmaktadır. Yuvarlak bir silme kemer ile sınırlandırılmış serlevhann üzerinde kabuksu yapraklar ve köşeliklerde ise alternatifli yerleştirilmiş çiçeklere yer verilmiştir.
TARİHİ (H/M)	15 RECEP 1216/21 KASIM 1801			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/SERDENGEÇTİ			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	148			
En	32			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	11			
En	15			
Çap	45			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	24			
En	34			
Çap	95			

MEZAR TAŞI NO	7		SERLEVHA	KIRIK
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SAĞ-18)		KİTABE	Olacak ferman-ı Hak ister icabet da'vete Emrine mutî' olan cümle ereler izzete Azm edip bekâ mülküne bir merd-i sahi El çekip fânî cihândan erdi kurb-i Hazrete Sağhğmda rûz şeb ikrâm ederdi âleme Hanesinde niçe kimse el sunardı ni'mete Merhûm ve mağfûrun leh Kalıralı Müderriş el-Hac Hüseyin Efendi Rûhiçün bi-hürmeti'l-Fatiha Sene 1216 Fî 15 L
KİME AİT OLDUĞU	KALIRALI MÜDERRİS HACI HÜSEYİN EFENDİ		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahidenin üst kısmı kırılmıştır, günümüze 10 satırlık süslü kitabesiyle ulaşmıştır. Boyun ve başlık kısmı kırık olduğu için türü tespit edilememiştir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmayan taşın alt köşeleri pahlanarak ayak kısmına bir geçiş yapılmıştır.
TARİHİ (H/M)	15 ŞEVVAL 1216/18 ŞUBAT 1802			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	95			
En	34			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik				
En	KIRIK			
Çap				
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik				
En	KIRIK			
Çap				

MEZAR TAŞI NO	8		SERLEVHA	Huve'l Hallâku'l Bâkî
BULUNDUĞU YER	15. ADA		KİTABE	Murâd üzre döner mi aks eder bu çarh-ı keç dolab Budur âyini dehr-i bi-vefânın etme istiğrâb Seridir her hatanın hubb-i dünya böyle buyrulmuş Bu surdan hem gidenlerden alur ibret ülü'l-elbâb Nakîbü'l Eşrâf el-Hac Mehmed Sâdik Efendi Elin çekdi bu dünyadan kodu mâl ü menâl ashâb Rûhunu tezkire bâ'isdir anın İhlâs u Fâtihâ Budur maksûd olan ancak yâ eyyühe'l-ahbâb Dedim tarih Muradî bir du'â yâ Kâdiyâ'l-hâcât Cinânın gülsitânından açıla kabire ebvâb 1217
KİME AİT OLDUĞU	NAKİBÜ'L EŞRAF HACI MEHMED SADİK EFENDİ		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, serlevha ve tarih satırı dışında 11 satırlık talik kitabeye sahiptir. Satırları eğimli düzende yapılmış şahidenin başlığı tarikat tacidir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	1217/1802			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/TARİKAT TACI			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	135			
En	41			
Kalınlık	12			
BOYUN				
Yükseklik	15			
En	18			
Çap	63			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	34			
En	40			
Çap	121			

MEZAR TAŞI NO	9
BULUNDUĞU YER	6. ADA
KİME AİT OLDUĞU	MURADHANOĞLU MEHMED BEY
TARİHİ (H/M)	10 RECEP 1219/15 EKİM 1804
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK
ÖLÇÜLER	
GENEL	
Yükseklik	180
En	36
Kalınlık	14
BOYUN	
Yükseklik	15
En	10
Çap	54
BAŞLIK/TEPELİK	
Yükseklik	25
En	30
Çap	94

SERLEVHA
Şefâ'ati li-ehl'l-kebâiri min ümmeti (Tuğra şeklinde)
KİTABE
Ey Kerîm-i lâ yezâl kıl meskenim bâğ-ı cennat Razıyam emrine yâ Râb eyledim teslîm-i cân Haifâ ki şu cihâanda tûl-i ömür sürmedim Rihlet etdim hey meded bu dehr-i fâniden heman Semt-i kabrimi ziyâret eyleyen ihvânımız Rûhiçün hasbeten lillâh tilâvet ideler Kur'ân Afv kıl cürmüm ilahi cümleden sen Rahîmsin Rûz-ı mahşerde şeff'im ola ol Fahr-i cihân Bin iki yüz on dokuz senesi mevtim tarihi Terk edüp dünyâ yüzün kıldım kara yerde mekân Merhûm ve mağfûrun leh Murâd Hân zâde Mehmed Bey rûhiçün el-Fâtîha Sene, 1219 Fi 10 B
FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 13 satırlık sütlüs kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerine düsey çizgilere sahip kâtibi kavuk oturtulmuştur. Tuğra şeklinde istiflenmiş serlevhanın kenarında gül motifine yer verilmiştir.

MEZAR TAŞI NO	10
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-91)
KİME AİT OLDUĞU	RESUL OĞLU HALLAÇ İBRAHİM AĞA
TARİHİ (H/M)	1220/1805
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/DARDAĞAN
ÖLÇÜLER	
GENEL	
Yükseklik	123
En	32
Kalınlık	10
BOYUN	
Yükseklik	13
En	17
Çap	47
BAŞLIK/TEPELİK	
Yükseklik	28
En	30
Çap	93

SERLEVHA
Huve'l Bâkî
KİTABE
Beni kıl mağfîret ey Rabb-i Yezdân Bi-hakk-ı arş-ı a'zam nûr-ı Kur'an Gelüp kabrim ziyâret eden ihvân Okuyalar rûhuma bir Fatiha ihsân Merhûm Resul oğlu Hallac İbrahim Ağa ruhuna Fatiha Sene 1220
FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, serlevha ile beraber 8 satırlık sütlüs kitabeye sahiptir. Kısa ve silindirik tutulan boyun kısmı ve dardağan başlık ile tamamlanmıştır. Tuğra şeklinde istiflenmiş serlevhanın kenarında gül motifine yer verilmiştir.

MEZAR TAŞI NO	11
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-51)
KİME AİT OLDUĞU	MUSA OĞLU MEHMED
TARİHİ (H/M)	17 ŞEVVAL 1220/6 OCAK 1806
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/DARDAĞAN
ÖLÇÜLER	
GENEL	
Yükseklik	150
En	34
Kalınlık	12
BOYUN	
Yükseklik	11
En	17
Çap	46
BAŞLIK/TEPELİK	
Yükseklik	28
En	30
Çap	92

SERLEVHA
Huve'l Hallâku'l Bâkî
KİTABE
Beni kıl mağfîret ey Rabb-i Yezdân Bi-hakk-ı arş-ı a'zam nûr-ı Kur'an Gelüp kabrim ziyâret eden ihvân Edeler rûhuma bir Fatiha ihsân Merhûm ve mağfûr el-muhtâc İlârahmeti Rabbihî'l-Gafûr Musa oğlu Mehmed rûhuna el-Fâtîha Sene 1220 Fi 17 L
FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, serlevhanın dışında 8 satırlık sütlüs kitabeye sahiptir. Dardağan başlık ile sonlandırılan taşın boyun kısmı kısa ve silindirik. Üzerinde herhangi bir süsleme öğesi bulunmamaktadır.

MEZAR TAŞI NO	12		SERLEVHA	
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SOL)		KIRIK	
KİME AİT OLDUĞU	İBRAHİM EFENDİ		KİTABE	
TARİHİ (H/M)	1221/1806			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			Merhûm ve mağfûr İbrahim
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?			Efendi rûhuna el-Fâtiha
ÖLÇÜLER				Sene 1221
GENEL				
Yükseklik	43			
En	30			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik			KIRIK	
En				
Çap				
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik				
En		KIRIK		
Çap				

Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahidenin üst kısmı kırılmış olduğu için serlevhası ve başlığı tespit edilememiştir. Yatay düzende istiflenmiş süslü karakterli 3 satırlık kitabeye sahip olan taşın herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

MEZAR TAŞI NO	13		SERLEVHA	Huve'l Bâki
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SAĞ-7)		KİTABE	
KİME AİT OLDUĞU	ABDULLAH AĞA OĞLU MUSTAFA AĞA			Hasretâ kim rûz şeb etmektedir hep âh zâr
TARİHİ (H/M)	1221/1806			Cümle cürmün afv ede ol Perverdgâr
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			Felekten almadan kâmm dünyadan ukbâya
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK			Vefâdâr olmayıp ömrü yetişi dâr-ı ukbâya
ÖLÇÜLER				Beni davet edip izz-i huzûra câme-hâbımdan
GENEL				Tehî-dest varmağî fikr eyledim ol dem hicâbımdan
Yükseklik	142			Ordulu Şeyh-zâde Abdullah Ağa'nın oğlu
En	35			Mustafa Ağa'nın rûhuna el-Fâtiha
Kalınlık	12			Sene 1221
BOYUN				
Yükseklik	10			
En	16			
Çap	49			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	26			
En	26			
Çap	82			

Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, serlevhanın yanı sıra 9 satırlık süslü kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerinde katibi kavuk yükselmektedir. Serlevhayı çevreleyen yuvarlak kemer yayının üzerine kabuksu formlu akant yaprağı, bunun her iki kenarına ise gül motifi kabartılmıştır.

MEZAR TAŞI NO	14		SERLEVHA	Şefâ'ati li-ehl'l-kebâri min ümmeti (Tuğra şeklinde)
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-33)		KİTABE	
KİME AİT OLDUĞU	ZAİM ES-SEYYİD YAHYA AĞA			Çü bildin fânî dünyayı bî-vefâdır
TARİHİ (H/M)	1222/1807			Âna meyl etmen ayn-ı hatâdır
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			Zirih-püş eylesen cümle vücûdun
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK			Rehâ yoktur eccl âhen-rübâdır
ÖLÇÜLER				Tehî-dest gittiğime bu fenâdan
GENEL				İki taş ile döğüşem revâdır
Yükseklik	151			Veli kat-ı ümid etmem Hudâ'dan
En	32			Şeff'im çün Muhammed Mustafa'dır
Kalınlık	12			Merhûm ve mağfûrun leh Yeni Zaîm
BOYUN				zâde Zaîm es-Seyyid Yahya Ağa
Yükseklik	12			Rûhuna rızâen lillâhî'l-Fâtiha
En	14			Sene 1222
Çap	50			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	26			
En	25			
Çap	83			

Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, tuğra şeklinde istiflenmiş serlevhaya ve 12 satırlık süslü kitabeye sahiptir. İnce ve silindirik formlu boyun kısmının üzerine katibi kavuk oturtulmuştur. Üzerinde herhangi bir süsleme öğesi bulunmamaktadır.

MEZAR TAŞI NO	15		SERLEVHA	Huve'l Bâki
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-148)		KİTABE	Lütfün ile meskenim kıl cennet yâ Kerim Cürmümü afv et İlahi cümleden sensin Rahim Emr-i Bâri böyle iniş gençliğime doymadım Erdi mat'ünen eccl soldurdu nazik tenim Almadım dünyâ murâdın nâ-murâd oldum bugün İyâl evlâdım çekeler tâ kıyâmet hasretim Merhûm Alemdâr-zâde Mehmed Ağa Rûhuna Fâtîha Sene 1222 Fi 6 Za
KİME AİT OLDUĞU	ALEMDAR OĞLU MEHMED AĞA		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, serlevha ve 9 satırlık süslü kitabeye sahiptir. Dardağan başlığa sahip taşın kenarında kırılmalar mevcuttur. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	6 ZİLKADE 1222/5 OCAK 1808			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/DARDAĞAN			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	104			
En	30			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	10			
En	12			
Çap	40			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	23			
En	26			
Çap	72			

MEZAR TAŞI NO	16		SERLEVHA	Huve'l Bâki
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-31)		KİTABE	Uçurdum mürğ-ı cânım dünyâ sarayından İşiten cümle ahbâbım fırâkımdan diye eyvâh Hudâ'nın emri böyle razyam fermânna her ân Buyursun cümle ahbâbım rûhum için cennete lillâh Dikkat ile nazar eyle şu mezarım taşına Akıl isen gâfil olma aklını al başına Salnıp gezerdim her dem bak ne geldi başıma Akîbet türâb oldum taş dikteler başıma Görelâli İsmail Ağa-zâde merhûm ve mağfûr ilâ rahmeti Rabbihi'l-Gafûr el-Hâc Hasan Reis'in rûhiçün bi-hürmeti El-Fatiha Sene 1223
KİME AİT OLDUĞU	GÖRELELİ İSMAIL AĞA OĞLU HACI HASAN REİS		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, serlevha ve 13 satırlık süslü kitabeye sahiptir. İnce silindirik formulu boyun ve makdem başlık ile tamamlanan taşın serlevhasını çevreleyen yuvarlak kemer yayının üzerine ortasında inci tanesi bulunan realist istiridye kabuğu, bunun her iki yanına ise gül motifini kabartılmıştır.
TARİHİ (H/M)	1223/1808			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/MAKDEM			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	157			
En	34			
Kalınlık	12			
BOYUN				
Yükseklik	13			
En	14			
Çap	45			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	20			
En	36			
Çap	90			

MEZAR TAŞI NO	17		SERLEVHA	El-Bâki
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-107)		KİTABE	Cün eccl geldi ana olmaz aman Cürmünü afv eyleye Rabbü'l-Mennân Mağfîret kıl olmasun hali yaman Mazhâr-ı nûr-ı şefâ'at kıl her zaman Gorgor-zâde merhûm ve mağfûr Hüseyin Ağa rûhuna Fâtîha 1224
KİME AİT OLDUĞU	GORGORZADE HÜSEYİN AĞA		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, serlevha ile beraber 8 satırlık süslü kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerine dardağan başlık oturtulmuştur. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	1224/1809			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/DARDAĞAN			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	113			
En	28			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	9			
En	13			
Çap	42			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	23			
En	23			
Çap	73			

MEZAR TAŞI NO	18		SERLEVHA	Şefâ'ati li-ehl'l-kebâiri min ümmeti (Tuğra şeklinde)
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-47)		KİTÂBE	Olacak ferman-ı Hak ister icabet da'vete Emrine mutî' olan cümle ererler izzete Azm edip bekâ mülküne bir merd-i sahî El çekip fânî cihândan erdî kurb-i rahmete Hayatında rûz (u) şeb ikrâm ederdî âleme Hânesinde nice mihmân el sunardî ni'mete Trabzon zuamâlarından eyâlet-i muhtârîdan Hellâlcî Alemdâr-zâde merhûm ve mağfûr Za'im es-Seyyid Ahmed Ağa Rûhiçün el-Fâtîha Sene, 1224 Fi 25 ?
KİME AİT OLDUĞU	ZAIM ES-SEYYİD AHMED AĞA		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, tuğra şeklinde istiflenmiş serlevhaya ve 11 satırlık süslü kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerine katibi kavuk oturtulmuştur. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	1224/1809			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	148			
En	36			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	13			
En	18			
Çap	55			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	28			
En	34			
Çap	98			
MEZAR TAŞI NO	19		SERLEVHA	KIRIK
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SOL-44)		KİTÂBE	
KİME AİT OLDUĞU	HACI İBRAHİM AĞA OĞLU ES-SEYYİD AHMED AĞA			
TARİHİ (H/M)	1 SAFER 1224/18 MART 1809			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	66			
En	34			
Kalınlık	12			
BOYUN				
Yükseklik				
En	KIRIK			
Çap				
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik				
En	KIRIK			
Çap				
MEZAR TAŞI NO	20		SERLEVHA	Huve'l Bâkî
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-87)		KİTÂBE	El-merhûm el-mağfûr el-muhtâc ilâ rahmeti Rabbihî'l-Gafûr Ahmed Efendi bin Bekir Efendî eş-şehîr bi-Kassâb zâde Kal'anümâvî Rûhiçün el-Fâtîha Fâtîha 1224 Fi 6 S
KİME AİT OLDUĞU	KASSABZADE BEKİR EFENDİNİN OĞLU AHMED EFENDİ		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 8 satırlık talik kitabeye sahiptir. Serlevhanın uzantısı şeklinde ilerleyen boyun kısmının üzerine tarikat tacı yerleştirilmiştir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	6 SAFER 1224/23 MART 1809			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/TARİKAT TACI			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	122			
En	33			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	14			
En	16			
Çap	45			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	22			
En	30			
Çap	87			

MEZAR TAŞI NO	21		SERLEVHA
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SAĞ-6)		Huve'l Hallâku'l Bâki
KİME AİT OLDUĞU	TEKFURÇAYIRI CAMİİ İMAMI HACI HAFIZ MUSTAFA EFENDİ		KİTABE
TARİHİ (H/M)	15 ZİLKADE 1224/22 ARALIK 1809		Hâzâ kabru'l-merhûmi ve'l mağfûr
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		el-muhtâc ilâ rahmeti Rabbihî'l- Gafûr
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/NEZKEB		el-Hâc Hafız Mustafa Efendi
ÖLÇÜLER			ehl-i İmam bi-câmi-i Tekfurçayır
GENEL			rûh-ı şerîfi için ve kâffe-i ehl-i
Yükseklik	144		imân ervâhi için rızâen lillâhi
En	34		te'âlâ bi-hurmeti'l- Fâtîha
Kalınlık	10	Sene 1224 15 Zâ	
BOYUN		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	
Yükseklik	6	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, serlevha dışında	
En	16	8 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Taş, nezkeb tipi serpuşla	
Çap	51	tamamlanmıştır. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi	
BAŞLIK/TEPELİK		bulunmamaktadır.	
Yükseklik	27		
En	32		
Çap	91		

MEZAR TAŞI NO	22		SERLEVHA
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-44)		YOKTUR
KİME AİT OLDUĞU	SARRAÇ HACI MUSTAFA AĞA		KİTABE
TARİHİ (H/M)	1225/1810		Küll-u nefsin zâikatu'l mevt
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		summe ileynâ turceîn
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/MAKDEM		El-merhûm el-mağfûr el-muhtâc
ÖLÇÜLER			ilâ rahmeti Rabbihî'l- Gafûr
GENEL			Sarrac el-Hâc Mustafa
Yükseklik	153		Ağa rûh-ı şerîfi için ve kâffe-i
En	31		ehl-i imân ervâhi için
Kalınlık	12	rızâen lillâhi te'âlâ'l- Fâtîha	
BOYUN		Sene 1225	
Yükseklik	13	FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	
En	15	Ankebut suresi 57. ayet ile başlayan kitabe 9 satırdır ve sülüs	
Çap	46	karakterlerle yazılmıştır. Serlevhası bulunmayan şahidenin	
BAŞLIK/TEPELİK		başlığı makdemdir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi	
Yükseklik	18	bulunmamaktadır.	
En	36		
Çap	90		

MEZAR TAŞI NO	23		SERLEVHA
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-18)		Huve'l Hallâku'l Bâki
KİME AİT OLDUĞU	HACI MEHMED EFENDİNİN OĞLU HAFIZ HACI AHMED EFENDİ		KİTABE
TARİHİ (H/M)	3 ZİLKADE 1225/30 KASIM 1810		Merhûm ve mağfûr el-muhtâc
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		ilâ rahmet-i Rabbihî'l- Gafûr
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/NEZKEB		Hafızu'l Kur'ân el-Hâc
ÖLÇÜLER			Ahmed Efendi İbn'ül-Hâc
GENEL			Mehmed Efendi rûh-ı tayyibe
Yükseklik	176		leri için ve kâffe-i ehl-i
En	38		imân ervâhi için
Kalınlık	12	rızâen lillâhi te'âlâ'l- Fâtîha	
BOYUN		Sene 1225 Fî Zilkâ'de 3	
Yükseklik	13	FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	
En	17	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, serlevha dahil 9	
Çap	55	satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerine	
BAŞLIK/TEPELİK		nezkeb tipi başlık oturtulmuştur. Serlevhayı çevreleyen	
Yükseklik	30	yuvarlak kemer yayının üzerinde kabuksu akant yapraklarına	
En	32	ve gül motiflerine yer verilmiştir.	
Çap	100		

MEZAR TAŞI NO	24		SERLEVHA	YOKTUR
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-112)		KİTABE	Beni kıl mağfîret ey Rabb-i Yezdân Bi-hakk-ı arş-ı a'zam nûr-ı Kur'an Gelîp kabrim ziyaret eden ihvân Edeler rûhuma bir Fâtîha ihân Kal'â-nûmalı Emir ali oğlu Merhûm Seyyid el-Hâc İsmail Rûhiçün Fâtîha Sene 1226
KİME AİT OLDUĞU	EMİR ALİ OĞLU SEYYİD HACI İSMÂİL EFENDİ		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 8 satırlık kitabeye, kısa ve şişkince bir boyuna ve dardağan başlığa sahiptir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	1226/1811			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/DARDAĞAN			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	115			
En	30			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	9			
En	15			
Çap	47			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	25			
En	30			
Çap	83			

MEZAR TAŞI NO	25		SERLEVHA	KIRIK
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SAĞ-16)		KİTABE	Küllü nefsin fâniyeh fâllahu hayyun lâ yemût Olacak ferman-ı Hak ister icabet da'vete Meskenim kıl bâğ-ı cenette rahmetinle yâ Vedûd Merhûm ve mağfûr el-muhtâc ilâ Rahmet-i Rabbihî'l-Gafûr Hallâc-zâde Mehmed Monla Ağa Allahummağfîr (lehu) ve ilâ men karae ileyhi sûretü'l-Fâtîha Sene 1226
KİME AİT OLDUĞU	HALLAC OĞLU MEHMED MONLA AĞA		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahidenin üst kısmı kırıktır, mevcut haliyle yatay düzende 9 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	1226/1811			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	105			
En	40			
Kalınlık	12			
BOYUN				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				

MEZAR TAŞI NO	26		SERLEVHA	Huve'l Hallâku'l Bâki
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-96)		KİTABE	Ziyâretten murâd bir du'âdır Bugün bana ise yarın sanadır Merhûm ve mağfûr el-muhtâc ilâ rahmet-i Rabbihî'l- Gafûr Dindeban Memiş Beşe'nin Rûhiçün rızâen lillâhi te'âlâ bi-hurmeti'l-Fâtîha Sene 1226
KİME AİT OLDUĞU	DİDEBAN MEMİŞ BEŞE		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, serlevha dahil 9 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Boyun ve başlık kısmı kırık olduğu için türü tespit edilememiştir. Serlevhayı çevreleyen yuvarlak kemer yayının üzerinde ortasında inci tanesi bulunan istirdiye kabuğuna, bunun her iki yanında uçları volütlü C kıvrımlarına ve gül motifine yer verilmiştir.
TARİHİ (H/M)	1226/1811			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	120			
En	42			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				

MEZAR TAŞI NO	27		SERLEVHA
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SAĞ-55)		KIRIK
KİME AİT OLDUĞU	MEHMED EFENDİ		KİTABE
TARİHİ (H/M)	1226/1811		
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?		
ÖLÇÜLER			
GENEL			
Yükseklik	52		
En	38		
Kalınlık	12		
BOYUN			
Yükseklik	KIRIK		
En			
Çap			
BAŞLIK/TEPELİK			
Yükseklik	KIRIK		
En			
Çap			
			Nakşibendiyye'den merhûm ve mağfûr Mehmed Efendi Rûhi için el-Fâtiha Sene 1226
			FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
			Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahidenin üst kısmı kırıktır, mevcut haliyle yatay düzende tarih satırı ile birlikte 4 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.

MEZAR TAŞI NO	28		SERLEVHA
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-8)		Huve'l Hallâku'l Bâki
KİME AİT OLDUĞU	ÇINKILLIZADE ŞUAYB AĞANIN OĞLU ZAİM MEHMED AĞA		KİTABE
TARİHİ (H/M)	1226/1811		
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK		
ÖLÇÜLER			
GENEL			
Yükseklik	193		
En	38		
Kalınlık	10		
BOYUN			
Yükseklik	11		
En	16		
Çap	49		
BAŞLIK/TEPELİK			
Yükseklik	30		
En	34		
Çap	98		
			Ne tîz şâh-ı güher-pâre erîşdi emr-i Rabbânî Ki ülfet bağ-ı rengini kodu ahbâb(u) yârânî Hezârân dâd elinden ey ecel necline gâyet yok Sipâh leşkerin arzu eder hem cân hem cânânî Ne çeşm yaşma rahmeyleden ne cism-i pür-nûra Hemân ol bâde-i nişin sunup kıyasın arslanî Zemîn hâne-i cismân(dır) temennimiz budur senden Çerâğ (u) şem'i pür-nûrun yakup gösterme zindânî Çmkılı-zâde Şu'ayb Ağa'nın mahdûmu merhûm ve mağfûr Za'im Mehmed Ağa'nın rûhiçün el-Fâtiha Sene 1226
			FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
			Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, serlevha ile birlikte 13 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerinde katibi kavuk yükselmektedir. Serlevhanın üzerinde ortasında inci tanesi bulunan istiridye kabuğuna, bunun her iki yanında uçları volütlü C kıvrımlarına, yarım palmetlere ve goncagül motiflerine yer verilmiştir. Kitabenin ölümün genç yaşta gerçekleştiğine dair verdiği bilgi, güllerin açmamış formda kabartılmasını anlamlı kılmaktadır.

MEZAR TAŞI NO	29		SERLEVHA
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SAĞ-17)		KIRIK
KİME AİT OLDUĞU	SERDENGEÇTİ AĞASI KARA ALİ OĞLU ALEMDAR MEMİŞ AĞA		KİTABE
TARİHİ (H/M)	1 MUHARREM 1226/26 OCAK 1811		
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?		
ÖLÇÜLER			
GENEL			
Yükseklik	93		
En	39		
Kalınlık	12		
BOYUN			
Yükseklik	KIRIK		
En			
Çap			
BAŞLIK/TEPELİK			
Yükseklik	KIRIK		
En			
Çap			
			(kırıktr)evladı..... Kimi hasret kimi firkâtle evvâh Gelip ansız ecel gaffletle old... (kırıktr) Çıkıp giti bu rûhu murg nâ-gâh Ferâmûş etmesin evlâd ahbâb Okuyup ayeti hem kul huvallah İlâhi rahmet (u) lütfunla muhtâc Şefi olsun şefâ'at kâni hem-râh Serdengeçti ağası merhûm ve mağfûr Kara Ali- zâde Alemdar Memiş Ağa'nın Rûhuna el-Fâtiha Sene 1226 Gurre M
			FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
			Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahidenin üst kısmı kırıktır, mevcut haliyle yatay düzende tarih satırı ile birlikte 12 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.

MEZAR TAŞI NO	30		SERLEVHA	Huve'l Bâki
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-100)		KİTÂBE	İlâhî afv kıl cürmüm ki âleme sultân
KİME AİT OLDUĞU	AKÇALLI HACI İBRAHİM		Gafûr ismine muhtâcım oluptur nemde çok isyân	
TARİHİ (H/M)	1 REBİÜLAHİR 1226 25 NİSAN 1811		Ecel nâ-gâh bize câmu içirdi âhiri hayfân	
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		Ne çâre bî-vefâ dînya ki küllü men aleyhâ fân	
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/MAKDEM		Ferâmûş etmesin ahabbâ bizi hayır dualardan	
ÖLÇÜLER			Okusunlar rûhuma kul huvallah âyeti	
GENEL			Merhûm ve mağfûr Akçallı el-Hâc	
Yükseklik	118		İbrahim rûhuna rızâen lillâhi Fâtiha	
En	36		Sene 1226 Fî Gurre Re	
Kalınlık	10	FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ		
BOYUN		Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 10 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerine makdem başlık oturtulmuştur. Sarıgım üzerinde aşağı yönlü kırılmış görüntüsü sunar şekilde gül dalı kabartılmıştır.		
Yükseklik	11			
En	17			
Çap	44			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	17			
En	32			
Çap	90			

MEZAR TAŞI NO	31		SERLEVHA	Huve'l-Hayyu'l-Bâki
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SAĞ-1)		KİTÂBE	Dâr-ı dünyada civân iken gezerdim bir zamân
KİME AİT OLDUĞU	PAZARKAPI CAMİİ MÜEZZİNİNİN OĞLU İSMAİL EFENDİ		Yirmi yasında erdi ecel etti yerim bâğ-ı cinân	
TARİHİ (H/M)	ŞABAN 1226/AĞUSTOS 1811		Fâni dünyadan murâd almadım terkettim	
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		Nâ-gehân bir derde düşüm bulmadım asla devâ	
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK		Bi-karar etti nihâl-i ömrümü bâd-i ecel	
ÖLÇÜLER			Hayflar kim tâzelik hâlinde vebâya oldum mübtelâ	
GENEL			Rûhlet ettim mülk-i fânidin bekâ gül-zârına	
Yükseklik	185		Gerçi oldum gençliğimde hânâmından cüdâ	
En	38		Pazarkapı (Camii) Müezzini el-Hâc Hüseyin	
Kalınlık	10	Efendinin mahdûmu cennet-mekân merhûm		
BOYUN		İsmail Efendi'nin rûhiçün		
Yükseklik	11	el-Fâtiha Sene 1226		
En	16	FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ		
Çap	47	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 13 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerinde katibi kavuk yükselmektedir. Serlevhanın üzerinde ortasında inci tanesi bulunan istiridye kabuğuna, bunun her iki yanında uçları volütülü S kıvrımlarına, yarım palmetlere ve gül motiflerine yer verilmiştir.		
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	30			
En	30			
Çap	90			

MEZAR TAŞI NO	32		SERLEVHA	Huve'l-Hayyu'l-Bâki
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-41)		KİTÂBE	Çeküp el dâr-ı dünyâdan edüp azm-i bekâ
KİME AİT OLDUĞU	HACI İBRAHİM OĞLU AHMED AĞA		Eyvâh gelüp bâd-i ecel soldurdu	
TARİHİ (H/M)	13 RECEP 1226/3 AĞUSTOS 1811		Bu nâzik tenim eyvâh uçurdum murg-i cânım âkıbet cismim yuvasından	
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		İşiden cümle ahabbâim firâkımdan diye eyvâh	
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK		Hudâ'nın emri böyle, râzıyım fermânına her an	
ÖLÇÜLER			Kırâat edeler İhlâs rûhiçün hasbeten tillâh	
GENEL			Merhûm ve mağfûr el-Hâc İbrâhim	
Yükseklik	152		zâde Ahmed Ağa rûhiçün Fatiha	
En	30		Sene 1226 Fî 13 B	
Kalınlık	12	FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ		
BOYUN		Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 11 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerinde katibi kavuk yükselmektedir. Serlevhanın üzerinde kabuksu akant yapraklarına, bunun her iki yanında ise gül motiflerine yer verilmiştir.		
Yükseklik	10			
En	14			
Çap	43			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	27			
En	30			
Çap	80			

MEZAR TAŞI NO	33		SERLEVHA	Huve'l Bâkî
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-80)		KİTABE	Beni kıl mağfîret ey Rabb-i Yezdân. Bi-hakk-ı ism-i a'zam nûr-ı Kur'an. Gelüp kabrimi ziyaret eden ihvân Edeler rûhuma bir Fâtiha ihsân el-Hâc Abdullah Efendi zâde merhûm Mehmed Emin Efendi'nin rûhuna Fâtiha Sene 1226 Gurre Z
KİME AİT OLDUĞU	HACI ABDULLAH EFENDİ OĞLU MEHMED EMİN EFENDİ		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 10 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerinde katibi kavuk yükselmektedir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	1 ZİLHİCCE 1226/17 ARALIK 1811			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	128			
En	28			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	10			
En	13			
Çap	49			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	22			
En	27			
Çap	78			

MEZAR TAŞI NO	34		SERLEVHA	KIRIK
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-126)		KİTABE	Bir gül-i gonca idim açılmadan... cihâmî terk edüp cennet-i a'lâyî buldum.Fezâlî Oglu mahdumu merhûm Tîmyâl Rûhuna Fâtiha. Sene 1227
KİME AİT OLDUĞU	FEZALIOĞLUNUN OĞLU TİMYAL		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahidenin üst kısmı kırılmış olduğu için başlığı tespit edilememiştir. 6 satırlık sülüs kitabeye sahiptir.Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	1227/1812			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	50			
En	23			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik			KIRIK	
En				
Çap				
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik		KIRIK		
En				
Çap				

MEZAR TAŞI NO	35		SERLEVHA	Huve'l Bâkî
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SOL-9)		KİTABE	Yâ ilâhî gelmişem divânna rahm et bana Meskenim kil lütfun ile yâ Hudâ cennet bana Taşım üzre yazalar kim nâ-murâd Kâmil Ağa Ben karındaşımın ayrı düştüm yasımı tutsun Ağlasın her zaman vâlidem tutsun yasımı ağlasın Her dem her zaman hasretâ fâni cihânda tül-i ömür sürmedimtaktır bu imiş tâ ezelden bilmedim Hak'tan bana lütf (u) inâyet eylesin Karındaşım Mehmed yerime vekâlet eylesin Gençliğine doymayan merhûm Genç Osman oğlu Kâmil Ağa'nın rûhuna Fâtiha Sene 1227
KİME AİT OLDUĞU	GENÇ OSMAN OĞLU KÂMİL AĞA		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 13 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Üst kısmı kırılmıştır. Serlevhanın üzerinde ortasında inci tanesi bulunan istiridyeye kabuğuna, bunun her iki yanında uçları volütlü S kıvrımlarına ve gül motiflerine yer verilmiştir.
TARİHİ (H/M)	1227/1812			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	110			
En	35			
Kalınlık	12			
BOYUN				
Yükseklik			KIRIK	
En				
Çap				
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik		KIRIK		
En				
Çap				

MEZAR TAŞI NO	36		SERLEVHA	Huve'l Bâki
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-120)		KİTABE	Yâ ilâhi ol mübarek ism-i pâkin izzeti Hem Rasûlün Fahr-i âlem Şâh-ı Kevneyn hürmeti Eyle kabrin ravza-i cennet yâ ilâhe'l-âlemin Gece gündüz eylesünler hürî gilmân hizmeti. Şeyhul-Kurrâ Ya'kub Efendi'nin rûhuna el-Fâtiha Sene 1227
KİME AİT OLDUĞU	ŞEYHÛLKURRA HACI YAKUB EFENDİ		FORM VE SÛSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 8 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Üst kısmı kırılmıştır. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	1227/1812			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BASLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	100			
En	32			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				
BASLIK/TEPELİK				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				

MEZAR TAŞI NO	37		SERLEVHA	YOKTUR
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-146)		KİTABEgül gibi fasl-ı bahâr eyyâm-ı cismin Zuhûr etdi dilâ bu bi-vefâya nergisi çeşmim Ecel hârî sunup destin harâbe eyledi.... Dirîğâ hey meded ke'sin dolusun zehrile içdim Erişdi kâmmı almadım cihânda genc iken bana Hayf kim nâ-murâd oldum sivâdan el çeküp gitdim Edüben el-vedâ çıkan aradan cümle ihvânım Atam anam yanup şem'(ü) çerâğa zıkr edüp ismim Hudâyâ fazl (u) lutfuna kerem kil yâ Ganî Gaffâr Sana yüz tutuben geldim senin afvına muhtâcım Abdülkerim Ağa-zâde merhûm ve magfûr mat'ünen vefât eden es-Seyyid Pir Mehmed'in rûhuna el-Fâtiha. Sene 1227
KİME AİT OLDUĞU	ABDULKERİM AĞA OĞLU SEYYİD PİR MEHMED		FORM VE SÛSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 15 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Üst kısmı kırılmıştır. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	1227/1812			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BASLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	100			
En	34			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				
BASLIK/TEPELİK				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				

MEZAR TAŞI NO	38		SERLEVHA	KIRIK
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SOL)		KİTABE	Medine-i Trabzon ka'asının Topçu-başısı merhûm ve magfûr Ali Ağa'nın rûhiçün Fâtiha Sene 1227 Gurre N
KİME AİT OLDUĞU	TRABZON KALESİ TOPÇUBAŞISI ALİ AĞA		FORM VE SÛSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 5 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Üst kısmı kırılmıştır. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	1 RAMAZAN 1227 8 EYLÛL 1812			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BASLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	56			
En	30			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				
BASLIK/TEPELİK				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				

MEZAR TAŞI NO	39		SERLEVHA	
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-38)		YOKTUR	
KİME AİT OLDUĞU	BEDESTEN KETHÜDASI OĞLU REŞİD AĞA		KİTABE	
TARİHİ (H/M)	9 RAMAZAN 1227/16 EYLÜL 1812		Yâ ilâhi gelmişim divânına rahm et bana	
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		Rahmetin deryası boldur bu kulun gark et âna	
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK		Taşım üzre yazalar kim nâ-mürâd Reşid Ağa	
ÖLÇÜLER			On sekiz yaşında girmiş bu gül ten toprağa	
GENEL			Almadım dünya murâdın nâ-murâd oldum hemân	
Yükseklik	155		Sevgilimden ayrı düştüm vermedi tâ'ün amân	
En	36		Gel civânım tutagör yasımı ağla dem-be-dem	
Kalınlık	10		Cümleniz Hakk'a emânet eyleyüben giderim	
BOYUN			Bir civân tâze nihâlin merkadir bu mezâr	
Yükseklik	11		Hâkile yek-sân edüp nazik tenini rûzgâr	
En	18		Lütfeyle meskenim kıl yâ Hudâ bağ-ı cinân	
Çap	56		Umarm rûz-ı mahşerde şefâ'at yâ Resulallah	
BAŞLIK/TEPELİK		Merhûm ve magfûr Bedesten Kethudası-zâde		
Yükseklik	25	Reşid Ağa'nin rûhuna el-Fâtiha		
En	30	Sene 1227 Fî 9 N		
Çap	93	FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ		
		Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahidenin kitabesi 15 satırdır ve süslü yazı stiline sahiptir. Boyun kısmının üzerinde katibi kavuk yükselmektedir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.		

MEZAR TAŞI NO	40		SERLEVHA	
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-9)		Şefâ'ati li-ehl'l-kebâiri min ümmeti (Tuğra şeklinde)	
KİME AİT OLDUĞU	ALİCAN OĞLU TEMEL MEHMED AĞA		KİTABE	
TARİHİ (H/M)	21 RAMAZAN 1227/28 EYLÜL1812		Ne ümmid eyledin verir veren bu mihnet-âbâda	
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		Bilürken kimseler bâki degil bu dâr-i dünyâda	
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK		Dilâ sen âyet-i Lâ taknatî'dan hisse aldinsa	
ÖLÇÜLER			Yapış habl-i metine bul safâyîl dâr-I ukbâda	
GENEL			Sigindim sana yâ Rab senden öze bir penâhum yok	
Yükseklik	190		Bu teng (u) târ kabr içre erişmez kimse imdâda	
En	38		Murâdi târih-i kabri dedi yâ Vâhibe'l-âmâl	
Kalınlık	12		Suçun afv eyle ver mesken buna fûrdevs-i a'lâda	
BOYUN			Merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti Rabbihi'l-Gafûr	
Yükseklik	10		Âli-cân-zâde Temel Mehmed Ağa rûhuna Fâtiha	
En	20		Sene 1227 Fî 21 N	
Çap	60		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	
BAŞLIK/TEPELİK		Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, tuğra şeklinde istiflenmiş hadis serlevhaya ve 11 satırlık süslü kitabeye sahiptir. Serlevha üzerinde yükselen boyun kısmının üzerine katibi kavuk oturtulmuştur. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.		

MEZAR TAŞI NO	41		SERLEVHA	
BULUNDUĞU YER	6. ADA		Şefâ'ati li-ehl'l-kebâiri min ümmeti (Tuğra şeklinde)	
KİME AİT OLDUĞU	MURADHANOĞLU MUSTAFA BEY		KİTABE	
TARİHİ (H/M)	1 MUHARREM 1228/ 4 OCAK 1813		Âh kim bu âlem içre ben de şâdân olmadım	
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR		Çâresiz derde esirim def'a imkân bulmadım	
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK		Geçdi ömrüm görmedim sıhhat yüzün	
ÖLÇÜLER			Bir misâfir gibi geldim ben de mihmân oldum	
GENEL			Ya ilâhi sen bilürsin gayri sendendir meded	
Yükseklik	200		Yüzün dergâhına sürmekden a'lâ bulmadım	
En	37		Merhûm ve magfûr Murâd Hân	
Kalınlık	13		zâde Mustafa Bey ibn-i Bekir	
BOYUN			Bey'in rûhiçün el-Fâtiha	
Yükseklik	15		Sene 1228 Gurre M	
En	10		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	
Çap	52		Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, serlevha dahil 11 satırlık süslü kitabeye sahiptir. Serlevha üzerinde yükselen boyun kısmının üzerine katibi kavuk oturtulmuştur. Tuğra şeklinde istiflenmiş serlevhanın köşesinde gül motifi kabartılmıştır.	
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	25			
En	30			
Çap	92			

MEZAR TAŞI NO	42
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-165)
KİME AİT OLDUĞU	ABANOSOĞLU TOSUN HASAN AĞA
TARİHİ (H/M)	15 ŞABAN 1229/2 AĞUSTOS 1814
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR
GÖVDE/BASLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK
ÖLÇÜLER	
GENEL	
Yükseklik	190
En	42
Kalınlık	12
BOYUN	
Yükseklik	12
En	18
Çap	55
BASLIK/TEPELİK	
Yükseklik	23
En	34
Çap	104

SERLEVHA
Şefâ'ati li-ehl'l-kebâiri min ümmeti (Tuğra şeklinde)
KİTÂBE
Âh elinden ey eccl aldın beni Kim kara yer içre yek-sân eyledin beni Bunca yıllar derde dermân bulmadım Âkibet bagrımı pîryân eyledin Hâke saldın çün vücûdum n'eyleyim Ehli evlâdımı gîryân eyledin Ağlasın dostum olanlar kim bana Kaddimi бүктүн benim sen kâr-i efgân eyledin Okuyup tarihimi seng-i mezârmda benim Trabzon ağvâtından Abanos-zâde Tosun Hasan Ağa'nin rûhiçün el-Fâtiha Sene 1229 15 Fi Ş
FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, tuğra şeklinde istiflenmiş serlevhaya ve 12 satırlık süslü kitabeye sahiptir. Serlevha üzerinde yükselen boyun kısmının üzerine katibi kavuk oturtulmuştur. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.

MEZAR TAŞI NO	43
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-63)
KİME AİT OLDUĞU	KARA HACI HÜSEYİN AĞA
TARİHİ (H/M)	1229/1814
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR
GÖVDE/BASLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/SARIKLI FES
ÖLÇÜLER	
GENEL	
Yükseklik	140
En	36
Kalınlık	12
BOYUN	
Yükseklik	10
En	16
Çap	50
BASLIK/TEPELİK	
Yükseklik	23
En	28
Çap	88

SERLEVHA
Huve'l Hallâku'l Bâki
KİTÂBE
Beni kil mağfîret ey Rabb-i Yezdân Bi-hakk-ı arş-ı a'zam nür-i Kur'an Gelüp kabrim ziyaret eden ihvân Edeler rûhuma bir Fatiha ihsân Merhûm ve mağfûr el-muhtâc ilâ rahmeti Rabbih'l-Gaffûr Kara el-Hâc Hüseyin Ağa'nın rûhuna rızâen lillâh'l-Fâtiha Sene 1229
FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 10 satırlık süslü kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerine sarıklı fes oturtulmuştur. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.

MEZAR TAŞI NO	44
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-165)
KİME AİT OLDUĞU	ÜÇÜNCÜOĞLU HACI İSMÂİL AĞANIN OĞLU HAFIZ ALİ EFENDİ
TARİHİ (H/M)	1 ZİLKADE 1230/5 EKİM 1815
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR
GÖVDE/BASLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?
ÖLÇÜLER	
GENEL	
Yükseklik	145
En	40
Kalınlık	10
BOYUN	
Yükseklik	KIRIK
En	
Çap	
BASLIK/TEPELİK	
Yükseklik	KIRIK
En	
Çap	

SERLEVHA
Şefâ'ati li-ehl'l-kebâiri min ümmeti (Tuğra şeklinde)
KİTÂBE
Ebed kalmaz dilâ kimse bu çarh içre olur fâni Safâsîz bi-vefâdır mahv eder her bir gelen cânı Edüp hurşid-veş ta'at gezerken kendi halinde Erişdi bâd-ı mesmûm-ı sehâbi kapladı cânı Koyup dâr-ı fenâyı eyledim azm-i bekâ-dârı Gidüp hasret atam ihvânım eyler âh efgânı Yâ Hudâ fazl-ı lütfundan küşâd et bâb-ı gufrânı Şeff' kil rûz-ı mahşerde ey Habîb'in kerem-kânı Üçüncü-zâde el-Hâc İsmâil Ağa'nın mahdûmu merhûm ve mağfûr Hâfîz Ali Efendi rûhiçün el-Fâtiha Sene 1230 Gurre Zâ
FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, tuğra şeklinde istiflenmiş serlevhaya ve 11 satırlık süslü kitabeye sahiptir. Üst kısmı kırılmıştır. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.

MEZAR TAŞI NO	45		SERLEVHA	Huve'l Hallâku'l Bâki
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-102)		KİTABE	Hâzâ kabru'l-merhûm ve'l-magfir el-muhtâc ilâ rahmeti Rabbihi'l-Gafûr Seyyid el-Hâc Mehmed ibn es-Seyyid el-Hâc İslâm Âğa'nın rûh-ı şerifleriçün ve kâffe-i ehl-i imân ervâhiçün rizâen lillâhi te'alâ el-Fâtîha Sene 1230 Gurre Z
KİME AİT OLDUĞU	SEYYİD HACI İSLAM AĞANIN OĞLU SEYYİD HACI MEHMED AĞA		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 8 satırlık sütlüs kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerine makdem başlık oturtulmuştur. Sarıgn üzerinde aşağı yönlü ve kırılmış görünür şekilde gül dalı kabartılmıştır.
TARİHİ (H/M)	1 ZİLHİCCE 1230/4 KASIM 1815			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/MAKDEM			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	120			
En	35			
Kalınlık	12			
BOYUN				
Yükseklik	10			
En	17			
Çap	51			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	20			
En	30			
Çap	94			

MEZAR TAŞI NO	46		SERLEVHA	II. Mahmud Tuğrası
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-152)		KİTABE	Genç yaşında türlü emrâr kâr eyledi tenime Bulmadı sıhhat vücûdum sebeb oldu mevtime Âkibet erdi ecel rihlet göründü cânıma Almadım dünya murâdım nâ-murâd oldum bu gün Çok ilâc etdi vâlidim fâide hiç vermedi Ne müşkildir bu garîblikde kişinin ölümü Vâlidim hem kardaşımın isyanın afv ede Hak, dirîğâ bu fenâ içre verem oldu sebeb bana on dokuz yaşında koydum gıtdim topraga. Ey Gani Perverd-gâr magfîret eyle çâre ne el-hükümüllâh başında yazılı imiş nidelim el-hamdu lillâh yazı bozulmazmış el-Hâc Sâlih-zâde Genç Âğa'nın mahdûmu merhûm Ömer Âğa'nın rûhiçün el-Fâtîha Sene 1231 5 R
KİME AİT OLDUĞU	HACI SALİH OĞLU GENÇ AĞA OĞLU ÖMER AĞA		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, tuğra şeklinde istiflenmiş serlevhaya ve 17 satırlık sütlüs kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerine katibi kavuk oturtulmuştur. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	5 REBİÜLAHİR 1231/5 MART 1816			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	150			
En	33			
Kalınlık	12			
BOYUN				
Yükseklik	9			
En	15			
Çap	47			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	26			
En	28			
Çap	80			

MEZAR TAŞI NO	47		SERLEVHA	Huve'l-Hayyu'l-Bâki
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-23)		KİTABE	Etti rihlet gark-ı rahmet oldu bir dünya eri Doldu envâr-ı imanyla sadr-ı enveri Terkedip dâr-ı fenâi irci-i kavlin görüp Ravza-i cennet ola ol kabri makberi Bâb-ı huldü açtı Rıdvân muntazirdir daima Devletli Süleyman Pasa Hazretlerinin Selâm ağası merhûm ve magfûrun leh Acaralı Selim Âğa Rûhuna el- Fâtîha Sene 1232
KİME AİT OLDUĞU	SÜLEYMAN PAŞANIN SELAMAĞASI ACARALI SELİM AĞA		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 11 satırlık sütlüs kitabeye sahiptir. Serlevha üzerinde yükselen boyun kısmının üzerine katibi kavuk oturtulmuştur. Serlevhanın kemer yayı üzerinde akant yaprağı ve gül motifi kabartılmıştır.
TARİHİ (H/M)	1232/1817			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	170			
En	32			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	10			
En	14			
Çap	50			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	24			
En	30			
Çap	86			

MEZAR TAŞI NO	48		SERLEVHA	Huve'l Bâki
BULUNDUĞU YER	15. ADA		KİTABE	Beni kıl mağfret ey Rabb-i Yezdân Bi-hakk-ı arş-ı a'zam nûr-ı Kur'an Gelüp kabrim ziyaret eyleyen ihvân Edeler rûhuma bir Fatiha ihân Trabzon Kal'ası dizdari merhûm es-Seyyid Mehmed Tahir Ağa rûhiçün el-Fâtiha Sene 1232 Fi Gurre Ş
KİME AİT OLDUĞU	TRABZON KALESİ DİZDARI SEYYİD MEHMED TAHİR AĞA		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 9 satırlık talik hatla yazılmış kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerine ilmiye sarığı oturtulmuştur. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	1 ŞABAN 1232/16 HAZİRAN 1817			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/İLMİYE SARIĞI			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	110			
En	20			
Kalınlık	8			
BOYUN				
Yükseklik	10			
En	12			
Çap	38			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	16			
En	29			
Çap	75			

MEZAR TAŞI NO	49		SERLEVHA	Huve'l Bâki
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-172)		KİTABE	Beni kıl mağfret ey Rabb-i Yezdân Bi-hakk-ı arş-ı a'zam nûr-ı Kur'an Gelüp kabrim ziyaret eden ihvân Edeler rûhuma bir Fatiha ihân merhûm ve mağfûr el-muhtâc ilâ Rahmeti Rabbihi'l Gafûr es-Seyyid İbrahim Kibar rûhuna rızâen İllâhi sene 1233 Fâtiha Zilhicce 19 Fi
KİME AİT OLDUĞU	ES-SEYYİD İBRAHİM KİBAR		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 10 satırlık sülüs hatla yazılmış kitabeye sahiptir. Boyun ve başlık kısmı kırık olduğu için başlık türü tespit edilememiştir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	19 ZİLHİCCE 1233/20 EKİM 1818			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	110			
En	39			
Kalınlık	12			
BOYUN				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				

MEZAR TAŞI NO	50		SERLEVHA	KIRIK
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SOL-24)		KİTABE (kırıktır)..... Yâ Rab ravza-i cennet ilâhe'l-âlemin Gece gündüz eylesinler hür (u) gılmân hizmeti Merhûm ve mağfûr el-muhtâc ilâ rahmeti Rabbihi'l-Gafûr Emir Mehmed-zâde Duhâni Seyyid Osmân Ağa rûhiçün Fâtiha Sene 1235 15 Fi S
KİME AİT OLDUĞU	EMİR MEHMED OĞLU DUHANİ SEYYİD OSMAN AĞA		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide kırık olduğu için başlık tipi tespit edilememiştir. Mevcut durumunda 6 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	15 ŞABAN 1235/28 MAYIS 1820			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	70			
En	34			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				

MEZAR TAŞI NO	51		SERLEVHA	Huve'l Bâkî
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-13)		KİTABE	El çeküp bil-cümleden etdim bekâya rihleti Terk edüp gerüye mâl mülkü devleti Kim gelüp kabrini ziyâret eyleyen ihvânımız Okusunlar rûhum için Kul huvallâh âyeti Fâtih Sultân Mehmed imami el-Hâc Hasan Efendi-zâde merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti Rabbihil-Gafûr Hâfiz Mehmed Efendi rûhuna rizâen lillâhi Fâtîha. Sene 1236 21 Fi R
KİME AİT OLDUĞU	HACI HASAN EFENDİNİN OĞLU HAFIZ MEHMED EFENDİ		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 10 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Serlevha üzerinde yükselen boyun kısmının üzerine katibi kavuk oturtulmuştur. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	21 REBİÜLAHİR 1236/26 OCAK 1821			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	186			
En	38			
Kalınlık	12			
BOYUN				
Yükseklik	12			
En	18			
Çap	61			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	25			
En	33			
Çap	100			

MEZAR TAŞI NO	52		SERLEVHA	El-Bâkî
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SOL-50)		KİTABE	Fenâdan bekâya eyledi rihlet Ede kabrini Hak ravza-i cennet Merhûm ve magfûr Seyyid Mehmet Ağa'mn rûhuna Fâtîha Sene 1232 Fi 7 N
KİME AİT OLDUĞU	SEYYİD MEHMED AĞA		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 7 satırlık sülüs kitabeye sahiptir. Serlevha üzerinde yükselen boyun kısmının üzerine dardağan başlık oturtulmuştur. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	7 RAMAZAN 1236/8 HAZİRAN 1821			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/DARDAĞAN			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	105			
En	28			
Kalınlık	12			
BOYUN				
Yükseklik	10			
En	13			
Çap	41			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	23			
En	27			
Çap	77			

MEZAR TAŞI NO	53		SERLEVHA	El-Bâkî
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-123)		KİTABE	Ah elinden çarh-ı gaddârin elinden el-amân Kimseye bâkî değildir fânîdir işbu cihân Bir zaman ağzıma sükkâr verdi aldattı beni Çâre yoktur eyledim teslim-i cân Merhûm ve magfûr el-Hâc Sâlih-zâde Ali Ağa'nın mahdümü Hasan Ağa'nın rûhiçün Fâtîha. Sene 1236 23 Fi Z
KİME AİT OLDUĞU	HACI SALİH OĞLU ALİ AĞANIN OĞLU HASAN AĞA		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 10 satırlık sülüs hatla yazılmış kitabeye sahiptir. Boyun kısmının üzerine ulema sarığı oturtulmuştur. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	23 ZİLHİCCE 1236/21 EYLÜL 1821			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/ULEMA SARIĞI			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	113			
En	24			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	9			
En	12			
Çap	40			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	16			
En	24			
Çap	72			

MEZAR TAŞI NO	54		SERLEVHA	KIRIK
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SAĞ-39)		KİTABE	Hem Resülün Fahr-i âlem Şâh-ı kevneyn hürmeti Eyleye kabrin ravza-i cennet ilâhe'l-âlemin Gece gündüz eyesinler hür (u) gılmân hizmeti Merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti Rabbihi' l-Gafûr bezzâz el-Hâc İsmâil Efendi-zâde el-Hâc Memiş Efendi rûhuna Fâtiha Sene 1237 Fi 21 R
KİME AİT OLDUĞU	BEZZAZADE HACI İSMAIL EFENDİ OĞLU HACI MEMİŞ EFENDİ		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide kırık olduğu için başlık tipi tespit edilememiştir. Mevcut durumunda 7 satırlık süslüs kitabeye sahiptir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	21 REBİÜLAHİR 1237/15 OCAK 1822			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	84			
En	32			
Kalınlık	12			
BOYUN				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				

MEZAR TAŞI NO	55		SERLEVHA	El-Bâkî
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-131)		KİTABE	Gonca gülüm gitti cennet bağına Fırâkı kaldı vâlideynin cânına Lülü-zâde Şâkir Efendi'nin mahdümü merhûm Seyyid Ahmed Efendi rûhuna Fâtiha Sene 1237 15 B
KİME AİT OLDUĞU	LÛLÛZADE ŞAKİR EFENDİNİN OĞLU SEYYİD AHMED EFENDİ		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 7 satırlık süslüs kitabeye sahiptir. Serlevha üzerinde yükselen boyun kısmının üzerine katibi kavuk oturtulmuştur. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	15 RECEP 1237/7 NİSAN 1822			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/KATİBİ KAVUK			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	75			
En	27			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	5			
En	13			
Çap	40			
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	15			
En	20			
Çap	55			

MEZAR TAŞI NO	56		SERLEVHA	KIRIK
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SAĞ-53)		KİTABE	... tli Hüsrev Mehmed Paşa Hazretlerininzinedârı Dergâh-ı Âli Ser-bevvabıncı-başlılarından merhûm Ahmed Ağâ'nın rûhu için el-Fâtiha Sene 1237 Fi 17 Zâ
KİME AİT OLDUĞU	KAPICIBAŞI AHMED AĞA		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ	Düsey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide kırık olduğu için başlık tipi tespit edilememiştir. Mevcut durumunda 5 satırlık süslüs kitabeye sahiptir. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
TARİHİ (H/M)	17 ZİLKADE 1237/5 AĞUSTOS 1822			
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR			
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/?			
ÖLÇÜLER				
GENEL				
Yükseklik	60			
En	42			
Kalınlık	10			
BOYUN				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				
BAŞLIK/TEPELİK				
Yükseklik	KIRIK			
En				
Çap				

MEZAR TAŞI NO	57	SERLEVHA
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-32)	Huve'l Bâkî
KİME AİT OLDUĞU	SEYYİD KANTARCI EMİR OĞLU ÖMER AĞA	KİTABE
TARİHİ (H/M)	1239/1823-24	Âh kim bu âlem içre ben de şâdân olmadım Çâresiz bir derde düşdüm def'a imkân bulmadım Geçdi ömrüm genç iken hiç görmedim aslâ murâd Bir misâfir gibi geldim ben de mihmân olmadım Genç yaşmda dürlü emrâz kâr eyledi tenime Bulmadı sıhhat vücûdum sebep oldu mevtime Taşım üzre yazalar ki nâ-murâd olmuş Ömer Yirmi altı yaş içinde eyledi.....(kırktır)..... Almadım dünya murâdim nâ-murâd oldum hemân Vâlidenden ayrı düşdüm vermedi ecel amân Bir cevân tâze nihâlin merkadidir bu mezâr Eyledi nâzik tenini hâkile bed-rûzgâr Es-Seyyid Kantarcı Emir-zâde mahdümü Ömer Ağa rûhuna el-Fâtîha, Sene 1239
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR	FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/BİTKİSEL TEPELİK	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 15 satırlık süslü kitabeye sahiptir. Mezar taşı bitkisel tepelikle taçlandırılmıştır. Süsleme açısından yoğun motiflerin bulunduğu şahidenin kitabesi geometrik örgülü suyolu bordür kuşağı ile sınırlanmıştır. Serlevhannın kemer yayı üzerinde yay biçiminde istiridye kabuğu, gövde ile tepeliği ayıran yatay kuşakta kasede meyveler bulunmaktadır. Ortada armut dolu kase, her iki kenarında ise asma yapraklarıyla birlikte kabartılmış üzüm salkımlarıyla dolu kaseler plastik etkisi yüksek süslemelerdir. Tepeliğin merkezinde ortası geometrik desenli, kenarları kabuk formlarıyla kuşatılmış madalyon, madalyonun etrafında ise üçgen formulu tepeliğin eğimlerine uygun biçimde akant yaprakları, S ve yaprak sırtlı C kıvrımları görülmektedir. Tepelik en üst kısımda kabuksu akant yaprağı ile sonlandırılmıştır.
ÖLÇÜLER		
GÖVDE		
Yükseklik	160	
En	48	
Kalınlık	12	
TEPELİK		
Yükseklik	45	
En	48	
		

MEZAR TAŞI NO	58	SERLEVHA
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SOL-146)	El-Bâkî
KİME AİT OLDUĞU	DEBBAĞ ŞAHİN OĞLU ALİ AĞA	KİTABE
TARİHİ (H/M)	25 CEMAZİYELAHİR 1239	Şimdi meskenim dağlar başı sahrâya hâcet kalmadı. Hep onuldu yaraların cerrâha hâcet kalmadı İçtim ecel şerbetin Lokmân'a hâcet kalmadı Debbâğ Şâhin-zâde merhûm Ali Ağa rûhuna Fâtîha Sene 1239 25 Fi C
MEZAR TİPİ	TOPRAK MEZAR	FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DİKDÖRTGEN/DARDAĞAN	Düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan şahide, 8 satırlık süslü kitabeye sahiptir. Serlevha üzerinde yükselen boyun kısmının üzerine dardağan tipte başlık oturtulmuştur. Üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.
ÖLÇÜLER		
GENEL		
Yükseklik	100	
En	30	
Kalınlık	10	
BOYUN		
Yükseklik	9	
En	17	
Çap	45	
BAŞLIK/TEPELİK		
Yükseklik	22	
En	26	
Çap	79	
		

MEZAR TAŞI NO	59		SERLEVHA
BULUNDUĞU YER	DOĞU DUVAR ÖNÜ (SOL-46)		KIRIK
KİME AİT OLDUĞU	ES-SEYYİD HACI HÜSEYİN AĞA		KİTABE
TARİHİ (H/M)	28 RECEP 1239 29 NİSAN 1824	çağırır Fahu'l-enâm
MEZAR TİPİ	ŞAHİDELİ		Merhûm ve mağfûr el-muhtâc ilâ
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DIKDÖRTGEN/?		rahmeti Rabbihi'l-Gafûr es-Seyyid el-Hâc
ÖLÇÜLER			Hüseyn Ağa'nın rûhiçün el-Fâtiha
GENEL			Sene 1239 28 Fi B
Yükseklik	60		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
En	35		
Kalınlık	10		
BOYUN			
Yükseklik	KIRIK		
En			
Çap			
BAŞLIK/TEPELİK			
Yükseklik	KIRIK		
En			
Çap			
MEZAR TAŞI NO	60		SERLEVHA
BULUNDUĞU YER	ORTA KORİDOR (SAĞ-148)		Huve'l-Hayyu'l-Bâki
KİME AİT OLDUĞU	KOKDASOĞLU MUSTAFA AĞA		KİTABE
TARİHİ (H/M)	7 REBİÜLEVVEL 1240 30 EKİM 1824		Aceb dostlar ne hikmettir bu hikmet
MEZAR TİPİ	ŞAHİDELİ		Güzeller göç edüp etmekten hasret
GÖVDE/BAŞLIK TİPİ	DIKDÖRTGEN/?		Murâda ermeyüp gitti cihandan
ÖLÇÜLER			Bu imis tâ ezelden takdir-i kudret
GENEL			Merhûm ve mağfûr Kokdas-oğlu
Yükseklik	85		Mustafa Ağa'nın rûhuna el-Fâtiha.
En	29		Sene 1240 Fi 7 Râ
Kalınlık	12		FORM VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
BOYUN			
Yükseklik	KIRIK		
En			
Çap			
BAŞLIK/TEPELİK			
Yükseklik	KIRIK		
En			
Çap			

Değerlendirme

Süslü kent mezarlığındaki 1800-1824 tarihleri arasında yapılmış olan mezar taşları, günümüzde kendi mezarlıklarının başında bulunmasa da tamamı toprak mezarlıklara ait şahidelerdir. Sergileme amaçlı bu mezarlıkta buldukları için adalarda olanların kaideleri toprağa gömülmüşken, orta koridor ve doğu duvar önünde yer alanlar beton bir kaide yapılarak oraya sabitlenmişlerdir. Hepsinin malzemesi mermerdir.

Tamamı düşey dikdörtgen gövdeye sahip olan taşların 21'inin (1, 2, 7, 12, 19, 25, 26, 27, 29, 34, 35, 36, 37, 38, 44, 49, 50, 54, 56, 59, 60) üstten kırılmış olduğu için başlık tipleri tespit edilemezken 38'i kavuk, sarık ya da fes tipi başlıklarla taçlandırılmıştır. Araştırma sahasında bildiri kapsamına alınan 16 şahidede (9, 13, 14, 18, 28, 31, 32, 33, 39, 40, 41, 42, 46, 47, 51, 55) görülen *kâtibi kavuk*, (Görsel 11) memuriyete giren kişilerin ya da kâtip olanların giymiş olduğu bir kavuk türüdür. Paşalar, saray ağaları, kadı, zaim, üst düzey yeniçeriler, kapıkulu görevlileri ve kethüda mezar taşlarında da sıklıkla görülen bu tip (Laqueur, 1997:150; Sevim, 2007: 84; İşli 2009:105-113; Çal, 2015: 312; Kökrek, 2015: 51), görünüş olarak iç kavuk üzerine sarılan destardan meydana gelmiştir. Kavuğun kenar kısımları birer parmak kalınlığındaki dik ve içe doğru yuvarlatılmış destaların yan yana dikilmesi ile meydana getirilmiştir. Başa geçirilen esas kavuk bölümü yuvarlak ve düzdür.

Sarık (destar) kavuk üzerine ve omuza paralel olarak sarılmaktadır (Gökler ve Köşklü, 2019: 463).

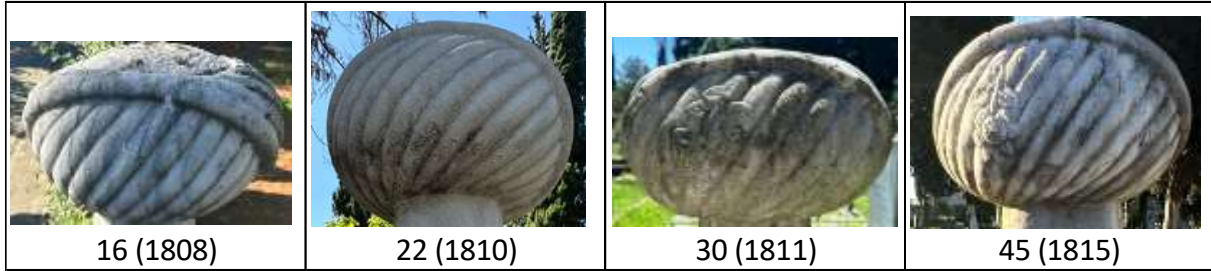
Görsel 11. Kâtibi kavuklar

8 şahidede (3, 10, 11, 15, 17, 24, 52, 58) perişan ve darmadağın anlamındaki serpuş türü olan (Koçu, 1967: 86, Köşklü ve Gökler, 2023: 258) dardağan tip (Görsel 12) tespit edilmiştir. Bu başlık tipinde, iç başlığın tepesinin çok az görüldüğü, iri yuvarlak destar dilimlerinin birbirine dik eğimlerle sarıldığı bilinmektedir ve 1698-1862 yılları arasında yeniçeri mezarlıklarında alt bir tip olarak kullanılmıştır. Ayrıca başkent İstanbul ve Anadolu'da esnaf ve tüccar mezar taşlarında da görmek de mümkündür (Laqueur, 1997:148; İşli 2009:120-122; Çal, 2015:311).

Görsel 12. Dardağan

Bildiri kapsamına alınan mezar taşlarının başlıklarında 4 (16, 22, 30, 45) makdem (Görsel 13), 4 (4, 5, 8, 20) tarikât tacı (Görsel 14) olmak üzere farklı tiplerle karşılaşmakta mümkündür. Müderris, şeyh, imam, hattat, müftü gibi küçük dereceli ulema, orta ve küçük dereceli kadılar, imamlar, şeyh ve dervişler gibi meslek sahiplerince kullanılan tarikât taşlarının olduğu bazı mezar taşlarında mensup olunan tarikâtın adı geçebilmektedir (Çal, 2015: 312).

Görsel 13. Makdem

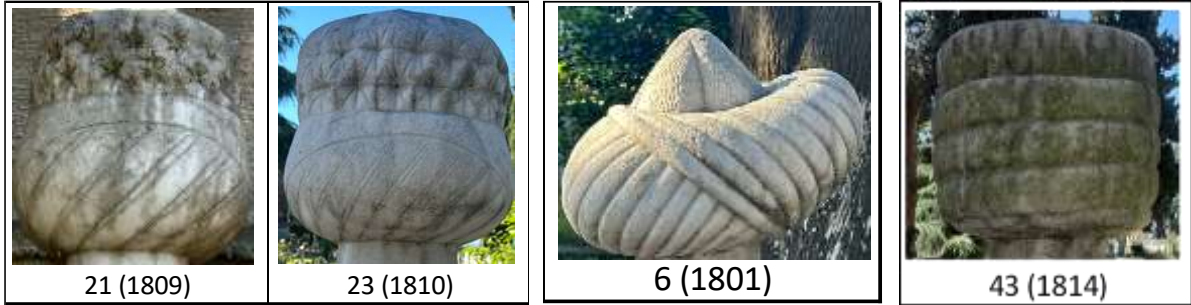

Görsel 14. Tarikat tacları

Sahada karşılaşılan diğer bir başlık tipi ise nezkebidir. 2 mezar taşında (21, 23) karşılaşılan nezkebi (Görsel 15), pamuklu kavuk etrafına sarılan destardan ibaret olup, üst sınıf esnaf, sanat erbabı, hattatlar, nakkaşlar olmak üzere bazı hekimler, kaşıkçı ve nalbantlar gibi hüner sahibi kişiler tarafından kullanılmıştır (Kökrek, 2015, 51). Kavuğun temel ayırıcı özelliği tepesi üzerindeki dikiş izlerinin yıldız biçiminde olmasıdır. Alt kısmına kişinin mensubiyetini bildiren farklı türde destarlar da sarılabilmektedir (Köşklü ve Gökler, 2024: 375).

Bunların dışında görülen başlık tipleri bu bildiri kapsamında incelenen mezar taşlarındaki ünik örneklerdir. 1 mezar taşında (6) görülen serdengeçti (Görsel 16), sivrice bir iç başlığın altının yarıya kadar soldan sağa ve yukarı doğru eğimli dilimlerle birbirine çapraz iki bölüm halinde sarılması ile oluşur. İstanbul örneklerinde yeniçeri mezar taşlarında görülürken, Karadeniz bölgesi ağırlıklı olmak üzere diğer Anadolu kentlerinde serdengeçti ağaları ve yeniçerilikle ilgili meslek mensuplarının mezar taşlarında başlık olarak görülmektedir (Laqueur 1996:149; İşli 2009:136; Çal, 2015:311; Doğan ve Gökler, 2022: 192). Bunun dışında yine birer mezar taşında görülen sarıklı fes (43) (Görsel 17), ilmiye sarığı (48) (Görsel 18) ve ulema sarığı (53) (Görsel 19), 18. ve 19. Yüzyıllarda müftü, imam ve hafızlar gibi ilmiye ve ulema sınıfına mensup kişilerin mezar taşlarında yaygın bir biçimde kullanılmıştır (Çal, 2015: 312).

Bu başlık tiplerinin dışında sadece tek bir örnek olarak Seyyid Kantarcı Emir oğlu Ömer Ağa (1239/1823-24) (57)'ya ait şahidede başlık yerine bitkisel tepelik görülmektedir (Görsel 20).

Görsel 15-18. Nezkebi, serdengeçti ve sarıklı fes

Görsel 19-20. İlmiye sarığı, ulema sarığı ve bitkisel tepelik

Mezar taşlarının formlarının dışında sanat tarihi disiplini açısından önemli olan diğer bir özellikleri üzerinde bulunan süsleme unsurlarıyla açığa çıkmaktadır. Osmanlı

toplumdaki kadın mezar taşlarına göre daha sade işlenen erkek mezar taşlarında da bir takım sembolik anlamlar taşıyan süsleme unsurlarına yer verilmiştir. Bu süsleme unsurları genellikle serlevhayı çevreleyen yüzeysel kemerin köşeliklerinde bulunmakla beraber taşın gövdesini çevreleyen bordür kuşaklarında ya da başlıklarda da görülebilmektedir.

Oyma tekniğiyle kabartılan motiflerde en fazla gül motifine yer verilmiştir. 13 mezar taşında (6, 9, 13, 16, 23, 26, 28, 30, 32, 35, 41, 45, 47) karşılaşılan gül motifi, İslam tasavvufunda Allah'ı simgeleyen gonca gül ve Hz. Muhammed (SAV)'i simgeleyen açmış gül formuyla (Çap, 2018: 467), sanatın her alanında motif olarak yapılan seçimlerin başında gelmektedir. Bütün dinlerde sevgi ve aşk temalı ikonografik anlamlar bulan gül ile mezar taşı süslemelerinde karşılaşılmaması Allah'a ve Peygambere olan aşkı ifade ettiği yönünde bir düşünceye götürmektedir. Kullanım alanı olarak serlevha köşeliğinde karşımıza çıkan gül motifi, 30 ve 45 numaralı mezar taşlarının serpuşlarında yönü aşağıya bakacak şekilde kırılmış izlenimi vererek kabartılmıştır ki; bu da genç yaşta ölen birine ait olduğu şeklinde bir çıkarım yaptırmaktadır (Görsel 21).

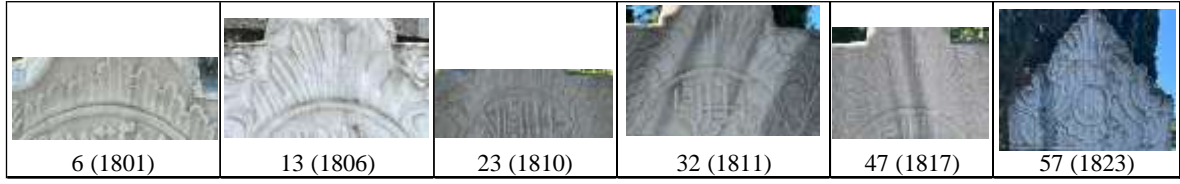

Görsel 21. Gül motifleri

Gülден sonra en fazla karşılaşılan motifler arasında Batılılaşma ile beraber Osmanlı sanatına aktarılan istiridye kabuğu ve akant gelmektedir. İstiridye, insanlık tarihinin başladığı günden beri kendine inanç sistemlerinde yer bulmuş (Yılmaz, 2005: 7-11), medeniyetlerde genel olarak "yeniden doğuş" ve "ikinci hayat" kavramlarıyla sembolize edilmiştir (Anonim, 2017: 78; Çakmakoğlu Kuru, 2008: 117). Ölümünden sonra ahiretin var olduğuna inanılan İslam coğrafyasında, motifin mezar taşlarında yer alması sembolizmi açısından oldukça anlamlıdır. İncelenen mezar taşlarının 5'inde (16, 26, 28, 31, 35) karşılaşılan motif, ortasında bulunan inci taneleriyle realist bir ifade sunmaktadır (Görsel 22). Diğer Batı karakterli bir motif olan akant yaprağı ise 5 mezar taşında (6, 13, 23, 32, 47, 57) kabuksu ve savruk formlarıyla görülmektedir (Görsel 23).

Görsel 22. İstiridye motifleri

Görsel 23. Akant yaprakları

Batılı üslupların etkisiyle şekillenen ve Osmanlı sanatçılarının kendi yorumlarını katarak kullandıkları S-C kıvrımları (26, 28, 31, 35, 57) ve palmet (28, 31) incelenen mezar taşlarında görülen diğer motiflerdir. Ayrıca Ömer Ağa'nın 1823 tarihli mezar taşında (57) görülen madalyon, yaprak sırtlı C kıvrımları ile tepelik ile gövde arasındaki frizde asma yaprakları ile beraber verilen üzüm salkımları ile armut ile dolu meyve kaseleri ile natürmort kullanımı da görülmektedir. Bu mezar taşı, süsleme açısından diğer taşlarla kıyaslandığında en gelişmiş özelliklere sahip şahidedir (Görsel 24).

Görsel 24. S-C kıvrımları, palmet ve kase içinde meyve motifleri

Süsleme açısından değerlendirilecek diğer bir kabartma ise Türk-İslam sanatında başlı başına bir süsleme türüne işaret eden yazının güzel örneklerini içeren kitabelerdir. Kitabe yazılarından 2'si (8, 48) cel-î talik hatla yazılmışken diğerleri cel-î sülüs karakter taşımaktadır. Kitabeleri taşta hakkeden ustalar ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmazken, mezar taşı manzumelerini yazan şairler ile ilgili sadece tek isim tespit edilmiştir. 10 yıl ara ile vefat eden Nakibü'l Eşraf Hacı Mehmed Sadık Efendi (1217) ve Alican Oğlu Temel Mehmed Ağa'ya (1227) ait mezar taşlarının manzumelerini Trabzonlu şair Muradi yazmıştır. Şair, mezar taşlarında "*Cinanın gülistanından açıla kabire ebvab*" ve "*Suçunu afv eyle ver mesken buna Firdevs-i Ala'da*" şeklinde geçen Allah'a yakarış mısralarında ebced hesabı ile ölüm tarihlerini tam tarih şeklinde vermiştir (Yüksel, 2000: 101, 351).

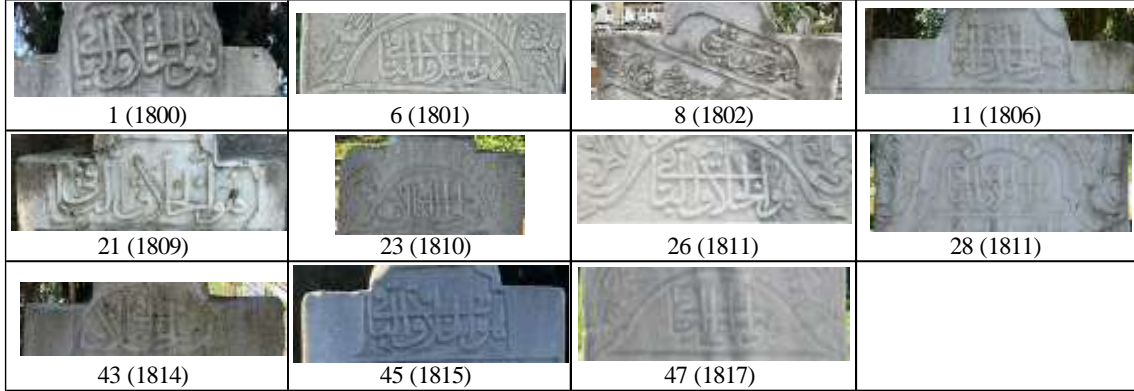
Kitabeler şekilsel açıdan incelendiğinde, genel hatlarıyla en üst satırda serlevhaya¹ en alt satırda tarih bilgisine yer verildiği görülmektedir. Bu iki satır arasında kalan bölümde ise ölen kişinin kimlik bilgilerini, nereli olduklarını, soy bağlarını, mesleklerini, ölüm sebeplerini ve sosyal statülerini açıklayan ve öleni nitelendiren sıfat kelimelerine yer verilmektedir. Ayrıca tamamında yer almamak ile birlikte Allah'a yakarış ve af isteği cümlelerinin, insanlara nasihat eden ve onlardan dua isteyen cümlelerin geçtiği satırları okumak da mümkündür. İncelenen mezar taşlarının ilk satırlarında Allah'ın ebediliğine ve yaratıcılığına dair ibarelerin bulunduğu serlevhalarda en çok tekrar eden ve yüzyılın ilk çeyreğinde bir süreklilik arz eden "*Huve'l Bâkî (O, ebedidir)*" ibaresi 15 mezar taşında (3, 5, 10, 13, 15, 16, 20, 30, 33, 35, 36, 48, 49, 51, 57) kullanılmıştır. "*Huve'l Hallâku'l Bâkî (O, yaratandır, ebedidir)*" ibaresi 11 mezar taşında (1, 6, 8, 11, 21, 23, 26, 28, 43, 45, 47), "*El Bâkî (O ebedidir)*" ibaresi 5 mezar taşında (17, 52, 53, 55, 58) görülürken, "*Huve'l*

¹ Sözlükte "baş" anlamındaki Farsça "ser" ile Arapça levha kelimelerinden oluşan ser-levha "bir yazının başlığı" anlamındadır. Mezar taşlarının kitabelerinde de istisnaları olmakla beraber çoğunlukla kullanılmıştır (Duran, 2009:567).

Hayyu'l Bâkî (O diridir, ebedidir)" ibaresi 3 mezar taşında (31, 32, 60) tespit edilmiştir. Ayrıca serlevha kısmında "*Şefâ'ati li-ehli'l-kebâiri min ümmetî (Şefaetim ümmetimin büyük günah işleyenlerinedir)*" hadis-i şerifinin tuğra şeklinde istiflendiği mezar taşları da (4, 9, 14, 18, 40, 41, 42, 44) bulunmaktadır. 5 Mart 1816 tarihli tek bir örnekte (46) ise dönemin padişahı II. Mahmud'un tuğrası bulunmaktadır (Görsel 25-30).

Görsel 25. "Huve'l Bâkî" yazılı serlevhalar

Görsel 26. "Huve'l Hallâku'l Bâkî" yazılı serlevhalar

Görsel 27. "El-Bâkî" yazılı serlevhalar

Görsel 28. "Huve'l Hayyu'l Bâkî" yazılı serlevhalar

Görsel 29-30. Tuğra barındıran serlevhalar

Mezar taşlarının üzerindeki kitabelerde ölen kişilerin kendilerine dair verilen bilgiler, içerik açısından incelendiğinde anılan tarihler arasında kullanılan isimlerin halk arasında kullanımı yaygın olan isimler olduğu dikkat çekmektedir. “Mehmed¹” ismi 18 kez, “Ali ve Ahmed” isimleri 8 kez, “Mustafa ve İbrahim” isimleri 6 kez, “İsmail” ismi 5 kez, “Hasan ve Hüseyin” isimleri 4 kez, “Memiş, Emir ve Genç” isimleri 3 kez, “Süleyman, Abdullah, Bekir, Osman, Salih ve Ömer” isimleri 2 kez kullanılmıştır. Bunların dışında ise “İbiş, Sekban, Nuri, Halil, Sadık, Resul, Musa, Yahya, Şuayb, Emin, Kamil, Timyal, Yakub, Abdulkerim, Reşid, Temel, İslam, Selim, Tahir, Şakir, Hüsrev ve Şahin” isimleri de birer kez geçmektedir.

Kişilerin nereli olduklarına dair çok az bilginin geçtiği kitabelerde yer ismi olarak sadece, “Acara (47), Akçal (30), Görele (16), Kalıra (7), Ordu (13) ve Söğütlü (20, 24)” gibi yer adları tespit edilmiştir. Sülale ve boy isimleri ise “Abanosoğlu (42), Alemdarzade (15), Çınkılızade (28), Fezalıoğlu (34), Kalafatzade (6), Kara (29, 43), Kassabzade (20), Kokdasoğlu (60), Lülüzade (55), Muradhanoğulları (9, 41) ve Üçüncüoğlu (44)” olarak tespit edilmiştir. Akrabalık belirten ifadelerde, “oğlu, kardeşi ve mahdumu” gibi kelimeler kullanılmışken kişileri tanımlayan ifadelerde “efendi, bey, hafız, hacı, monla, ağa, beşe²” gibi unvanlar kullanılmıştır. Kitabelerde geçen meslekler, “alemdar (29), bezzaz (54), debbağ (58), dideban (26), hallaç (10, 25), hatip (5), imam (21, 31), kale dizdarı (48), kantarcı (57), kapıcıbaşı (56), kethüda (39), müderris (4, 7), müezzın (31), nakibü’l eşraf (8), paşa (47, 56), reis (16), sarraç (22), selam ağası (47), serdengeçti ağası (29), şeyhü’l kurra (36), terzi (3) ve topçubaşı (38) şeklindedir.

Metinlerin verdiği diğer önemli bir bilgi ise, kişilerin ölüm sebebini bildiren ifadelerdir ki; ne olduğu açıklanmadan sadece “hastalık (6, 41, 42, 57, 58)” olarak belirtildiği gibi, “verem (46)” ve “veba (15, 31, 37, 39)” şeklinde özellikle belirtilmiş ölüm sebepleri de bulunmaktadır. Veba sebebiyle hayatını kaybeden Pazarkapı Camii Müezzınin Oğlu İsmail Efendi, Alemdarzade Mehmed Ağa, Abdulkerim Ağa Oğlu Seyyid Pir Mehmed ve Bedesten Kethüdası Oğlu Reşid Ağa’nın ölüm tarihinin 1222 ile 1227 arasında olması yüzyılın ilk yıllarında Trabzon’da bir veba salgınının olduğunun altını

¹ Murat Yüksel tarafından okunan kitabelerde “Mehmed” ismi, Osmanlıca yazılışları aynı oldukları için bildiri kapsamındaki bazı mezar taşlarında (4, 8, 11, 15, 23, 27, 28, 33, 35, 40, 45, 50, 56) “Muhammed” olarak latinize edilmiştir. Peygamber ismi olduğu için, Osmanlı toplumunda kişilere verilmesinden kaçınıldığı bilinen “Muhammed” ismi, bu bildiri kapsamındaki mezar taşlarında Mehmed olarak değiştirilmiştir. Sadece Zaîm Es-Seyyid Yahya Ağa (14)’nın kitabesinde geçen “Şefî’im çün Muhammed Mustafa’dır” ibaresi, direk Hz. Muhammed’i belirttiğinden “Muhammed” olarak kullanılmıştır.

² Beşe ünvanı, Osmanlı toplumunda yeniçerilerin 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullandıkları bir unvandır, fakat yeniçerilerin kırsal kesimlerde de yaşamaya başladıkları dönem ile beraber başkent dışında da kullanılmıştır. 17. Yüzyıldan sonra ise beşe ünvanının sadece yeniçeri ocağına bağlı olanların kullandığı bir unvan olmaktan çıktığı ve halk arasında da kullanıldığı kayıtlara geçmiştir. Bilhassa Trabzon’da çok yaygındır (Açık, 2016: 34-36).

çizmektedir¹. Bununla beraber kitabelerde ölümlerin genç yaşta gerçekleştiğine dair ifadeler de yer verilmiştir. Veba sebebiyle ölenlerden Bedesten Kethüdası Oğlu Reşid Ağa (39)'nın 18, verem sebebiyle hayatını kaybeden Hacı Salih Oğlu Genç Ağanın Oğlu Ömer Ağa (46)'nın 19, veba sebebiyle vefat eden Pazarkapı Camii Müezzini Oğlu İsmail Efendi (31)'nin 20 ve hastalık sebebiyle hayatını kaybeden Seyyid Kantarcı Emir Oğlu Ömer Ağa (57)'nin 26 yaşında vefat ettiği bizzat yaş belirtilerek yazılmıştır. Ayrıca veba sebebiyle hayatını kaybeden Alemdarzâde Mehmed Ağa (15)'nin kitabesinde "*Dünya muradını almadım, gençliğime doymadım*" ifadesi ile Abdülkerim Ağa Oğlu Seyyid Pir Mehmed (37)'in kitabesinde geçen "*bana gençken erişti de muradımı almadım*" ifadesi ölüm yaşı belirtilmese de bu kişilerin de genç yaşta öldüğüne işaret etmektedir. Ölüm sebebi hastalık olarak belirtilen Kalafatzade Monla Halil Efendi (6)'nin kitabesinde ise "*Yazıklar olsun ki, taze bir genç iken hastalık belasına uğradım*" şeklinde ifade geçmektedir. Bunların dışında ölümün genç gerçekleştiğine dair benzer ifadeler, Muradhanoğlu Mehmed Bey (9), Abdullah Ağanın Oğlu Mustafa Ağa (13), Alemdar Oğlu Mehmed Ağa (15), Çınkılıoğlu Şuayb Ağanın Oğlu Zaim Mehmed Ağa (28), Fezalioğlu Timyal (34), Genç Osman Oğlu Kamil Ağa (35), Lülüzade Şakir Efendinin Oğlu Seyyid Ahmed Efendi (55) ve Kokdasoğlu Mustafa Ağa (60)'nın kitabelerinde de geçmektedir.

Mezar taşı kitabelerinde sıklıkla karşılaşılan Allah'a yakarış ve af isteği, insanlara nasihat ve onlardan dua isteği gibi ifadeler araştırma kapsamına alınan taşlarda da rastlanılmıştır. Mezar taşlarının 21'inde (5, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 24, 28, 30, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 43, 44, 48, 49, 50, 52, 54) "*Ey Allah'ım, suçumu affet, Muhammed (a.s) mahşer gününde şefaathim olsun*", "*Ey Rab olan Allah'ım, büyük arşın ve Kur'an nurunun hakkı için beni bağışla*", "*Yerimi lütfunla cennet kıl*", "*Onu bağışla da hali yaman olmasın, her zaman Hz. Peygamberin şefaati nuruna mazhar kıl*", "*Ey Allah'ım fazl ve lütfunu bol bol ver*" ve buna benzer ifadelerle Allah'a yakarış ve O'ndan af isteği cümlelerine yer verilmiştir. Kitabelerinde insanların ibret alması için onlara nasihat veren cümlelerin geçtiği mezar taşlarında (7, 8, 14, 16, 18, 19, 25, 26, 32, 35, 40), "*Şu mezar taşıma dikkatle bak. Akıllı isen gafil olma, aklını başına al! Her an salınıp gezerdim, bak ne geldi başıma. Sonunda toprak oldum taş diktiler başıma*", "*Mademki sonu yokluk olan dünyanın vefasız olduğunu bildin, artık ona meyl etmen hatadır. Bütün bedenini zırhla örtsen bile ecel mıknaş gibi çeker, ondan kurtuluş yoktur*", "*Hakk'ın buyruğu olduğu zaman ona uymak gerekir. Emrine boyun eğen herkes şerefe nail olur*" gibi ifadeler geçmektedir. Kitabelerde insanlara yönelik nasihatlerin dışında onlardan merhum için dua isteme cümlelerinin yer verildiği mezar taşlarında (3, 5, 8, 9, 10, 11, 16, 19, 24, 25, 26, 29, 30, 32, 33, 37, 43, 48, 49, 51) "*Kabrimi ziyaret eden dostlarım, Allah rızası için ruhuma Kur'an okusunlar*", "*Gelip kabrimi ziyaret eden dostlar ruhuma bir Fatiha ihsan etsinler*", "*İhlas ve Fatiha surelerini okumak onun ruhunu anmaya sebeptir. Ey dostlar maksat ancak bundan ibrettir*", "*Dostlar bize hayırlı dua etmeyi unutmasın; ruhuma İhlas suresini okusunlar*" gibi ifadeler bulunmaktadır.

SONUÇ

Trabzon'un büyük mezarlıkları arasında yer alan Sülüklü Mezarlığı, sadece normal definlerin yapıldığı bir mezarlık değil aynı zaman da şehitlerin ebedi istirahatgâhı olması sebebiyle kent için büyük öneme sahiptir. Bununla birlikte kentin muhtelif hazirelerinden

¹ Trabzon Boztepe Ahi Evren Dede Camii ve Türbesi'ne ait hazirede bulunan Şatırzâde Osman Paşa'nın Zevcesi Mahbûbe Hânım'a ait 1812 tarihli mezar taşında da ölüm sebebinin veba olarak geçmesi bu savı güçlendirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Önal, 2023: 130).

getirilen Osmanlı dönemi mezar taşlarının sergilendiği alan olarak kullanılmasıyla da adeta açık hava müzesi görünümündedir. Mezarlığın ortasında karşılıklı düzende yapılan kaideler üzerine sabitlenen mezar taşlarıyla oluşturulmuş geçiş koridoru, yürüyen insanlara manevi bir atmosfer sunmanın yanı sıra Osmanlı sanatının nadir ürünlerine bakma ve dokunma imkanı da sağlamaktadır. İmparatorluğun her alanda yüzünü Batı'ya çevirdiği dönemin eserlerinde görülen Batı etkili sanat anlayışının mezar taşlarına da yansıdığı görülmektedir. Bu anlamda Trabzon Sülüklü mezarlığındaki 18. 19. ve 20. Yüzyıllara ait olan taşlar dönemsel gruplandırmaya tabi tutulduğunda Osmanlı sanatçılarının değişen sanat üsluplarına verdiği başarılı refleks, açıkça ortaya çıkmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan 19. Yüzyılın ilk çeyreğine ait olan erkek mezar taşları, payitaht İstanbul ve sanatsal açıdan gelişmeleri yakından takip eden Anadolu kentlerinde bulunan mezar taşları ile benzer özellikler göstermektedir. Dönemin sanatçı ve usta grupları, değişen sanat anlayışına uygun olarak daha realist görünümlü kabartılan motiflerle icra ettikleri sanatı ön plana çıkarmışlardır. Batı etkili S-C kıvrımlarının, akant yapraklarının, istiridye kabuklarının, neoklasik ile yeniden yorumlanan palmet motiflerinin süslemeler arasına katıldığı görülmektedir. Sanatsal açıdan bu değişimlerin görüldüğü mezar taşları, kitabelerinde geçen bilgiler ışığında değerlendirildiğinde arşiv belgesi niteliğindedir. Dönemin isim analizlerinin yapılmasından mesleklerin belirlenmesine, sülale ve soy bağlarının takibinden kişileri betimleyen ünvanların çıkarılmasına kadar pek çok bilgiyi içeren bu kitabeler, dönemin edebi anlayışına da ışık tutmaktadır.

Yapılan çalışmalar süresince taşların kimler tarafından yapıldığı ile ilgili herhangi bir usta ya da sanatçı izine rastlanmaması üretim süreci ile ilgili belirsizliği perçinlemiş ve bu konuda net bilgiler tespit edilememiştir. Bu taşların Trabzon'da yerel sanatçılar tarafından mı yapıldığı ya da siparişle başkent ya da diğer büyük kentlerden mi sipariş üzerine getirildiği ile ilgili izlerin yapılan saha araştırmaları ve arşiv taramalarıyla açığa çıkarılması umulmaktadır. Fakat istisnai olarak sipariş üzerine özel olarak getirilenlerin olabileceği gibi birçoğunun şablonlarının getirildiği ve üzerinin yerel ustalar tarafından Trabzon'da şekillendirildiği yönünde bir çıkarım yapmak da akla aykırı değildir. Oldukça gelişmiş özelliklere sahip olduğu görülen bu taşlar, her ne kadar devletin yönetim merkezinden uzakta bulunsun da Trabzon'un liman kenti olması hasebiyle başkent ile sürekli bir bağlantısının olduğunu açıkça göstermektedir. Taşların kendisi mi getirilmiştir ya da başkentin sanatı taşraya mı aktarılmıştır bilinmez ama bu mezar taşlarının Osmanlı'nın sanatı icra ettikleri önemli mecralar arasında yer aldığı kesindir.

KAYNAKÇA

- Açık, T. (2016). "Beşe Unvanı Hakkında", *Tarih Dergisi*, 62 (2015/2), 37-64.
- Anonim, (2017). "Antakya Mobilyası, Motiften Koleksiyona", *Antakya Mobilyacılığını Geliştirme Projesi*, İstanbul.
- Bal, M. A. (2016). "Trabzon'da Yok Olan Tarihi Müslüman Mezarlıkları ve Bunların Trabzon Şehir Kültürüne Etkileri". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildirileri*, II, 687-710.
- Belge, H. (2018). *Trabzon Mezarlıkları ve Mezar Anıtları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Çakmakoglu Kuru, A. (2008). "İkonografik Açıdan Orta Çağ Türk Mimarisinde Yer Alan İstiridye Motifi", *Erdem*, 52, 111-124.
- Çal, H. (2015). "Türklerde Mezar – Mezar Taşları", *Aile Yazıları*, 8, Ankara: TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını, 295-332.
- Çal, H. (2019). "Karadeniz Bölgesi'nde 18. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları", *Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm (Ed. A. Budak – M. Yılmaz)*, 105-130, İstanbul: Literatürk Academia Yayınları.
- Çap, S. (2018/2). "Tasavvufta Gül Sembolü ve Gül İle İlgili Telakkinin Oluşmasında Uydurma Hadislerin Rolü", *Bilimname*, 36, 467.
- Doğan, M. E. ve Burak Muhammet Gökler. (2022). "Deniz Müzesi Komutanlığı'ndaki Mezar Taşları", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)*, 47, 173-198.
- Duran, G. (2009). "Serlevha", *İslam Ansiklopedisi*, 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 567-569.
- Eren, S. (2011). *Trabzon İli Gülbahar Hatun ve Tavanlı Camii Hazireleri ile Küçük İmaret Mezarlığı'ndaki Mezar Taşları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, S. (2012). "Trabzon Gülbahar Hatun Camii Haziresi'ndeki Erkek Mezar Taşları", *Dini Araştırmalar*, 15(40), 222-246.
- Eren, S. (2018). "Trabzon Tavanlı Camii Haziresi 19. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 46, 91-122.
- Eren, S. (2020). "19. Yüzyıl Geç Dönem Osmanlı Mezar Taşlarının Trabzon Küçük İmaret Mezarlığı Örneği Üzerinden İncelenmesi", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 345-363.
- Gedikli, İ. (2010). *Akçaabat Yöresindeki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökler, B. M. ve Zerrin Köşklü, (2019). "Balıkesir Zağnos Paşa Camii Haziresi'ndeki Serpuş Tipleri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 66, 453-478.
- İşli, N. (2009). *Osmanlı Serpüşleri*, İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı Yayınları.
- Kaya, D. (2021). *Trabzon Ayasofya Müzesi ile Boztepe Mezarlığındaki Osmanlı Mezar Taşları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Koçu, R. E. (1967). *Türk Giyim, Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Kökrek, M. (2015). "Osmanlı Serpüşleri", *El Sanatları Dergisi*, 20, 45-53.
- Köşklü, Z. ve Burak Muhammet Gökler. (2023). "Bursa Umur Bey Camii Haziresindeki XVIII. Yüzyıl Serpuşlu Mezar Taşları", *Bilimname*, 49, 237-268.
- Köşklü, Z. ve Burak Muhammet Gökler. (2024). "Umur Bey Camii Haziresindeki XIX. Yüzyıl Serpuşlu Mezar Taşları", *Turcology Research*, 80, 362-380.

- Laqueur, H. P. (1997). *Huve'l-Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezartaşları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- Ölçay, H. (2004). *Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığı 19. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Önal, R. Ç. (2023). "Trabzon Boztepe'de Âhî Evren Dede Camii ve Türbesi Haziresindeki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları", *Palmet Dergisi*, 3, 125-160.
- Sevim, N. (2007). *Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları*, İstanbul: Abide Yayınları.
- Şener, H. (2014). "Osmanlı Dönemi Trabzon Mezar Taşı Manzumeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 1-15.
- Taka Gazetesi. (30 Kasım 2021). Cumhuriyet Döneminin İki Mezarlığı 90 Yılda Doldu. <https://www.takagazete.com.tr/cumhuriyet-doneminin-iki-mezarligi-90-yilda-doldu#>;
<https://www.facebook.com/TrabzondaNostalji/posts/de%C4%9Ffirmendere-s%C3%BCl%C3%BCkl%C3%BC-mezarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-eski-erzurum-yolu/2466610890087469/>
- Yer, K. (2004). *Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığındaki 18. Yüzyıl Mezar Taşları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, S. (2005). *Osmanlı Mimarisinde İstiridye Formu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Yüksel, M. (2000). *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler*, 1, 2, 3, 4, 5. Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.

BARİLLA AFİŞ SERİSİNİN SEMANTİK, SENTANTİK VE PRAGMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Buket GÜR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, buket.gur555@gmail.com

Buse GÜR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, busegur983@gmail.com

Özet

Günümüz görseller dünyasında, herhangi bir görselin veya afişin dilini anlamaya çalışmak giderek önem kazanmaktadır. Her bir sözcük veya sözcük grubu, görsel dil ile kolayca ifade edilebilirken, bazen de görseli anlatabilme karşısında sözcükler yetersiz kalabilmektedir. Bu durumda görselin dilini, görsel üzerindeki öğeleri yaşatma, anlamlandırma ve doğru bir biçimde okuyabilme çabası olarak ortaya koymanın önemi artmaktadır. Tüm bu görsel dilin yapısal özellikleri sadece işaret ve sembollerin incelenmesiyle kalmayıp semantik, sentaktik ve pragmatik açıdan da incelenmesi de gerekmektedir. Görselin, izleyiciye çarpıcı anlamlar yüklediğini görebilmek mümkündür. Bu çalışmada, bir makarna firması olan Barilla'nın reklam afişleri konu olarak ele alınmıştır. Barilla, gıda sektöründe İtalyan bir aile şirketi olarak bilinmektedir. Firmanın, makarnada dünya lideri olmasının yanı sıra Avrupa kıtasında da kullanıma hazır sosları, İtalya'da unlu mamülleri, İskandinavya'da ise kraker pazarlamalarında yer aldıkları bilinmektedir. 2013 yılında yayınlanmış olan Barilla Makarna Haberleri Afiş Serisi, Barilla'nın FB kanalı için, yeniden yorumlanmasından oluşan çevrimiçi bir ADV kampanyasıdır. Bu çalışmada ele alınacak afişlerin konuları ise sırasıyla; Giuseppe Verdi, Kış Zamanı, Keşfedilecek Evren ve New York Maratonu olarak sınırlandırılmıştır. Barilla firmasına ait olan tüm bu afiş serisi, grafik tasarımda görsel dil unsurlarını oluşturan, semantik, sentaktik ve pragmatik açıdan incelenmesini meydana getirmektedir. Aynı zamanda incelenen bu afişler doğrultusunda, grafik tasarımda herhangi bir üründe, kullanılan görsel dilin yaşam ile kurmuş olduğu ilişki ve hatta bilimsel yönleri ile de okuyucuya farkındalık oluşturacağını, bunun yanı sıra görsel dili doğru okuma ve incelemenin de hedef kitleyi doğrudan olumlu olarak etkileyeceğini söylemek bu araştırmanın çıktıları arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Barilla afiş serisi, görsel dil, semantik, sentaktik, pragmatik

SEMANTIC, SYNTACTIC AND PRAGMATIC ANALYSIS OF BARILLA POSTER SERIES

Abstract

In today's visual world, trying to understand the language of any image or poster is becoming increasingly important. While each word or group of words can be easily expressed with visual language, sometimes words may not be enough to describe the visual. In this case, the importance of revealing the language of the visual as an effort to keep the elements on the visual alive, to make sense of it and to read it correctly increases. The structural features of this entire visual language need to be examined not only in terms of signs and symbols, but also in terms of semantics, syntactics and pragmatics. It is possible to see that the visual imposes striking meanings on the viewer. In this study, advertising posters of Barilla, a pasta company, were discussed as the subject. Barilla is known as an Italian family company in the food industry. In addition to being the world leader in pasta, the company is known to be involved in the marketing of ready-to-use sauces in Europe, bakery products in Italy, and crackers in Scandinavia. Barilla Pasta News Poster Series, published in 2013, is an online ADV campaign consisting of its reinterpretation for Barilla's FB channel. The topics of the posters to be discussed in this study are respectively; It is limited to Giuseppe Verdi, Wintertime, The Universe to Explore, and The New York Marathon. This entire

poster series, which belongs to the Barilla company, constitutes the analysis of the visual language elements in graphic design from a semantic, syntactic and pragmatic perspective. At the same time, in line with these posters examined, it can be said that the visual language used in any product in graphic design will raise awareness in the reader with its relationship with life and even its scientific aspects, and that reading and examining the visual language correctly will directly affect the target audience positively. is among the outputs.

Keywords: Barilla poster series, visual language, semantics, syntactics, pragmatics

GİRİŞ

Günümüzde reklam hedef kitleye ulaşmada en etkili yollardan biri olarak görülmektedir. Artık her yerde karşımıza çıkan reklam, üretici ve tüketiciyi bir araya getirmeyi amaç edinen bir iletişim şeklidir (Gafuroğulları, 2014). Reklamda istenilen ve amaçlanan ilk şey markayı tanıtmak ve reklamda yer alan ürün veya hizmetin tüketilmesini sağlamaktır. Markalar ürün veya hizmetlerini satın aldırma amacından önce marka bağlılığı sağlama amacı gütmektedir. Markalar reklamlarını öyküsel bir şekilde tasarlayarak bu marka bağlılığını daha da güçlendirme yoluna giderler. Reklam, tüketicilerin karar alma sürecinde en etkili unsurlardan biridir. Reklamda verilmesi istenen mesajın yaratıcılıkla süslenmesi, mesajın akılda kalıcılığını arttırmaktadır.

Reklamı yapılan ürün veya hizmetin anlamlı bir şekilde anlatılmasında reklamda kullanılan dil ile mümkün olabilmektedir. Reklamda kullanılan görsel öğeler hedef kitleyi etkilemede önemli bir rol üstlenmektedir. Bir içeriğin grafik dil kullanılarak görselleştirilmesi grafik tasarımcı ile mümkün olabilmektedir. Metin veya bir içeriğin grafik tasarım ile görselleştirilmesinde kullanılan renk, form, tipografi ve simge gibi görsel kodlar reklamın görselleştirilmesinde son derece önemli olduğu aşikârdır. Bu görsel kodlar ile bir içerik veya metin, grafik dile indirgenir. Bu görsel kodlar, reklamın vereceği mesajın anlaşılabilir olması bakımından önemlidir. Reklamda verilmek istenen mesajın çarpıcı ve ilk görüşte anlaşılabilir olması hedef kitle için önemli görünmektedir. Bir ürün veya hizmet için rakiplerinden ayırt edici bir kimlik yaratan marka, ürünlerinin veya hizmetinin tercih edilmesini etkileyen önemli bir unsurdur (Güz, 2001). Markanın yaptığı reklamın önemi burada açığa çıkmaktadır. Yapılan reklamın ilgi çekici olması kullanılan görsel dil ile olmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Barilla, gıda sektöründe yer alan önemli İtalyan bir aile şirkettir. Makarnada dünya lideri olmasının aynı sıra, Avrupa kıtasında kullanıma hazır sos, İtalya'da unlu mamül ve İskandinavya'da kraker pazarlarında oldukça lider bir konumda yer almaktadır. Konusu bakımından bakıldığında hazırlanan afişler, ticari içerikli bir afiş niteliğini beraberinde getirmektedir. Barilla firması, çok farklı yıllarda birçok afiş koleksiyonunu incelemekle kalmamış, afişte yer alan imgeleri de oldukça detaylı ve özgün bir anlatım ile izleyicisine sunmuştur.

Bu çalışma, Barilla firmasının 2013 yılında tasarlamış olduğu afiş koleksiyonun semantik, sentaktik ve pragmatik açıdan incelenmesi amaçlanmıştır. Bu seri afişler, Barilla'nın FB kanalı için ana haberlerinin yeniden yorumlanmasından oluşan bir ADV kampanyasını oluşturmaktadır. Yaratıcı yönetmenliğini Andrea Paroni, metin yazarlığını Mirco Bulgaron ve sanat yönetmenliğini ise Tamara Mambelli oluşturmaktadır. Afiş serisinin içeriği ise sırasıyla; Giuseppe Verdi, Kış Zamanı, Keşfedilecek Evren ve New York Maratonu olmak üzere dört başlıkta ele alınmıştır.

Araştırmanın Önemi

Reklam afişlerinde birçok görsel unsur kullanılmaktadır ve bu unsurların tümü görsel ve yazınsal mesajların iletilmesinde büyük önem taşımaktadır. Reklam, afiş tasarımı da grafik tasarımda bir unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Her ne kadar konu ile ilgili birçok çalışma günümüz dünyasında ve geçmişte var olsa da Barilla Afiş Serisinin semantik, sentaktik ve pragmatik açıdan incelenmesi hakkında güncel bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma kapsamında Barilla firmasının 2013 seri afiş koleksiyonu hem grafik tasarıma hem de reklam afişlerinde kullanılan görsel dil unsurlarına katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra bu konu ilk kez araştırılacak ve literatüre bir yenilik olarak katılacaktır.

Hızlı değişen günümüz dünyasında afiş tasarımları alıcı ve tüketici tarafından büyük önem arz etmektedir. Tüm bu unsurlar dikkate alındığında Barilla firmasının afişlerinin semantik, sentaktik ve pragmatik açıdan incelenmesi ve araştırılacak olması günümüz dünyasına ve gelecek çalışmalara önem katacaktır. Bu açıdan bakıldığında bu çalışma, görsel dil unsurları, reklam, grafik tasarım ve grafik dil ve anlatım biçimleri ele alınarak kapsamlı bir araştırma ile sonuç bulmuştur ve önerilecek çalışma kapsamına özgün katkılar sağlaması amaçlanmıştır. Son olarak bu çalışma diğer tüm seri afiş çalışmalarının incelenmesine büyük katkısının olacağı öngörüsüyle hazırlanmıştır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma Barilla Makarna Haberleri Afiş Serisinin 2013 Koleksiyonu ile sınırlandırılmıştır.

Bu araştırma ticari içerikli bir afiş olma özelliği ile sınırlandırılmıştır.

Afiş serisi; Giuseppe Verdi, Kış Zamanı, Keşfedilecek Evren ve New York Maratonu olmak üzere dört başlık ile sınırlandırılmıştır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Grafik Tasarım Unsuru

Grafik tasarım günümüzde önemli görünen görsel iletişim sanatıdır. Güzeloğlu ve Akşit'e göre grafik tasarım, gördüklerimiz ve okuduklarımızın, bizde yarattığı anlam ve etkiyi şekillendirir (2010, 12). Grafik tasarlama, yapılan reklamın belirlediği amaca yönelik yapıldığında en etkili araçlardan biri olarak görülmektedir. Bunun nedenini grafik tasarım olgusunun resim, harf ve karakterleri düzenleme tekniği olan tipografinin birbiriyle uyumlu bir şekilde kullanılmasıyla meydana gelmektedir. Grafik tasarımda kullanılan tipografinin önemi büyüktür. Harflerin boyutu ve yeri, satır boşluklarının uzunluğu veya kısalığı gibi değişik tipografi unsurlarına olan gereksinim tasarımın daha nitelikli olmasını sağlamaktadır. Tipografinin başlıca amacı ürün veya hizmete daha fazla ilgi duyulmasını sağlamak için ilgi çekici, anlaşılması ve okunurluğu kolay bir metin oluşturmaktır. Tasarımda kullanılan tipografiler ürün veya hizmetin satın almayı düşündürme yolunda hedef kitlenin algısını büyük ölçüde etkilemektedir. Tipografinin kullanım alanları oldukça geniştir. Neredeyse her basılı bir metinde veya dijital cihazların ara yüzünde görülmektedir. Basılı olarak yayımlanan bir makaleden reklam panolarına, bir kitap kapağından kahve kupalarına kadar her yerde görüldüğünü söylemek mümkündür.

Bir tasarımda kullanılan tipografinin hem işletmeler hem de kitleler üzerindeki önemi büyüktür. Bir ürün veya hizmetle ilgili reklamlarda kullanılan tipografi, izleyiciye doğrudan veya dolaylı bir şekilde bir mesaj gönderir. Bir reklamı yaratıcı bir şekilde tasarlayan tasarımcılar, kitleler üzerinde bir etki bırakmayı ve onlardan geri dönüş almayı öncelikli amaç edinir. Geri dönüş almak genelde satışların artmasıyla ilgilidir. Reklamın ne kadar etkili olduğunu görmek için satış rakamlarına bakmak yeterli olacaktır. Dikkatleri uzun süre markada tutmak için kullanılan tipografiyi halkla ilişkiler ve pazarlama unsurlarıyla desteklemek gerekmektedir. Bu süreçte tasarımı tipografiyle birleştirirken kitlelerin ilgisinin nereye çekileceğine karar vererek ilerlemek gerekmektedir. Kitlelerin dikkatini büyük yazı fontlarıyla çekmek oldukça kolay olmaktadır. Bununla birlikte hedef kitlenin ilgisini çekecek bir başka unsur ise markanın değerlerini yansıtacak küçük nüanslardır.

Grafik tasarımının yaratıcılığı tasarımcıya bağlıdır. Grafik tasarımcı bir içerik veya metni grafik dile dönüştüren bir çevirmendir (Turgut, 2013). Bir metnin içinde yer alan düşüncelerin, grafik dile çevrilmesine kullanılan renkleri ve tipografi, mesajın görsel kodunu oluşturur. Tasarımcının başarılı bir şekilde görsel dile çevirdiği bu kodlar hedef kitleye aktarılır. Görsel kodlar, iletilmek istenen mesajın anlaşılır olması, kitlelerin çözümleyebilmesi açısından önemlidir.

Grafik Tasarım ve Reklam

Reklam, pazarlanan bir ürün veya hizmetin hedef kitleye yönelik ikna etme unsuruyla bağdaştırılarak bir değer kazanmasını sağlayan sürece denmektedir (Akata, 2021). Reklamın anlaşılır olmasını sağlamak için yönelinen hedef kitlenin tüketim olgusunun ne olduğunu bilmek gerekmektedir. Reklam bir tasarlama sürecidir ve bu tasarlama işini hedef kitlenin ilgi ve isteklerine göre yapmak reklamın başarılı olmasını sağlamaktadır. Kitlelerin tüketime yönelik eylemleri reklam ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Geçmişin aksine sadece ihtiyaç durumunda yapılan tüketim günümüzde isteklerle birlikte hareket etmeye dönüşmüştür. Bununla birlikte reklamı tasarlarken sadece ihtiyaçlara odaklanmak yanlış olacaktır. Hedef kitlenin isteklerini görerek buna göre bir reklam tasarlamak tüketim kültürünü anlamlı kılacaktır.

Reklam, kitleleri bir ürün veya hizmetten faydalanmaya ikna etmekle birlikte dikkatleri reklamı yapılan ürüne veya hizmete dolayısıyla markaya çekmek için yapılan çalışmalardır. Bu dikkat çekme özgün bir içerik ve tasarım ile olabilmektedir. Yaşar ve Baydaş'a göre (2020, 182) yapılan reklam çalışmalarında kitlelerin tüm dikkatini ürüne veya hizmete yönlendirmek hem görsel hem işitsel anlamda algıda seçicilik gibi öncelikli amaçlar taşımaktadır. Markaların satışlarını arttırmayı öncelik edinerek yaptığı bu reklam çalışmalarının niteliği marka için oldukça önemlidir. Yapılan reklam çalışmalarıyla hedef kitlenin istekleri göz ardı edilmeden, markanın ticari başarı yakalamasına olanak tanınmalıdır. Reklamda amacın ticari bir başarı yakalamak olduğunu benimseyen işletmeler markalarını hızla büyütmektedir.

Reklam bir talep yaratma ve bu talebin en kısa sürede giderilmesi gerektiğini empoze etme sanatıdır. Reklamlar ele aldıkları ürün veya hizmeti tanıtarak yeni ihtiyaçlar yaratır ve bu ihtiyaçların giderilmesi gerektiğini aktarmaya çalışır. Bir reklamın hatırlanabilir olması için kitleler tarafından beğenilmesi gerekmektedir. Hedef kitlenin hafızasında kalıcı olabilen reklam etkili reklamdır. Akılda kalıcı ve hatırlanan bir reklamın yaratımında grafik tasarımdan faydalanılmaktadır. Reklam, yaratım sürecinde mesajın

karşı tarafa iletimi, doğru iletişim kurma gibi unsurlar hedef kitleyi ikna etmede önem arz etmektedir.

Reklamlar verilmesi istenen mesajları hedef kitleye aktarırken grafik tasarımdan yararlanmaktadır. Grafik tasarım ile birlikte aktarılmak istenen mesaj daha açık ve daha etkili bir şekilde verilmektedir. Grafik, görsel olarak algılanan nesnelerin görüntü, renk ve şekillerle yansıtılmasıdır (Artut, 2004). Grafik tasarımın en önemli amacı bir ürün veya hizmeti tanıtırken yaratıcı bir şekilde mesajı iletmektir. Yaratıcı bir şekilde işlenen reklam, hedef kitlenin dikkatini çekecek ve o ürün veya hizmete yönelmesini sağlayacaktır.

Reklamda iletilmek istenen mesaj, tanıtımı yapılan ürün veya hizmetin farklı semboller kullanarak aktarılır. Bu semboller aktarılırken grafik tasarımlarından yararlanır. Reklamı diğerlerinden öne çıkaracak ve özgün olmasını sağlayacak unsur tasarımdır. Reklamda tasarım, mesajın en etkili ve hızlı bir şekilde ulaştırılmasını sağlamaktadır. Mesajın iletim biçimi de önemli olmakla beraber sunuş biçimi de çok iyi hazırlanmalıdır (Üstündağ & Akengin, 2020). Reklamda mesaj, hedef kitlenin ilgisini çekecek bir şekilde sunulmalıdır. Verilen mesajın içinde karakter, renk ve semboller gibi unsurlar ile dikkat reklama çekilmelidir. Tüm bu kullanılan unsurlar bir bütün içinde olmalı ve dikkati dağıtmadan verilmek istenen mesaja yoğunlaşmayı sağlamalıdır.

Grafik tasarımcı, özgün ve çekici görsel unsurlar kullanarak hedef kitlenin dikkatini çekebilmelidir. Tasarımın etkili olabilmesi için kullanılan görsel öğelerin alışılmadık dışında bir anlatımla yer alması önemlidir. Bir grafik tasarımcı tasarımda kullandığı görsel öğelere alışılmadık dışında, özgün ve çarpıcı bir anlam katarak bir görsel dil elde eder.

Tasarımda Grafik Dil ve Anlatım Biçimleri

Grafik tasarım kullanılarak elde edilen bir reklam afişine bakıldığında, kısa bir zaman içerisinde anlaşılması beklenmektedir. Grafik tasarımla elde edilmiş bir reklamın anlatmak istediği mesajı yürürken veya sadece göz ucuyla bakıp geçmeyle bile algılanabilir olması gerekmektedir. Mesajı hedef kitleye aktaran reklamdaki görsel dil ve öğeler bu algılamayı direkt olarak etkilemektedir. Grafik tasarımda kullanılan bir nesne veya öğe gerçek görüntüsünden daha simgesel gözükürken bir yapıya evrilir. Seçilen nesnenin veya öğenin gerçeklikten fazla uzaklaşmadan dikkat çekici bir şekilde simgeselleştirilmesi, reklama duyulacak ilginin fazla olmasını sağlar. Tasarımcının özgün bir şekilde tasarım yapabilmesi ilginin fazla olmasını sağlayan en önemli unsurlardan biridir.

Aşağıda anlatılan grafik dil ve anlatım biçimleri Erol Turgut'un 'Grafik Dil ve Anlatım Biçimleri' kitabı ele alınarak yazılmıştır (Erol, 2013).

Çizgisel Anlatım

Grafik tasarımda bir figürü çizgilerle yorumlamak sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bir objenin veya figürün çizgilerle yalınlaştırılması kendine özgü bir dil meydana getirir. Burada kullanılan çizgiler hayal gücüyle işlenen yorumları da beraberinde getirir. Çizgilerle gerçek görüntüye en yakın resim ortaya çıkarılır. Kullanılan çizgilerle bir figürün ayrıntılarını anlatmaya yönelik tasarlama yapılmaktadır. Figürün kendi görselinin kullanılmasından ziyade çizgilerle harmanlanan bir tasarım izleyicinin daha çok dikkatini çekebilmektedir.

Lekesel Anlatım

Lekesel anlatım, ara tonların çıkarılmasıyla oluşan bir görüntü çeşididir. Bu anlatımda figür açık ve koyu denen iki temel tona indirgenir. Bununla birlikte asıl parça anlaşılır ve net bir biçimde kullanılmaktadır. Lekelerin yorumlanması ve aynı zamanda figürün bozulmadan sergilenmesi yaratıcı yorum gerektirmektedir. Lekesel bir anlatımla figür yorumlamak yalınlaştırmada kullanılan bir başka tekniktir. Lekelerle anlatılan figürler hem özgün hem de akılda kalıcı olmuştur.

Biçemleme

Biçemleme bir sanatçının, kendine özgü anlatım biçimi veya tarzıyla figürleri veya düşünceleri anlatması olarak bilinmektedir. Sanatçılar kendi bakış açılarını kullanarak yaratıcı bir şekilde mesajı kendi biçemleriyle dile getirmiştir. Kullanılan malzemelerin yapısı, dokusu, rengi gibi özellikler sanatçının yaratıcılığıyla birleştiğinde kendilerine özgü biçimler çıkarabilmektedir.

Simgesel Anlatım

Bir grafik tasarımcı, bir nesnenin veya varlığın gerçek görüntüsü dışında, simgesel nitelikler kazandırarak onları bir anlatıma dönüştürür. Nesnenin veya varlığın gerçek görüntüsünü, bağlamdan çıkmadan farklı öğelerle anlatmak mümkündür. Simgesel anlatımda gerçek görüntünün yerini farklı objeler olarak daha etkili bir anlatım ile yansıtmak söz konusudur. Nesne veya varlığın gerçek görüntüsü farklı biçimlere dönüştürülerek simgesel yorumlar elde edilebilmektedir.

Fotografik Anlatım

Grafik tasarımda fotoğraf, mesajı yansıtan simgedir. Grafik tasarımda fotoğraf konunun taşıdığı kavramları yansıtmaktadır. Bir nesnenin uygun açı, ışık ve düzende görüntülenmesi fotoğrafın asıl anlatmak istediğinin belirleyici etkenlerindedir. Fotoğrafın görsel özellikleri, fotoğrafa yüklenen anlamı açığa çıkarmakta ve içerikli uygun bağ kurabilmektedir.

Resimleme ile Anlatım

Bir konuyu veya düşünceyi görselleştirmeye resimleme denmektedir. Sanatçılar resimlemeyi kullanırken kendi düş güclerini kullanarak kendilerine özgü anlamlar katmakta ve böylece resimleme dilini geliştirmektedirler. Sanatçıların kullandığı yorumlar, düş gücüne bağlı değişkenlik göstermektedir. Bir konuyu resimleyen kişi, asıl olan düşünceyi net ve açık bir şekilde bakar kendi biçimiyle yaratır.

Tipografik Anlatım

Tasarımda kullanılan başlık, slogan ve metin gibi yazıların, görseldeki mesajın net ve okunabilir şekilde iletilmek istenmesiyle kullanılmaya başlanmıştır. Tipografi izleyicinin dikkatini çekerek okuma isteğinin artmasını sağlamaktadır. Kullanılan tipografik öğeler, imgesel olarak konu içeriğine gönderme yapan görsel bir koda dönüşmektedir.

Eğretileme, Düzdeğişmece

Duygu ve düşünceler, doğrudan ilgili olmayan ve aynı anlama gelen başka sözlerle anlatılmaktadır. Eğretileme ve düzdeğişmece anlatım ile kitlelerin imge oluşturma gücü daha geniş olmakta bu da etkili bir anlatımı beraberinde getirmektedir. Eğretileme günlük hayatta olduğu gibi sanatta da görülmektedir. Eğretileme söz sanatlarında benzetme

türlerinden biridir. Dilde bir düşünceyi anlatılırken somutlaştırılıp etkili bir şekilde karşı tarafa aktarılması için yerine geçebilecek başka sözcükler kullanmaya eğretilenmektedir. Dilde sıklıkla kullanılan bu anlatım biçimi grafik tasarımda da oldukça sık kullanılmaktadır. Grafik tasarımda bir kavram, dolaylı olarak asıl verilmek istenen düşüncenin yerine geçebilecek başka nesnelere verilebilmektedir. Tasarımda karşımıza çıkan nesne ilk başta konuyla ilgili gibi görünmese de, mesaj ile nesnelere arasındaki bağ yorumlamayla birlikte ortaya çıkmaktadır. Diğer anlatım türü düzdeğişmece, bir düşünceyi anlatmak için kullanılan nesnenin bütününden çok onun bir parçasını gösterme söz konusudur. Grafik tasarımda bir nesne, parça veya bütünü yansıtan özelliğiyle gösterilerek, düşünce aktarımının yeni bir yolu olabilmektedir.

Soyutlama

Sanatta soyutlama yapma düşüncesi, somut bir varlığın özelliklerini, bütünü oluşturan parçaların birbiri ile olan ilişkisini anlamak için yapılan ayrıştırma ile ortaya çıkmıştır. Soyutlamada resimdeki figürler parçalara ayrıştırılmış ve bir düzlemde bütün oluşturulacak şekilde yeniden bir araya getirilmiştir.

Başkalaşım

Grafik tasarımda başkalaşım, bir varlıktan başka bir varlığa dönüştürmenin bir anlatım biçimi olarak kullanılmasına denmektedir. Burada başlangıçta kullanılan varlık ile dönüştürülen varlık mesajı yansıtmaktadır. Ayrıca buradaki başkalaşım süreci tasarımın bir parçasıdır. Başkalaşım tekniğinde tasarımın anlamı çok boyutludur. Hem yalın bir halde hemde durağan olmayan bir etkiyle yaratılan bu sanat, izleyicinin etkisini mutlaka çekecektir.

Foto-tipo

Fotoğraf ve tipografiden oluşan foto-tipo, bunların mesajı yansıtan görsel araçlar olarak kurgulanmasından oluşmaktadır. Burada tipografi, nesnel bilgiler vermenin dışında, görsel bir öge gibi, mesajı yansıtacak şekilde kullanılmaktadır. Grafik tasarımda fotografik ve tipografik öğeler, birbiriyle etkileşimde kalarak birleştirilmiştir.

Deneyisel Yazı Tasarımı

Tipografik öğelerin, bir mesaj ve buna uygun görsel öğelerle bağdaştırma sorunsalı yeni yazı karakterleri geliştirmeyi gerektirmiştir. Tasarımcılar artık tipografik yazı karakterlerine sadece okunaklı olsun gözüyle bakmamaya başlamışlar, yapılan tasarıma uygunluk aramışlardır.

Reklam Afişlerinde Görsel Dil ve İletişim

İletişim, kişilerin kendilerini ifade etmesinde önemli bir araçtır. Gönderici ve alıcı arasında gerçekleşen bir düşünce ve davranışsal oluşum sürecidir. İletişimin geniş bir dil yelpazesi içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Başta insanların kendilerini ifade etme ve duygu ve düşüncelerini paylaşma ile kurulan bu süreç, teknoloji ile birlikte çeşitli iletişim becerileri geliştirmeye kadar uzanmıştır. Kullanılan bu iletişim becerilerinden en etkili ise görsel dildir. Geçmişte mağara resimlerinden, günümüzde sıklıkla kullanılan fotoğraf, video gibi araçlara değin insanlar kendilerini diğerlerine anlatmak ve düşüncelerini ifade etmek için görsel dili kullanmışlardır. Reklam afişlerinde mesajların hedef kitleye aktarılması dilsel unsurlar ile gerçekleşir (Çitci, 2019).

Reklam afişindeki kullanılan tüm unsurlar, mesajın iletilmesinde rol oynamaktadır. Kullanılan bu unsurlar, reklamın anlatmak istediği mesajları açık bir şekilde olmamakla beraber izleyiciye göstermektedir. Zamanla reklamlarda yer alan görüntüler ve kullanılan görsel dil, yazıların önüne geçmiş ve görsellik reklamın temel unsuru haline gelmiştir. Görsel dil kullanılarak oluşturulan bir ürün veya hizmet reklamının bir öykü ile anlatılması reklamı çekici kılmaktadır. Bilgi içeren reklamlar yerine bir öykü ile renklendirilmiş reklamların ilgi çekici olmasının yanı sıra, markaya bir zenginlik kazandırma işlevini gördüğünü de söylemek mümkündür. Bu görsel öykü, insanların reklama sadece bakıp geçmesini önlemekte, bu öyküyü okuyup anlamaya çalışmalarını sağlamakta ve marka için bir duygu besleme ve markayla özdeşleşme eğilimi sağlamaktadır. Tüketicinin marka ile özdeşleşebilmesi, reklamda kullanılan dil ve iletişim ile mümkündür. Hedef kitleyi iyi analiz etmek, yapılan reklamın başarılı olmasında son derece önemlidir.

Grafik Tasarımda Görsel Dil Unsurları: Reklam Afişlerinde Semantik, Sentaktik ve Pragmatik

Reklam; belirli bir ürün veya markayı, alıcının inandığı bir inanç dizisinde ilişkilendirmektedir ve genellikle reklam afişleri de bu eğilim içerisinde yer almaktadır. Günümüz dünyasındaki afişlerde ve reklamlarda yer alan sembol ve işaretleri alıcılar rahatlıkla okuyabilmektedir (İplikçi, 2022). Alıcıların okumuş oldukları tüm bu anlamlar zaman zaman da olsa geçmişten günümüze aktarılmaktadır. Bu aktarım kimi zaman bilinçli kimi zaman ise bilinçdışı yapılmaktadır. Reklam afişlerinin genel amacı, yaratmış oldukları görsel unsurlarını hedef kitleye ulaştırmak ve o kitlenin o markaya yönelmesini sağlamaktır. Herhangi bir markaya yönelim ise tüketicinin tüm yaşamını etkilemektedir. Marka sahipleri bu etkileşimi sağlamayı kimi zaman sözlü anlatımlar yani sloganlar ile sağlarken kimi zaman da sözlü olmayan yani simgeler ve göstergeler ile sağlamaktadır. Bu gösterge ve simgeler; logoları, kültürel sembolleri, renkleri, sloganları ve diğer tüm temas noktalarını içermektedir. Afiş tasarımlarını incelemek sadece semantik (anlam bilgisi) ve sentaktik (cümle bilgisi) anlama bakılmakla kalmamalıdır (Yücel, 2009). Bunun yanı sıra pragmatik anlamın da afiş tasarımlarında öneminin var olduğu görülmelidir. Semantik bilim herhangi bir afişteki kelimelerin anlamlarını incelemektedirken sentaktik bilim, afiş içerisinde yer alan bir slogandaki sözcüklerin genel dizimi ile ilgili kuralları incelemektedir. Pragmatik anlam ise afişteki unsurların ve hatta afişin kendisinin, alıcıya bir fayda sağlayıp sağlamadığını bakmaktadır.

Tüm bu incelemelerin birleşmesi ile görsel dil unsurları oluşmaktadır. Aynı zamanda semantik, sentaktik ve pragmatik bilimin, görsel dilin yapısal unsurları içerisinde yer aldığını da söylemek mümkündür. Afiş içerisinde yer alan imgeler sayesinde görsel dil unsurların her biri açıklanabilir hale gelmektedir. Özellikle afişlerde yer alan imgeler çok farklı alanları ve anlamları kapsamaktadır (Fındıkçı, 2021). Günümüz dünyasında ve özellikle de günlük hayatta imgeler ile sıklıkla karşılaşmak mümkündür. Bundan dolayı imgeler hayatın bir parçası haline gelmiştir ve her yerdedir. İmgelerin her biri farklı yollar ile alıcısına iletişim kurduurlar. Bundan dolayı da algısal, dilsel ve görsel süreçler içerisinde en temelde yer almaktadırlar. Herhangi bir imge, alıcısı tarafından seçilir ve okunur. Üstelik imgeler, alıcısı tarafından günlük olarak ona duyduğu ihtiyaç doğrultusunda değişim bile gösterebilmektedir (Berger, 2002). Aynı zamanda imgeler, alıcıyı ikna eder, anlatır, öğüt verir ve o ürünü tüketmesini sağlar. Alıcısının karşısına çıkan her reklam afişi aslında bünyesinde bir olguyu da beraberinde getirmektedir. Bu

olgu sayesinde alıcı, afişlerde yer alan ürünü görsel dil unsurları olan semantik, sentaktik ve pragmatik açıdan kendi süzgecinden geçirir. Böylelikle kendi dünyasında nasıl görünmesi, nasıl tüketmesi veya nasıl yaşaması gerektiğini belirlemek durumunda kalır.

Alıcı, imgeleri yorumlarken yaşamış olduğu toplumun kültürel bilgisi ve durumu hakkındaki düşüncelerini de ön plana sürer. Fakat bazı imgeler, dili ve kültürü bakımından farklılık göstermek durumunda kalabilir. Bu durumda işin içerisine pragmatik boyut girmektedir. Çünkü bu durum alıcının sadece kültürel kimliğini etkilemekle kalmayıp düşünce biçimlerini de olumlu veya olumsuz etkilemesi durumunda kalabilmektedir (Mamur, 2012). Bundan dolayı eğer bir afişte yer alan görsel unsurlar yani imgeler, alıcının kültürel ve toplumsal yapısına uymuyorsa, bu durum pragmatik boyutunda mutlaka belirtilmelidir. Her imgenin bir dili ve yapısı vardır. Tüm bu parçalar aslında anlam ve işlevi bakımından dilin yapısını belirlemek ile görevlidir (Yücel, 2005). Daha önceleri dilbilimciler sayesinde yapısal ilkeler yani imgeler geliştirip benimsemiştir (Ertung, 2022). Yapısalcılar daha doğrusu dilbilimciler, yapı kavramını zaman içerisinde ise değiştirmişlerdir. Yapısal dilbilim sayesinde her bir ögenin rolü, düzenine veya eklenme biçimine göre bir işleve bürünmüştür. Afişteki dil unsurunun anlamına bakıldığında, oradaki dilin, bir bütününe daha doğrusu bağlamlarına göre kazandığı bir dizgeye bakılması gerekmektedir. Böylelikle genel bir kuram olarak Saussure eskiden var olan "dizge" kavramını günümüz dünyasında "yapı" ya bırakmıştır.

Barilla Makarna Haberleri Afiş Serisinin Semantik, Sentaktik ve Pragmatik Açısından İncelenmesi

Resim 1. Giuseppe Verdi, Doğumunun 200. yılını kutluyoruz, İlk düşüncelerimiz büyük ustaya gidiyor.

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/514536326161420318/>

Cannolicchi medi
İçi boş kısa kesilmiş
makarna

Cappello napoletano
Kısa kesilmiş makarna

Cocciolette
Küçük kabuk
şeklinde makarna

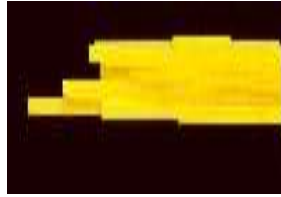

Pennine (Penne)
Kenarları yan kısa
kesilmiş makarna

Kaynak: <https://www.food-info.net/tr/products/pasta/shapes.htm>

Conchiglioni
Büyük boyutta kısa
kesilmiş çizgili
makarna

Spaghetti
Uzun kesilmiş
kurutulmuş makarna

Sagnarelli
Düz İtalyan
makarnası

Cannelloni
Kısa kesilmiş
makarna

Bigoli

Büyük çaplı ve çok uzun kesilmiş spagetti

Kaynak : <https://www.food-info.net/tr/products/pasta/shapes.htm>

Tasarımda birçok gösterge rahatlıkla algılanmaktadır. Burada önemli olan tasarımın hikayesidir. İzleyici, tasarımın hikayesini çözümlendiğinde göstergeler kolaylıkla kavranabilir hale gelecektir. Barilla firması gıda sektöründe İtalyan bir aile şirkettir. "Giuseppe Verdi" ise İtalyan operası ekolünden gelen en ünlü İtalyan bestecidir. İletişim dizgisi incelediğinde G,i,u,s,e,p,p,e,v,e,r,d,i harfleri yan yana gelerek bir dizgeyi oluşturmuştur. Harfler birleştirilip okunduğunda aklımıza İtalyanca bir sözcük olduğu ve Giuseppe Verdi'nin portresi canlanmaktadır. Bu portre havası makarna çeşitleri (Bigoli, Penne, Cannolicchi Medi, Coccioletto, Cappello Napolatano) kullanılarak oluşturulmuştur. Bigoli makarna çeşidi kullanılarak müziğin bir terimi olan nota çizgileri, Penne çeşidi ile Verdi'ye ait bir şapka formu, Cappello Napolatano çeşidi ile notalar ve atkı simgesi, Coccioletto çeşidi ile ise bıyık simgesi oluşturulmuştur. Göstergedeki her bir simge genel olarak bir bütünlük içerisindedir. Tasarımın alt ve üst kısımlarında "Giuseppe Verdi, Doğumunun 200. Yılı'nı kutluyoruz. İlk düşüncelerimiz büyük ustaya gidiyor" dilsel

mesajı, görsel imgeler ile birleştirilerek net ve anlaşılır bir biçimde izleyiciye sunulmuştur. Sağ alt kısımda ise Barilla firmasının logosu yer almaktadır. Barilla Makarna Haberleri'nin 2013 Koleksiyonuna, İtalyan besteci Giuseppe Verdi'den ilham alınarak başlandığı da izleyiciye açık bir biçimde sunulmaktadır.

Tasarımda sentaktik açıdan göze çarpan ilk şey makarna çeşitlerinin birbirleri ile olan uyumu ve dengesinin bir bütünlük içinde başarıyla sağlanmasıdır. Sembolün içerdiği en önemli öge ise Giuseppe Verdi'ye ait bir portredir. Arka planda kullanılan degrade mavi rengi açık, orta ve koyu aralığı ile verilmiştir. Bu göstergede birçok makarna şeklinin kullanılmasının asıl nedeni Barilla firmasının ürettiği ve satışa sunduğu makarnaların çok fazla çeşidinin olmasıdır. Aynı zamanda makarna çeşitlerinin sarı renk olması iştah açıcı özelliğin yanı sıra arka plandaki soğuk renk olan mavi ile bütünleşmesini de sağlamıştır. Tasarım eğretileme, düzdeğişmece ve simgesel anlatım tekniği harmanlanarak hazırlanmıştır. Barilla Makarna Haberleri açık hava medya araçları, billboard veya dergi gibi alanlarda yayınlanabilir ve izleyicisine mesajını rahatlıkla verebilir. Özellikle billboard gibi açık hava araçlarında yatay bir şekilde kullanımı daha doğru olacaktır. Barilla markası İtalyan bir kesime ait olduğu için iletişim dizgisinde yer alan dil İtalyancadır. Bu nedenle birçok kişiye hitap etmeyebilir. Evrensel bir dil olan İngilizce diline yer verilmiş olsaydı tüm alanlarda rahatça kullanılabilir ve daha çok izleyiciye ulaşabilirdi. Fakat tasarımdaki göstergeler birçok kez farklı afişlerde kullanıldıkları için bu tasarımdaki mesajın konusu ve görsel özgündür. Bunun yanı sıra tasarım başarılı ve konularına göre yaratıcıdır. Ancak sloganda kullanılan dil evrensel olmadığından dolayı sadece İtalyan kesime hitap etmektedir.

Kış Zamanı, Pazar fazladan bir saat uyuruz, Öğle yemeğine geç kalırsan, sadece bir guguk kuşusun.

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/514536326161420318/>

Tasarım içerisinde yer alan göstergeler yukarıdaki örnekte olduğu gibi kolaylıkla algılanmakta ve çözümlenmektedir. Tasarımdaki iletişim dizgisine bakıldığında O,r,a,s,o,l,a,r,e harflerinin yan yana gelerek bir dizgiyi oluşturduğu görülmektedir. Bu dizgilerin anlamı "Kış Zamanını" dile getirmektedir. Görselde yer alan tüm harfler birleştirilip okunduğunda İtalyan dilini temsil ettiğini ve bunun da Barilla Firmasının temel dilini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Görseldeki simgelere bakıldığında bir guguk kuşu ve ona ait bir ev yer almaktadır. Simgelerin her biri Barilla'nın ürettiği ve satışa sunduğu makarna çeşitlerini yansıtmaktadır. Guguk kuşunun evini temsil eden simgede "sagnarelli" makarna çeşidi olan ve genellikle düz İtalyan makarnası olarak bilinen bir form kullanılırken, kuşa ait olan evin alt kısmındaki çanların çubuklarının spaghetti ve conchiglioni makarna çeşidinden oluştuğu söylenebilir. Bu görselde kuşun kendine ait ve birden fazla özel makarnanın bir araya gelerek oluşturulduğunu görmek mümkündür. Görselde yer alan simgelerin hepsi bir kış zamanını temsil etmekle kalmayıp öğle vaktini evin üzerinde yer alan saatin tam 12.30'u göstermesiyle göze çarptığı da görülmektedir.

Görsel içerisine yer alan simgelerin her biri genel olarak bir bütünlük içerisindedir. Bu bütünlük her koşulda algılanmaktadır ve görselde de doğru bir biçimde yansımaktadır. Tasarımın alt kısmında yer alan "Öğle yemeğine geç kalırsan, sadece bir guguk kuşusun" dilsel mesajı ile görseli oluşturan simgeler birbirleri ile örtüşmektedir ve izleyiciye mesajını rahatlıkla aktarmaktadır.

Tasarımda sentaktik açıdan göze çarpan ilk şey birçok makarna çeşidinin uyum içerisinde kullanılması ve hitap ettiği kesime doğru bir biçimde iletilmesidir. Sembolün içerdiği en önemli öge ise guguk kuşudur. Arka planda degrade geçişinin de yer aldığı mavi renge yer verilmiştir. Bu renk aynı zamanda Barilla'nın makarna üretimlerinde sıkça tercih ettiği bir rengi de göstermektedir. Makarna çeşitlerinin sarı olması günlük hayatta da tercih edilen makarna rengi ile bağdaştırılmıştır. Aynı zamanda sarı renk kullanılarak izleyicinin iştahının artmasına da katkı sağlamıştır. Anlatım tekniği açısından simgesel ve eğretileme tekniği kullanıldığı söylemek mümkündür.

Barilla firmasının yapmış olduğu bu tasarım, açık hava medya araçları içerisinde yer alan billboard gibi yayınlarda seri bir afiş tekniği olarak yer alabilir. Afişteki görsel unsurlara bakıldığında hitap edilen kesimin İtalyan olduğunu görmek mümkündür ve buna uygun olarak iletişim dizgisi kullanılmıştır. Tüm bunların yanı sıra afişteki tasarım hem birçok makarna çeşidinin bir araya gelmesi hem de oluşturulan kurgusu bakımından oldukça özgündür.

Keşfedilecek Evren, Uluslararası yemek günü, Dünya'nın tüm dillerinde "Afiyet olsun".

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/514536326161420318/>

Tasarım içerisinde yer alan göstergeler sırasıyla; dünya formunda bir tabak, çatal, kaşık ve farklı boyutlarda yıldızlardır. Tüm bu göstergelerin dışında asıl önemli olan ise tasarımın hikayesidir. İletişim dizgisine bakıldığında U,n,i,v,e,r,i,d,a,s,c,o,p,r,i,r,e

harflerinin yan yana geldiği görülmektedir. Harflerin tümü birleşip okuduğunda “Keşfedilecek Evren” sözcüğü ortaya çıkmaktadır. Kullanılan makarna çeşitlerine bakıldığında yıldız formu, farklı büyüklüklerde arka plana yerleştirilmiştir. Yine aynı şekilde bu serinin üçüncü tasarımında da birçok makarna çeşidi ele alınmış ve hikayeye uygun olarak ortaya konulmuştur. Uluslararası yemek gününe hitap edilen bu afişte, spaghetti ve cannelloni makarna çeşitlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Dünya'nın tüm dillerinde “Afiyet olsun” dilsel mesajı, spaghetti makarna türü kullanılarak oluşturulan dünya formundaki tabakta rahatlıkla algılanmaktadır. Tabak formunun yanında cannelloni makarna çeşidi kullanılarak çatal ve bıçak simgeleri ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra uluslararası bir yemek günü olduğundan dünya şeklini andıran tabak simgesinin içi spaghetti çeşidi ile kıtalar şeklinde doldurulmuştur. Yıldız formları ise “Keşfedilecek Evren” dilsel mesajına uygun bir şekilde tasarlanmıştır.

Afişteki her bir gösterge rahatlıkla algılanmaktadır ve bir bütün içerisinde izleyicisine sunulmuştur. Tasarımın alt ve üst kısımlarında yer alan dilsel mesajlar, tasarım açısından bakıldığında uygun bir fonttadır ve görsel imgeler ile bir bütünlük içerisindedir. Alt kısımda ise Barilla firmasının logosu yer almaktadır. Bu sayede afişin tasarımcısının kim olduğu da açıkça anlaşılmaktadır. Tasarıma bakıldığında sentaktik açıdan göze çarpan ilk unsur dünya şekli verilerek oluşturulmuş ve içi kıtalarla doldurulmuş bir tabak formudur. İzleyiciye sunulan bu görselde tabağın yanına konulmuş olan çatal ve bıçak simgeleri de uluslararası bir yemek gününü dile getirmektedir. Diğer seri afişler ile aynı uyumu sağlaması açısından arka planda kullanılan renk degrade geçişi olan mavi ve tonlarıdır. Anlatım tekniklerine bakıldığında eğretileme, simgesel ve düzdeğişmece anlatımı görmek mümkündür.

Barilla Makarna Haberlerinin bu koleksiyonu bir seri içerisinde verilmiştir. Açık hava medya araçları içerisinde rahatlıkla yayınlanabilir ve izleyicisine mesajını kolaylıkla aktarabilir. Tüm seri afişlerinde olduğu gibi kullanılan dil İtalyanca'dır. Fakat bu tasarımda bu dil çok göze çarpmamaktadır. Tasarım, dil unsurunun önüne geçerek bu durumu mümkün kılmıştır. Uluslararası bir yemek günü olduğu görselde yer verilen her bir simgeden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu durum birçok kesime hitap edebilmektedir. Son olarak tasarımda yer alan her bir öge konumu ve görsel içerisindeki kullanımı bakımından oldukça özgündür.

New York Maratonu, Central Park'a Varışın Rüyası, Bitiş çizgisinde kupaları mı yoksa kupayı mı tercih edersiniz?

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/514536326161420318/>

Barilla Makarna Haberleri Afiş Serisi'nin son tasarımına bakıldığında birçok göstergenin bir arada uyum içerisinde kullanıldığı görülmektedir. Üstelik kullanılan bu göstergeler oldukça özgün ve çarpıcı bir biçimde izleyicisine sunulmaktadır. İletişim dizgisine bakıldığında ise M,a,r,a,t,o,n,a,d,i,n,y harflerinin yan yana gelerek bir dizgeyi oluşturduğunu görmek mümkündür. Tüm bu harfler birleştirilip okunduğunda ise aklımıza İtalyanca bir cümleyi temsil ettiği ve New York Maratonu gözümüzde canlanmaktadır. Görseldeki tüm bu havanın sağlanması elbette Barilla Firmasına ait birden fazla makarna çeşidi kullanılarak yapılmıştır.

Görselde kullanılan makarna çeşitleri spaghetti ve_cannelloni'dir. Görseldeki köprü havası spaghetti çeşidi, sütunlar ise cannelloni çeşidi ile sağlanmıştır. Köprü teması aynı zamanda Central Park'a Varışın Rüyasını da temsil etmektedir. Maratonun son bulmasıyla izleyiciye bir kupa mı yoksa kupaları mı tercih ettikleri, sloganda da sorularak desteklenmiştir.

Göstergedeki her bir simge genel olarak bir bütünlük içerisinde yer almaktadır. Tasarımın alt ve üst kısımlarında gerekli sloganlara ve açıklamalara yer verilmiştir. Tüm bu dilsel mesajlar, görsel imgeler ile birleştirilerek anlaşılır bir şekilde izleyicisine sunulmuştur. Tasarımda sentaktik açıdan göze çarpan ilk unsur New York Maratonu için tasarlanmış olan Central Park'tır. Bunun yanı sıra makarna çeşitleri birbiri ile uyum içerisinde yer almaktadır ve görseldeki unsurlar dikey ve yatay olarak kullanılmıştır. Makarnanın kendine has rengi olan sarı renge bu görselde de yer verilmiştir.

Pragmatik açıdan görsel bakıldığında, görselin yatay bir şekilde tasarlandığı görülmektedir. Tüm yatay görseller, açık hava medya araçlarından biri olan billboardlara rahatlıkla sığabilmektedir. Barilla'nın yapmış olduğu bu seri afiş koleksiyonu da billboardlarda yerini alabilecektir. Konusu ve tasarımı bakımından diğer seri afişlerine bakıldığında içeriğinin ve konusunun özgün olduğu görülmektedir. Böylelikle hem görsel unsurlarda hem de dilsel mesajlarda bir dil birliği sağlanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Grafik tasarımda bir görsel unsuru temsil eden afiş çalışmaları, diğer bütün kültür ürünlerinde de olduğu gibi toplum ile bir etkileşim halindedir. Özellikle bir ürünün satışı üzerine sunulan afiş çalışmaları alıcı tarafından büyük önem arz etmektedir. Bunun nedeni alıcının, tasarımda yer alan görsel dil unsurlarını rahatlıkla okuyabilmesi ve o ürünü almaya teşvik edilmesini sağlamaktır. Reklam afişlerinde yer alan tüm bu unsurlar, alıcının görsel algısının süzgecinden geçerek ulaşmayı hedeflemektedir. Ulaşılan hedefler neticesinde alıcı ürün ile karşı karşıya kalarak tercihini belirlemektedir. Reklam afişleri sadece görsel dil unsurları ve görsel dil biçimlerinin okunmasını sağlamakla kalmaz aynı zamanda tüketime yönlendirir ve bu tüketimin artması için de çaba gösterir. Bu çaba çoğu zaman bilinçli bir biçimde yapılmaktadır. Alıcı, genellikle karşı karşıya kalmış olduğu reklam afişlerindeki görsel simgeleri ve unsurları afişteki anlama bağlı kalarak yorumlar ve okumaya çalışır. Bu okuma görsel unsurların birbirleri ile ilgili olan ilişkisine bağlı olarak ortaya çıkar. Alıcı, bu sayede mesajını rahatlıkla alır ve ona göre bir tutum sergiler. Marka sahipleri, alıcının bir tutum sergilemesi için afişlerde birden fazla görsel unsura yer vermektedir. Bu görsel unsurlar kimi zaman sözlü anlatımlar olan tipografi ve sloganlar ile sağlanırken kimi zaman da sözsüz anlatım olan imge ve görsel unsurları kullanarak sağlamaktadırlar. Böylece alıcı, afişi inceler ve aynı zamanda ürün karşısında ikna dahi edilmiş olur. Reklam afişleri, toplumun kültürel yapısını, dengesini ve hatta anlayış

biçimini yeniden üreterek devamını sağlar. Kimi zaman bunu toplumun düzenini eleştirerek kimi zaman ise düzeni korumak ile yapar.

Sonuç olarak, Barilla Makarna Haberleri Afiş serisinin bu bağlamda incelendiği görülmektedir. Barilla, görsel unsurları kullanırken kendi markasının makarna çeşitlerini kullanarak afiş serisini tasarlayan bir firmadır. Firmanın özellikle her bir seri için çarpıcı ve özgün olan sloganları, tasarım ile bağdaştırılmış ve anlamlı kılınmıştır. Böylelikle afişler seri kullanılarak tasarlanmıştır ve bu bağlamda bir dil birliği içerisinde alıcısına sunulmuştur. Tüm bunları yaparken grafik dil ve anlatım biçimlerinden eğretileme, düzdeğişme ve simgesel anlatım biçimlerine de yer verildiği görülmektedir. Böylece Barilla'nın toplum için tasarlanmış olduğu reklam afişleri serisi, toplumsal süreçlerin dönüşümüne ve gelişimine olumlu açıdan etki etmiştir.

KAYNAKÇA

- Artut, K. (2004). Sanat eğitimi, kuramları ve yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bakar Fındıkçı, M. (2021). Görsel anlatım dili olarak imge, *İdil Dergisi*, 79, s. 449-454.
- Batu Ertung, B. (2022). Görsel göstergebilim alanı, *Sanat Yazıları Derleme Makalesi*, 47.
- Berger, J. (2002). *Görme biçimleri*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Çitci, E. (2019). Bilgilendirme tasarımı ilkeleri bağlamında reklam afişlerinin incelenmesi, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (23), 59-75.
- Gafuroğulları, D. (2014). Grafik tasarımının reklam afişlerinde kullanımı: türkiye cumhuriyeti devlet demiryolları örneği, *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 4(2), 53-71.
- Güzeloğlu C., ve Akşit O. O. (2010). Grafik tasarım ve postmodernizm etkileşimi, *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, (5), 9-24.
- İplikçi, G. H., (2022). İletişimsel bir bakış açısı ile reklamcılıkta göstergebilimin rolü. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (4); 287-306.
- Mamur, N. (2012). Görsel kültürün çağdaş sanat uygulamalarında sorgulanması. *Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1, 10, 79-91.
- Turgut, E. (2013). Grafik dil ve anlatım biçimleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Üstündağ, L., ve Akengin, G. (2020). Tv reklamlarında kullanılan grafik tasarımların mesaj ve ikna kavramı üzerine etkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 38-65.
- Yaşar, M. E., ve Baydaş, A. (2020). Reklam etkinliğinin tüketici perspektifinden değerlendirilmesi, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 179-206.
- Yücel, E. (2009). Günlük iletişimde dil – davranış ilişkisi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.21.
- Yücel, T. (2005). Yapısalcılık. İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Extended Abstract

In today's world, trying to understand each visual is becoming increasingly important for the consumer. The consumer is forced to try to understand and read the language and structure of the advertisement only by adhering to that advertisement. Sometimes this situation occurs with the images in the visual, and sometimes with striking slogans. The main purpose of the advertisement is to be recognized. Another is to try to ensure that the product is consumed. In this way, brands begin to introduce their advertisements narratively and offer them to the service. The first thing offered to the service is the product itself. The consumer makes his/her decision by encountering the product through advertisements or posters. Each image used in the advertisement directly affects the target audience.

This study examines the Barilla company, known as the world leader in pasta. Barilla not only includes multiple visual elements and images in its poster designs, but also provides these visual elements with the pasta varieties it offers for sale. While achieving this integration, it also includes graphic language and narrative forms, which are the basis of graphic design. The aim of this study is to examine a poster collection designed by Barilla in 2013 in terms of semantics, syntax and pragmatics. The posters consist of a total of 4 posters, each different from the other in terms of their subject matter. This series of posters is an ADV campaign consisting of reinterpretations of Barilla's main news for its FB channel. The method of the research includes the literature review and the investigation of the subjects of visual language and communication in advertising posters, graphic design element, graphic design and advertising, graphic language and narrative forms and visual language elements in graphic design: semantics, syntax and pragmatics in advertising posters, respectively, and the examination of the Barilla pasta news poster series in terms of semantics, syntax and pragmatics.

In an advertising poster, it is essential to have a balance between visual language and communication. This balance is sometimes presented to the consumer with images, sometimes with slogans and sometimes with visuals. When the message to be given to the consumer is colored with a story, it adds both richness and appeal to the brand. Of course, this story does not only color the poster, it also adds color to the meanings of the visual elements in the poster. In this way, the consumer delves into the depths of the story in the poster and begins to search for meaning. This search for meaning is possible by understanding the visual communication seen in graphic design. The most important element of a graphic design is definitely typography. Typography may not mean anything when viewed alone, but when viewed as a whole, it brings with it many meanings.

Poster works, like all other cultural products, are in interaction with society. A poster is both affected by and affects a society. Thus, the effect of the importance given to cultural values shows itself in poster works. The consumer usually reads and interprets the images, elements or slogans in the poster by filtering them through himself and his society. In this respect, each culture and society has its own language and characteristics. Posters are also designed by designers in accordance with these languages and presented to the consumer. When considered in terms of the findings of this study, it is seen that the language of the poster changes, is designed and presented to the consumer specific to cultures. In addition to all these, the designer is responsible for designing advertising posters according to the structure of the culture and presenting them to the consumer.

As a result, in this context, it is seen that the Barilla poster series is examined in terms of semantics, syntactics and pragmatics. The advertising poster series designed by the Barilla company for the society affects the consumer in many ways and this effect is visibly revealed by the consumer. While designing the poster series, Barilla provided originality by including graphic language and expression forms in each series and created striking elements. Of course, both the society and the designer's perspective play a major role in providing this unity of language.

SINIF ÖĞRETMENLERİN İLKOKUL MATEMATİK DERS KİTAPLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Mine BAYAR

Dr. Öğretim Üyesi, Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Sınıf Eğitimi Bölümü, minebayar0815@gmail.com
ORCID:0000-0002-3902-4398

Özet

Bu araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerin ilkökuller matematik ders kitapları hakkındaki görüşlerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması deseni tercih edilmiştir. Araştırmanın örneklem grubu amaçlı örneklemelerinden biri olan kolay ulaşılabilir örnekleme kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu 2022-2023 eğitim öğretim yılında iki devlet okulunda görev yapan 14 sınıf öğretmeninde oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yapılan görüşmeler bizzat araştırmacı tarafından yüz yüze okullarda yapılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler betimsel analizden yararlanılarak analiz edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin ders kitaplarının niteliğine ve niteliğinin artırılmasına ilişkin görüşlerinin alındığı bu araştırmada, sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu matematik ders kitaplarının nitelikli ve yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler ders kitaplarının niteliklerini değerlendirdiklerinde içerik, program, dil- anlatım, beceriler, görsel tasarım, ölçme değerlendirme ve değerler konularının üzerinde durdukları görülmektedir. Sınıf öğretmenlerin özellikle kitapların içeriğinden ve programın içerik ile uyumunun üzerine vurgu yaptıkları görülmüştür. Sınıf öğretmenlerinin ilkökuller matematik ders kitaplarındaki niteliğin artırılması için içerik, program, beceriler, görsel tasarım, ölçme değerlendirme ve değerler başlıklarında çözüm önerileri sunmuşlardır. Sonuç olarak sınıf öğretmenleri kitapların niteliğini arttırmak için; farklı türden problemlere ve günlük yaşamla ilişkili problemlerin kitaplarda daha fazla yer alması, programlardaki kazanım sayısının azaltılması, üst bilişsel becerileri geliştirmeye yönelik etkinliklere kitabın tamamında yer alabileceği, kitapta yer alan görsellerin öğrencilerin seviyesine uygun, günlük hayatla ilişkili ve merak uyandırıcı olabileceği, ölçme değerlendirme üstbilişsel düşünce ve yaratıcılığı geliştirecek açık uçlu soru türleri arttırabilir ve son olarak matematik kitaplarında yer verilen değerler dışındaki değerlerinde üzerinde durulabileceği gibi birçok konularına değinmişlerdir. Ders kitaplarındaki ölçme ve değerlendirme etkinliklerinde çeşitli ve daha fazla soruya ve üst düzey düşünme becerilerini ve yaratıcılığı geliştirecek etkinlik ve problemlere daha fazla yer verilebilir.

Anahtar Kelimeler: Matematik, ders kitabı, öğretmen, ilkökuller.

CLASSROOM TEACHERS' OPINIONS ABOUT ELEMENTARY SCHOOL MATHEMATICS TEXTBOOKS

Abstract

The aim of this research is to determine the opinions of classroom teachers about elementary mathematics textbooks. For this purpose, the case study design, which is one of the qualitative research designs, has been preferred. Easily accessible sampling, which is one of the sample group-oriented samples of the research, was used. The study group of the study consists of 14 classroom teachers working in two public schools in the 2022-2023 academic year. A semi-structured interview form was used as a data collection tool in the research. The interviews were conducted personally by the researcher face-to-face in schools. The data obtained from the interviews were analyzed using descriptive analysis. In this research, in which the opinions of classroom teachers on the quality of textbooks and increasing their quality were taken, the majority of classroom teachers stated that mathematics textbooks are qualified and sufficient. In

addition, when teachers evaluate the qualities of textbooks, it is observed that they focus on content, program, language-expression, skills, visual design, measurement and evaluation and values. It has been seen that classroom teachers especially emphasize on the content of books and the harmony of the program with the content. In order to increase the quality of elementary school mathematics textbooks of classroom teachers, they presented solution suggestions in the topics of content, program, skills, visual design, measurement and evaluation and values. As a result, classroom teachers to increase the quality of books; different types of problems and problems related to daily life are included more in the books, the number of achievements in the programs is reduced, activities aimed at improving cognitive skills can be included in the entire book, the images contained in the book can be appropriate to the level of students, related to daily life and arousing curiosity, measurement and evaluation can increase the types of open-ended questions that will improve metacognitive thinking and creativity, and finally, they touched on many topics, as well as their values other than those contained in mathematics books can be focused on. Various and more questions can be included in the measurement and evaluation activities in textbooks, as well as more activities and problems that will develop high-level thinking skills and creativity.

Keywords: Mathematics, textbook, teacher, elementary school.

GİRİŞ

Ders kitabı, her tür ve derecedeki örgün ve yaygın eğitim veren yerlerde kullanılan, konuları öğretim programına uygun şekilde hazırlanan, öğrenim için kullanılan basılı eser olarak tanımlanmıştır (Demirel & Kiroğlu, 2019). Ders kitapları, öğretim programındaki bilgileri planlı ve düzenli bir şekilde inceleyen, açıklayan, öğrencileri dersin amaçlarına uygun biçimde yön veren ve eğiten ana dokümandır (Ünsal ve Güneş, 2003). Ders kitapları matematik eğitimi şekillendirmenin bir aracıdır (Johansson, 2003).

Ders kitapları, öğrencilere öğretim programındaki kazanımların bütün şekilde vermekte, öğrencilerin tekrar, pekiştirme, sınavlara hazırlama ve kendi öğrenme hızlarına uygun şekilde ilerleme olanağı sunmaktadır (Sefa, 2009). Ders kitapları öğretim sırasında öğretmenlerin işini kolaylaştırır ve öğretilmek istenen kazanımların sistematik bir şekilde öğrencilere sunulmasına yardımcı olur (Artut & Ildırı, 2013). Ders kitapları öğretilecek derste hem öğretmenlere ne öğreteceğini hem de öğrencilerin neleri öğreneceği konusunda önemli bir kaynak olmasının yanında sınıfta yapılacak öğrenme öğretme etkinliklerine yönelik kararlarla ilgili öğretmen ve öğrencilere yol göstermektedir (Kılıç & Seven, 2008). Ders kitapları, öğretmenlerin sınıflarında en önemli yol gösterici olmasının yanı sıra dersin işlenişini önemli bir biçimde etkileyen bilgi kaynağıdır (Ütkür, 2018). Öğretmen ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılık verici nitelikteki matematik ders kitaplarının soyut kavramları öğrencilere aktarmadaki katkısı oldukça fazladır. Öğrencileri ilgisini çekecek şekilde tasarlanmış matematik ders kitapları dil, ifade, resim ve şekiller bakımından güçlü özelliklere sahip olacak ve bilgilerin öğrencilere kazandırılmasını kolay hale getiren etkileşimli bir kaynak olarak görev üstlenecektir (Dede & Eraslan, 2019). Matematik ders kitaplarının uygulayıcısı olan öğretmenlerin kitaplar hakkındaki görüşleri oldukça önem arz etmektedir.

İlgili literatürde Türkiye'deki ders kitaplarını inceleyen çalışmalardan bir tanesi Çakır (2006) ders kitaplarını görsel, içerik, alıştırmaya-değerlendirme ve yardımcı materyaller bakımından öğretmen görüşlerine göre incelediği araştırmasında öğretmenler görsel, içerik ve yardımcı materyaller açısından yeterli olduğunu ancak biçimsel, alıştırmaya-değerlendirme açısından ise kararsız olduklarını ifade etmiştir. İlköğretim altıncı sınıf matematik ders kitaplarının öğretmen görüşüne göre incelendiği çalışmada ise ders kitabındaki bilgilerin günlük hayatla ilişkili yanı sıra diğer disiplin alanları ile

ilişkilendirilmeye çalışıldığı; fakat öğrencilerin ön öğrenmelerine dikkat edilmediği, öğrencilerin ilgisini çekmeyen merak unsuru içermeyen etkinliklerin olduğuna vurgu yapılmıştır (Arslan ve Özpınar, 2009). Aydın (2010) araştırmasında ders kitaplarını öğretmen ve öğrencilerin görüşlerine göre incelemiştir. Araştırma sonucunda öğretmenler ve öğrenciler, ders kitaplarında teknolojiyi kullanılarak yapılan etkinliklere daha fazla olması gerektiğini, sorgulama becerisini geliştirecek ortamların hazırlanmasını, ölçme değerlendirme sorularının sayısının artırılması gerektiğini ve öğrencilerin ilgisini çekecek soruların yer alması gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğretmen görüşünden yararlanarak matematik ders kitaplarını inceleyen diğer bir çalışmada ise ölçme ve değerlendirme etkinliklerinin ünitenin hedefine uygun, açık ve anlaşılır olduğu, ancak ölçme değerlendirme etkinliklerinin yani sorularının sayısının az olduğunu ifade etmişlerdir (Tutak & Güder, 2012). Başer (2012) araştırmasında öğretmenlerin matematik ders kitaplarını nasıl kullandıklarını ve kitaplara ilişkin görüşlerini belirlemek istediği araştırmasında, öğretmenler ders kitaplarının ders hazırlığı öğretim için ana araç olduğunu, ders kitaplarının etkili yardımcıları olduğunu ve çeşitli açıdan eksiklikleri olduğunu, geliştirilmesi gerektiğini, öğretmenlerin matematik kitaplarını yeterince ve doğru şekilde kullanmadıklarını ve öğrencilere ödev vermemişlerse kitaplara bakmadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğretmenler öğrencilere doğru yönlendirme yaparlarsa onların kitaplardan etkili şekilde yararlanabileceklerini dile getirmişlerdir. İlgili alan yazında matematik ders kitabına ilişkin öğretmen görüşlerini konu alan çalışmaların çoğunlukla orta okul düzeyinde olduğu göze çarpmaktadır. Çocukların ilk defa matematikle karşılaştıkları ve ortaokula hazırlandıkları bu dönem çok değerlidir. Bu dönemde yanı ilkokul matematik kitaplarına ilişkin öğretmen görüşlerini incelemek de son derece önemlidir. İlkokul matematik kitabına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerini inceleyen az sayıda çalışma vardır. Bu nedenlerden dolayı bu alan yazındaki eksikliği gidermesi beklenmektedir.

Bu araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerinin ilkokul matematik ders kitapları hakkındaki görüşlerini ve önerilerini belirlemektedir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ders kitaplarını nitelikli buluyor musunuz? Niçin?
2. Sınıf öğretmenlerinin ilkokul matematik ders kitaplarının niteliğine ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Sınıf öğretmenlerinin ilkokul matematik ders kitaplarının niteliklerinin artırılmasına yönelik önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Bu kısımda araştırmanın modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması ve analiz edilmesi hakkındaki bilgiler yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Bu araştırma, sınıf öğretmenlerinin 2023-2024 eğitim öğretim yılında kullanılan MEB yayınları matematik ders kitapları hakkındaki görüşlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma, görüşme, gözlem, doküman analizi gibi nitel veri toplama metodlarından faydalandığı, durumların kendi mekanları içerisinde gerçekçi ve bütüncül bir yaklaşımla açıklamayı amaçlayan bir sürecin gerçekleştirildiği bir araştırma

türüdür (Yıldırım & Şimşek, 2013, s.45). Merriam (2013) durum çalışmasını sınırlandırılmış bir sitemin derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesi şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca durum çalışması araştırmacılara belirlenen durumu müdahale etmeden derinlemesine inceleme, anlama, yorumlama ve belirlenen durumun birey ve toplum üzerindeki etkisine ilişkin değerlendirmeler yapmalarına imkan sağlar (Akar, 2017). Bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin matematik ders kitaplarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi sırasında durum çalışmasının bu yönünden faydalanılmıştır.

Evren ve Örneklem / Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında kolay ulaşılabilir örnekleme uygun şekilde Amasya il merkezinde bulunan iki devlet okulunda görev yapan 14 sınıf öğretmenine ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin matematik ders kitapları hakkındaki görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır ve bu amaçla öğretmenlere üç soru yöneltilmiş ve yanıtlamaları istenmiştir. Katılımın gönüllük esasınca sağlandığı çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de yer verilmiştir. Katılımcıların bilgilerinin gizli kalması için katılımcılar K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13 ve K14 şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Değişkenler	Demografik Özellikler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	10	71
	Erkek	4	29
	Toplam	14	100
Yaş	21-30 yaş	1	7
	31-40 yaş	6	43
	41-50 yaş	5	36
	50 yaş ve üzeri	2	14
	Toplam	14	100
Öğrenim Durumu	Lisans	10	71
	Lisansüstü eğitim	4	29
	Toplam	14	100
Mesleki Deneyim Süresi	5-10 yıl	3	21
	10-15 yıl	4	29
	15-20 yıl	4	29
	20-25 yıl	1	7
	25 yıl ve üzeri	2	14
	Toplam	14	100

Tablo 1’de yer alan katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin veriler incelendiğinde, cinsiyet değişkenine göre kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre

daha fazla, yaş değişkenine göre 31-40 yaş grubunda bir yoğunluğun olduğu görülmektedir. Ayrıca sınıf öğretmenlerinin öğrenim durumuna göre çoğunluğun lisans mezunu ve mesleki deneyim süreleri incelendiğinde ise her eğitim süresi kategorisinde katılımcıların olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmacının Rolü

Araştırmacı lisans eğitimini sınıf öğretmenliği bölümünde tamamladıktan sonra 15 yıl sınıf öğretmenliği yapmıştır. Daha sonra akademisyen olarak üniversitede çalışmaya başlamıştır. Uzun süre sınıf öğretmeni olarak MEB bakanlığında çalıştığı sürede ders kitaplarını ile ilgili öğretmenlerin memnuniyeti konusunda bir bütünlük olmadığını bu farklılıkların sebebini belirlemek istediğinden dolayı bu çalışmayı yapmaya karar vermiştir.

Veri Toplama Aracı ve Süreci

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Öncelikle sınıf öğretmenleri beş maddelik açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Aday görüşme soruları eğitim bilimleri alanında ve sınıf eğitimi alanında olmak üzere iki akademisyene gönderilmiş ve görüş alınmıştır. Uzman yarı yapılandırılmış görüş soruları değerlendirilmiş ve uygun olan üç tanesinin amaca uygun olduğu yönünde fikir birliğine varılmıştır. Gönüllü öğretmenlerle okul dışında veya öğretmenler odasında görüşmeler araştırmacı tarafından yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmenin saati ve tarihinin belirlenmesi sırasında katılımcıların müsait olduğu zamanlara göre ayarlanmıştır. Görüşmeler sırasında katılımcılardan izin alınarak ses kaydı alınmıştır. Görüşmeler ortalama otuz dakika sürmüştür. Görüşme soruları dışında katılımcıları çok konuşmaya yönlendirmek ve daha detaylı bilgi almak amacıyla konu ile ilişkili ek sorular sorulmuştur. Ek sorular görüşme sırasında elde edilen verilerin ayrıntılı, zengin ve daha net olmasını sağlar (Yıldırım & Şimşek). Görüşmeler sırasında katılımcıların araştırma sorularına derinlemesine yanıt verdikleri ve görüşme sırasında rahat oldukları gözlenmiştir.

Verilerin Analizi

Katılımcı sınıf öğretmenleri ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler araştırmacı tarafından çözümlenerek Microsoft Word programından yararlanılarak yazılı hale getirilmiştir. Ses kayıtları ile yazıya dökülen halleri arasındaki tutarlılık, araştırmacı tarafından kontrol edilmiş, yazım hataları düzeltilmiş ve ses kayıtlarını yazılı hali sınıf öğretmenlerine gönderilerek metnin ifadeleri ve tutarlılığı konularında onayları alınmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanarak analiz edilmiştir. Betimsel analizde amaç görüşme ve gözlem sonucunda elde edilen verilerin düzenlenerek ve yorumlanarak okura sunulmasıdır. Elde edilen veriler daha önceden belirlenmiş kod ve temalara uygun şekilde sınıflandırılır, özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Geçerlilik ve Güvenirlik

Elde edilen verilerin analizinde geçerliliği ve güvenirliliği sağlamak için bazı yöntemlerden yararlanılmıştır. Bunlar sırasıyla,

- Güvenirliliği sağlamak amacı ile görüşme soruları ile ilgili uzman incelemesi yapılmış, katılımcılarla yapılan görüşmeler uzun vadeli etkileşim sağlanmış ve katılımcı teyidi yapılmıştır.

- Aktarılabirliği sağlamak için katılımcılar amaçlı örneklem yöntemi ile seçilmiş ve katılımcılara detaylı açıklamalar yapılmıştır.
- Tutarlılığı sağlamak için ise veri toplama aracının oluşturulmasında, verilerin toplanması ve toplanan verilerin analizinde gerekli özen gösterilmeye çalışılmıştır.
- Doğrulanabilirliği sağlamak için araştırmacı kullanılan görüşme formlarını, veri toplama aracı olarak ham verileri, tüm kodlama ve düzenlemeleri ve veri analizi sırasında alınan notlar arşivlenmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2016).

BULGULAR

Bu araştırma, sınıf öğretmenlerin matematik ders kitapları hakkındaki düşüncelerine derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen veriler araştırma sorularına göre sırasıyla analiz edilmiştir. Bu bağlamda 1. araştırma sorusu Ders kitaplarını nitelikli buluyor musunuz? yöneltilmiştir. Bu soruya ilişkin elde edilen veriler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Ders Kitaplarının Niteliğine İlişkin Görüş

	f	%	Örnek Cümle
Evet	10	71	Matematik ders kitapları görsel, içerik, program kazanım uygunluğu ve ölçme değerlendirme gibi konularda yeterlidir (K8).
Hayır	4	29	Matematik ders kitaplarının görsellik ve soruların ve etkinliklerin kalitesinin yeterli olmadığını kaynak kitaplardakilerin daha nitelikli olduğunu düşünüyorum (K5).
Toplam	14	100	

Tablo 2 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin çoğunluğunun matematik ders kitaplarını nitelikli olduğunu (%71) dile getirirken bazılarının ise ders kitaplarının yetersiz olduğunu (%29) belirtmişlerdir.

Araştırmanın ikinci sorusu “Sınıf öğretmenlerinin ilkökul matematik ders kitaplarına ilişkin görüşleri nelerdir? şeklindedir. Bu soruya ilişkin elde edilen veriler Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Ders Kitaplarının Niteliğine İlişkin Görüşleri

Sıra	Kod	f	%	Örnek Cümle
1	İçerik	21	26	Ders kitabında bulunan ünitelerin konu anlatımları ve etkinlikleri öğretime uygun şekilde hazırlanmıştır. Ders kitabında farklı türde problemlere yeterince yer verilmemektedir (K3).
2	Program	18	23	İlkökul matematik öğretimi programı ile ders kitabındaki etkinlikler ve konu anlatımları genellikle uyum içindedir. Ancak programda yer alan konuları süre, öğrenci

				sayısının fazla olması ve fiziki yetersizlikler gibi sebeplerden uygulamakta sorun yaşıyoruz (K14).
3	Dil-Anlatım	15	18	Ders kitaplarında açık anlaşılır, yalın bir dil kullanılmıştır (K8)
4	Beceriler	10	13	Ders kitaplarında tahmin etme, zihinden işlem yapma, problem çözme gibi becerilere yer verilirken, üstbilişsel bilgi ve becerileri, yaratıcı düşünme becerilerini geliştirecek etkinlik ve uygulamalara yeterince yer verilmemiştir (K10).
5	Görsel Tasarım	8	10	Ders kitaplarının fiziki yapısı iyi tasarlanmıştır. Kaliteli kağıt kullanılmıştır. Görseller ve yazıların puntosu öğrencilerin seviyesine uygun hazırlanmıştır. Ancak her sınıf seviyesinde görseller daha ilgi çekici ve günlük hayatla ilişkili değildir (K5).
6	Ölçme Değerlendirme	5	6	Ders kitaplarında ölçme ve değerlendirme etkinlikleri ve ünite sonu değerlendirme etkinlikleri iyi hazırlanmıştır. Ancak ölçme değerlendirme etkinliklerindeki soru sayısı az ve soru türleri sınırlıdır (K13)
7	Değerler	3	4	Matematik kitaplarında değerler eğitimi kapsamındaki tutumluluk, sevgi, saygı gibi değerlerin üzerinde durulmaktadır. Ancak bazı değerlerin üzerinde yeterince durulmazken bazılarına ise hiç yer verilmemiştir (K11).
Toplam		80	100	

Tablo 2 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin ders kitaplarını değerlendirdiklerinde içerik, program, dil- anlatım, beceriler, görsel tasarım, ölçme değerlendirme ve değerler konularının üzerinde durdukları görülmektedir. Sınıf öğretmenlerin özellikle kitapların içeriğinden ve programın içerik ile uyumunun üzerine vurgu yaptıkları görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerimizin en az ölçme değerlendirmenin ve değerler konusuna değindikleri görülmektedir.

4. araştırma sorusu "Sınıf öğretmenlerinin ilkökul matematik ders kitaplarının niteliklerinin artırılmasına yönelik önerileri nelerdir? şeklindedir. Bu soruya ilişkin elde edilen veriler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Ders Kitaplarının Niteliğini Artırılmasına İlişkin Görüşleri

Sıra	Kod	f	%	Örnek Cümle
1	İçerik	21	33	Ders kitaplarında çeşitli problem türlerine yer verilebilir. Problemler günlük yaşamla ilişkilendirilebilir (K2).
2	Program	16	25	Programdaki kazanım sayısı ve öğrenci sayısı azaltılabilirse süre konusunda yaşadığımız sorun ortadan kalkabilir. Ayrıca öğrencilere aileleri birlikte yapabilecekleri konuyu pekiştirecek basit proje ödevleri eklenebilir (K13).
3	Beceriler	10	16	Ders kitaplarında üstbilişsel bilgi ve becerileri, yaratıcı düşünme becerilerini geliştirecek etkinlik ve uygulamalarına daha fazla yer verilebilir. Sadece etkinliklerde değil ölçme değerlendirme de becerilere yer verilebilir (K9).
4	Görsel Tasarım	8	13	Ders kitaplarında her sınıf seviyesinde görseller daha ilgi çekici ve günlük hayatla ilişkili şekilde hazırlanabilir (K12).
5	Ölçme Değerlendirme	5	8	Ders kitaplarında ölçme ve değerlendirme etkinliklerindeki soru sayısı ve çeşitliliği artırılabilir. Misal açık uçlu sorulara daha çok yer vererek öğrencilerimizin sorgulama ve düşünme becerileri geliştirilebilir (K4)
6	Değerler	3	5	Matematik kitaplarında bazı değerlerin üzerinde daha fazla durulabilir yer verilmeyen değerlere yer verilebilir. Dersler arasında ilişkilendirmeler yapılarak farklı birçok değerlerimize daha çok vurgu yaparsak o kadar öğrencilerimiz duyarlı bireyler olarak yetişecektir (K7).
Toplam		63	100	

Tablo 3 incelendiğinde sınıf öğretmenleri matematik kitaplarının niteliğini artırmak için yapılması gerekenleri sırasıyla içerik, program, beceriler, görsel tasarım, ölçme değerlendirme ve değerler şeklinde ifade etmişlerdir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Sınıf öğretmenlerinin ders kitaplarının niteliğine ve niteliğinin artırılmasına ilişkin görüşlerinin alındığı bu çalışmada, sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu matematik ders kitaplarının nitelikli ve yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler ders kitaplarının niteliklerini değerlendirdiklerinde içerik, program, dil- anlatım, beceriler, görsel tasarım, ölçme değerlendirme ve değerler konularının üzerinde durdukları görülmektedir. Sınıf öğretmenlerin özellikle kitapların içeriğinden ve programın içerik ile uyumunun üzerine vurgu yaptıkları görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerimizin en az ölçme değerlendirme ve değerler konusuna değindikleri görülmektedir. Sınıf öğretmenlerinin ilkökul matematik ders kitaplarındaki niteliğin artırılması için içerik, program, beceriler, görsel tasarım, ölçme değerlendirme ve değerler başlıklarında çözüm önerileri sunmuşlardır. Sonuç olarak sınıf öğretmenleri kitapların niteliğini arttırmak için; farklı türden problemlere ve günlük yaşamla ilişkili problemlerin kitaplarda daha fazla yer alması, programlardaki kazanım sayısının azaltılması, üst bilişsel becerileri geliştirmeye yönelik etkinliklere kitabın tamamında yer alabileceği, kitapta yer alan görsellerin öğrencilerin seviyesine uygun, günlük hayatla ilişkili ve merak uyandırıcı olabileceği, ölçme değerlendirme üstbilişsel düşünce ve yaratıcılığı geliştirecek açık uçlu soru türleri arttırabilir ve son olarak matematik kitaplarında yer verilen değerler dışındaki değerlerinde üzerinde durulabileceği gibi birçok konularına değinmişlerdir.

Alan yazındaki çalışmalara bakıldığında araştırma sonuçlarına benzer şekilde Çakır (2006), 4. sınıf matematik ders kitabını incelediği çalışmasında, görsel, biçimsel, içerik, alıştırma- değerlendirme ve yardımcı materyaller bakımından öğretmen görüşlerine göre incelediği çalışmasında; kitabın görsel, içerik ve yardımcı materyallerine ilişkin özelliklerinin yeterli olduğunu, fakat biçimsel, alıştırma ve değerlendirme özelliklerinin yeterliliği konusunda kararsız olduklarını belirlemiştir. Ayrıca araştırma kapsamında incelenen soruların üst bilişsel becerilerini ölçen soru sayısının çok az sayının az olduğu tespit edilmiştir. Aydın (2010) öğretmenlerin ve öğrencilerin görüşlerinin ders kitaplarının içerik, biçim, ölçme-değerlendirme ve kullanım durumlarının beğeni düzeyi olarak orta düzeyin üstünde olduğu belirtilmiştir. Ancak çalışmada ders kitaplarını bazı niteliklerde eksik olduğu dile getirilmiştir. Örnek vermek gerekirse her iki araştırma grubu da kitabın ön kapağını ilgi çekici olmadığını ifade etmişlerdir. Arslan ve Özpınar (2009) çalışmalarında bir ders kitabının etkili olması için bilimsel gerçeklere uygun, dil ve anlatım kurallarına uyumlu, tasarım ilkelerini dikkat eden, görsel öğretici araçların uygun şekilde kullanıldığı ve fiziksel yapı özelliklerine önem veren bir öğretim aracı olması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Araştırma sonucunda kitaplar ölçme ve değerlendirme bakımından incelendiğinde her iki kitapta yer alan çalışmaların kapsam geçerliliğine sahip olması ile birlikte bilgi, kavrama ve uygulama basamaklarından farklı basamakların yer almadığı görülmektedir. İncelenen kitapların genel olarak kriterlere uygun olmasına karşın dil ve anlatım açısından dilin bazı yerlerde açık olmaması ve bazı sözcüklerin öğrenci seviyesine uygun olmaması gibi bazı eksiklikler tespit edilmiştir. Semerci ve Semerci (2004) yaptıkları çalışmalarında ders kitaplarının dilinin açık ve anlaşılır olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İldırı (2009), ise çalışmasında incelenen problemlerin dil, anlatım ve görsel unsurlar bakımından yeterli, programın amaçlarına uygunluk ve problem çeşidi bakımından ise eksiklikleri olduğu tespit edilmiştir.

Bozkurt ve Ateş (2021) özel ve devlet okulunda çalışan öğretmenlerle gerçekleştirdikleri araştırmanın sonucunda öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu, yardımcı

kitaplarda günlük yaşamla ilişkili etkinlik ve örnekleri daha çok olduğunu, açıklamaların daha anlaşılır olduğunu ve yaşanan çevreye yakın etkinlikler olduğunu ifade etmişlerdir. Fakat bazı etkinliklerin yetersiz ve öğrenciler için soyut düzeyde kaldığını belirtmişlerdir. Ayrıca sonuç olarak devlet kitaplarının nitelik açısından yetersiz olduğunu ve yardımcı kaynaklara ihtiyaç olduğunu dile getirmişlerdir.

Şahin ve Tuğrul (2020) ilköğretim kitaplarındaki sosyal değerleri inceledikleri araştırmalarının sonucunda en az sosyal değere birinci sınıf kitaplarında yer verilirken, diğer sınıf kitaplarında ise sosyal değerlerin benzer şekilde yer verildiğini tespit etmişlerdir. Ders kitaplarında en fazla sevgi değerine, en az ise hoşgörü değerine yer ayrıldığı sonucu ile karşılaşmıştır. Ayrıca en fazla sosyal değere “Sayılar ve İşlemler” öğrenme alanında olduğu görülmüştür. Bu araştırmanın sonucu ile benzer şekilde belirtildiği gibi sınıf öğretmenleri ise sosyal değerlere matematik kitaplarında yeterince yer ayrılmadığı üzerine vurgu yapmıştır.

Usluoğlu ve Toptaş (2020) ilköğretim 1. ve 2. sınıf kitaplarındaki ölçme ve değerlendirme sorularını inceledikleri araştırmalarında ünite değerlendirme sorularının yaratıcılık ve üstbilişsel basamaklarının yetersiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır. 5. sınıf matematik kitabının ölçme değerlendirme etkinlikleri hakkında öğretmen görüşünün incelendiği başka bir çalışmada, ölçme değerlendirme çalışmalarının açık, anlaşılır ve ünitenin amaca uygun olduğunu belirtmişlerdir. Ancak ölçme değerlendirme sorularının yeterli olmadığını dile getirmişlerdir (Tutak & Güder, 2012).

Araştırmanın sonuçlarından farklı olarak Taşdemir (2011) ise ilköğretim birinci kademe okutulan matematik ders ve öğrenci kitaplarının öğretmen görüşlerine göre incelendiği araştırmada, ders kitaplarını, içerik, öğrenme, öğretme ve ölçme-değerlendirme açısından incelenerek araştırma sonunda öğretmenler; konular ve ünitelerin kısmen günlük hayatla ilişkili olduğunu ve her ünite ve bölümün sonunda yer alan değerlendirme sorularının, öğrencilerin bilgi düzeyini ortaya çıkarmada büyük ölçüde yeterli olduğu ifade edilmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin ilköğretim matematik ders kitaplarının niteliklerinin artırılmasına yönelik önerileri 1) İçerik, 2) Beceriler, 3) Görsel Tasarım, 4) Ölçme Değerlendirme, 5) Değerler şeklinde belirlenmiştir. Bir diğer araştırma sonuçlarına göre problemlerin geliştirilmesi problem çeşitlerine yer verilmesi gibi önerilerde bulunulmuştur (İldırı, 2009). Daha fazla etkinlik ve örnek öğrencinin konuyu daha iyi anlamasını sağlar. Ders kitaplarının da yardımcı kitaplar kadar kullanılması isteniyorsa daha fazla etkinlik ve örneğe yer verilebilir (Bozkurt & Ateş, 2021). Ayvacı ve Türkdoğan (2010) müfredat hedeflerine uygun, öğrencilerin üst düzey becerilerini geliştirmek için ölçme ve değerlendirme araçları geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Ayrıca ölçme değerlendirme araçları geliştirme sürecinde çeşitli kriterlere bakılması gerekmektedir. Aydın (2010) araştırmasındaki öğretmen ve öğrenciler ders kitaplarındaki bilgisayar destekli etkinliklerin sayısının artırılması, bilginin doğruluğunun sorgulanabileceği bir öğretim ortamının sunulması, daha fazla ölçme değerlendirme sorularına yer verilmesi ve öğrencilerde merak uyandıran soruların bulunmasını istediklerini dile getirmişlerdir.

ÖNERİLER

- Ders kitaplarını hazırlayan uzmanlar kök değerlerimizdeki bütün kavramlarla matematik konuları arasındaki ilişkiyi kurabilirler ve değerler konusuna üzerinde daha uzun süre durulabilir.

- Ders kitaplarındaki günlük hayatla ilişkili ve merak uyandıran etkinlik ve uygulamalar hazırlanabilir.
- Ders kitaplarındaki ölçme ve değerlendirme etkinliklerinde çeşitli ve daha fazla soruya yer verilebilir.
- Ders kitaplarında üst düzey düşünme becerilerini ve yaratıcılığı geliştirecek etkinlik ve problemlere daha fazla yer ayrılabilir.
- Bu araştırma sınıf öğretmenlerinin görüşlerini belirlerken nitel araştırma deseninde çalışılmış olup bu konuda araştırma yapacak araştırmacılar nicel ve karma desende çalışarak konuya farklı bakış açıları sunabilirler.

KAYNAKÇA

- Akar, H. (2016). *Durum çalışması eğitimde nitel araştırma desenleri* (Ed: Ahmet Saban ve Ali Ersoy) içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Arslan, S., & Özpınar, İ. (2009). Yeni ilköğretim 6. sınıf matematik ders kitaplarının öğretim programına uygunluğunun incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(36), 26-38.
- Artut, P. D. & İldırı, U. A. (2013). Matematik ders ve çalışma kitabında yer alan problemlerin bazı kriterlere göre incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 349-364.
- Aydın, İ. (2010). Sekizinci sınıf matematik ders kitabı hakkında öğretmen ve öğrenci görüşleri. Yüksek Lisans tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Ayvacı, H. Ş., & Türkdoğan, A. (2010). Yeniden yapılandırılan bloom taksonomisine göre fen ve teknoloji dersi yazılı sorularının incelenmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7(1), 13-25.
- Başer, N. (2012). İlköğretim öğretmenlerinin matematik ders kitaplarını kullanma yolları ve onların öğrencilerin matematik ders kitaplarını kullanma yolları ve matematik ders kitabı özellikleri hakkındaki görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bingölbali, E. & Öz diner, M. (2022). İlkokul ve ortaokul matematik ders kitabı etkinliklerinin gerçek hayatla ilişkilendirme açısından incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 45-65.
- Bozkurt, E. & Ateş, B. K. (2021). İlkokul Matematik Dersinde Kullanılan Yardımcı Kaynak Kitaplarına İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri *Turkish Journal of Educational Studies*, 8 (2), 109-127.
- Çakır, A. (2006). İlköğretim matematik ders kitaplarıyla ilgili öğretmen görüşleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Dede, S. Ç. & Arslan, S. (2019). Türkiye’de 2002-2018 Yılları Arasında Matematik Ders Kitapları Üzerine Yapılmış Tezlerin ve Makalelerin Analizi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*. 13 (1), 176-195.

- Demirel, Ö. & Kiroğlu, K. (2019). *Ders Kitabı İncelemesi (3.baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ildırı, A. (2009). İlköğretim beşinci sınıf matematik ders kitabında ve öğrenci çalışma kitabında yer alan problemlerin incelenmesi ve bu problemlere ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Johansson, M. (2003). *Textbooks in mathematics education: A study of textbooks as the potentially implemented curriculum*. Doctoral dissertation. Lulea University of Technology.
- Kaya, A., & Azar, A. (2010). İlköğretim 4. ve 5. sınıf matematik ders kitaplarındaki etkinliklere ilişkin öğretmen görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(187), 269-292.
- Keleş, T. (2014). MEB 2005 öğretim programına göre hazırlanan 9. sınıf matematik ders kitaplarının öğretmen görüşüyle değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 57-78.
- Khalidova E. S. & Tapan-Broutin M. S. (2017). Türkiye-Kazakistan İlköğretim Matematik Ders Kitapları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (4), 1957-1973.
- Kılıç, A. ve Seven, S. (2008). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel Araştırma: Desen ve uygulama için rehber (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Sefa, A. (2009). *7. sınıf ilköğretim matematik ders kitabının; görsel, duyuşsal ve akademik yönden incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Semerci, Ç. & Semerci, N. (2004). İlköğretim (1.-5.sınıf) matematik ders kitaplarının genel bir değerlendirmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 162, 1-5.
- Şahin, Ö. & Başgöl, M. (2019). Türkiye’de matematik ders kitaplarına yönelik yapılan araştırmalarda eğilimler. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 13(1), 328-358.
- Şahin, Ö. & Tuğrul, K. (2020). İlkokul matematik ders kitaplarında sosyal değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18 (39), s.173-208. <https://doi.org/10.34234/ded.620309>.
- Özgeldi, M., & Esen, Y. (2010). Analysis of mathematical tasks in Turkish elementary school mathematics textbooks. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 2277-2281. DOI:10.1016/j.sbspro.2010.03.322.
- Özgür, B., & Doğan, M. (2019). Matematik Ders Kitabının Yaratıcılık Kavramı Boyutunda Değerlendirilmesi, *Temel Eğitim Dergisi*, 1(3), 17-23.
- Özgür Şen, E. (2022). Matematik ders kitaplarında tam sayılarla çarpma ve bölme işlemleri nasıl öğretiliyor: Türkiye, ABD ve Kanada karşılaştırması. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(2), 806-825.
- Uzunkol, E. & Karaca, G. (2017). İlkokul matematik ders kitaplarının içerdiği değerler bakımından incelenmesi. *International Journal of Field Education*, 5 (2), 55-71.

- Ünsal, Y. & Güneş, B. (2003). İlköğretim 6. sınıf fen bilgisi ders kitabının fizik konuları yönünden incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 115-130.
- Ütkür, N. (2018). Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarına yönelik 2005-2018 yılları arasındaki makalelerin incelenmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(3), 1-11.
- Taşdemir, C. (2011). İlköğretim 1. kademedeki okutulan matematik ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Bitlis ili örnekleme). *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 16-27.
- Tutak, T. & Güder, Y. (2012). İlköğretim 5. sınıf öğretmenlerinin matematik ders kitabı hakkındaki görüş ve düşünceleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 16-28.

İLKOKUL MATEMATİK PROGRAMINA (MAARİF MODELİ, 2024) İLİŞKİN SINIF ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Mine BAYAR

Dr. Öğretim Üyesi, Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Sınıf Eğitimi Bölümü, minebayar0815@gmail.com
ORCID:0000-0002-3902-4398

Özet

Eğitim programlarının uygulayıcıları olan öğretmenlerin programları değerlendirmesi ve incelemesi programın uygulanabilirliğine ve sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır. Bu araştırmanın amacı yeni geliştirilen ilkökul matematik programına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerini tespit etmektir. Bu amacı doğrultusunda araştırmanın yöntemi nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilimi deseninde hazırlanmıştır. Araştırmanın örneklemini nitel araştırma örneklemelerinden biri olan ölçüt örnekleme uygun olarak iki devlet okulunda görev yapan on beş sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Verileri toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Görüşme formu araştırmacı tarafından hazırlanıp daha sonra üç uzman tarafından form incelenmiştir. Araştırmacı katılımcılarla yaptığı görüşmeleri katılımcıların okullarında yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Ayrıca katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler samimi bir ortamda otuz dakika sürmüştür. Katılımcılardan elde edilen veriler betimsel analiz yönteminden faydalanılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen tema ve kodlar iki uzman tarafından analiz edilmiş ve bu analizler arasındaki benzerlik kat sayısı hesaplanmıştır. Bu hesaplamalar sonucunda güvenirlik katsayısı 91 olarak tespit edilmiştir. Analizler sonucunda sınıf öğretmenlerin ilkökul matematik programına ilişkin görüşleri 1) İçerik, 2) Öğrenme-Öğretme Süreci, 3) Ölçme Değerlendirme, 4) Dil Anlatım, 5) Değerler ve 6) Hedef şeklinde kodlar belirlenmiştir. Sınıf öğretmenlerin ilkökul matematik programına ilişkin önerileri 1) İçerik, 2) Öğrenme- Öğretme Süreci, 3) Ölçme Değerlendirme, 4) Dil Anlatım, 5) Değerler ve 6) Hedef şeklinde kodlar belirlenmiştir. Araştırmanın sonucundan yola çıkarak ilkökul matematik programının farklılaşma bölümüne iki dille çocuklar (Suriyeli öğrenciler) için bir bölüm eklenebilir önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Program, matematik, sınıf öğretmenleri, ilkökul

INVESTIGATION OF THE OPINIONS OF CLASSROOM TEACHERS REGARDING THE PRIMARY SCHOOL MATHEMATICS PROGRAM

Abstract

Evaluation and examination of calculation programs, which are the programs of educational programs, contribute to the applicability and sustainability of the program. This programming aims to identify the parts of the classes that contain the new primary school mathematics components. The learning method of this method was prepared in the phenomenology pattern, one of the qualitative research methods. The content of the research consists of five classroom teachers working in two public schools in accordance with the measurement technique, which is one of the qualitative research. Semi-structured interviews were used to preserve data. Interviews with the researcher were conducted face-to-face in schools. Moreover, the interviews with the detainees cordially lasted thirty minutes. The data obtained from the participants was used using the descriptive analysis method. As a result of the analysis, codes were determined regarding the distribution of primary school mathematics classes in the form of 1) Content, 2) Learning-Teaching Process, 3) Measurement and Evaluation, 4) Language Expression, 5) Values, and 6) Goal. Codes were determined as 1) Content, 2) Learning-Teaching Process, 3) Measurement and Evaluation, 4) Language Expression, 5) Values, and 6) Goal for the suggestions

of first-grade students regarding primary school mathematics connections. As a result of the research, it was suggested that a section for bilingual children (Syrian certificate) could be added to the differentiation section in the primary school mathematics program.

Keywords: Program, mathematics, classroom teachers, elementary school

GİRİŞ

Eğitim etkinliklerinden istenilen sonuçlar elde etmek, eğitim-öğretim etkinliklerinin kasıtlı ve planlı bir şekilde yürütülmesi ile doğrudan alakalıdır. Eğitim programları, eğitim-öğretim etkinliklerinin planlı ve sistematik bir biçimde sürdürülmesinde önemli bir etkisi vardır (Anderson vd., 2010). Eğitim programı, istenilen amaca ulaşabilmek için stratejilerin olduğu iş planı veya yazılı evraktır (Ornstein & Hunkins, 2016). Eğitim programı, programın öğeleri amaç, içerik, öğretme-öğrenme süreci ve değerlendirme arasındaki aktif ilişkiler tamamıdır (Demirel, 2009). Eğitim programlarının amacı, öğrencilerin akademik olarak gelişimlerini sağlamak, toplumsal hayat ile ilişkili temel bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırmak hem de kişi olarak yüzyılın gerektirdiği ve yaşanan topluma uyum sağlayan bir vatandaş olmalarına yardımcı olmak şeklinde belirtilmektedir (Filiz & Yıldırım, 2019).

Eğitim programı amaç, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme değerlendirme olmak üzere dört ana unsurdan meydana gelmektedir. Amaçlar bireye kazandırılmak istenen kasıtlı davranışları içermektedir. İçerik kısmını eğitim programında hedeflere uygun şekilde hazırlanan konulardan meydana gelmektedir. Öğrenme-öğretme süreci amaçları gerçekleştirmek için konulara uygun olarak belirlenen öğrenme-öğretme kuramları, stratejileri ve yöntem tekniklerini kapsamaktadır. Ölçme değerlendirme bölümünde ise amaçların değerlendirilmesi, öğrenen kişinin elde etmesi hedeflenen davranışların elde edilme seviyesini ve yapılan eğitimin niteliğini içermektedir (Demirel, 2009).

Öğretim programları hazırlanırken programların hangi şartlarda nasıl uygulanabildiğinin açıkça ifade edilmesi önemli görülmektedir. Öğretim programlarında gerçekleştirilen farklılıkların başarılı olup olmadığı ve başarılı olmadıysa bunun sebebinin tespit edilmesi gerekmektedir (Dusenbury vd., 2003). Öğretim programının incelenmesi programın geliştirilmesi ve sürülmesi amacıyla yapılmaktadır. Ayrıca programın incelenmesi programlarda gereken düzeltmelerin gerçekleştirilerek programların sürekliliğini sağlamaya yardımcı olmaktadır (Özdemir, 2009). Eğitimde program geliştirme araştırmalarının stratejik bir öneme sahip olmasından yararlanarak geliştirilen programların yaşanan yüzyılın ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olması, pilot uygulamalarının yapılarak hataların giderilmesi, güvenilirlik ve geçerlilik çalışmalarının yapılması oldukça önemli görülmektedir (Akça, 2007).

Öğretimin etkili ve verimli olması istenen düzeye ulaşabilmesi için matematik dersi öğretim programının dikkatli bir biçimde hazırlanarak uygulanması gerekmektedir (Gezgin ve Bal, 2021). Hiebert ve Grouws (2007) matematik öğretim programlarının ve öğrenciye sunulan öğrenme yaşantılarının öğrencinin matematik dersine aktif katılımını sağlamada önemli bir rolü olduğuna vurgu yapmışlardır. Matematik programının incelenmesi öğrencilerin matematiği daha iyi öğrenmelerini sağlayacak öğrenmelerini yöntemleri tespit etmelerini ve matematiği öğrenme yollarını ortaya koymada önemli bir role sahiptir (Adams, 1998).

İlgili alanyazın değerlendirildiğinde matematik dersi öğretim programları ile ilgili (Aslan & Çıkar, 2017; Dent & Mcchesney, 2016; Gezgin & Bal, 2021; Güleş, Dağlar & Delil, 2012; Kılınç, 2018; Ma, Lam & Wong, 2006; Mchugh, 2011; Ocak & Tepe, 2019) çeşitli öğretim kademelerinde birden çok araştırma yapıldığı görülmektedir. Ayrıca alanyazında matematik programını incelenmesini ve değerlendirmesini öğretmen görüşüne göre (Akkaya, 2008; Akça, 2007; Anılan & Sarier, 2008; Bal, 2008; Budak & Okur, 2012; Çakır & Kılınç, 2016; Çetin, 2010; Duru & Korkmaz, 2010; Turan & Tabak, 2021;) gerçekleştiren birçok çalışma ile karşılaşmaktayız. Matematik öğretim programına ilişkin öğretmen görüşü alan çalışmalarını çoğunluğunda orta okul öğretmenlerinin görüşlerinin alındığı göze çarpmaktadır. İlkokul matematik programının yeni değişmesi sebebiyle bu programa ilişkin yapılan değerlendirme çalışmaları sınırlı sayıdadır. Bugünlerde bilim ve teknolojinin çok hızlı bir şekilde gelişmesi ülkeleri yenilikçi öğretim etkinliklerine ve öğretim programları üzerine yoğunlaşmaya itmiştir. Sonuçta öğretim programları yeniden düzenlenmiştir (Cangüven, vd., 2017). Yeniden düzenlene programlardan bir tanesi ilkökul matematik dersi öğretim programıdır. Yapılacak olan bu çalışma 2024 yılında ilkökul matematik programına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerini ortaya koyacak olması açısından alana katkı sağlayacaktır.

Bu araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerin yeni ilkökul matematik programına ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Sınıf öğretmenlerine göre program nedir?
2. Sınıf öğretmenleri yeni ilkökul matematik programını beğeni durumları nedir?
3. Sınıf öğretmenlerin yeni ilkökul matematik programına ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Sınıf öğretmenlerin yeni ilkökul matematik programının geliştirilmesi için önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama aracı ve verilerin toplanması, verilerin analizi ve geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları başlıkları yer almaktadır.

Araştırma Modeli: Araştırma ilkökul matematik öğretim programına (MEB, 2024) ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemek amacıyla nitel araştırma desenlerinden biri olan olgu bilim (Fenomoloji) çalışması olarak tasarlanmıştır. Olgu bilim deseni; etrafımızda gerçekleşen ve farkında olduğumuz ancak detaylı bir fikre sahip olmadığımız olguları üzerine yoğunlaşır (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Evren ve Örneklem: Amaçlı örneklem çeşitlerinden biri olan ölçüt örnekleme uygun şekilde iki devlet okulunda görev yapan 15 sınıf öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Ölçüt örnekleme uygun olması açısından öğretmenlerin sınıf öğretmeni olması, mesleki kıdem olarak on yıl ve üzerinde görev yapmış olması ancak emekliliği gelmemiş olması yani programın uygulayıcısı olması ve erkek ve kadın katılımcı sayısının yakın olması gibi ölçütlere uygun olarak katılımcılar belirlenmiştir. Katılımcılara ilişkin demografik özellikler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Demografik Özellikler

Katılımcılar	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Mesleki Kıdem
Katılımcı1	Kadın	Lisans	15-20 yıl
Katılımcı 2	Kadın	Lisans	15-20 yıl
Katılımcı 3	Kadın	Lisans	10-15 yıl
Katılımcı 4	Kadın	Lisans	10-15 yıl
Katılımcı 5	Kadın	Lisans	15-20 yıl
Katılımcı 6	Kadın	Lisans	10-15 yıl
Katılımcı 7	Kadın	Lisans	10-15 yıl
Katılımcı 8	Kadın	Lisans	15-20 yıl
Katılımcı 9	Erkek	Lisans	10-15 yıl
Katılımcı 10	Erkek	Lisans	10-15 yıl
Katılımcı 11	Erkek	Lisans	15-20 yıl
Katılımcı 12	Erkek	Lisans	10-15 yıl
Katılımcı 13	Erkek	Lisans	15-20 yıl
Katılımcı 14	Erkek	Lisans	15-20 yıl
Katılımcı 15	Erkek	Lisans	10-15 yıl

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların cinsiyet değişkenine göre aralarında 1 fark olduğu, eğitim durumlarının tamamının lisans mezunu olduğu, katılımcıların mesleki kıdemlerinin 10-15 yıl ile 15-20 yıl arasında değiştiği görülmektedir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması: Sınıf öğretmenleri beş maddelik açık uçlu sorudan oluşan araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, belli sistemli şekilde hazırlanmış açık uçlu sorulardan meydana gelen ve soruların görüşme rehberi aracılığı ile takip edildiği araçtır (Böke, 2014, s. 219). Görüşme sorularının uygun olup olmadığı ile ilgili iki uzman görüşü alınmıştır. Görüşme sorularının anlaşılabilirliğini tespit etmek amacı ile üç sınıf öğretmenine pilot uygulama yapılmıştır. Öğretmenlere araştırmanın amacı hakkında onlara bilgi verilmiştir. Görüşmeler katılımcıların uygun oldukları zamanlar belirlenerek öğretmenlerin okullarında uygun boş olan salonlarda yapılmıştır. Görüşmeler araştırmacı tarafından yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcılardan izin alarak ses kayıt cihazı kullanılarak ve görüşme formu doldurularak veriler oluşturulmuştur. Görüşmeler yaklaşık 20 ile 30 dakika arasında sürmüştür.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması: Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanarak analiz edilmiştir. Betimsel analizde daha önceden oluşturulan çerçeveye göre elde edilen veriler düzenlenir. Düzenli hale getirilen veriler tanımlanır ve gerekli yerlerde direkt alıntılar yapılarak analiz desteklenir (Strauss & Corbin, 2008). Bu çalışmada önceden belirlenen temalara uygun şekilde yorum yapılmıştır.

Araştırmanın geçerliliğini sağlamak için sınıf öğretmenleri ile yapılan görüşmeler ayrıntılı şekilde raporlanmıştır. Sınıf öğretmenleri ile yapılan görüşmelerden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Sınıf öğretmenlerinden katılımcı teyidi alınmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemlerinin kullanılması ve katılımcı teyidinden yararlanmak geçerliliği artırmada etkili yöntemlerden görülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini arttırmak amacı ile elde edilen veriler hem

araştırmacı hem de sınıf eğitimi alanında uzman iki öğretim üyesi tarafından ayrı ayrı kodlanmıştır uzmanların yaptıkları kodlamalar karşılaştırılmıştır. Miles ve Huberman 'ın (2016) önerdiği güvenilirlik hesaplama formülü (Güvenirlik= [Görüş Birliği/ (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)] x 100) kullanılarak güvenilirlik katsayısı .91 olarak belirlenmiştir.

BULGULAR

Bu araştırma, sınıf öğretmenlerin yeni ilkökul matematik programına ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen veriler araştırma sorularına göre sırasıyla analiz edilmiştir. Bu bağlamda 1. Araştırma sorusu "Sınıf öğretmenlerine göre program nedir? şeklindedir. Araştırmanın birinci sorusuna ilişkin sınıf öğretmenlerinin program kavramına ilişkin görüşleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Sınıf Öğretmenlerinin Program Kavramına İlişkin Görüşleri

Kod	f	%	Örnek Cümle
Plan	14	36	Bir iş, etkinlik ve uygulamaları yapmadan önce planlama yapmaktır (K10)
Sınıflandırma	10	25	Gün içerisinde yapılması gereken işleri zaman uygun şekilde sınıflandırmasıdır (K4).
İş-Zaman Uyumu	8	21	Kişinin yapılması gereken işler ile zaman arasında kurulan ilişkidir (K1)
Tasarlama	5	13	Bireylerin işlerini, planlarını kısaca yapması gerekenleri gün, ay, yıl güne uygun biçimde tasarlamasıdır (K13).
Düzen	2	5	Kişinin işlerini ve zamanını düzenlemesidir (K7).
Toplam	39	100	

Tablo 2 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin program kavramını plan, sınıflandırma, iş-zaman uyumu, tasarlama ve düzen kavramları ile ilişkilendirdikleri tespit edilmiştir.

Bu bağlamda 2. araştırma sorusu 'Sınıf öğretmenleri yeni ilkökul matematik programını beğeni durumları nedir? ' şeklindedir. Sınıf öğretmenlerinin programı beğenme durumları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Sınıf Öğretmenlerin Yeni İlkokul Matematik Programını Beğeni Durumları

Kod	f	%	Örnek Cümle
Evet	10	71	Yeni ilkökul matematik programı içerik, kazanım, değerler ve ölçme değerlendirme gibi konularda yeterlidir (K8). Yeni programda farklılaşma başlığı altında destekleme ve zenginleştirme kısımlarının programa eklendiği için programı beğendim (K1). Yeni ilkökul matematik programının yeterli olmadığını daha nitelikli şekilde hazırlanabileceğini düşünüyorum (K5).
Hayır	5	29	Yeni matematik programını verilen değerlerin nasıl, ne zaman öğretileceği ile ilgili hiç açıklama yapılmaması ve Türkçe dersinde de aynı değerlere vurgu yapıyor ancak iki derste de aynı zamanlarda

aynı değerlere vurgu yapılmaması gibi nedenlerden dolayı pek beğenemedim (K11).

Toplam 67 100

Tablo 3'te sınıf öğretmenlerinin %70'nin yeni ilkökul matematik programını beğendikleri tespit edilmiştir.

Bu bağlamda 3. araştırma sorusu 'Sınıf öğretmenlerin yeni ilkökul matematik programına ilişkin görüşleri nelerdir?' şeklindedir. Sınıf öğretmenlerinin yeni ilkökul matematik programına ilişkin görüşleri Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Sınıf Öğretmenlerin Yeni İlkokul Matematik Programına İlişkin Görüşleri

Kod	f	%	Örnek Cümle
İçerik	21	24	Yeni ilkökul matematik programında kazanımlar eski programdaki kazanımlarla benzerlik gösterilmesine karşın sayı olarak belirgin olmasa da biraz azalış vardır (K3).
Öğrenme Öğretme Süreci	18	20	Yeni ilkökul matematik programında köprü kurma, farklılaşma gibi kısımların eklenmesine ihtiyaç vardı. İhtiyacın giderilmesi açısından iyi oldu(K14). Ancak farklılaşma kısmında yer alan zenginleştirme kısmında bilgisayar ve mobil uygulamalar ile sanal deneyimler sunulması gerektiği ifade edilmiş. Fakat bu uygulamaların ne olduğuna dair bilgi verilmemiştir (K6). Farklılaşma kısmı iyi olmuş. Ancak sınıflarımızda yabancı uyruklu iki dilli öğrencilerimiz var. Ancak bu öğrenciler farklılaşmaya dahil edilmemiştir (K2).
Öğrenme Kalıntıları(Ölçme Değerlendirme)	16	18	Yeni ilkökul matematik programında açık uçlu sorular, performans görevi gibi çeşitli ölçme araçlarını her temada farklı farklı vermesi açısından iyi hazırlanmış (K7).
Dil-Anlatım	15	17	Yeni ilkökul matematik programında dil anlatım açık anlaşılır olmasına karşın zaman zaman eski Türkçe'ye ait kelimeler kullanılmıştır (K8).
Değerler	10	12	Yeni ilkökul matematik programında bazı kısımlarda sembol, şekil ve cisim gibi kavramların yanlış kullanıldığı görülmektedir (K15).
			Yeni ilkökul programında çalışkanlık, estetik, tasarruf ve vatanseverlik gibi değerlere yer verilmiştir. Ancak programda bu kazanımların derse nasıl dahil edileceği ne zaman verilmesi gerektiği ve Türkçe dersinde de bu değerler yer almasına karşın bu ders ile bağlantısını nasıl kurulacağının net olmaması gibi nedenlerden dolayı değerlerin sadece değerlerin üzerinde durmak için yazılmış gibi görünüyor (K10).

Hedef	8	9	Yeni ilkököl matematik programında öğrencilerin matematiksel muhakeme, matematiksel araç ve teknoloji, matematiksel temsil gibi becerileri kullanan, yeni değerler edinen ve var olan değerlerini geliştiren, matematik öğrenme ve öğretme sürecinde kazandıklarını diğer derslere ve günlük yaşama aktarabilen bireyler yetiştirmeyi hedeflemesi gelişen teknoloji çağına uygun olması açısından uygun olmuştur (K5).
Toplam	86	100	

Tablo 4 incelendiğinde sınıf öğretmenlerin yeni ilkököl matematik programına ilişkin görüşleri içerik, öğrenme öğretme süreci, öğrenme kalıntıları (ölçme değerlendirme), dil-anlatım, değerler ve hedef kodları altında toplandığı tespit edilmiştir.

Bu bağlamda 4. araştırma sorusu "Sınıf öğretmenlerin yeni ilkököl matematik programının geliştirilmesi için önerileri nelerdir? şeklindedir. Sınıf öğretmenlerinin yeni ilkököl matematik programının geliştirilmesine ilişkin önerileri Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Sınıf Öğretmenlerin Yeni İlkokul Matematik Programının Geliştirilmesine İlişkin Önerileri

Kod	f	%	Örnek Cümle
İçerik	16	30	Yeni ilkököl matematik programında kazanımlar sayısı azaltıldı denilmesine karşın pek bir azaltma olmamıştır. Kazanımlar daha azaltılıp daha detaylı anlatım yapılabilir (K3).
Öğrenme Öğretme Süreci	12	22	Yeni ilkököl matematik programında köprü kurma, farklılaşma gibi kısımların net bir şekilde açıklanmalı öğretmene bu kısımlarda öğrenme şu tip öğrenme eksikleri olan öğrencilere bu tip bir öğretim yapabilirsiniz gibi örnekler eklenebilir (K14).
Öğrenme Kalıntıları(Ölçme Değerlendirme)	10	18	Yeni ilkököl matematik programında açık uçlu sorular, performans görevi gibi çeşitli ölçme araçlarını her temada farklı farklı yer verilmiş bunlar örnekleri güzel şekilde hazırlanabilir ve öğretmenlerden en az bir tanesini her tema sonunda doldurması istenebilir (K7).
Dil-Anlatım	8	15	Yeni ilkököl matematik programında eski Türkçe kelimeler yerine gününüzde kelimeler kullanılabilir(K8). Yeni ilkököl matematik programında bazı kısımlarda sembol, şekil ve cisim gibi kavramların kullanımına dikkat edilmelidir (K15).

Değerler	5	9	Yeni ilkököl programında bu değerlerin derse nasıl dahil edileceği ne zaman verilmesi gerektiği açıklanabilir. Türkçe dersinde verilen değer ile bu ders ile bağlantısını nasıl kurulacağını net bir şekilde açıklanabilir. (K10).
Hedef	3	6	Yeni ilkököl matematik programında okuryazarlık kavramı üzerinde duruluyor ancak hedefte yer almadığı için matematiksel dijital okur yazarlık becerisine sahip bireyler hedefi eklenebilir (K5).
Toplam	54	100	

Tablo 5 incelendiğinde sınıf öğretmenlerin yeni ilkököl matematik programının geliştirilmesine ilişkin önerileri içerik, öğrenme öğretme süreci, öğrenme kalıntıları (ölçme değerlendirme), dil- anlatım, değerler ve hedef kodları altında toplandığı tespit edilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmada elde edilen veriler analiz edildiğinde sınıf öğretmenleri program kavramını plan, sınıflandırma, iş-zaman uyumu, tasarlama ve düzen kavramları ile ilişkilendirdikleri görülmüştür.

Sınıf öğretmenlerinin yeni ilkököl matematik programını beğendikleri tespit edilmiştir. Benzer şekilde Şahan (2007) araştırmasında öğretmenlerin ilköğretim matematik dersi öğretim programı ile alakalı görüşlerinin olumlu olduğunu ifade etmiştir. Öğretmen görüşlerinin okul düzeyi bakımından programın etkinlikler boyutu dışındaki boyutlar bakımından farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Bal (2008) araştırmasında ilköğretim matematik programına ilişkin öğretmenlerin programın kazanımları, içeriği, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme kısımlarına karşı olumlu bir görüşe sahip olduklarını dile getirmiştir. Yazıcı (2009) araştırmasında öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun matematik programına ilişkin görüşlerinin olumlu olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak programının uygulanabilirliğinin düşük olduğunu ve öğretmenlerin programı incelemek yerine kendilerine gönderilen kılavuz kitapları, özel yayınevlerinin hazırladıkları kitapları programdan daha çok bakıp kullandıklarını ifade edilmiştir. Çetin (2010) ilköğretim birinci sınıf matematik dersi programına ilişkin öğretmenlerin kazanımlar, öğrenme alanları, öğrenme öğretme süreci ve ölçme -değerlendirme boyutlarına ilişkin görüşlerinin olumlu olduğunu tespit etmiştir. Araştırmanın nitel sonuçlarına göre öğretmenler programın zayıf yönlerinin olduğuna vurgu yapmışlardır. Çakır ve Kılınc (2016) araştırmalarında bu sonucu destekler nitelikte araştırmalarının sonucunda öğretmenlerin, ilkököl 4. sınıf matematik dersi programını genel olarak olumlu bir görüşe sahip olduklarını dile getirmişlerdir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda sınıf öğretmenlerin ilkököl matematik programına ilişkin görüşleri 1) İçerik, 2) Öğrenme- Öğretme Süreci, 3) Ölçme Değerlendirme, 4) Dil Anlatım,5) Değerler ve 6) Hedef şeklinde belirlenmiştir. Turan ve Tabak (2021) araştırmalarında sınıf öğretmenlerinin ilkököl matematik dersi öğretim programını içerik, öğrenme-öğretme süreci, kazanım ve ölçme-değerlendirme

boyutlarına yönelik görüşleri incelemiş öğretmenlerin genel olarak olumlu görüşe sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Sınıf öğretmenlerin kazanım boyutunda matematik dersi kazanımları için verilen sürenin yetersiz olduğu ve okuldaki matematik materyallerin yetersiz olduğu sebeplerinden uygulama aksaklıklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğretmenler kazanım sayısının fazla olduğunu kazanımlarda sadeleştirme yapılabileceğine vurgu yapmışlardır. Sınıf öğretmenleri içeriğin sunulmasında kullanılan ders kitaplarının yetersiz olduğundan farklı kaynaklar kullandıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca sınıf öğretmenleri ölçme değerlendirme etkinliklerinin çoğunlukla öğrenme öğretme sürecini değerlendirmeye yönelik olduğunu ve bilhassa öğrencilerin yapabildiklerinin üzerinde durulduğuna belirtmişlerdir. Güneş (2008) yılında yaptığı araştırmasında öğretim programının öğrenme öğretme sürecini yansıtmadığı, programı uygulamak için sınıfların kalabalık olduğu ders kitaplarının içeriğinin yeterli olmadığı, matematik dersine ayrılan sürenin az olduğu gibi sebeplerden öğretim programını uygularken bazı sorunlar yaşadıklarını dile getirmiştir.

Araştırmada sınıf öğretmenleri ile yapılan görüşmelerde öğretmenler matematik öğretim programında yer alan kazanım, içerik, öğrenme öğretme süreci, değerler, farklılaşma, köprü kurma ve ölçme değerlendirme kısımlarının yeterince açık olmadığını ve bazı kısımların eksik kaldığını bütün kısımlarda olması gereken şeyler genel hatları ile yazıldığını ancak bu kısımların bir örneklerinin olmadığını dile getirmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerin ilkökul matematik programına ilişkin önerileri 1) İçerik, 2) Öğrenme- Öğretme Süreci, 3) Ölçme Değerlendirme, 4) Dil Anlatım, 5) Değerler ve 6) Hedef şeklinde belirlenmiştir.

ÖNERİLER

- Programdaki farklılaşma bölümüne iki dilli öğrenciler (Suriyeli öğrenciler) de dahil edilebilir.
- Programdaki dil daha sade ve günümüz Türkçe'sine uygunluğuna dikkat edilebilir.
- Öğretmenlere yeni ilkökul matematik programı hizmet içi eğitim verilerek tanıtılabilir.
- Öğretmenler için ilkökul matematik programının uygulamasına ilişkin el kitapçıkları hazırlanabilir. Kitapçıklarda programın bölümlerine ilişkin örnekler ve açıklamalara detaylı yer verilebilir.
- Araştırmacılar ilkökul matematik dersi dışındaki diğer derslerin programlarını inceleyebilir.
- Araştırmacılar matematik programını hem nicel hem nitel araştırma desenini bir arada kullanarak inceleyebilir.

KAYNAKÇA

- Adams, T.L. (1998). Alternative assessment in elementary school mathematics. *Childhood Education*, 74 (4), 220-224.
- Akça, S. (2007). İlköğretim 5. Sınıf 2005 Matematik Programının Öğretmen Yönetici ve İlköğretim Müfettişleri Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi (Afyonkarahisar İli Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Akkaya, A.O. (2008). *6. sınıf matematik ders öğretim programının uygulanabilirliğine ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir: Türkiye.
- Anderson, L. W. & Krathwohl, D. R. & diğ. (Eds.) (2010). *Öğrenme, öğretim ve değerlendirme ile ilgili bir sınıflama. Bloom'un eğitimin hedefleri ile ilgili sınıflamasının güncelleştirilmiş biçimi*. (Çev. D. A. Özçelik). Ankara: Pegem Akademi.
- Anılan, H. & Sarier, Y. (2008). Altıncı sınıf matematik öğretmenlerinin matematik dersi öğretim programının uygulanabilirliğine ilişkin görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 128-141.
- Aslan, M. & Çıkar, İ. (2017). 4. sınıf matematik öğretim programının Tyler'in hedefe dayalı program değerlendirme modeline göre değerlendirilmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 11(2), 172-196.
- Bal, P. (2008). Yeni ilköğretim matematik öğretim programının öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesi, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 53-68.
- Böke, K. (Ed.) (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Alfa.
- Budak, M. & Okur, M. (2012) 2005 İlköğretim Matematik Dersi 6-8. Sınıflar Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, volume 1, issue 4
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). Bilimsel araştırma yöntemleri (1. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Cangüven. H. D.. Öz. O.. Binzet. G.. & Avcı. G. (2017). Milli Eğitim Bakanlığı 2017 Fen bilimleri taslak programının yenilenmiş bloom taksonomisine göre incelenmesi. *IJOEEc*. 2(September). 1-4. <https://doi.org/10.1103/PhysRevLett.93.115503>
- Çakır, S. & Kılınç, H., H. (2016). İlkokul 4. Sınıf matematik dersi programına ilişkin öğretmenlerin görüşleri. *Mehmet Akif Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39,112-124.
- Çetin, D. (2010). İlköğretim 1. sınıf matematik programına yönelik öğretmen görüşleri. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Demirel, Ö. (2009). *Eğitimde Program Geliştirme*. Pegem A Yayıncılık. Ankara.
- Dent, W. & Mchesney, A. (2016). The changing landscape of one primary school's mathematics curriculum. *Teachers and Curriculum*, 16 (2), 19-25.
- Duru, A. & Korkmaz, H. (2010). Öğretmenlerin yeni matematik programı hakkındaki görüşleri ve program değişim sürecinde karşılaşılan zorluklar. *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 67-81

- Dusenbury, L., Brannigan, R., Falco, M., & Hansen, W. B. (2003). A Review of research on fidelity of implementation: implications for drug abuse prevention in school settings. *Health Education Research*, 18(2), 237-256.
- Filiz, S. B., & Yıldırım, N. (2019). Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Revize Edilmiş Bloom Taksonomisine Göre Analizi. *Elementary Education Online*, 18(4), 1550-1573.
- Hiebert, J., & Grouws, D. A. (2007). The effects of classroom mathematics teaching on students' learning. In F. K. Lester (Ed.), *Second handbook of research on mathematics teaching and learning* (371-404). Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Gezgin, İ & Bal, A., P. (2021). İlkokul 1. sınıf matematik dersi öğretim programının uygulanma sürecinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(77),18-39.
- Güleş Dağlar, S. & Delil, A. (2012). Yeni ilköğretim 6. sınıf matematik programının öğrenci ve öğretmenlerce değerlendirilmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 62-87.
- Güneş, G. (2008). Yeni İlköğretim Matematik Dersi Öğretim Programının Öğretme Öğrenme Ortamına Yansımaları, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.
- Kılınç, M. B. (2018). Sınıf öğretmenlerinin birinci sınıf matematik öğretim programına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Ma, Y.P., Lam, C.C. & Wong, N.Y. (2006). Chinese primary school mathematics teachers working in a centralised curriculum system: a case study of two primary schools in North-East China. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 36 (2), 197-212.
- McHugh, J.M. (2011). Program evaluation of developmental math instruction at the community college level. Unpublished doctoral dissertation, Gardner-Webb University.
- MEB. (2018). Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Ankara.
- Strauss, A., & Corbin, J. (2008). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. (3rd ed.). Newbury Park, CA: Sage.
- Şahan, H. H. (2007). İlköğretim 3. sınıf matematik dersi öğretim programının değerlendirilmesi, Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Turan, A. & Tabak, S. (2021). Sınıf öğretmenlerinin ilkokul 4. sınıf matematik dersi öğretim programına (2018) yönelik görüşleri: Bir karma yöntem çalışması, *Milli Eğitim Dergisi*, 50 (229), 463-491.
- Ocak, G. & Tepe M. E. (2019). Evaluation of 5th grade Turkish mathematics curriculum according to students' and teacher's views. *Malaysian Online Journal of Educational Sciences*, 7 (1), 23-34.

- Ornstein, A.C. & Hunkins F.P. (2016), *Eğitim programı* (Çeviri Asım Arı). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Yazıcı, E. (2009). İlköğretim matematik dersi 6.sınıf öğretim programının değerlendirilmesi üzerine bir çalışma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Yazıcılar Ü. & Bümen N. T. (2015). Öğretmenlerin öğretim programlarını uyarlama süreci üzerine kuramsal bir inceleme. *24. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi "Herkes İçin Sürdürülebilir Eğitim"* Niğde, 16-18 Nisan 2015, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, ss. 107-108.
- Yıldırım, A. & şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (Genişletilmiş 10. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KÜLTÜREL BELLEK KODLARININ GÖSTERGE MEKÂNI OLARAK EL SANATLARI (DENİZLİ ÖRNEKLEMİ)

Didem Gülçin ERDEM KÜK

Arş. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
dgulcine@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4321-911X

Özet

Kültürel belleğe ilişkin kodlar, çeşitli formlar üzerinden somutlaşarak, müşahhas bir zemine taşınır. Halk plastik sanatları başlığı altında değerlendirilen el sanatları da kültürel belleğin somutlaştığı anlam alanları arasında yer alır. Somut olmayan kültürel miras bağlamında korunması ve yaşatılmasına ilişkin uluslararası düzeyde önlemlerin alındığı el sanatları, kolektif belleğin sanatsal içerikli dışa vurumuna işaret eder. Denizli de el sanatları geleneği bakımından oldukça zengin bir kültür hazinesine sahiptir. Tel kırmadan bıçak süslemelerine değin kültürel imgelemin somutlaşarak varlığını sürdürdüğü Denizli, önemli bir kültür havzası olması itibarıyla kültürel belleğin dinamik bir şekilde yaşatıldığı merkezler arasında yer alır. Bu çalışmada, kültür bilimlerinin kullanması gereken metodolojinin, anlam odaklı olması gerektiği düşüncesinden hareketle, Denizli el sanatları, insanın, kendisini ötekine bildirme niyet ve arzusuyla ürettiği kültürel toplam içerisinde değerlendirilerek, el sanatları üzerinden somutlaşan bellek kodlarının, evren tasarımı, anonim algı ve kavrayış gibi kavramlarla olan ilişkisi üzerinde durulacaktır. Denizli’de geçmişten günümüze varlığını sürdüren el sanatları geleneğine bağlı ürünler, kültürel belleğin somutlaştığı sanatsal çıktılar olarak ele alınacak, söz konusu yaratım sürecinin kültürel arka planı aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: El sanatları, denizli, kültürel bellek.

HANDICRAFTS AS INDICATORS OF CULTURAL MEMORY CODES (DENİZLİ SAMPLER)

Abstract

The codes of cultural memory are embodied in various forms and carried on an explicit flor with this way. Handicrafts that are under the title of the people's plastic arts are among the areas of significance embodied by the cultural memory. Handicrafts taken at international level to protect themselves in the context of intangible cultural heritage point out the artistic content of the collective memory. Denizli also has a rich cultural heritage in terms of handicraft tradition. Denizli is a significant cultural basin with its cultural identity and tangible cultural heritage, from the art of wire breaking to knife ornaments, and thus it is one of the centers where the cultural memory is dynamically maintained. In this study, based on the necessity of the methodology used by cultural sciences to be meaning-oriented, Denizli handicrafts will be evaluated within the cultural totality produced by humans with the intention and desire to inform others. The relationship between the cultural memory codes embodied through handicrafts and concepts such as universe design, anonymous perception and comprehension will be emphasized. The products of the handicraft tradition that has survived from past to present in Denizli will be considered as artistic outputs that embody cultural memory, and the cultural background of the creative process in question will be tried to be illuminated.

Keywords: Handicrafts, denizli, cultural memory.

Giriş

Dıştan gelen etkinin ifade biçimini alarak tekrar dışlaşması süreci, dil, mitoloji, sanat gibi formların yaratıcısıdır. Kaynağını ortak kavrayış biçiminden alan formların başkalığı, dışavurumdaki çeşitliliği sağlar. Biçimsel olarak farklı olsa da ortaya konulan ürünler, ortak duyuş alanının ürünü olmalarından ötürü, kültüre ilişkin kodlamaları muhafaza eder. Dolayısıyla, mitolojiden sanata değin, kültür alanına ilişkin çıktılarının, bireysel değil; anonim bir algı ve idrak sürecinin ürünü olduğunu iddia etmek mümkündür.

Kültür nesnesinin kavranışının görünenle sınırlandırılması, fiziksel olanın biçimsel başkalığının, ürünü olduğu zihinsel yapının hakikatini inkâr gücü kazanmasına sebebiyet verir. Zihnin 'şey'leşerek çeşitli formlarla kendini açığa vurduğu kültür sahası, insan zihninin düşünüş ve tasarlayışına ilişkin bilgileri muhafaza eder. Buradan hareketle, kültür bilimlerinin temel meselesi, düşünce ve kavrayışın somutlaşmış formları olarak nitelendirilebilecek kültür nesnesinin neliğinin tartımı olmalıdır. Kendi özellikleri içerisinde anlaşılması gereken kültürel formların kültür dünyasının inşasındaki paylarının tespiti önem arz eder. Bu noktada, düşüncede var olanın kendini dışa vurduğu formların kendi iç mantıkları dâhilinde değerlendirilmesiyle ancak kültür nesnesi sağlıklı bir biçimde kavranmış olacaktır.

Halk plastik sanatları başlığı altında değerlendirilen el sanatları da kültürel belleğin somutlaştığı anlam alanları arasında yer alır. Somut olmayan kültürel miras bağlamında korunması ve yaşatılmasına ilişkin uluslararası düzeyde önlemlerin alındığı el sanatları, kolektif belleğin sanatsal içerikli dışa vurumuna işaret eder. Denizli de el sanatları geleneği bakımından oldukça zengin bir kültür hazinesine sahiptir. Tel kırmadan bıçak süslemelerine değin kültürel imgelemin somutlaşarak varlığını sürdürdüğü Denizli, önemli bir kültür havzası olması itibarıyla kültürel belleğin dinamik bir şekilde yaşatıldığı merkezler arasında yer alır.

Bu çalışmada, kültür bilimlerinin kullanması gereken metodolojinin, anlam odaklı olması gerektiği düşüncesinden hareketle, Denizli el sanatları, insanın, kendisini ötekine bildirme niyet ve arzusuyla ürettiği kültürel toplam içerisinde değerlendirilerek, el sanatları üzerinden somutlaşan bellek kodlarının, evren tasarımı, anonim algı ve kavrayış gibi kavramlarla olan ilişkiselliği üzerinde durulacaktır.

1. Zihinsel Dışavurum Aracı Olarak El Sanatları

Milay Köktürk, Sembolik Formlar Felsefesi'ne ilişkin çalışmalarıyla tanınan Ernst Cassirer'in felsefi doktrinini incelediği "Kültür ve Sembol" başlıklı çalışmasında, sembolik formların, insanın dünya hakkında oluşturduğu belirlemeler ve nesne karşısında aldığı tavır yansıtan göstergeler olduğunu kaydeder. Köktürk'ün ifadesiyle sembolik formlar, zihinlerin kendi iç yapılarını çeşitli etken ve dinamiklerle dışa vurma biçimi olarak nitelendirilir. İnsan zihninin oluşturduğu her sembolik formun insan zihninin farklı boyutta bir faaliyeti olmasıyla değer taşıdığına dikkat çeken Köktürk, bu formların gelenek yoluyla geleceğe taşındığını kaydeder (Köktürk, 2014: 179). Türk kültür evreninin paydaşı olan bireylerin, dünya ve eşya karşısında konumlanma biçiminin somutlaşmış örnekleri sanatsal içerik arz edebilir. Estetik kavrayış alanının çıktısı olan söz konusu içerik, diğer sembolik formlar gibi, kolektif zihnin dışlaşmış şeklidir.

Hakikatin çeşitli formlar aracılığıyla kendini açığa vurduğu savı, sembolik formlar felsefesinin fenomenolojik yöntem ile olan ilişkisine işaret eder; kendini gösteren, bir ve

aynı şey olmasına karşın, farklı biçimlerde görünür. Gösterenin neliği, görüldüğü biçimde değil; hakikatin bilgisini taşıyan özde gizlidir. Sembolik formlar felsefesi, evrende insanı kuşatan her türlü formun, zihnin kendini gösterme ve bildirme biçimi olduğu iddiasındadır. Bu perspektiften bakıldığında, genel çerçevede sanat, daha dar çerçevede ise el sanatları, diğer tüm sembolik formlar gibi bir dünya açıklamasıdır.

Cassirer'e göre, sembolik formların her biri; mitos, dil, sanat ve bilgi, doğa karşısında insanın akıyla özgürleşme pratiğinin somutlaşmış çıktılarıdır. Bu formların insanın meydana getirdiği kendine özgü ortamlar olduğunu ifade eden Cassirer'e göre insan, söz konusu formları, dünyadan ayrılmak ve sonra yeniden dünyayla sıkıca birleşmek için oluşturmuştur. Ürettiği bu formları, dünyayla ilişkilene noktasında aracı olarak kullanan insan, bu sayede, etkinliklerini tipik ve ayırt edilebilir hale getirdiği gibi, her türlü algı ve duyusunu da karakterize etmiş olur. Bitki ve hayvanlar da kendi yaşama çevrelerinden aldıkları sürekli uyarılara yanıt vermek suretiyle varlıklarını sürdürürler. Her organizmanın cevap verme biçim ve yöntemi birbirinden farklıdır (Cassirer, 2017: 52). Bu bağlamda, sembolik formlar, insanın çevreye uyum sağlama yöntemlerine tekabül eder. İnsanın dünya ve eşyayla ilişkilendirirken uygun yanıtları, uygun biçimlerde verebilmesini sağlayan söz konusu sembolik içerik, insan zihninin kavrayış alanını kendi anlayabileceği biçime sokma çabasının ürünüdür.

Dünyayı ve eşyayı kavrayışı, hayvanlardan farklı olarak simgesellik arz eden insanın doğadan aldığı uyarıcılara verdiği tepkiler sembolik olma özelliği gösterir ve dolayısıyla doğaya yapılan katkı olarak değerlendirilebilecek kültürel üretim de simgesel dizgeler toplamına işaret eder. Sembol nitelikli biçimler müştereklikler taşır. Hepsi, insan zihninin üretimleridir. İnsan zihni, bu üretimler aracılığıyla kendini dışa vurur. Bütün bu formlar, zihnin kendini bildirmesinde izlediği yollardır. İnsanın kendini bildirmek için, kendi üretimi olan şeylerle karşı tarafı, kendisinden haberdar etmesi gerekir. Eşyayı imal ve inşa eden insan, parçası olduğu evreni kavramak ve bir yanıt olarak kendisini ona bildirmek için sembolik formlar üretir.

Sembol kuran bilinç, kendi içeriğini bildirmek maksadıyla, mümkün işaretler arasından, söz konusu içeriği taşıyabilecek olanları seçer. Bunu salt kendisi için değil, diğer bilinçler için de yapan insan için sembolün varlığı bir ötekini, dolayısıyla da özneler arası ortamı anlatır. Bu bağlamda, bütün semboller, bireysel bilinç alanının dışına taşarlar. "Bu anlamda sembolleştirme "ortak dünya oluşturma" sürecini, bu süreç sonucunda oluşturulan evren ortak dünyayı anlatır." (Köktürk, 2006: 119) Dolayısıyla, sembolleştirme, bilincin kendi içeriğini bildirme yol ve yöntemine tekabül eder. Sahip olduğu akli sembolik aşamada kullanarak, mevcut gerçekliği kendi duyuş ve kavrayışıyla yeniden üreten, kendi diline çevirerek daha kolay ve daha estetik bir biçimde anlamının yollarını arayan bir varlık olarak insan, biyolojik değil; düşünsel bir yasaya sahip olan sembolik formlarla kendisine, kaosu kozmosa dönüştürmesini mümkün kılacak yanıtlarla ördüğü güvenilir bir yaşam alanı inşa etmiş olur.

2. Denizli'de El Sanatları Geleneği

Denizli, el sanatları geleneği bakımından oldukça zengin bir kültür hazinesine sahiptir. Tel kırmadan bıçak süslemelerine değin kültürel imgelemin somutlaşarak varlığını sürdürdüğü önemli bir kültür havzası olması itibarıyla Denizli, kültürel belleğin dinamik bir şekilde yaşatıldığı merkezler arasında yer alır. Denizli'deki geleneksel el

sanatları başlığı altında, dokumacılık, hasırcılık, dericilik, keçecilik, tel kırma gümüş işleri, bakırcılık, urgancılık, demircilik, semercilik, tarakçılık gibi sanatları saymak mümkündür.

Denizli’de tel kırma işçiliği, el sanatları bağlamında oldukça önemlidir. Sanatın bu şekilde adlandırılma sebebi, tüllerin kasmağa geçirilerek madensel tellerle makas kullanılmadan kırılarak yapılıyor olmasıdır. Daha çok Tavas yöresinde yaygın olan bu sanatın ham maddesi teldir. Kadınlar tarafından gerbetle tül ya da tülbende işlenmesine dayanan bu işlemin mihraplı, makaslı, elmas, sepeleme, muskalı, yıldızlı, tıtlı sarmalı gibi motif türleri mevcuttur (Erden vd, 2014: 472,474).

Dokumacılık da Denizli’deki geleneksel el sanatları bağlamında anılması gereken başlıklar arasında yer alır. Tarihsel kökeni, antik döneme dek uzanan dokumacılık geleneği Çürüksu ve Büyük Menderes vadilerinin Türkler tarafından işgal edilmesi ile gelişmiş ve bugüne dek gelişerek devam etmiştir. Dokuma geleneğinin, geçmişte Denizli’nin Buldan, Babadağ, Tavas-Kızılcabölük, Nikfer, Sarayköy ve Kale ilçelerinde oldukça yaygın olduğu, hemen her evde bir dokuma tezgâhının bulunduğu bilinmektedir. Denizli, bölgede yetişen pamuktan ve koyun yününden yapılmış bez dokumalarıyla adını dünyaya duyurmuş bir şehirdir. Nitelikli elyaflardan üretilen kaliteli Denizli kumaşları, dünyada üretilen kumaşlarla yarışabilecek düzeydedir (Okca, 2016: 205).

Haluk Cillov, Denizli’de dokumacılık sanatının, bölgede yetişen pamuğun kalitesi ve kireçli suların bolluğu dolayısıyla oldukça gelişkin örnekleri olduğuna dikkat çekerek tarihsel bağlamdaki önemini kanıtlamak için çeşitli seyyahların ifadelerine yer verir. Cillov, Arap seyyah İbni Batuta’nın Denizli’ye ilişkin şu sözlerini alıntılamıştır: *“Orada pamuktan altın işlemeleri kumaş imal olunur ki misali yoktur. Pamuğunun nefis olması ve kuvvetli iğrilmiş bulunması dolayısıyla ziyade dayanır. Bu kumaş beldenin ismiyle anılır.”* (Cillov, 1949: 29)

Bıçakçılık da Denizli’deki el sanatları arasında yer alan zanaatlardandır. Yatağan beldesinin adıyla anılan bıçakçılık geleneği, ülkedeki bıçak ihtiyacının karşılayıcısıdır. Özel desen ve süslemelerle bezenen bu bıçaklar, “Yatağan Bıçağı” şeklinde adlandırılmıştır. Bir bıçak adı olarak tüm dünyaya bölgenin adını duyuran “Yatağan Bıçağı”nın gövde kısmında elinden çıktığı ustanın mührünü taşır. Bıçağın sap kısmında ise genellikle geometrik şekiller, taşla yapılandırılmış yıldız şekilleri, çiçek desenleri ve kabartma desenleri yer alır (Kahvecioğlu-Arlı, 2006: 316-336).

Dericilik, Denizli’de yüzyıllardır usta-çırak ilişkisi içerisinde devam eden meslekler arasında yer alır. Türkiye’nin kösele üretim merkezi olarak gösterilen Denizli’de Türkmen boylarının yöreye yerleşmelerinden sonra dericilik çok daha değer kazanmıştır. 13. Yüzyıldan itibaren yalnızca Denizli’de değil; Acıpayam-Yeşilyuva’da da büyük gelişme gösteren tabaklık, Cumhuriyet döneminin başlarına kadar mesleğin zirvesini yaşamıştır. Bölgede Ahi Kayser tarafından öğretilen dericilik, geleneksel yöntemlerle kösele, sahtiyan ve meşin gibi deriler üretilmesi esasına dayanır (Haytoğlu, 2006: 26-27).

Denizli’de geçmiş yıllarda keçecilikle de uğraşıldığı bilinmektedir. Daha önce geleneksel yöntemlerle yapılan bu sanatta son dönemde makine kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Çal-Alfaklar’da keçe üretimi yapılırken, bugün üretim sonlanmış durumdadır (Okca, 2016: 207).

Tarakçılık da özellikle Serinhisar-Yatağan bölgesinde sürdürüldüğü bilinen el sanatları gelenekleri arasında yer alır. Yoğun olarak camız ve koç kemiklerinden,

boynuzlarından daha çok çeyizlik ve hediyelik olarak üretilen tarakların üretimi, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğun biçimde sürdüğü dönemlerin sona ermesinden ötürü hayvan yetiştiriciliği, dolayısıyla da hayvansal atık olan kemik ve boynuzların temini konusunda sıkıntılar yaşanmasıyla camız ve koça ilaveten artık dağ keçisi, öküz ve inek kemiklerinden, boynuzlarından da tarak yapılmaktadır (Okca, 2016: 214).

Bakırcılık-kalaycılık da Denizli'deki geleneksel el sanatları bahsinde anılması gereken başlıklar arasında yer alır. Önemli bir maden olan bakır, doğada hem doğal maden olarak hem de cevher olarak bulunur. Bakırcılık ve kalaycılık meslekleri günümüzde Denizli Kaleiçi Çarşısı'nda halen varlığını sürdürmektedir. 1950'li yıllardaki usta sayısının çokluğu, Denizli'de bakırcılığa verilen değerin göstergesi olduğu gibi, bu geleneğin ne denli köklü olduğunun da ispatıdır (Türktaş, 2004a: 26).

Semer yapımı da Denizli geleneksel el sanatları içerisinde yeri olan uğraşlardan bir tanesidir. Tarım ve hayvancılığın ekonomik hayatın odağında yer aldığı dönemlerde yoğun biçimde kullanılan eşek, at, deve ve katır ile ulaşım, tarım ve taşımacılıkta faydalananı olması, semer yapım sanatını önemli kılmıştır. Günümüzde motorlu araçların kullanılıyor olması semerci-nalbantlık gibi mesleklerin bitme noktasına gelmesine sebep vermiştir. Denizli'nin tarih boyunca bölge şehirleri içerisinde ticaret merkezi konumunda olması, buraya komşu il ve ilçelerden ticaret maksadıyla çok sayıda atlı araba ve kervanın gelmesini sağlamış, bu durum da saraçlık gibi mesleklere rağbeti arttırmıştır (Türktaş, 2005: 23).

Urgan ise, keten, kenevir ve pamuk gibi liflerden oluşturulan bir çeşit iptir. Geçmişte üretimi özellikle kadınlar tarafından yapılan urganların satışı ise erkekler tarafından yapılırdı. Geçmişte her evde bulunan at, eşek, katır, inek, deve ve öküz gibi hayvanlar için çeşitli kalınlık ve uzunluklarda yapılan urganlar, gelişen ve değişen sanayiye bağlı olarak tarım ve hayvancılık sektöründe yavaş yavaş kullanımdan kalkmaktadır. Urganlar yalnızca hayvancılıkta değil; paketleme, balya yapma, sarma, düğümlenme gibi işlerde de kullanılırdı (Okca, 2016: 219).

3. Denizli'de El Sanatlarının Sembolik İçeriği

Sembolik formlar felsefesi, farklı görünüşler ve görüntünün farklılaşmasına neden olan diğer unsurların yarattığı, nesnenin özülle aramıza giren mesafeyi kaldırarak, hakikatin bilgisine ulaşılabilirdiği iddiası taşır. Dolayısıyla, el sanatları formunda somutlaşan içerik, Türk kültürel belleğine ilişkin kodlarda anlam bulur.

Jann Assmann, kültürel belleğin gündelik dünyayı yadsıyıcı ve potansiyel öğeler katarak dünyayı genişlettiğini ve bu sayede varlığın, gündelik yaşama bağlı olarak kaybettiklerini yeniden kazandığını belirtir. Assmann'a göre, insan yaşamı kültürel bellek sayesinde, kültürel evrimin tüm aşamaları boyunca korunan bir iki boyutluluk ya da iki zamanlılık kazanır (Assmann, 2015: 66). Assmann'ın ifadeleri, el sanatlarının kültürel belleğin gösterge mekânları olarak kolektif anlam alanını genişletme işlevi göstermesi üzerinden somutlaştırılabilir. El sanatları üzerinden somutlaşarak estetize edilmiş formlarla gündelik hayatın içerisine hatırlama akınları gerçekleştiren, kültürel bellek kodlarının kendisidir.

Denizli'deki geleneksel el sanatları bağlamında yer verdiğimiz, dokumacılık, hasırcılık, dericilik, urgancılık sanatları, işçiliklerinde kullanılan malzemenin ortaklığı dolayısıyla, benzer kodlar üzerinden okunabilir. Söz konusu sanatlar varlıklarını, tarım ve

hayvancılıkla uğraşan bir milletin varlığına borçludur. Sanat pratiklerinin yaşam biçimlerinin nedeni değil; sonucu olduğu bilgisinden hareketle, makro düzeyde Türk kültür evreni içerisinde, mikro düzeyde ise Denizli'nin yerel kültür dizgesi içerisinde önemli bir yer tutan tarım ve hayvancılığın, el sanatları örneklerinde de izlerini tespit etmek mümkündür.

Ögel, Namazgah Tepe'de yapılan kazılarda koyun, keçi, deve, sığır, at ve köpek kemiklerinin çıktığını kaydederek, kalıntılarda bulunan malzemelerden, koyun yününün çok kullanıldığı sonucuna ulaşılacağını ifade eder (Ögel, 1962: 29). Hayvancılık, tarihin her döneminde Türklerin temel geçim kaynağı olmuş; tabii unsurlara şahsiyet kazandıran bir evren tasarımına sahip olmaları dolayısıyla hayatlarında önemli bir yere sahip olmuştur.

Sibirya ve Altay dağları eteklerinde yapılan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkan buluntular, Türklerin tabaklık alanında önemli bir yeri olduğunu göstermiştir. Hun döneminde de Türklerin deriyi işleyip renklendirmek suretiyle kıyafet, çizme ve koşum takımları yaptıkları bilinmektedir (Türktaş, 2004b: 26). Türkler, Orta Asya coğrafyasından Ön Asya'ya uzanan göç yolculuğunda kültürlerini de gittikleri her yere götürmüşlerdir. Dericilik alanında elde ettikleri bilgileri Anadolu'ya taşıyan Türkler, Anadolu'da var olan deri işleme zanaatı ile kendi deneyimlerini sentezleyerek büyük aşama kaydetmişlerdir. Bu sayede dericilik önemli Türk sanatları arasındaki yerini almıştır. Türklerin Anadolu'da kurdukları tabakhanelerde ham deriler en iyi şekilde değerlendirilerek halkın ve ordunun ihtiyaç duyduğu koşum takımları, çizme, eğer, ayakkabı gibi ihtiyaçların karşılanmasında kullanılmıştır (Haytaoğlu, 2006: 93).

Mehmet Surur Çelepi'nin "Türk Kültür Evreninde Toy -Denizli Örneği-" başlıklı çalışmasında bilgisine yer verdiği çeşitli törenler, yörede tarım ve hayvancılığa atfedilen önemi kanıtlar niteliktedir. Çelepi, "Koç Katılımı ve Saya Toyları", "Sudan Koyun Geçirme ve Çoban Toyu" törenlerini ele alarak yörede hayvancılığa dönük bereket toylarının varlığına işaret ederken; "Yağmur Duası", "Arık Arıtma Toyu" ve "Hasat Sonu Toyları"ndan söz ederek de Denizli'de tarıma dönük yapılan bereket toylarının olduğuna dikkat çeker (Çelepi, 2017). Çelepi, Denizli'de Koç katılımı ile başlayan bereket törenlerinin Saya töreni ile devam ettiğini ifade eder. Koç katılımı ile bereket dilenirken, Saya töreni ile şükredilir. Saya törenlerinin, kuzuların sağlıklı doğması dolayısıyla şükredilen törenler olduğuna dikkat çeken Çelepi, törenin merkezinde çobanın sevincinin yer aldığını ifade eder (Çelepi, 2017: 135).

Sudan koyun geçirme törenine ilişkin ise Çelepi, şu ifadeleri kaydeder: "Sudan geçirilerek vücutlarındaki ve yünlerindeki kirden kurtulan koyunlar daha kolay kırkılır. Bunun yanı sıra koyunların sudan geçirilerek, Yer ve Su ruhlarının korunması altına alınması amaçlanır. Koyunun temizliği ve sağlığı için kırkımdan önce bir sudan geçirilmesi zamanla bir bereket töreni haline gelmiş, gün geçtikçe de yarışmaların olduğu bir şenliğe dönüşmüştür." (Çelepi, 2017: 135)

Türk kültürel belleğinde önemli bir figür olma özelliği gösteren atın, Türk kağanlarının en büyük yardımcısı olduğuna ve atın kağana Tanrı'nın armağanı olduğuna inanılır. Kağanların devlet nişanı olan tuğlarının atın kuyruğundan yapılması, atın devlet için önemini gösterir. Halk anlatılarında da kahramanın en yakınındaki figür olarak karşımıza çıkan at, Oğuz Kağan'ın, Köroğlu'nun, Hızır'ın, Battal Gazi'nin yol arkadaşıdır (Çelepi, 2017: 197-198).

Bıçakçılık geleneği, özel bir isimle anılmasından da anlaşılacağı üzere, Denizli'nin önemli sanatsal üretimlerinin kaynağıdır. Merkezini Yatağan'ın oluşturduğu söz konusu gelenek, külçe demirin kızgın ateşte dövülerek çelikleştirilmesi sureti ile bıçak imaline dayanır. Yatağan adı ile anılan palalar, Yatağan bıçakçılık geleneğinin adını dünyaya duyurmasını sağlamıştır. Geçmişte kemik ve boynuzdan yapılan bıçaklar, kullanmak için usta olmayı gerektiren edevat ile işlenirken günümüzde el işçiliğinin yerini makineler almış, yassı biçimde gelen çelikler makinelerde işleme tabi tutularak, seri halde üretilmeye başlanmıştır (Okca, 2016: 212).

4. Sonuç ve Öneriler

2003 yılı itibariyle Somut olmayan kültürel miras bağlamında korunması ve yaşatılmasına ilişkin uluslararası düzeyde önlemlerin alındığı el sanatları, kolektif belleğin sanatsal içerikli dışı vurumuna işaret eder. Halk plastik sanatları başlığı altında değerlendirilen el sanatlarının varlığı, millî bir karakteristiğe işaret etmesi dolayısıyla kültürel hafızanın muhafazası noktasında önem arz eder. Bu bağlamda, el sanatlarının korunması ve yaşatılması, kolektif belleğin uzman taşıyıcıları olarak el sanatı ustalarına hak ettikleri değerin takdimi, geleneğin sürdürülebilir kılınması açısından önemli ve gereklidir.

El sanatları ürünlerinin tespiti, korunması ve yaşatılması noktasında örneklerin ve uzman taşıyıcılar tarafından gerçekleştirilen icra anının sergilenebileceği açık hava müzelerinin kurulması, atılabilecek adımlar arasındadır. Uygulamalı halkbilim çalışması bağlamında değerlendirilecek bu çalışmalar, bilimsel bir gereklilikten fazlasıdır. Millî kültürün somutlaşmış çıktıları olarak değerlendirilebilecek bu toplamın korunması ve yaşatılması, kültürün sürekliliğinin sağlayıcısıdır.

Yerel kültür unsurlarının küreselleşmenin hızı karşısında yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı günümüz dünyasında, uygulamalı halkbilim çalışmaları, halkbilimi ürünlerini "yaşatmak için yaymak" (Oğuz, 2002: 8) noktasında oldukça etkilidir. Denizli el sanatlarının canlılığını koruyarak yaşamaya devam etmesi ve gelecek kuşaklara aktarımı, ancak şehirde kurulacak bir müze ile mümkün olacaktır. Kültür turizmi kapsamında değerlendirilebilecek bu çaba, mikro düzeyde yörenin cazibe merkezi haline gelmesini sağlayabileceği gibi, makro düzeyde kültüre ait kodların yaşatılabilir ve aktarılabilir kılınmasını mümkün kılacaktır.

Kaynakça

- Cassirer, E. (2017). *Kültür Bilimlerinin Mantığı Üzerine*, (Çev. Milay Köktürk), Hece Yayınları, Ankara.
- Cillov, H. (1949). *Denizli El Dokumacılığı Sanayii*, İsmail Akkün Matbaası, İstanbul.
- Çelepi, M. S. (2017). *Türk Kültür Evreninde Toy –Denizli Örneği-*, Kömen Yayınları, Ankara.
- Erden, F.- Tufan, M.- Özus, E. E. (2014). “Denizli Tavas İlçesi Geleneksel Kadın Kıyafetleri”, *International Journal of Science Culture and Sport*, Sayı: Temmuz 2014, s.: 469-486
- Haytaoğlu, E. (2006). “Denizli Tabaklığı Üzerinde Ahiliğin Rolü ve Geleneksel Etkisi”, *Denizli I. El Sanatları Kongresi*, s.s.:92-104.
- Kahvecioğlu, H.- Arlı, M. (2006). “Denizli Yatağan Bıçakçılığı”, *Denizli I. El Sanatları Kongresi Bildirileri Kitabı*, s.s.:316-336.
- Koyuncu Okca, A. (2016). “Denizli’de Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kimi Geleneksel Meslekler”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:58, s.s.:201-223.
- Köktürk, M. (2014). *Kültür ve Sembol: Bir Cassirer İncelemesi*, Aktif Düşünce Yayıncılık, Ankara.
- Köktürk, M. (2006). “İnsanın Farklı Bir Tanımı: Animal Symbolicum”, *Kültür Bilimi Yazıları*, s.113-120, Hece Yayınları, Ankara.
- Oğuz, Ö. (2002). *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ögel, B. (1962). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türktaş, M. (2004a). “Denizli Bakırcılar Çarşısından Günümüze Ulaşan Çekiç Sesleri”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı: 1.
- Türktaş, M. (2004b). “Denizli’de Debbağlık, (Tabaklı-Dericilik)”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:2.
- Türktaş, M. (2005). “Kaybolan Bir Meslek Saraçlık”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı: 5.

Extended Summary

The codes of cultural memory are embodied in various forms and carried on an explicit flor with this way. Handicrafts that are under the title of the people's plastic arts are among the areas of significance embodied by the cultural memory. Handicrafts taken at international level to protect themselves in the context of intangible cultural heritage point out the artistic content of the collective memory.

The process of external influence coming out again as a form of expression is the creator of forms such as language, mythology, and art. The diversity of forms, which derive their source from a common form of understanding, provides diversity in expression. Even though the products are different in form, they preserve the codings related to the culture because they are the product of a common sensory field. Therefore, it is possible

to claim that the outputs of the field of culture, from mythology to art, are the product of an anonymous perception and comprehension process, not an individual one.

Limiting the understanding of the cultural object to what is visible causes the formal otherness of the physical to gain the power to deny the truth of the mental structure of which it is the product. The field of culture, where the mind becomes a 'thing' and reveals itself in various forms, preserves information about the thinking and design of the human mind. From this point of view, the fundamental issue of cultural sciences should be the weighing of the nature of the cultural object, which can be characterized as the embodied forms of thought and understanding. It is important to determine the share of cultural forms, which need to be understood within their own characteristics, in the construction of the cultural world. At this point, the cultural object can only be properly understood by evaluating the forms in which what exists in thought expresses itself within their own internal logic.

The reactions of humans, whose perception of the world and objects is symbolic unlike animals, to the stimuli they receive from nature show the characteristic of being symbolic and therefore the cultural production that can be evaluated as a contribution to nature also points to the totality of symbolic systems. Symbolic forms have commonalities. They are all productions of the human mind. The human mind expresses itself through these productions. All these forms are the ways the mind follows in informing itself. In order to inform itself, humans need to make the other party aware of themselves through the things that are their own production. The human who manufactures and constructs objects produces symbolic forms in order to comprehend the universe of which they are a part and to inform it of themselves as a response.

The concrete examples of the way individuals, who are stakeholders in the Turkish cultural universe, position themselves in the face of the world and objects may present artistic content. The content in question, which is the output of the field of aesthetic perception, is, like other symbolic forms, the externalized form of the collective mind. Denizli also has a rich cultural heritage in terms of handicraft tradition. Denizli is a significant cultural basin with its cultural identity and tangible cultural heritage, from the art of wire breaking to knife ornaments, and thus it is one of the centers where the cultural memory is dynamically maintained. In this study, based on the necessity of the methodology used by cultural sciences to be meaning-oriented, Denizli handicrafts will be evaluated within the cultural totality produced by humans with the intention and desire to inform others. The relationship between the cultural memory codes embodied through handicrafts and concepts such as universe design, anonymous perception and comprehension will be emphasized. The products of the handicraft tradition that has survived from past to present in Denizli will be considered as artistic outputs that embody cultural memory, and the cultural background of the creative process in question will be tried to be illuminated.

In this context, firstly, the handicraft tradition will be evaluated as a means of mental expression. In the next step, information will be given about the handicraft tradition in Denizli. Then, information will be given about the symbolic content of the Denizli handicraft tradition. With the study to be completed with the conclusion and suggestions section, the conformity of the handicraft tradition of Denizli to the Turkish cultural memory codes will be discussed and these codes will be evaluated as cultural indicators.

İNTAGLIO VE KAMEO OYMALARINDA İŞLEME TEKNİKLERİ

Edip Mansur SAKAL

Altınbaş Üniversitesi, Plastik Sanatlar Ana Bilim Dalı
Takı Tasarımı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi
edipmansursakal@gmail.com , ORCID No: 0009-0006-6814-1493

Çimen BAYBURTLU

Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Kuyumculuk ve Mücevher Tasarımı Bölümü
cimen.bayburtlu@marmara.edu.tr , ORCID No: 0000-0001-9284-665X

Özet

İntaglio ve kameo işlemeciliği, uzun bir tarihi olan ve çeşitli kültürlerde önemli bir yer edinmiş özel bir sanat alanıdır. Antik Çağ'lardan beri insanların ilgisini çeken bu sanat dalı, geleneksel olarak değerli taşlar üzerine işlenen kişisel mühürler, portreler, mitolojik sahneler veya sembolik motifleri içermektedir. Bu sanat eserleri, tarih boyunca estetik ve kültürel değerlerin bir yansıması olarak varlığını sürdürmüştür. Bu çalışmanın amacı, intaglio ve kameo işlemeciliğinin tarihsel gelişimini incelemek, bu sanatın geleneksel tekniklerinden modern uygulama yöntemlerine kadar olan sürecini ele almak ve günümüzde teknolojik ilerlemelerin bu alana olan etkilerini değerlendirmektir. El işçiliğinin değeri ve önemi vurgulanarak, teknolojik yeniliklerin sanatsal yaratım sürecine nasıl entegre edildiği ve sanatçılara sunduğu yeni olanaklar tartışılacaktır. Bu çalışmada, intaglio ve kameo işlemeciliğinin tarihsel süreçteki gelişimini ve modern uygulama yöntemlerini araştırmak için literatür taraması yapılacaktır. Antik Çağ'lardan günümüze kadar değişen işleme teknikleri incelenecek ve bu tekniklerin sanat üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Ayrıca, el işçiliği ile modern teknolojinin birleştiği noktalar ve bu birleşimin sanatçılara sunduğu yaratım özgürlüğü ve hassasiyet konuları ele alınacaktır. Sanat eserlerinin estetik ve kültürel değerlerini koruyarak, modern teknolojilerin sağladığı avantajlar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İntaglio, kameo, gravür, mühür yüzük, taş işleme yöntemleri.

CARVING TECHNIQUES IN INTAGLIO AND CAMEO

Abstract

Intaglio and cameo craftsmanship is a specialized art field with a long history and a significant place in various cultures. This art form, which has attracted people's attention since ancient times, traditionally includes personal seals, portraits, mythological scenes, or symbolic motifs engraved on precious stones. These artworks have endured throughout history as reflections of aesthetic and cultural values. The purpose of this study is to examine the historical development of intaglio and cameo craftsmanship, to address the process from traditional techniques to modern application methods, and to evaluate the impact of technological advancements on this field today. Emphasizing the value and importance of craftsmanship, the integration of technological innovations into the artistic creation process and the new opportunities they offer to artists will be discussed. In this study, a literature review will be conducted to investigate the historical development of intaglio and cameo craftsmanship and modern application methods. The changing engraving techniques from ancient times to the present will be examined, and the effects of these techniques on art will be analyzed. Additionally, the points where craftsmanship and modern technology converge and the creation freedom and precision this convergence offers to artists will be addressed. While preserving the aesthetic and cultural values of artworks, the advantages provided by modern technologies will be evaluated.

Keywords: Intaglio, cameo, engraving, signet ring, stone carving techniques.

GİRİŞ

İntaglio ve Kameo, sanat tarihinin farklı dönemlerinde ortaya çıkmış, kendine özgü tekniklerle icra edilen iki önemli oyma türüdür. Bu iki teknik, yalnızca yapılaş yöntemleri açısından değil, aynı zamanda işlev ve estetik amaçları bakımından da belirgin farklılıklar gösterir.

İntaglio, Antik Çağ'lardan itibaren özellikle devlet işlerinde mühür yüzükleri üzerinde kullanılan bir oyma tekniğidir. Bu negatif oymalar, genellikle kuvars gibi sert mineraller üzerine işlenir ve yüzeye kazınan desenler, mühür basıldığında pozitif bir iz bırakacak şekilde tasarlanır. Bu yönüyle İntaglio, tarih boyunca imza yerine geçecek bir araç olarak büyük önem taşımıştır (Görsel 1).

Kameo ise İntaglio'dan çok daha sonra, dekoratif ve statü belirten bir sanat formu olarak gelişmiştir. Genellikle bantlı agat veya deniz kabukları gibi çok renkli katmanlara sahip malzemeler üzerine işlenen Kameo, pozitif yönlü minimal rölyeflerden oluşur. Bu rölyefler, farklı renk katmanlarını ortaya çıkarmak suretiyle estetik bir zenginlik sunar ve genellikle süs eşyaları üzerinde, özellikle de mücevherlerde kullanılır (Görsel 2).

Görsel 1: Bantlı Agat İntaglio Madalyon.

Görsel 2: Kalsedon Taşına Oyulmuş Kameo Örneği.

EL OYMACILIĞI İLE KAMEO ÜRETİMİ

El yapımı İntaglio ve Kameo oymacılığı, antik döneme dayanan ve yüksek düzeyde sabır ile ustalık gerektiren kadim bir taş işleme sanatıdır. Bu zanaat, taşı işleyerek sanatsal bir esere dönüştürmeyi hedefler ve sürecin her aşaması büyük bir titizlikle yürütülür. Özellikle taş seçimi, eserin kalitesini doğrudan etkileyen kritik bir adımdır. Uygun taşın seçimi, işlenmiş bir sanat eserinin temelini oluşturur ve bu sürecin gerektirdiği özen, zanaatkârın ustalığını yansıtır (Sinkankas, 1962, s. 232-235).

Taş seçimi sürecinde, ham taş dikkatlice incelenir ve potansiyel bir sanat eseri olarak değerlendirilmeye alınır. Taş, inceltip parlatılarak ışık altında dikkatle analiz edilir. Bu aşamada kusurlu veya istenmeyen özellikler taşıyan plakalar elenir. Seçim süreci, eserin kalitesini doğrudan etkileyebileceği için büyük bir hassasiyetle yürütülür.

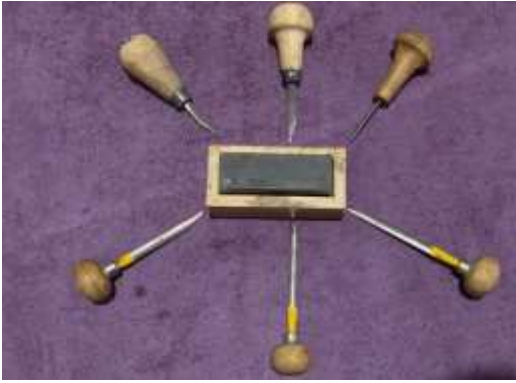
Taşın seçiminden sonra, belirlenen plaka, yapılacak eserin temel formunu oluşturacak şekilde hazırlanır. Plaka, istenen boyut ve şekle göre kesilir, ardından taşlanarak ve

parlatılarak oyma işlemi için uygun hale getirilir. Plakanın sabitlenmesi için hızla eritilen ve soğuyan bir mum kullanılır ve bu, plakayı kısa bir ahşap çubuğa (dob) yapıştırmak suretiyle gerçekleştirilir.

Taslak çizimi genellikle ölçeksiz bir kurşun kalem ile yapılır ve bu taslak cilalanmış yüzeye bakır veya kurşun kalemle aktarılır. Taslak, işlem sırasında silinmemesi için dikkatlice sabitlenir ve çok ince kesiklerle taş aktarılır, böylece taşın yüzeyine zarar verilmez (Antike Welt Dergisi, 2017, s. 24-30).

El oymacılığı ile gerçekleştirilen İntaglio ve Kameo üretimi, taşın sertliğine bağlı olarak farklı teknikler gerektirir. Daha yumuşak taşlar (özellikle kameolarda), oyma kalemleri (hakkak kalemleri) ile işlenirken (Görsel 4), sert taşlar için el matkabı veya yatay çarklarla donatılmış çakmaktaşı veya bakır çubuk uçları kullanılır. Hakkak kalemleri, geleneksel bir gravür tekniği olarak, sanatçının taş üzerine doğrudan baskı uygulayarak detaylı ve özgün eserler oluşturmaya imkân tanır (Görsel 3). Bu kalemler, çeşitli çelik uçlar ve bir bileme taşından oluşan bir set halinde kullanılır. Teknik, el ile baskı uygulanarak taş üzerinden talaş kaldırma işlemi kapsar. Uygun çelik uç seçilerek, taşın şekillendirilmesi veya detaylı gravürlerin oluşturulması amacıyla kullanılır. Çelik uçlar, bileme taşında sürtülerek keskinliği korunur ve gerektiğinde yeniden şekillendirilir (Sinkankas, 1962, s. 232-235).

Bu süreç, hem teknik ustalığın hem de sanatsal yaratıcılığın bir birleşimi olarak, el yapımı İntaglio ve Kameo oymacılığının zarif detaylarını ve yüksek işçilik standartlarını yansıtır.

Görsel 3: Hakkâk Kalemleri (Oyma Kalemleri) Seti.

Görsel 4: Cameo İşleyen Usta.

İntaglio oymacılığı, tarih boyunca çeşitli araç ve tekniklerin kullanıldığı bir sanat formu olarak gelişmiştir. Elektrik öncesi dönemlerde, bu ince gravür işlemi, hakkak kalemlerinin yanı sıra el matkapları veya el tezgahları kullanılarak gerçekleştirilmiştir (Görsel 5).

Görsel 5: Sanatçı Chavdar Chushev'in Carlos Müzesi İçin Yaptığı Intaglio Çarkı. Kasım 2022.

Geleneksel el matkapları, oymacılığın temel araçlarından biri olarak, özellikle taşın sert yüzeyine desen işlemek için tercih edilmiştir. Bu süreçte kullanılan oyma uçlarının ısınmasını engellemek ve keskinliğini korumak için uçlara yağlı elmas tozu hamurları veya korundum tozları uygulanmıştır. Bu aşındırıcı maddeler, oyma işleminin verimliliği artırmış ve kesme gücünün azaldığı durumlarda, uçlara tekrar az miktarda yağ içeren elmas tozu sürülerek işlem devam ettirilmiştir (URL 1).

Oyma işleminin süresi ve etkinliği, kullanılan aşındırıcı tozun kalitesi ile doğrudan ilişkilidir. Cilalama işlemi ise, oyma sürecinin önemli bir tamamlayıcı aşaması olarak, metal oksitler ve yumuşak ahşap çubuklar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu aşama, taş yüzeyinin parlatılması ve eserin son haline getirilmesi için kritik öneme sahiptir.

Oymacılar, üretim sırasında ortaya çıkabilecek hataları tespit etmek ve işledikleri detayları incelemek amacıyla büyütücü lensler kullanmışlardır. Bu klasik yöntem, gravür sanatçılarının hassasiyetini ve işçilik kalitesini artıran önemli bir araçtır. Günümüzde de bu geleneksel teknikler, modern teknolojilerle birleşerek devam etmektedir. Hakkak kalemleri ile elektrikli frezeler, oyma işlemini daha da hassas ve kontrollü bir hale getirirken, sanatçılar hala geleneksel yöntemlere olan bağlılıklarını sürdürmektedir.

MODERN TEKNİKLE ÜRETİM

Gelişen teknoloji, geleneksel oyma tekniklerinin yanı sıra, modern alet ve makinelerin kullanımını da mümkün kılarak İntaglio ve Kameo üretim süreçlerini dönüştürmüştür. Bu modern üretim teknikleri, zanaatkarların daha hassas ve verimli çalışmalarını sağlamak amacıyla çeşitli teknolojik araçlar ve makineler içerir. Bu sürecin ana bileşenleri, belirli başlıklar altında incelenebilir:

Freze Motoru ile Üretim

Modern İntaglio ve Kameo üretimi, özellikle dişçilikte kullanılan türden bir freze motoru ve dönen bir disk motorunun kullanımını gerektirir (Görsel 6). Bu motorlar, taşlara istenilen oval, silindirik, konik gibi çeşitli şekillerin verilmesi sürecinde kritik bir rol oynar. Freze motorlarına takılan uçlar, bakır alaşımli elmas veya florantin uçlar olarak adlandırılır ve oyma işlemi sırasında yüksek hassasiyet sağlar.

Görsel 6: Kuyumcu Freze Motoru.

Üretim süreci, oymacının doba tutturduğu veya elle tuttuğu materyallerin üzerine, elmas kalemle tasarımı çizmesiyle başlar. Bu taslak, oyulacak ana hatları belirler ve oyma işlemi için bir rehber görevi görür. Freze motoru kullanılarak, oymacı tasarımın gerektirdiği bölümleri dikkatlice oyar ve esere istenilen boyutu kazandırır. Kameo işleminde, bu boyutlandırma işlemi genellikle taşın arka plan rengine ulaşana kadar devam ederken, İntaglio işleminde istenilen derinlik sağlanana kadar oyma süreci sürdürülür.

Modern tekniklerle yapılan bu üretim süreci, geleneksel yöntemlerin teknolojik yeniliklerle entegrasyonunu temsil eder. Freze motorları ve modern oyma araçları, sanatçıların eserlerinde daha ince detaylara ulaşmasını ve bu süreçte zaman ve emek tasarrufu sağlamasını mümkün kılar. Bu şekilde, hem geleneksel zanaat becerileri korunmakta hem de modern teknolojinin sunduğu avantajlardan faydalanılmaktadır.

Kameoyu cilalamak, oyma sürecinin kritik bir aşamasını oluşturur ve son derece zahmetlidir. Cilalama işleminin yeterince özenle yapılmaması durumunda, oyma detayları net bir şekilde ortaya çıkmaz ve yüzeyin pürüzsüzlüğü yeterli olmaz. Öte yandan, aşırı cilalama ise detayların kaybolmasına neden olabilir. Bu nedenle, cilalama işlemi, yüzeydeki yontma izleri tamamen yok olana kadar dikkatle, bölüm bölüm tekrarlanır. Oymacı, eserin yüzeyini dikkatle cilayarak, detayların net ve belirgin bir şekilde ortaya çıkmasını sağlar. Cilalama süreci, modelin mükemmel hale gelmesi ve detayların tam anlamıyla vurgulanması amacıyla titizlikle sürdürülmelidir.

Ultrasonik Oyma Makinesiyle Üretim

Ultrasonik oyma makineleri, cam, elmas, seramik, karbür gibi son derece kırılğan ve sert malzemelerin işlenmesinde geleneksel yöntemlerin ötesinde önemli avantajlar sunar. Bu makineler, ultrasonik titreşimleri kullanarak malzemelerin hassas ve etkili bir şekilde işlenmesini sağlar.

Ultrasonik bir makineyle işleme başlamak için öncelikle metal bir döküm yapılıdır. Bu döküm, modelin makineye uygun hale getirilmesi için gereklidir. Metal dökümü tamamlandıktan sonra, metal model makinenin içine yerleştirilir ve model, taş veya diğer işlenecek malzeme üzerine kopyalanır. Bu işlem, anahtar kopyalama makinelerinin kırılğan taşları işlemek için uyarlanmış bir versiyonuna benzer bir şekilde gerçekleşir.

Ultrasonik yöntemler, malzemenin hassas yapısını korurken hızlı ve etkili bir şekilde işlenmesini sağlar. Bu yöntemle, malzeme titreşim takımı ve zımpara tozlarıyla temas

ettiğinde hızla aşınır. Zımpara tozları genellikle pasta şeklinde ya da su veya yağ içinde çamurlaştırılmış halde kullanılır. Bu uygulama, malzemenin yüzeyine zarar vermeden etkili bir aşındırma sağlar (URL 2).

Ultrasonik oyma makineleri (Görsel 7), seri üretimlerde büyük kolaylık sunar ve programlanabilir mikro işlemcilerle donatılmıştır. Cilalama dışındaki tüm işlemler makine yardımıyla gerçekleştirilir. Makine, yüksek elektrik enerjisi ile çalışır ve içindeki materyali yüksek basınç uygulayarak istenilen oyma şekline getirir. 20 kilohertzlik elektrik enerjisi, geleneksel çizgi voltajıyla mekanik enerjiye dönüştürülür. Alet, dikey kesim yapabilmek için saniyede binlerce kez titreşir. Bu yüksek frekansta titreşim, malzemenin etkili bir şekilde işlenmesini sağlar.

Görsel 7: Ultrasonik Oyma Makinası.

Makineye entegre edilmiş pompa, aşındırıcı tozu ve sıvıyı malzemenin arasına zorlar. Bu aşındırıcı tanecikler, saatte yüz elli bin kez parçanın üzerine basınç yaparak küçük tabakaları öğüten soğuk kırıcı bir süreç oluşturur. Bu yöntem, elle yapılması günler sürebilecek bir işlemi, makine yardımıyla birkaç dakikada tamamlamayı mümkün kılar. Ayrıca, tek bir modelden onlarca üretim yapılabilir, bu da üretim maliyetlerini önemli ölçüde düşürür.

Ultrasonik makinelerin kullanımı, üretim süreçlerindeki verimliliği artırırken, aynı zamanda bu süreçlerin sınırsızlığını da ortaya koymaktadır. Teknolojik gelişmeler, üretim yöntemlerini dönüştürerek hem zaman hem de maliyet açısından büyük avantajlar sağlamaktadır. Ultrasonik makinelerin kullanımı üretimlerdeki sınırsızlığın da görülmesine olanak sağlar.

CNC Makineler ile Üretim

Bilgisayar destekli CNC (Computer Numerical Control) router makineleri, 3DMax, Matrix, SolidWorks gibi üç boyutlu tasarım yazılımlarında oluşturulan modellerin metal, taş, ahşap, mum gibi malzemelerin yüzeylerine freze benzeri uçlar aracılığıyla aktarılmasını sağlayan ileri teknoloji ürünleridir. Bu makineler, taş işleme endüstrisinde verimlilik ve hassasiyet sağlama amacıyla geniş bir uygulama yelpazesi sunar.

CNC taş işleme makineleri, taş kesme, şekillendirme ve oyma işlemlerini otomatikleştirerek üretkenliği artırır ve işçilik maliyetlerini azaltır. Bu makinelerin temel

bileşenleri arasında alt çerçeve, hareketli parçaları destekleyen çapraz kiriş, makine kafası ve iş mili bulunur. Bu bileşenler, taşın kesilmesi ve şekillendirilmesi için gerekli işlemleri gerçekleştirir. Ayrıca, CNC makinelerinin kontrol kartları, işlem sinyallerini yönetir ve iş mili motoru ile koordineli olarak işlemleri yönlendirir.

CNC taş işleme makineleri, çeşitli taş işleme ihtiyaçlarını karşılamak üzere farklı konfigürasyonlarda tasarlanmıştır. Örneğin, çok kafalı CNC router'lar (Görsel 8), birden fazla iş mili ile çalışarak üretkenliği artırırken, tek kafalı makineler daha spesifik işlemler için kullanılır. Raf veya alt çerçeve, makinelerin temel platformunu oluşturur ve X ile Z eksenleri, hareketli parçaları destekleyerek yönlendirir.

Görsel 8: CncRouter Gravür işleme Makinesi.

Taş işleme makinelerinin kullanımı, iş parçasının konulduğu tezgahlar ve kılavuz rayları gibi bileşenlerle tamamlanır. Bu bileşenler, iş parçasının doğru konumlandırılmasını ve işlemlerin hassas bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlar. İş mili motoru, iş parçasını döndürerek ve işleme işlemlerini gerçekleştirerek önemli bir rol oynar (URL 3). Ek olarak, su deposu iş parçasını soğutmak ve temizlemek için su sağlar, güç dağıtım dolabı ise makinenin ana elektrik bileşenlerini barındırır.

CNC taş işleme makineleri, taş endüstrisinde devrim niteliğinde bir değişim yaratmıştır. Geleneksel el oymacılığının yerini alarak daha hızlı, daha hassas ve daha verimli üretim süreçleri sunar. Bu gelişme, mimari, dekorasyon ve sanat alanlarında taşın kullanımını daha çeşitli ve yaratıcı hale getirirken, endüstriyel uygulamalarda da önemli bir rol oynamaktadır. CNC makinelerinin sağladığı bu teknolojik yenilikler, taş işleme endüstrisinin modernizasyonuna katkıda bulunmuş ve üretim süreçlerini yeniden şekillendirmiştir.

SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca, sanat, her dönem kendine özgü imkanlar yaratarak evrim geçirmiştir. Bu süreçte, özellikle İntaglio ve Kameo işçiliği, geleneksel ve modern tekniklerin ustaca bir araya getirilmesiyle dikkat çekici bir sanat formu haline gelmiştir.

Yüzyıllar içinde bu sanat dallarının gelişimi, tekniklerin çeşitlenmesi ve birleşimi, sanatın hem tarihsel derinliğini hem de estetik değerini artırmıştır.

Bu çalışmada, İntaglio ve Kameo işçiliğinde geleneksel ve modern tekniklerin entegrasyonunu derinlemesine incelenerek, sanat biçimlerinin evrimi ve uygulama yöntemleri hakkında kapsamlı bir anlayış sunulmuştur. Literatüre sağladığı katkılar, hem tarihsel hem de teknik perspektiflerden bu sanat formlarının gelişimini aydınlatan yeni bilgiler sunmakta ve mevcut araştırmalara önemli bir derinlik kazandırmaktadır. Çalışma, geleneksel el işçiliği ile modern teknolojinin birleşiminin sanat üretimindeki rolünü vurgularken, bu iki yaklaşımın nasıl etkili bir şekilde sentezlendiğini göstererek sanat tarihine ve uygulama tekniklerine dair yeni bakış açıları geliştirmektedir. Ayrıca, bu entegrasyonun sanatçılar üzerindeki yaratıcı etkilerini ve bu tekniklerin çağdaş sanat uygulamalarındaki önemini ortaya koyarak, sanat ve teknoloji arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak, geleneksel ve modern yaklaşımların bir arada var olması ve birbirini tamamlaması, sanatın zenginliğini ve çeşitliliğini artırmakta ve bu süreç, izleyicilere doyumsuz bir estetik deneyim sunmaktadır. Bu iki yaklaşımın sentezi, sanatın evriminde önemli bir rol oynayarak, hem teknik hem de estetik açıdan geniş bir spektrum oluşturmuş ve sanatın gelişiminde önemli bir kilometre taşı olmuştur.

Bu bağlamda, çalışma, hem akademik literatürde hem de sanat uygulamalarında bu tekniklerin potansiyelini ve önemini vurgulayarak, gelecekteki araştırmalar ve uygulamalar için referans kaynak olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Sinkankas, J. (1962). Gem Cutting a Lapidary's Manual 232-235. New York;Van Nostrand Reinhold Company.

Antike Welt Dergisi Sayı (5/2017) 24-30. Darmstadt;Wissenschaftliche Buchgesellschaft (WBG).

İNTERNET KAYNAKLARI

URL 1: Anonim, The Art of Gem Carving, Carlos Museum, YouTube.

<https://www.youtube.com/watch?v=xgTpGASqrKY> Erişim Tarihi: 12.08.2024.

URL 2: Esoğlu, Ö. A. Ultrasonik İşleme (E.28), ps://151820053059.tr.gg/Ultrasonik-%26%23304%3B%26%23351%3Bleme.htm Erişim Tarihi: 12.08.2024.

URL 3: Anonim, Taş Oyma Makinaları Bilgisi, Igoldencnc. <https://www.igoldencnc.com/tr/stone-engraving-machines-knowledge/> Erişim Tarihi: 12.08.2024.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1: Bantlı Agat İntaglio Madalyon. (İstanbul Arkeoloji Müzesi. Fotoğraf: Edip Mansur SAKAL, 20.04.2024.).

Görsel 2: Kalsedon Taşına Oyulmuş Kameo Örneği. (Edip Mansur SAKAL Arşivi, 15.04.2024).

Görsel 3: Hakkâk Kalemleri (Oyma Kalemleri) Seti. (Edip Mansur SAKAL Arşivi, 15.04.2024).

Görsel4: Cameo İşleyen Usta.

<https://www.lynairekibblewhite.co.nz/blog/post/23972/cameo-jewellery/> Erişim Tarihi: 27.02.2023.

Görsel 5: Sanatçı Chavdar Chushev'in Carlos Müzesi İçin Yaptığı İntaglio Çarkı.

https://www.flickr.com/photos/carlosmuseum/albums/72157622522781772/wit_h/3983961183 Erişim Tarihi: 23.04.2024.

Görsel 6: Kuyumcu Freze Motoru. <https://entina.com/urun/Universal-Freze-Motor-Seti-KuyumcuHobi-Seti/2768> Erişim Tarihi: 27.04.2024.

Görsel 7: Ultrasonik Oyma Makinası. <https://151820053059.tr.gg/Ultrasonik-%26%23304%3B%26%23351%3Bleme-%26%23304%3Ble-%26%23304%3Blgili-Resimler.htm> Erişim Tarihi: 27.04.2024.

Görsel 8: Cncrouter Gravür İşleme Makinesi.

<https://tr.aliexpress.com/item/1005005958657279.html?spm=a2g0o.detail.1000023.11.2b05e6XIe6XIOY&gatewayAdapt=glo2tur> Erişim Tarihi: 26.04.2024.

WALLACE CHAN VE MÜCEVHERDE İNOVATİF ÇALIŞMALARI

Aslıhan BAYRAKTAR ERTAN

Altınbaş Üniversitesi Plastik Sanatlar Ana Bilim Dalı
Takı Tasarımı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi
aslihanbayraktar@yahoo.com, ORCID No: 0009-0002-0893-9592

Çimen BAYBURTLU

Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Kuyumculuk ve Mücevher Tasarımı Bölümü
cimen.bayburtlu@marmara.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-9284-665X

Özet

Wallace Chan, çağdaş mücevher sanatında yenilikçi teknikler ve malzemeler kullanarak estetik ve zanaatkârlığı bir araya getiren öncü bir sanatçı olarak tanınmaktadır. Chan'ın eserleri, yalnızca bir süs nesnesi olmanın ötesine geçerek, derin manevi ve kültürel anlamlar taşıyan bir sanat formu olarak dikkat çeker. Sanatçının çalışmaları, estetik ve duygusal olarak zengin deneyimler sunmakta ve mücevheri estetik bir ifade aracı olarak kullanmaktadır. Mücevher sanatı, tarih, kültürel çalışmalar, estetik, zanaatkârlık ve malzeme bilimi gibi birçok disiplini birleştiren bir alan olarak değerlendirilebilir. Chan'ın sanatsal araştırmaları, geleneksel porselenin kırılgenliğini aşarak mücevher tasarımında devrim yaratan "Wallace Chan Porselen" ve değerli taşlara mistik bir ışığı kazandıran "Wallace Cut" teknikleriyle öne çıkar. Bu yenilikler, mücevher tasarımında yeni estetik ve teknik standartlar oluşturmuş olup, sanat ve zanaat alanında önemli bir araştırma konusu teşkil etmektedir. Chan'ın doğa ve kültürel mirası, teknik ustalıkla birleştirerek geliştirdiği disiplinlerarası yaklaşımlar, geniş kapsamlı ve derinlemesine akademik araştırmalar için uygun bir zemin sunmaktadır. Makalede Wallace Chan'ın yenilikçi teknikler ve malzemeler kullanarak oluşturduğu eserler incelenecek; bu yeniliklerin mücevher sanatına olan etkileri, estetik ve kültürel anlamları üzerinden değerlendirilecektir. Chan'ın yenilikçi yaklaşımları ve bu yaklaşımların sanatsal ifadenin sınırlarını nasıl genişlettiği, teknik ustalık ve doğa ile kültürel mirasın sentezi üzerinden analiz edilecektir. Bu değerlendirme, Chan'ın eserlerinin estetik ve duygusal derinliklerini ve kültürel anlamlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak, Wallace Chan'ın mücevher sanatındaki yenilikçi yaklaşımları, disiplinlerarası bir araştırma perspektifinden incelenmeyi hak eden derinlik ve öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Wallace Chan, İnovasyon, Wallace Cut, Kırılmaz Porselen, Titanyum, Çağdaş Sanat.

WALLACE CHAN AND HIS INNOVATIVE WORK IN JEWELLERY

Abstract

Wallace Chan is recognized as a pioneering artist in contemporary jewelry art who combines aesthetics and craftsmanship using innovative techniques and materials. Chan's works go beyond being merely ornamental objects and attract attention as an art form that carries deep spiritual and cultural meanings. The artist's work offers aesthetically and emotionally rich experiences and uses jewelry as a means of aesthetic expression. Jewelry art can be considered as a field that combines many disciplines such as history, cultural studies, aesthetics, craftsmanship and material science. Chan's artistic research is highlighted by his "Wallace Chan Porcelain" techniques, which revolutionize jewelry design by overcoming the fragility of traditional

porcelain, and his “Wallace Cut” techniques, which give precious stones a mystical sparkle. These innovations have established new aesthetic and technical standards in jewelry design and constitute an important research topic in the field of arts and crafts. The interdisciplinary approaches developed by Chan by combining nature and cultural heritage with technical mastery provide a suitable basis for wide-ranging and in-depth academic research. The article will examine the works created by Wallace Chan using innovative techniques and materials; The effects of these innovations on jewelry art will be evaluated through their aesthetic and cultural meanings. Chan’s innovative approaches and how these approaches expand the boundaries of artistic expression will be analyzed through technical mastery and the synthesis of nature and cultural heritage. This evaluation aims to reveal the aesthetic and emotional depths and cultural meanings of Chan’s works. In conclusion, Wallace Chan’s innovative approaches to the art of jewelry have depth and significance that deserve to be examined from an interdisciplinary research perspective.

Keywords: Wallace Chan, Innovation, Wallace Cut, Unbreakable Porcelain, Titanium, Contemporary Art.

GİRİŞ

Wallace Chan, çağdaş mücevher sanatında yenilikçi teknikler ve malzemeler kullanarak estetik ve zanaatkârlığı bir araya getiren öncü bir sanatçı olarak tanınmaktadır. Chan’ın eserleri, yalnızca bir süs nesnesi olmanın ötesine geçerek, derin manevi ve kültürel anlamlar taşıyan bir sanat formu olarak dikkat çeker. Sanatçının çalışmaları, estetik ve duygusal olarak zengin deneyimler sunmakta ve mücevheri estetik bir ifade aracı olarak kullanmaktadır. Mücevher sanatı, tarih, kültürel çalışmalar, estetik, zanaatkârlık ve malzeme bilimi gibi birçok disiplini birleştiren bir alan olarak değerlendirilebilir.

Chan’ın sanatsal araştırmaları, geleneksel porselenin kırılabilirliğini aşarak mücevher tasarımında devrim yaratan “Wallace Chan Porselen” ve değerli taşlara mistik bir ışık kazandıran “Wallace Cut” teknikleriyle dikkat çekmektedir. Bu yenilikler, mücevher tasarımında yeni estetik ve teknik standartlar belirleyerek sanat ve zanaat alanında önemli bir araştırma konusu oluşturmakta ve multidisipliner çalışma örnekleri sunmaktadır.

Bu çalışmanın başlıca amacı, “Wallace Chan ve Mücevherde İnovatif Çalışmaları” adı altında Chan’nin sanatını tanıtmak, kim olduğunu, mücevher sanatındaki önemini ve sanatını nasıl şekillendirdiğini katılımcılara aktarmaktır. Çalışma, Chan’ın geleneksel mücevhercilik tekniklerini nasıl modern teknoloji ve yenilikçi malzemelerle birleştirdiğini öne çıkararak, bu yaklaşımın nasıl benzersiz ve etkileyici eserler yarattığını vurgulamaktadır. Ayrıca, Chan’ın eserlerinin sadece mücevher olarak değil, aynı zamanda sanat eseri olarak da kabul edilmesinin nedenlerini ve bu birleşimin eserlerine olan etkilerini incelenmiştir. Chan, eserlerinde doğadan, felsefeden ve kültürel mirastan ilham alarak sanatçı/tasarımcılara nasıl yeni bir perspektif sunabileceğini göstermektedir. Bu çalışmada ayrıca Chan’nin mücevher sanatındaki yenilikçi potansiyeli ve multidisipliner yaklaşımının mücevher sanatında ileriye dönük potansiyeli ve sektördeki etkileri değerlendirilmiştir.

Bu hedefler doğrultusunda, çalışmanın amacı, Wallace Chan’ın mücevher sanatındaki yenilikçi çalışmaların anlaşılmasına ve değerlendirilmesine yönelik derinlemesine bilgi ve içgörü sağlamaktır.

WALLACE CHAN (陈世英 / CHEN SHIYING)

1956 yılında Çin'in Fuzhou şehrinde doğan Wallace Chan, ailesiyle birlikte beş yaşındayken Hong Kong'a göç etmiş Çin asıllı bir mücevher sanatçısı ve tasarımcısıdır (Görsel 1). Geleneksel eğitimden yoksun olarak büyüyen Chan, Kantonca bilmediği için 12 yaşında "çatı okulunda*" derslere katılmaya başlamıştır ve eğitimi yalnızca iki yıl sürmüştür. 13 yaşına geldiğinde ailesine maddi destek sağlamak amacıyla tam zamanlı olarak çalışmaya başlamıştır. Amcasının rehberliğinde bir değerli taş oyma atölyesinde çırak olarak işe başlayan Chan, bu süreçte değerli taş oymacılığına olan ilgisini ve doğal yeteneğini önemli ölçüde geliştirmiştir. Ancak, işin rutin doğası nedeniyle dokuz ay sonra bu işten hayal kırıklığına uğrayarak ayrılmıştır.

Görsel 1: Wallace Chan.

1973 yılı, Wallace Chan'ın değerli taş oymacılığı alanında çıraklık dönemine adım atarak sanatsal yaratım serüvenine başladığı yıl olarak kaydedilmiştir. Bu süreç, 40 yılı aşkın bir süredir kesintisiz olarak devam etmektedir.

Sanat Kariyerine Başlaması ve Mücevher Tasarımına Yönelmesi

Değerli taş kesimi, oymacılığı, ayarlama, metalurji, makine mühendisliği ve metal kaynaklama gibi alanlarda sürekli deneyler yaparak yüksek düzeyde merak ve bilgi arzusuyla yönlendirilen Chan, yaratıcı yolculuğunun temelini oluşturmuştur. Zorluklarla dolu bir süreçte ilerleyen Chan, yaratımlarında en yüksek mükemmelliği hedeflemektedir.

Sanatçı Wallace Chan'ın oymacılık pratiği ve sanat anlayışındaki evrimi, onun için bir dönüm noktası sayılabilecek bir deneyimle şekillenmiştir. Chan, bu dönüm noktasını, bir kitapçı ziyareti esnasında karşılaştığı bir kitabın kapağında yer alan büyük "M" harfiyle ilişkilendirmektedir. Bu harfin Michelangelo'yu temsil ettiğini fark etmesi, Chan'ın sanatsal vizyonunda derin bir dönüşümün kapılarını aralamıştır. Bu deneyim, Chan'ın sanatta yeni ufuklar keşfetmesine vesile olmuştur. Michelangelo'dan aldığı ilhamla Chan, batı sanatını daha iyi tanımak ve anlamak için Pok Fu Lam Yolu Mezarlığında uzun yürüyüşler yapmaya başlamıştır (Görsel 2-3-4). Bu süreç, sadece Chan'ın sanatsal

* Çatı okulu "Rooftop school: Genellikle bir binanın çatısında inşa edilmiş veya faaliyet gösteren bir okul anlamına gelir. Bu tür okullar, genellikle alan sıkıntısı olan yoğun şehirlerde, ek eğitim alanı yaratmak amacıyla çatılarda kurulur.

perspektifini genişletmekle kalmamış, aynı zamanda onun sanat ve zanaat alanındaki teknik ve estetik anlayışını da derinleştirmiştir. Chan'ın bu kişisel ve sanatsal yolculuğu, onun yaratıcı eserlerinde kendini göstermekte ve izleyicilere derin ve zengin bir sanatsal deneyim sunmaktadır (URL 1). Bu bağlamda, Michelangelo'nun etkisi, Chan'ın sanatsal gelişiminde kritik bir rol oynamış ve onu sanatta yeni ufuklar keşfetmeye yönlendirmiştir.

Görşel 2: Pok Fu Lam Yolu Hristiyan Mezarlığından Heykel Örnekleri.

Görşel 3: Mythical Creatures Adlı Eseri (1973-1980).

Görşel 4: Pok Fu Lam Yolu Mezarlığı, Örnek Mezar Taşı.

Chan'ın yaşam öyküsü, yaratıcı sürecin zorluklarını ve başarılarını anlamak için kritik bir öneme sahiptir. Mücevherat alanındaki yeteneklerini geliştirme yolculuğuna, ailesinden aldığı 1.000HK\$ borç ile kendi oymacılık işini kurarak başlamıştır. Bu başlangıç, onun sanatsal kariyerinin temellerini atmasında ve özgün bir stil oluşturmasında belirleyici olmuştur (URL 1).

Chan, sanatsal çalışmalarında karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmek için sürekli olarak kendini geliştirmiştir. Oymacılıkta yeni teknikler denemiş, bu süreçte birçok kez başarısızlıkla karşılaşmış ancak asla pes etmemiştir. Bu deneyimler, onun sanatsal vizyonunu genişletmiş ve yeteneklerini daha da keskinleştirmiştir. Chan'ın kendine özgü stiline oluşmasında, karşılaştığı zorlukları aşma azmi ve sürekli yenilik arayışı önemli rol oynamıştır.

Ailesiyle yaşadığı anlaşmazlıklar ve sanat anlayışına yönelik baskılar, Chan'ı 1982 yılında Makao'ya kaçmaya zorlamıştır. Bu radikal karar, onun sanatında tam kontrol sahibi olma ve yaratıcılığını özgürce ifade etme arzusunun bir yansımasıdır. Ancak Makao'daki yaşam şartları Chan için ciddi bir mücadele dönemi olmuştur. Ailesinin maddi desteğinden yoksun olması, geçim sıkıntısı çekmesine ve sağlığının bozulmasına neden olmuştur. Bu zorlu süreçte, Chan'ın sanatsal üretkenliği ve azmi daha da pekişmiştir. Makao'daki bu dönemde, Chan sadece mücevherat alanında değil, aynı zamanda farklı sanat disiplinlerine olan ilgisini de artırmıştır. Bir fotoğraf sergisinde karşılaştığı çoklu pozlamalar tekniği, onun dikkatini çekmiş ve bu tekniğin oymacılıkta uygulanabilirliğini araştırmasına neden olmuştur (Görsel 5). Elmas oymacılığı üzerine çalışmaları sırasında, bu yenilikçi tekniğin başarılı bir şekilde uygulanabileceğini keşfetmiş ve bu konuda birçok deney yapmıştır (URL 1).

Görsel 5: Çoklu Pozlama Çalışması, Dave Carswell.

Chan'ın bu denemeleri, sanatında yeni bir dönemin başlamasına ve eserlerinde daha sofistike ve karmaşık detayların yer almasına olanak tanımıştır.

Sonuç olarak, Chan'ın yaşam öyküsü, sanatsal kariyerinin gelişimindeki zorlukları ve başarıları anlamak için vazgeçilmez bir kaynaktır. Onun kararlılığı, yaratıcılığı ve yenilik arayışı, sanatı üzerindeki etkisini derinleştirmiş ve ona özgün bir yer kazandırmıştır.

İNOVATİF ÇALIŞMALARI

Wallace Chan, mücevherat dünyasında yenilikçi çalışmaları sanatında, geleneksel teknikleri modern yaklaşımlarla harmanlayarak eşsiz ve sofistike eserler yaratmaktadır. Chan'ın inovatif çalışmaları, sadece estetik açıdan değil, aynı zamanda teknik mükemmeliyet ve malzeme bilimi açısından da dikkat çekmektedir. Sanatçının, özellikle elmas oymacılığı ve çoklu pozlama tekniklerini kullanmadaki ustalığı, mücevherat sanatına yeni bir boyut kazandırmış ve onun adını uluslararası arenada duyurmuştur. Bu bağlamda, Wallace Chan'ın yenilikçi çalışmaları, mücevher sanatında teknik ve sanatsal sınırları yeniden tanımlamaktadır.

Wallace Cut (1987)

1987 yılında Wallace Chan tarafından icat edilen Wallace Cut (Görsel 6), sanatçının usta bir heykeltıraş olarak tanınmasında kritik bir rol oynamıştır. Bu yenilikçi teknik, ters düşünce prensibine dayanan hassas hesaplamaları, mücevher fasetleme yöntemlerini ve 360 derecelik oyma işlemlerini bir araya getirerek çoklu yansımalar üretmiştir (Görsel 7). Chan, bu tekniği uygulayabilmek için dış matkaplarını modifiye etmiş ve taşın zarar görmesini önlemek amacıyla oyma işlemini suda gerçekleştirmiştir (URL 2).

Görsel 6: Wallace Cut, İlk Örneklerinden.

Görsel 7: Wallace Cut 360° Detay.

Wallace Cut, taşın arka yüzeyinde oyulmuş bir desenin, şeffaf taşın içinde gizemli dördü yansımalar oluşturmasını sağlayarak, mücevher sanatına devrim niteliğinde bir yenilik sunmaktadır (Görsel 6-7-8).

Modifiye edilmiş dışı matkabı dakikada 36.000 kez dönerek oldukça yüksek miktarda ısı üretir. Bu yoğun ısının taş üzerinde zarar vermesini önlemek amacıyla, Chan işlemi soğuk su altında gerçekleştirmek zorundadır. Soğuk su altında çalışmanın getirdiği zorlukları vurgulayan Chan, CNN'e verdiği röportajda, "Bu, kesim yaparken net bir şekilde göremediğim anlamına geliyor" ifadesini kullanmıştır. Kesim işlemi bu nedenle oldukça tekrarlayıcı ve zahmetli bir hale gelir. Chan, sürecin detaylarını şu şekilde açıklamıştır: "Bir kesim yapıyorum, kontrol etmek için sudan çıkarıyorum, taşı kurutuyorum, tekrar kontrol ediyorum ve iyiyse tekrar suya koyup başka bir kesim yapıyorum." Bu süreç, sadece fiziksel bir zorluk değil, aynı zamanda büyük bir sabır ve titizlik gerektiren bir çalışma düzenidir (URL 3).

Görsel 8: Wallace Cut Tekniğiyle İşlenmiş Taşı Sergilerken Wallace Chan.

Görsel 9: Chan'ın "Now And Always" (Şimdi ve Her Zaman) Kolyesi Pendant Detayı

Wallace Chan'ın titiz çalışma yöntemi, onun sanatsal mükemmeliyet arayışını ve detaylara gösterdiği derin özeni açıkça yansıtmaktadır. Bu özen ve titizlik, Chan'ın yarattığı eserlerin benzersizliğini ve yüksek kalitesini sağlayan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Chan, sanatsal ve teknik becerilerini birleştirerek, her bir eserinde bu mükemmeliyet arayışını somutlaştırmaktadır.

Chan'ın "Now and Always (Şimdi ve Her Zaman)" kolyesi (Görsel 9-10-11), Yunan mevsim tanrıçaları Horae'nin dört yansıma sahip tek bir yüz olarak akuamarin taşın içine oyulmuş zarif bir tasvirini içerir. Wallace Chan'nin imzasını taşımaktadır.

Görsel 10: "Now And Always" Kolye Detayı.

Görsel 11: "Now And Always" Kolye Detayı.

"The-Hours" isimli Kolye, Chan'ın oyma tekniğini mükemmelleştirmek için harcadığı yıllar hariç, tamamlanması iki yıl süren ve onun en büyük zorluklarından biri olan çalışmadır (Görsel 12-13-14). Eser, Chan'ın usta bir heykeltıraş statüsünü doğrulayan önemli bir kanıt olarak gösterilmektedir.

Görsel 12: "The-Hours" Pendant Wallace Cut Detayı.

Görsel 13: "The-Hours" İsimli Kolye.

Görsel 14: "The-Hours" İsimli Kolye.

Wallace Cut'ın icadı, Chan için on yıllık bir yaratıcılık dönemini başlatmıştır. Bu süre zarfında Japonya, Singapur ve Almanya'da ün kazanmıştır. 1987'de Wallace Cut ile ilgili röportajların ardından Baselworld Saat ve Mücevherat Fuarı'na davet edilmiş ve Almanya Idar-Oberstein'deki Gemstone Müzesi'nin müdürü tarafından 1992'de kişisel sergi yapmaya çağırılmıştır.

Budizm Sonrası Dönemi (2000 – 2010)

1990'ların başında The Peninsula Otel'de bir mağaza açan Chan, Tayvanlı Yih Shun Lin'in tüm eserlerini satın alması ve ona yaratmaya odaklanmasını söylemesiyle ilham bulmuş, bu nedenle dükkanını kapatarak tamamen yaratıcı sürecine yönelmiştir. Yih Shun Lin, sonrasında Chan'ın en büyük koleksiyoneri olmuştur (URL 4).

Lin'in ölümünden sonra Chan, derin bir hüznün ve zihinsel karmaşa içinde kalarak keşiflik hayatını seçer. Tüm fotoğraflarını imha eder, sahip olduğu eşyaları bağışlar ve meditasyon ile oruç tutarak ölüm gerçeğiyle yüzleşir. Saf bir varoluş durumuna ulaşma amacı güder. Bu süreçte, çiçeklerin coşkusu ve üzüntüsü, kuşların fısıltıları ve şarkıları, toprağın soluğu ve mırıltılarıyla derin bir evrensel bağ kurmuştur. Altı ay sonra Chan, yaratma arzusunun güçlenmesiyle sıradan dünyaya geri döner. Bir gün sokaktan aldığı büyük bir çimento bloğunu çatısına taşıyıp heykel yapmaya başlar. Bakır, paslanmaz çelik, demir gibi erişilebilir malzemelerle sanatsal üretimini sürdürür (URL 1).

Görsel 15: "Dead But Sentient" İsimli Heykeli.

Görsel 16: "Art And Spirit" İsimli Heykeli.

Görsel 17: "Struggling For A Way Out" İsimli Heykeli.

2000'li yıllarda Wallace Chan, heykellerinde yaşam, büyüme, ölüm ve mücadele gibi evrensel temaları işleyen karma teknikler kullanmıştır. Bu dönemdeki eserleri, sanatsal vizyonunu ve teknik ustalığını bir araya getirerek, izleyicilere derinlikli ve çok katmanlı bir deneyim sunmaktadır. Chan'ın karma tekniklerle ortaya koyduğu heykeller, sadece estetik açıdan değil, aynı zamanda felsefi ve duygusal açıdan da zenginlik taşımaktadır (Görsel 15-16-17). Bu eserler, onun sanatsal gelişiminin ve yaratıcı süreçlerinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

HEYKEL VE MÜCEVHERHERDE TİTANYUM DÖNEMİ

2010 yılından itibaren Wallace Chan, sürekli olarak yeni keşiflere odaklanmış ve daha büyük tuvaler ile yeni malzemeler arayışına girmiştir. Sekiz yıllık yoğun araştırma ve deneylerin ardından Chan, titanyumun henüz keşfedilmemiş potansiyelini ortaya çıkararak bu malzemeyi sadece mücevherlerde değil, aynı zamanda büyük ölçekli heykellerde de kullanmıştır.

Titanyumun benzersiz özelliklerini, güçlü, hafif, hipoalerjenik* yapısını ve çeşitli renklere sahip olabilme kapasitesini değerlendirerek, bu malzeme ile olağanüstü renkler ve formlar oluşturmayı başarmıştır. Özellikle titanyumun hafifliği, aynı hacimdeki altının

* Hipoalerjenik: "Ortalamanın altında" veya "biraz" alerjik anlamına gelen, bir şeyin daha az alerjik reaksiyona neden olduğu anlamına gelen bir terimdir.

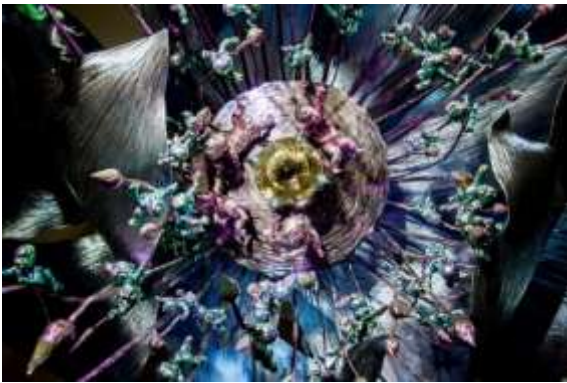
beşte biri ağırlığında olması, bu malzemeyi mücevher üretiminde tercih edilen bir materyal haline getirmektedir. Chan'ın titanyum üzerindeki çalışmaları, modern teknolojinin sunduğu imkanları sanatsal yaratıcılık ile birleştirerek, sanat ve bilim arasındaki etkileşimi yeniden tanımlamıştır (URL 5).

Wallace Chan, titanyumun özelliklerini keşfetmek ve bu malzemenin yaratıcı sınırlarını genişletmek amacıyla sekiz yıl süren kapsamlı araştırmalar yürütmüştür. Bu yoğun çalışmaların sonucu olarak, 2007 yılında "giyilebilir heykel sanatı" konseptiyle haute joaillerie** alanında yeni bir çağ başlatmıştır (URL 2).

Görsel 18: "Lotus Children" İsimli Heykeli

"Lotus Children", (Lotus Çocukları), cam bir kaide üzerine yerleştirilmiş ve yanardöner titanyumdan üretilmiş, iki metre yüksekliğinde bir heykeldir (Görsel 18-19-20). Heykelin merkezinde yer alan çiçeğin pistili, büyük boyutlu ve çok yönlü bir sitrindir. Heykelin etrafında, dört adet dönen figürün yer almakta olup, bu figürinler dört mevsimi sembolize etmektedir. Bu yapısal ve estetik unsurlar, heykelin hem görsel hem de kavramsal derinliğini artırmaktadır.

Görsel 19: "Lotus Children" Heykel Detayı.

Görsel 20: "Lotus Children" Heykel Detayı.

Chan'ın yenilikçi yaklaşımı, mücevher sanatında titanyumun estetik ve teknik potansiyelini ortaya koyarak, bu alanda çığır açan gelişmelere öncülük etmiştir.

** Haute joaillerie: Kişinin özel siparişi üzerine hazırlanmış, özel üretilmiş mücevher anlamına gelen ve Fransızca bir terimdir.

Şu anda altmışlı yaşlarının sonlarında olan Wallace Chan (68), eserlerinde sıklıkla ayna ve cam kullanarak yansımalara odaklanmaktadır. Chan, yaratıcı sürecini, hem kendini hem de dünyayı yeniden inşa etmenin bir aracı olarak değerlendirmektedir. Yenidoğan motifleri, onun sanatında genellikle kendi tezahürü olarak belirgin bir şekilde yer almaktadır. Chan, titanyumu bu denli geniş renk ve ölçekte heykellerde kullanan ilk ve nadir sanatçılardan biri olarak tanınmaktadır. Bu özellik, onun sanat pratiğinin yenilikçi ve teknik açıdan ilerici bir karakter taşıdığını göstermektedir (URL 2).

Görsel 20: "The Beauty Of Greatness" Broşu

Görsel 21: Broş Detayı

Görsel 22: "The Beauty OF Greatness" Broşu Boyut Detayı.

Wallace Chan, porselen ve titanyum malzemelerinin yanı sıra, fil figürünü oyarak ve çeşitli değerli taşlarla bezeyerek oluşturduğu muazzam bir mücevher çalışması sergilemektedir (Görsel 20-21-22). Bu eserde kullanılan malzemeler arasında titanyum, filin temel yapısının oluşturulmasında ana unsur olarak işlev görmekte, porselen ise detayları vurgulamak için kullanılmaktadır. Ayrıca, mücevherde yeşil turmalin, rubellit, akuamarin, tanzanit, fantezi renkli elmaslar, renksiz elmaslar, obsidyen, sarı safir ve inci gibi çeşitli değerli taşlar yer almakta olup, bu taşlar eserin estetik ve teknik zenginliğini artırmaktadır. Chan'ın bu çalışması, malzeme çeşitliliği ve taşların titizlikle yerleştirilmesiyle hem sanatsal hem de teknik açıdan yüksek bir başarı sergilemektedir.

Bu tür detaylı işçilik ve malzeme seçimi, Chan'ın mücevher tasarımındaki ustalığını ve yenilikçiliğini gözler önüne sermektedir.

WALLACE CHAN PORSELEN (2018)

Wallace Chan'ın porselen üzerine yedi yıl süren araştırma, deney ve geliştirme çalışmaları, üretim sürecindeki uzun yıllarla birlikte değerlendirildiğinde, bu malzemenin keşfinin zaman ve özen gerektiren bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Porselen malzemesine olan ilgisi, yaratıcının çocukluk anlarından gelen ilhamla başlamıştır; özellikle porselen kaşığı kırılma anı üzerine odaklanmıştır. Chan, bu sağlam görümlü malzemenin, tarihin derinliklerinde köklü olan gücü kadar sağlam olmayı hak ettiğine inanmaktadır. Porseleninin çelikten beş kat daha güçlü olduğunu belirtmesi, malzemenin kültürel ve tarihsel bağlardan beslenen zengin renkler, yoğun parlaklık, dayanıklılık, sağlamlık ve çağdaş bir ruh ile donatıldığını ifade etmektedir (URL 2).

Görsel 23: "Shapeshifter" İsimli Kolye Çalışması.

Çocukluk deneyiminin canlı hatırasını her zaman yanında taşımış ve ilham kaynağı olmuştur. Wallace Chan'ın "Shapeshifter" kolye ucu, 0.80 karatlık fantezi sarı elmas ile bezenmiş olup, titanyum ve Wallace Chan porseleni ile detaylandırılmıştır (Görsel 23). Bu mücevher parçası, fantezi sarı elmasların zarif vurguları ile titanyum ve porselenin teknik ve estetik kombinasyonunu yansıtmaktadır. Chan'ın bu tasarımı, malzeme seçimi ve taş yerleştirme tekniklerindeki ustalığını gözler önüne sermekte, mücevher sanatında yenilikçi bir yaklaşımı temsil etmektedir.

Porselenin genellikle pişirilme sıcaklığı maksimum 1400°C civarında olmasına rağmen, Wallace Chan'ın tercih ettiği porselen türü 1550°C ile 1650°C arasında pişirilmektedir. Bu durum, daha dayanıklı, sert ve parlak bir porselen elde edilmesini sağlamaktadır (Görsel 24). Chan'ın bu yenilikçi yaklaşımı, porselen malzemenin sınırlarını zorlamasına ve yeni estetik ifadeler keşfetmesine imkan tanımaktadır. Ayrıca, Chan'ın özel fırınlar arayışı için birçok ülkeyi ziyaret etmesi ve sonunda ihtiyaçlarını karşılayacak iki Alman üreticiyle işbirliği yapmaya başlaması da dikkat çekicidir (URL 6).

Görsel 24: Wallace Chan Porselen Detayı

Görsel 25: "The Trails", Bilezik (2019)

Chan'nin Takı yapımını bir sanat olarak ele alması, matematik ve bilimin de süreçte önemli bir rol oynadığını işaret etmektedir. Hassas hesaplamalar onun başarılı bir yaratım süreci yürütmesinde kritik bir faktördür. Ayrıca, malzeme kalitesinin ve bütünlüğünün sağlanması da büyük önem taşır. Chan, porselenin dayanıklılığını etkileyebilecek %0,001'lik safsızlıkların bile farkında olup, bu nedenle malzeme seçimine ve işleme sürecine büyük özen göstermektedir (URL 6). "The Trails", isimli bilezik bu çalışmaya örnek olarak gösterilebilir (Görsel 25-26).

Görsel 26: "The Trails", Bilezik (2019) Detay Görünümleri.

Chan'ın porselenle yarattığı ilk eser olan "Yeni Nesil", 2019 yılından bu yana British Museum'un kalıcı koleksiyonunda yer almaktadır (Görsel 27-28-29).

Görsel 27: "A New Generation", Yüzük (2018)

Görsel 28: "A New Generation", Yüzük Tam Görünüm.

Görsel 29: "A New Generation", Yüzük Titanyum Montür Detayı.

Bu eser, Çinli bir sanatçının mücevher sanatında çağdaş bir iz bıraktığı ve ilk kez bir müze koleksiyonuna giren önemli bir örnektir.

SONUÇ

Wallace Chan, mücevher sanatında özgün ve ilham verici eserler ortaya koymuş, geleneksel mücevhercilik tekniklerini yenilikçi yaklaşımlarla birleştirerek sanat dünyasına yeni bir perspektif kazandırmıştır. Eserlerinin estetik zenginliği ve teknik detayları, onun sanatındaki mirasını güçlendirmiştir. Özellikle farklı malzemelerin kullanımı ve sanat eseri olarak kabul edilen mücevherlerin tasarımında öncü rolü, Chan'ın mücevher sanatındaki kalıcı etkilerini belirlemektedir. Chan'ın multidisipliner yaklaşımı ve inovatif çalışmaları, mücevher sanatında gelecekteki gelişim için önemli bir kılavuz sağlamaktadır.

Chan'ın ilham verici rolü olarak, sanata yaklaşımı, olmazı oldurması, hayallerinin peşinden koşması, sabrı, sanata olan samimi yaklaşımı ki sanat sadece bunu ister. Sanatçılar ve tasarımcılar için bir örnek teşkil edebileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, Wallace Chan'ın mücevher sanatındaki yenilikçi yaklaşımları, disiplinlerarası bir araştırma perspektifinden incelenmeyi hak eden derinlik ve öneme sahiptir. Chan'ın titiz malzeme kullanımı, teknik ustalığı ve yaratıcı vizyonu, mücevher tasarımında çığır açan bir yenilikçi yaklaşımı temsil etmektedir. Akademik açıdan değerlendirildiğinde, Chan'ın eserleri, sanat ve bilim arasındaki etkileşimi, malzeme bilimi ile estetik anlayışın birleşimini ve kişisel ifade ile teknik yeniliği bir araya getiren önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Chan'ın çalışmaları, mücevher sanatında hem estetik hem de teknik açıdan önemli katkılarda bulunmuş ve sanatsal araştırmalara yeni bir boyut kazandırmıştır.

KAYNAKÇA

- URL1: [Whitehead, K. \(2022\), Profile | ‘Some people thought I was crazy’: jewellery artist Wallace Chan on why destruction is part of creation, and being married to his work. <https://www.scmp.com/magazines/post-magazine/article/3200171/some-people-thought-i-was-crazy-jewellery-artist-wallace-chan-why-destruction-part-creation-and/> Erişim Tarihi: 15.05.2024](https://www.scmp.com/magazines/post-magazine/article/3200171/some-people-thought-i-was-crazy-jewellery-artist-wallace-chan-why-destruction-part-creation-and/)
- URL 2: Wallace Chan. <https://www.wallace-chan.com> Erişim Tarihi: 21.06.2024
- URL 3: Anonim, (2014). Wallace Chan’s Unique Carving Style Creates Eerily Lifelike 3D Images Within Gemstones. <https://thejewelersblog.wordpress.com/2015/07/27/wallace-chans-unique-carving-style-creates-eerily-lifelike-3d-images-within-gemstones/> Erişim Tarihi: 15.06.2024
- URL 4: Chan Wallace 1956, Hancocks. <https://www.hancocks-london.com/maker/chan-wallace/> Erişim Tarihi: 17.05.2024
- URL 5: Chan, W. 2021 Episode 8: Jewelry Tales with Wallace Chan – Elation. <https://www.youtube.com/watch?v=7-JSAB97B3s&list=PLp00ZqduB3Ea2G9RQFyp5FBMPkyarwde&index=10> Erişim Tarihi: 11-06-2024
- URL 6: Perez, K. 2018. Wallace Chan: The jewellery virtuoso creates a porcelain five times stronger than steel. <https://www.katerinaperez.com/articles/Wallace-Chan-porcelain> Erişim Tarihi: 05-07-2024

GÖRSEL KAYNAKÇA

- Görsel 1: Wallace Chan. <https://www.thenationalnews.com/arts-culture/art-design/2024/06/14/wallace-chan-exhibition-venice-transcendence/> Erişim tarihi: 16.06.2024
- Görsel 2: Pok Fu Lam Yolu Hristiyan Mezarlığından Heykel Örneği. <https://www.alamy.com/stock-photo/christian-cemetery-hong-kong.html?sortBy=relevant> Erişim Tarihi: 20.06.2024
- Görsel 3: Mythical Creatures Adlı Eseri. www.wallcechan.com Erişim Tarihi:11.05.2024
- Görsel 4: Pok Fu Lam Yolu Mezarlığı, Örnek Mezar Taşı. <https://www.alamy.com/stock-photo/christian-cemetery-hong-kong.html?sortBy=relevant> Erişim tarihi: 20.06.2024
- Görsel 5: Çoklu Pozlama Çalışması, Dave Carswell. <https://afps.blog/2018/02/21/the-showcase-multiple-exposure-a-collective-feature-by-john-yau-2/> Erişim Tarihi: 10-06-2024
- Görsel 6: Wallace Cut, İlk Örneklerinden. <https://mp.weixin.qq.com/s/rwUj32ovXdUpfmuwn9mjDA> Erişim Tarihi: 15.05.2024
- Görsel 7: Wallace Cut 360° Detay. <https://mp.weixin.qq.com/s/rwUj32ovXdUpfmuwn9mjDA> Erişim tarihi: 15.05.2024

- Görsel 8: Wallace Cut Tekniğiyle İşlenmiş Taşı Sergilerken Wallace Chan.
<https://www.katerinaperez.com/articles/most-challenging-creations-part-one>
Erişim Tarihi: 15-05-2024
- Görsel 9: Chan'ın "Now and Always" (Şimdi ve Her Zaman) kolyesi Pendant Detayı.
<https://www.thejewelleryeditor.com/images/wallace-chan-now-and-always-wallace-cut-necklace-back/> Erişim Tarihi: 25-05-2024
- Görsel 10: "Now And Always" Kolye Detayı. <https://www.hautetime.com/one-on-one-with-wallace-chan-a-living-legend/> Erişim Tarihi: 25-05-2024
- Görsel 11: "Now And Always" Kolye Detayı.
<https://www.thejewelleryeditor.com/images/wallace-chan-now-and-always-necklace-featuring-a-signature-354ct-wallace-cut-aquamarine/> Erişim Tarihi: 25-05-2024
- Görsel 12: "The-Hours" Pendant Wallace Cut Detayı.
<https://www.professionaljeweller.com/in-pics-christies-to-present-largest-european-wallace-chan-exhibition/> Erişim tarihi: 10.05.2024
- Görsel 13: "The-Hours" İsimli Kolye. <https://www.professionaljeweller.com/in-pics-christies-to-present-largest-european-wallace-chan-exhibition/> Erişim Tarihi: 10.04.2024
- Görsel 14: "The-Hours" İsimli Kolye. <https://www.professionaljeweller.com/in-pics-christies-to-present-largest-european-wallace-chan-exhibition/> Erişim Tarihi: 10.05.2024
- Görsel 15: "Dead But Sentient" İsimli Heykeli. <https://www.wallace-chan.com/artwork/> Erişim Tarihi: 27-06-2024
- Görsel 16: "Art And Spirit" İsimli Heykeli. <https://www.wallace-chan.com/artwork/> Erişim Tarihi: 27-06-2024
- Görsel 17: "Struggling For A Way Out" İsimli Heykeli. <https://www.wallace-chan.com/artwork/> Erişim Tarihi: 27-06-2024
- Görsel 18: "Lotus Children" İsimli Heykeli. <https://benchpeg.com/news/wallace-chan-to-present-first-ever-solo-exhibition-in-london> Erişim Tarihi: 28-05-2024
- Görsel 19: "Lotus Children" Heykel Detayı. <https://benchpeg.com/news/wallace-chan-to-present-first-ever-solo-exhibition-in-london> Erişim Tarihi: 28-05-2024
- Görsel 20: "Lotus Children" Heykel Detayı. <https://benchpeg.com/news/wallace-chan-to-present-first-ever-solo-exhibition-in-london> Erişim Tarihi: 28-05-2024
- Görsel 20: "The Beauty Of Greatness" Broşu. <https://www.professionaljeweller.com/in-pics-christies-to-present-largest-european-wallace-chan-exhibition/> Erişim Tarihi: 21-06-2024
- Görsel 21: "The Beauty Of Greatness" Broş Detayı.
<https://www.professionaljeweller.com/in-pics-christies-to-present-largest-european-wallace-chan-exhibition/> Erişim Tarihi: 21-06-2024
- Görsel 22: "The Beauty OF Greatness" Broşu Boyut Detayı.
<https://www.youtube.com/shorts/-gLFf9fle08> Erişim Tarihi: 21-06-2024

- Görsel 23: "Shapeshifter" İsimli Kolye Çalışması.
<https://www.katerinaperez.com/articles/Wallace-Chan-porcelain> Erişim Tarihi: 01-07-2024
- Görsel 24: Wallce Chan Porselen Detayı.
<https://www.forbes.com/sites/anthonydemarco/2018/09/03/high-jewelry-artist-wallace-chan-invents-unbreakable-porcelain/> Erişim tarihi: 30-06-2024
- Görsel 25: "The Trails", Bilezik (2019). <https://www.wallace-chan.com/artworks/> Erişim Tarihi: 05-07-2024
- Görsel 26: "The Trails", Bilezik (2019) Detay Görünümleri. <https://www.wallace-chan.com/artworks/>, Erişim Tarihi: 05-07-2024
- Görsel 27: "A New Generation", Yüzük (2018). <https://www.wallace-chan.com/artworks/> Erişim Tarihi: 07-07-2024
- Görsel 28: "A New Generation", Yüzük Tam Görünüm.
<https://www.forbes.com/sites/anthonydemarco/2020/04/01/wallace-chans-first-porcelain-jewel-on-view-at-british-museum/> Erişim tarihi: 07-07-2024
- Görsel 29: "A New Generation", Yüzük Titanyum Montür Detayı.
<https://www.forbes.com/sites/anthonydemarco/2020/04/01/wallace-chans-first-porcelain-jewel-on-view-at-british-museum/> Erişim Tarihi: 07-07-2024

SAGALASSOS ANTİK KENTİ MOTİFLERİNİN BİLGİSAYAR TEKNOLOJİLERİ İLE TAKIYA AKTARILMASI

Serhan ERTAN

Altınbaş Üniversitesi Plastik Sanatlar Ana Bilim Dalı
Taki Tasarımı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi
ertanserhan32@gmail.com ORCID No: 0009-008-0886-650X

Çimen BAYBURTLU

Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Kuyumculuk ve Mücevher Tasarımı Bölümü
cimen.bayburtlu@marmara.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-9284-665X

Özet

Bu çalışma, Sagalassos Antik Kenti'nde yer alan motiflerin bilgisayar teknolojileri kullanılarak takı tasarımına aktarılmasını ele almaktadır. Araştırmada, modern hesaplama araçlarının tarihsel ve arkeolojik tasarımları çağdaş takılara nasıl yeniden yorumlayabileceğini incelenmiştir. Gelişmiş yazılım ve dijital üretim yöntemlerinin entegrasyonu ile bu eski motiflerin içerdiği kültürel mirasın korunması ve modern zamanlarda erişilebilir ve ilgili hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu süreç, mücevher endüstrisinin yaratıcı ve ekonomik potansiyelini artırmak için geleneksel zanaatkarlığın teknolojik yenilikle birleştirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Akademik inceleme, Antoninler Çeşmesi'ndeki motiflerin estetik ve tarihsel önemini ortaya koymakla kalmayıp, aynı zamanda dijital teknolojinin mücevher yapımındaki pratik uygulamalarını da göstermektedir. Araştırma, detaylı analiz ve pratik uygulamalar yoluyla, tarihi sanat ile modern teknolojiyi birleştirmekle ilgilenen tasarımcılar ve araştırmacılar için bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve, kültürel mirasın korunması ve yenilikçiliğine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Araştırma sürecinde, Antoninler Çeşmesi'nden alınan motifler dijital araçlar kullanılarak analiz edilmekte ve yeniden yorumlanmaktadır. Bu yeniden yorumlama süreci, takı tasarımında kullanılacak yeni ve özgün formların oluşturulmasına olanak sağlamaktadır. Dijital teknolojiler sayesinde, bu formlar yüksek hassasiyetle üretilebilmekte ve tarihi motiflerin modern takılara entegrasyonu mümkün kılınmaktadır. Bu bağlamda, çalışma, kültürel mirasın modern takı tasarımına entegrasyonunu sağlarken, aynı zamanda bu mirasın yeni nesillere aktarılmasına da katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak, bu araştırma, geleneksel ve modern unsurların birleşimiyle mücevher endüstrisinde yenilikçi tasarımlar yaratmanın yanı sıra, kültürel mirasın korunması ve sürdürülmesi için dijital teknolojilerin kullanımının önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sagalassos Antik Kenti, Kültürel Miras, Kuyumculuk, Bilgisayar Teknolojileri, Tasarım.

TRANSFERRING OF SAGALASSOS ANCIENT CITY MOTIFTS TO JEWELRY WITH COMPUTER TECHNOLOGIES

Abstract

This study deals with the transfer of the motifs from the Antonine Fountain in the Ancient City of Sagalassos to jewelry design using computer technologies. The research examines how modern computational tools can reinterpret historical and archaeological designs into contemporary jewelry. With the integration of advanced software and digital production methods, it is aimed to preserve the cultural heritage contained in these ancient motifs and make them accessible and

relevant in modern times. This process highlights the importance of combining traditional craftsmanship with technological innovation to increase the creative and economic potential of the jewelry industry. Academic analysis not only reveals the aesthetic and historical significance of the motifs in the Antonine Fountain, but also demonstrates the practical applications of digital technology in jewelry making. Through detailed analysis and practical applications, the research provides a framework for designers and researchers interested in combining historical art with modern technology. This framework aims to contribute to the preservation and innovation of cultural heritage. During the research process, motifs taken from the Antonine Fountain are analyzed and reinterpreted using digital tools. This reinterpretation process allows the creation of new and original forms that can be used in jewelry design. Thanks to digital technologies, these forms can be produced with high precision, making it possible to integrate historical motifs into modern jewelry. In this context, while the study ensures the integration of cultural heritage into modern jewelry design, it also contributes to the transfer of this heritage to new generations. In conclusion, this research highlights the importance of the use of digital technologies for the preservation and maintenance of cultural heritage, as well as creating innovative designs in the jewellery industry through the combination of traditional and modern elements

Keywords: Sagalassos Ancient City, Cultural Heritage, Jewellery, Computer Technologies, Design.

GİRİŞ

Kuyumculuk, insanlık tarihinin en eski sanat dallarından biri olarak, kültürlerin estetik değerlerini ve inanç sistemlerini yansıtan önemli bir ifade biçimi olagelmıştır. Antik çağlardan günümüze kadar uzanan bu zanaat, tarihsel süreç içerisinde kültürel mirasın korunması ve geleceğe aktarılması açısından bir köprü işlevi görmüştür. Bu bağlamda, Sagalassos antik kenti, zengin kültürel mirasıyla bu tarihsel sürekliliğin önemli duraklarından biri olarak öne çıkmaktadır. Antoninler Çeşmesi gibi anıtsal yapılar, dönemin sanatsal estetiğini ve mühendislik bilgisini gözler önüne sererken, aynı zamanda günümüz kuyumculuk çalışmalarına ilham kaynağı olacağı düşünülmüştür.

Bilgisayar destekli takı tasarımı, modern teknolojinin sağladığı imkânlarla geleneksel zanaatın birleştiği yeni bir alan olarak dikkat çekmektedir. Bu süreç, antik çağ motiflerinin ve estetik anlayışının, günümüzün sanatsal ve fonksiyonel gereksinimleri doğrultusunda yeniden yorumlanmasına olanak tanımaktadır. Sagalassos gibi antik kentlerde bulunan motifler ve figürler, çağdaş kuyumculuk pratiğinde özgün ve yenilikçi tasarımlar üretmek için zengin bir ilham kaynağı sunmaktadır. Modern kuyumculuk, bu tarihi motifleri günümüze taşıyarak hem kültürel mirası koruma görevini üstlenmekte hem de bu mirası çağdaş tasarım anlayışıyla yeniden şekillendirme fırsatı yaratmaktadır.

Bu çalışmada, Sagalassos antik kentinin sanatsal mirasının bilgisayar destekli takı tasarımıyla nasıl bütünleştiği ve bu entegrasyonun kuyumculuk sanatındaki evrimi nasıl etkilediği incelenecektir. Tarihsel izler taşıyan motiflerin, günümüz teknolojisiyle harmanlanarak modern estetik anlayışa nasıl uyum sağladığı, bu bağlamda ele alınacaktır.

SAGALASSOS ANTİK KENTİ

Sagalassos, Akdeniz bölgesinin en iyi korunmuş antik kentlerinden biri olarak değerlendirilmekte olup, sahip olduğu coğrafi ve kültürel özelliklerle dikkat çekmektedir. Burdur ilinin yaklaşık 100 kilometre kuzeyinde, Toros Dağları'nın görkemli manzarasının hakim olduğu bir bölgede, Orta Anadolu platosunu Akdeniz kıyılarından ayıran stratejik bir konumda yer almaktadır. Antik kent, Ağlasun sıradağlarının geniş bir kavsinde, bölgenin kuzeyinde yükselen etkileyici bir zirve ile çevrelenmiştir. Sagalassos'un bu

vadideki yerleşimi, Ağlasun nehrinin doğu ve güney eteklerine hâkim bir konumda bulunmasıyla stratejik açıdan büyük bir avantaj sağlamıştır.

Coğrafi özelliklerinin yanı sıra, Sagalassos'un bu konumu manevi ve kültürel açıdan da büyük önem taşımaktadır. Antik dönemde kentin hem kültürel hem de ekonomik gelişimine katkı sağlayan bu yerleşim tercihinin, coğrafi faktörlerin yanı sıra tarihi ve kültürel dinamiklerin de etkisiyle şekillenen karmaşık bir sürecin ürünü olduğu ifade edilebilir. Sagalassos'un bu nitelikleri, kentin yerleşim yeri olarak seçilmesinde belirleyici rol oynamıştır (Poblome, 2021: 8).

Görsel 1: Sagalassos Antik Kenti.

Sagalassos antik kenti, ilk olarak 1706 yılında Fransız doktor ve gezgin Paul Lucas tarafından keşfedilen kalıntılarıyla bilim dünyasının dikkatini çekmiştir (Görsel 1). Bu kalıntılar, başlangıçta Ağlasun köyünün kuzeyinde geniş bir alana yayılan ve birden fazla kente ait olabileceği düşünülen yapı ve izlerden oluşmaktaydı. Ancak, 1824 yılında İngiliz gezgin F.J. Arundel, bölgedeki yazıtlar üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda bu antik kentin adını "Sagalassos" olarak tespit etmiştir. Bu keşif, Sagalassos'un tarihi kimliğinin netleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Sagalassos'un keşfi ve tanınması süreci, sadece Lucas ve Arundel ile sınırlı kalmamış, Batı Avrupa'dan birçok ünlü gezginin ilgisini çekmiştir. W. Hamilton, Ch. Fellows ve Ch. Texier gibi dönemin önde gelen gezginleri de Sagalassos'u ziyaret ederek, kentin arkeolojik ve tarihsel önemine dair katkılarda bulunmuşlardır. Bu ziyaretler, Sagalassos'un Batı dünyasındaki bilinirliğinin artmasında ve kentin tarihsel bağlamının aydınlatılmasında kritik bir rol oynamıştır (Vandermeulen ve Veys, 2009: 1).

ANTONİNLER ÇEŞMESİ

MS 160-180 yılları arasında inşa edilen ve mimarlık tarihinde önemli bir yere sahip olan Orta Antonin Çeşmesi zengin mimari süslemeleri ile dikkat çekmektedir (Görsel 2). Çeşme, belirgin bir ithaf yazıtı içermemekle birlikte, yapının iç kısmında bulunan ve

kırmızı boya ile yazılmış olan, ancak okunması zor bir metin, altıncı yüzyılın başlarında gerçekleştirilmiş bir restorasyon ya da tadilat sürecine işaret etmektedir. Bu dönemde, Sagalassos kentinin inşaat faaliyetlerinde büyük katkılarda bulunmuş olan T. Flavius Severianus Neon ve eşine ait heykelleri destekleyen kaidelerin eklenmesi, dikkate değer bir gelişmedir.

Sagalassos'un bol su kaynaklarına sahip olması, kentin bir "su şehri" olarak tanımlanmasını mümkün kılmıştır. Dolayısıyla, kentin yapılarında su temalarının ve kaynaklarına yapılan göndermelerin yer alması doğal karşılanmalıdır. Orta Antonin Çeşmesi'nin batı ucundaki tavan motiflerinin, açıkça su temalarından ilham alarak tasarlandığı görülmektedir. Bu yapıların ve süslemelerin, Sagalassos'un su kültürüne olan derin bağlılığını ve suyun kent yaşamındaki merkezi rolünü vurguladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, kentin su sistemleri ve mimari tasarımlarında suyun sembolik ve mitolojik anlamlarıyla uyumlu bir yaklaşım sergilendiği gözlemlenmektedir (Ertuğ ve diğerleri, 2013: 18-21).

Görsel 2: Antoninler Çeşmesi.

BİLGİSAYAR DESTEKLİ TASARIMI VE ÜRETİMİN(CAD/CAM) TARİHÇESİ

Bilgisayar destekli imalat (CAM) teknolojisinin ticari alandaki öncü uygulamaları, büyük otomotiv ve havacılık şirketleri tarafından gerçekleştirilmiştir. 1960'lı yıllarda Pierre Béziere, Renault'da otomobil gövdesi tasarımı ve ilgili araçlar için UNISURF adlı bir CAD/CAM sistemini geliştirmiştir. Benzer şekilde, 1950 yılında Alexander Hammer, DeLaval Buhar Türbini Şirketi'nde delikli kart okuyucu tarafından kontrol edilen bir matkapla, katı bir metal bloktan türbin kanatlarını aşamalı olarak delme yöntemini icat etmiştir. 1985 yılında ise, dental alanda önemli bir yenilik gerçekleşmiş; herhangi bir laboratuvar müdahalesi olmaksızın şekillendirilen ilk dental kuron üretilmiştir. Bu süreç, ilk dental CAD/CAM sistemi olan Cerec kullanılarak, İsviçreli Werner Mörmann ve Marco Brandestini tarafından gerçekleştirilmiştir (URL 1).

BİLGİSAYAR DESTEKLİ TASARIM (CAD)

“Bilgisayar Destekli Tasarım” olarak Türkçeye çevrilen Computer Aided Design (CAD), endüstriyel üretim süreçlerinde tasarım aşamasında kullanılan yazılım çözümlerini kapsamaktadır. CAD yazılımları, mühendislik ve tasarım gibi disiplinlerde profesyoneller tarafından, 2D ve 3D tasarım modellerinin oluşturulması, analiz edilmesi ve yönetilmesi gibi işlemler için etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Bu teknolojiler, geleneksel el ile çizim yöntemlerine göre daha hızlı ve hassas sonuçlar sunarak, tasarım sürecinin etkinliğini artırır ve hata oranlarını minimuma indirir. Ayrıca, CAD sistemleri, tasarımın çeşitli aşamalarında iş birliğini desteklemekte ve değişikliklerin izlenmesini kolaylaştırarak, proje yönetimi ve iletişimini geliştirmektedir (URL 2).

BİLGİSAYAR DESTEKLİ ÜRETİM (CAM)

Bilgisayar destekli imalat (CAM), genellikle sayısal kontrol (NC) yazılımlarının kullanımıyla imalat parçalarının üretiminde bilgisayar sayısal kontrol (CNC) makineleri için detaylı talimatlar hazırlama sürecini ifade eder. Bu talimatlar, G-kodu adı verilen bir formatta yazılır ve üretilecek parçaların boyutları, şekilleri ve işleme adımları gibi bilgileri içerir. Çeşitli endüstri kollarında yer alan üreticiler, CAM teknolojisinin sağladığı yüksek hassasiyet ve verimlilik avantajlarına güvenerek üretim süreçlerini iyileştirir ve yüksek kaliteli ürünler elde ederler. Geniş bir perspektiften bakıldığında CAM, bilgisayar yazılımı aracılığıyla üretim süreçlerini kolaylaştırmak, optimize etmek ve otomatikleştirmek için kullanılan bir teknoloji olarak tanımlanabilir. Bu teknoloji, endüstriyel üretimde verimliliği artırmak, hata oranlarını düşürmek ve ürün kalitesini yükseltmek için geniş bir uygulama yelpazesi sunmaktadır (URL 3).

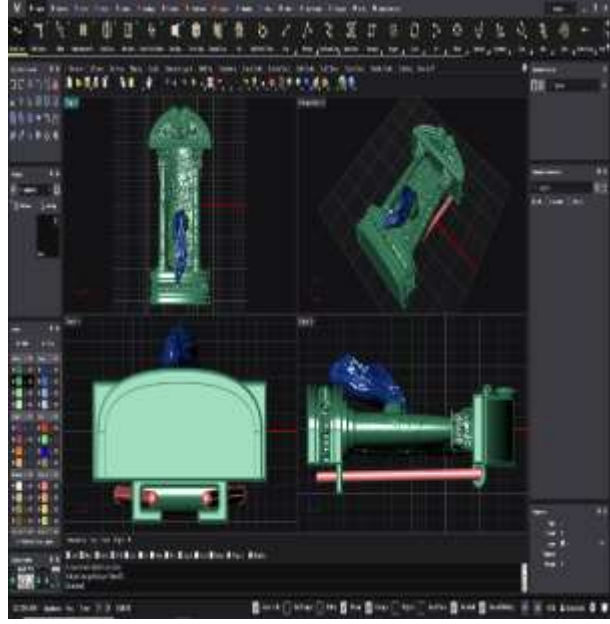
ANTONİNLER ÇEŞMESİ DESENLERİNİN BİLGİSAYAR ORTAMINDA YENİDEN TASARLANMASI

Tasarım 1 Broş ve Hikâyesi

Antoninler Çeşmesi, Roma İmparatorluğu'nun sanatsal ve estetik geleneğini en iyi şekilde yansıtan eşsiz yapıtlar arasında yer almaktadır. Sütunlarındaki zarif işçilik ve değişik formlarla süslenmiş desenler, Roma döneminin sanat ve ustalık anlayışını gözler önüne sererken, aynı zamanda antik dönemin kültürel zenginliğini de simgeler. Çeşmenin detaylı süslemeleri, modern broş tasarımlarına ilham vermekte olup, antik sanatsal mirası günümüze taşıırken çağdaş estetik anlayışıyla birleştirerek geçmişin derin sanat geleneği ile modern estetiği birleştiren anlamlı ve etkileyici bir tasarım hedeflenmektedir.

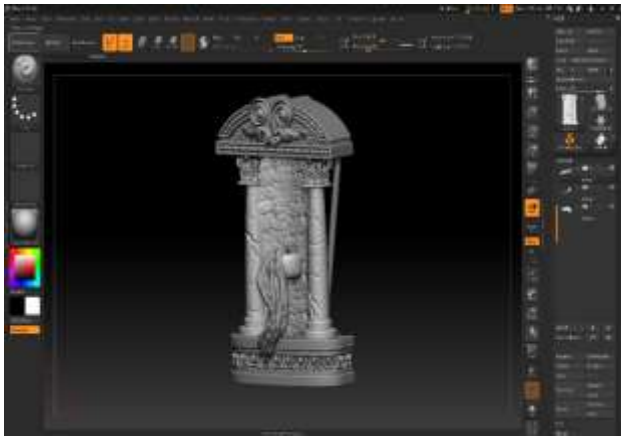
Görsel 3: Antoninler Çeşmesi Detayı.

Görsel 4: Matrix Programı Çizimi.

Antoninler Çeşmesi ve üzerindeki süslemeler, broş tasarımının ilham kaynağı olarak seçilmiştir. Çeşmenin mimari detayları ve estetik unsurları, tasarımın hem estetik hem de stilistik yönlerini şekillendirmede önemli bir rol oynamış ve bu unsurlar, tasarım sürecinde temel referans noktaları olarak değerlendirilmiştir (Görsel 3).

Matrix çizim programında bir referans görselin broş tasarımına dönüştürülmesini gösteren ekran görüntüsü, programın görsel veri işleme yeteneklerini kapsamlı bir şekilde sergilemektedir. Görselin özgün özelliklerinden ilham alınarak, Matrix programının araçları ve teknikleri kullanılarak bu özelliklerin broş tasarımına nasıl entegre edildiği detaylı bir şekilde açıklanmaktadır (Görsel 4).

Görsel 5: Zbrush Programı Görüntüsü.

Görsel 6: Keyshot Programı Görüntüsü.

Matrix programında broşun çizimi tamamlandıktan sonra, ZBrush programında dokuların eklenmesi aşaması, dijital modelleme süreçlerinde ileri düzey tekniklerin ve yazılım entegrasyonunun etkileyici bir örneğini sergilemektedir. Matrix programı, broşun temel geometrik yapısını ve formunu belirleyip detaylandırmak için kullanılırken, broşun modellemesi bu aşamada yapılır. Ardından, model ZBrush'a aktarılır ve burada ZBrush'ın

yüksek çözünürlüklü doku oluşturma ve işleme kapasitesi kullanılarak broş modelinin detayları işlenir ve doğal bir görünüm kazandırılır. Bu süreç, başlangıçta basit geometrik tasarımlardan yola çıkarak, son aşamada yüksek detaylı ve estetik bir dijital modelin ortaya çıkmasını sağlar ve broş tasarımını hem görsel hem de işlevsel açıdan etkileyici kılar (Görsel 5).

ZBrush programında son şekli verilen broş tasarımının KeyShot programında gerçeğe en uygun biçimde görselleştirilmesi süreci, dijital modelleme ve render teknolojilerinin özgün bir uygulamasını sunmaktadır. KeyShot'ın gelişmiş render motoru kullanılarak, broş modeline gerçekçi ışıklandırma ve malzeme özellikleri eklenmiş ve yüksek kaliteli bir görselleştirme elde edilmiştir. Bu aşama, dijital tasarımın görsel gerçekçiliğini sağlamak amacıyla render teknolojilerinin nasıl etkili bir şekilde uygulandığını göstermektedir (Görsel 6).

ÖNERİLER VE SONUÇ

Antik kentler, tarihsel ve kültürel mirasımızın korunması ve tanıtımı açısından büyük öneme sahiptir. Bu bölgelerin turistik potansiyelini en verimli şekilde değerlendirebilmek için, kentlere özgü takı ve hediyelik eşyaların üretim ve satış süreçlerinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu tür adımlar, yerel ekonomiyi destekleyecek ve ziyaretçi memnuniyetini artırarak antik kentlerin sürdürülebilir turizm potansiyelini güçlendirecektir.

Tasarım kavramlarının bireylerin zihinsel süreçlerinde şekillenmesinin ardından, bilgisayar teknolojileri bu kavramların somut gerçeklikte uygulanmasında önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teknolojiler, geniş ve çeşitli tasarım ile üretim olanakları sağlayarak, tasarım düşüncelerinin hayata geçirilmesinde kritik bir destek sunmaktadır. Takı tasarım süreçlerinde bilgisayar teknolojilerinin kullanımı, sanatçılara ve tasarımcılara önemli avantajlar tanımakta, karmaşık ve detaylı tasarımların daha etkin bir şekilde uygulanmasına imkan tanımaktadır. Bu sebeple, bilgisayar teknolojilerinin kuyumculuk sektöründe ve eğitiminde temel bir unsur olarak kabul edilmesi beklenmektedir. Teknolojinin artışıyla birlikte, sektörde daha yenilikçi ve çeşitli tasarımların ortaya çıkması öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ertuğ, A., Waelkens, M., Magele, S. ve Poblome, J. (2013). Sagalassos: City Of Water. İstanbul: Ertuğ ve Kocabıyık Yayınevi
- Poblome, J. (2021). Scripta Manent Sagalassos Arkeolojisini Belgelemek. İstanbul: İTÜ Vakfı Yayınları
- Vandermeulen, B. ve Veys, D. (2009). Kayıp Şehir Sagalassos. İstanbul: Aygaz Yayınevi

İNTERNET KAYNAKLARI

- URL 1:** Anonim, Cadem Dijital. <https://cademdigital.com.tr/cad-cam-bilgisayar-destekli-tasarim/> Erişim Tarihi:24.04.2024.
- URL 2:** Anonim, Wikipedia. https://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgisayar_destekli_modelleme Erişim Tarihi: 24.04.2024 /14:00.
- URL 3:** Anonim, Cadem Digital. <https://cademdigital.com.tr/cad-cam-bilgisayar-destekli-tasarim/> Erişim Tarihi:24.04.2024 /15:00.

GÖRSEL KAYNAKÇA

- Görsel 1:** Sagalassos Antik Kenti. (Fotoğraf: Serhan Ertan, 30 Temmuz 2023).
- Görsel 2:** Antoninler Çeşmesi. (Fotoğraf: Serhan Ertan, 30 Temmuz 2023).
- Görsel 3:** Antoninler Çeşmesi Detayı. (Fotoğraf: Serhan Ertan, 30 Temmuz 2023).
- Görsel 4:** Matrix Programı Çizimi. (Tasarım Serhan Ertan, 2024).
- Görsel 5:** Zbrush Programı Görüntüsü. (Tasarım Serhan Ertan, 2024).
- Görsel 6:** Keyshot Programı Görüntüsü. (Tasarım Serhan Ertan, 2024).

2023 GENEL SEÇİMLERİ İLE 2024 YEREL SEÇİM SONUÇLARININ MUKAYESESİ (ELAZIĞ ÖRNEĞİ)

Göktuğ ŞEKER

Munzur Üniversitesi / Öğretim Görevlisi

goktugseker@munzur.edu.tr

Orcid: 0000-0003-1798-5240

Özet

Demokrasinin en önemli yapı taşlarından birisi olan seçimler halkın iradesinin tecellisi açısından önemli bir yere sahiptir. Demokratik bir şekilde yönetilen birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de seçimler genel seçim ve yerel seçim olarak iki ayrı şekilde yapılmaktadır. Genel ve yerel seçimlerin kendilerine has dinamikleri olduğundan ötürü kısa sürede yapılmış iki seçim olsa dahi farklı sonuçlar çıkabilme olasılığı yüksektir. Bu çalışma Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Elazığ ilinin 14 Mayıs 2023 tarihinde yapılan genel seçim sonuçları ile 31 Mart 2024 tarihinde yapılmış olan yerel seçim sonuçlarının karşılaştırılmasını konu edinecektir. Bu iki seçim sonucunun değerlendirilmesindeki temel gaye ise genel ve yerel seçimler arasında bir seneden daha kısa süre olmasıdır, sürenin kısa olması genel ve yerel seçim dinamiklerinin farkını ortaya koymak bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın temel hipotezini genel seçim sonuçlarındaki katılım oranının yerel seçim sonuçlarına göre daha yüksek olması ve seçmenin genel seçimlerde daha çok parti temelli oy kullanırken yerel seçimlerde daha çok adaya yönelik oy kullanmış olduğu düşüncesi oluşturmaktadır. Yöntem olarak betimleyici sosyolojik bir bakışla değerlendirilmiş bir çalışma olacaktır. Betimleyici bir bakış açısından yola çıkılarak yapılacak bir çalışma olması nedeniyle yapısal ve işlevselci bir yaklaşım kullanılması uygun görülmüştür ayrıca nitel araştırma yöntemi olan kaynak incelemesi yapılacak olup çalışmanın ana bilgi kaynağını Yüksek Seçim Kurulu'na ait olan 2023 genel seçim sonuçları ve 2024 yerel seçim sonuçları oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Elazığ, 2023 Genel Seçimi, 2024 Yerel Seçimi, Seçim Dinamiği

COMPARISON OF 2023 GENERAL ELECTIONS AND 2024 LOCAL ELECTION RESULTS (ELAZIĞ EXAMPLE)

Abstract

Elections, one of the most important building blocks of democracy, have an important place in terms of the manifestation of the will of the people. As in many democratically governed countries, elections in our country are held in two different ways: general elections and local elections. Since general and local elections have their own dynamics, there is a high probability of different results even if two elections are held in a short time. This study will focus on the comparison of the general election results held on May 14, 2023 and the local election results held on March 31, 2024 in Elazığ province, located in the Eastern Anatolia Region of Türkiye. The main purpose in evaluating these two election results is that there is less than a year between the general and local elections. This short period is important in terms of revealing the difference between the general and local election dynamics. The main hypothesis of this study is that the participation rate in the general election results is higher than the local election results and that the voters vote more party-based in the general elections, while they vote for more candidates in the local elections. As a method, it will be a descriptive study evaluated from a sociological perspective. Since it is a study to be carried out from a descriptive perspective, it has been deemed appropriate to use a structural and functional approach. In addition, a source review, which is a qualitative research method, will be carried out and the main source of information of the study will be the 2023 general election results and 2024 local election results belonging to the Supreme Electoral Council.

Keywords: Elazığ, 2023 general election, 2024 local election, election Dynamics

2023 GENEL SEÇİMLERİ

PARTİLERE GÖRE OY DAĞILIMI (%)				
PARTİ ADI	TÜRKİYE	ELAZIĞ	MİLLETVEKİLİ DAĞILIMI	MİLLETVEKİLİ İSİMLERİ
AKP	35,61	40,43	3	EROL KELEŞ / EJDER AÇIKKAPI / MAHMUT RIDVAN NAZIRLI
CHP	25,33	20,73	1	GÜRSEL EROL
MHP	10,07	11,48	1	SEMİH İŞIKVER
YENİDEN REFAH	2,81	3,62	-	
YEŞİLLER VE SOL GELECEK PARTİSİ	8,82	7,14	-	
İYİ PARTİ	9,68	2,41	-	
BAĞIMSIZ	-	12,14	-	
DİĞER	7,68	2,05	-	

Tablo.1: 14 Mayıs 2023 Milletvekili Seçim Sonuçları (YSK, 2024).

14 Mayıs 2023 tarihinde yapılan genel seçimlerine 36 siyasi parti katılmıştır. Bu partiler; Karara göre, Adalet Birlik Partisi, Adalet Partisi, Adalet ve Kalkınma Partisi, Anavatan Partisi, Bağımsız Türkiye Partisi, Büyük Birlik Partisi, Büyük Türkiye Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrasi ve Atılım Partisi, Demokratik Sol Parti, Demokrat Parti, Emek Partisi, Gelecek Partisi, Genç Parti, Güç Birliği Partisi, Hak ve Özgürlükler Partisi, Halkın Kurtuluş Partisi, Halkların Demokratik Partisi, Hür Dava Partisi, İYİ Parti, Memleket Partisi, Millet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Milli Yol Partisi, Saadet Partisi, Sol Parti, Türkiye Değişim Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Komünist Hareketi, Türkiye Komünist Partisi, Vatan Partisi, Yeniden Refah Partisi, Yenilik Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi ile Zafer Partisi'dir. Elazığ özelinde ise seçime siyasi partilerin yanı sıra bağımsız adaylarda katılmıştır. Elazığ'da kayıtlı toplam seçmen sayısı bu seçim bağlamında 443.187 iken seçimde kullanılan oy sayısı 381.856'dır. Bu oylarında da 368.292'si geçerli sayılmıştır. Seçimlere katılım oranı ise Türkiye genelinde %88,92 iken Elazığ özelinde bu oran %86,2 ye düşmüştür. En yüksek oy oranına sahip siyasi partilere bakıldığında ise ilk sırada Adalet ve Kalkınma Partisi gelmektedir. Bu parti ideolojik yelpazede merkez sağ çizgisinde yer alan bir partidir. İkinci sırada yer alan parti ise Mustafa Kemal Atatürk'ün kuruculuğunu yapmış olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Bu seçim özelinde Elazığ'da azımsanmayacak oranda bir oy oranına sahip olan partinin oy oranını yükseltmesindeki sebeplerden bir tanesi aday temellidir. İlk sırada yer alan CHP kadrolarından seçime giren Gürsel EROL bir önceki dönem Elazığ milletvekilliği yaptığı için seçmenin teveccühü bu seçimde de devam etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ikinci sıra milletvekili adayı ise Saadet Partisi kökenli

olan Abdullah Akın'dır. Akın'ı bir sonraki yıl yapılacak olan yerel seçimlerde de tekrardan Saadet Partisi Elazığ Belediye Başkan adayı olarak görmek mümkün olacaktır. Üçüncü sıradaki parti ise Milliyetçi Hareket Partisi'dir. MHP, Türkiye genelinde aldığı oy oranından daha fazla bir oy oranına Elazığ özelinde sahiptir. Bu seçim sürecinde değinilmesi gereken bir diğer hususta bağımsız adayların Elazığ'da aldığı oy oranıdır. Seçime katılan bağımsız adayların aldığı oy oranı %12.14 tür. Bu oy oranının en fazlasını alan kişi Prof. Dr. Yasemin AÇIK olmuştur. Açık Elazığ ilinin Baskil ilçesine kayıtlı bir adaydır. Elazığ'da daha önceki süreçte yapmış olduğu hizmetler bu oy oranını almasında etkili bir faktör olmuştur lakin aldığı oy sayısı milletvekili seçilmesine yeterli olmamıştır. Elazığ 28. Dönem Milletvekilliği seçiminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne 5 tane milletvekili göndermiştir. Bu milletvekillerinin dağılımı; 3 AK Parti, 1 Cumhuriyet Halk Partisi ve 1 Milliyetçi Hareket Partisi şeklinde olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi Milletvekillerinden Prof. Dr. Erol KELEŞ aslen Elazıglı olup Kulak Burun Boğaz uzmanıdır, milletvekili seçilmeden önceki süreçte de Elazığ Fethi Sekin Şehir Hastanesi Başhekimliği görevini yerine getirmiştir. Ejder AÇIKKAPI ise yine Elazığ kökenli olup daha önceki dönemlerde de yine Elazığ milletvekilliği yapmıştır. 28. Dönemde ise tekrardan partisinin genel merkezi tarafından aday gösterilerek milletvekili seçilmiştir. AK Parti'nin üçüncü milletvekili ise Mahmut Rıdvan NAZIRLI'dır. Nazırlı milletvekili adayı gösterilmeden önceki süreçte partisinin İstanbul teşkilatında il başkan yardımcılığı görevi yapmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili seçilen Gürsel EROL bir önceki dönemde Elazığ milletvekilliği görevini sürdürüp tekrardan bu dönemde de seçilme hakkı kazanan bir isimdir. Elazığ milletvekilliği yapmadan önceki süreçte de yine CHP'den Tunceli milletvekilliği görevi yapmıştır. Milliyetçi Hareket Partisi milletvekili Semih IŞIKVER Elazıglı'dır. İnşaat Mühendisidir. Seçime girmeden önceki süreçte partisinin il başkanlığı görevini yerine getirmiştir. Partiler oy oranında değerlendirildiğinde iktidar partisi olan AK Parti'nin Elazığ özelinde Türkiye geneli aldığı oy oranından daha fazla bir oy aldığı görülmektedir. İYİ Parti, Türkiye genelinde %9,68 oranında bir oy almasına rağmen Elazığ özelinde bu oran %2,41'e düşmüştür. Yeniden Refah Partisi'nin de aldığı oy oranı Elazığ'da Türkiye geneline göre yüksektir. Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi'nin oy oranı Türkiye geneline göre düşüktür, Elazığ özelinde. Bu seçim sonucundan görüleceği üzere sağ siyasi görüşe sahip siyasi partilerin aldıkları toplam oy oranı siyasi yelpazenin solundaki partilere oranla yüksektir.

2024 YEREL SEÇİMLERİ

PARTİ ADI	TÜRKİYE	ELAZIĞ	SEÇİLEN BELEDİYE BAŞKANI
AKP	35,49	38,18	ŞAHİN ŞERİFOĞULLARI
CHP	37,77	16,49	-
MHP	4,99	10,92	-
İYİ PARTİ	3,77	0,58	-
YENİDEN REFAH PARTİSİ	6,19	21,14	-

SAADET PARTİSİ	1,09	6,81	-
DEM PARTİ	5,70	2,33	-
DİĞER	5	3,55	-

Tablo 2: 2024 Yerel Seçim Sonuçları (YSK, 2024)

Demokratik bir şekilde yönetilen ülkemizde yerel yönetim kurumları demokrasinin gerçekleşmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de yerel yönetimlerin toplumsal ve siyasi hayattaki yeri anayasa ve yasalarla belirlenmiştir. Özellikle 1961 Anayasası’nın 112. maddesinde ve 1982 Anayasası’nın 123. maddesinde ülke yönetiminin, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayandığı net bir şekilde beyan edilir. Belediye Yasası’nın (5393 sayılı) 3. maddesinde de belediye, “belde sakinlerinin mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi” şeklinde tanımlanır. 2024 yerel seçimlerinde seçimlere katılım oranı Türkiye genelinde %78,55 oranındayken bu durum Elazığ’da %67,90 oranına düşmüştür. Seçimlere katılım oranının farklılık göstermesindeki sebepler arasında seçim tarihinden, adaya, ülkenin o günkü çeşitli şartlarına kadar birçok sebep etkili olmaktadır. Türkiye genelinde bir önceki yıl yapılan genel seçimlere kıyasla katılım yaklaşık %10 oranında düşüş yaşarken bu durum Elazığ özelinde daha yüksek oranlara tekabül etmektedir. Bu seçimin dinamiği genel seçimlerle aynı olmadığından ötürü artı bir fazla oy alan kişi belediye başkanı seçilmektedir. Bu sebepten dolayı belediye başkanlığı için oy oranından ziyade sayı daha önem arz etmektedir. Bir önceki genel seçimde olduğu gibi bu yerel seçimde de Elazığ seçmeni AK Parti’ye Türkiye geneli aldığı oy oranından daha fazla bir oranla destek olmuştur. Türkiye genelinde AK Parti %35 oy oranına sahipken bu durum Elazığ’da %38 seviyesine çıkmıştır ve AK Parti, Elazığ’da birinci parti seçilerek merkez belediye başkanlığını kazanmıştır. Elazığ’da ikinci parti olarak seçilen Yeniden Refah Partisi’nin oyları bir önceki seçime göre büyük bir artış göstermiştir. Genel seçimde %3,62 oy alan parti bu seçimde oylarını %21 oranına çıkarmıştır. Bu durumda etkili olan faktörler arasında aday faktörü ön plana çıkmıştır. Bu dönem Yeniden Refah Partisi adayı Elazığ’ın Palu ilçesi kökenli Faruk Septioğlu’dur. İYİ Parti bu seçimde de Elazığ özelinde oy oranını düşürmeye devam etmiştir %0,58 oranında bir oy almıştır. Cumhuriyet Halk Partisi’nin bu seçimdeki adayı Coşkun Çağlar Duran’dır. Duran önceki dönemde partisinin il başkanlığını yapmıştır. Milliyetçi Hareket Partisi ise bu seçim de Elazığ özelinde %10,92 oranında oy almıştır, MHP’nin adayı Doç. Dr. Murat Aygen’dır. Aygen, Fırat Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesidir. Bu seçimde sonuçlarına göre Elazığ’da sağ siyasi geleneğe sahip partilerin ön planda olduğu görülmüştür.

SONUÇ

Bu iki seçim temelinde Elazığ’ın seçimi ile ilgili varılacak sonuçlardan en önemlisi Elazığ seçmeninin sağ siyasi geleneğe sahip olmasıdır. Genel ve yerel seçimlerin ikisinde de iktidar partisinden yana tercihini kullanmıştır. Genel seçimde verilen kararlar daha çok siyasi parti lideri odaklıyken, yerel seçimde aday odaklı oy kullanma gerçekleşmiştir. Seçmenin ilgisi genel seçimlere daha fazla olmuştur. Elazığ özelinde bağımsız adaylarında önemli bir oy oranına sahip olduğu görülmektedir. Yerel seçimlerde aday odaklı karar

vermeyi açıklayan bir sebepte Yeniden Refah Partisi'nin genel seçimlere kıyasla yerel seçimlerde artan oy oranı olmuştur.

KAYNAKÇA

YSK, (2023). <https://www.ysk.gov.tr/tr/14-mayis-2023-secimleri/82491>

YSK, (2024.)<https://www.ysk.gov.tr/tr/31-mart-2024-secimi/46637316>

ÖĞRETMEN İMAJİ: BİR DOKÜMAN ANALİZİ ÇALIŞMASI

Adem BAYAR

Prof. Dr., Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
adem.bayar@amasya.edu.tr

Aysima Lale AKTAŞ

Arş. Gör., Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
aysima.aktas@amasya.edu.tr

Özet

Bu çalışmanın amacı öğretmen imajı üzerine yapılan eğitim çalışmalarını derlemektir. İlgili alan yazında bu konu üzerine pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Çalışma kapsamına 2018-2023 yılları arasında öğretmen imajı üzerine yapılan eğitim çalışmaları dahil edilmiştir. Çalışma "Öğretmen imajı üzerine yapılan eğitim çalışmalarının çalışma türleri ve yıllara göre dağılımı nasıldır?", "Öğretmen imajı üzerine yapılan eğitim çalışmalarının araştırma yöntemleri ve dağılımı nasıldır?", "Öğretmen imajı üzerine yapılan eğitim çalışmalarının örneklem özellikleri ve çalışmaların yürütüldüğü iller nelerdir?" sorularına cevap aramaktadır. Çalışma bağlamında "öğretmen imajı", "öğretmenlik meslek imajı" ve "eğitim" anahtar kelimeleri kullanılmış; YÖKTEZ, DergiPark ve Google Akademik veri tabanında tarama yapılmıştır. Bu tarama sonucunda 6 tez ve 26 makaleye olmak üzere toplam 32 çalışmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan çalışmalar doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda çalışmaların nitel araştırma yöntemine yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Çalışmaların Erzurum, Konya, Diyarbakır, Burdur, Kırıkkale, Burdur, Osmaniye, Hatay, Ordu, Denizli, Malatya, Erzincan, Gaziantep, Bursa, Karabük, Kahramanmaraş, Kars, İstanbul, Nevşehir, Eskişehir, Elazığ ve Yalova gibi çeşitli illerde gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Çalışmaların örneklemeleri öğretmen yoğunluktadır. Bu çalışma sonucunda öğretmen imajına yönelik çalışmaların gün geçtikçe arttığı görülmektedir.

Anahtar Kelime: öğretmen imajı, öğretmen meslek imajı, doküman analizi, eğitim

TEACHER IMAGE: A DOCUMENT ANALYSIS STUDY

Abstract

The aim of this study is to review the educational studies on teacher image. It is seen that there are many studies on this subject in the relevant literature. Educational studies on teacher image between 2018 and 2023 were included in the scope of the study. The study seeks answers to the questions "What are the types of studies and the distribution of educational studies on teacher image according to years?", "What are the research methods and distribution of educational studies on teacher image?", "What are the sampling characteristics of educational studies on teacher image and the provinces where the studies were conducted?". In the context of the study, the keywords "teacher image", "teaching profession image" and "education" were used, and a search was made in YÖKTEZ, DergiPark and Google Scholar databases. As a result of this search, a total of 32 studies, including 6 theses and 26 articles, were reached. The studies were analyzed by document analysis method. As a result of the examination, it was determined that the studies focused on qualitative research method. It is seen that the studies were conducted in various provinces such as Erzurum, Konya, Diyarbakır, Burdur, Kırıkkale, Burdur, Osmaniye, Hatay, Ordu, Denizli, Malatya, Erzincan, Gaziantep, Bursa, Karabük, Kahramanmaraş, Kars, İstanbul, Nevşehir, Eskişehir, Elazığ and Yalova. The samples of the studies are teacher-intensive. As a result of this study, it is seen that studies on teacher image are increasing day by day.

Keywords: teacher image, teacher professional image, document analysis, education

1. GİRİŞ

Eğitim, toplumların gelişiminde ve ilerlemesinde temel bir rol oynamaktadır. Okul, eğitim sürecinin merkezi bir unsuru olarak, bireylerin bilgi ve becerilerini geliştirmelerine ve sosyal hayata hazırlanmalarına olanak tanımaktadır. Eğitim sürecinde ise öğretmenler, kılavuzları olarak, öğrencilerin yolculuğunu yönlendiren kilit figürlerdir. Ancak, öğretmenlerin rolü sadece bilgi aktarımı ile sınırlı değildir; onlar aynı zamanda öğrencilerin karakter gelişimine, değerlerine ve topluma uyum sağlamalarına da katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, öğretmen imajı, eğitim sistemi içinde önemli bir unsur olarak dikkate alınmalıdır. Öğretmen imajı, toplumun öğretmenlere ve eğitim kurumlarına yönelik algısını yansıtan ve etkileyen bir kavram olarak görülmektedir. Bu algı, öğretmenlerin mesleki yeterlilikleri, etik değerleri, toplumda sahip oldukları statü ve saygınlık gibi unsurları kapsamaktadır (Erarslan, 2022). Öğretmen imajını anlamak için, eğitim, okul ve öğretmen kavramlarını daha derinlemesine incelemek gerekmektedir. Eğitim, bireylerin bilgi, beceri ve değerleri kazanmalarını sağlayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Okul, bu sürecin bir parçası olup, resmi eğitim kurumları olarak adlandırılan yapıları içermektedir. Öğretmenler ise, okulun yapılarında görev alan ve öğrencilere bilgi ve rehberlik sunan profesyonellerdir (Demirel ve Kaya, 2006). Buradan yola çıkarak, toplumun temel yapı taşlarından biri olan eğitim sisteminin kalitesi ve etkinliği, büyük ölçüde öğretmenlerin rolüne bağlıdır. Aynı zamanda, öğretmenlerin imajı; öğrencilerin, velilerin, yöneticilerin ve toplumun beklentilerine dayanmaktadır. Öğretmen imajı, öğretmenlerin mesleki performansları, kişisel nitelikleri, toplumda sahip oldukları itibar ve değerlere göre şekillenmektedir (Ölçüm ve Dinçer, 2016). Dolayısıyla, öğretmen imajının anlaşılması ve analizi, eğitim sistemlerinin ve toplumun genel sağlığı üzerinde derinlemesine etkilidir. Öğretmenlerin mesleki performanslarını ve toplumdaki algılarını iyileştirmek, eğitimin kalitesini ve etkinliğini artırabilir. Bu da toplumun genel refahına etki edecektir. Bu nedenle, öğretmen imajının anlaşılması ve desteklenmesi önem taşımaktadır. Ancak, son yıllarda öğretmenlerin imajı ve algısı hakkında çeşitli tartışmalar ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Öğretmenlerin kamuoyundaki imajı, eğitim politikaları ve uygulamaları üzerinde derin etkilere sahip olabileceği ileri sürülmektedir (Gönülaçar,2016). Bu çalışmada ise, öğretmenlerin toplumdaki imajları üzerine yapılan çalışmalar incelenecektir. Bu çalışma, eğitimdeki öğretmen imajı iyileştirme çabalarını desteklemek ve toplumun öğretmenlere olan güveninin artırmak için önemlidir.

Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Bu çalışmanın amacı 2018-2023 yılları arasında öğretmen imajı üzerine yapılan eğitim çalışmalarını derlemektir. Bu kapsamda, çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmaktadır:

- 1)Öğretmen imajı üzerine yapılan eğitim çalışmalarının çalışma türleri ve yıllara göre dağılımı nasıldır?
- 2) Öğretmen imajı üzerine yapılan eğitim çalışmalarının araştırma yöntemleri ve dağılımı nasıldır?
- 3)Öğretmen imajı üzerine yapılan eğitim çalışmalarının örneklem özellikleri ve çalışmaların yürütüldüğü iller nelerdir?

2. YÖNTEM

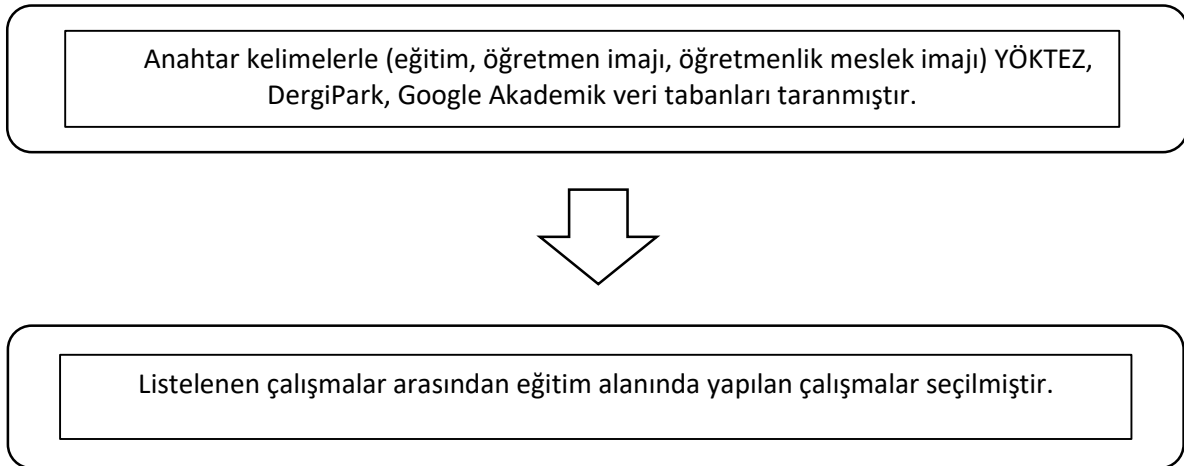
Araştırma doküman analizi modelinde olup araştırmanın deseni nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi ile hazırlanmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu hakkında bilgi içeren yazılı/görsel materyalin analizini kapsayan, tek başına da veri toplama yöntemi olarak doğrudan gözlem ve görüşmenin mümkün olmadığı durumlarda kullanılabilen bir yöntemdir (Batdı, 2021). Doküman incelemesi, üzerinde çalışılan konu veya konularla ilgili yazılı materyallerin incelenmesini içerir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Araştırmacı, bu dokümanları analiz ederek araştırma konusuyla ilgili bilgi edinir ve veri toplar. Bu yöntem, araştırma sürecinde doğrudan katılımcılarla etkileşime girmeden veri toplama imkanı sağlar.

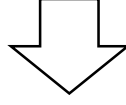
Dokümanlar, detaylı bilgiler içerdikleri için araştırmacılara önemli kaynaklar sağlarlar. Bu kaynaklar, çalışma alanıyla ilgili bilgi edinmek ve araştırmanın çerçevesini oluşturmak için kullanılabilir (Çelebi ve Orman, 2021). Nitel araştırma, toplumun ve sosyal yapının tüm çeşitliliğini kapsayabilme ve değerlendirme amacı taşır. Bu nedenle, her türlü belge, resim, e-posta, blog, sosyal medya platformu, video, edebi eser ve gazete gibi kaynaklar araştırmacılar tarafından kullanılabilir. Bu dokümanlar, sosyal hayatın farklı yönlerini yansıtarak araştırmalarda önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir (Çelebi ve Orman, 2021).

Bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılarak 2018-2023 yılları arasında yapılan öğretmen imajı çalışmalarını derlemek amaçlanmaktadır. Türkçe alan yazın incelendiğinde öğretmen imajı konulu 117 çalışma olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmalar içerisinde edebiyat, televizyonculuk gibi alanlarda da çalışmalar olduğu görülmüş ve ilgili çalışmada yalnızca eğitim alanında yapılanlara odaklanmıştır. Yapılan alan yazın taramasında “öğretmen imajı”, “öğretmen meslek imajı” ve “eğitim” anahtar sözcükleri kullanılmıştır. Belirlenen anahtar sözcüklerle Google Akademik, YÖKTEZ ve Dergi Park veri tabanları taranarak Türkiye’de yapılan Türkçe çalışmalar araştırma kapsamına alınmıştır.

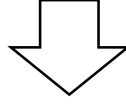
Literatür Taraması: Öğretmen İmajı, Öğretmen Meslek İmajı, Eğitim

Şekil 1. Tarama Akış Diyagramı

Çalışma kapsamına dahil edilen çalışmalar 2018-2023 yılları arasında Türkiye'de yapılan Türkçe çalışmalar olarak sınırlandırılmıştır.

Çalışmaya 6 tez ve 26 makale dahil edilmiştir.

Şekil 1' de görüldüğü üzere “Öğretmen İmajı”, “Öğretmenlik Meslek İmajı” ve “Eğitim” anahtar kelimeleri ile yapılan tarama sonucunda listelenen çalışmalar içerisinde eğitim ile ilgili çalışmalar çalışma kapsamına dahil edilmiştir. YÖKTEZ' de yapılan aramada 6 tez listelenmektedir. Bu çalışmalarda 1 doktora tezi, 5 yüksek lisans tezi ve 26 makale olmak üzere toplamda 32 çalışma incelenmiştir.

2. BULGULAR

Ele alınan çalışmalar 6 tez ve 26 makaleden oluşmaktadır. İlk araştırma sorusu “Öğretmen imajı üzerine yapılan eğitim çalışmalarının çalışma türleri ve yıllara göre dağılımı nasıldır?” şeklinde olup araştırma kapsamına dahil edilen çalışmaların yıllara dağılımı Tablo 1'de gösterilmektedir.

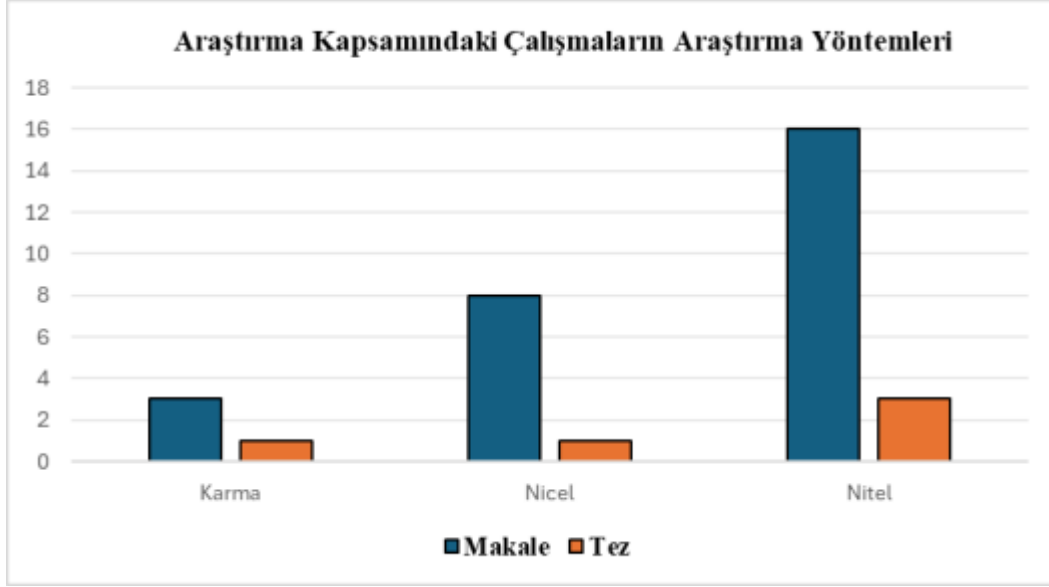
Tablo 1. Çalışma Türleri ve Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Makale	Yüksek Lisans	Tezi	Doktora Tezi	Toplam
2018	3	1	1		5
2019	6	0	0		6
2020	3	1	0		4
2021	6	0	0		6
2022	3	2	0		5
2023	5	1	0		6
Toplam	26	5	1		32

Ülkemizde öğretmen imajı üzerine yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 2018-2023 yılları arasında yapılan çalışmaların makale bağlamında 3 ile 6 arasında değiştiği; 5 yüksek lisans tezi yazılırken sadece 1 tane doktora tezi yazıldığı görülmektedir.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu “Öğretmen imajı üzerine yapılan eğitim çalışmalarının araştırma yöntemleri ve dağılımı nasıldır?” şeklinde olup elde edilen bulgular Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Araştırma Kapsamındaki Çalışmaların Araştırma Yöntemleri

Şekil 2’de görüldüğü üzere incelenen 32 çalışmanın 4’ü karma araştırma yöntemiyle, 9’u nicel araştırma yöntemiyle ve 19’u nitel araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Yapılan yüksek lisans tez çalışmalarının 1’i karma, 1’i nicel ve 3’ü nitel araştırma yönteminde gerçekleştirilmiştir. Yazılan 1 tane doktora tezi karma araştırma yönteminde gerçekleştirilmiştir. Makale çalışmalarının 2’si karma, 8’i nicel ve 16’sı nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, çalışmaların nitel araştırma yöntemi yoğunluklu olduğu görülmektedir.

Çalışmanın son araştırma sorusu, “Öğretmen imajı üzerine yapılan eğitim çalışmalarının örneklem özellikleri ve çalışmaların yürütüldüğü iller nelerdir?” şeklindedir. Bu soruya ilişkin bulgular makale ve tezleri ayrı gösterecek şekilde Tablo 2 ve Tablo 3’te ele alınmıştır.

Tablo 2. Çalışmada Değerlendirilen Araştırmaların Özellikleri /Makaleler

YIL	YAZAR(LAR)	ÇALIŞMANIN TÜRÜ	ÖRNEKLEM	ÇALIŞMANIN YAPILDIĞI İL
2018	Altunbaş, Gündüz	Makale (Nitel)	-	-
2018	Koluaçık, Kula Demir	Makale(Nitel)	-	-
2018	Meydan, Akkuş, Akbaşı	Makale(Nitel)	Öğretmenler	Nevşehir
2019	Akyüz	Makale(Nitel)	-	-
2019	Bozbayındır	Makale(Nitel)	Öğretmenler	Gaziantep/ Nizip
2019	Cansız, Özgenel	Makale(Nicel)	Öğretmenler	İstanbul/Başakşehir
2019	Doğan, Bayrak	Makale(Nicel)	-	-
2019	Özgenel, Işık, Bahat	Makale(Nicel)	-	-

2019	Özdemir, Orhan	Makale (Nitel)	Öğretmenler	Elazığ
2020	Kuyumcu, Kaya	Makale(Karma)	Öğretmenler ve Yöneticiler	Kars
2020	Özdemir, Orhan	Makale(Nitel)	Öğretmenler	Erzurum/Aziziye
2020	Ural	Makale(Nitel)	-	-
2021	Adıgüzel	Makale(Nitel)	-	-
2021	Aydın, Ünsal	Makale(Nitel)	Öğretmenler	Kahramanmaraş
2021	Bozkurt, Kutlu	Makale(Nitel)	Öğretmenler	Karabük
2021	Kantos	Makale(Nitel)	Öğretmenler	Ankara, Hatay,Denizli, Erzurum, Erzincan, Ordu, Malatya
2021	Ünsal, İğde	Makale(Nitel)	Öğretmenler	-
2021	Pişkin, Parlar	Makale(Nitel)	Öğretmenler	-
2022	Akcan, Türkcan	Makale(Nitel)	Öğrenciler	Gaziantep
2022	Özdemir	Makale(Nitel)	Öğretmenler	Diyarbakır
2022	Topakoğlu. Canlı	Makale(Nitel)	-	-
2023	Köse, Öztürk	Makale(Karma)	Öğretmenler	Osmaniye
2023	Gencer	Makale(Nitel)	Öğretmenler	Burdur
2023	Güner, Balandız	Makale(Nitel)	Öğretmenler	Bursa
2023	Gül, Yaşar, Alan, Dülge, Akkum, Şanlı, Süer	Makale(Nitel)	Veliler	-
2023	Şensoy, Karabağ, Köse	Makale(Nitel)	Öğretmenler, Öğrenciler, Veliler	Kırıkkale

Tablo 2’de makale çalışmalarının Erzurum, Diyarbakır, Burdur, Kırıkkale, Osmaniye, Hatay, Ordu, Denizli, Malatya, Erzincan, Gaziantep, Bursa, Karabük, Kahramanmaraş, Kars, İstanbul, Nevşehir ve Elazığ gibi çeşitli illerde gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Makalelerin bir tanesinde veliler ile, bir tanesinde öğrenciler ile, on dört tanesinde öğretmenler ile, bir tanesinde öğretmenler, öğrenciler ve veliler ile ve bir tanesinde öğretmenler ve yöneticiler ile çalışmalar yapılmıştır.

Tablo 3. Çalışmada Değerlendirilen Araştırmaların Özellikleri /Tezler

YIL	YAZAR(LAR)	ÇALIŞMANIN TÜRÜ	ÖRNEKLEM	ÇALIŞMANIN YAPILDIĞI İL
2018	Doğan	Doktora Tezi(Karma)	Öğretmenler	Eskişehir
2018	Mutluer	Yüksek Lisans Tezi (Nitel)	Öğretmenler	Yalova
2020	Çak	Yüksek Lisans Tezi (Nitel)	-	-
2022	Erarslan	Yüksek Lisans Tezi (Karma)	Öğretmenler	Konya

2022	Kundakçı	Yüksek Lisans Tezi (Nicel)	Öğretmenler	Erzurum
2023	Ergün,Kara	Yüksek Lisans Tezi (Nitel)	-	-

Tablo 3'te görüldüğü gibi yazılan tezlerden 5'i yüksek lisans ve 1'i doktora tezidir. Tezlerin dördünde öğretmenlerle görüşme yapılırken ikisinde doküman analizi yapılmıştır. Tezlerin Eskişehir, Yalova, Erzurum ve Konya şehirlerinde yapıldığı ve yoğunlukla öğretmenler ile çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda örneklem olarak öğretmenler üzerine odaklanılmıştır.

3. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Alan yazında öğretmen imajı, öğretmenlerin öğrenciler, veliler ve toplum tarafından nasıl algılandığını ifade etmekle birlikte bu algının, öğretmenin bilgi düzeyi, iletişim becerileri, mesleki etik ve kişisel nitelikleri gibi çeşitli unsurlara bağlı olarak şekillendiği görülmektedir. Olumlu bir öğretmen imajı hem toplumu hem de öğrenme sürecini destekleyici olabilmekte iken olumsuz öğretmen imajı ise eğitim sürecinde ciddi aksamalar yaşanmasına neden olabilmektedir. İlgili çalışmada 2018-2023 yılları arasında öğretmen imajı üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir. Çalışma dahilinde ulusal alan yazında yapılan makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri sistematik olarak incelenmiştir. Bu bağlamda, çalışmaya 26 makale, 5 yüksek lisans tezi ve 1 doktora tezi olmak üzere toplam 32 çalışma dahil edilmiştir.

Tablo 1'e bakıldığında, öğretmen imajı konusunun yoğun bir şekilde çalışıldığı görülmektedir. İlgili alan yazın incelendiğinde çalışmaların yıllara göre dağılımının benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Şekil 2 incelendiğinde ise, ilgili çalışmaların yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerine yoğunlaştığı görülmektedir. Fakat yapılan çalışmalarda az olmasına rağmen nicel ve karma araştırma yöntemleri de kullanılmıştır.

Tablo 2' de ise çalışmaların Erzurum, Konya, Diyarbakır, Kırıkkale, Burdur, Osmaniye, Hatay, Ordu, Denizli, Malatya, Erzincan, Gaziantep, Bursa, Karabük, Kahramanmaraş, Kars, İstanbul, Nevşehir, Eskişehir, Elazığ ve Yalova gibi çeşitli illerde gerçekleştirildiği görülmektedir. Ayrıca, çalışmaların örneklemelerini çoğunlukla öğretmenler oluşturmaktadır. Daha az yoğunlukta yöneticiler, veliler ve öğrenciler örneklem olarak seçilmiştir.

Yapılan nitel çalışmalara bakıldığında, on tanesinde öğretmenlerle çalışılmıştır, bir tanesinde öğrencilerle çalışıldığı ve sekiz tanesinde doküman analizinin tercih edildiği görülmektedir. Çalışma grupları ise 2,6,8, 12 ve 28 kişilik gruplardan oluşmaktadır.

Nicel araştırmalarda ise bir tanesinde veliler ile, bir tanesinde hem veliler hem öğrenciler hem de öğretmenler ile ve dört tanesinde öğretmenlerle çalışıldığı görülmektedir. Örnek grubunun en fazla 330 öğretmen, 575 öğrenci ve 420 veliden (Şensoy ve Karabağ Köse, 2023) oluştuğu en az 164 kişiden (Güner ve Balandız, 2023) oluştuğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmalarda "Öğretmenlik Mesleği İmaj Ölçeği", "Öğretmen Motivasyon Ölçeği", "Çok Boyutlu Örgütsel Adanmışlık Öğretmen Ölçeği". "Mesleki İmaj Ölçeği" ve "Minnesota İş Doyum Ölçeği" kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak öğretmen imajına yönelik çalışmaların gün geçtikçe daha arttığı görülmektedir. Fakat bu konuda yapılan çalışmalar doktora düzeyinde artırılmalıdır. Yapılan çalışmaların çoğunluğunun nitel araştırma yöntemiyle yapıldığı fark edilmiştir. Bu nedenle, bu konuda yapılacak çalışmalar daha çok nicel ve karma araştırma yöntemleri ile de yapılabilir. Çalışma örneklemi çoğunlukla öğretmenlerden oluşmaktadır. Yapılacak çalışmalarda akademisyenler, okul personelleri, öğrenciler, veliler ve yöneticiler ile de çalışmalar tasarlanabilir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, F. B. (2021). Türk filmlerinde yansıtılan türk dili ve edebiyatı öğretmeni imajı ve edebiyat öğretimi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 10(4), 1507-1534.
- Akcan, E., & Türkcan, S. D. (2022). Mülteci/göçmen öğrencilerin sınıf öğretmeni imajına ilişkin yaptıkları çizimler. *International Journal of Trends and Developments in Education*, 2(1), 106-129.
- Altunbaş, Ş., & Gündüz, M. (2018). Türk sinemasında eğitim içerikli filmlerde okul yöneticisi tasviri. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 9(18), 53-76.
- Aydın, S., & Ünsal, S. (2021). Tercih edilen sınıf öğretmenlerinin mesleğe yönelik metaforik algıları. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 165-177.
- Akyüz, Y. (2019). Türkiye’de öğretmenin öğretmen ve meslek imajı. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 11(1), 115-121.
- Batdı, V.(2021). Nitel verilerin toplanması ve analizi. B. Çetin, M. İlhan. M. G. Şahin. (Ed.), *Eğitimde araştırma yöntemleri içinde* (s.201-228), Pegem Akademi.
- Bozbayındır, F. (2019). Öğretmenlik mesleğinin statüsünü etkileyen unsurların öğretmen görüşleri temelinde incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 2076-2104.
- Bozkurt, E., & Kutlu, H. (2021). Öğretmenlik mesleğinin imajı: toplumsal algı, mesleğin doğası, saygınlık ve gelecekteki durumuna ilişkin deneyimler. *Uygulamada Eğitim ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 114-142.
- Cansız, H. O., & Özgenel, M. (2019). Öğretmenlerin mesleki imajlarının iş doyumlarına etkisi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 1-15.
- Çak, Ö. (2020). *Türk sinemasında öğretmen imajı ve öğretmenlik mesleğinin tarihsel süreç içerisinde dönüşümü* (Master's thesis, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
- Demirel, Ö., & Kaya, Z. (2006). Eğitim bilimine giriş. *İstanbul: Pegem Yayıncılık*.
- Doğan, Ö. (2018). *Öğretmenlerin görüşlerine göre öğretmenlik mesleğinin imajı* (Doctoral dissertation, Anadolu University (Türkiye)).
- Doğan, Ö., & Bayrak, C. (2019). Öğretmenlerin görüşlerine göre öğretmenlik mesleğinin imajı: bir ölçek geliştirme ve uygulama çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 901-922.
- Erarslan, R. (2022). *Öğretmen Değerlendirmelerine Göre Öğretmenlik Mesleği İmajı* (Master's thesis, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Ergün, H., & Kara, S. B. K. (2023). Watsapp Öykülerinde Okul, Yönetici ve Öğretmen İmgesi.
- Gencer, M. (2023). Mesleki profesyonelleşme açısından öğretmenlik: nitel bir çözümleme *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 21-41.
- Gönülaçar, Ş. (2016). Türkiye’de öğretmen imajı ve itibarı üzerine bir inceleme. *Erişim adresi: [https://www.academia.edu/20607351/T% C3% BCrkiye_de_ % C3, 96, C4](https://www.academia.edu/20607351/T%C3%BCrkiye_de_%C3,96,C4)*.
- Gül, R., Yaşar, Ö. Ö., Alan, Ö., Dülge, E., Akkum, S., Sanlı, M., & Süer, S. (2023). Öğretmenlik Meslek İmajının Veli Görüşlerine Göre İncelenmesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 10(29 Ekim 100. Yıl Özel Sayısı), 104-113.

- Güner, A., & Balandız, Y. (2023). Okul yöneticilerine göre öğretmenlik mesleğine ilişkin imajın tespit edilmesi: detecting the image of the teaching profession according to school administrators. *Çağdaş Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 1(2), 23-33.
- Kantos, Z. E. (2021). Öğretmenlik mesleğinin itibarı ile ilgili öğretmen görüşleri. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 8(3), 682-702.
- Koluçak, İ., & Demir, N. K. (2018, May). Türk sinemasında değişen öğretmen temsili. In *1st International CICMS Conference 4-5 May, 2018 Kuşadası, Türkiye* (p. 265).
- Köse, A., & Öztürk, G. (2023). Öğretmenlik Meslek Kanunu'nun Mesleki İmaj Bağlamında Değerlendirilmesi: Bir Karma Yöntem Çalışması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 357-377.
- Kuyumcu, E., & Kaya, H. İ. (2020). Öğretmenlerin öğretmenlik mesleklerine yönelik tutum ve görüşlerinin incelenmesi. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 7(3), 333-366.
- Kundakçı, H. (2022). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Öğretmenlik Mesleğinin İmajına İlişkin Görüşleri ile Mesleki Motivasyonları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Meydan, A., Akkuş, A., & Akbaşı, S. (2018). Route Educational and Social Science Journal Volume 5 (14), December 2018. *EVALUATION*, 20.
- Ölçüm, D., & Polat, S. (2016). Evaluation of teacher image on the basis of generations. *Journal of Teacher Education and Educators*, 5(3), 361-391.
- Özdemir, F. (2022). *Görsel sanatlar öğretmenlerinin mesleki imajları ile motivasyon düzeyleri arasındaki ilişki (Diyarbakır ili örneği)* (Master's thesis, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Özdemir, T. Y., & Orhan, M. (2019). Öğretmenlerin "öğretmenlik mesleğinin imajı" hakkındaki görüşleri. *Trakya Eğitim Dergisi*, 9(4), 824-846.
- Özdemir, T., & Orhan, M. (2020). İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin mesleki imaj algıları ile örgütsel adanmışlık davranışları arasındaki ilişki. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 132-147.
- Özgenel, M., Işık, M. & Bahat, İ. (2019). Öğretmenlik imajı: bir ölçek geliştirme çalışması. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 52(3), 869-890.
- Pişkin, Z., & Parlar, H. (2021). Toplumsal statü ve algı açısından öğretmenlik mesleğinin incelenmesi. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 4(1), 1-28.
- Şensoy, Ü., & Köse, E. K. (2023). Öğretmenlik Mesleği İmajının Öğretmen, Öğrenci ve Veli Görüşlerine Bağlı Olarak İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 1092-1114.
- Topakoğlu, İ., & Canlı, S. (2022). Sinema ve öğretmen imajı: türk filmlerinin kadın ve erkek öğretmen imajı açısından incelenmesi. *Baskent University Journal of Education*, 9(1), 48-63.
- Ural, A. (2020). Öğretmen Saygınlığına Özenli Bir Saldırı. BirGün Gazetesi. 4 Ekim. *PRUEBAS*, 4(4).
- Ünsal, S., & İğde, H. (2021). Yılın öğretmenleri: Çalışmaları, motivasyon unsurları, kişisel ve mesleki özellikleri. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 68-88.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose

The role of teachers is not limited to the transmission of knowledge; they also contribute to students' character development, their values, and their adaptation to society. In this context, teacher image should be considered as an important element within the education system. Therefore, this study aims to compile educational studies on teacher image between 2018-2023. In this context, the study seeks answers to the following research questions: 1) What is the distribution of educational studies on teacher image according to study types and years? 2) What are the research methods and distribution of educational studies on teacher image? 3) What are the sample characteristics of the educational studies on teacher image and the provinces where the studies were conducted?

Method

This study aims to compile teacher image studies conducted between 2018-2023 by using document analysis method. When the Turkish literature was analyzed, it was determined that there were 117 studies on teacher image. Among these studies, it was seen that there were also studies in fields such as literature and television, and this study focused only on those conducted in the field of education. The keywords "teacher image", "teacher professional image" and "education" were used in the literature review. Google Scholar, YÖKTEZ and DergiPark databases were searched with the keywords and Turkish studies conducted in Türkiye were included in the scope of the research.

Findings

The analysis encompassed six theses and 26 articles published between 2018 and 2023. Upon examination of the distribution of studies according to years, it becomes evident that the studies conducted between 2018 and 2023 exhibit a range of 3 to 6 articles. Additionally, five master's theses were produced, while only one doctoral thesis was completed. Four of the 32 studies examined employed a mixed research methodology, while nine employed a quantitative methodology and 19 employed a qualitative methodology. Of the master's thesis studies, one employed a mixed research method, one utilized a quantitative approach, and three employed a qualitative research method. One doctoral thesis employed a mixed research methodology. Of the studies conducted on articles, two were conducted with a mixed method, eight with a quantitative method, and sixteen with a qualitative method. The article studies were conducted in a number of different provinces, including Erzurum, Diyarbakır, Burdur, Kırıkkale, Osmaniye, Hatay, Ordu, Denizli, Malatya, Erzincan, Gaziantep, Bursa, Karabük, Kahramanmaraş, Kars, İstanbul, Nevşehir, and Elazığ. One of the articles was conducted with parents, one with students, fourteen with teachers, one with teachers, students, and parents, and one with teachers and administrators. Five of the theses are master's theses and one is a doctoral thesis. In four of the theses, teachers were interviewed, while document analysis was used in two of them. The theses were conducted in Eskişehir, Yalova, Erzurum, and Konya, and the studies were mostly conducted with teachers.

Conclusion and Recommendations

In the literature, teacher image refers to how teachers are perceived by students, parents and society, and this perception is shaped by various factors such as the teacher's level of knowledge, communication skills, professional ethics, and personal qualities. In the related study, studies on teacher image between 2018 and 2023 were examined. Within the scope of the study, articles, master's and doctoral theses in the national literature were systematically examined. Table 1 shows that the subject of teacher image has been intensively studied. When the related literature is examined, it is seen that the distribution of the studies according to years is similar. When Figure 2 is examined, it is seen that the related studies focus on qualitative research methods as a method. When we look at the qualitative studies, it is seen that ten of them worked with teachers, one of them worked with students and eight of them preferred document analysis. In quantitative studies, one of them worked with parents, one of them worked with both parents, students and teachers, and four of them worked with teachers. "Teaching Profession Image Scale", "Teacher Motivation Scale", and "Multidimensional Organizational Commitment Teacher Scale" were used in the studies. It is seen that studies on teacher image are increasing day by day. However, studies on this subject should be increased at the doctoral level. It was noticed that the majority of the studies were conducted with qualitative research method. Therefore, future studies on this subject can be conducted through quantitative and mixed research methods. The study samples consisted mostly of teachers. Future studies can also be designed with academicians, school staff, students, parents, and administrators.

EĞİTİMDE RUHSAL LİDERLİK: BİR DOKÜMAN İNCELEMESİ

Adem BAYAR

Prof. Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
adem.bayar@amasya.edu.tr

Büşranur ŞAHİN

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Eğitim Yönetimi, Yüksek Lisans Öğrencisi
busranurshn@gmail.com

Öz

Bu çalışmanın amacı ruhsal liderlik ile ilgili eğitim bilimleri alanında yapılmış çalışmaların incelenmesidir. İlgili literatürde bu konuyla ilgili çalışmaların sayıca az olduğu tespit edilmiştir. Uluslararası alan yazında ruhsal liderliğe verilen önem göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmanın Türkçe alan yazındaki mevcut durumu ortaya koyması açısından önem taşıdığı düşünülmektedir. Çalışmaya 2013-2023 yılları arasında Türkçe alan yazında ruhsal liderlik ile yapılmış ilgili çalışmalar dahil edilmiştir. Çalışma kapsamında “ruhsal liderlik” ve “eğitim” anahtar sözcükleri kullanılarak YÖKTEZ, Google Akademik ve DergiPark veri tabanlarında tarama yapılmıştır. Bu tarama sonucunda 9 tez ve 6 makaleye ulaşılmıştır. Ulaşılan çalışmalar doküman incelemesi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmaların en fazla 2013 yılında gerçekleştirildiği bulunmuştur. Çalışmalar Gaziantep, Kocaeli, Diyarbakır, Mersin, İstanbul, Eskişehir ve Aydın gibi çeşitli illerde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların örneklemini öğretmenler, öğrenciler ve okul yöneticileri oluşturmaktadır. Çalışmaların tamamının nicel araştırma yöntemleri ile yapıldığı tespit edilmiştir. Bulgular doğrultusunda eğitim bilimleri alanında ruhsal liderliği konu alan çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı, sayıca artırılması gerektiği ve nitel ve karma yöntemlerle çalışmalar yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Ruhsal Liderlik, Eğitimde Ruhsal Liderlik, Doküman İncelemesi

SPIRITUAL LEADERSHIP IN EDUCATION: A DOCUMENT REVIEW

Abstract

The aim of this study is to examine the studies on spiritual leadership in the field of educational sciences. It has been determined that there are few studies on this subject in the relevant literature. Considering the importance given to spiritual leadership in the international literature, it is thought that this study is important in terms of revealing the current situation in the Turkish literature. Relevant studies on spiritual leadership in the Turkish literature between 2013 and 2023 were included in the study. Within the scope of the study, YÖKTEZ, Google Scholar and DergiPark databases were searched using the keywords “spiritual leadership” and “education”. As a result of this search, 9 theses and 6 articles were reached. The studies were analyzed by document analysis method. It was found that most of the studies were conducted in 2013. The studies were conducted in various provinces such as Gaziantep, Kocaeli, Diyarbakır, Mersin, İstanbul, Eskişehir and Aydın. The sample of the studies consisted of teachers, students and school administrators. It was determined that all of the studies were conducted with quantitative research methods. In line with the findings, it was concluded that the number of studies on spiritual leadership in the field of educational sciences is not sufficient, the number of studies should be increased, and studies should be conducted with qualitative and mixed methods.

Keywords: Leadership, Spiritual Leadership, Spiritual Leadership in Education, Document Review

1. GİRİŞ

20. yüzyıl süresince yaygın olan yönetim yaklaşımları, endüstriyel devriminde etkisiyle insanı makine gibi gören ve üretkenliği ön planda tutan sistemlerdi. Örgütlerin başarısı ise hedeflenen çıktılara ulaşması ile ölçülmekteydi. Bu bakış açıları beraberinde hiyerarşik bir örgüt yapısı ve otokratik bir liderlik yaklaşımı meydana getirmiştir. Ancak 21. yüzyıla yaklaştıkça toplumsal ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle örgütlerde değişimler yaşanmıştır. Örgütsel değişimler, liderlik yaklaşımlarında da paralel değişimlerin yaşanmasına yol açmıştır. Bu süreçte insancıl ve duyguyu önceleyen yaklaşımlar ön plana çıkmıştır (Ertürk, 2023). Baloğlu ve Karadağ'a göre (2009) iş süreçlerinin rutinleşmesi, insanların işlerini sadece birer makine gibi yapmaları ve duygusal veya ruhsal yönlerini ihmal etmeleri yani mekanikleşmenin yaşanması ruhsallık kavramını meydana getirmiştir. Mekanikleşme örgütteki çalışanların yaratıcı yönlerini ihmal etmelerine ve birbirleriyle daha az etkileşimde bulunmalarına yol açmıştır. İnsanların kendilerini yalnız hissetmeleri, güven ve anlam arayışları örgütsel görevleri yerine getirirken psikolojik anlamda zorlanmalarına sebep olmuştur. Çalışanların arayışlarının karşılık bulması, huzur ve güven ortamında çalışmaları ve yüksek bir motivasyonla ortak bir amaçta buluşmaları için ruhsal liderlik özelliği taşıyan yöneticilere duyulan ihtiyaç artmıştır (Ertürk, 2023).

Tüm örgütlerde meydana gelen bu değişimden eğitim örgütleri de etkilenmiştir. Eğitim örgütlerindeki yöneticiler, sadece çıktı ve verimlilik odaklı değil, aynı zamanda öğrencilerin ve öğretmenlerin duygusal ihtiyaçlarına da önem veren bir yaklaşım benimsemeye başlamışlardır. Örneğin, bir öğretmenin sınıfında oluşturduğu atmosfer, öğrencilerin davranışlarına ve sınıfın genel dinamiklerine doğrudan yansır. Öğretmenin sakin, güven veren tutumu öğrencilerin huzurunu artırırken, stresli veya gergin bir tutum ise öğrencileri olumsuz etkileyebilir. Bu durum dolaylı olarak eğitimin kalitesine etki edecektir. Okullarda çalışanların huzuru ve iç dünyası, sınıf ortamının kalitesini ve öğrencilerin genel eğitim deneyimini belirleyen önemli faktörlerden biridir. Dolayısıyla okul yönetimleri ve eğitim sistemi, çalışanların ruh sağlığını ve iç huzurunu destekleyici politikalar geliştirmelidirler (Aslan ve Korkut, 2015).

Ruhsal liderlik, insan odaklı ve değer temelli bir yaklaşımı benimsemektedir. Sadece iş başarısını değil, aynı zamanda çalışanların mutluluğu ve kişisel gelişimi de önemsenir. Açık ve doğru bir iletişimle güven ortamını oluşturmaya çalışırken herkese karşı eşit mesafede durarak adil bir çalışma ortamı oluşturur (Ertürk, 2023). Bu liderlik yaklaşımıyla, çalışanın ruhsal yönü ön plana çıkarılarak duygusal ihtiyaçlarını karşılamak amaçlanır (Cemaloğlu, 2022). Böylelikle çalışanların motivasyonu artar, iş tatmini yükselir ve örgüt içinde daha sağlam bir bağ oluşur (Özkara, 2022). Bu durum genel olarak örgütsel performansı olumlu yönde etkiler.

Güncel liderlik yaklaşımlarından biri olan ruhsal liderlik ile ilgili Türkçe alanyazında bulunan çalışmalar sayıca azdır. Türkiye dışındaki çalışmalar, ruhsal liderlik yaklaşımının örgütlerin hedeflerine ulaşmalarına katkıda bulunarak etkili bir rol oynadığını göstermektedir (Ertürk, 2023). Eğitim örgütlerindeki çalışanların huzurunun sağlanması, olumlu bir atmosferde çalışmaları ve ruh sağlıklarının iyileştirilmesi için ruhsal liderlik yaklaşımının dikkate alınması gerekmektedir. Bu çalışma eğitim örgütlerinde ruhsal liderliğin farklı değişkenlere göre incelendiği çalışmaları bir araya getirmesi ve ruhsal liderliğin etkisini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

2. LİTERARÜR TARAMASI

Bu başlık altında sırasıyla liderlik, ruhsal liderlik ve eğitimde ruhsal liderlik alt başlıklarına değinilmiştir.

2.1. Liderlik

Liderliğin ne anlama geldiği konusunda çeşitli görüşler mevcuttur ve liderlik kavramına ilişkin yapılmış birçok tanım bulunmaktadır. Bu tanımlar, araştırmacıların perspektiflerine ve çalışma yaptıkları konulara göre farklılık göstermektedir (Demir, 2021). Özdemir'e (2021) göre liderlik, bireylerin başkalarını yönlendirme ve etkileme sürecidir. Bu sürecin temel bileşenleri ise lider, etkileme ve takipçi olarak tanımlanmıştır. Lider, bu süreçte çeşitli stratejiler kullanarak takipçilerinin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını etkiler. Böylelikle onları belirli bir amaca yönlendirir. Cemaloğlu (2022) liderliğin, belirli bir amaca ulaşmak için bir örgütün üyeleri ve takipçileriyle iş birliği yapmayı içeren bir süreç olduğunu ifade etmiştir. Bu süreç güç kullanma, etkileyebilme, yönlendirme ve motive etme gibi aşamaları kapsamaktadır. Lider, hedefe ulaşma yolunda ekibiyle birlikte hareket eder ve onları harekete geçirmek için çeşitli stratejiler uygular. Etkili bir lider, kendisine inanan bir topluluğu belirlenen hedeflere doğru yönlendirebilen, demokratik katılımın önemini bilen, örgütteki bireylerin duygularını göz önünde bulunduran, bir vizyona sahip olan ve iletişim yollarını her zaman açık tutan kişidir (Şahin, 2020).

Liderlik kavramı, pek çok araştırmada yönetici kavramıyla karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Bu kavramlar farklı anlamlar taşısa da çoğunlukla birbirinin yerine kullanılmakta ve birbirini tamamlamaktadırlar. Liderler, yenilikleri teşvik ederek değişime açık bir yaklaşım benimserlerken, yöneticiler genellikle mevcut durumu korumaya, var olan sistemleri sürdürmeye ve işlerin tamamlanmasına odaklanırlar. Yöneticiler, sorunlara çözüm bulmak için en etkili yöntemleri ararlarken, dikkat çekici veya olağanüstü eylemlerden kaçınırlar. Yöneticiler, hedeflere ulaşmada aktif rol oynasalar da genellikle kişisel olmayan, daha nesnel ve mesafeli bir duruş sergilerler. Bu tutuma karşılık liderler, hedeflere ulaşmak için kişisel ve etkili bir yaklaşım benimserler. Bu yaklaşım, liderlerin bireylerle doğrudan iletişim kurarak ve onları motive ederek hedeflere ulaşmalarını sağlar (Zaleznik, 1997). Kuramsal çalışmalarda, yönetim ve liderlik kavramları ayrı olarak ele alınsa da, uygulamada yöneticilerin liderlik özelliklerine sahip olmalarının önemi konusunda genel bir uzlaşma bulunmaktadır (Cemaloğlu, 2022). Örneğin, Şahin'e (2020) göre başarılı bir örgüt için, liderlik özelliklerine sahip bir yönetici ya da yöneticilik becerileri olan bir lider gereklidir.

Eğitim örgütleri olan okullardaki yöneticilerinin de etkin bir yönetim sergileyebilmesi için liderlik davranışlarını benimsemeleri gerekmektedir. Bu bağlamda okul yöneticilerinin ana hedefleri arasında okulun tamamını ortak bir amaç doğrultusunda bir araya getirmek, öğrencilerin akademik başarılarını destekleyen bir atmosfer oluşturmak, öğretmenlerin mesleki gelişimlerine katkıda bulunmak, kaynakları etkin bir şekilde kullanmak ve ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmek için stratejiler geliştirmek bulunmaktadır. Bu görevleri başarıyla yerine getirebilmek için, okul yöneticilerinin yalnızca idari becerilere sahip olmaları yetmez; aynı zamanda güçlü liderlik özelliklerine de ihtiyaç duyarlar. Bu liderlik yeteneği, onları karmaşık eğitim süreçlerini etkili bir şekilde yönetmeye ve toplumun gereksinimlerine uygun bir eğitim ortamı oluşturmaya yönlendirir (Demir, 2021).

2.2. Ruhsal Liderlik

Örgütlerin değişen ihtiyaçlarına yanıt vermek için yeni yönetim yaklaşımları geliştirilmektedir. Bununla birlikte liderlerin davranışları ve yaklaşımları da yönetim ilkelerine, kurumsal kültüre, çalışan özelliklerine ve çevresel faktörlere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle, liderlik üzerine çeşitli yeni teoriler ve yaklaşımlar ortaya konulmuştur (Kılıç, 2018). Çalışma hayatında geçirilen uzun saatler boyunca, yalnızca fiziksel ihtiyaçların değil duygusal ve ruhsal ihtiyaçlarında karşılanması gerekmektedir. Bu durum, çalışanların sadece maddi kazançlarla tatmin olmayı yeterli görmeyip iş yerinde destek, takdir ve anlamlı ilişkiler aradıklarını göstermektedir (Fairholm, 1996). Bu doğrultuda çalışanların ihtiyaçlarına ve gelişimlerine öncelik veren, onlara saygı gösteren ve değerlerini takdir eden liderlere olan talep artmıştır (Doğan ve Şahin, 2009). Böylelikle ihtiyaçlar doğrultusunda ruhsal liderlik yaklaşımı ortaya çıkmıştır.

Ruhsal liderlik, çalışanları motive etmeyi ve onlara ilham vermeyi amaçlar. Bir vizyon oluşturmayı ve değerlerin benimsenmesini sağlar. Bu yaklaşım, çalışanların büyük bir amaca hizmet ettiklerini hissetmelerine olanak tanıyarak ve onları daha fazla motive ederek işlerine bağlı ve üretken bir işgücü meydana getirir (Fry ve Matherly, 2006). Ruhsal liderlik yaklaşımı, insan doğasının genellikle göz ardı edilen manevi boyutunun, diğer boyutlar kadar önemli olduğunu savunur. Bu yaklaşım, kişinin manevi yönünün diğer özelliklerini etkileyip harekete geçirdiğini öne sürer. Bu perspektife göre liderlik, yalnızca teknik beceriler veya stratejik yeteneklerle sınırlı kalmaz; aynı zamanda içsel değerler, ahlaki yönelimler ve kişisel inançlar gibi derin unsurları da kapsayarak daha geniş bir çerçevede ele alınır (Özgan, Bulut, Bulut ve Özbayındır, 2013). Sezgin'e (2016) göre ruhsal liderlik, örgüt ve yönetim süreçlerine teknik bir perspektiften bakmak yerine, çalışanların duygularını etkileyerek güçlü bir anlam yaratma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşım, liderliğin teknik becerilerden ziyade, çalışanların duygusal bağlarını güçlendirmeye ve işlerine derin bir anlam kazandırmaya odaklanır.

Ruhsal liderlik kavramı, bireyin varoluş amacını ve hayatın anlamını belirlemeyi içerir. Bu tür bir liderlik, kişinin manevi değerlerini, tutumlarını ve davranışlarını bir araya getirerek liderlik sürecine entegre eder. Bu bakış açısı, liderliği daha derin ve kapsamlı bir şekilde ele alır; sadece dışsal beceriler ve stratejik hamlelerle sınırlı kalmaz. Aynı zamanda içsel inançlar ve ahlaki değerleri de kritik unsurlar olarak kabul eder (Cengiz Akar, 2010).

Ruhsal liderlik içsel motivasyon modeli üzerine kurulu olup vizyon, adanmışlık, umut ve inanç gibi unsurları kapsar (Baloğlu ve Karadağ, 2009). Fairholm (1996) ruhsal liderlerin, bir araya getirici bir vizyon etrafında uzlaşma sağlamada ve demokratik yöntemlerle liderlik etme konusunda başarılı olduklarını ifade etmektedir. Yıldız (2021) vizyonu, geleceği öngörme ve hayal etme yeteneği olarak tanımlamıştır. Bu yetenek, kişinin ileride ne olabileceğini doğru bir şekilde tahmin etmesine ve buna göre planlar yapmasına olanak tanır. Etkili bir vizyon, hedefleri ve bu hedeflere ulaşma sürecini net bir şekilde tanımlar. Aynı zamanda, yüksek ideallere ulaşmayı amaçlar ve umut ile güven duygularını besler. Vizyona sahip bir lider kendisini takip edenleri büyük hedeflere yönlendirme gücüne sahiptir. (Pınar, 2023). Adanmışlık, kişinin kendi menfaatlerini bir kenara bırakarak başkalarının veya kurumun çıkarlarını öncelik olarak görme eğilimidir (Ertürk, 2023). Adanmışlık değerine dayanan bir örgüt kültürü; endişe, öfke, bencillik, kıskançlık, suçluluk ve başarısızlık gibi olumsuz duyguları ortadan kaldırır ve bireylere aidiyet duygusu kazandırır (Giacalone vd., 2005; akt. Pınar, 2023). Bu tür bir kültür,

çalışanların kendilerini değerli hissetmelerini sağlar ve daha olumlu, destekleyici bir çalışma ortamı yaratır. Fry'a (2003) göre umut, bir amaca ulaşma veya bir görevi tamamlama arzusudur. İnanç ise, belirli bir olayın meydana geleceğine veya istenilen bir sonuca varılacağına dair duyulan güven duygusudur. Umut ve inanç, hem bireysel hem de toplu çabaların başarısında önemli bir rol oynar. Bu değerler kaybolduğunda, amaçlara ulaşmak zorlaşabilir ve hatta olanaksızlaşabilir (Cemaloğlu, 2022).

2.3. Eğitimde Ruhsal Liderlik

Okullarda çalışanların ruhsal durumu ve psikolojik rahatlığı, diğer kurumlarla kıyaslandığında daha önemli bir etken olarak kabul edilmektedir. Bunun sebebi, öğretmenlerin sınıfta yarattığı atmosferin -olumlu ve açık ya da olumsuz ve kapalı olması- doğrudan öğretmenlerin kendi huzur ve duygusal durumlarıyla ilişkili olmasıdır. Ayrıca, öğretmenlerin hissettikleri huzur ve sahip oldukları pozitif bakış açılarının, okulun genel kültürünü olumlu yönde şekillendirdiği, yapılan araştırmalarla desteklenmiştir (Ertürk, 2023).

Okullarda öğrencilerin ve öğretmenlerin ruh sağlığı ile duygusal ihtiyaçları, eğitim sürecinin kalitesi ve verimliliği üzerinde doğrudan etkili olan önemli unsurlardır. Bu nedenle, yalnızca akademik programlar, teknikler ve öğretim yöntemlerine odaklanmak yerine, okulların ruhsal ve duygusal gelişimi de içeren daha bütüncül bir yaklaşımı benimsemeleri gerekmektedir (Palmer, 1999). Bu yaklaşım, öğrencilerin ve öğretmenlerin duygusal zekalarını, stresle başa çıkma yeteneklerini ve empati becerilerini geliştirmeye yönelik olmalı, böylece okul ortamında daha sağlıklı ilişki ve iletişim kültürünün oluşmasını sağlamalıdır.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI ve ARAŞTIRMA SORULARI

Bu çalışmanın amacı 2013-2023 yılları arasında ruhsal liderlik kavramını konu alarak yapılan eğitim bilimleri alanındaki çalışmaları incelemektir. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

- 1) Ruhsal liderlik ile ilgili yapılan eğitim bilimleri alanındaki çalışmaların çalışma türleri ve yıllara göre dağılımı nedir?
- 2) Ruhsal liderlik ile ilgili yapılan eğitim bilimleri alanındaki çalışmaların araştırma yöntemleri ve araştırma desenleri nelerdir?
- 3) Ruhsal liderlik ile ilgili yapılan eğitim bilimleri alanındaki çalışmaların örneklem özellikleri nelerdir ve çalışmaların yürütüldüğü iller nerelerdir?

4. YÖNTEM

Nitel araştırma yöntemleri, toplumun ve sosyal yapının tüm çeşitliliğini kapsayabilme ve değerlendirme amacı taşır. Bu nedenle, her türlü belge, resim, e-posta, blog, sosyal medya platformu, video, edebi eser ve gazete gibi farklı kaynaklar araştırmacılar tarafından kullanılabilir. Bu dokümanlar, sosyal hayatın farklı yönlerini yansıtarak araştırmalarda önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir (Çelebi ve Orman, 2021). Doküman incelemesi, araştırma konusuyla ilgili yazılı veya görsel materyallerin incelenmesine dayanan nitel araştırma yöntemlerine ait bir veri toplama yöntemidir. Bu yöntem, görüşme veya gözlem gibi doğrudan temas gerektirmeyen bir şekilde, mevcut belgelerden bilgi elde etmeyi sağlar. Araştırmacı, bu materyalleri inceleyerek araştırma konusuyla ilgili derinlemesine bilgi edinebilir ve analiz yapabilir. Bu yöntem,

araştırmacıya zaman ve kaynak açısından avantaj sağlayarak verimliliği artırabilir (Batdı, 2021).

Doküman incelemesi, üzerinde çalışılan konu veya konularla ilgili yazılı materyallerin incelenmesini içerir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Araştırmacı, bu dokümanları analiz ederek araştırma konusuyla ilgili bilgi edinir ve veri toplar. Bu yöntem, araştırma sürecinde doğrudan katılımcılarla etkileşime girmeden veri toplama imkanı sağlar. Dokümanlar, detaylı bilgiler içerdikleri için araştırmacılara önemli kaynaklar sağlarlar. Bu kaynaklar, çalışma alanıyla ilgili bilgi edinmek ve araştırmanın çerçevesini oluşturmak için kullanılabilir (Çelebi ve Orman, 2021).

Bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılarak 2013-2023 yılları arasında eğitim bilimleri alanında yapılan ruhsal liderlik konulu çalışmalar derlenmiştir. Türkçe alanyazın incelendiğinde ruhsal liderlik konulu çalışmaların ağırlıklı olarak son on yılda yapıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle doküman incelemesine, 2013-2023 yıllarında yalnızca eğitim alanında gerçekleştirilen çalışmalar dahil edilmiştir. Yapılan literatür taramasında “ruhsal liderlik” ve “eğitim” anahtar sözcükleri kullanılmıştır. Belirlenen anahtar sözcüklerle YÖKTEZ, DergiPark ve Google Akademik veri tabanları taranarak Türkiye’de yapılan çalışmalar araştırma kapsamına alınmıştır. YÖKTEZ veri tabanında belirlenen kriterler doğrultusunda 9 tez değerlendirmeye alınmıştır. DergiPark ve Google Akademik veri tabanlarında ise 6 çalışma olmak üzere toplamda 15 çalışma doküman incelemesi kapsamında incelenmiştir. İlgili çalışma doküman incelemesi bağlamında gerçekleştirildiğinden dolayı etik izin alınmamıştır.

5. BULGULAR

Araştırmada ele alınan çalışmalar dokuz tez ve altı makaleden oluşmaktadır. Ruhsal liderlik üzerine eğitim bilimleri alanında yapılan çalışmalar araştırma soruları kapsamında detaylı olarak incelenmiştir. Araştırma sorularından ilki “Ruhsal liderlik üzerine eğitim bilimleri alanında yapılan çalışmaların çalışma türleri nelerdir ve yıllara göre dağılımı nasıldır?” şeklindedir. Araştırmaya dahil edilen çalışmaların çalışma türleri ve yıllara göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Çalışma Türleri ve Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Makale	Yüksek Lisans Tezi	Doktora Tezi	Toplam
2013	2	1	-	3
2014	1	-	-	1
2015	-	2	-	2
2016	1	-	-	1
2017	1	-	1	2
2018	-	-	1	1
2019	-	1	-	1
2020	-	1	-	1
2021	-	1	-	1
2022	1	-	-	1
2023	-	1	-	1
Toplam	6	7	2	15

Türkiye’de ruhsal liderlik üzerine eğitim bilimleri alanında yapılan çalışmaların çalışma türleri ve yıllara göre dağılımı incelendiğinde; 2013 yılında iki makale ve bir yüksek lisans çalışması yapılırken, 2014 yılında bir makale çalışması yapıldığı görülmektedir. 2015 yılında iki yüksek lisans çalışması, 2016 yılında bir makale çalışması,

2017 yılında bir makale ve bir doktora çalışması, 2018 yılında ise bir doktora çalışmasının yapıldığı tespit edilmiştir. 2019, 2020 ve 2021 yıllarının her birinde bir yüksek lisans çalışmasının yapıldığı görülmektedir. 2022 yılında bir makale ve 2023 yılında ise bir yüksek lisans çalışmasının yapıldığı tespit edilmiştir. Bu konudaki çalışmaların ağırlıklı olarak yüksek lisans düzeyinde olduğu görülmektedir.

Araştırmanın ikinci sorusu “Ruhsal liderlik üzerine eğitim bilimleri alanında yapılan çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri ve desenleri nelerdir?” şeklindedir. Araştırmaya dahil edilen çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri ve desenlerine ilişkin bulgular Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Çalışmalarda Kullanılan Araştırma Yöntemleri ve Araştırma Desenleri

Yıl	Çalışmanın Türü	Çalışmanın Yöntemi	Çalışmanın Araştırma Deseni
2013	Makale	Nicel	İlişkisel Tarama
2013	Makale	Nicel	İlişkisel Tarama
2013	Yüksek Lisans Tezi	Nicel	İlişkisel Tarama
2014	Makale	Nicel	Genel Tarama
2015	Yüksek Lisans Tezi	Nicel	İlişkisel Tarama
2015	Yüksek Lisans Tezi	Nicel	İlişkisel Tarama
2016	Makale	Nicel	İlişkisel Tarama
2017	Makale	Nicel	İlişkisel Tarama
2017	Doktora Tezi	Nicel	İlişkisel Tarama
2018	Doktora Tezi	Nicel	Nedensel Karşılaştırma Nedensel Karşılaştırma ve
2019	Yüksek Lisans Tezi	Nicel	İlişkisel Tarama
2020	Yüksek Lisans Tezi	Nicel	İlişkisel Tarama
2021	Yüksek Lisans Tezi	Nicel	İlişkisel Tarama
2022	Makale	Nicel	İlişkisel Tarama
2023	Yüksek Lisans Tezi	Nicel	İlişkisel Tarama

Elde edilen bulgular incelendiğinde araştırmaya dahil edilen çalışmaların tamamının nicel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektedir. 12 çalışma ilişkisel tarama deseni kullanılarak gerçekleştirilirken, bir çalışma genel tarama ve bir çalışma nedensel karşılaştırma deseni ile yapılmıştır. Bir çalışmada ise ilişkisel tarama deseni ile nedensel karşılaştırma deseninin birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü sorusu “Ruhsal liderlik üzerine eğitim bilimleri alanında yapılan çalışmaların örneklem özellikleri nelerdir ve çalışmaların yapıldığı iller nerelerdir?” şeklindedir. Araştırmaya dahil edilen çalışmaların örneklem özellikleri ve çalışmaların yapıldığı illere ilişkin bulgular Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: Araştırmada Değerlendirilen Çalışmaların Özellikleri

Yıl	Yazar (lar)	Çalışmanın Türü	Örnekleme Oluşturanlar	Çalışmanın Yapıldığı İl
2013	Özgan, Bulut, Bulut ve Bozbayındır	Makale	Öğretmenler	Gaziantep
2013	Polat ve Tülübaş	Makale	Öğrenciler	Kocaeli
2013	Ardıç	Yüksek Lisans Tezi	Öğretmenler	Diyarbakır
2014	Dağlı ve Ardıç	Makale	Öğretmenler	Diyarbakır

2015	Tan	Yüksek Lisans Tezi	Öğretmenler ve Müdür Yardımcıları	Gaziantep
2015	Togay	Yüksek Lisans Tezi	Öğretmenler	Mersin
2016	Çimen	Makale	Öğretmenler	Gaziantep
2017	Akıncı ve Ekşi	Makale	Öğretmenler	İstanbul
2017	Akıncı	Doktora Tezi	Öğretmenler	İstanbul
2018	Kılıç	Doktora Tezi	Öğretmenler	Eskişehir
2019	Günay Süle	Yüksek Lisans Tezi	Okul Yöneticileri	Aydın
2020	Ankaralıoğlu	Yüksek Lisans Tezi	Öğretmenler	İstanbul
2021	Yıldız	Yüksek Lisans Tezi	Öğretmenler	İstanbul
2022	Çayak	Makale	Öğretmenler	İstanbul
2023	Pınar	Yüksek Lisans Tezi	Öğretmenler	Eskişehir

Tablo 3'te görüldüğü üzere çalışmalar Gaziantep, Kocaeli, Diyarbakır, Mersin, İstanbul, Eskişehir ve Aydın gibi çeşitli illerde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca en çok çalışma yapılan il İstanbul olarak tespit edilmiştir. İncelenen çalışmalarda örnekleme; bir makalede öğrenciler, bir yüksek lisans tezinde öğretmenler ve müdür yardımcıları, bir yüksek lisans tezinde okul yöneticileri oluştururken on iki çalışmada öğretmenlerin oluşturduğu görülmektedir.

6. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada eğitim bilimleri alanında 2013-2023 yılları arasında yapılan ruhsal liderliği konu alan çalışmalar incelenmiştir. Çalışma kapsamına Türkçe alan yazında yer alan makaleler, yüksek lisans tezleri ve doktora tezleri dahil edilmiştir. Belirlenen kriterlere uyan 15 çalışma incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda araştırmacılar birtakım önerilere ve sonuca ulaşmışlardır.

Tablo 1 incelendiğinde ruhsal liderliği konu alan çalışmaların sayıca az olduğu dikkat çekmektedir. Türkçe alan yazında tarama yapıldığında ruhsal liderlik konusunda yapılan çalışmaların eğitim bilimleri alanından ziyade sağlık bilimleri, yönetim bilimleri ve işletme gibi alanlarda çalışma konusu olduğu tespit edilmiştir. Ruhsal liderliği konu alan çalışmaların sayısı yıllara göre değişkenlik göstermektedir. Son altı yıl göz önünde bulundurulduğunda her yıl, ruhsal liderliği konu alan bir çalışma gerçekleştirildiği görülmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde, çalışmaların tamamının nicel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Çalışmaya dahil edilen 13 çalışmada ilişkisel tarama deseni, bir çalışmada genel tarama deseni ve bir çalışmada ise ilişkisel tarama deseni ile nedensel karşılaştırma deseni birlikte tercih edilmiştir.

Tablo 3'te yer alan bilgilere bakıldığında söz konusu çalışmaların, farklı illerde yürütüldüğü görülmektedir. Bu iller arasında Gaziantep, Kocaeli, Diyarbakır, Mersin, İstanbul, Eskişehir ve Aydın bulunmaktadır. İncelenen çalışmaların örneklem grupları çeşitli gruplardan oluşmaktadır. Çalışmaların örneklem gruplarını 12 çalışmada sadece öğretmenler oluştururken bir çalışmada öğrenciler, bir çalışmada öğretmenler ve müdür yardımcıları, bir çalışmada ise okul yöneticileri oluşturmaktadır. Örneklem grubunun en fazla 850 kişiden (Ankaralıoğlu, 2020) en az 237 kişiden (Çayak, 2022) kişiden oluştuğu tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmalara ruhsal liderlik ile motivasyon (Özgan vd., 2013), işe tutkunluk (Tan, 2015), örgütsel vatandaşlık davranışı (Çimen, 2016), öğretmen liderliği ve öz-yetkinlik (Akıncı ve Ekşi, 2017; Akıncı, 2017), örgütsel sessizlik (Kılıç, 2018), kişilik özellikleri (Günay Süle, 2019) okul kültürü (Ankaralıoğlu, 2020; Kılıç, 2018), örgütsel bağlılık (Çayak, 2022) ve okul iklimi (Pınar, 2023; Yıldız, 2021) kavramları arasındaki ilişkiler konu edilmiştir. Çalışmalarda “Ohio Öğretmen Yetkinlik Ölçeği”, “Öğretmen Liderliği Ölçeği”, “Yönetici Ruhsal Liderlik Algı Ölçeği”, “Ruhsal Liderlik Ölçeği”, “Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Ölçeği”, “Örgütsel Motivasyon Ölçeği”, “Örgütsel Bağlılık Ölçeği”, “Okul Kültürü Ölçeği”, “Örgütsel Sessizlik Ölçeği”, “İşe Tutkunluk Ölçeği”, “Beş Faktör Envanteri” ve “Örgütsel İklim Ölçeği” adlı ölçeklerden yararlanılmıştır.

Çalışmaların sonuçları incelendiğinde, öğretmenlerin ruhsal liderlik algılarının okul kültürü algılarını ve okul başarısını artırdığı görülmektedir (Ankaralıoğlu, 2020; Kılıç, 2018). Ruhsal liderlik davranışlarının okul iklimini önemli seviyede etkilediği ve aralarında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir (Pınar, 2023; Yıldız, 2021). Okul yöneticilerinin kişilik özelliklerinin genel ruhsal liderlik düzeylerini etkilediği ulaşılan sonuçlar arasındadır (Günay Süle, 2019). Çalışmalarda, ruhsal liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu sonuç, ruhsal liderliğin öğretmenlerin okula olan bağlılıklarını arttırdığı, onları daha motive ettiği ve iş tatminlerini yükselttiği anlamına gelmektedir (Çayak, 2022). Çalışmalarda ruhsal liderlik ile işe tutkunluk arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğu (Tan, 2015) ve öğretmenlerin motivasyonları ile ruhsal liderlik algıları arasında yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Özgan vd., 2013). Çalışmalarda okul yöneticilerinin ruhsal liderlik yaklaşımlarını benimseyerek, öğretmenlerin performansını ile liderlik yeteneklerini artırabilecekleri ve öz yetkinliğe katkı sağlayarak kurumu geliştirecek çalışmalara teşvik edecekleri sonucuna ulaşılmıştır (Akıncı ve Ekşi, 2017; Akıncı, 2017). Elde edilen bulgular, öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme düzeyleri ile ruhsal liderliğe ilişkin görüşleri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (Çimen, 2016). Öğrencilerin algısına göre ruhsal liderlik algısı incelendiğinde; kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla öğretim elemanlarının ruhsal liderlik davranışlarını daha fazla gösterdiklerini düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır (Polat ve Tülübaş, 2013). Benzer bir sonuca kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere kıyasla ruhsal liderlik algılarının daha yüksek ortalamalara sahip olması şeklinde rastlanmıştır (Dağlı ve Ardic, 2014).

Sonuç itibarıyla eğitim bilimleri alanında ruhsal liderliği konu alan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaların tamamının nicel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirildiği göz önüne alındığında, bu konuda yapılacak çalışmaların nitel ve karma araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmesi derinlemesine ve farklı bir bakış açısı sunacak olması sebebiyle tercih edilebilir. Çalışmaların örneklemini genellikle öğretmenler oluşturmaktadır. Ancak, bu konuyla ilgili yapılacak araştırmalara okul yöneticileri, veliler, okul personeli ve öğrencileri de dahil ederek daha zengin ve kapsamlı bir bakış açısı elde edilebilir. Ayrıca, yükseköğretim kurumlarında görev yapan akademisyenler, yöneticiler ve öğretmen adayları da ruhsal liderlik konulu araştırmaların örneklemini oluşturabilirler.

KAYNAKÇA

- Akıncı, T. ve Ekşi, İ. (2017). Lise öğretmenlerinin yönetici ruhsal liderlik algılarının öğretmen liderliği ve öz-yetkinliklerine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15 (34), 7-40.
- Akıncı, T. (2017). *Lise öğretmenlerinin yönetici ruhsal liderlik algılarının öğretmen liderliği ve öz-yetkinliklerine etkisi* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Ankaralıoğlu, S. (2020). *Farklı okul kademelerinde görev yapan öğretmen algılarına göre yöneticilerin ruhsal liderlik stiline okul kültürüne etkisi* [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Ardıç, T. (2013). *Ortaokullarda görevli öğretmenlerin ruhsal liderliğe ilişkin algıları (Diyarbakır ili örneği)* [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Aslan, M. ve Korkut, A. (2015). Spiritual leadership in primary schools in Turkey. *Journal of Educational and Social Research*, 5 (2), 123-136.
- Baloğlu, N. ve Karadağ, E. (2009). Ruhsal liderlik üzerine teorik bir çözümleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 15 (58), 165-190.
- Çayak, S. (2022). Öğretmenlerin yönetici ruhsal liderlik algıları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 3 (2), 53-60.
- Cemaloğlu, N. (2022). Liderlik. S. Özdemir, F. Sezgin ve S. Koşar (Ed.). *Eğitim Yönetiminde Kuram ve Uygulama* (3. Baskı s. 135-181) içinde. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cengiz Akar, A. (2010). *Ruhsal liderlik ve ruhsal liderliğin eğitim örgütlerinde uygulanabilirliği hakkında teorik bir çalışma*. [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Çimen, İ. (2016). Öğretmenlerin ruhsal liderliğe ilişkin algıları ile örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme düzeyleri arasındaki ilişki. *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 9-1
- Dağlı, A. ve Ardıç, T. (2014). Ortaokullarda görevli öğretmenlerin ruhsal liderliğe ilişkin algıları. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (5), 56-73.
- Demir, K. (2021). Eğitimde liderlik. K. Yılmaz ve K. Demir (Ed.). *Eğitim Yönetimi Kuram ve Uygulama* (1. Baskı s. 139-167) içinde. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ertürk, A. (2023). Çağdaş liderlik yaklaşımları. N. Güçlü (Ed.). *Eğitim Yönetiminde Liderlik Teori, Araştırma ve Uygulama* (9. Baskı s. 133-163) içinde. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Fairholm, G. W. (1996). Spiritual leadership: fulfilling whole-self needs at work, *Leadership & Organization Development Journal*, 17(5), 11 – 17.
- Fry, L.W. (2003). Toward a theory of spiritual leadership. *The Leadership Quarterly*, 14 (6),693-727.
- Fry, L. W. ve Matherly L. L. (2006). Spiritual leadership and organizational performance: an exploratory study. *Tarleton State University Central Texas*.

- Günay Süle, G. (2019). *Okul yöneticilerinin kişilik özellikleri ile ruhsal liderlik düzeyleri arasındaki ilişki* [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Kılıç, B. (2018). *Ruhsal liderlik, örgüt kültürü ve örgütsel sessizliğin okul başarısına etkisi* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Özgan, H., Bulut, L., Bulut, A. ve Bozbayındır, A. (2013). Öğretmenlerin ruhsal liderlik algıları ile motivasyonları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1),70-8
- Özdemir, M. (2021). *Eğitim yönetimi: alanın temelleri ve çağdaş yönelimler*. (3. Baskı). Anı Yayıncılık.
- Palmer, P.J. (1999). Evoking the spirit in public education. *Educational Leadership*, 56, 6-11.
- Pınar, E. (2023). *Öğretmenlerin yönetici ruhsal liderlik ve okul iklimi algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Polat, S. ve Tülübaş, T. (2013). Üniversite hazırlık sınıfı öğrencilerine göre öğretim elemanlarının ruhsal liderlik davranışlarını gösterme düzeyleri. *Eğitim ve Bilim*, 38 (170). 32-47.
- Sezgin, F. (2016). Okul yöneticisi ve liderlik. S. Özdemir (Ed.). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. (4. Baskı s. 130-164) içinde. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Şahin, G. (2020). Lider yönetici, M. Özdemir (Ed.). *Yönetme sanatı* (1. Baskı s. 192-203) içinde. Anı Yayıncılık.
- Tan, H. İ. (2015). *İlkokul ve ortaokul müdürlerinin ruhsal liderlik davranışları ile öğretmenlerin işe tutkunlukları arasındaki ilişki*. [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Zirve Üniversitesi.
- Togay, U. (2015). *Okul yöneticilerinin ruhsal liderlik özelliklerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi: Mersin örneği* [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Yıldız, S. (2021). *Okul müdürlerinin ruhsal liderlikleri ile okul iklimi arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Zaleznik, A., (1997). Managers and leaders: Are they different? *Harvard Business Review*, 55, 67-78.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose

The aim of this study is to examine the studies in the field of educational sciences between 2013-2023 on the concept of spiritual leadership. With the research questions determined within the framework of this purpose, the distribution of studies on spiritual leadership in the field of educational sciences according to study types and years, research methods and research designs of the studies, sample characteristics of the studies and the provinces where the studies were conducted were examined. Considering the importance given to spiritual leadership in the international literature, it is thought that this study is important in terms of revealing the current situation in the Turkish literature.

Method

In this study, the studies on spiritual leadership conducted in the field of educational sciences between 2013 and 2023 were compiled by using document review method. When the Turkish literature was examined, it was determined that the studies on spiritual leadership were predominantly conducted in the last decade. For this reason, only studies conducted in the field of education between 2013-2023 were included in the document review. The keywords "spiritual leadership" and "education" were used in the literature review. The studies conducted in Turkey were included in the scope of the research by searching YÖKTEZ, DergiPark and Google Scholar databases with the determined keywords. In line with the criteria determined in the YÖKTEZ database, 9 theses were included in the evaluation. A total of 15 studies, including 6 studies in DergiPark and Google Scholar databases, were analyzed within the scope of document review.

Findings

When the distribution of the studies on spiritual leadership in the field of educational sciences in Turkey according to study types and years is examined; it is seen that two articles and one master's study were conducted in 2013, while one article was conducted in 2014. In 2015, two master's studies, in 2016, one article study, in 2017, one article and one doctoral study, and in 2018, one doctoral study were conducted. It is seen that one master's study was conducted in each of the years 2019, 2020 and 2021. In 2022, one article and in 2023, one master's study was conducted. It is seen that the studies on this subject are predominantly at the master's level. It is seen that all of the studies included in the research were conducted using quantitative research methods. While 12 studies were conducted using the relational survey design, one study was conducted with the general survey design and one study was conducted with the causal comparison design. In one study, it was determined that the correlational survey design and causal comparison design were used together. The studies were conducted in various provinces such as Gaziantep, Kocaeli, Diyarbakır, Mersin, Istanbul, Eskişehir and Aydın. In the studies examined, the sample consisted of students in one article, teachers and assistant principals in one master's thesis, school administrators in one master's thesis, and teachers in twelve studies.

Conclusion and Recommendations

As a result, it is seen that there are insufficient studies on spiritual leadership in the field of educational sciences. Considering that all of the studies were conducted using quantitative research methods, it may be preferable to conduct studies on this subject

using qualitative and mixed research methods as it will provide an in-depth and different perspective. The sample of the studies generally consists of teachers. However, a richer and more comprehensive perspective can be obtained by including school administrators, parents, school staff and students in future studies on this subject. In addition, academicians, administrators and teacher candidates working in higher education institutions can also constitute the sample of the studies on spiritual leadership.

TARIK TUFAN'IN HİKÂYELERİNDE ÖZEL ADLAR¹

Sümeyye GÜRKAYNAK

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı ABD
Yüksek Lisans Öğrencisi, sumeyyegurkaynak@gmail.com

Osman ARICAN

Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, osmanarican@beun.edu.tr

Özet

Türk edebiyatının yaşayan postmodern isimlerinden yazar ve senarist Tarık Tufan, şiir, roman, hikâye, deneme türünde eser vermektedir. İstanbul çevresindeki insanların konu edinildiği toplamda 41 hikâyeden oluşan "Beni Onlara Verme" adlı hikâye kitabında kullanılan özel adlar ve alt kategorileri, söz varlığı açısından incelenecektir. Çalışma, esere bağlı leksikolojik veri alanını kapsamaktadır ve konu belirtilen hikâye kitabıyla sınırlandırılmıştır. Leksikolojik olarak pek çok açıdan incelemeye değer veri sunan özel adlar dilin önemli bir alanını oluşturmaktadır. Bu veriler aynı zamanda edebi eserin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. İçerik açısından ise özel adlar hem yazarla hem dönemle hem de mensup olunan kültürle ilgili bir perspektif sunmaktadır. Tarık Tufan'ın "Beni Onlara Verme" adlı hikâye kitabındaki özel adlar kız, erkek adları, şarkıcı / müzisyenler, yazarlar / felsefeciler, dini şahsiyetler, oyuncular, bilim adamları gibi özel, şahıs, marka adları tespit edilerek sınıflandırmaya tabi tutulacaktır. Elde edilen bulgulara tablo ve grafik olarak da çalışmada yer alacaktır. Sınırlandırması yapılan ve belirlenen konuyla ilgili daha önceden bir çalışmanın olmaması orijinalite açısından da önem taşımaktadır. Çalışmada, alanla ilgili temel kaynaklara ve sınıflandırmalara da yer verilecektir. Tarık Tufan'ın hikâyelerinde kullandığı özel adlar gerçeklik ve kurgusallık açısından da ele alınacak, elde edilen sonuç ve bulgular madde olarak çalışmanın sonunda yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarık Tufan, özel adlar, kelime dünyası, adlar, Modern Türk Edebiyatı

PROPER NAMES IN TARIK TUFAN'S STORIES

Abstrac

Writer and screenwriter Tarık Tufan, one of the living postmodern names of Turkish literature, produces works in the genres of poetry, novels, stories and essays. The proper names and their subcategories used in the story book "Don't Give Me to Them", which consists of a total of 41 stories about people around Istanbul, will be examined in terms of vocabulary. The study covers the lexicological data field related to the work and the subject is limited to the specified story book. Proper names, which provide data worth examining in many aspects lexicologically, constitute an important area of the language. These data also lay the groundwork for the creation of a literary work. In terms of content, proper names offer a perspective about the author, the period and the culture to which they belong. Proper names in Tarık Tufan's story book "Don't Give Me to Them" will be determined and classified as private, personal and brand names such as girls' and boys' names, singers/musicians, writers/philosophers, religious figures, actors, scientists. The findings will also be included in the study as tables and graphics. It is also important in terms of originality that there is no previous study on the subject that is limited and determined. The

¹ Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında "Tarık Tufan'ın Romanlarında Söz Varlığı" adlı tezden türetilmiştir.

study will also include basic sources and classifications related to the field. The proper names used by Tarık Tufan in his stories will also be discussed in terms of reality and fictionality, and the results and findings obtained will be presented as articles at the end of the study.

Keywords: Tarık Tufan, proper names, world of words, names, Modern Turkish Literature

GİRİŞ

Tarık Tufan, yazar ve senaristtir. Siirtli bir ailenin çocuğu olan Tufan, 5 Haziran 1973 yılında İstanbul'da Unkapanı ile Zeyrek arasında kalan bir mahallede dünyaya gelir. Yazma serüvenine üniversite yıllarında başlayan yazarın, kitapları olan ilgisi çocukluk yıllarına dayanmaktadır. Zor bir çocukluk geçiren, eğitim ve çalışma hayatını birlikte sürdürmek zorunda kalan yazar, lise öğrenimini Kabataş Erkek Lisesi'nde tamamlar. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümünden mezun olur. Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam ülkeleri Enstitüsü'nde sosyoloji alanında yüksek lisans eğitimini tamamlayan yazar, çocukluğunun geçtiği mekânların ve karşılaştığı insanların yazın hayatında önemli bir yere sahip olduğunu belirtir. Yazarın, radyoculukla başlayan yolculuğu edebiyat programları, gazete ve dergilerde yazdığı yazılarla devam eder. Marmara FM'de Düş Vakitleri adlı programı sunan yazar, Meksika sınırı ve Kafa Dengi gibi çeşitli televizyon programlarında da yer alır. Programlarının yanı sıra, Arafta Bir Sultan: Abdülhamid (2009), Mimar Sinan 8 Ülke 8 Yönetmen (2010) belgeselleri, Mahşer (2008), Ertelenmiş Hayatlar (2009) dizilerinin; Uzak İhtimal ve Yozgat Blues filmlerinin senaristliğini yapar. 2009 yılında Uzak İhtimal filmi ile İstanbul Film Festivali'nde ve 2013 yılında Yozgat Blues filmiyle Altın Koza Festivali'nde en iyi senaryo ödülünü alır. Son olarak romanından esinlenen Şanzelize Düğün Salonunun senaristliğini yapar. Senaryolarının yanı sıra ise şiir deneme hikâye ve roman alanında birçok eser veren Tufan'ın ilk eseri, Kekeme Çocuklar Korosudur (2000). Kraliçenin Pireleri(2002), Ve Sen Kuş Olur Gidersin(2004), Hayal Meyal(2007), Bir Adam Girdi Şehre Koşarak(2010), Şanzelize Düğün Salonu(2015), Beni Onlara Verme (2017), Düşerken (2018), Kaybolan (2020), Geç Kalan (2021) ve Âşıklara Yer Yok (2023) olarak sekiz roman, iki deneme ve bir hikâye kitabı bulunmaktadır. Eserlerinin bazıları Arnavutça, Bulgarca, Boşnakça ve Arapça gibi dillere çevrilmiştir.

Dili ve kültürü yansıtan önemli unsurlardan biri söz varlığıdır. İçinde barındırdığı atasözleri, deyimler, terimler, kalıp sözler vb. gibi öğelerle bir toplumun geçmişini ve değerlerini yansıtır. Söz varlığı Türkçe sözlükte, "Bir dildeki sözlerin bütünü; söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler" (TDK, 2024) olarak tanımlanmaktadır.

Dilin ifade gücünü arttıran ve iletişimde zenginlik sağlayan söz varlığı unsurlarının her biri dilin en küçük anlamlı birimi olan sözcüklerden oluşmaktadır. Sözcükler, dilin yapı taşlarıdır. İnsanların birbiriyle olan etkileşimlerinde kendini doğru ifade edebilmesi, sağlıklı iletişim kurabilmesi ve çevresini anlamlandırmasında büyük rol oynar. Bir dilin kültürel zenginliğini ortaya koyan ve kelime olarak kabul edilen tüm bu bileşenler dilin derinliğini yansıtır. Sözcükler tek bir anlamla sınırlı öğeler değildir. Birçok bağlamda farklı anlamlar kazanabilen sözcükler için Aksan, "Herhangi bir sözcük her dilde, başlangıçta tek bir kavramı yansıtmak üzere oluşur; zamanla, çeşitli aktarmalarla ve değişik nedenlerle yeni yeni kavramların yansıtıcısı durumuna gelir" (2021, s. 74) sözleriyle sözcüklerin çok anlamlılığına vurgu yaparken, dilin esnekliğini ve zenginliğini de ortaya koymaktadır.

Özel Adlar

Adlar, dilin önemli bir kolunu teşkil etmektedir. Çünkü adlar, canlı ve cansız olan her bir şeyin birbirinden ayrıştırılmasını sağlar. Bu yüzden insanoğlunun tüm bu varlıklara ad vermesinde dil kilit bir rol oynar. Dilin bir kişinin çevresindeki somut veya soyut tüm varlıkları adlandırmasındaki önemini “Kişi, gördüğü ve tasavvur ettiği her şeyi adlandırmıştır. Kendisini ve çevresini tanıırken, bir şeyi başka bir şeyden ayırt etme zorunluluğunu hisseden kişi, bunu, edindiği tecrübeler ile konuştuğu dilin malzemesini kullanarak halletmiş ve geliştirmiş olabilir” (Kurgun, 2022: s. 1) şeklinde açıklamaktadır.

Özel adlar, kişilerin kimliğini belirlemeye yardımcı olan kavramlardır. Türkçe Sözlükte özel ad, “Belirli bir kişiyi, benzerlerinden farklı özellik taşıyan bir varlığı veya topluluğu gösteren kelime” (TDK, 2024) olarak tanımlanmaktadır. Bireyin sosyal yapı içerisindeki kimliğini ve toplumsal bağlamı belirleyen kişi adları ve çalışma alanları ile ilgili “Kişi adları, adı vericinin karakterin, zevkleri, eylemleri, dünya görüşü; içinde bulunduğu toplumun yapısı, kültürü, dili, gelenek ve görenekleri hakkında ipuçları verebilen çok önemli dil malzemeleridir. Bundan dolayı kişi adları, müstakil bir bilim dalının, “anthropnomy” nin (kişi adları biliminin) konusu olduğu gibi toplum bilimi, halk bilimi, kültür tarihi, dil bilimi gibi çeşitli disiplinlerin de ilgi alanına girmiştir” (Karahan, 2009: s. 17) ifadelerini kullanmıştır. Aksan ise, “Kişi adları, öteki özel adların daha da önce değindiğimiz özelliklerini tümüyle yansıttığı gibi filoloji, dilbilim, kültür tarihi ve halk bilim çalışmalar açısından dönemi taşımaktadır. Bir insana ad verilmesi (göbek adı, at, soyadı, takma adlar ve sanlar) Bir ulusun kültürü ile çok sıkı ilişkili bulunmakta, öte yandan, yukarıda değindiğimiz, ad’ın insan için taşıdığı değere de ışık tutmaktadır. (2020: s. 115) şeklinde ad ve kültür ilişkisinin önemini ifade etmektedir. Adlar, kişinin kendine has bir kimlik ve beraber yaşadığı topluma karşı bir aidiyet duygusu kazandırır. Bireyin ad kullanımı ile ilgili “Her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da sosyal, kültürel ve hukuki bir işleve sahiptir. Kişilere bir taraftan bir kimlik kazandıran öte yandan toplumun diğer üyeleri ile çeşitli sosyal ve kültürel ilişkileri sürdürme imkânı sağlayan ad kullanımı, bireylere hukuki ve sosyal bir statü de kazandırmaktadır. Bu durum, gerek kişiler arası ilişkilerde gerekse kişiler ile kamu arasındaki ilişkilerde teşhis ve tanımlamayı sağlamakta; toplum hayatında doğabilecek anlaşmazlık ve karışıklıkları önlenmektedir” (Calp, 2014: s. 28) der. Tüm bu açıklamaların neticesinde kişi adları, tanımlayıcı dil unsurları olmasının dışında bireyi anlamlandıran derin katmanlara da sahiptir.

Tufan hikâyelerinde birbirinden farklı karakterlerin trajedilerle dolu hikâyelerini ele almıştır. Bu karakterler, yazarın çocukluğunun ve gençliğinin geçtiği semtlerde gözlemlediği, hayal ve gerçeğin iç içe geçtiği hayatlardan oluşmaktadır. Bu yüzden hikâyelerdeki karakterlerde kullanılan kişi isimlerinin gerçek kimlikleri temsil edip etmediği bilinmemektedir. Ayrıca eserde oyuncu, sanatçı ve yazarların da bulunduğu tanınmış kişi isimlerine de rastlanılmaktadır. Kullanılan kişi isimleri tabloda verilmiştir.

Şarkıcılar/Müzisyenler

- Neşet Ertaş, Zeki Müren, Barış Manço, Ahmet Kaya, Atilla Kaya, Cengiz Kurtoğlu, Arif Susam, Ferdi Tayfur, İbrahim Tatlıses, Sezen Aksu, Selda Bağcan, Grup Kızılırmak, Nejat Alp, Zerrin Özer, Aysel Gürel, Benjamin Clementine

Yazarlar/Felsefeciler

- Cemil Meriç, Erkan Pala, İlhan İrem, Engin Güneş, Ali Ercan, Cahit Zarifoğlu, Selahattin Özdemir, Orhan Kemal, Didem Madak, Ali Şerati, Şule Gürbüz, Nilgün Marmara, Osman Tok

Dini ve Tarihi Şahsiyetler

- Hz. Hatice, Hz. Yusuf, Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Hz. Ebuzer, Hz. Hasan, Hz. Musa, Hızır Aleyhisselam, Hazreti Muhammed, Bilal-i Habeşi, Hz. Ebuzer, Hafız Sadettin Kaynak, Kraliçe Elizabeth, Prenses Süreyya

Oyuncular

- Türkan Şoray, Hülya Avşar, Müjde Ar, Şule Gürbüz, Orhan Gencebay, Yılmaz Güney, Patrick Swayze, Anjelina Jolie, Brad Pitt, Nicolas Cage

Bilim Adamları

- Muhammed Hamidullah, Martin Lings, Jean-Paul Sartre, Kant, Hegel, Platon, Friedrich Nietzsche, Habermas, Arthur Schopenhauer, Bakunin, Thomas Bernard

Tablo 1. Özel Adlar

Hikâyelerde hem gerçek hem de kurgusal kişi isimlerinin kullanımı oldukça yoğundur. Çeşitli disiplin alanlarında tanınmış kişilerden oluşan bu isimlerin çoğunluğunu müzisyen grubu oluşturmaktadır. Yazar, bu temsillerin ürünlerinden, düşüncelerinden yararlandığı gibi kurgusal karakterlerle hayat hikâyelerini bağdaştırdığı da görülmektedir. Örneğin metinde “...Çay tabağından bize bakıp duran o mağrur ama hep mahzun prenses Süreyya’nın gözleri dolu dolu oldu. Zerrin’in yüzündeki yara, Süreyya’ya kendi sürgünlüğünden daha fazla acıttı. Prenses kendi ülkesinden kovulup Haydar’daki bir kahvehanenin masasına kadar düşmüştü. Bir yandan prenses Süreyya, bir yandan biz, Zerrin’in kara bahtına iç çektik. Zerrin de prenses, Süreyya gibi. Bizim küçük krallığımızın, bizim yıkık krallığımızın, bizim acısı dinmeyen krallığımızın prensesiydi Zerrin.” (Tufan, 2017: s. 79) İfadeleriyle Zerrin’in güzelliği ve yaşadığı zorluklar prenses Süreyya’nın yaşam öyküsü ile özdeşleştirilmektedir. Böylece hikâyede biri gerçek biri kurgu olduğu düşünülen her iki karakterin zorlu yaşam hikâyeleri dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra metinde “Sen çok yaşa, Şule Gürbüz çok yaşasın, Osman konuk da. Çünkü İlhami Çiçek’in elinden şöyle bir tutmadı Bu umursamaz dünya; Arkadaş Zekâi’nin ve Nilgün Marmara’nın. Zahmet edip elini bile uzatmadı. Kırgınım. Dünya kırgınlığının farkında değil.” Ve “insan kırgınlığını nasıl anlatır bir başkasına? Nazan Öncel’in kırgınlığını nasıl oluyor da hepimiz anlayabiliyoruz mesela?” (Tufan, 2017: s. 99) sözlerine yer verilmektedir. Kişilere bakıldığında Türk edebiyatında bireyin yalnızlığını ve kırgınlığını güçlü bir şekilde eserlerinde işleyen isimlerden oluştuğu görülmektedir. Burada yazar, vermek istediği duygu temasını bu isimler üzerinden derinleştirmiştir. Metnin devamında ise pop müzik alanında geniş kitleleri hitap eden Nazan Öncel’in isminin geçtiği görülmektedir. Burada Öncel’in anlaşılmasının nedenini, günlük hayatta insanların duygusal ve psikolojik deneyimlerini yansıtan duyguları etkili ve günlük dil ifadeleriyle sözlerine yansıtmasıdır. Aslında yazar burada bir değerlendirme yapar. Çünkü İlhami Çiçek ve Nilgün Marmara’nın edebi eserlerinde bir derinlik vardır. Trajik bir yaşam öykülerine sahip olmaları onların hayata bakış açılarında farklı özgünlük getirmiştir. Ölüm, yalnızlık vb. temalar üzerinde duran bu yazarlar, eserlerinde soyutluk ve karmaşıklık vurgulamak için dilin imgeli gücünü sonuna kadar kullanırlar. Bu

sebeplerden anlaşılamadıkları çıkarımında bulunulabilir. Yazar burada karakterin kırgınlığını ve anlaşılamadığını dile getirmesine İlhami Çiçek ve Nilgün Marmara üzerinden benzetme yapmıştır. Tufan'ın hikâyelerinde karakter isimleri de ön plana çıkmaktadır.

Aşağıdaki tabloda hikâye karakterlerinin isimleri verilmiştir.

Kız Adları

Zehra, Özlem, Lale, Sevil, Şermin, Umran, Aylan, Ceylan, Zerrin, Süreyya, Halime, Şule, Esmâ, Belkıs, Hande, Neslihan, Melisa, Şehriban, Sündüz, Gülcan, İnci, Figen, Selvi, Nur, Meral, Remziye, Birsen, Şeyma, Nuran, Gülseren, Yağmur, Zerrin, Bedia, İffet, Edibe, Şengül, Didem, Berna, Esengül, Berzan, Hatice, Zeynep, İclal, Selvinur, Funda, Şermin, Güler, Mükerrerem

Erkek Adları

Hasan, Cesur, Levent, Sedat, Harun, Refik, Mehmet, Ali, Erkan, Rauf, Bekir, Nuri, Ertuğrul, Necat, Dursun, Yasin, Zeki, Hüseyin, Murat, Meriç, Cihan, Necdet, Orhan, Agit, İlker, Tahsin, Önder, Uğur, Eyüp, Turgut, Dünder, Aydoğan, Zekai, Abdülvahap, Mustafa, Fikret, Oğuzhan, Nurettin, Serkan, Özgür, Nedim, Müfit, Cesur, Malik, Aydın, Latif, Cemal, Muhsin, Mehmet, Müslüm, Doğan, Bahtiyar, Koray, Zeki, Mahir, Ferdi, Gökhan, Gürkan, Ergin, Zafer, Refik, Ergün, Mert, İbrahim, Alptekin, Faruk, Atalay, Aytekin, Mecit, Dursun, Feyyaz, Eşref, Ferruh, Emin, Muhammed, Özgür, Ahmet, Kenan, Salih, Rauf, Mithat, Nejdet Ferhat, Sedat, Zeynel, Uğur, Kemal, Önder, Esat, Metin, Ferhat, Bülent, Erdal, İlhami, Reşat, Kenan, Beşir, Veysi, Yaşar, İsmail, Abdullah, Halis, Cemal, Mevlithan

Roman Karakter Adları

Antonie Roquenten

Tablo 2. Özel Adlar

Hikâye karakterlerinde kullanılan isimlere bakıldığında Hüseyin, Mehmet Ali, Abdülvahap, Zehra, Mustafa, İsmail, Murat, Süreyya, Zerrin, Agit gibi isimlere rastlanırken, Melisa, Yağmur, Hande, Didem, Koray, İclal, Özgür, Meriç gibi modern olarak değerlendirilebilecek isimler de bulunmaktadır. Tercih edilen isimlerin kökenlerine bakıldığında Arapça ve Farsça kökenli olduğu görülmektedir. Hikâyelerde bu köken isimlerinin yoğun olması, Türk dilinin tarihi, kültürü ve dini etkileşimi ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca yazarın belli karakterleri hikâyelerde tekrar ederek kullandığı görülmektedir. Bunlardan biri Müezzîn İsmail'dir. Müezzîn Türkçe sözlükte, " Namaz vakitlerini bildirmek için ezan okuyan din görevlisi; ezancı." (TDK, 2024) olarak açıklanmaktadır. İsmail isminin anlamı ise, "Tanrı duyar veya Tanrının duyduğu" şeklinde yorumlanmaktadır. Yazarın, Allah yolunda seslenen müezzîn ve Allah tarafından duyulmuş İsmail isimlerini bir araya getirmesi, bu isimlerin anlam olarak örtüşmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra eserde İstanbul'un belirli semtlerinde yaşayan ve bu semtlerin sokaklarında sıkışmış insanların çaresizlikleri, sevdaları, kaybolmuşlukları ve

yitirilen öykülerine yer verilirken, karakterlerin acılarına eşlik edecek Ferdi Tayfur, Ahmet Kaya, Cengiz Kurtoğlu, İbrahim Tatlıses, Bergen, Orhan Gencebay gibi arabesk müzik türünün önde gelen isimlerine ve şarkılarına da yer verilmiştir. Bunun yanı sıra hikâyelerde yer alan diğer sanatçılara bakıldığında 1970-80 ve 90'ların önde gelen isimlerinden oluştuğu görülmektedir. Yazar ele aldığı acıklı hikâyeleri gerçek kişi isimleri ile bağdaştırarak metne yerleştirmiştir. Örneğin "... Hiç ölmeyecekmiş gibi çekilen fotoğraflar da var; bir deniz kenarında, çiçeklerin arasında durup gülümsedikleri, nasıl da güzel gülümsüyorlar, ah nasıl güzel, gülümseyerek telefona baktıkları fotoğraflar. Feysbuka, vatsapa, şuna buna koydukları profil fotoğrafları. Velhasıl ölüyorlar. Kendi katilleri ile sevişiyorlar, kendi katillerine yemek pişiriyorlar, Kendi katillerinin ellerini öpüyorlar bayramda, kendi katillerinin donlarını yıkıyorlar, kendi katillerinin çocuklarını doğuruyorlar, kendi katillerinin çocuklarını büyütüyorlar. İçinde ölüm geçen bir sözü değiştirmek ne kadar zor Allah'ım! İnsan deyip geçelim. İnsan. Daha ötesini Thomas Bernhard'a sor, o anlatsın. İnsan denen kuma arzusunu, o bitmeyen karın ağrısını. Benim karnım çok ağrırdı çocuklukta. Bir insanın her gün karnı ağrır mı, söylesene? Karnım ağrıyordu, çünkü bir atölyede çalışıyordum, karnım ağrıyordu, çünkü ustam dövüyordu, karnım ağrıyordu, çünkü orada çalışan kız çocukları çok korkuyordu, karnım ağrıyordu, çünkü İMÇ bloklarının iki kat altındaki atölyeye güneş girmiyordu, karnım ağrıyordu, çünkü teyp bozulduğunda Müslüm susuyordu ve makine gürültüsü canımızı acıtıyordu" (Tufan, 2017: s. 157-158). Metinde ölüm ve insandan bahsedilmektedir. Anlatıdaki temanın derinliğini ortaya koymak için eserlerinde ölüm, çağ ve insan ilişkilerine odaklanan Thomas Bernard tercih edilmiştir. Bernard için Özbek, "İnsan ruhunun en derin köşelerine girmek, insan ruhuna bu derece sokulabilmek, onun ruhunda esen itiraz ve coşkuları bütün çıplaklığı ile gözler önüne serebilmek, karamsarlığı, acıyı her an soluyan, ölüm korkusu, yok olma endişesiyle yaşayan biri için, bunları yazın ürünlerinde canlandırma öteki yazarlara göre daha kolay olmalı" (2007: s. 76) ifadelerini kullanmaktadır. Buradan Bernard'ın insan psikolojisini ve iç dünyasını eserlerinde ele aldığı kanısına varılmaktadır. Sarı ise, "Hastalık, ölüm, intihar, endişe, korku-kaygı, anlamsızlık gibi alışılmış Bernhardesk Temel ve konuların tümü yapıtlarında, (hatta hiç değiştirilmeden verilmesi de) Bernhardesk biçimi oluşturmuştur" (2006: s. 315) sözleriyle Bernard'ın temalarını ortaya koymuştur. . Bu durum metinde bulunan karakterin varoluşsal kaygılarını, kendisini değersiz hissetmesi ve korkularıyla özdeşleşmektedir. Ayrıca "teyp bozulduğunda Müslüm susuyordu ve makine gürültüsü canımızı acıtıyordu" (Tufan, 2017: s. 158) ifadesi ile Müslüm'ün şarkılarının bahsedilen insanların acılarına eşlik ederek, teselli verdiği düşüncesini yansıtmaktadır. Bu durumu destekleyen bir başka örnek ise "...Fatih'teki Günışığı FM stüdyosunda bir Ahmet Kaya şarkısıyla dinleyicilere veda ediyordum: "Lan Gardaş Bu Nasıl yara! (...) stüdyoda tek başıma bağıra çağıra Ahmet abiye eşlik ediyordum: lan gardaş bu nasıl yara, lan gardaş bu nasıl yara, kanar her yerinden. Bu soruya cevap mı olur? Her yerinden kanayan bir yaranın nasıl olduğunu kim nereden bilsin? Olsa olsa bu bir ağlama biçimi. Şu yaşımıza gelmiş adamlar olarak, oturup burnumuzu çeke çeke, salya sümük ağlayamayacağımızdan, lan gardaş bu nasıl yara diye sorup duruyoruz. Bu haykırış, aslında bir kadın gibi ağlamayı beceremediğimiz için, ardı ardına iş çekme hali. Acıklı ama böyle" (Tufan, 2017: s. 59) kullanılan şarkı sözleri, karakterin içsel sıkıntılarını ve duygusal acılarını ifade etmektedir. Bir araç olarak kullanılan şarkı sözü bir erkeğin ağlama biçiminin simgesi haline gelmiştir.

Bir başka örnekte “... Ammo Veysi’ye; haram, hile, haksızlık nedir bilmeyen o dünya iyisi adama kalkıp dediler ki; “Oğlun Doğan gaspçı olmuş”. Veysi kapısına gelen polislerden önce Doğan’ın ağzını burnunu kırıp öyle teslim etti... Doğan’ı aldılar, içeri koydular ama üç gün içinde olayın düzmece olduğu, Doğan’a iftira atıldı ortaya çıktı. Çıkınca babasına “ Bana vurdun ya baba. Allah seni inandırsın canımı yakmadı yumrukların. Ama benim oğlum böyle bir şey yapmaz lan demedin ya. İşte bu beni toprağa gömdü baba.” (Tufan, 2017: s. 159-160).

Ammo Veysi, tıpkı Hazreti Ebu Zer’in Hazreti Bilal’in ayağının altına başını koyması gibi, kendi başına oğlunun ayaklarının altına koydu. Hikâyede Ammo Veysi’nin içinde bulunduğu utanç duygusu ifade etmek için Ebu Zer ve Hz. Bilal’in arasında geçen Kara Kadının Oğlu hadisesi ile betimleme yapılmıştır. Hz. Bilal ve Ebu Zer gibi dini karakter isimlerinin üzerinden İslam’ın manevi değerleri sembolize edilmiştir. Yine başka bir örnekte ise “Antoine Roquentin’i düşünüyordum ve çakma Prada satmaktan gözaltındaydım (...) “Bana bir seccade verir misiniz? Namaz kılmam lazım,” dedim. Hepsi şaşkın şaşkın yüzüme bakmaya başladı. “Hem hırsızlık yapıp hem de namaz mı kılıyorsun?” dedi güzel avukat” (Tufan, 2017: s. 26). Bahsedilen kitap karakteri Sartre’nin Bulantı romanının başkahramanıdır. Karakter varoluş krizleri yaşayan ve varoluşunun anlamını sorgulamasıyla dikkat çekmektedir. Bu bağlamda anlatının içine yerleştirilmesi ile hikâye karakterinin arasında bir bağ kurulmuştur. Karakter, namaz kılmak gibi manevi eylemi yapmak isterken, diğer yandan dolandırıcılık suçundan dolayı sorguda olmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu yüzden yaşadığı içsel çatışma Antoine Roquentin üzerinden sembolleştirilmiştir. Sonuç olarak Tarık Tufan, karakterlerin içinde bulunduğu sıkıntıları gerçek hayattan isimler ve temsiller ile ortaya koymuştur.

Marka Adları

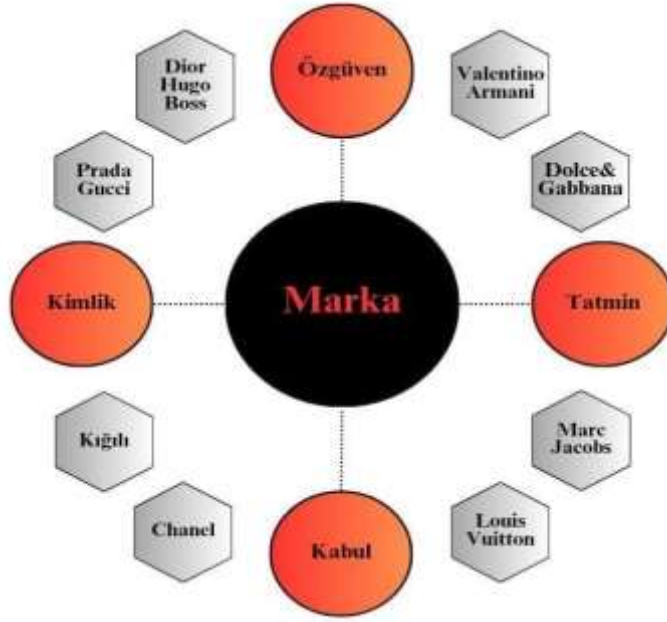
Marka, insanların yaşam alanı içerisindeki ürünleri hizmetleri şirketleri tanımlarını ve benzerlerinden ayırt etmelerini sağlayan isimlerdir. İnsan hayatında önemli bir rol oynayan bu isimler Türkçe sözlükte, 1. “Bir ticari malı, herhangi bir nesneyi tanıtmaya, benzerinden ayırmaya yarayan özel ad veya işaret; alametifarika. 2. Resim veya harfle yapılan işaret. 3. Bilet, para yerine kullanılan metal veya başka şeyden parça. 4. Tanınmış ürün, saygın kişi vb.” (TDK, 2024) olarak açıklanmaktadır.

Günlük hayatın neredeyse her alanında etkili olan markalar; sembol, logo, slogan veya bir isim olmanın dışında kalitesiyle, güvenilirliği ile kültürün ve toplumun da önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Etkili pazarlama teknikleri, reklamlar ve sosyal medya gibi etkileşimlerle tüketicilerin zihninde yer edinen bu isimler söz varlığını da zenginleştirmektedir.

Markaların ekonomi üzerinde güçlü bir etkisi vardır. Güven kazanmış ve tüketicinin zihninde yer edinmiş bir markanın varlığı, ülkenin ekonomisinin büyümesini sağlar. Ayrıca güçlü bir marka, istihdam olanağı sağlayarak, ekonomik kalkınmayı destekler. Ürüne ve hizmete artan talep hem üreticinin hem de ülkenin ekonomisini canlandırır. Birey ile arasında bir bağ oluşturan güçlü bir marka, tüketicinin satın alma davranışı etkiler. Böylece tüketici satın alma tercihinde fiyat kavramını ikinci plana atar.

Markalar, tüketicinin sadece somut ihtiyaçlarına yönelik değildir. Konuyla ilgili “ Markalar tüketiciler açısından somut-fiziki ürün özellikleri gibi elle tutulur ihtiyaçlarının giderilmesine katkıda bulunmalarının dışında psikolojik ihtiyaçlarını giderilmesi açısından da önemli işlevlere sahiptir” (Marangoz, 2006: s. 107) der. Tüketim kültüründe

önemli bir rol oynayan ve bireyin psikolojik algısını etkileyen markalarla ilgili, “Modern hayatta, görüntü dili, önemli bir olgudur. Dolayısıyla, markalar, tüketim kültürü ve kimlik kapsamında yeni ve yaygın iletişim araçlarındandır. Tüketim kültürünün uzantısı markalar, bireyin kendisi ile ve dış dünya ile kurduğu iletişimde, belirleyici göstergelerdendir. Tüketim toplumunu ayakta tutan kitle, kent kültürü, reklam, moda gibi unsurlarla birlikte; sürekli yenilenen ve gündelik hayatı kapsayan markalar, bireyi kendisine bağımlı hale getirebilmektedir” (Yılmaz, 2013: s. 34) ifadelerini kullanmaktadır. Sonuç olarak markaların kişiye imaj, sosyal kimlik ve statü kazandırdığı algısı da bulunmaktadır. Hikâyelerde ismi geçen markalar aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. Marka Adları

Hikâyelerde bahsi geçen marka isimlere bakıldığında çoğunluğunu yüksek kaliteli, lüks ve prestijli markaların oluşturduğu görülmektedir. Daha çok giyim sektöründe öne çıkan bu markaların ayakkabı, çanta, aksesuar ve parfüm gibi farklı kategorilerde de ürünleri bulunmaktadır. Grafikte bulunan marka isimlerinden farklı olarak Reno, Toros, Doğan, Ford Taunus gibi araba markaları ve Diesel, Levis, Pino, Grunding, Winston, Starbucks gibi çeşitli kategorileri temsil eden marka isimleri de bulunmaktadır. İsmi kullanılan araba markalarına bakıldığında daha çok sosyoekonomik olarak orta sınıfı temsil eden isimlerin kullanıldığı görülmektedir. Popüler kültürde yer edinmiş bir marka olan Starbucks ise toplumun modern yaşam algısında lüks ve prestij gibi kavramları ön plana çıkarmaktadır. Bu sebeple hikâyelerde hem sosyal hem de bireysel anlamda bir statü simgesi olarak işlev görmektedir. Yine 1980 sonları ve 1990'lı yılların başlarında oldukça rövanşta olan Grunding 37 ekran televizyon markasıyla da metinlerde sık sık karşılaşılmaktadır. Bu durum hikâyelerin o yılları kapsayan bir zaman dilimini yansıttığını göstermektedir. Sigara markası olarak ise hikâyelerde sadece Winston markasıyla karşılaşılmaktadır. Winston markasının orta sınıf ve aynı yaşam tarzına sahip kişileri işaret ettiği düşünülebilir. Bu yüzden karakterlerle hep aynı sigara markası ilişkilendirilmiştir.

Metinde “ Ucuz fiyatlarla Prada, Gucci, Dior (...) satıyordum. Gözü yükseklerde orta sınıf kadınlar beğendikleri şeyleri alıp gizli bir suç ortaklığı gereği “Gerçek mi bunlar?” diye soruyorlardı (...) Aralarında hırslı, acımasız ve gözü yüksekte olanları, başkalarının sırtlarına basa basa (...) yönetici olduktan sonra, ucuz yurt dışı turlarında, turun bir parçası olarak gittikleri marka outletlere terfi ediyorlardı” (Tufan, 2017: s. 25) alıntıda giysilerin kişi üzerinde ki etkisinden bahsedilmektedir. Konuyla ilgili, “Giysi kişilerin kişiliklerini ve imajlarını yansıtan sözsüz bir iletişim unsurudur. Giysi markaları ise kişilerin kendilerini ifade etmelerini ve sosyal rollerine uygun olmalarının bir göstergesidir. Bu nedenle tüketicilerin giysilere yönelik marka tercihlerinde markanın imajı ile kendi imajları arasında bir bağlantı kurarak karar verdikleri görülmektedir” (Aktuğlu & Temel, 2006: s. 48) açıklamasında bulunmuşlardır. Metinde ismi geçen markalar, imaj ve statüyü simgelemektedir. Sosyal çevresinde özgüven duygusunu tatmin etmek isteyen bu kadınlar, taklit olduğuna aldırmadan belli bir noktaya yükselmek için bu ürünleri almaya devam etmektedir. Bu durum toplumun tüketim kültürüne düşkünlüğünü ve maddi değerlere verdiği önemi ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Tarık Tufan'ın hikâyelerinde kullanılan marka isimleri özgüven, tatmin, kabul, statü ve benzeri unsurları simgelemektedir. Ayrıca marka isimleri ile toplum değerlerinin yüzeyselliği de ortaya konulmuştur.

Eserde 1980-90 yıllarında popüler olan müzisyenlere ve o dönemde, toplumda ön plana çıkan marka isimlerine rastlanılmıştır.

Hikâyelerde hem gerçek hem de kurgusal kişi isimlerinin kullanımı oldukça fazladır. Hikâye karakterlerinin içinde bulunduğu sıkıntılar gerçek hayattan isimler ve temsiller ile ortaya koyulduğu sonucuna varılabilir.

Tarık Tufan hem yazar hem senarist hem de radyocu kimliğiyle öne çıkan bir isim olarak Türk Edebiyatında önemli bir noktada olduğu ortaya konmuştur.

Özel adların eserlerin ortaya konmasında önemli bir figür olduğu tespit edilmiştir.

Özel adların hem yazarla hem dönemle hem de mensup olunan kültürle ilgili bir perspektif sunduğu görülmüştür.

Dili ve kültürü yansıtan önemli unsurlardan biri olarak özel adların önemli veriler sunduğu sonucuna varılabilir.

KAYNAKLAR

- Aksan, Doğan (2020). *Her Yönüyle Dil*. 7. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Aksan, Doğan (2021). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Bilgi Yay.
- Aktuğlu, Işıl/Temel Aysen (2006). TÜKETİCİLER MARKALARI NASIL TERCİH EDİYOR? (Kamu Sektörü Çalışanlarının Giysi Markalarını Tercihini Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Araştırma). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı:15, s. 48.
- Calp, Mehrali (2014). Kişi Adları Üzerine Dilbilimsel Bir Çalışma (Ağrı İli Örneği). *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)* 52, Erzurum.
- Kalkan, Seda Nur (2024). *Tarık Tufan Romanlarında Yapı ve İşlek*. (Yüksek Lisans Tezi). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi.
- Karahan, Leyla (2009). Türkçede Dini Anlamlı Bazı Kişi Adlarını Ekle Değiştirme Geleneği. *Dil Araştırmaları*, 4(4), 17-24.
- Kurgun, Levent (2002). *Denizli İli Yer Adları Doktora Tezi*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Marangoz, Mehmet (2006). Tüketicilerin Marka Fonksiyonu Algılamaları İle Satın Alma Sonrası Davranışları Arasındaki İlişki. *D.E.Ü.İ.İ.B.F Dergisi* Cilt: 21 Sayı:2, s. 107128.
- Özbek, Yılmaz (2007). *Okumak, Anlamak, Yorumlamak*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sarı, Ahmet (2006). *Sanat ve Normaldışılık*. Ankara: Salkımsöğüt Yay.
- TDK (2024), <https://sozluk.gov.tr/>
- Tufan, Tarık (2017). *Beni Onlara Verme*. İstanbul: Profil Kitap Maviyağaç Kültür Sanat Yay.
- Yılmaz, Sevgi (2013). Markaların yarattığı aura ve domino etkisi. İstanbul Aydın Üniversitesi, *ABMYO Dergisi*. Sayı: 31, s. 33-50.

NIGERIEN FARMERS FACING CLIMATE AND ENVIRONMENTAL CHANGE: SOCIO-ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS BASED ON THE EXAMPLE OF DEPARTMENT OF GOURÉ

Elhadji Idi Issoufou Adamou

Laboratory of Studies and Research in Sociology and Anthropology (LERSA)

Abdou Moumouni University, Niamey/Niger

E-mail: elhidi29issoufou@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5224-8409

Abstract

In the heart of the vast expanses of Niger, farmers stand on the front lines of an invisible but crucial battle, that against climate and environmental change. In this Sahelian country where agriculture and livestock farming constitute the main sources of subsistence, the devastating effects of extreme climatic phenomena are felt with particular acuteness. From the scarcity of rains to soil erosion, including increasing desertification, the challenges facing Nigerien farmers are numerous and complex. This work focuses on the experiences of farmers in this difficult context, while relying on a rigorous methodology. Our approach begins with an in-depth analysis of existing work, exploring the multiple facets of the reality of Nigerien farmers facing climate and environmental changes. What explains the challenges facing Nigerien farmers particularly those of the department of Gouré in the face of climate and environmental change? Through this question, we break down it into more specific aspects, exploring the difficulties encountered by farmers, the link between climate change and human action, the role of the State and the adaptation strategies implemented by communities. As part of this research, we conducted interviews in the field with Nigerien farmers, giving voice to the main actors in this struggle for survival. These interviews allowed us to deepen our understanding of the realities experienced by farmers, their perceptions of climate change and their adaptation strategies. By combining a solid theoretical approach with empirical data directly from the field, our study aims to shed light on the crucial issues facing Nigerien farmers particularly those of department of Gouré and to propose avenues for sustainable solutions.

Keywords: Nigerien Farmers, Climate and Environmental Change, Socio-anthropological.

INTRODUCTION

Studies on climate and environmental changes in Niger are of capital importance, providing insight into the evolution of behavior in the face of these phenomena. In this Sahelian country, where more than 80% of the population lives in rural areas and depends largely on agriculture and livestock, the effects of these changes are being felt significantly. The decline in fodder production, the loss of livestock due to droughts and low agricultural yield are all challenges facing farmers in Niger and particularly those of department of Gouré. The department of Gouré belongs to the Sahelian zone par excellence with, in recent years, decreasing rainfall compared to the national average. Its tropical Sahelian climate is characterized by a long dry season and a short rainy season with a poor spatio-temporal distribution of rainfall. The area is subject, during the year, to the harmattan and monsoon regimes. These winds with variable strengths and directions during the year are responsible for the wind dynamics that affect the area (burial of basins, agro-pastoral areas and socio-economic infrastructures). The temperatures recorded are generally high (Lamine. O, 2003). In this context, the analysis of the specific issues and adaptation strategies deployed by these rural communities in Gouré becomes essential to understand and meet the challenges of this complex context.

METHOD

Methodological approach and contextualization of the object of study in question: for this study the qualitative method was chosen. The field survey took place between May and June 2024. The collection protocol was iterative as the process was punctuated by back and forth. Given the security situation in part of the study area and on the recommendation of local authorities, we forced ourselves to adapt to the constraints of the field by opting for two interview models: telephone interviews in problematic localities in light of the volatile security context. Face-to-face interviews in the departmental capital.

The sampling technique used is the two-stage probabilistic and reasoned choice sampling technique. Collection technique used: The collection technique used is based on a semi-structured interview guide of the Knowledge, Attitude and Practice (KAP) type, the content of which focuses on the types of activities of farmers in a context of climate change. For security reasons, the collection of data in the field had to undergo arrangements capable of responding to the constraints inherent in the collection phases. Thus, the approach used to carry out the various collection operations is based on two stages. The first stage, which involved conducting telephone interviews, involved 18 people identified as large farmers in the area and confirmed by the village chiefs. All the people interviewed were able to interact with ease and were receptive despite the special conditions of the interview. It should be noted that the respondents were briefed in advance and gave their informed consent before proceeding with the interview itself. At the same time, the face-to-face interviews were conducted in accordance with the traditional standard. At the end of the interview, 23 people were interviewed. In most cases, the interviews went well, not without difficulties.

As a reminder, the qualitative method was preferred to best reflect the elements of assessments included in the study of farmers' daily lives in the face of the phenomenon of climate change. The qualitative data were first transcribed. After encoding, vertical and horizontal analyses were carried out (Demeulenaere, 2003). The vertical analysis made it possible to highlight the different key themes that guide the collective imagination of the communities in the department of Gouré on climate change, while the horizontal analysis facilitated the bivalent and ambivalent variations of the themes according to the characteristics of the beneficiary respondents (S. Paugam, 2010).

LITERATURE REVIEW AND DISCUSSION

According to Ogouwalé (2006, p. 4), Africa, more precisely the Sahel, is the most vulnerable region, due to wars, famine and poverty. It will have to take measures to deal with the harmful effects of climate change in order to ensure food security. The economies of this continent depend heavily on sectors and resources that are very sensitive to climate change, for example agriculture, coastal resources, infrastructure, water and energy resources (Rodrigue D., 2008, p. 3).

A Sahelian country, Niger is vulnerable to climate change. Agriculture and livestock breeding are the main activities there. Furthermore, the soils are generally poor and the potentially cultivable area, estimated at 15 million hectares, represents less than 12% of the total area of the country. These mostly dune soils are not very productive and very sensitive to water and wind erosion. The irrigable land potential is estimated at 270,000

hectares, of which 140,000 hectares are located in the Niger River valley (PANA, 2006, p. 5). However, this predominantly rural population derives most of its income from rural activities.

It heavily affects natural resources which are already weakened by the climatic crises of previous years (droughts of the 1970s and 1980s). Therefore, strategies must be implemented to reduce the vulnerability of rural populations. It is important to know that the climate of our study area is semi-arid Sahelian.

The impact of climate change on agriculture is multiple and weighs on people, farm capital and results (less productive livestock and crop systems). To deal with these impacts, producers are implementing adaptation systems. They generally start by changing their cultivation practices. Indeed, farmers are changing varieties (search for precocity as a factor in adapting to the drop in rainfall), or even cultivated species to favor more rustic crops. Cultivation practices are also changing both in terms of the dates of implementation and the techniques used (abandoning tillage in certain cases for example). The use of means of production (work, inputs) is reasoned to take into account risks: this results in some cases in extensification, elsewhere in the concentration of means on "safer" spaces (from the point of view of available water in particular). Another path of adaptation explored by producers is based on the development of new agricultural activities to try to spread the risks and/or adapt to the new production conditions: introduction of new speculations, establishment of food crops by some breeders, practice of breeding by farmers, development of market gardening and small livestock breeding then processing of products Vodounou, J. B. K., & Onibon Doubogan, Y. (2016).

Agricultural production conditions are made increasingly difficult by climatic hazards (Caquet, 2014; Chanzy, 2015). Currently, climate change is at the center of concerns of both scientific actors and political decision-makers at the global level (Ali, 2010; Niang, 2009) because it constitutes one of the many obstacles to human development (Boko, 1988; Brown, Crawford, 2008). Climate variability has a direct impact on agricultural production, since agricultural systems depend in part on the nature of the climate (Boko et al., 2007; Mertz et al., 2009).

This impact is particularly significant in developing countries where agriculture is 100% rain-fed with no irrigation alternatives and constitutes the main source of employment and income for the majority of the population (Agossou, 2012; Delille, 2011; Enete, Onyekuru, 2011). The social construct and economic constraints that underlie inequalities in access to production resources are reinforced by climate change (Bridge, 2012, Bryant et al., 2000).

However, the study shows that farmers face various difficulties, this does not improve their daily lives, especially since they are unable to produce in quantity and quality. They become vulnerable and are forced to seek food supplements from the State. Moreover, even people beneficiaries of this aid find themselves in precariousness. It is in this context that it is necessary to think of the indigenous population providing assistance in the field of market gardening, or Food for Work. Re-examine the impacts of climate change according to the context: The actors think and recognize that the climate situation is complex and deteriorates overnight. They are aware of the efforts that are being made for them.

"We are in a very critical situation of food insecurity due to the effects of climate change, particularly the poor distribution of rainfall in time and space, the support can take the form of assistance to producers in training/awareness-raising since we are in suitable area for agriculture and livestock farming. Helping the people on herd management, the processing of agricultural products and products of animal origin will be a nice project" (Interview conducted on May 19, 2024).

However, the approach of giving food or money to farmers seems less appropriate to the local context according to this respondent:

"I suggest that the government first proceed with vouchers through partnerships with traders, then food donations and lastly cash donations because if we give food to the populations, they will sell them to use the money for other purposes that are less useful to them and worse if we give them money, they do not buy food or buy little" (Interview conducted on June 27, 2024).

Farmers in this agricultural area have been exposed to multiple and varied climatic hazards for several years. Sometimes, it is about irregular rains, poorly distributed in time and space often of the abundance of these rains, which cause floods. These floods are also at the root of several diseases such as cholera. There is also the phenomenon of locust invasion, which ravage everything in their path. There is also the poverty of the soils due to overexploitation for years without being left fallow, these lands give low yields compared to previous years.

"The combination of all these climatic and environmental hazards makes the Gouré area considered desert even at the national level. Agricultural yields are weakening every day that God makes. Populations are forced by the climates to have survival activities. The youngest fall into the trap of national or transnational migration. Others, on the other hand, stay to undertake and carry out small activities" (interview conducted on May 23, 2024).

In addition to these elements mentioned, we can add among others: the use of chemicals in order to boost production, which constitutes an element which favors the poor harvest in recent years and causes great famines. The galloping demography contributes to the suffering of the population in this context where the effects of climate change are multiple. Agricultural areas are becoming poorer and their surface area is decreasing due to urbanization. The combination of these significant climatic factors summarizes the critical situation experienced by Nigerien farmers, particularly those in the department of Gouré.

The village communities in this area, who are mostly farmers or breeders, often both at the same time, continue to develop an extraordinary capacity for resilience in the face of the impacts of climate change to which they are exposed.

Migration is a climate change adaptation strategy as old as humanity. Environmental migration is not a new phenomenon because, according to many sources, the environment has always been a factor in migration. Indeed, in case of climatic effects (drought, floods, irregular or insufficiently distributed rains, agricultural deficits, etc.), migration is the most appropriate strategy for the people of department of Gouré. This routine adaptation strategy is very effective in tackling climate change despite these multiple and multiple constraints. It should not be forgotten that migration also varies according to the actors (farmers, breeders, etc.). This migration usually occurs after the winter season, especially

if the harvest is not good. Therefore, climatic migrations are a structural dynamic that makes it possible to cope with chronic food shortages. A participant stated that:

"We leave the villages to come to the big cities. This migration takes place when the year is known to be difficult to find work and to help the family get through the weak season" (Interview conducted on June 27, 2024).

Variations in crops and varieties, to deal with delay, irregularity, poor distribution of rains and declining yields of traditional crops, agricultural producers are adopting new strategies in crop varieties and diverse crop systems. The introduction of these new crops is an adaptation strategy due to the rainfall regime recorded in recent years.

To deal with the multiple consequences of the effects of climate change, including prolonged droughts and recurrent floods, some agricultural producers choose the option of leaving all or part of the field fallow. However, the strategy of letting the field rest for a few years in order to have more production space was developed by only a small fraction of the surveyed producers (a very low percentage of all producers).

The effects of climate change on agricultural lands have pushed producers to use more organic and mineral fertilizers in recent years. In fact, the poverty of agricultural lands has made the use of fertilizers, especially minerals, necessary for agricultural production. One of the interviews stated:

"The use of chemical and organic fertilizers has become mandatory for farmers. I don't think I can make a living without these fertilizers" (Interview conducted on June 14 May, 2024).

There is also off-season cultivation. To adapt to the effects of climate change, communities have turned to irrigated crops for production outside of the rainy season. In general, the different crops irrigated include tomatoes, lettuce, potatoes, cabbage, mint, peppers, carrots, watermelons.

Apart from all these strategies mentioned, there are several others that farmers in the Gouré department use to deal with this phenomenon of climate change. It can also be said without risk of being wrong that these adaptation capacities developed by farmers have stabilized and drastically reduced food insecurity throughout the area. This has also been an important step in capitalizing on expertise in several areas for these farmers.

CONCLUSION

This article explored the complex realities faced by Nigerien farmers particularly those of the department of Gouré in the face of climate and environmental change. Challenges such as the scarcity of rain and soil erosion are all barriers to their livelihood. However, these communities demonstrate remarkable resilience by implementing innovative adaptation strategies. It is imperative that decision-makers recognize the urgency of action to mitigate the harmful effects of a changing climate on these vulnerable populations. Promoting sustainable agricultural practices and investing in resilient infrastructure are essential to supporting rural communities in their fight for survival.

By combining a solid theoretical approach with empirical data, this article aims to shed light on the crucial issues facing Nigerien farmers particularly those from department of Goure. It should be noted that several actions to support these farmers have been carried out by the country's authorities, the administrative and customary

authorities of the locality with the aim of developing a resilience capacity. Because only concerted action, in partnership with local communities, will make it possible to build a viable future for these populations and for all rural communities around the world facing the challenges of climate and environmental change.

REFERENCES

- Agossou, D.S.M., Tossou C.R., Vissoh V.P., Agbossou K.E. (2012). "Perception des perturbations climatiques, savoirs locaux et Stratégies d'adaptation des producteurs agricoles béninois", *African Crop Science Journal*, 20, 565 -588.
- Boko, M. (1988) *Climatologie et communautés rurales du Bénin ; Rythmes climatiques et rythmes de développement*, Thèse de doctorat d'Etat ès-lettres à l'Université de Bourgogne Dijon, 608 p.
- Bridge, M. (2012). *Genre et changement climatique*, Le Kitactu, Institute of development studies, 114p.
- Brown, O. et Crawford A. (2008). "Évaluation des conséquences des changements climatiques sur la sécurité en Afrique de l'Ouest : Étude de cas nationale du Ghana et du Burkina Faso". IIDD, Canada.
- Caquet, T. (2014). *Des systèmes innovants face au changement climatique*, INRA Dept EFPA/MP ACCAF, Science & Impact. APCA-ADEME, Paris, France, 16 p.
- Chaibou Laouali, S., Mamadou, I., & Ado Salifou, A. M. (2020). Vécus paysans et changements climatiques dans le terroir villageois de Dan Kada: commune urbaine d'Aguié, région de Maradi au Niger.
- Chanzy, A., Martin G., Colbach N., Gosme M., Launay M., Loyce C., Métay A., Novak S. (2015). "Adaptation des cultures et des systèmes de culture au changement climatique et aux nouveaux usages", Institut National de la Recherche Agronomique, Centre de Recherche Val de Loire, Orléans, France.
- Delille, H. (2011). "Perceptions et stratégies d'adaptation paysannes face aux changements climatiques à Madagascar : Cas des régions Sud-ouest, Sud-est et des zones périurbaines des grandes agglomérations",
- Demeulenaere, P. (2003). *Les Normes sociales. Entre accords et désaccords*, PUF Paris.
- Elhadji Idi, I. A. (2021). *Social Perceptions and Representations of Climate Change in Niger Republic: A Social Phenomenon with Multiple and Varied Interpretations*.
- Elhadji Idi, I. A. (2022). *Impacts of Climate Change on Public Health: A Retrospective Analysis from the Example of the Niger Republic*.
- Enete, A.A., & Onyekuru, A.N. (2011). "Challenges of Agricultural Adaptation to Climate Change: Empirical Evidence from Southeast Nigeria", *Tropicultura*, No.29, 243-249.
- Mertz, O., Mbow C., Reenberg A., Diouf A. (2009). "Farmers' perceptions of climate change and agricultural adaptation strategies in rural Sahel", *Environmental Management*, No.43, 8-16.
- Niang, I. (2009). "Le changement climatique et ses impacts : les prévisions au niveau mondial", in : IEPF (eds.). *Adaptation au changement climatique ; Liaison Énergie-Francophonie*, No.85, 13-19.

- PANA. (2006). Étude sur l'impact des changements climatiques sur l'agriculture et l'élevage au Niger.
- Paugam, S. (2010a). L'enquête sociologique, PUF, Paris.
- Paugam, S. (2010b). Les 100 mots de la sociologie, PUF, Paris.
- Rodrigue, D. (2008). Les enjeux des changements climatiques en Afrique : cas du Niger.
- Tchétingni, Y. A., Assogbadjo, A. E., Houéhanou, T., & Bello, D. O. (2016). Perception Paysanne Des Effets Du Changement Climatique Sur La Production Des Noix D'anacardier (*Anacardium Occidentale* L.) Dans La Commune De Savalou Au Bénin. *European Scientific Journal*, 12(14).
- Vodounou, J. B. K., & Onibon Doubogan, Y. (2016). Agriculture paysanne et stratégies d'adaptation au changement climatique au Nord-Bénin. *Cybergeog: European Journal of Geography*.

TÜRK RESİM SANATINDA ÇAĞDAŞLAŞMA YOLUNDAKİ ADIM: D GRUBU SANAT TOPLULUĞU

Nilüfer USTA

MEB Adnan Menderes Ortaokulu
niluferusta14@gmail.com

Özet

D Grubu, Türk Resim sanatındaki dördüncü sanat topluluğudur. Topluluğa isim olarak Latin alfabesinin dördüncü harfi olan "D" harfi seçilmiştir. Grubun etkin olduğu yıllar 1923-1950 arası dönemdir. Bu dönem de yurt içinde çeşitli sanat etkinlikleri yapılmıştır. Grubun üyeleri arasında Zeki Faik İzer, Abidin Dino, Cemal Tollu, Elif Naci, Nurullah Berk ve heykeltıraş Zühtü Müridoğlu yer almaktadır. Topluluğa daha sonra Turgut Zaim, Eren Eyüboğlu, Eşref Üren, Arif Bedii Kaptan, Halil Dikmen, Sabri Berkel, Hakkı Anlı, Salih Urallı, Fahrelnissa Zeid, Nusret Suman ve Zeki Kocamemi gibi isimlerde katılmış olup, grup bir topluluğa dönüşmüştür. Yukarıda adı geçen sanatçılar Avrupa'da çeşitli sanat atölyelerinde eğitim almışlardır. Aldıkları eğitim birbirinden farklı sanat atölyelerinde gerçekleşmiş ve bu nedenle sanat çalışmaları çeşitlilik göstermektedir. Grup sanatçıları Batı ülkelerinde aldıkları kısa süreli eğitimin sonucunda ülkelerine dönerek, çağdaşlaşma yolundaki adımları izlemiş ancak, bunu yaparken geleneksellikten kopmadan her iki yönelimi harmanlamışlardır. Sanat topluluğu kendinden önceki 1914 Çallı Kuşağının izlenimci bakış açısına bir tepki olarak, desene önem vermiş ve grubun bazı sanatçıları Avrupa'da ki kübizm sanat anlayışı doğrultusunda yapıtlar meydana getirmiştir. D Grubu sanatçıları, resim sanatında renkten ziyade biçime önem vermiş olup, sanatta kopyacılığı reddetmişlerdir. Araştırma kapsamında D Grubunun Türk Resim sanatındaki oluşumunu hazırlayan etkenler çerçevesinde grup sanatçılarının eserleri dikkate alınarak, grubun sanat anlayışı incelenmektedir. Grubun Türk Resim sanatındaki yeri ve konumu sorgulanarak, Avrupa'daki sanat anlayışı ile benzerlik ve farklılıklarına değinilmektedir. Araştırmanın sanat okuyucu ve araştırmacılarına kaynak oluşturması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: D Grubu, Kübizm, Türk Resim Sanatı.

A STEP TOWARDS MODERNIZATION IN TURKISH PAINTING: GROUP D ART ENSEMBLE

Abstract

Group D is the fourth art group in Turkish Painting. The letter "D", which is the fourth letter of the Latin alphabet, was chosen as the name of the group. The years in which the group was active were the period between 1923 and 1950. During this period, various art events were held in the country. Members of the group include Zeki Faik İzer, Abidin Dino, Cemal Tollu, Elif Naci, Nurullah Berk and sculptor Zühtü Müridoğlu. Later, names such as Turgut Zaim, Eren Eyüboğlu, Eşref Üren, Arif Bedii Kaptan, Halil Dikmen, Sabri Berkel, Hakkı Anlı, Salih Urallı, Fahrelnissa Zeid, Nusret Suman and Zeki Kocamemi joined the group and the group turned into an ensemble. The artists mentioned above received training in various art workshops in Europe. The education they received took place in different art workshops and therefore their art works are diverse. As a result of the short-term education they received in Western countries, the group artists followed the steps towards modernization by returning to their countries; however, they blended both orientations without breaking away from traditionalism in doing so. The art community gave importance to drawing as a reaction to the impressionist perspective of the 1914 Çallı Generation that proceeded and some artists of the group created works in line with the cubist art approach in Europe. Group D artists gave importance to form rather than color in painting and rejected copying in art. The group's understanding of art is examined within the scope of the research by considering the works of the group artists within the framework of the factors that prepared the

formation of Group D in Turkish Painting. The group's place and position in Turkish painting is questioned and its similarities and differences with the European understanding of art are discussed. The research is intended to be a resource for art readers and researchers.

Keywords: Group D, Cubism, Turkish Painting Art.

GİRİŞ

Resim alanında ki çalışmalar Cumhuriyet'in ilanının ardında da devam etmiş olup, 1926 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüştürülmüştür. Bu dönemde Batı ülkelerinden öğretmenler getirilerek, Türk öğrenciler Avrupa'ya gönderilmeye devam etmiştir (Alsaç 1993:43). Cumhuriyet'in onuncu yılında ressamlar, özellikle de yurtdışından yeni dönmüş olanlar tarafından Nurullah Berk, Abidin Dino, Zeki Faik İzer, Elif Naci, Cemal Tollu ve heykeltıraş Zühtü Müridoğlu tarafından "D Grubu" adıyla kurulan birliğin ilk sergisi gerçekleştirilmiştir. Grup, resme düşünsel bir boyut getirmeye çalışmıştır. (Alsaç 1993:43-44). Gruba isim önerisinde bulunan sanatçı, Nurullah Berk'tir (Eşen 2015:254). Grup üyeleri, dönemin akımlarından olan kübist ve inşacı eğilimlerin ortaklığında birleşerek bir biçim anlayışı benimsemişlerdir (Bulut & Düzce 2018:141). Grubun sanatsal yönden temel çıkış noktası empresyonist eğilimleri reddetmek, kompozisyonu, kübist ve konstrüktivist akımlardan esinlenerek sağlam bir desen temeline oturtmaktı (Eşen 2015:254). Grup, "dış dünyaya sıkı sıkı bağlı olsa da klasik temellere dayanan resim sanatı için de geçerli olmalı ve sanatçı yeni bir modern bakış açısı ile eserinde tekniği ve fikrini duyguları ile yansıtmalı" görüşünde olmuştur (Bulut & Düzce 2018:141). Modern sanatın çağa uygun biçimleri, Türk Resim sanatının Batılı karakter içinde belirmesi "D Grubu"nun sanat hayatımıza girmesi ile başlamıştır (Eşen 2015:254). Araştırma kapsamında öncelikle grubun kuruluş süreci ve sanatsal yaklaşımına değinilerek, grup bünyesinde olan ve grubun sergilerine katılan sanatçıların sanatsal yaklaşımları eserleri göz önüne alınarak incelenmiştir.

D GRUBU SANAT TOPLULUĞU'NUN KURULUŞU

Çağdaş Türk Resim sanatı tarihinde 'Müstakiller'den sonra 1933 yılında aralarında bir kısım 'müstakiller'inde bulunduğu sanatçılar grubu 'D Grubu'nu kurmuşlardır (Başkan 1991:2). Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'nden birkaç yıl sonra, 1933 yılında kurulan 'D Grubu' topluluğu modern sanatın çağa uygun biçimleri, Türk resim sanatının Batılı karakteri içinde kristalleşmeye başlaması 'D' Grubunun sanat hayatına girmesi ile başlamıştır (Berk & Özsegin 1983:53). 1933-1950 yılları arasında varlığını sürdüren D Grubu, Türk Resim sanatında Osmanlı Ressamlar Cemiyeti (Güzel Sanatlar Birliği), Yeni Ressamlar Cemiyeti, Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'nden sonra dördüncü sanat topluluğu olarak, latin alfabesinin dördüncü harfini simgeleyen "d" harfini seçmiştir (Bulut & Düzce 2018:140). Grup, 1933 yılının Eylül ayında Cihangir'deki Yavuz apartmanının beşinci katında Zeki Faik İzer'in evinde beş ressam ve bir heykeltıraş tarafından kurulmuştur (Berk ve Özsegin 1983:53). 'D' Grubu, Zeki Faik İzer, Nurullah Berk, Cemal Tollu, Elif Naci, Abidin Dino ve heykeltıraş Zühtü Müridoğlu gibi sanatçılardan meydana gelmiş olup, 'müstakiller' hareketine alternatif bir grup oluşumudur (Başkan 1991:2). Bir süre sonra Arif Bedii Kaptan, Turgut Zaim, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu, İsmail Eşref Üren, Halil Dikmen, Salih Urallı, Fahrünnisa Zeyd, Hakkı Anlı, Sabri Berkel, Zeki Kocamemi ve heykeltıraş Nusret Suman gibi sanatçılar D Grubunun sergilerine katılmaya başlamıştır (Alsaç 1993:45). Karikatürcü Cemal Nadir'de

gruba katılmış ve grup 10 yıl sonra 14 sanatçı ile birlikte kalabalık bir topluluk olmuştur (Eşen 2015:257).

D GRUBU SANAT TOPLULUĞUNUN SANAT ANLAYIŞI

Türk Resim ve heykel sanatının dördüncü topluluğu olan D Grubu, kübizmin ve soyut sanatın genel kabul görmesine eğilimli sanatçılardan oluşmuştur (Başkan 1991:2). Grup üyelerinin kübizm ve konstrüksiyon eğiliminde olmasındaki etken, Paris'te atölye eğitimi veren hocaların bu anlayış doğrultusunda çalışıyor olmalarıydı (Berk & Turani 1981:96). Ortak görüş, ilkeler düzeyinde belirlenmekte, anlayış ya da eğilim ayrımları ise, özendirici bir faktör olarak değerlendirilmekteydi (Özsezgin 1998:36). Konstrüktivist ve kübist akımlar içinde yer alan sanatçılar, Alman ve Fransız modern sanat öğretilerinin ilkelerini ülkeye yansıtabilecek deneyimlerden de geçmişlerdir. Zeki Kocamemi ve Ali Avni Çelebi'nin konstrüktif yaklaşımlarını Cemal Tollu, Nurullah Berk, Zeki Faik İzer'in kübizmi ve giderek Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun folklorik eğilimleri izlemiştir (Tansuğ 1997:141). Grup, akademizme, körü körüne tabiat taklitçiliğine, kopyacılığın karşı çıkmaktadır (Eşen 2015:256-257). Grup, modern sanatın çeşitli eğilimlerini savunmakla beraber, tek bir çizgi üstünde, bir 'ekol' değildir (Berk & Özsezgin 1983:57).

1939 yılından başlayarak, devletin yeni bir toplu sergi düzenleme isteği çerçevesinde anlayış ve eğilim ayrımı gözetmeksizin her türden sanatçıya yer verilmiştir. Bu sayede yenilikçi anlayışlara yönelik açılım, devlet tarafından destek görmüştür (Özsezgin, t.y.a:27). Böylece Anadolu ve halk gerçeğinin yaşanan olgular aracılığı ile gözlemlenerek yapıta aktarılması doğrultusunda bilinç kazanılmıştır. Bu durum toplum yapısının ve kültür geleneklerimizin, üretilecek sanat yapıtları üzerinde bir değer göstergesi olarak yer alması gerektiğine dair inançtan kaynaklıdır (Özsezgin, t.y.a:27).

Bedri Rahmi Eyüboğlu ve daha başka sanatçıların Gruba katılması ile birlikte, D Grubu çok canlı, hareketli bir sanat hayatına kavuşmuştur (Güvemli Zahir 1968:261). 'D Grubu' sanatçıları her ne kadar Türk Resim sanatına yeni bir soluk getirmiş olsalar da dünya resim akımlarına karşı yeterince ilgi göstermemiş olmalarından dolayı, beklenen etki ve gelişmeyi gösterememişlerdir (Berk & Özsezgin 1983:54). D Grubu sanatçıları yani beş ressam ve bir heykeltıraşla memlekette açılan ilk desen sergisi ile ilk toplu sergilerini açmıştır (Güvemli Zahir 1968:265). Kültür ve sanat alanında saptanan temel ilkeler, sanatta çağın gereklerine uymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda batılı sanat akımları izlenmeli ve batılı yöntemlere uyulmalıydı (Özsezgin, t.y.b:120). Bunun için derinlik kavramına önem verilmeli, ışık gölgeye dayalı yağlı boya resme geçiş ve beraberinde izlenimci yaklaşıma doğru kademeli bir geçiş izlenmiştir (Özsezgin, t.y.b:120). Milli temalara yönelik olması önerilen resim sanatının Kurtuluş Savaşı ve benzeri konuların coşkulu anılarından çok, içeriği ön plana almayan bazen kuramsala yöneldiği görülmüştür (Tansuğ 1997:90). İzlenimci sanatın daha serbest olan mantığını yansıtan önceki kuşak sanatçıları, bu nedenle Cumhuriyet Döneminin ilk ressam kuşakları tarafından hiçbir zaman aşılamamıştır (Tansuğ 1997:90). Batılılaşmaya doğru ilerleyen Türkiye sanatının çağa uyması gerekmektedir. Bu doğrultuda sanatın iki yönü bulunmaktadır: Biri fikir, diğeri zanaat denilebilecek teknik yönü (Berk & Özsezgin 1983:54).

Avrupa toplumunda meydana gelen teknolojik gelişmeler plastik sanatlar alanında yeni görüş, duyuş ve yeni teknik ve araç gereçlerin kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Türk plastik sanatlarının da eksiği olarak nitelendirilebilecek kısmı yorum kısmı olmuştur. 'D Grubu' klasisizmi değil, akademizm, tabiat kopyacılığını reddetmektedir

(Berk & Özsezgin 1983:55). Kendinden önceki sanat akımı olan Çallı Kuşağı sanatçıların boya sürüş yöntemlerini eleştiren grup, deformasyon ilkelerini sağlam bir desen temeli üzerine kurduğunu kanıtlamak istercesine desen sergisi düzenlemiştir (Tansuğ 1995:73-74). Ancak, Avrupa'daki kübist konstrüktivist sanat yaklaşımının temelini Cezanne'nin oluşturduğu düşünülürse, Türk Resim sanatında bu yönde oluşan yaklaşımın tam anlamıyla oluşmadığı ya da yüzeysel kaldığı söylenebilir (Tansuğ 1995:73-74). Grup sanatçıları, belli bir estetiğin çevresinde toplanmış olup, eylem bakımından dayanışmalı hareket etmeleri, getirmek istedikleri anlayışı savunmaları dinamik kalmalarını sağlamıştır (Berk & Turani 1981:95). D Grubu sanatçılarından bazıları non-figüratif alana kayarak İstanbul ve Paris kentlerinde süregiden çalışmalarını bu yönde gerçekleştirmişlerdir (Tansuğ 1997:143). D Grubundan Zeki Faik İzer'in yanı sıra grup hareketleri dışında kalmış olan Sabri Berkel genelde lirik ve geometrik olarak iki ana grup altında toplanan figürsüz soyutlamanın diğer öncülleri ile birlikte Türk Resim tarihinin gelişmesi içindeki yerlerini almışlardır (Tansuğ 1997:143).

Leopold Levy 1937-1948 yılları arasında Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretmenlik yapmış olup, kübizm sanat akımını modern bir savunma aracı gibi kullanan 'D' Grubu üyeleri Fransa'dan getirilen Leopold Levy hocanın asistanı olmuştur (Başkan 1991:2). Başlangıçtaki yaklaşımlarının aksine, grup üyelerinin bazıları tutumlarını yumuşatarak soyut geometrik kompozisyonlarında ısrarcı olmayarak ve hatta yarı gerçekçi bir yaklaşımın sezildiği figüratif resme yönelmişlerdir (Başkan 1991:2).

"D Grubu" Sanatçıları ve Sanatsal Yaklaşımları: Zeki Faik İzer, Nurullah Berk, Cemal Tollu, Elif Naci, Abidin Dino, Zeki Kocamemi, Bedri Rahmi Eyüboğlu, İsmail Eşref Üren, Hakki Anlı, Sabri Berkel

Zeki Faik İzer

Görsel 1: Zeki Faik İzer, *Boğaz'dan*, 58 x 55 cm.

Zeki Faik İzer, Türk Resim ve Heykel sanatının dördüncü topluluğu olan D Grubu'nun kurucularındandır (Başkan 1989:46). Sanatçı, kübizm ve soyut sanatın genel kabul görmesine eğilimli grubun içinde nesne ve tuval arasındaki ilişkiyi en yumuşak, belki de

lirik biçimde kurarak nesnelere transpozisyon ve deformasyona en az uğratanlardan biridir (bkz Görsel 1) (Başkan 1989:46). O, fırçanın ya da kalemin, resim yüzeyi üzerinde, herhangi bir ön düşünceye dayanmaksızın özgürce dolaşması, bulmak istediği şeyleri, bu özgür arayış düzeninin akışı içinde, rastlantıların payını da hesaba katarak bulmaya çalışmıştır (Özsezgin 1998:120). Bu durum ondaki sanatsal disiplinin, herhangi bir kurala ya da ilkesel bağıntıya koşullu olmadığını göstermektedir. Soyut, informel ya da lekeci eğilimlerin tümü, sanki onun resminde bileşkesel bir değer kazanmış ve belirli bir amaca doğru kanalize olmuş gibidir (Özsezgin 1998:120).

Zeki Faik İzer'in deseni klasik bir form anlayışına sahiptir. Sanatçının gerek insan bedeni çizimlerinde gerekse de peyzajlarında ki duyarlılığı ağacın ve çimenin ve yeşiline ve göğün mavisine yayılmasının sırrını bilmektedir (Tanpınar 2011:17). Sanatçı, Paris'te çeşitli hocalardan aldığı eğitimi kendine has bir eğilimle konunun öyle pek de önemsenmediği büyük renk lekelerinden meydana getirilmiş resimler yapmıştır (Başkan 1989:46). Othon Friesz'in lirik, Andre Lhote'nin ölçülü ve düzenli yaklaşımını görmüş olup, kendi mizacına uygun renk lekelerinin coşkunu ahengini çizgi düzeninin mimarisine tercih etmiştir (Berk & Özsezgin 1983:64). Başlangıçta dinamik ve bir bakıma romantik bir üslubu benimsemiş görünen sanatçı, zamanla soyut sanata yönelmiştir. Dış görünüşlerden arınmış, dış görünüşlerin hiçbirini izlemeyen, doğanın hiçbir biçim ve görünümünü hatırlatmayan renk lekelerini peşin tasarlanmamış, hesaplanmamış etkisi uyandıran fırça oyunları ile tuval alanına serpiştirmiştir (Berk & Turani 1981:101-102). Sanatçının bu yaklaşım tarzı "taşizm-lekecilik" olarak adlandırılmıştır. Bu durum fırçanın lirizminin olanca hareketliliği ve sıcaklığıyla ifade edilmesine olanak sağlamıştır (Berk & Özsezgin 1983:64). Sanatçının büyük çaptaki bazı kompozisyonları camilerde parıldayan renkli camlarını ve fırtınanın saldırısı ile eğilen, yaprakları dökülen ağaç dallarını hatırlatmaktadır (Berk & Turani 1981:102).

Nurullah Berk

Görsel 2: Nurullah Berk, "Ayçiçekleri", 1978, 55 x 44 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, Özel Koleksiyon.

Nurullah Berk (bknz Görsel 2), D Grubu içinde inşacılığa ve kübizme en bağlı olan ve katı bir bağlılıkla uygulayan sanatçılardan biri olmuştur. Sanatçı başlangıçta yaptığı soyut kompozisyonlarında ısrarcı olmamış, bir süre sonra yapıtlarında yarı gerçekçi bir yaklaşımın sezildiği söylenebilir (Başkan 1989:47). Sanatçı, kübist kurallara bağlı portre ve natüremort çalışmalarından sonra, halk sanatlarına ve özellikle İslam sanatlarına ilgi duymaya başlamıştır (Bilen Buğra 2007:167). Sanatçı, “D Grubu”nun kuruluşunu izleyen yıllarda teşhir ettiği ilk denemelerinde kübist araştırmalarda bulunmuş, geometrik düzenin egemen olduğu düzenlemelerle yavaş yavaş yerel bir anlatıma yönelmiştir (Berk & Özsegin 1983:69). İlerleyen yıllarda da yöresel motifleri resimlerine konu olarak seçmeye başlamış olup, iki boyuta inen çizgiselliğe dayanan bir anlatım biçimini kullanmıştır. Sanatçı, yapıtlarında nesne ve varlıkları sonsuz bir dinginliğin kişilikli ve sakin anlatımlı fırçası ile yaşam gerçeklerine sıkı sıkıya bağlı bir ilişki içinde resimlendirmiştir (Başkan 1989:47). Resimde desen, kütle ve hacim oluşturma anlayışlarını benimseyen sanatçı, Türk Resim sanatında belirtilen anlayışı canlandırmayı amaçlamıştır. Bu çaba doğrultusunda Nurullah Berk, Bireşimsel Kübizm’e yaklaşmıştır (Bilen Buğra 2007:167).

Görsel 3: Nurullah Berk, “Ütü Yapan Kadın”, 1977, 99 x 99 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, Özel Koleksiyon.

Görsel 4: Nurullah Berk, “Bulutlar ve Dalgalar”, 1966, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 65 x 80.5 cm.

Görsel 5: Nurullah Berk, *Deve Dikenleri*, 1977

Görsel 6: Nurullah Berk, *Bulutlar*

Nurullah Berk, 1940'lerden sonra etkisi altında kaldığı kübist ve konstrüktivist inşacı eğilimlerden kurtulma çabası içinde giriştiği çalışmalar arasında hem eski minyatür resimlerini hem hat sanatını, hem de süslemeci ve bezemeci sanat kollarından yararlanmak istemiştir (Berk 1977:47).

Modern eğilimlerin Türk resmine etkisinden söz edilirken minyatür adı verilen eski resim sanatımızı unutmamak gerekmektedir. Doğu sanatında süslemeci türleriyle figürlü bir sanat olan minyatür arasında büyük yakınlıklar bulunmaktadır. Doğu sanatını Batı'nınkinden ayıran estetik ve teknik özellikler yüzyılımız başında kimi Avrupalı ressamların ilgisini çekmişti (Berk 1977:45-46). Sanatçı, son on beş yıllık çabalarında Doğu ile Batı esprilerini kaynaştırmak, geleneksel sanat biçimlerini Batı anlayışı ile bağdaştırmak yolunda ilerlemiştir (Berk & Turani 1981:106). Geleneksel sanatlarımızda sanatçıların ilgisini çekenler, minyatür resimleri ile eski yazı sanatı olmuştur. Türk minyatürleri ile Hat sanatı karşılaştırılırsa minyatüre oranla çok daha soyut bir nitelikte olan yazının insancıl duygulara daha yakından, derinlemesine seslendiği görülmektedir (Berk 1977:46). Sanatçının, 1947 yılından sonra yaptığı "Ütü Yapan Kadın" (bknz Görsel 3), "Dalgalar" (bknz Görsel 4) ve "Bulutlar" (bknz Görsel 6) ve "Devedikenleri" (bknz Görsel 5) gibi eserlerinde İstanbul görünümüleri bulunmakla beraber İstanbul'a has geleneksel sanatların hatırlanışı, modern eğilimlerle sentezleştirilmesi çabası okunmaktadır (Berk 1977:47). Batılı anlayışına göre yaptığı resimleri ile kaynaşmayan minyatür ayrıntılarını birer eklenti olarak anlamış, kompozisyonlarını, Türk sanatının en egemen bir uygulaması olan arabeskler halinde görmüştür (Berk & Turani 1982:103-104).

Cemal Tollu

Cemal Tollu, Ankara'da yeni kurulmaya başlayan Arkeoloji Müzesinde çalışmış, 1937 yılından sonra Güzel Sanatlar Akademisi'ne asistan olarak atanarak İstanbul'a gitmiştir (Berk 1977:34). Bugünkü adıyla Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olan Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde büyük bir başarı sağlayan Cemal Tollu, İstanbul'a gelince, Leopold Levy'nin zamanında Akademi'ye önce asistan olarak girmiş, ardından atölye şefliği gibi görevlerde bulunmuştur (Güvemli Zahir 1968:257). Sanatçı, Almanya ve Fransa'da, Hoffmann, Andre Lhote, Gromaire, Fernand, Leger gibi hocalarla çalışmıştır (Eşen 2015: 258). Cemal Tollu, Paris'teki hocalarının etkisinden kurtulabilmek amacıyla birkaç yılını soyut teknikler üstüne işleyerek geçirmiştir. Zamanla gözlerini çevresine, yaşadığı çevreye açacak, kişiliğini bulacaktı (Berk 1977: 34). D Grubunun kurucuları arasında yer alan sanatçının eserleri Resim ve Heykel Müzesi başta olmak üzere birçok yabancı müze ve özel, resmi koleksiyonda yer almaktadır (Güvemli Zahir 1968:257). Anadolu kültürlerindeki sağlam desenler sanatçıyı etkilemiş olup, kübist anlayışla uzlaştırdığı çizgi ve renkleri yapıtlarına yansıtmıştır (İndirkaş 2001:34). Cemal Tollu, Ali Avni Çelebi ve Zeki Kocamemi gibi konstrüktivist bir üsluplaştırma yoluna girmiş olup, aldığı eğitimi, kişisel mizacının, eğiliminin en uygun önderi bulmuş ve ustalarından çok faydalanmıştır (Berk & Özsezgin 1983: 58).

Görsel 7: Cemal Tollu, 116 x 81 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu.

Cemal Tollu'nun çalışmalarında İstanbul'un çeşitli görünümüne rastlanmakla beraber, "Mevleviler" (bkz Görsel 7) adlı düzenlemesinde İbrahim Çallı gibi Galata mevlihanesinde gördüklerini değil, çok daha mistik bir havaya büründürerek, resmetmiştir konusunu (Berk 1977:34). Sanatçı, klasik sanata ve temel kurallara bağlı olmakla beraber çağın sanatına uymak gereği duymuştur. Sanatçının belli aşamalardan geçmeden başarıya ulaşamayacağını düşünmüştür (Berk & Turani 1981: 100). Türk Resim sanatında "abidemi" resme en çok yaklaşan sanatçı Cemal Tollu'dur. Onun resimlerinde "ani ilhamlar, geçici hayranlıklar, coşkunlukların yeri" yoktur (Özsezgin 1998: 104). Sanat hayatının başlangıcında inşacı eğilimler taşıyan yapıtları giderek anıtsal görünüm veren çizgilerle oluşturulmuş bir hacim ve biçim arayışına yönelmiştir (İndirkaş 2001: 34). Onun resimlerini bütünüyle kavrayan ve onlara gerçek niteliğini kazandıran, yapısal ve hacimsel sağlamlık, biçimleri yere oturtan ağırlıktır. Cemal Tollu, "D Grubu" nun özgür yenilikçiliği öngören mesajını kavramış olmanın verdiği güven duygusunu açığa vurmaktadır (Özsezgin 1998: 104). Başından beri arkeolojiye meraklı olan sanatçı, kazılardan çıkan Hitit heykellerinin ve alçak kabartmalarının Ankara'ya toplanmaya başlanması, onun, kübist-inşacı anlayışını Anadolu sanatında bir biçim ve hacim anlayışı ile birleştirmeye yöneltmiştir (İndirkaş 2001: 33). Sanatçı, kadın figürü sorusuna dinamik bir konstrüktif düzen yapısı, hareket, ifade ve soyutlamacı aşamalar öncülük eden deformasyonlar ve renkçi leke arayışları yönünden yaklaşmıştır (Tansuğ 1997: 156). Fazla renkten ve ayrıntıdan kaçınarak, temel formları yapısal bir yalınlık içinde, kompozisyonun vazgeçilmez öğeleri halinde örgütlemekten, düzenlemekten kaynaklanan kişisel yaklaşım sanatçının tablolarına egemendir (Özsezgin 1998:104). Sanatçı, İstanbul konularından çok, özellikle büyük çaptaki düzenlemelerinde köy yaşamını konu olarak seçmiştir (Berk 1977:35). Bu konular arasında köy pazarları, kadınlı erkekli grupların toprak çalışmaları, yemiş toplayanlar gibi üsluplaştırılmış görüntülerde sanatçı, Eti kabartma ve heykellerinin biçim ve kitle görünüşünü benimsiyordu (Berk 1977:35). Sanatçının ayrıntısız, anıtsal bir kabalık, ama oturaklı, kunt bir mimari yapı içindeki figür, görünüm ve düzenlemeler, Marcel Gromaire' i hatırlatmaktadır (Berk & Özsezgin

1983:58). Cemal Tollu'nun resimleri, özellikle renk kullanımının olgunluğu, sade ve ağır ahenklerinin mükemmelliği bakımından dikkat çekmektedir (Berk 1943:44).

Elif Naci

Görsel 8: Elif Naci, "Soyut Kaligrafi", 27 x 32 cm.

Elif Naci, ev içi yaşantının ressamıdır. Türk ve İslam eserleri Müzesi müdürlüğü yaptığı sıralarda, oradaki eserlerin etkisi ile Doğu sanatıyla Batı anlayışını barıştırmaya çalışmıştır (Berk & Özsezgin 1983:68). Sanatçı, eski Türk sanatlarına eğilerek (bknz Görsel 8), özellikle eski yazıların soyut, müzikal karakterleri bakımından, tabloya birer "plastik eleman" olarak kullanılabileceğini anlamıştır (Berk & Turani 1981:103). Yazı sanatı ile minyatür resminden anıları birleştiren bir ressam olan Elif Naci'de uzun bir empresyonist-gerçekçi döneminden sonra, eski sanatları inceleme ve özellikleri üzerine çalışma fırsatı bulmuş ve eski Türk minyatürleri ile yazıları arasındaki benzerliği görmüştür (Berk 1977:47). Bu nedenle bu iki türün çağdaş bir anlayış içinde tabloda yer alabileceğini anlamıştır (Berk 1977:47).

Abidin Dino

Görsel 9: Abidin Dino, "Portre", kağıt üzerine guaj, 45 x 20 cm.

Grup sanatçılarından biri olan Abidin Dino, akademik bir resim öğrenimi görmemiş olup, 1933 yılında "D Grubu"nu kurmuştur (Eşen 2015:257). Önce "D Grubu" kurucuları, daha sonra da 1940'larda Yeniler hareketi içinde yer alan sanatçının resimlerinin önemli yanı eski-yeni, dün-bugün, doğu-batı gibi kavramları bir bileşime ulaştırma çabasıdır (Başkan 1989:50). Abidin Dino, yapıtlarını oluştururken tuvalden, yağlı boyadan çok, kağıt, mürekkep, suluboya ve guaja yakınlık duymuş; büyük, küçük en güzel, en anlamlı, kendisini en iyi dile getiren resimlerin, kağıt üzerinde, çini mürekkebi, lavis'ler, suluboyalar, guajlarla gerçekleştirmiştir (Artun 2010:94). Sanatçının portre resim çalışmalarına bakıldığında (bknz Görsel 9), kalabalık çizgiler, ne idüğü belirsiz biçimler, renkler, kederli ya da sevinçli, somurtkan ya da güleç, karamsar ya da alabildiğine iyimser yüzler olduğu görülmektedir (Artun 2010:88). Sanatçı, özerk bir ifade tarzı olarak desen türünün en üretken temsilcilerindedir. Sanatçının yaptığı desen çalışmaları, ifade ettiği nesnelere, kişiliklere, durumlara kadar sanatçının varoluşunun, yaşamsallığının da ifadesidirler (Artun 2010:92). Sanatçının ilk çalışmaları daha çok çizgisel olup, gölgesiz, kalınca "kontur"larla yapılmış desenleri Picasso ve Cocteau'yu hatırlatmaktadır (Berk ve Turani 1982:103). Sanatçının 63 yıllık desen çalışmaları göz önüne alındığında, dönemselleştirebilecek ortak bir üslup seçebilmek mümkün değildir. Sanatçı biçimci estetik sorunsala tutsak olmamıştır (Artun 2010:92). Bu durum bir zamanlar ustalarına çiraklık ettiği hat sanatıyla, minyatür sanatıyla, Osmanlı mimarisi ile, Anadolu halk edebiyatı, Doğu kültürleri ile ve Çin sanatı ile koruduğu bilinçli ilişkisinin etkisi belirleyici olmuştur (Artun 2010:92).

Zeki Kocamemi

Görsel 10: Zeki Kocamemi, "Peyzaj",
41,5 x 33cm.

Görsel 11: Zeki Kocamemi, "Mavi Örtülü
Natürmort".

Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'nin bir üyesi olup, ilerleyen yıllarda 'D' Grubu'na katılan Zeki Kocamemi renkten çok yapısal biçimlenmeye, mimari değerlere açık resmi ile Türk Resim sanatındaki değişikliğin ilk habercisi sayılabilir (Özsegin, t.y.b:121). İstanbul'da doğan Zeki Kocamemi, Refik Epikman ve Ali Avni Çelebi ile birlikte 'Sanayi-i Nefise' de Çallı atölyesinde sanat öğrenimi görmüş ve burayı birincilikle bitirdikten sonra 1922 yılında sanat eğitimini pekiştirmek üzere Almanya'ya gönderilmiştir (Özsegin, t.y.b:121). Sanatçı, Almanya'da Münih'te konstrüktivist bir görüşle resim çalışmaları yapmıştır. Akademi'de hoca olduktan sonra da daha önce açmış olduğu atölyesini kapatmamış olup, sanat malzemesi ile zevkli işler meydana getirmeye

devam etti (Güvemli 1968:275). Münih'te Hans Hoffman atölyesinde konstrüktivist anlayışa bağlı, renkten çok desene ve kuruluşa önem veren bir sanatçıdır. Ona göre desen, geometrik bir sentezdi ve resimde bu sentezi gerçekleştirmeye yönelmeliydi. Zeki Kocamemi, Türk Resim sanatındaki ilk kübist ve inşacı sanatçı sayılmaktadır (bknz Görsel 10, Görsel 11) (Özsezgin, t.y.b:121-122-123). Münih'teki Hoffman atölyesindeki öğrenimini, inkar edilmez bir yerel konstrüktivist anlayışa ulaştıran Zeki Kocamemi bir bakıma çağdaş Batı soyutlamasının ilk ürünlerini Münih'te ortaya koymuştur (Tansuğ 1995:43).

Zeki Kocamemi, hacimsel yorumdan çok, ilk kez çizginin ve kitlesel biçimin işlevini yitirmesi bakımından bir dönemeç noktasını oluşturmaktadır (Özsezgin, t.y.b:125). Türk Resim sanatındaki kübist konstrüktivist eğilim, salt tekniğe ve doğadan kopuk bir görünüme dönüşmemiştir. Sanatçılar genellikle doğadan belli ölçülerde hareket etmeyi, güncel akımlara bağlanmanın ötesinde temel kaygı olarak benimsemekten geri kalmamışlardır (Özsezgin, t.y.b:125). Sanatçının resmi form ve kütle anlayışını ön safa geçiren resimdir. O, inşacı bir ressamdır. Manzara resim çalışmalarında tabiatın görünümüne sadık kalarak, olabildiğince gerçekçi çalışmalar yapmıştır (Tanpınar 2011:17-18). Zeki Kocamemi'nin tablolarında nesnelere, figürlerin kitlesel değerleri, o nesne ve figürleri gerçek varlıklar olarak duyurmaktadır. Boşluk içinde figürlerin ayakları sağlamca yere basar, geometrik kaygı ve hacimsel bütünlük görülür (Özsezgin, t.y.b:125). Boya, tablonun çizgi iskeletini biraz daha belirli kılmakta ancak bir araçtır. Renkler, renklerle elde edilen ışık-gölge oyunları, nesnelere ağırlığını, boşluk içinde bıraktıkları yeri, yakınlık ve uzaklık ayrımlarını belirgin kılmaktadır (Özsezgin, t.y.b:126). Sanatçı, fotoğrafik gerçekçilikten uzak resimlerinde, yapısal değişiklikleri renk değerleri ile değil, çizgisel değişimlerle vermiş olup, kuru ve teknikçi yanını renk türlerindeki ustalığıyla yumuşatmıştır (Bilen Buğra 2007:166). Ona göre resim yapmak, "icat etmek" demektir. Resmin bir "yapı" gibi kurulmasından, bir "abide" gibi örülmesinden yanaydı. Renkler, renklerle elde edilen ışık-gölge oyunları, nesnelere ağırlığı, boşluk içinde tuttukları yeri, yakınlık ve uzaklık farklarını daha da ortaya çıkarmaktadır (Özsezgin 1998:108). Sanatçının yapıtlarında boya, geometrik biçimleri daha da değerlendiren. Renkler renklerle elde edilen ışık-gölge oyunları, nesnelere ağırlığı, boşluk içinde tuttukları yeri, yakınlık ve uzaklık farklarını daha da ortaya çıkarmaktadır (Özsezgin 1998: 108). Sanatçı, biçimlerin çizgisel yapısına önem vermiş olup, tabloda tümünün geometrik düzenini öngörmüştür. Tek figürlü çalışmalarda özellikle natüremort çalışmalarında durgun, ağırca bir paletin ama buna karşın son derece sağlam yapılı bir desen gücünün temsilcisi olarak empoze ediyordu (Berk & Turani 1981:76).

Sanatta mimari yapısallığın gücünü, Batı'da kübizm akımıyla kökleşen kavramsallığın katkısını, Zeki Kocamemi'nin eserlerinde görülmektedir. Zeki Kocamemi ve Halil Dikmen, eğimli ve yumuşak hatlar yerine, köşeli, yapısal ve hacimsel formlara öncelik veren bir anlayışa sahiptir (Özsezgin 1998:68-108).

Bedri Rahmi Eyüboğlu

Görsel 12: Bedri Rahmi Eyüboğlu, "Kuşlu Çocuk", 1955, Kağıt Üzerine Guaj, 167 x 236.

Rize’de doğan, resim öğrenimi görmek amacıyla İstanbul’a gelerek, değişik tür ve teknikler içinde İstanbul’un çeşitli görünümünü, yaşamını resimlerinde canlandırmıştır (Berk 1977:39). Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun Anadolu sanatlarından esinlenen yapıtları bulunmaktadır (bknz Görsel 12) (Alsaç 1993: 46). Eyüboğlu, etkilere açık bir sanatçıydı. Avrupa’daki resim eğitimi veren kuruluşların, akademizmin karşısında alternatif olarak getirdikleri kübizmden kaynaklanan yeni bir tür akademizmleri doğal olarak onu da etkilemiştir (Başkan 1989:48). Sanatçı, 1931-1933 yıllarında Fransa’da olduğu sürede Henri Matisse ve Raoul Dufy gibi rengin lirik taşkınlıklarını arayan ressamın tesiri altında kalmış ve paletin olanca parlaklığı, çizgisinin olanca kıvraklığı ile resimler yapmıştır (Berk 1943, s. 44). Sanatçı, yapıtlarında Matisse’nin şekilleri düz, dalgasız renklerle kapatmasını bizim halk sanatımızın renk anlayışı ile bağdaştırmıştır (Güvemli 1987:13). Sanatçı, Andre Lhote atölyesinde çalıştığı Paris’ten 1933 yılında yurda döndükten sonra İstanbul’un Fındıklı, Tophane ve çevresini eski İstanbul’un ‘pitoresk’ karakterini sürdürmüştür (Berk 1977:39). Sanatçı, yabancı tesirlerin etkisinden kurtularak halk sanatının özelliklerine yönelmiştir. Bu doğrultuda kilim, heybe, çorap motiflerini inceleyerek önce bunları aynen, soyut motifler halinde kullanmıştır (Güvemli 1987:13). Daha sonra, bu üslup özelliğini çizgi kırılmaları ile her konuya tatbik etti. Uzun zaman, halk sanatı tesirinde, başkalarından apayrı bir biçim anlayışı içinde çalışmıştır (Güvemli 1987:13). Bedri Rahmi Eyüboğlu, sanat hayatına atılışından son yıllara kadar belli bir estetiğe bağlı kalmıştır. (Berk & Özsezgin 1983:66). Sanatçı, caminin çevresinde toplanan pazarlar, eskiciler, sokak satıcıları, at arabaları, iş aramaya gelen köylü grupları, yüksek ağaçların gölgesine masa ve iskemlelerini dizmiş kahveleriyle Karabaş mahallesi, Bedri Rahmi’nin o renkli, cıvıltılı paletine uygun bir hareketlilik içindeydi ve sanatçıya ilginç konular sunmaktaydı (Berk 1977:39). Çağdaş resim sanatımızda yöreselliğe halk sanatının anonim ürünlerine dikkat çeken yorumlarıyla, kendisinden sonra gelenler üzerinde dolaylı ve dolaysız etkiler oluşturmuş olan sanatçı, bir döneme damgasını basmıştır (Özsezgin 1998:118). Anadolu insanına eğilen sanatçı, Anadolu’dan ve Anadolu insanından aldığı motiflerle yaptığı düzenlemeleri kendine özgü bir üslupla yağlı boyaya, gravüre, mozayiğe ve seramiğe aktarmıştır (Başkan 1989:48-49).

Bedri Rahmi Eyüboğlu, sanatın, soyut ve düşünsel anlamları içinde bile faydalı olması gerektiği kanısındaydı. Sanatçı, akademideki öğrencileri ile kurduğu atölyesinde

yazmacılık sanatını yürütmeye başlamış olup, üslup ve karakter bakımından geleneksel biçimleri hatırlatmakla beraber sanatçının kişisel biçim buluşlarını değişik istifler içinde meydana getirmiştir (Berk 1977:40). Böylece sanatçı, yine bir İstanbul sanatı olan yazmacılığı yeni bir hava ile canlandırmıştır. Perdeler, sofrta örtüleri, eşarplar, kadın giysileri Bedri Rahmi'nin motifleri ile süslenmiştir (Berk 1977:40). Onun doğrudan doğruya hayata bağlı, hayatın içinden alınmış bir resim görüşü vardı. Tabiattaki eşyayı kalınca kenar çizgileri ile birbirinden ayıran, geometri düzenine indirgeyen, yüzeyde kalmaya dikkat eden, perspektifi minyatürlerde olduğu gibi sadece küçüklük ve büyüklük nispetlerinde arayan bir resim görüşü vardır (Güvemli 1987:13). Eyüboğlu, Batı estetiğinden kaçınmamakla beraber, yerli tadı, çizgide ve renkte, süslemeci niteliğindeki biçimlerin plastik karakterli resimlere aktarılmasını başarıyla denemiştir (Berk & Turani 1981:106).

Grup sanatçılarından Zeki Faik İzer, Sabri Berkel ve son dönemlerinde Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi sanatçıların çalışmaları tazeliğini korumuştur (Tansuğ 1995:57).

İsmail Eşref Üren

Görsel 13: İsmail Eşref Üren, "Ankara Civarından", 120 x 100 cm.

Grup üyelerinden İsmail Eşref Üren'in Empresyonizme yönelen bir sanatı bulunmaktadır. Bu durumun nedeni sanatçının konstrüktivist-inşacı bir desen kullanmamasında, tuval alanına serpiştirdiği nesnelere, biçimlerin peşin tasarlanmış bir düzene girmemiş duygusu vermesinden kaynaklıdır (Berk & Özsegin 1983:62-63). Sanatçının yapıtları grubun hakim anlayışı konstrüktif yapı düşünülduğünde, daha yumuşak, daha cana yakın olmakla beraber, çoğu zaman titreşimli renklendirme işçiliğine uygun bir nitelik göstermektedir (Berk & Özsegin 1983:63). Eşref Üren'in yapıtlarında ki Empresyonizm etkileri görülmele beraber, küçük figürlerin serpiştirildiği Ankara park ve bahçelerinden görünümüleri (bknz Görsel 13), ağaçlıklı yolları, Karadeniz kıyılarını ve Paris peyzajlarını canlandıran açık, parlak, berrak resimleri onu, modern ressamlarımız arasında ön sıralarda konumlandırmıştır (Berk & Özsegin 1983:63).

Hakkı Anlı

Görsel 14: Hakkı Anlı, "Portre", Mukavva Üzerine Yağlı Boya, 62 x 46 cm.

Kübit soyutlamadan şiirsel soyutlamaya ve yeni figürasyona kadar, Paris Okulu'nun 1950 sonrasındaki sanatsal eğilimlerinden büyük ölçüde etkilenmekle beraber, bunları kendi doğası içinde, sanatçı yapısının gerekleri doğrultusunda eriterek bir senteze ulaşmayı başarmıştır (Özsezgin 1998:112). Böylece de doğuştan getirmiş olduğu sanatçı yeteneğiyle çevresinden aldıkları arasında olumlu bir diyalog geliştirerek, yurt dışında yaşayan Türk ressamı imajına katkıda bulunmuştur (Özsezgin 1998:112). Hakkı Anlı'nın çağdaşı Nurullah Berk gibi inşacılığı ve kübizmi (bknz Görsel 14) özgün bir yorum biçimine sahiptir. Resimleri birbirlerini tamamlayan büyük renk bölümleri şeklinde düzenlenmiştir (Başkan 1989:47). Sanatçı, daha ressamca ve daha seçici, zevkli bir davranışla ilk önce Picasso'dan daha sonra Metzinger'den etkilenmiş olup, inşacı düşünce doğrultusunda geniş renk lekelerini kullanmaya karar vermiştir (Berk & Özsezgin 1983:65).

Sabri Berkel

Görsel 15: Sabri Berkel, "Simitçi", Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Görsel 16: Sabri Berkel, "Takvim Meydanı", 1947, Mukavva Üzerine Yağlı Boya, 70 x 100 cm.

Sabri Berkel, son derece disiplinli bir desen üzerine kurduğu soyut stilizasyonlarını, sürekli bir gelişme temposu içinde tutarak renk lekelerinin ilişkilerinden oluşan mutlak bir soyutlamaya erdirmişdir (Tansuğ 1995:71). Sanatçı, soyut çalışmalarıyla öne çıkmaktadır (Alsaç 1993:46). Ülkemizde soyut resmin oluşumuna katkıda bulunan bir sanatçı kuşağının öncüleri arasında yer alan sanatçı, zaman içinde geometrik soyuttan kaligrafik soyuta doğru bir parabol çizmiş olsa da temeldeki yaklaşımı fazla bir değişime uğramamıştır (Özsezgin 1998:122). Bu nedenle Sabri Berkel, temelde doğadan hareket eden bir biçimlendirme mantığını, gereken dikkat ve itina ile kullanarak salt resim öğelerine dönüştürmenin de tipik bir örneği sayılmaktadır (Tansuğ 1995:71-72). Sabri Berkel'in resimleri hiçbir zaman bir teknik gösteriş, bir entelektüel gösteriye dönüşmemiştir. Onun resimlerinde renk kendi başına bir unsur, bir diğer rengin tamamlayıcısıdır. Sanatçı, özellikle renk ilişkilerinde zıtlıklar üzerinde durmuştur (Başkan 1989:48). İlk bakışta birbirine eşit görünen ama incelendiğinde birbirinde biçim ve renk düzeni bakımından çok farklı olan soyut kompozisyonları, çizgilerin dengesi, karşıtlığı, boşlar ve doluların uyumu, soğuk, sıcak ve gri renklerin kusursuz dağılımı bakımından türün klasikleri kabul edilebilir (Berk & Turani 1981:110-113). Sanatçının 'Taksim Meydanı' (bknz Görsel 16) adlı yapıtı yarı soyut bir eğilimin Türkiye'deki ilk gösterisidir. Sanatçı, Paris'te uzun bir çalışma döneminden sonra Kübizm'den de esinli yeni bir eğilimi benimsemiştir (bknz Görsel 15) (Berk 1977:45). Sanatçı, gerçekçi titiz çalışma anlayışını 1945 yıllarında yavaş yavaş bırakmaya başlamış olup, daha özgür, daha renkli bir türe yönelmiştir (Berk & Özsezgin 1983:67). Sanatçının yapıtları klasik sanat kültürünün izlerini taşımaktadır ve soyutlamalarda en başarılı örnekleri sunmakta gecikmemiştir (Berk & Turani 1981:110).

Sanatsal gelişmelerin bir ülkede teknolojiyle belirlenen kültürel boyutunun kazanılmamış olduğu koşullarda, doğruca kendinden kaynaklanan ve düşünsel çerçevesi belirlenmiş olan bir sistematığe sahip çıkma olanağı yoktur (Tansuğ 1995:86). Bu nedenle D Grubu ressamlarının onları özleyen folklorik nakış modacılarının Hitit ve Yunan mitolojisinden medet uman köylü kübizmi, biçimsel bir platform üzerinde varılmak istenen sonuçtan fazlasına ulaşamaz (Tansuğ 1995:86).

Tanzimat'tan beri Türkiye'de resim yapılmaktaydı, ancak müzelerin bulunmaması ressamların ve eserlerinin tanınmasına ve değerlendirilmesine olanak tanımıyordu (Eşen 2015:274). 1937 yılında Dolmabahçe Sarayı'nın Veliht Dairesi, Resim Heykel Müzesi yapılması için ayrılmıştır. Yüz yıllık geçmişi olan resim sanatımızın en seçkin eserleri bu müzeye getirilip, sergilenmiş ve koruma altına alınmıştır (Eşen 2015:274).

Güzel Sanatlar Akademisi'nde, Çallı Kuşağı'nın arkasından gelen ressamların kadrolaşması ile Türk resminde başlamış olan yeni dönem, bağımsız ve çoğul nitelikli üslup aşamalarının giderek genişlemesi ile sürmüştür (Özsezgin 1998:68). Türk ressamlarının, 1930'lu yıllardan 1940'lı yıllara doğru, güncel akım ve eğilimlerin üzerine yükselerek, kendi benliklerini ve kişiliklerini bulma konusun da ortak bir endişeyi paylaşmışlardır (Özsezgin 1998:63). 1930'lu yıllarda sanatsal gereksinmelere aranan karşılık Batı'daki çağdaş bireyciliğin girişimleri düşünüldüğünde, ne kadar zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda sürrealizm ve ekspresyonizm gibi sanat akımlarından esin alınamamış olması da Türk Resim sanatındaki sanatsal gereksinmelerin ya da arayışların belli bir yönde kaldığını kanıtlar niteliktedir (Tansuğ 1997:91). "D Grubunun" sanat anlayışı olan kübizm ve konstrüktivizm, ideolojisi yapay bir sentez arayışına bağlanmış ve bu durumu aşamamıştır (Tansuğ 1997:91). Grup sanatçıları, plastik sanatların

ülkemizdeki durumunu şu sözlerle özetlemişlerdir: Değerleri, getirdikleri taze hava kuşku götürmez olan bu son ressamlar modern sanatımızın hazırlayıcıları olmakla birlikte dünya resim akımlarına ilgi göstermemiş, gücünü kaybetmiş bir çeşit romantizmin dışına çıkamamışlardır (Eşen 2015:256).

1928-1940 arası kurulan yeni sanat toplulukları, bir yandan Batı'lı eğilimlerin etkisi, bir yandan da soyutluğun egemen olduğu ulusal sanatın hatırlanışı ile gerçekçilikten ayrılarak, fikirsel çabanın sanattaki önemini, rolünü kavramaya başlamıştır (Berk 1977:33). Batı etkisi altındaki resim sanatının neredeyse her dönemde ayrıcalıklı bir yeri olmuş, devlet tarafından desteklenen bir oluşum olma özelliğini korumuştur. Yöneticiler sanatçılara yurtdışında eğitim olanağı sağlamıştır. Günümüzde sanatçılar hangi alanda olursa olsun uluslararası bir ortamda kendilerini gösterebilecek bir düzeydedirler (Alsaç 1993:56-57). 1914 döneminden sonra yetişen sanatçılarla İstanbul olduğu kadar yerli tema ve konular bambaşka perspektiflere yol açmışlardır (Berk 1977:33). 1933-1947 yılları arasında çizgi ve renk yoluyla İstanbul anlatımlarının yeni sanat eğilimlerine göre daha ilerici yorumlara yol açtığı görülmektedir (Berk 1977:45). Bedri Rahmi Eyüboğlu, Cemal Tollu, Sabri Berkel ve Abidin Dino gibi sanatçıların bu doğrultuda çalışarak, gerçekçilikten ayrılıp, doğal görünümlere kişisel katkılar sunduğu ve yorum yaptıkları göze çarpmaktadır (Berk 1977:45).

"D Grubu", Türkiye'de yerlilik ve yabancılik, yenilik ve eskilik, toplumsallık ve bireysellik gibi karşıt görüşlerin kıyasıya tartışıldığı bir ortam içinde belirmişti. Grup üyeleri sanatın 'entelektüel' bir uğraş olduğu görüşünden yola çıkarak, salt bu görüş çerçevesinde birleşiyor ancak, eğilim ve anlayış yönünden farklı görüşleri temsil etmişlerdir (Özsezgin 1998:68-70). Farklı görüş açılarından yola çıkan grup sanatçıları, yöresellikten avangardçı görüşlere kadar, her türlü eğilimi kendi yapısı içinde hoşgörü ile bağdaştırmakta ve türdeşliği gelişmeye engel olarak görmektedirler (Özsezgin 1998:70).

Grup sanatçılarından Zühtü Müridoğlu, Ali Avni Çelebi, Arif Bedii Kaptan, Turgut Zaim, Halil Dikmen, Salih Uralı, Fahrünnisa Zeyd ve Nusret Suman gibi sanatçıların bazıları grubun oluşum aşamasında bazıları da grubun sergilerine katılarak, D Grubuna eserleri ile katkı sağlamışlardır.

"Grup ressamaları" başlangıçta Avrupa'da atölye eğitimini hiçbir süzgeçten geçirmeden bütün aşırılığı ile uygulamış olup, zamanla heyecanların durulduğu, renklerin süzülmesi, bulanığın berraklaştığı, aşırı hevesin frenlendiği, isyanların bilinçle bastırıldığı ve sanatçının artan bir maharetle huzur ve sükun içinde işlediği eserlere ulaşmıştır (Berk & Turani 1981:118). Grup, ortak bir görüşü benimsemekten çok, kişisel ve çağdaş yondeki özgün arayışların tümüne açıktır (Özsezgin 1998:47). Etkilere açık bir modernizm ile kendi yaşam tarzımıza, yerel kültürümüze ve dünya görüşümüze özgü yaklaşım modelleri düşünüldüğünde ve bu doğrultuda sanatçı birliklerine bakıldığında, hiçbir zaman bir "akım" anlayışında birleşemedikleri görülmektedir (Özsezgin 1998:61-62). Sonuç olarak "benzer biçimsel ve estetik iddialar" söz konusu olmamıştır. Sanatçılarımızın büyük bir bölümü, belli bir "iddia" ile resim yapmışlar ve bunu, bütün yaşamları boyunca korumuşlardır. Bu nedenle zaman içinde "değişmeye yönelmek", ülkemiz ressamaları için genellikle söz konusu olmamıştır (Özsezgin 1998:62). 1933 yılından bu yana Türk resminin soyut gösterilerdeki başarıları, Doğu ile Batı'yı bağdaştıracak ilginç sonuçlara varması "D Grubu" ile açılan kapının kavuşturduğu özgürlüklerden sayılabilir (Berk & Özsezgin 1983:70). Grup sanatçıları on beş yıllık yoğun bir faaliyet döneminin ardından kendi başlarına çalışarak, beliren kişiliklerini bir topluluğun desteğinden uzak geliştirmek

istemişlerdir (Berk & Özsezgin 1983:57). Bu nedenle grup, 1947 yılında dağıldı ve üyelerinden her biri, istedikleri yolda çalışmalarını sürdürmüşlerdir (Turani 1984:X).

SONUÇ

1933 yılında Zeki Faik İzer'in evinde altı sanatçı tarafından kurulan "D Grubu" zamanla aralarına katılan sanatçılarla birlikte bir topluluğa dönüşmüştür. Topluluk, kendilerinden önceki sanatçı kuşağının sanat anlayışına karşı çıkarak, kübist, konstrüktivist bir yaklaşımı benimsemiş olup, sanat eserlerini bu doğrultuda meydana getirmiştir. Avrupa'da kısa süreli bir eğitim alarak yurda dönen sanatçılar orada aldıkları eğitimi kişilikleri, tecrübeleri ve birikimleri ile harmanlayarak, eserlerine aktarmıştır. Sanatçıların inşacı eğilim doğrultusunda çalışma sebebi Avrupa'da aldıkları atölye eğitimi hocalarının bu anlayış doğrultusunda çalışıyor olmasıdır.

Grup sanatçıları birbirinden farklı sanatsal anlayışlarla eserler meydana getirmiştir.

Bir sanat üslubu o toplumda yaşanan toplumsal, kültürel ve sosyal olaylardan etkilenmekte ve bu doğrultuda gelişim göstermektedir. Örneğin fotoğraf makinesinin icadı empresyonizm akımının şekillenmesine olanak tanımıştır. Bilim ve teknolojiye meydana gelen değişimler sanatçıları 20. yüzyılda görünenin ardında yatan gerçeğe yönlendirmiş ve kübizm sanat akımının oluşumuna ortam hazırlamıştır. Ülkemiz sanatçılarının kısa süreli bir eğitim amacı ile Avrupa'da eğitim alması oradaki sanatı özümsemelerine imkan tanımıştır. Ancak, meydana gelen sanatsal değişimler o ülkeye aittir ve bu nedenle ülkemiz sanatçılarının yapıtlarında meydana getirmeye çalıştıkları değişimler kalıcılık sağlamamıştır. Topluluk sanatçılarının bir kısmı başlangıçta soyut sanata yönelirken bir kısmı da kültürel öğeleri yapıtlarında kullanmıştır. Bazı sanatçılarda halk ve İslam sanatlarına ilgi duymaya başlamıştır. Bu nedenle "D Grubu" sanatçılarının ortak bir üslup altında birleştiği söylenememektedir. Kuruluşunun ardından geçen on beş yılın ardından kişiliklerine uygun bireysel çalışmalara yönelmeye başlamış olup, grup dağılmıştır.

KAYNAKÇA

- Alsaç, Birsen & Alsaç Üstün. (1993). Türk Resim ve Yontu Sanatı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Artun, D. (2010). Resme Bakan Yazılar I, Galeri Nev, Ankara.
- Başkan, S. (1989). Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ak Yayınları.
- Başkan, S. (1991). (Çev. Alaeddin Gürtuna). On dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türk Ressamları. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Berk, N. (1943). Türkiye’de Resim. Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatından, İstanbul.
- Berk, N. (1977). Türk ve Yabancı Resminde İstanbul. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Berk, N, Turani, A. (1981). Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi. Cilt 2. Tıglat Yayınları, İstanbul.
- Berk, N, Özsezgin, K. (1983). Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Bilen Buğra, H. (2007). 1914’lerden 1940’lara Türk Resim ve Romanında Gerçekçilik. Ötüken, İstanbul.
- Bulut, E., Düzce, S. (2018). Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Türk Eğitim Sistemi İçinde Resim Sanatı ve Resim Dersleri. Kerakus Kitap, İstanbul.
- Eşen, A. C. (2015). Resim Sanatı Tarihinde Devrimler ve Karşıdevrimler. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Güvemli, Z. (1968). Başlangıçtan Bugüne-Türk ve Dünya Sanat Tarihi. Varlık Yayınları, İstanbul.
- Güvemli, Z. (1987). Sabancı Resim Koleksiyonu. Ak Yayınları Sanat Kitapları Serisi: 7.
- İndirkaş, Z. (2001). Ana Tanrıçalar, Kybele ve Çağdaş Türk Resmindeki İzdüşümleri. T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Özsezgin, Kaya. Cumhuriyet’in 75. Yılında Türk Resmi (t.y.a), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özsezgin, Kaya. (t.y.b) Sanat Üzerine Yazılar. Cumalı Sanat Galerisi Anılar, Denemeler Dizisi: 1. İstanbul.
- Tansuğ, S. (1995). Türk Resminde Yeni Dönem. Remzi, İstanbul.
- Tansuğ, Sezer. (1997). Çağdaş Türk Sanatına Temel Yaklaşımlar. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Tanpınar, A. H. (2011). Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi. Kelebek Matbaacılık. Turkuaz Dağıtım, İstanbul.
- Turani, A. (1984). Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı. İş Bankası Yayınları, Ankara.

GÖRSEL KAYNAKÇA

- Görsel 1: <https://maksivizyon.blogspot.com/2015/03/zeki-faik-izer-eser-ve-biyografi.html>
- Görsel 2: <https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-b/berk-nurullah/nurullah-berk-aycicekleri/>
- Görsel 3: <https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-b/berk-nurullah/nurullah-berk-utu-yapan-kadin-9563/>
- Görsel 4: <https://www.alifart.com/nurullah-berk-1906-1982-274301/>
- Görsel 5: <https://www.leblebitozu.com/nurullah-berk-eserleri-ve-hayati/>

Görsel 6: <https://arsizsanat.com/bakis-acisi-nurullah-berk/>

Görsel 7: <https://100yilin100eseri.com/resim/mevleviler/>

Görsel 8: <https://www.istanbulsanatevi.com/turk-ressamlar/elif-naci-hayati-ve-serleri/>

Görsel 9: <https://artam.com/muzayede/305-muzayede-cagdas-sanat-eserleri-2/abidin-dino-1913-1993-portre-6>

Görsel 10-11: <https://maksivizyon.blogspot.com/2015/04/zeki-kocamemi-eser-ve-biyografi.html>

Görsel 12: <https://sanatokur.com/bedri-rahmi-eyuboglunun-sonsuz-yanki-sergisi-dirimaratta/>

Görsel 13: <https://maksivizyon.blogspot.com/2015/06/esref-uren-eser-biyografi.html>

Görsel 14: <https://artam.com/muzayede/305-muzayede-cagdas-sanat-eserleri-/hakki-anli-1906-1990-portre>

Görsel 15: <https://artam.com/muzayede/255-interior-sale/sabri-berkel-1907-1993-simitci>

Görsel 16: <https://www.antikalar.com/sabri-fettah-berkel>

ÇAĞDAŞ SANATTA BİR İLERLEME HAREKETİ OLARAK EKOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Şule SAYAN

Harran Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi
Resim Bölümü, sulesayan@harran.edu.tr

Özet

Ekoloji kavramı, günümüzde çevreyle kurduğu katmanlı ilişkilerle toplumsal ve politik bir hareket olarak sanatçılar tarafından yaygın bir farkındalığa ulaşmıştır. Çağdaş sanatın çevreci farkındalığı ve ekolojinin sanatın problemleri arasına girmesi 1960'lara dayanmaktadır. 60'lardan günümüze kadar, dünyada pek çok ekolojik temelli sanat etkinlikleri, sergiler ve bağımsız inisiyatifler sanatla ilgilenenler için bir cazibe alanı yaratmaktadır. Günümüze uzanan bu süreçte ekolojiyi odağına alan sanat, çevre problemlerine dikkat çekmede topluma ve sanat izleyicisine çevre bilincini artırmaya dair farkındalıklı bir alan yaratmaktadır.

Bu metinde bir ilerleme hareketi olarak ekolojik pratikleri ortaya koyan sanatçı ve çalışmalarından örnekler ve bu eksende, çağdaş sanatta ekolojik yaklaşımlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, çağdaş sanat, çevre, arazi sanatı.

AS A PROGRESSIVE MOVEMENT IN CONTEMPORARY ART ECOLOGICAL APPROACHES

Abstract

Today, the concept of ecology has reached widespread awareness among artists as a social and political movement with its layered relations with the environment. Contemporary art's sensitivity to the environment and the inclusion of ecology among artistic issues dates back to the 1960s. From the 1960s to the present day, many ecologically-based art events, exhibitions and independent initiatives around the world have created an attraction for those interested in art. Throughout this process, art focusing on ecology has been a key element in drawing attention to environmental issues.

It has created a space for the public and art audiences to become aware of environmental issues. In this text, ecological approaches in contemporary art will be discussed with examples of artists and their works that present ecological practices as a progressive movement.

Keywords: Ecology, contemporary art, environment, land art.

GİRİŞ

İnsan eliyle, doğada yarattığı yıkım binyıllar öncesine dayanmakla beraber sonuçları özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha çok hissedilir olmuştur. Teknolojik gelişmeye bağlı olarak hızla gelişen sanayileşme insanlığa önemli faydalar sunmasıyla beraber, hayvanların neslinin tükenmesine, artan hava, su ve toprak kirliliğine, ormanların tahrip edilmesine ve doğal kaynakların tüketilmesine yol açarken beraberinde ekosistemi tehdit eden çevre sorunları baş göstermiştir.

1960'lı yılların sonundan itibaren artan çevre sorunları, ekosistemdeki tahribata yönelik oluşan sorumluluk bilinci ve eyleme geçme isteği, sanatın gündemine girmeye başlamıştır. 1960'lı yıllar itibarıyla sanatta başlayan bu farkındalıklı durum sanatın ve sanatçının sorgulayan, problemlere karşı çözüm üreten tasarımlar ve projeler ortaya koymasına neden olmuştur. 60' lardan günümüze kadar, dünyada pek çok ekolojik temelli sanat etkinlikleri, sergiler ve bağımsız inisiyatifler sanatla ilgilenenler içinde bir cazibe alanı yaratmıştır. Ekoloji kavramı ise günümüzde çevreyle kurduğu katmanlı ilişkilerle

toplumsal ve politik bir hareket olarak sanatçılar tarafından yaygın bir farkındalığa ulaşmıştır. Günümüze uzanan bu süreçte ekolojiyi odağına alan serilerin, tasarımların ve projelerin, toplumun dikkatini çevre problemlerine çekmede ve sanat izleyicisine çevre bilincini artırmaya dair farkındalıklı bir alan yaratmada etkisi kuşkusuzdur.

Çalışmanın ilk bölümünde sanat ve ekoloji ilişkisine ikinci bölümünde ise çağdaş sanat ve ekolojinin birbirini besleyen ilerlemeci yaklaşım ve pratiklerinden güncel örneklerle vurgu yapılmıştır. Ele alınan yapıtlar arazilerin, alternatif endüstri dışı amaçlarla kullanılmasını ve doğal çevreyi tahrip edici unsurlardan ekolojik temelli projelerle kurtulmayı öneren birer girişim örnekleridir.

1. ÇAĞDAŞ SANAT VE EKOLOJİ

Doğa ile sanat arasındaki karşılıklı etkileşim yüzyıllardır süregelmektedir. Tabiatın sınırsız kaynakları insanoğluna zengin bir ilham kaynağı olurken, üretim pratikleri mağara ve tapınaklardaki primitif tasvirlerden, manzara resimlerine, günümüzde ise yerleştirmelere kadar her dönemde güzel sanatların temel konu başlıkları arasında yer almıştır. Ancak 19. yüzyılın sonlarında başlayan Sanayi Devrimiyle baş gösteren çarpık kentleşme, doğal kaynakların kirliliği, bilinçsiz tüketim ve kimyasal atıklar gibi negatif faktörlerle tehdit altında olan ekosistemde bir takım çevre sorunları baş göstermiştir. 19. yüzyıldan itibaren başlayan bu sosyal, kültürel ve çevresel değişim, toplum kadar habitatı doğa olan sanatçı için de bir yıkım teşkil etmiştir. Dolayısıyla sanat ve doğa arasındaki interaktif birliktelik, baş gösteren bu problemlerden etkilenmiştir ve yeni yaklaşım biçimlerini beraberinde getirmiştir. Bunlar doğanın tahribatına sebep olan faktörlere dikkat çekmek isteyen Ekolojik Sanat, Çevre Sanatı, Doğa Sanatı, Toprak Sanatı, Arazi Sanatı, Green Art, Sustainable Art gibi birçok farklı terimin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur (Brown, 2014, 6-7). Bu yaklaşımlar pek çok başlık altında adlandırılırsalar bile temelinde; doğal dengeye ve doğanın tahribatına sebep olan faktörlere karşı farkındalıklı bir bakış açısı sunmuştur. Dolayısıyla sanatçılar, doğayı sadece fiziki ve maddi görüntüsü ile görmedikleri gibi, ona karşı duyarlılığı arttırmaya yönelik aktif müdahaleci bir de tavır benimsemişlerdir.

Hayatta kalmak için artık küresel çapta bir çevresel iç dengeye ihtiyaç var. Yaratıcılık ve sanatsal duyarlılık, toksik olanın farkına varıp onu reddetmemize ve hayatımız için faydalı ve anlamlı olanı bulmamıza yardımcı olan temel ve öz düzenleme araçlarından biri olarak düşünülebilir (Kepes: 1972: 72).

Ekolojik sorunlara dayalı olası gelecek, öncelikle dünyanın yönetim politikası açısından önleyici gereklilikleri kapsarken çağdaş sanat açısından da sanatçılara yeni zorunluluklar dayatmıştır. Bu zorunluluklar farklı kulvarlarda çalışmalar üreten sanatçıların bu alandaki projelere yönelmesi ve toplumun dikkatini çevresel tehlikelere dikkat çekmesi açısından şüphesiz yarar sağlamıştır. Sanatçılar, insan ve doğa arasında denge sağlayacak çözümler bulmaya odaklanarak, ilerlemeci projeler üretirken, bireysel ya da kolektif olarak çevrenin korunması ve iyileştirilmesini amaçlamışlardır. Bilimsel yazın, raporlar, bildiriler, belgesellerde son dönemde gördüğümüz yoğunluk çevre bilincini artırmada ana akım medya, kültür endüstrisi ve araştırmacı gazeteciliğin yanı sıra sanatın nasıl bir rolü olduğu soruları ekolojik sanatın oluşmasında etkili olmuştur.

BİR İLERLEME HAREKETİ OLARAK EKOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Sanayi devrimiyle beraber gelişen süreci tanımlayan ve şekillendiren temel anlayış ilerlemedir. 19. yüzyıldan sonra başlayan hem kültürel hem de çevresel tahribatın değişimi, habitatı doğa olan sanatçı için yıkım olmuştur (Sezgin, 2022: 11). Ancak burada daha ziyade çağdaş sanatta ilerlemenin mahiyeti sorgulanmalıdır. Çağdaş sanatta ilerlemecilik ne uğruna işlemiştir? Bu noktada gelecekte olası ekolojik felaketin karşısında sanatçının tutumu nasıl olmuştur? Bu olası gelecek yeni gereklilikleri tanımlarken özellikle biyolojik çeşitliliğin korunmasına dair çağdaş sanatta ilerlemeci projelerin gelişmesi için yeni zorunluluklar yaratmıştır. Bu minvalde çevre-merkezci (ekosantrik) sanat odaklı bir dizi sanat sergisi ve projesinin çıkmasına sebep olmuştur. Bunlardan bir tanesi olan 1992 tarihli Kırılğan Ekolojiler sergisidir. Aralarında Joseph Beuys, Agnes Denes gibi çevreci sanatçıların yer aldığı sergideki çalışmalar tahrip edilmiş habitatların, bozulmuş ekosistemin onarımını ön gören ilerlemeci bir sanata referans etmektedir.

Aktivist yaklaşımlarıyla bilinen Alman sanatçı Joseph Beuys'un çevre sorunları ile mücadelesini ortaya koyan önemli projelerinden biri, uluslararası bir etkinlik olan Kassel'deki "Documenta 7" için yaptığı "7000 Oaks" (7000 Meşe) projesidir. Sanatçı bu performansıyla insan ve doğa arasındaki ilişkiye dikkat çekmeye çalışmış yaşamın, toplumun ve tüm ekolojik sistemin dönüşümünü vurgulamak istemiştir. Sanatçının bu performansında 15 farklı ağaç türü kullanılmış ve meşe ağaçlarının yanlarına taş ocaklarından getirilen bazalt sütunlar yerleştirilmiştir (Saygı, 2016: 7-8). Bu projeye Beuys zamanla büyüyen, gelişen bir sanatsal projeye imza atmıştır. Projede kullanılan "meşe", yaşamın kırılğanlığını ve insanla doğa arasındaki karşılıklı yararlı ilişkiyi ifade etmektedir" (Uysal, 2009, 72). Beuys bu projenin ilk ağacını 1982 yılında dikmiştir. Son ağaç da Beuys'un oğlu tarafından ölümünden bir yıl sonra, 1987 yılında dikilmiştir.

Şekil 1. Joseph Beuys, "7000 Oaks" (7000 Meşe), Kassel, 1982.

Çevresel, biyolojik çeşitliliğin ilerlemeci bir savunucusu olması, bunun yanında düşünceleri, sanatsal pratikleri ve toplumsal yapının iyileşerek kolektif bilinç yaratma adına hem politik hem de çevreci sanatçı kimliği sayesinde Beuys, söz konusu projesi ile ekolojik ve ilerlemeci bir pratiğin örneğini ortaya koymuştur.

Şekil 2. Joseph Beuys, "7000 Oaks" (7000 Meşe), Kassel

Beuys'la başlayarak Ekoloji kavramını ve aktivist hareketi içeren bu ilerlemeci proje, iki İngiliz sanatçı çiftin önderliğinde yeni bir projeye öncü olmuştur. 2007 yılında İngiliz sanatçı çift Heather Ackroyd & Dan Harvey'in Beuys'un Meşelerinden ilham alarak Beuys'un Meşe Palamutları" projesini başlatırlar. Kassel'e giden sanatçı çift Joseph Beuys'un ilerlemeci projesi olan "7000 Oaks" adlı tasarımının dökülmüş meşe palamutlarını toplamışlardır. Ağaçlarından topladıkları yedi yüzün üzerindeki meşe palamudunu İngiltere'ye getirerek saksılara dikmişler ve bunlardan yaklaşık olarak tutan üç yüz fidan büyümeye devam etmiştir (Brown, 2014, 111). Sürece yayılan bir proje olan Beuys'un çalışması başka sanatçıların tasarımına ilham olurken tutan üçyüz fidan sergi salonunda sergilenmiştir. İlerlemeci bir yaklaşım örneği olan bu proje, doğanın müdahalesiz ve kendi döngüsü içinde var olan bir tür çoğalmayı ve ilerlemeyi sistematik olarak gözler önüne serme modelidir.

Şekil 3. Heather Ackroyd & Dan Harvey, "Beuys's Acorns" (Beuys'un Meşe Palamutları), 2009.

Başka bir örnek olan ve doğanın yıkımına karşı kaygı güden bir diğer Ekolojik sanatçı ve aktivist Çinli Mel Chin'dir. Chin, 1990 yılında "Revial Field (Hayata Dönüş Alanı)" çalışmasıyla kirlilikten ve çeşitli kimyasallardan tahrip olarak doğal yapısını kaybetmiş bir araziye gerekli teknik uygulamalarla doğal haline döndürmek için bir proje tasarlamıştır.

Chin Şekil 4'de görülen projesinde kimyasal ve ağır metallerin yoğun olduğu bir bölgedeki araziyi etrafı çitlerle çevrilmiş bir alana çeşitli bitkiler dikmiştir. Bu çalışmada toprakta bulunan kimyasal atıkların sonradan sanatçı tarafından ekilen bitkiler yardımıyla emilerek toprağın temizlenmesi hedeflenmiştir. Öte yandan Chin'in bu tasarımı çağdaş sanatta ilerlemeci bir hareket olmasının yanında hem biyoçeşitliliği koruyucu hem de sosyal sorumluluk yaratma adına önemli bir girişim modelidir.

Şekil 4. Mel Chin, Hayata Dönüş Alanı, 1990. Mel Chin, Revial Field (Hayata Dönüş Alanı), St. Poul, Minnesota, 1990-1991.

Şekil 5. Mel Chin, Hayata Dönüş Alanı, 1990.

SONUÇ

Günümüzde geleneksel üretim ve sergileme biçimlerinin dışına çıkan sanatçılar yeni arayışlar peşinde koşarak materyal olarak tabiatı kullanırken işbirlikçi tasarım modelleri sergilemektedirler. Geleneksel üretim ve sergileme biçimlerinin dışına çıkan sanatçılar yeni arayışlar peşinde koşarak çevre mühendisleri, sosyolog, biyolog, botanikçi ve diğer disiplinlerden bilim insanlarıyla, çeşitli sivil toplum örgütleriyle işbirliği içinde projeler üretmektedir. Bu tür projelerin artması toplumun dikkatinin çevreye ve iklim değişikliğinin yarattığı tehditlere odaklanması açısından kuşkusuz yarar sağlamaktadır. Çağdaş sanatta ekolojik düzlemde gerçekleşen sergiler ve projeler, tahrip edilmiş habitatların, bozulmuş ekosistemin onarımını ön gören ilerlemeci ve restorasyonist diyebileceğimiz bir model ortaya koymaktadır. Bu modellerin çoğu gelecekte olası bir ekolojik krize karşı öngörülü ilerlemeci bir bakış açısına sahiptir. Bugün olduğu gibi

gelecekte de bilimin gerçekliğini reddetmeyen, aynı zamanda da ekolojik söylemi temsil eden ve sistemi göz ardı etmeden durumu eleştirel biçimde irdelenecek sanatsal pratiklere ihtiyacımız vardır.

KAYNAKÇA

- Brown, A. (2014). *Güncel Sanat ve Ekoloji*. İstanbul: Lal Yayınları.
- Kepes, G. (1972). *Art and the Ecological Conscience*, Arts of the Environment, (ed)s.72
- Saygı, S. (2016). *Çağdaş Sanatta Doğa Algısı ve Ekolojik Farkındalık*, Sanat Tasarım Dergisi, DOI : 10.17490/Sanat.XXX
- Sezgin, E. (2022). *Sanat ve Ekoloji; sanat, yaşam, üretim*, Derleyen: Eda Sezgin Çev: Merve Tokmakçıoğlu, Eda Sezgin, İletişim Yayınları.
- Uysal, F. (2009). *Çağdaş Sanat ve Eko Sistem*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü (Yayınlanmamış Tez)

ETHNOLOGICAL STUDY OF TABOOS IN THE SELECT WORKS OF EASTERINE KIRE: MATTER OF LIFE & DEATH

Sonali Dudihalli

Research Scholar, SHSS, Sharda University, Greater Noida

Pramod Kumar

Prof. Dr., SHSS, Sharda University, Greater Noida

Abstract

Taboos have been essential in maintaining societal order in various communities throughout history, particularly among primitive tribes. The Angami tribe of Nagaland, located in the North East region of India, is one such community that heavily relies on taboos to sustain unity and harmony. Easterine Kire is a writer of North East origin from Nagaland, India. Through her literary works, such as '*A Naga Village Remembered*,' '*Bitter Wormwood*,' '*Spirit Nights*,' '*Don't Run My Love*' '*A Terrible Matriarchy*,' '*Sky is My Father*,' '*Son of The Thundercloud*' and "*When the River Sleeps*," Kire offers a glimpse into the world of the Angami tribe and their taboos. This paper delves into the ethnological study of the taboos practiced by the Angami tribe, focusing on their profound impact on the community's social fabric and individual well-being, where their violation can be a matter of life and death. The methodology involved adopts an ethnographic approach, drawing upon primary and secondary sources, and oral traditions of the Angami tribe through the select works of Easterine Kire.

Keywords: Ethnography, Taboo, Angami tribe, Nagaland, Easterine Kire

INTRODUCTION

The Angami tribe is one of the major Naga tribes that reside predominantly in Nagaland, one of the North-Eastern states in India. The Naga ancestry is a contentious issue and many historians have commented on them. Dr. V.K Nuh, in his book '*Origin of the Naga*,' says "The Nagas are Mongoloid by race and are found as tribes and sub-tribes with various customs and traditions broadly scattered between the great rivers of Brahmaputra in India and Salween in Myanmar" (Nuh, 2015) Many Naga historians and anthropologists believe in the theory propagated in the book '*Naga Cultural Milieu*' by Naga scholar, V. Nienu, that "the precise location of the various Naga tribes, as well as their history, is still shrouded in obscurity". Archaeological studies indicate that "Southwestern China and the Tibetan plateau are the most obvious geographic origins." (Nienu, 2015) "Archaeological evidence indicates that some of the Naga tribes had already appeared nearly 5000 years ago in the areas where they now live." (Kire, An Overview of the Naga Tribes: Society and Culture, 2019)

The name 'Naga' is considered to have various versions. In her book '*Origins and History of the Nagas*' (2019), Easterine Kire, mentions that General Mowu Gwizan considers the term 'naga' to have Chinese origin and is derived from the Chinese word '*Natcha*' or '*Natcharemi*' which means '*the people who ran away*'. There is a reference to the 'Nagas' in the '*Geographia*' by Ptolemy in 150 CE, however, there is no clear geographical specification about the race/tribe. Another version is that the term 'Naga' comes from the Sanskrit word 'Nag' meaning snake worshipper. However, no evidence supports this claim, and it seems implausible. During the colonial rule, the Britishers used the term in a derogatory manner referring to 'Nagas' as 'naked' or 'primitive' or 'savages' and this reference seemed to have stuck with the Naga people.

The ancestry of the Naga tribe to a race is quite interesting. Archaeologist John Henry Hutton found evidence from villagers the Nagas were seafaring people. Jacobs Julian, an ethnographer in his book *'The Nagas: Hill Peoples of North East India'* mentions that "the British over a period of time created the naga tribes as relatively fixed groups each with a distinctive kind of social organization and language." (Jacobs, 1990) The information regarding the origin of the Naga tribe is continuously being researched and being added to. "Many answers to the mystery of Naga origins are being discovered in the stones and trees the tribes pointed out as their birthing places." (Kire, An Overview of the Naga Tribes: Society and Culture, 2019)

The Angami tribe of Nagaland takes its name from a bigger group called Tenyimia. "Most accounts say the name is derived from the word 'tuonyumia' which means 'swift walker'" (Kire, An Overview of the Naga Tribes: Society and Culture, 2019) According to an oral tradition this name was given to the Angami by Lotha and Sema, two brothers. The legend goes that an old couple with three sons lived in the village of Khezhakeno. They had a flat stone with magical properties. When the paddy was dried upon this stone, it multiplied many times. One time the three brothers fought bitterly over whose turn it was to dry the paddy on the stone that their parents set the stone on fire by covering it with cloth. There was a thunder and the spirit which resided in the stone departed from the stone. The three brothers finally left the village and traveled in different directions and became the "ancestors of the Angami, Lotha, and Sema tribes while the parents remained and from them descended the seven Kezami villages." (Kire, An Overview of the Naga Tribes: Society and Culture, 2019)

The Angami tribe is located in the Kohima district's central and northern borders and some parts of Dimapur district. (Kire, An Overview of the Naga Tribes: Society and Culture, 2019) Although the Angami tribe speaks the Tenyidie language, the dialects differ from one village to another. The Angami tribe resides in hilltop settlements as a protective measure against potential threats or invasions to their village. The Angami tribe is known for its rich cultural heritage and traditional practices. They have a strong community bond and a close relationship with the natural environment. The Angami villages are often characterized by their interconnectedness, with each village comprising multiple houses clustered together. The hilltop settlements chosen by the Angami tribe serve as a defensive strategy and allow for better visibility of the surrounding areas, providing early warning of any potential threats. The Angami people are historically known for their warrior skills and their ability to defend their villages against invading forces.

The presence of water plays a crucial role in the choice of settlement locations. The terrace plateaus, flat platforms on the hillsides created for farming, provide easy access to water sources for irrigation. The Angami people have mastered terrace farming techniques, allowing them to cultivate crops like rice, maize, millet, and vegetables. These agricultural practices have been passed down through generations, contributing to the sustainability of their communities. The orientation of the Angami houses facing the East holds cultural significance. With the morning sun entering their courtyards, the Angami women and children would work weaving various baskets. Basket weaving is a traditional craft that holds both practical and cultural value within the Angami community. The layout of the Angami houses typically consists of three rooms. The outer room serves as a storage space for paddy and agricultural tools, reflecting the importance of agriculture in their livelihood. The middle room functions as the kitchen, with a centrally located

fireplace for cooking and warmth. The inner room is used for sleeping and storage purposes.

The Angami tribe has a hierarchical and patriarchal social structure. The society is usually organized into different levels of authority, with leaders at the top responsible for making decisions and maintaining social order. This hierarchical structure ensures that the tribe functions efficiently and maintains harmony within the community. The Angami tribe comprises numerous clans, each with its unique identity and lineage. These clans serve as the primary social units within the tribe and play a significant role in determining social status and kinship ties. The clans have distinct traditions, customs, and responsibilities passed down through generations.

Like many other tribal communities, the Angami people place great importance on community activities such as festivals and ceremonies. These events serve as a platform for the community to unite, celebrate their cultural heritage, and strengthen their social bonds. The Angami people primarily rely on agriculture for their livelihood. They engage in various farming activities, mainly cultivating rice, maize, millet, and vegetables. Agriculture forms the backbone of their economy, providing sustenance for the community and contributing to their overall well-being. The religious beliefs of the Angami people are a blend of animism and Christianity. While most of the Angami tribe has adopted Christianity, they retain elements of their traditional animist beliefs. They believe in the existence of various spirits and deities, who are believed to govern different aspects of life. The Angami people conduct rituals and sacrifices to appease these spirits and seek their blessings and protection.

“So vague is his idea of the deities and spiritual beings in which he believes, that he makes no attempt whatever to reproduce in carving or in picture the mental image which he forms of them, if indeed any clear formation takes place in his mind. Polytheist, pantheist he may be, but he is no idolater.” (Hutton, 1969)

However, Hutton also mentions that the Angamis have obvious and definite ideas about how to serve “as to the manner of their service.” (Hutton, 1969) They also believe that those who do not serve ‘God’ will be harmed socially or personally and so the existence of taboos is an integral part of worship.

Taboos

Taboos are cultural or societal norms that dictate certain behaviors or topics that are considered unacceptable or forbidden. These are generally deeply ingrained within a society and are often enforced through social pressure or sanctions. Taboos vary across different cultures and can relate to a wide range of areas, including religion, sexuality, gender, family, politics, and more. Breaking a taboo can result in social stigma, isolation, or even legal consequences, depending on the severity of the violation. Taboos exist to maintain social order, preserve traditions, uphold moral values, and protect the well-being of individuals and communities.

“The Angami religion can be summed up as a religion of taboos.” (Kire, An Overview of the Naga Tribes: Society and Culture, 2019) The Merriam-Webster dictionary defines taboo as “a prohibition imposed by social custom or as a protective measure”, “something that is not acceptable to say, mention, or do” or “a prohibition against touching, saying, or doing something for fear of immediate harm from a supernatural force.” All three

explanations are apt in the case of the Angami tribe. Taboos are integral to the Angami tribe's cultural practices and belief systems. They are deeply ingrained and strongly adhered to by the community. Taboos range from prohibitions associated with spirits and deities to food consumption and social behaviour restrictions. They play a crucial role in maintaining social order, preserving cultural practices, and reinforcing group identity among the Angami tribe.

John Henry Hutton was the earliest European to study the ethnography of the Naga tribe - Angami. In his book "*The Angami Nagas*" he mentions "First of all we have "*Kenna*" (or "*kenyu*"), that is to say, "prohibition." (Hutton, 1969) According to him, '*Kenna or Kenyu*' refers "only to the breach of the strict rule of a magico-religious observance or to the breach of a social law, theft for example, but to the most trivial matter of pure utility". (Hutton, 1969)

In her book, "*An Overview of the Naga Tribes: Society and Culture*" Easterine Kire has done an ethnological study of the different tribes residing in Nagaland. The word 'Kenyu' is used here which means 'forbidden' Kire has mentioned around thirteen taboos in her book such as,

"Deceiving parents • Displeasing paternal and maternal uncles • Mocking disabled or mentally handicapped members • Building houses on disputed land • Marrying within the same clan • Burning a forked piece of wood at the forked end • Blocking village paths • Eating an enemy's food • Blocking up holes and springs • Jumping over a woman who is weaving • Letting the home fires go out during the five-day period a dead member • Consuming seed-grain." (Kire, *An Overview of the Naga Tribes: Society and Culture*, 2019)

Many taboos have serious consequences while "the role of others is obviously to teach acceptable social conduct" (Kire,2019). Also, if a member of a village violates a 'Kenyu' (Taboo), "the whole village has to observe a '*penie*'-a non-working day - to avert the wrath of the spirits" (Kire,2019).

Easterine Kire is an Indian writer and poet from Nagaland. She was born in Kohima, Nagaland. Easterine Kire is known for her powerful and evocative writing that explores the history, culture, and social issues of the Naga people. Kire has written in various genres, including poetry, fiction, and non-fiction. Her poetry collection "*The Bells of Heaven*" was published in 2003. She has since written several novels, including "*Bitter Wormwood*" (2005), "*When the River Sleeps*" (2014), "*Mari: A Novel*" (2016), "*Son of the Thundercloud*" (2016), "*Don't Run, My Love*" (2019), "*A Respectable Woman*" (2020) and "*Spirit Nights*" (2022). Her works often delve into the themes of identity, memory, spirituality, and women's experiences. Kire's writing has gained critical acclaim for its lyrical beauty and ability to shed light on the lesser-known aspects of Naga history and culture. Easterine Kire has received numerous awards and recognition for her literary contributions. She is considered one of the prominent voices in contemporary Naga literature. She is known for her efforts to preserve and promote the rich cultural heritage of her community through her writing.

Most novels written by Easterine Kire mention oral traditions, folklore, and cultural references to the old religion the tribes followed before their conversion to Christianity. These cultural traditions built a solid edifice based on which the tribal life evolved and revolved. To make life easy Taboos originated and non-followers or

violators were punished. In many cases, it would be a matter of life and death if the taboos are violated.

In her novel *"Don't Run, My Love"* (2017) Kire talks about the taboo of deceiving your parents. The characters Visenuo and Atuonuo, the mother-daughter are the central characters. The daughter Atuonuo deceives her mother and goes to the fields to meet her 'beloved.' As the lovers meet, they do not realize it has become late and Atuonuo begins to fear as she had lied to her mother. However, it suddenly starts to rain and Atuonuo must stay in the forest hut with her lover Kevi. During their conversation Kevi becomes very harsh and starts to hurt Atuonuo, forcing her to agree to marry her. Kevi hurts her arm so badly that blood begins to flow and Atuonuo faints in his arms. When she wakes up, she finds herself held tightly in Kevi's arms. At one point when he loosens his grip while sleeping Atuonuo slips away, running as fast as she could, stopping only when she is caught by her mother Visenuo, who had left home at early dawn looking for her daughter. Atuonuo realizes how narrowly she had escaped from dying for not following the taboo.

"When the River Sleeps" (2014), is another novel by Kire that talks about various taboos and how life-threatening they can be if they are not followed as per the Angami traditions. The central character Vilie goes on a quest to find a magical stone in the river of his dreams. At the beginning of the novel Vilie remembers how the girl he liked was taken over by spirit as she had climbed a tree which she should not have, to pluck flowers. She told her friends that a tall dark man was following her and she kept looking back fearfully. When the girl Seno, came home she "was racked by a terrible fever in the evening." (Kire, *When the River Sleeps*, 2014) On the third day, she told her mother that the man from the tree was sitting beside her and soon they heard a loud shriek and finally "she threw her head back and went limp." (Kire, *When the River Sleeps*, 2014) She was buried outside the village boundaries as she had not followed the taboos and had died in "what was considered as ominous circumstances." (Kire, *When the River Sleeps*, 2014)

'Spirit Nights' (2022), another novel by Kire, explains the existence of taboos. The novel tells the story of an ancient prophecy that darkness would be engulfed in many villages for many days. Tola, the daughter of the oldest seer of the village sees the prophecy in her dreams and with her talks with the spirit who visits her. She realizes that her grandson Namu, is the only villager who can save the village. However, the test can only be done if he travels to the 'spirit world' or the 'other world' as a taboo has been broken. Tola explains to Namu, "Taboos are made for our protection. If a taboo is violated, it is not the end. The consequences of a taboo violation can be undone with the right rituals of propitiation." (Kire, *Spirit Nights*, 2022) If a taboo is followed correctly, people can be healed from sickness. Also, on many occasions, village members may have unknowingly committed taboos. In such cases, the person must accept that he has broken a taboo and all villagers come together to save the community. In the same novel in another instance Thongdi, the wife of the protagonist Namu, reminds him that "heeding the taboos ultimately becomes a matter of life and death." (Kire, *Spirit Nights*, 2022) When such taboos are broken. "Salvation would come by obeying their leaders and heeding what the seer and the headman said." (Kire, *Spirit Nights*, 2022) "Wrong rituals can push (us) into further trouble." (Kire, *Spirit Nights*, 2022)

In her novel, *'Sky Is My Father – A Naga Village Remembered'* her first Naga novel written in English, she mentions the '*lashu taboo*' which is the severest of all. When

the protagonist Kovi's wife dies in childbirth he is told not to cry or even mourn her death as it is a *lashu taboo* - lashu means woman dying during childbirth. "The dead woman was wrapped in a mat and taken out of the house through a new opening in the wall, and not the doorway; a lashü was the most abominable of deaths" (Kire, *Sky Is My Father - A Naga Village Remembered*, 2018) Kovi and his children were greatly grieved, "they were too familiar with the taboos and feared breaking them by a public show of grief." (Kire, *Sky Is My Father - A Naga Village Remembered*, 2018) In another incident, Levi, one of the characters in the novel remembers the story of 'Khriesenu and his lady love'. At the request of his lady love, Khriesenu took her to the forest on a '*Genna*' day which is a non-working day. "She fell and broke her leg and died." (Kire, *Sky Is My Father - A Naga Village Remembered*, 2018) He carried her home in his arms and kept crying till he reached home and realized he should not have heard her plead to go to the forest on a '*Genna*' day. Further in the novel Kovi instructs Levi, that if he abides and follows all "the taboos, there is no reason why you should not have a full and long life." (Kire, *Sky Is My Father - A Naga Village Remembered*, 2018) When the newly married Levi and his wife were about to enter their new house after marriage for the first time they were instructed to follow the taboo. Kovi instructs Levi, "Check your body- cloth before you enter the house, my son, it must be worn in the right manner" (Kire, *Sky Is My Father - A Naga Village Remembered*, 2018) or the spirits may not bless the young couple. Also, the novel mentions '*taboo songs*' - "songs that were taboo to sing in the village." (Kire, *Sky Is My Father - A Naga Village Remembered*, 2018)

The novel mentions a few other taboos such as not fighting beside a dead body before its cremation. Levi who was a warrior, had a premature death during war, and in such cases, it is taboo to cremate the body inside the village premises. As the clan elder says "It is an apotia death." However, a worse fate awaited Penyu, Levi's close friend. It was his bullet that had killed Levi on the battlefield and since it was taboo to knowingly or unknowingly kill your friend, Penyu had to exile himself from the village. "Penyu went away to the village of Bakieria, beginning the customary exile for seven years to atone the accidental killing." (Kire, *Sky Is My Father - A Naga Village Remembered*, 2018)

In another novel, '*Son of the Thundercloud*,' (2016) Kire mentions taboos about abandoned villages. "This village has no name. In fact, you have heard us call it the abandoned village. It is taboo to live in an abandoned village." (Kire, *Son of the Thundercloud*, 2016) In '*Bitter Wormwood*', (2013) the tree had crushed "Lu o-o" when they were felling it. He had died instantly. The tree was abandoned, even though it had been ritually selected because it was taboo to use it after it had claimed a life." (Kire, *Bitter Wormwood*, 2013) In '*A Terrible Matriarchy*' (2013), when the brother of the protagonist Dielieno dies, her mother is too distraught with grief. After a couple of months when her father, decides to make a cement grave, her mother objects. However, the father mentions that it would be taboo to build the grave after January as repairs on graves were not to be done in any other season. Mother replies, "Who knows what further tragedy we might bring upon ourselves if we violate a taboo?" (Kire, *A Terrible Matriarchy*, 2013)

The Angami tribe has an agricultural economy, hence agriculture and land are the center of their existence. Any infertility in animals or land is considered taboo for both the family and the community. "Tongues would wag and people would try to bring back into public memory any taboo violations that the man's ancestors had committed as a possible reason for the fruitlessness." (Kire, *Spirit Nights*, 2022)

"The taboos that applied to marriage were quite complicated. If the man and woman were from different villages, it was important to investigate village history to make sure there had been no feuding between their two villages in the past. Marrying into a former enemy village would mean both partners would violate the taboo on eating the food of an enemy. The consequence for such a violation was unnatural death." (Kire, *Spirit Nights*, 2022)

Conclusion

The Naga tribes live a rough and hard life. The terrain also makes livelihood difficult. Hence belief in the higher order is essential to make lives easier. They hold strong spiritual and religious beliefs that help them cope with their hardships. Through their religious practices, the Naga tribes seek harmony with nature and the spiritual world. In difficult times or unexpected calamities, these beliefs help them to find solace and taboos play an important role in maintaining balance in their lives. In the Angami tribe, young and old people are taught to obey the taboos. In the evenings, the clan's elders gather the young ones and share life stories in designated meeting places. The Angamis endure a challenging existence and are committed to harmonious coexistence with nature. This makes it crucial for them to show respect towards nature and avoid any negative consequences. This is where the taboos play a significant role, as they establish a balance between their way of life and their means of sustenance.

The taboos also act as a form of social cohesion within the community. They help establish a shared sense of identity and purpose, as everyone is expected to abide by these prescribed rules. This way, the taboos unite the Angami tribe and foster a collective responsibility towards nature. In conclusion, the Angami tribe recognizes the importance of living harmoniously with nature and the spiritual world. The taboos they follow serve as a guide to ensure that their actions are respectful and sustainable. Through transmitting these taboos from the elders to the younger generations, the tribe maintains a strong connection to their cultural values and the natural environment that sustains them.

REFERENCES

- Hutton, J. h. (1969). *The Angami Nagas*. London: Oxford University Press.
- Jacobs, J. (1990). *The Nagas: Hill Peoples of North East India*. London: Thames & Hudson.
- Kire, E. (2013). *A Terrible Matriarchy*. New Delhi: Zubaan.
- Kire, E. (2013). *Bitter Wormwood* (1st ed.). Delhi: Zubaan Books.
- Kire, E. (2014). *When the River Sleeps* (1st ed.). New Delhi: Zubaan Books.
- Kire, E. (2016). *Son of the Thundercloud* (1st ed.). Delhi: Speaking Tiger Publishing Private Limited.
- Kire, E. (2017). *Don't Run My Love* (1st ed.). Delhi: Speaking Tiger Publishing Private Limited.
- Kire, E. (2018). *Sky Is My Father - A Naga Village Remembered*. New Delhi: Speaking Tiger Publishing Pvt.Ltd.
- Kire, E. (2019). *An Overview of the Naga Tribes: Society and Culture*. New Delhi: Aleph Book Company.
- Kire, E. (2022, April 23rd). *Spirit Nights* (1st ed.). London, UK: Barbican Press . Retrieved June 3rd , 2022, from <https://www.frontlist.in/interview-with-dr-moushumi-kandali-on-her-book-the-black-magic-women>
- Nienu, V. (2015). *Naga Cultural Milieu*. San Francisco: Dorylus Publishing Group.
- Nuh, D. V. (2015). *Origin of the Naga* (1st ed.). Kohima: Vision Press.

ҚАЗАҚСТАНҒА ДЕПОРТАЦИЯЛАНҒАН ХАЛЫҚТАРДЫҢ ТАРИХЫ: КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРІ МЕН БЕЙІМДЕЛУІ (ПОЛЯКТАР МЫСАЛЫНДА)

Гүлнар Қозғамбаева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
профессор, т.ғ.к. (Қазақстан, Алматы қаласы)
e-mail: gulnar.kozgambaeva@mail.ru

Аннотация

Мақалада депортацияланған халықтар туралы ғылыми еңбектер және мемуарлар, естеліктері негізінде ХХ ғасырдың 30-40 жылдарында Қазақстанға еркінен тыс жер аударылған поляктардың күнделікті өміріне талдау жасалады. Анықталған материалдар мен фактілер авторға жер аударылған поляктардың өмірін және арнайы қоныстану жүйесінің жұмысын зерттеу аспектілерін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Мақалада депортацияланған халықты қоныстандыру, экономикалық және еңбек мәселелері, жайластыру, әлеуметтік қамсыздандыру, медициналық қызмет көрсету, ауыр жұмыстарға жегілуі қарастырылады. Депортацияланған поляктар үшін еңбек арнайы қоныстану орындарында өмір сүру және бейімделу факторы болды. Арнайы қоныс аударушылардың күнделікті өмірі, сондай-ақ қатал климаттық жағдайлары бар шалғай аудандардағы бейімделу мәселелері қамтылған.

Түйінді сөздер: Арнайы қоныстану, депортация, аштық, жұмысқа орналасу, қоныс аудару, бейімделу

THE HISTORY OF DEPORTED PEOPLES IN KAZAKHSTAN: EVERYDAY LIFE AND ADAPTATION (ON THE EXAMPLE OF POLES)

Abstract

The presented article, based on scientific works and memoirs of former special settlers, provides an analysis of the daily life of Poles who were exiled to Kazakhstan in the 30-40 years of the twentieth century. The materials and facts revealed allow the author to expand the aspects of studying the life of deported Poles and the functioning of the special settlement system. The article discusses the issues of resettlement, economic and labor issues, housing, social security, medical care, industrial and social activities of special settlers. It is noted that labor for deported Poles was a factor of survival and adaptation in places of special settlements. The daily life of special settlers is considered, as well as adaptations in remote areas with harsh climatic conditions. places of special settlements.

Keywords: Special settlement, deportation, hunger, employment, resettlement, adaptation

Кіріспе

II Дүниежүзілік соғысқа дейін және соғыс жылдарында Қазақстан аумағына көптеген ұлттар мен тұтастай халықтар еркінен тыс жер аударылды. Бірнеше толқынмен соғысқа дейін және соғыс жылдарында жер аударылған осындай ұлттардың бірі поляктар еді. Депортацияланған поляктар өздерінің тұрғылықты мекенінен, дінінен, тілінен айырылуы олардың мәдени дамуында үлкен кедергі жасады. Республикамызға күштеп қоныс аударылған поляктар кезінде жүргізілген саяси қысымшылыққа қарамастан жергілікті халықпен бірлесе отырып, республиканың халық шаруашылығын қалпына келтіруде күнделікті өмірдегі

қиыншылықтарға қарамастан маңдай терін төгіп, еңбек етті. XX ғасырдың соңында Қазақстанға депортацияланған ұлттар мен тұтастай халықтар тарихының ақтаңдақтары туралы архив құжаттары мен деректер арқылы қоғам дамуының объективті заңдылықтары тұрғысынан жазылған еңбектер жарық көре бастады.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 24 қарашадағы Жарлығына орай саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі құрылған мемлекеттік комиссия XX ғасырдың 20-50 жылдарындағы жазықсыз қуғын-сүргінге ұшырағандарды ақтау бойынша кешенді әрі жүйелі зерттеу жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік туды. Құрылған комиссия әуелі зерттеу, іздеу, жинақтау және талдау жұмыстарына назар аударды. Аталмыш жобалық кеңсе құрамындағы ғалымдар мен зерттеушілер, сондай-ақ мемлекеттік орган өкілдерінің білескен жұмыстарының нәтижесінде республиканың алпыстан астам мемлекеттік және ведомстволық архивтерінде кешенді жұмыс жүргізілген. Осы жұмыстың басы қасында болып зерттеу жүргізген комиссияның нәтижелі жұмысы бойынша, бүгінде 2,6 млн. астам құжаттар мен материалдардан «құпия» белгісі алынды. Екі жыл мерзіміде арнайы мемлекеттік архивтерден қуғын-сүргін құрбандарына байланысты 688 мыңнан астам іс, 48 мыңға жуық есепке алу бойынша карточкалар берілген. Бұл ауқымды жұмыстың нәтижесі аталған кезеңдер бойынша зерттеушілерге жан-жақты, әрі терең зерттеу жүргізуге жағдай жасап отыр. Құрылған комиссия тобы саяси қуғын-сүргін құрбандарының барлық санатына қатысты тарихи әділдікті қалпына келтіру жұмыстары негізінде әзірге отыз томнан асатын еңбектер жарыққа шығарды.

Методология

Мақаланы жазуда қолданылған әдістер ретінде рационалды жүйелік принциптер қолданылды: объективтілік, жүйелілік, баламалық, сонымен қатар жалпы тарихи әдістер: салыстырмалы тарихи, проблемалық-хронологиялық, жүйелеу, кезеңдік. Бұл мәселелерді аймақтық тар шеңберде ғана емес кеңірек аумақтық және тарихи негізде қарастыруға мүмкіндік берді. Қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін әртүрлі дерек көздерінің түрлерін жан-жақты талдау және белгілі бір заңдылықтарды анықтау әдістері де қолданылды.

Негізгі бөлім

XX ғасырдың басында Кеңес Одағында әлеуметтік, діни немесе этникалық топтың көптеген өкілдері жер аударылды. Этникалық топтарға келгенде, жер аудару белгілі бір аумақты этникалық тазарту мақсатында жүргізілді. Басқа критерийлер қолданылғанның өзінде мұндай депортация этникалық сипатын сақтап қалды. Сыртқы саяси факторлардың әсерінен, мысалы, көршілес мемлекеттердің немесе КСРО-мен соғысып жатқан мемлекеттер халқының көпшілігімен бір ұлтқа жататын шетел азаматтарын немесе кеңес азаматтарын жер аудару жүзеге асырылды. Мұндай депортациялардың әдеттегі құрбандары поляктар, немістер, финдер және румындар болды. Алғаш рет қоныс аудару тазарту деп аталатын саясат поляк халқына әсер етті.

XX ғасырдың отызыншы жылдарының ішінде поляктар мен немістердің шекаралас аудандардан жер аударылуының басты себебінің бірі – әскери бекіністерді салуға қажетсіз куәгерлерден құтылу ниеті болды. Шекарамен шектес

аймақты мекендеген поляктардың басым көпшілігінің дерлік шет елде туыстары тұрды және олар әскери бекіністердің жаһандық құрылысы туралы көрген-білгендерімен бөліседі. Ал еркінен тыс жаппай жер аударудың келесі себебі Ұлы нәубеттің – ашаршылықтың салдары болды. Қазақ елін толықтай қамтыған 32-33 жылдардағы ұлы нәубет қазақтың тең жартысынан астамы аштыққа ұшырап, қырылды. Бос қалған кең байтақ далаға адамдарды қоныстандыру үшін депортация саясаты да қажет болды. Сонымен қатар адамға деген сұраныс шаруашылық құрылысымен де байланысты еді. Кеңестік жүйе өткен ғасырдың 30-50 жылдары 60-тан астам ұлттар мен жекелеген халықтарды депортациялау саясаты арқылы бірнеше мәселені шешті: шекаралық аудандарды тазарту, Ұлы нәубеттен кейін бос жатқан жерлерге еркінен тыс жер аударылғандарды қоныстандыру, кулактарға қарсы күресті жалғастыру және кең ауқымды индустрияландыруды бастау болды.

1936 жылы 28 сәуірде КСРО Халық Комиссарларының «құпия» деген белгімен «УКСРО дан шаруашылық қожалықтарды көшіру туралы» № 776-120 сс қаулысы қабылданды. Қаулы бойынша Қаз АКСР Қарағанды облысына 15000 поляк және неміс шаруашылықтарын көшіру». Нәтижесінде Украинада 1925 жылы құрылған Ю. Мархлевский атындағы поляк ұлттық автономиялық аудан жойылды. Сонымен қатар кейінірек Белоруссиядағы Ф. Дзержинский атындағы поляк ауданында да жойылды. Винница мен Киев облыстарының 800 шақырымдық шекара белдеуі немістер мен поляктардан тазартылды. Оңтүстік Қазақстан облысына 5500 отбасы жіберілді, Алматы және Қарағанды облыстарына -3000 отбасы, Шығыс Қазақстан – 2000 отбасы, Ақтөбе – 100 отбасы жіберілді[1, 34с.]. Қазақстанға алғашқы қоныс аударушылар 10 маусымда Омбы темір жолынан 2142 отбасы – 10 479 адам Тайнча станциясына келді. Олардың ішінде: ер адамдар – 2762, әйелдер - 3054, ал балалар саны - 4663 болды. Әр түрлі санақ бойынша депортация саясатына ұшырағандардың 70 мыңға жуық адамды құрады, оның ішінде поляктар 80% -ын құрады[2, 16 б.]. 1936 жылы Қазақстанға поляктарды еркінен тыс жер аудару екі кезеңмен іске асырылды: бірінші маусым айында, екінші қыркүйек айында [3, 64 б.].

Жер аурдарылған поляктардың күнделікті өміріндегі ауыр жағдайды поляк азаматы Урбанский Василий Александровичтің естелігінде берілген. Ол өзінің естелігінде : «1936 жылы біздің және бірнеше отбасыны Батыс Украинадан Ақмола облысындағы, Шортанды ауданындағы жертөлелерге қоныстандырды. Ата – анам туған жерімен қимай қоштасты, жол бойы барлығының көзінде жас толы болды. Белгісіз аймаққа кетіп бара жатқан адам басқа не сезінсін? Ең алдымен баспаналар соқтық. Жағдай өте ауыр болды, ішерге ас болмағандықтан жердің астында үсіп қалған қызылшаларды қазып жедік. Бізді ауылшаруашылығының көтеруге көмек күші ретінде ауыр жұмысқа салды. Аяғы ауыр анам егістік алқабында босанды, соғыс жылдарында отбасымыздан бес бала қайтыс болды» - деп ауыр күрсінді [4, с. 55]. Бұл берілген мәліметтен біз жер аударылған поляктардың ішінде түрлі маман иелері болғанымен де, оларды мамандығы бойынша емес ең ауыр жұмыстарға жеккендігін байқаймыз. 1936 жылы маусым айында Қазақстанға жер аударылып келгендердің бірі Леонтин Креницкийдің айтуынша, «...ауылдан келген поляктар мал тасымалдауға арналған вагондарға тиеліп, шығысқа апарылды. Радогощице поляктарды жер аудару кезінде мыңға жуық адам тұрған. Олардың барлығы емес, бірақ Польшада туыстары бар, Польшаға түрлі тауарлар үшін барған «бай» адамдар

жер аударылды. Бірақ Қызыл армияда қызмет еткендерді де қуып шығарды. Жер аудару кезінде Креницкийдің отбасында төрт бала болды. Одан кейінгі 2-еуі Қазақстанда дүниеге келді» [5]. Келесі естелікте Э. Э.Любчанский өзінің отбасымен бірге Украинаның Хмельницк ауданынан көшірілген. Оның естелігінде:«...Бізді көшіргенде әкем, анам және нағашы әжем, атам болды, мен бір жастан енді асқан екенмін. Ата-анамның айтуынша, жиналуға берілген бірнеше күннен кейін, оларды азық-түлік тасымалдайтын вагондарға отырғызып Орталық Қазақстанға жер аударды. Бізді күн жылы уақытта жер аударылғанның бір көмегі болды, өйткені бізді үйлер соғылып бітпеген далаға апарып тастаған екен. Бізге құрлысы аяқталмай берілген тұрғын үйді, өзіміз бітіріп сол жерде 1946 жылға дейін тұрдық. Бізге қатал бақылау қойылып, жергілікті комендатура күн сайын 2 мәрте тексерістен өткізетін. Отбасының асыраушысы әкемді 1942 жылы еңбек армиясы - Қарағанды шахтасындағы ауыр жұмысқа жіберді.Ол тек 1946 жылы ғана өзінің жанұясына келді. Мен сол жерде мектепке барып, білім алдым, алайда мені пионер қатарына қабылдамады. Отбасымыздағы төрт баланың үлкені мен едім, сондықтан болар, ата-анамнан кейінгі ауыртпалық менің мойнымда болды. Мен мектеп бітіргеннен кейін Мәскеудегі Бауман атындағы техникалық училищеге түсуге комендатурада рұқсат бермеді. Одан кейін Свердловскідегі политехникалық институтқа түсуге ниеттеніп едім, алайда оған да рұқсат етілмеді. Маған тек Қазақстандағы оқу орнына түсуге рұқсат бергенімен, Алматыдығы тау кен институтына тапсырған құжаттарымды 1953 жылы 31 шілдеде қабылдау комиссиясы қайтарып алуды талап етті. Себебі оқу процесі кезінде өтетін практика Қазақстан аумағынан тыс жерде өтетін болғандықтан. Менің көзімде еріксіз жас келіп, жылап, құжаттарымды Ауылшаруашылық институтының орман шаруашылығы факультетіне өткіздім. Тапсырған алты емтиханның төртеуі «өте жақсы», екеуі «жақсы» деген бағаға бағаланды. Сонымен оқуға түскен абитуранттерді алған бағасы «қанағаттанарлық» болсада институтқа қабылдады. Ал мені, алған бағаларымның балы жоғары болса да, қабылдай алмаймыз, себебі емтиханнан өтпедің деген жауап айтты...Оның жас кезіндегі арманың баласы орындады. Мәскеудегі Бауман атындағы университетті бітіріп, бүгінде Алматыда тұратын оның ұлы, әке арманың орындады. Сондықтан ол өзін бақытты әке санайды » [6, 650 с.].

НКВД мәліметі бойынша 1936 жылы 1 желтоқсанда поляктарды Украинадан Қазақстанға көшіру аяқталды. Қоныс аударылғандар саны 68 мың адамды құрады, бұл жоспардан 23 мың адамға артық. Оның ішінде 64 319 поляк Солтүстік Қазақстанға, 4964 -Оңтүстік Қазақстанға қоныстандырылды [7, 49 б.]. Ал одан кейінгі жүргізілген «Польша операциясы» 1938 жылдың 1 тамызында аяқталды. 1937-1938 жылдары Сталиннің «поляк операциясын» жүргізу саясаты кеңес-поляк қарым-қатынастары тарихындағы ең қатыгез кезеңдердің бірі болып табылады. КСРО аумағында өмір сүрген және тыңшылық жасады деп айыпталған барлық поляктар қуғын-сүргінге ұшырады, тек сотталғандар ғана емес, сонымен бірге олардың отбасы мүшелері - әйелдері мен балалары да қамауға алынды.

1939 жылы 1 қыркүйекте Германия Польша аумағына батыстан шабуыл жасап, II Дүниежүзілік соғысы басталды. Ал 1939 жылы 17 қыркүйекте кеңес әскері құпия хаттамаға сәйкес Шығыс Польша аумағына кіріп, кеңес өкіметі «саяси сенімсіз» деп таныған халық өкілдерін Сібір мен Орталық Азия аумақтарына депортациялауға кірісті. 1940 жылы Солтүстік Қазақстан, Павлодар, Ақмола, Талдықорған, Алматы

және Жамбыл облыстарының аумақтарына көп санды адамдар топтары - көтерілісші ұйымдар қатысушыларының қуғындалған отбасы мүшелері, бұрынғы поляк армиясының офицерлері, полицейлері, қоныстанушы әскерилері, орманшылар, түрмеде мерзімін өтеп жатқандар, помещиктері мен шенеуніктері және т.б. күштеп қоныс аударылды. 1939 жылы желтоқсанда БКП(б) ОК Саяси бюросы мен КСРО Халық Комиссарлар Кеңесі «қоныс аударушыларды» көшіру және олардың жұмыс күшін пайдалану тәртібіне қатысты бірқатар қаулылар қабылдады [8, 136 б.]. Депортацияның төртінші «толқыны» 1941 жылы мамырда болды, оған негізінен бұрынғы шығыс Польшаның оңтүстік провинциялары, атап айтқанда Станислав және Волынь воевода басқаруындағы облыстары, Балтық жағалауы, Бессарабия және солтүстік Буковина қамтылды. Ал В. Н. Земсковтың деректері бойынша бұл кезеңде Қазақстанда Польшаның репрессияға ұшыраған офицерлері мен басқа да шенеуніктерінің 66 мың отбасы мүшелері болған [2, 177с.]. Көріп отырғанымыздай, соғыстың басталуымен тұтқындар саны тез өсті. Әскердің шұғыл қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін барлық материалдық ресурстарды жұмылдыру керек болды, ол үшін көптеген жобаларды уақытша тоқтату шарт еді. Сонымен қатар, Қызыл Армияның соғыстың алғашқы жылдарындағы өте көп шығыны адам ресурстарын тез арада толықтыру қажеттілігін туындатты. Ол үшін кей кезде тұтқындарды уақыты аяқталмай босатып әскерге жіберіпте жатты.

1940 жылы Оңтүстік Қазақстанға жер аударылған Станислав Лъасэк естелігінде: «...Амударияның жағасында мыңдаған поляктар ашық аспан астында үйсіз-күйсіз жатты. Біздің бұрынырақ келген он шақты адам ағаштың жанында, жалаңаш жерде ұйықтап жатқан еді. Адамдардың бәрі тірі өлік секілді, азып-тозған, беттерінде өмірге деген талпыныс қалмаған, олар аяқтарын басып әрең тұр еді. Көп ұзамай қыстың ызғары сезілі бастады. Бұл адамдардың ауруын одан әрі ушықтарды. Біздің отбасымызда да әкем төсекке таңылған. Сіңілім мен інім ауруханада, әпкем болса көрші ауылға бірен-саран нәрсе сатып алуға кеткен. Мен төсекке таңылған әкемнің жанында оны қадағалаумен таң атқанша жанынан табылып, жағдайын жасаумен әлек боламын. Әкем де, мен де еш ұйықтамайтынбыз, ауруханаға барып бауырларымыздың жағдайын білуге, содан қайтар жолда комендатураға нанға рұқсат алуға барамыз» [9, 226 б.]. 1940-1941 жылдары қоныс аударылған поляк азаматтары «поляк босқындары мен арнайы жер аударылғандар» (польские осадники и беженцы) болды. Олар 1-ші толқынмен жер аударылғандарға қарағанда эмигранттар есебінде жүрді және оларға билік тарапынан көрсетілген қысым қатты байқалмады. Сондықтанда, 1940-1941 жж. депортацияланған поляктарды 1936 жылы келген поляктармен шатастыруға болмайды [10, с.5]. Соғыс жылдарында поляк азаматтары Қазақстанға тек Польшадан келген жоқ. Сөйтіп, 1941 жылдың аяғында КСРО Мемлекеттік қорғаныс комитеті Өзбекстаннан келген поляк азаматтарының бір бөлігін Қазақ КСР-нің Оңтүстік Қазақстан, Жамбыл облыстарына көшіру туралы шешім қабылдады. Олардың жалпы саны 48 мың адамды құрады [11, 8с.]. 1940 жылы желтоқсанда КП(б) Орталық Комитетінің қаулысы қабылданды, оған сәйкес уездік комитеттер мен обкомдар «барлық арнайы қоныстанушыларды өнеркәсіптік кәсіпорындарда, колхоздарда, совхоздарда және МТС- де жұмыс істеуге орналастыруға міндетті болды және бұл жерде тұрғын үй мен азық-түлік базасының болуын ескеру керектігі айтылды. Педагогикалық және басқару жұмыстарын қоспағанда, арнайы қоныстанушылардың еңбегін кеңінен пайдалану

қажеттігі белгіленді [12,76с.]. Суық ауа-райы, антисанитариялық жағдайлар, үнемі толыққанды және дұрыс тамақтанбау жиі әртүрлі ауыр аурулардың өршуіне әкелді: тұмау, сүзек, дизентерия, туберкулез, безгек, жұқпалы тамақ ауруы және т.б. Бейбіт халық үшін де, оқу-жаттығу лагеріндегі және майдандағы жауынгерлер үшін де ең қасіреті сүзек ауруы болды. Әскерге поляктарды алмады, сондықтан оларды соғыс басталған жылдары еңбек армияларына әкетті. Мысалы Э. Любчанский өзінің әкесінің Қарағанды көмір зауытында жұмыс атқарғандығы туралы былай айтады: «... Әкем көмір зауытында жұмыс атқарып жүріп, маған қолдан жасалынған сабаққа қажетті қағаздар (көмірлерді алу үшін әкелінген жарлығыш заттар салынған қаптардан жасалынған) жасап жіберетін. Біз бала болғандықтан жағдайдың ауырлығын қатты сезбедік, алайда оның барлығы ата-анамыздың мойнында еді. Ауылда барлығы дерлік кедейшілікте өмір сүрді. Көбісі Қарағанды көмір зауытында, одан кейін Темиртау металлургиясында жұмыс жасады » [13, 649с.].

Созақ ауданына жер аударылған Станислав Лъасэк әкесінің колхоз құрылысына бар күшін салып көмектескендігі туралы былай айтады: «...Менің әкем мен әпкемді колхоз бен ауыл кеңесінің жаңа бюросын салуға кірпіш құйдыруға жұмысқа алды. Әсіресе балшықты араластыру өте қиын болды. Олар 15, 20, 40 см көлемінде болуы шарт еді. Бірнеше апта өткен соң әпкем мен әкем екеуі бірге күнге әбден кепкен 25 мың кірпіш құйып жасады. Аптасына бір немесе екі рет ауыл кеңесінен бригадир келіп бақылып, тексеріп, құйылған кірпіштерді санап тұрды. Осылай менің әкем Войцех Лъасяк ауыл құрылысына қызмет атқарып бастады. Артынша олардың қатарына басқада поляк отбасылары тартылды » [9, 2356.].

1945 жылы 6 шілдеде кеңес-поляк келісіміне қол қойылды, оған сәйкес 1939 жылдың 17 қыркүйегіне дейін поляк азаматтығын алған барлық бұрынғы поляк азаматтары Польшаға оралу құқығын алды. КСРО Халық Комиссарлар Кеңесінің 1945 жылғы 29 қарашадағы No 791-121сс қаулысына сәйкес Қазақ КСР-да бұрынғы поляк азаматтарын өз отанына көшіру жөніндегі комиссия ұйымдастырылды. Комиссия құрамына: Қазақ КСР Халық Комиссарлары Кеңесі Төрағасының орынбасары А.П.Заговельев (төраға), Қазақ КСР НКВД қызметкері П.П.Белюков, Қазақ КСР прокуроры А.П.Чурбанов, Қазақ КСР НКГБ қызметкері Н.П. Володин кірді [14,156 с.].

Қазақстандағы 1959 жылғы халық санағы бойынша поляк диаспорасы 53102 адамды құрады. Оның ішінде 14 801 адам қалада, 38 301 адам ауылдық жерде тұрды. Санақ поляктардың Көкшетау облысында – 25232 адам (47,5%) және Солтүстік Қазақстан облысында – 24733 адам (46,6%) ықшамырақ қоныстанғанын растайды [15, 11с.]. Ал, 1945 жылғы 6 шілдедегі кеңес-поляк келісімінде поляк эмигранттарының отанына қайтарылуы қарастырылды. Қайта эмиграция процесі арнайы комиссиялардың бақылауымен өтті. Поляктардың бәрі қайта қоныс аудармады. Поляк тектілігін растайтын құжаттары болмаған жағдайда, денсаулығына байланысты және лагерьде болған, 1943-1944 жылдары келгендер, сондай-ақ Қазақстанға оралған әскерилер реэмиграцияға жатпайды, олардың отбасылары және қайта эмиграцияға рұқсат алмаған. 1936 жылы жер аударылған поляктар болса мүлдем қарастырылмады.

Қорытынды

Қазақстанаумағына еркінен тыс қоныс аударылған поляк ұлты халық шаруашылығы мен өндіріс орындарындағы ауыр жұмыстарды атқарып, еңбек етті. Оларды қоныстандырылған жерлердегі күнделікті тұрмыс-жағдайының қиындығы, аш, жалаңаш, ішерге ас, киерге киімнің болмауы салдарынан денсаулықтарының нашарлауы, ауыр жұмыстарға жегілуіне қарамастан, олар берілген жұмыста жоғары көрсеткіштерге жетіп отырды. Оларға деген сенім молайып өздерінің мүмкіндіктері мен қабілеттерін көрсетулеріне жол ашылды. Қазақстанға күштеп жер аударылған поляк халықтарының ішінде басым бөлігі ауыл шаруашылығының әртүрлі саласында, өнеркәсіп орындарында, құрылыста, мәдени-ағарту мекемелерінде еңбек етіп, алдыңғы қатардан табылды. Олардың арасынан шыққан танымал өнер қайраткерлері, ғылымға үлесін қосқан көрнекті ғалымдар, жазушылар, республиканың озат педагогтары, мәдениет, қоғам қайраткерлері де аз емес. Тарихи Отанына қайта алмай, тұрақтап қалған поляк халықтарының өкілдері Қазақстан жерінде өніп-өсіп, өркендеп отыр. Келмеске кеткен тоталитарлық жүйе, жер аударылған халықтардың тағдырына жазылмас жара, өшпес із қалдырды. Елімізде тұрып жатқан барлық халықтардың, өткенді саралай отырып, болашақ ұрпақтар үшін, елдің ертеңі үшін, жұдырықтай жұмыла еңбек етіп, халқымыздың тыныштығын сақтап, жас тәуелсіздігімізді қорғау - басты міндет. Қазақстанның өркендеп дамуына, кезінде қазақ жеріне депортацияланған ұлттардың да үлкен үлесі бары сөзсіз. Өйткені, жоғарыда айтылған жетістіктерге қол жеткізу үшін, елдің кешегі іргетасы қалануы қажет еді. Ол қажеттілік үлкен өткелден, талай - талай сындардан өтті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абылхожин Б. Ж., Дегитаева Л. Д. Из истории поляков в Казахстане (1936–1956 гг.). – Алматы: Казахстан, 2000. – 344 с.
2. Земсков В. Н. Спецпереселенцы в СССР (1930–1960-е годы) – Москва: Наука, 2005. – 304 с.
3. Көкебаева Г. К., Сманова. А. М. Кеңес өкіметінің поляк халқына қарсы саясаты. //ҚазҰУ хабаршысы, Тарих сериясы. Алматы, Қазақ университеті. 2013.
4. Демьянова Ю.А. История депортации в устных рассказах поляков. //Из истории депортации поляков в Казахстан в период второй мировой войны. Сборник статей разных авторов. - Б: 2013.-234 с.
5. Депортированные поляки на голых полях в Казахстане // Алексей Азаров. <https://rus.azattyq.org/a/deportacia-polyakov-v-polshu-80-let/28094633.html> (Айналым күні 14.09.2023).
6. Любчанский Э. Найдешь работу здесь, в Караганде. Все равно тебя не примут как поляка //Из истории депортаций. Казахстан. Сборник документов. Том 2. 1935–1939 гг. – Алматы: ЛЕМ, 2014., -740 с.
7. Поболь Н.Л., Полян П.М. (2005), Сталинские депортации 1928-1953 Москва.
8. Мусагалиева А.С., Мусабеева Р.М., Сандыбаева У.М., Северный Казахстан как регион политических репрессий и депортаций народов СССР. – Монография. – Астана, 2017., - 346 с.
9. Қойгелдиев М.Қ., Ащысай - Кентау тұрғындарының өміріндегі әлеуметтік-мәдени бірегейлік (1927 ж. - XXI ғ.б.). Естеліктер мен тарихи сұхбаттар жинағы. - Алматы: ИП «Балауса», 2019. - 392 б.

10. Земсков В.Н. Спецпереселенцы (по документам НКВД-МВД СССР) //Социологические исследования. 1990. - №116.
11. Полянки К. А. Ясной поляне – 70 лет. – Омск, 2006. – 166 с.
12. Касонич А. Всё, что память хранит, – сердцу дорого очень – Казахстан–Польша, Кокшетау, 2008. – 205 с.
13. Любчанский Э. Найдешь работу здесь, в Караганде. Все равно тебя не примут как поляка //Из истории депортаций. Казахстан. Сборник документов. Том 2. 1935–1939 гг. – Алматы: LEM, 2014., - 740 с.
14. Калишевский М. «Полония» на Востоке: Об истории польской диаспоры в Центральной Азии / М. Калишевский. – Москва: Наука, 2009. 180 с.
- 15.Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Казахская ССР. – Москва: Наука, 1962. – 106 с.

ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХ БОЙЫНША ҚАЗІРГІ ТАРИХНАМАДАҒЫ ПӘНАРАЛЫҚ ТӘСІЛДЕР МЕН БАҒЫТТАР (ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ ОҒЫЗ ТАЙПАЛАРЫ МЫСАЛЫНДА)

Қошымова Ақнұр

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Қазақстан тарихы факультеті

Аннотация

Кез-келген халықтың шығу тарихын, ертеректегі этникалық бастаулары, ру-тайпалармен туысқандық байланысы туралы мәселелермен айналысатын тарих ғылымының маңызды әрі өзекті тақырыптарының бірі этникалық мәселесімен тікелей байланысты болып келеді. Өз кезегінде бұл мәселені зерттеу барысында салыстырмалы талдаулар жасау арқылы нақты әрі дұрыс нәтижеге қол жеткізу үшін ғылымның түрлі салаларына жүгініп, тарихи, антропологиялық, саяси, мәдени, генетикалық, филологиялық, этнологиялық аспектілермен байланысатын пәнаралық тұрғыны пайдалануымыз қажет. Сондықтан да мақалада оғыз тайпаларының түркі халықтарының, оның ішінде қазақ халқының этникалық қалыптасуындағы орнын ашу мақсатында пәнаралық ғылымдардың өзара қатынасында, тарихи-салыстырмалы әдіс негізінде қарастырылады.

Түйін сөздер: этникалық тарих, пәнаралық тәсілдер, зерттеу бағыттары, оғыз тайпалары, Орталық Азия.

INTERDISCIPLINARY APPROACHES AND DIRECTIONS IN MODERN HISTORIOGRAPHY ON ETHNIC HISTORY (ON THE EXAMPLE OF THE OGUZ TRIBES IN THE ETHNIC FORMATION OF THE KAZAKH PEOPLE)

Abstract

One of the most important and relevant topics of the science of history dealing with the history of the origin of any people, early ethnic origins, kinship ties with tribes, is directly related to the issue of ethnicity. In turn, in the course of researching this issue, in order to achieve a clear and correct result by making comparative analyzes, we need to use an interdisciplinary approach that connects with historical, anthropological, political, cultural, genetic, philological, ethnological aspects. Therefore, the article examines the place of the Oghuz tribes in the ethnic formation of the Turkic peoples, including the Kazakh people, in the interaction of interdisciplinary sciences, on the basis of the historical-comparative method.

Keywords: ethnic history, interdisciplinary approaches, research directions, Oguz tribes, Central Asia.

КІРІСПЕ

Бұл мәселенің өзектілігі орта ғасырлардағы ру-тайпалардың, оның ішінде оғыздардың түркі халықтарымен этникалық және тарихи, саяси байланыстарының ерекшеліктерінің күрделілігінен, түркі халықтарының ортақ этногенезінде көптеген теориялық, әлеуметтік және саяси мәселелердің тереңдігінен дәлелді түсіндірулерді қажет етуінен туындайды. Сондықтан да зерттеуде түркі халықтарының этногенетикалық тарихын ашып көрсететін

объективті әрі шынайы әртүрлі ұстанымдарды және идеяларды қарастыруға ұмтылып, олардың шынайы тарихқа қызмет ететін тұстарын қалыптасқан ғылыми тұжырымдар мен тарих ғылымында орын алған теорияларға сүйене отырып негіздеуді басшылыққа аламыз. Себебі, этногенетикалық зерттеу жүргізудегі методологиялық принциптер кешенді зерттеу әдісін пайдаланудың маңызын көрсетіп отыр. Өзінің этногенетикалық мәселелерге арналған зерттеуінде С.А. Токарев: «Жекелеген халықтардың этногенез мәселесін қарастыру өте қиын. Кез-келген барлық дерек түрлері мен этникалық үдерістерді жан-жақты тұтастықта зерделемейінше, бұл мәселені толықтай шешу мүмкін емес. Өкінішке орай, көбіне көп зерттеулер халықтардың пайда болуы мәселесін тек бір қырынан, яғни, антропологиялық, тілдік, археологиялық және басқа да материалдардың біреуімен ғана шешіліп жатады. Нәтижесінде мәселенің тек бір қырының ғана шешім тапқанын көреміз» [1], – деген болатын. Сондықтан да барынша қолдағы бар деректерді кешенді түрде талдап, зерттеуде пайдалана отырып, мәселені теориялық тұрғыдан жан-жақты қарастыру өте маңызды. Методологиялық зерттеулер көрсетіп отырғандай не болмаса қалыптасқан барлық тұжырымдарға талдаулар жасай келе, Г.В. Малининнің әрбір тәсіл мен қағидалардың этногенез мәселесін зерттеудегі өзіндік орнын ескере отырып, зерттеу жұмысы барысында этникалық құбылыстарды тереңінен ашу үшін, олардың әрбірі этногенез мәселесінің жекелеген қырларынан хабарлар беретіндіктен оларды зерттеу барысында бір-бірін толықтырушылар ретінде алып қарастыруымыз қажет деген қорытындыға келдік.

Зерттеуде ғылыми-методологиялық талдауларға баса мән беру себебіміз әлі күнге дейін бұрын жарияланған ғылыми еңбектерде түркі халықтарының қалыптасуы туралы тұжырымдардың берік орнықпай, әлі де әртүрлі алыпқашты пікірлерге негіз болып, жаңа дискуссиялар туғызулары дер едік. Сондықтан да зерттеу барысында анықтауды қажет ететін мәселелерге қатысты ретроспективті талдаулар жасалынды. Сондай-ақ бұл мәселеге проблемалық-хронологиялық тұрғыдан келгенімізде этногенетикалық үдерістердің сан қырлы, күрделі әрі ұзақ кезеңді бастан өткергендігін тағы да байқаймыз. Сондықтан да мәселені зерттеу барысында пәнаралық байланыстарды басшылыққа ала отырып, мәселенің мән-жайын біршама объективті аша түсеміз.

Бұл зерттеуді жазу барысында деректер мен зерттеу жұмыстарына тарихи-салыстырмалы талдаулар жасалынып, объективтілік қағидалары басқышылыққа алынады. VIII-XIII ғасырлар аралығы ауқымды, әрі күрделі оқиғалардан тұратын тарихи кезеңдегі ұзақ уақытты алып жатқанын естен шығармай, Ұлы дала аумағынан басталып Әзербайжан, Анадолы, Түрікмен жеріне дейінгі кең аумаққа таралған оғыздар тарихында орын алған тарихи оқиғаларға шынайы баға берудің басты тәсілдері саналатын талдаулар жасау, мәліметтерді салыстыру, жинақтау, жүйелеу әдістерін пайдаланып ғылыми қорытындыларға келеміз.

Мысалы, ішкі деректер тобына жататын деректер қатарына астарында тарихи шынайылықтар жасырынған, мысалы, «Оғыз-наме» [2], «Қорқыт ата кітабы» [3] Әбілғазы Баһадүрдің «Түрікмен шежіресі» [4], «Түрік шежіресі» [5], «Манас» жыры [6], Махмұд Қашқаридің «Диуани лұғат ат-түркі» [7], Рашид ад-Диннің «Жами ат-тауарихы» [8], Өтеміс-қажының «Чингиз-намесі» [9], Қадырғали Жалайырдың «Жылнамалар жинағы» [10], Шәкәрім Құдайбердіұлының «Қазақ, қырғыз һәм

хандар шежіресі» [11], және халық арасында кездесетін түркілердің пайда болуына байланысты, тайпалардың шығу тегіне қатысты аңыздық-шежірелік деректердің бірнеше нұсқалары және т.б. аңыз-әңгімелер мен шежірелік мәліметтер жатады.

Бұл дерек мәліметтерін зерттеуімізде пайдалануымыздағы ерекшелік – бүкіл түркі халықтарына деректердің сюжеттік (этногенетикалық аңыздар) ортақтығы болып табылады. Деректердің өзі біз қарастырып отырған түркі халықтарының өзара тарихи тамырларының ортақ екендігін дәлелдеуге өз көмегін тигізеді. Сондай-ақ, бұл ауызша деректердің мәліметтерін өз кезегінде жазба, археологиялық деректер де жоққа шығармайды. Жоғарыда аталған аңыздық, шежірелік деректер тобын құрап отырған ауыз әдебиеті үлгілерінен оғыздардың этникалық құрамын анықтауға болады және олардың әрқайсысындағы мәліметтер өзара сәйкес келіп отырады. Мысалы, Әбілғазының «Түрікмен шежіресінде» Оғыз ханнан таратылатын ұлдары мен оның немерелерінің аттары, олардың әрқайсысына тиесілі деп есептелінетін таңбалары көрсетілген [4, с. 13-30]. Бұл мәліметті біз Махмұд Қашқаридің «Түрік тілінің сөздігі» /18/ атты еңбегінен де ала аламыз және археологиялық қазба жұмыстары кезінде табылған заттай жәдігерлерден сол маңды мекен еткен тайпалардың өзіне тән таңбаларының бейнелерін кездестіреміз [12-14]. Және аңыздық туыстық белгілері этникалық бастауларының ортақтығы туралы шынайы фактілермен де сәйкес келіп жатады. Оның үстіне түркі тайпалары тарихының ерекшелігі шежірелік бастауларды мифтік, аңыздық бейнемен байланыстыратындығын естен шығармаған жөн. Бұл жерде айта кететін жәйт, көптеген түркі халықтарына, оның ішінде қазақ халқына да ортақ шежірелік тарқату Оғыз хан, Алаша хан не болмаса Қорқыт ата есімімен тікелей сәйкестендіріліп жатады.

Кейінгі түркі халықтарының тарихи кезіндегі осындай тарихи тұлғалардың, ру-тайпаларды басқарушылардың есімдерімен байланыстырылуы қандай да бір сабақтастық пен этногенетикалық ортақтықтың бар екендігін анықтауға мүмкіндік береді. Мұндағы аңыздық, шежірелік сипаттағы ауыз әдебиеті үлгілеріндегі мәліметтердің ерекшелігі ол бір ғана түркі халқына тиесілі емес, оғыздық негізі бар деп есептелетін барлық түркі халқына ортақ болып келеді. Бір ғана мысал – түрікмендердің этникалық тарихына қатысы бар аңыз-әңгімелерде кездесетін тұлғалардың есімдері, олардың өмір сүрген географиялық ортасы, шекаралас аймақтары Қазақстанмен де, Түрікменстанмен де байланысып жатады. Сондықтан да бұндай деректер халықтардың этникалық туыстығы туралы ұғымды қалыптастыруға мол үлес қосады.

Көтеріліп отырған мәселенің аса күрделілігін ескере отырып, түркі халықтарының этникалық тарихы мәселесін зерттеп зерделеуде қолдағы бар этнографиялық, антропологиялық, археологиялық, лингвистикалық және тарихи мәліметтер мен зерттеулерді бір-бірімен салыстыра, әрі сабақтастыра отырып зерттеу де өте маңызды. Этногенез, этногенетика мәселесі ертеде өмір сүрген ру-тайпалармен бүгінгі жер бетінде өмір сүруші халықтар арасындағы қандық, рухани, материалдық байланыстар мен сабақтастық қаншалықты дәрежеде екенін де анықтауды қажет етеді. Этногенетикалық арақатынас тек генетика арқылы емес, сондай-ақ олардың рухани, мәдени, территориялық, сондай-ақ этникалық ара да анықтап қарастырады. Тарих ғылымында кездесетін сабақтастық ұғымы біз

қарастырып отырған этногенетикалық жалғастық пен байланысқа тікелей тәуелді болып келеді.

Сондықтан да зерттеу объектісі ретінде тақырыпты тек бір ғана мәселемен шектелмей, бірнеше қырынан салыстырмалы-талдаулар жасай отырып зерттер болсақ, онда тұтастай бір тарихи кезеңнің «құпиялары» ашылатындығы сөзсіз. Сондықтан да кез-келген халықтардың қалыптасу (оғыздар) мәселесін зерттегенде олардың этногенетикалық негізіне ықпал еткен ру-тайпалардан (оғыздардан) бастау алатын әрбір түркі халықтарының тарихын жекелеп емес, тұтастай алып қарастырсақ, (оғыздар) халық тарихының ортағасырлық тарихи кескінін толығырақ көрсете аламыз.

Сонымен бірге, Оғыз ханның балалары мен немерелерінің атауларына жасалған лингвистикалық талдаулар да бүгінгі түркі халықтарының қатарынан саналатын, бірақ оның қатарына кірмейтін, бұл күндері ислам дінін емес, христиандық бағытты ұстанатын сахалар (якуттар), хакастар, хазарлар секілді халықтардың этногенетикалық қалыптасуында да айтарлықтай ықпалының болғанын көреміз.

Жалпы этногенез мәселесін қарастырғанда олардың алып жатқан мекендері де, арттарында қалдырған материалдық мәдениеті де айтарлықтай ерекше рөл атқарады. Себебі жазба ескерткіштердің көптігіне қарамастан қай халықтың болса да этногенетикалық үдерістерін қарастырғанда, талдағанда осы жазба деректермен ғана шектеліп қалуға болмайды. Этникалық үдерістер жөніндегі мәліметтер ортағасырлық авторлардың жазба деректерінде атүсті жазылған, мазмұндау түріндегі жолшыбай мәліметтер, сондай-ақ субъективті факторлардың әсері де сезіледі. Сонымен бірге қандай да бір халықтың этногенез мәселесін қарастырғанда тілдің пайда болу және дамуымен тығыз байланысты глотогенез үдерісімен сәйкес келетін лингвистикалық мәліметтердің де берері мол. Себебі этнонимді зерттеу түрлі мақсаттарды көздейді. Мысалы, этнограф бірінші кезекте халықтың шығу тегін (этногенез) анықтауға ұмтылса, лингвистер халық тарихымен тығыз байланысты тілдердің қандай да бір тобының шығуына назар аударады [15, с.18].

Сонымен бірге, этникалық мәселелерді зерттеуде ру-тайпалардың ертеден қоныс тепкен географиялық ортасы, яғни елді-мекен, жер-су атауларына жүргізілетін зерттеу жұмыстары да өз үлесін қосады. Себебі, этникалық үдеріс ол үздіксіз үдеріс болып табылатындықтан, халық та тарихи оқиғалар мен табиғи жағдайларға байланысты қоныстарын да жаңартып отыруы заңдылық. Ол кейде жаулап алу әрекеттерімен байланысты болса, енді бірде өзінің территориялық кеңістігін кеңейтумен қабысады. Осылайша жаңа мекенді де өзіне сыйдыру үшін тұрақтаған ру-тайпалар ол жердің атауына да жаңаша өзгерістер алып келеді. Егер де ол аймақты мекен ету мүмкін болмаса, яғни этникалық жағынан басымдық таныта алмаса, әрине сол қоныстың тарихи иелерінің берген атаулары еш өзгеріссіз қалып отырады. Бұл да өз кезегінде өте қызықты әрі күрделі зерттеу объектілерінің бірі болып табылады. Егер де оғыздар мысалында алып қарастырар болсақ, XI ғасырда батысқа қарай жылжи отырып Кавказ жеріне, Әзірбайжан, Анадолыға дейін жетіп, ол жерлерде оғыз тайпаларының аттарының жер-су атауларында көрініс беруі осының кішігірім мысалы бола алады.

Белгілі әзербайжан топонимисті Г.А. Гейбуллаевтың зерттеулеріне сүйенсек, Әзербайжан жеріндегі этнотопонимдердің осы аумақтағы этникалық үдерістер тарихы мәселелерін шешуде маңызды болып есептелінетін олардың түбірлік мағыналарының түркі этнонимдеріне бағыт беріп тұратындығын байқаймыз [16].

XI ғасырдың ортасында Әзербайжанды Орталық Азиядан шыққан көшпелі түркі тайпалары саналатын оғыздардың бір бұтағы селжұқтар жаулап алды. Осының негізінде Әзербайжан топонимдерінде жаңа түркілік есімдер пада болды. А. Гусейнзадениң зерттеулерінен Махмұд Қашқаридың, оған қоса Рашид ад-Диннің деректерінде көрсетілген оғыз тайпаларының ішінен чепне, чавулдур, салғұр, бектілі, баяндур тәрізді оғыз тайпаларының аттары Әзербайжан топонимінде қалғандығын аңғарамыз [17]. Дегенмен де мұнда есімдрі толық көрсетіліп отыр дей алмаймыз. Оған себеп Әзербайжан жерінен бұлардан басқа халаж, қарабөлік, қаңлы, чепне, салор және т.б. осы секілді 17 түркі этнонимдерін кездестіре аламыз. Бұл жерден шығатын қорытынды аталған аймақты этникалық, саяси және т.б. қырларынан ешқандай да оғыз ықпалы жүрмеген болса, оғыз тайпаларының да атауы ешбір жерде сақталмауы керек еді.

Көріп отырғанымыздай ғылымның этникалық мәселені зерттеуде этнография, археология, топонимика, генетика, лингвистика, деректану т.б. ғылымдарының басын қосып жүйелі зерттеу жүргізер болсақ, сүбелі қорытынды жасалған еңбек шығатыны мәлім.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Токарев С.А. К постановке проблем этногенеза // Советская этнография. – 1949. – №3. – С. 32-36
- 2 Рашид ад-Дин Ф. Огуз-наме. – Баку: Эльм, 1987. – 128 с.
- 3 Жирмунский В.М. Огузский героический эпос «Книга Коркута» // Книга моего деда Коркута Огузский героический эпос. – М.: Наука, 1976. – 239 с.
- 4 Кононов А.О. Родословная туркмен. Сочинения Абу-л Гази Хана Хивинского. – М.-Л., 1958. – 230 с.
- 5 Әбілғазы. Түрікмен шежіресі. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 206 б.
- 6 Манас. С. Каралаевдин варианты боюнча. / Түз.: А. Жайнакова, А.Акматалиев. – Бишкек: Турар, 2010. – 1006 б.
- 7 Махмұд Қашқари. Түрік тілінің сөздігі (Диуани лұғат-ит-түрік): 3 томдық шығармалар жинағы / Қазақ тіліне аударған, алғы сөзі мен ғылыми түсініктерін жазған А. Егеубай. – Алмат: ХАНТ, 1997. – 590 б.
- 8 Рашид ад-Дин. Сборник летописей / Пер. с перс. Л.А. Хетагурова, Ред. и прим. А.А. Семенова. – М.-Л.: Издательство АН СССР, 1952. – Т.1., Кн. 1. – 221 с.
- 9 Утемиш-хаджи. Чингиз-наме / Факисмилие, перевод, транскрипция, текстологические примечания, исследования В.П. Юдина. Комментарии и указатели М.Х. Абусейтовой. – Алма-Ата: Ғылым, 1992. – 296 с.
- 10 Жалайыр Қ. Шежірелер жинағы / Н. Мингулов, Б. Көмеков, С. Өтениязов. – Алматы: Қазақстан, 1997. – 128 б.
- 11 Құдайбердіұлы Ш. Қазақ, қырғыз һәм хандар шежіресі. – Алматы: Қазақстан; Сана, 1991. – 80 б.

- 12 Ажигали С.Е. Очерк культурного наследия Арало-Каспийского региона // Электронное научное издание Альманах Пространство и время. – 2014. – Т.5 – вып. 1. Часть 2. Пространство и время Каспийского Диалога.
- 13 Ажигали С.Е. Архитектура кочевников – феномен истории и культуры Евразии (памятники Арало-Каспийского региона). – Алматы: Научно-издательский центр «Ғылым», 2002. – 654 с.
- 14 История и культура Арало-Каспия. Сборник статей. Вып. I. / Под общ. ред. С. Ажигали. – Алматы: ҚҰсжолы, 2001. – 228 с.
- 15 Агеева Р.А. Страны и народы: происхождение названий. – М.: Наука, 1990. – 256 с.
- 16 Гейбуллаев Г.А. Топонимия Азербайджана (Историко-этнографическое исследование). – Баку: Элм, 1987. – 197 с.
- 17 Гусейнзаде А. Параллели огузских этнонимов в современной топонимии Азербайджанкой ССР // Сов. тюркология. – 1977. №4. – С. 7-51

THE IMPORTANCE OF THE PROTECTED AREA IN THE DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE TOURISM IN THE MOUNTAINOUS REGION

Nino Khakhubia

PhD, Associate Professor at Grigol Robakidze University
Tbilisi 0159, Georgia

Nana Nadareishvili

PhD, Associate Professor at Georgian Technical University
Tbilisi, Georgia & Senior Research Fellow
Vakhushti Institute of Geography, Tbilisi

Giorgi Gogitidze

PhD, Associate Professor, Grigol Robakidze University
Tbilisi 0159, Georgia, giorgigogitidze@gmail.com

Abstract

It should be noted that the Adjara region, along with other parts of Georgia, is distinguished by various tourist opportunities; We aimed to assess the visitor growth rate in the protected areas. We analyzed the number of visitors in protected areas in the Adjara Region during the 2018-2023 years on the example of the Kobuleti Protected Areas, Kintrishi National Park, Machakhela National Park, and Mtirala National Park. We think that the protected areas with their unique forest ecosystem provide a wide opportunity for the development of various fields of tourism. By offering an additional tourist service, it is possible to increase the number of visitors.

Key words: Georgia, Protected area, Mountain Area

Introduction

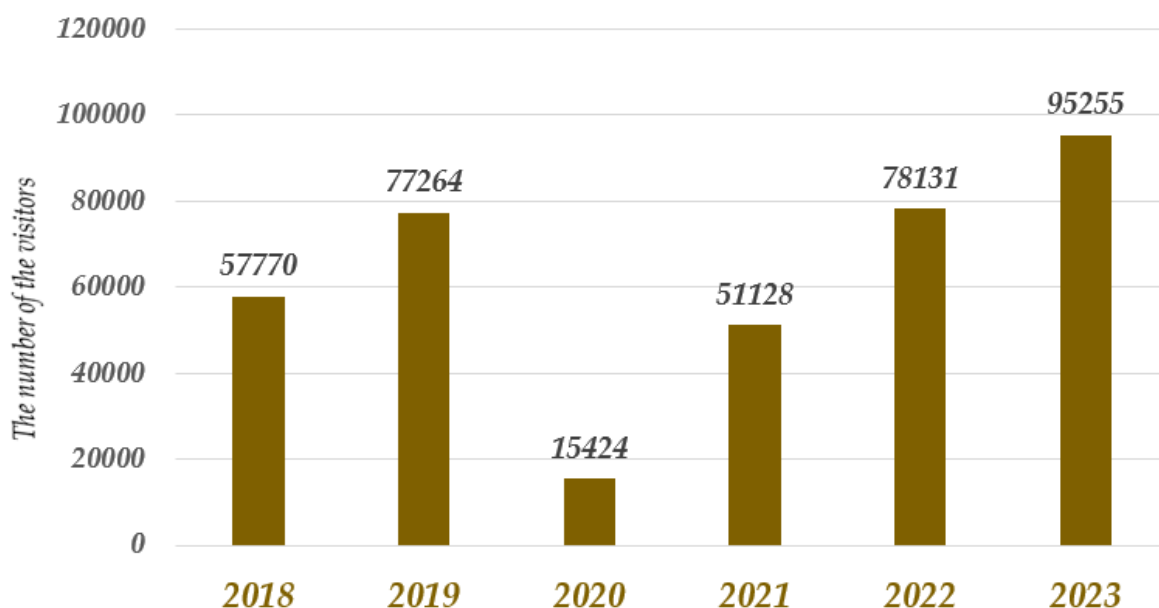
In Georgia, support for the development of tourism activities is one of the priorities in the direction of business activities. Georgia with its unique resources creates wide opportunities for the sustainable development of regional tourism (Gogitidze et al., 2023). (Giorgi Gogitidze, 2022b) Biodiversity, unique healing resources, unique culture, historical values, traditional hospitality, proximity to the sea and other opportunities characteristic of Adjara's mountainous area can become a prerequisite for the development of sustainable tourism industry (Giorgi Gogitidze, 2022a) (Gogitidze Giorgi, 2022) As already well known the Protected areas (PAs) has the significant effect in protecting the planet's biodiversity; Moreover, it also promoting human well-being. It is suggested that there is a correlation between protected area visits and human mental health and well-being (Buckley et al., 2019) (Buckley et al., 2019; KC, 2022; Snyman & Bricker, 2019; Spenceley et al., 2019; Stone & Nyaupane, 2016; "Tourism and Visitor Management in Protected Areas: Guidelines for Sustainability," 2018; UNEP, 2005) PAs has also the significant contribution to provide cultural ecosystem services is through tourism (Buckley et al., 2019)

PA tourism may play a significant role in biodiversity conservation based on the enhancing investment/awareness in nature protection ("Tourism and Visitor Management in Protected Areas: Guidelines for Sustainability," 2018) At the same time,

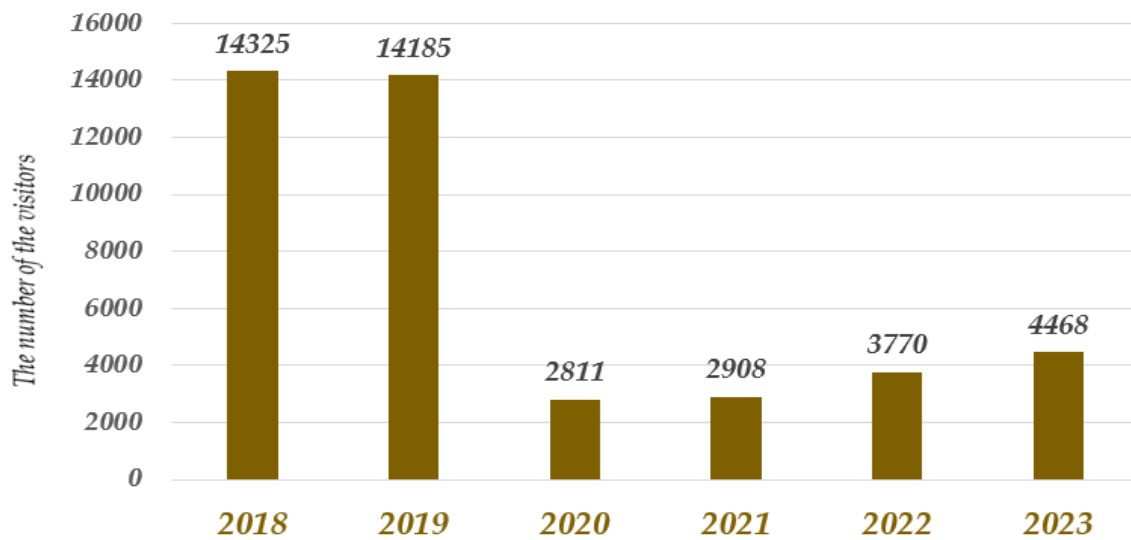
nature-based tourism provides a broad opportunity for unique ecosystems to be better preserved in a variety of ways, including by seeking more funding resources. This often provides an opportunity for people living near protected areas to receive economic benefits (eg employment opportunities) (Gogitidze, 2022a). We aimed to assess the number of visitors in the protected area in the Adjara Region.

Material and methods: We analyzed the number of visitors in protected areas in the Adjara Region during the 2018-2023 years on the example of the Kobuleti Protected Areas, Kintrishi National Park, Machakhela National Park, and Mtirala National Park.

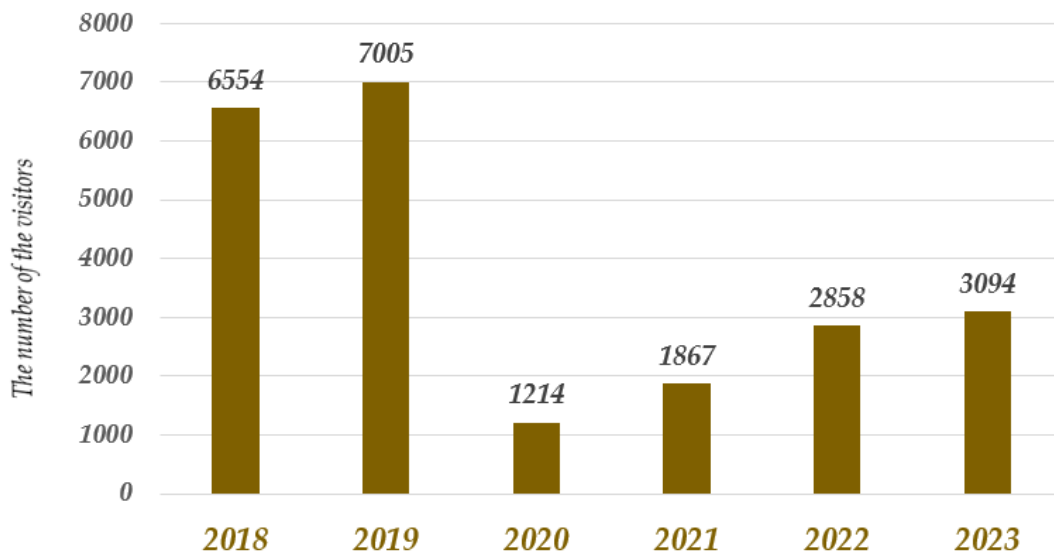
Results and Discussion: According to the 2018-2019 years' data, the number of visitors is high at Mtirala National Park. Since 2020, the number of visitors has decreased because of the Global pandemic condition. From 2021 years, the number of visitors has increased. Notably, in 2023, the number was 1.7-fold compared to 2018 (**Picture 1**). Notably, the number of visitors is high during 2018-2019 years compared to the next years at Kobuleti Protected Areas Park. The decreasing number of visitors is fixed in the 2020 -2021 years. However, compared to the pandemic period, increasing the number of visitors during 2022-2-203. But If we compare 2018 versus 2023, the number of visitors has increased approximately 3.2-fold (**Picture 2**). The number of visitors was high during the 2018-2019 years, it decreased in 2020, at Kintrishi Protected Areas; 2021-2023 years started to increase. But if we compare 2018 and 2023, it is 2.5-fold lower compared to 2018 (**Picture 3**). A similar situation is in the case of Machakhela National Park in 2018-2023 at Machakhela National Park (**Picture 4**).

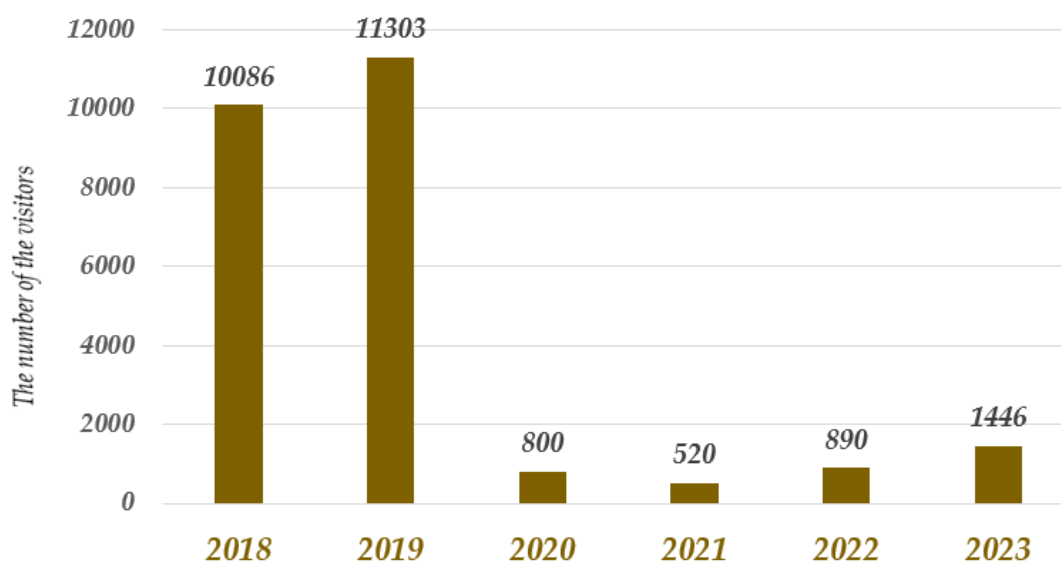
Picture 1. The number of visitors at Mtirala National Park in the 2018-2023
(<https://apa.gov.ge/ge/statistika/vizitorta-statistika>)

Picture 2. The number of visitors at Kobuleti Protected Areas Park in the 2018-2023
(<https://apa.gov.ge/ge/statistika/vizitorta-statistika>)

Picture 3. The number of visitors at Kintrishi Protected Areas in the 2018-2023
(<https://apa.gov.ge/ge/statistika/vizitorta-statistika>)

Picture 4. The number of visitors at Machakhela National Park in the 2018-2023
(<https://apa.gov.ge/ge/statistika/vizitorta-statistika>)

From the point of view of tourism development, the protected areas geographically covered the largest part of mountainous Adjara, which created a good prerequisite for both the improvement of the tourist infrastructure and the creation of tourist products. A significant opportunity for the development of eco-tourism in mountainous Adjara is linked to “Mtirala National Park”. (Giorgi Gogitidze, 2022a). For the development of tourism in the mountainous area, the leading role is assigned to the country's unique natural resources Gogitidze, G., Nadareishvili, N., & Piranashvili, M. (2023), (Giorgi Gogitidze, 2022a). Historically, Georgian resort areas have always attracted numerous tourists and vacationers (Giorgi Gogitidze, 2022a).

Thus, based on the analyzed results, we can say that the number of visitors is increasing over the years. It should be noted that in the case of Machakheli National Park, the number of visitors recorded in 2023 did not approach the number of visitors in 2018, which is noteworthy and is the subject of research. We think that the protected areas with their unique forest ecosystem provide a wide opportunity for the development of various fields of tourism. By offering an additional tourist service, it is possible to increase the number of visitors.

REFERENCES

- Buckley, R., Brough, P., Hague, L., Chauvenet, A., Fleming, C., Roche, E., Sofija, E., & Harris, N. (2019). Economic value of protected areas via visitor mental health. *Nature Communications*, 10(1). <https://doi.org/10.1038/s41467-019-12631-6>
- Gogitidze G., (2022a). Tourism business management in the mountainous area of the Autonomous Republic of Adjara. PhD Thesis, Georgian Technical Univeristy.
- Gogitidze, G (2022b). Attitudes of the Residents Towards the Tradition of Hospitality in the Mountainous Region of Adjara. *Economics*, 105(4-5), 121-129. <https://doi.org/10.36962/ECS105/4-5/2022-121>

- Gogitidze, G., Nadareishvili, N., Harun, R., Arion, I. D., & Mureşan, I. C. C. (2023). Exploring Residents' Perceptions towards Tourism Development—A Case Study of the Adjara Mountain Area. *Sustainability (Switzerland)*, 15(1).
<https://doi.org/10.3390/su15010492>
- Gogitidze Giorgi, Nadareishvili N. (2022). Some aspects of hospitality in Khulo Municipality, International Scientific Conference “Global Challenges of the World”, Georgian Technical University, Tbilisi. ISBN 978-9941-28- 871-5.
- Gogitidze, G., Nadareishvili, N., & Piranashvili, M. (2023). ASSESSMENT OF THE RESOURCE POTENTIAL FOR THE FAMILY HOTELS IN THE MOUNTAIN ZONE OF ADJARA. ESSA, 25, 26.
- KC, B. (2022). Complexity in balancing conservation and tourism in protected areas: Contemporary issues and beyond. *Tourism and Hospitality Research*, 22(2).
<https://doi.org/10.1177/14673584211015807>
- Snyman, S., & Bricker, K. S. (2019). Living on the edge: benefit-sharing from protected area tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(6).
<https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1615496>
- Spenceley, A., Snyman, S., & Eagles, P. F. J. (2019). A decision framework on the choice of management models for park and protected area tourism services. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 26. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2019.03.004>
- Stone, M. T., & Nyaupane, G. P. (2016). Protected areas, tourism and community livelihoods linkages: a comprehensive analysis approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 24(5). <https://doi.org/10.1080/09669582.2015.1072207>
- Tourism and visitor management in protected areas: guidelines for sustainability. (2018). In *Tourism and visitor management in protected areas: guidelines for sustainability*. <https://doi.org/10.2305/iucn.ch.2018.pag.27.en>
- UNEP. (2005). Forging links between protected areas and the tourism sector. *Environment*.

THE DEVELOPMENT OF THE FAMILY HOTELS TREND IN MOUNTAINOUS ADJARA

Giorgi Gogitidze

PhD, Associate Professor at Grigol Robakidze University, Tbilisi 0159, Georgia

Maka Piranashvili

PhD, Associate Professor at Grigol Robakidze University, Tbilisi 0159, Georgia

Guguli Turmanidze

Grigol Robakidze University, Tbilisi 0159, Georgia

Nino Khakhubia

PhD, Associate Professor at Grigol Robakidze University, Tbilisi 0159, Georgia

Abstract

Mountain tourism is the fastest-growing destination in the world. Travel and interest in the mountainous region are constantly increasing as a large number of tourists are attracted to the mountainous area. In the presented work, we have analyzed the rate of opening of family guest houses in mountainous Adjara in 2019-2023. It should be noted that according to the data of 2019, the opening of family guest houses in mountainous Adjara increased by 22%, according to the data of 2021, it increased by 62%, according to the data of 2022, it increased by 44%, according to the data of 2023, it increased by 22.78%. 2020 was the pandemic period. We have thought that Mountain Adjara has a much greater potential, especially considering the current trends in the international tourist market; In particular, the demand for mountain tourism has increased and makes up more than 50% of tourist routes. Thus, as a result of our research, it is clear that the residents have a positive attitude towards the development of tourist business. According to statistics, it is confirmed that over the years, the family hotel business has grown every year.

Keywords: Tourism, Hospitality, Mountain Region

INTRODUCTION

Mountain tourism is the fastest-growing destination in the world (del Río-Rama et al., 2019; Giorgi Gogitidze, 2022; Gogitidze, Nadareishvili, Harun, Arion, & Mureşan, 2023; Krishnan et al., 2023; Seraphin & Dosquet, 2020; Shekhar, 2023; "Sustainable Mountain Tourism – Opportunities for Local Communities, Executive Summary," 2018; Upadhayaya, 2018; Xu et al., 2023). Travel and interest in the mountainous region are constantly increasing as a large number of tourists are attracted to the mountainous area. Its infrastructure is especially important for the development of tourism in mountainous regions. Especially, diversification/strengthening and full functioning of tourist facilities. Tourist facilities represent an important resource for the maximum utilization of mountain resorts/destination areas and, accordingly, are an important resource for the formation of the tourist environment (Giorgi Gogitidze, 2022). The rate of sustainable development of tourism directly and indirectly affects the possibility of competitive

business in the country, both in developed and developing countries. Biodiversity, culture, historical values, traditional hospitality, and proximity to the sea characteristic of the mountainous area of Adjara are particularly conducive to the development of a sustainable tourism industry (Giorgi Gogitidze, 2022). We aimed to assess the respondent's attitudes towards making a family hotel business.

Material and Methods: We have analyzed the rate of opening of new family guest houses in mountainous Adjara in 2019-2023. Additionally, the survey was conducted in the mountain area of the Adjara (2021-2022 years). In the survey, 600 respondents participated from the Mountain region of Adjara. The aim of conducting the survey was to assess the respondent's attitudes towards making a family hotel business.

Results and Discussion: It should be noted that according to the data of 2019, the opening of family guest houses in mountainous Adjara increased by 22%, according to the data of 2021, it increased by 62%, according to the data of 2022, it increased by 44%, according to the data of 2023, it increased by 22.78%. 2020 was the pandemic period (**Figure 1**).

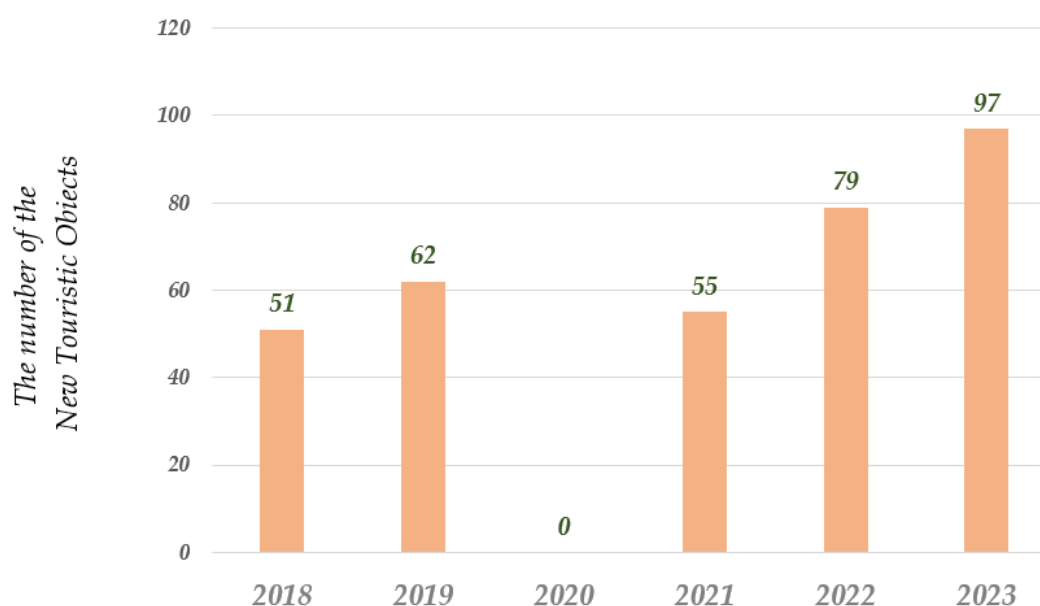

Table 1. The rate of opening of new family guest houses in mountainous Adjara in 2018-2023 (<https://apa.gov.ge/ge/statistika/vizitorta-statistika>)

As our study confirmed the in case of the Mountainous part of Khelvachauri municipality, 66% of the residents have a positive attitude regarding the family hotel business. The same results were revealed in the case of the Keda, Shuakhevi and Khulo municipalities. On the whole, in the example of the Adjara mountain region, resident respondents are interested in developing the tourist business (**Table 1**).

Table 1. Respondents attitude about making a family hotel business

THEY HAVE THOUGHT/OR ARE THINKING	YES	NO
The mountainous part of Khelvachauri municipality	66%	34%
Keda, Shuakhevi and Khulo municipalities	68%	32%

In recent decades, the number of tourists wishing to travel to mountainous regions has also increased significantly (del Río-Rama et al., 2019; Mutambara et al., 2023; Seraphin & Dosquet, 2020; Shekhar, 2023; Xu et al., 2023). Against the background of complex challenges in the process of world globalization, taking into account the existing trends, the development of regional tourism is of great importance for the national economy of many countries (Dao et al., 2022; Guriță & Scortescu, 2023; Sharif et al., 2021; Stalmirska & Ali, 2023; Stelios & Melisidou, 2014; Uonaki & Hassanzadeh, 2021), including the Georgia (Giorgi Gogitidze, 2022; Gogitidze, Nadareishvili, Harun, Arion, & Muresan, 2023). Georgia with its diverse resources (spectacular nature, landscape, diverse ecosystems, historical-cultural monuments, ethnographic abundance, etc.) provides a wide opportunity for the development of sustainable tourism (Gogitidze, Nadareishvili, Harun, Arion, & Muresan, 2023). In turn, the development of tourism is accompanied by the development and strengthening of the tourism industry and infrastructure. Different sectors are actively connected with tourist and recreational customers, including agriculture, food industry, construction industry, transport and other directions (Giorgi Gogitidze, 2022). Moreover the tourism activity in the Adjara region, in particular the mountain region, generally focuses towards small businesses or family businesses (Gogitidze, Nadareishvili, Harun, Arion, & Muresan, 2023, Gogitidze, G., Nadareishvili, N., & Piranashvili, M. (2023). Gogitidze, 2022).

Regardless of the existing challenges, the correct management of tourism activities as a whole has a positive effect on the improvement of the socio-economic well-being of the population. Increases the motivation of the local population to start entrepreneurial activities (family hotels) or engage in tourist services (guiding, horse rental, translation, guiding, etc.), learn foreign languages, etc. The development of the tourist industry will contribute to the creation of additional new jobs in the tourist zone of the mountainous area and bordering regions. The strengthening of the mentioned directions will ultimately have a positive effect on the expansion of the local employment sphere and the improvement of the standard of living. In addition to the above, for the full functioning of tourist facilities in mountainous regions, it is especially important to develop the neighbouring adjoining region. It is the resources of the surrounding bar that provide mountain resorts and tourism centres with all the necessary and vital resources (Gogitidze, 2022).

It is suggested that Mountain Adjara has a much greater potential, especially considering the current trends in the international tourist market; In particular, the demand for mountain tourism has increased and makes up more than 50% of tourist

routes. Therefore, with proper management, the presence of appropriate infrastructure and the improvement of services, it is possible to increase the number of visitors significantly (Gogitidze, 2022).

Thus, as a result of our research, it is clear that the residents have a positive attitude towards the development of tourist business. According to statistics, it is confirmed that over the years, the family hotel business has grown every year.

REFERENCES

- Dao, T. T. X., Duyen, N. T. K., Vi, N. L. N., & Sukana, M. (2022). Effects of Globalization On Tourism Development in Vietnam. *JURNAL DESTINASI PARIWISATA*, 10(2).
<https://doi.org/10.24843/jdepar.2022.v10.i02.p10>
- del Río-Rama, M. de la C., Maldonado-Erazo, C. P., Durán-Sánchez, A., & Álvarez-García, J. (2019). Mountain tourism research. A review. *European Journal of Tourism Research*, 22. <https://doi.org/10.54055/ejtr.v22i.380>
- Gogitidze G., (2022a). Tourism business management in the mountainous area of the Autonomous Republic of Adjara. PhD Thesis, Georgian Technical Univeristy.
- Gogitidze, G., Nadareishvili, N., Harun, R., Arion, I. D., & Muresan, I. C. (2022). Exploring Residents' Perceptions towards Tourism Development—A Case Study of the Adjara Mountain Area. *Sustainability (Switzerland)*, 15(1).
<https://doi.org/10.3390/su15010492>
- Gogitidze, G., Nadareishvili, N., Harun, R., Arion, I. D., & Mureşan, I. C. C. (2023). Exploring Residents' Perceptions towards Tourism Development—A Case Study of the Adjara Mountain Area. *Sustainability (Switzerland)*, 15(1).
<https://doi.org/10.3390/su15010492>
- Gogitidze, G., Nadareishvili, N., & Piranashvili, M. (2023). ASSESSMENT OF THE RESOURCE POTENTIAL FOR THE FAMILY HOTELS IN THE MOUNTAIN ZONE OF ADJARA. *ESSA*, 25, 26.
- Guriță, D., & Scortescu, F. I. (2023). Religious Tourism and Sustainable Development of the Economy in the Context of Globalization in the Northeast Area of Romania. *Sustainability (Switzerland)*, 15(16). <https://doi.org/10.3390/su151612128>
- Krishnan, T. S., Gangwani, K. K., Reddy, A. R. P., & Kiran, K. (2023). Barriers to Sustainable Waste Management in Mountain Tourism: Evidence from India. *Tourism*, 71(2). <https://doi.org/10.37741/t.71.2.2>
- Mutambara, E., Muzurura, J., & Manzote, E. (2023). Prioritising Factors Influencing Mountain Tourism Using a Fuzzy Analytic Hierarchical Process: A Case Study of Mount Nyangani, Zimbabwe. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 12(2). <https://doi.org/10.46222/ajhtl.19770720.393>
- Seraphin, H., & Dosquet, F. (2020). Mountain tourism and second home tourism as post COVID-19 lockdown placebo? *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 12(4). <https://doi.org/10.1108/WHATT-05-2020-0027>

- Sharif, A., Ullah, S., Shahbaz, M., & Mahalik, M. K. (2021). Sustainable tourism development and globalization: Recent insights from the United States. *Sustainable Development*, 29(5). <https://doi.org/10.1002/sd.2187>
- Shekhar. (2023). BIBLIOMETRIC ANALYSIS AND LITERATURE REVIEW OF MOUNTAIN TOURISM. *Advances in Hospitality and Tourism Research*, 11(2). <https://doi.org/10.30519/ahtr.1143501>
- Stalmirska, A. M., & Ali, A. (2023). Sustainable development of urban food tourism: A cultural globalisation approach. *Tourism and Hospitality Research*. <https://doi.org/10.1177/14673584231203368>
- Stelios, D. B., & Melisidou, S. (2014). GLOBALISATION AND SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT: A CRITICAL REVIEW. *Journal of Tourism Research*.
- Sustainable Mountain Tourism – Opportunities for Local Communities, Executive Summary. (2018). In *Sustainable Mountain Tourism – Opportunities for Local Communities, Executive Summary*. <https://doi.org/10.18111/9789284420285>
- Uonaki, M. F., & Hassanzadeh, S. (2021). The Drivers of Sustainable Development Tourism in Iran with Emphasis on Globalization. *Tourism of Culture*, 2(January 2021).
- Upadhayaya, P. K. (2018). Sustainable Management of Trekking Trails for the Adventure Tourism in Mountains: A Study of Nepal's Great Himalaya Trails. *Journal of Tourism & Adventure*, 1(1). <https://doi.org/10.3126/jota.v1i1.22748>
- Xu, M., Bai, C., Shi, L., Puška, A., Štilić, A., & Stević, Ž. (2023). Assessment of Mountain Tourism Sustainability Using Integrated Fuzzy MCDM Model. *Sustainability (Switzerland)*, 15(19). <https://doi.org/10.3390/su151914358>

THE ROLE OF EMOTIONAL STATE IN THE DEVELOPMENT OF TYPE 2 DIABETES MELLITUS

Eteri Varshanidze

PhD student, Assistant at Batumi Shota Rustaveli State University
Batumi, Georgia

Keti Nakashidze

Medical student at Batumi Shota Rustaveli State university
Batumi, Georgia

Nino Beridze

Psychology student at Batumi Shota Rustaveli State University
Batumi, Georgia

Abstract

According to WHO (world health organization), about 422 million people of whole population are struggling with type 2 diabetes mellitus. This kind of statistics and scalability is related to unstable emotional state, to violation of healthy routine and other reasons that affect human's metabolism. Conforming to researches, the main reason in this pathology are glucocorticoids and catecholamines. Glucocorticoids suppress the action of GLUT4, which helps glucose to enter muscles, adipose tissue and organs. Because of this factor, the most detected symptom is hyperglycemia. Catecholamines, in other ways, are supporting the process of increasing glycolysis, which leads to gluconeogenesis, that overpowers glycogenesis, which is the reason of hyperglycemia and hyperlactatemia. In conformity with researches managing and treatment of type 2 diabetes mellitus is not really hard. What is important is patience, diet, physical activity, keeping up with healthy routine and maintaining good mental and psychological health with treatment of psychologist. In addition, patients receive medication treatment with metformin and inhibitors of alfa - glucosidase.

Keywords: Diabetes Mellitus, emotional state, glucocorticoids, hyperglycemia.

INTRODUCTION

Type 2 diabetes mellitus, is one of the most widespread diseases of the 21st century. According to statistics from the World Health Organization, about 422 million people suffer from said disease, and mortality among patients reaches 1.5 million per year. By 2030, these data will increase to 550 million. Its danger lies in the fact that it is possible to accompany angiopathies, stroke, myocardial infarction and a number of other complications. The reason for its spread on such a large scale is the emotional background and stress, which patients often note. The aim of the work is this - to study the extent to which a person's mental state affects the development of Type 2 diabetes mellitus.

REVIEW OF SCIENTIFIC LITERATURE

In order to understand the disease well, one must consider its physiology and etiology. When the body receives glucose through food, it circulates in the blood and cannot be absorbed on its own, for this it is helped by insulin, which is a hormone of the pancreas. If normal, insulin is produced by β - cells of the islets of Langerhans, insulin binds to the receptor on the cell surface and activates it, thus allowing glucose to enter the cell. When talking about a pathological process, glucose cannot be absorbed into the cell, causing

hyperglycemia. The pancreas, as in the norm, produces insulin, but the receptor can no longer respond to the hormone. This condition is called insulin resistance.

Tension, stress and excitement are the emotions that everyone experiences. In response to these emotions, glucocorticoids and catecholamines are produced. Glucocorticoids act by stimulating gluconeogenesis and causing the depletion of glycogen [1]. Glucose is consumed by muscles, organs and adipose tissue, glucocorticoids inhibit this process, having an antagonistic effect towards insulin metabolism, which makes hyperglycemia the most pronounced symptom. In addition to insulin, the main regulator of glucose uptake is GLUT4, the 4th type of glucose transport, which is stimulated by the release of insulin itself and stored in the muscles. When exposed to glucocorticoids, the translocation of GLUT4 to the surface of cells is suppressed in response to the action of insulin, as a result, the ability of muscles to absorb glucose decreases, which leads to an increase in blood glucose [2, 3]. Under physiologic conditions, infusing catecholamine is associated with enhanced rates of aerobic glycolysis (resulting in adenosine triphosphate production), glucose release (both from glycogenolysis and gluconeogenesis), and inhibition of insulin-mediated glycogenesis. [4] Consequently, hyperglycemia and hyperlactatemia are the hallmarks of this metabolic response [4]. Over-stimulation of β ARs (β -adrenergic receptor) leads to the development of heart failure and is associated with the pathogenesis of insulin resistance in the heart [5, 6].

The individual always strives for survival, and stress is one of those emotions that make a living organism fight for life. In order for organism to be able to survive periods of severe stress, evolutionarily sustained reactions such as resistance to insulin and stress hyperglycemia are generated [7]. Hyperglycemia, defined as blood glucose levels > 180 mg/dL, demonstrated increased mortality in a retrospective study conducted by the USA, thus emphasizing the importance of glycemic control [7]. Stress causes stress hyperglycemia to occur in all vertebrates, including fish, shellfish, and insects [8, 9]. Although glucose is essential for energy, not all cells in a living organism are glucose-dependent. For example, bone marrow is as insulin - independent as the central and peripheral nervous system and white and red blood cells. But if an organ or cell needs glucose, hyperglycemia in extreme conditions is more beneficial than damaging for it, which is confirmed by studies. In hemorrhagic shock in animal models, hypertonic glucose solution injections increase cardiac function, pressure, and cell survival [10]. By stimulating angiogenesis and anti - apoptotic mechanisms, acute hyperglycemia can prevent cell death caused by ischemia [11]. Additionally, stress hyperglycemia provides the immune system and brain with a source of energy during stress, trauma, and infections [12, 13].

The treatment and management of Type 2 diabetes, or in this case, as we have discussed, stress-related diabetes is not as difficult as society imagines, although it requires a lot of willpower. First, the patient must be ready to transform his life and live healthy. It is necessary to maintain a daily routine and diet, which will not only regulate hyperglycemia, but also improve the patient's mental condition. If the above tips do not work and the patient is difficult to manage, metformin is recommended. Metformin is the most prescribed drug for the treatment of Type 2 diabetes mellitus and is considered as "essential medication" by the World Health Organization (WHO) [13]. Several studies have shown that metformin effectively improves glycemic control in patients with Type 2 diabetes, although it rarely causes hypoglycemia according to its excellent safe profile

[14]. Its mechanism lies in the fact that it reduces gluconeogenesis and increases the sensitivity of cells to insulin. In addition to metformin, alpha - glucosidase inhibitors such as vogliboz are used. It is more commonly used as an adjuvant in combination with metformin. It works through the reversible inhibition of the alpha - glucosidase enzyme, which leads to a decrease in the absorption of glucose from the intestines, thus helping patients reduce their glucose levels after eating food [15, 16].

RESEARCH

The point of the research was to illustrate if depression was linked with type 2 diabetes. Data was collected from 20 research participants and research was processed with Google Forms 78,6% of the participants were students and 21,4% were employed. Most of the partakers were from age 20 to age 23.

Overall, research showed that 78,2% of participants are regularly affected by stress, do not present in a good environment and 42,9% have a bad and 14,3% very bad sleeping schedule. 28,6% of them have prediabetes or type 2 diabetes with family history.

CONCLUSION

Therefore, from the tasks discussed in the work, it became clear why mental health has such great importance in the development of Type 2 diabetes mellitus. Due to the current lifestyle, people find it difficult to live without stress, which breaks a person both mentally and physically. The emotional background acts on metabolism, thereby threatening the body and forming a candidate for many diseases. However, it turned out that metabolic changes associated with stressors, can even be beneficial for human health and survival. Nevertheless, it should not be forgotten that exposure to these factors for a long time will be really dangerous for the body and for life.

BIBLIOGRAPHY

1. Sharma K, Akre S, Chakole S, Wanjari M, Stress-Induced Diabetes: A Review. *Cureus* 14(9): e29142, 2022;
2. Oda N, Nakai A, Mokuno T, et al.: Dexamethasone-induced changes in glucose transporter 4 in rat heart muscle, skeletal muscle and adipocytes. *Eur J Endocrinol*;
3. Dimitriadis G, Leighton B, Parry-Billings M, Sasson S, Young M, Krause U, Bevan S, Piva T, Wegener G, Newsholme EA. Effects of glucocorticoid excess on the sensitivity of glucose transport and metabolism to insulin in rat skeletal muscle. *Biochem J.* 1997 Feb 1;321 (Pt 3) (Pt 3):707-12.
4. Barth, Eberhard MD; Albuszies, Gerd MD; Baumgart, Katja MD; Matejovic, Martin MD, PhD; Wachter, Ulrich BSc; Vogt, Josef PhD; Radermacher, Peter MD; Calzia, Enrico MD. Glucose metabolism and catecholamines. *Critical Care Medicine* 35(9):p S508-S518, September 2007.
5. Onyango AN. Cellular Stresses and Stress Responses in the Pathogenesis of Insulin Resistance. *Oxid Med Cell Longev.* 2018 Jul 9; 2018:4321714.
6. Mangmool S, Denkaew T, Parichatikanond W, Kurose H: β -adrenergic receptor and insulin resistance in the heart. *Biomol Ther (Seoul)*;
7. Bode B, Garrett V, Messler J, McFarland R, Crowe J, Booth R, Klonoff DC: Glycemic characteristics and clinical outcomes of COVID-19 patients hospitalized in the United States. *J Diabetes Sci Technol.* 2020;

8. Soeters MR, Soeters PB: The evolutionary benefit of insulin resistance. *Clin Nutr*;
9. Barreto RE, Volpato GL: Stress responses of the fish Nile tilapia subjected to electroshock and social stressors. *Braz J Med Biol Res*;
10. McNamara JJ, Mills D, Aaby GV: Effect of hypertonic glucose on hemorrhagic shock in rabbits. *Ann Thorac Surg*;
11. Ma G, Al-Shabrawey M, Johnson JA, et al.: Protection against myocardial ischemia/reperfusion injury by short-term diabetes: enhancement of VEGF formation, capillary density, and activation of cell survival signaling. *Naunyn Schmiedebergs Arch Pharmacol*;
12. Lang CH, Dobrescu C: Gram-negative infection increases noninsulin-mediated glucose disposal. *Endocrinology*;
13. Duning T, van den Heuvel I, Dickmann A, et al.: Hypoglycemia aggravates critical illness-induced neurocognitive dysfunction. *Diabetes Care*;
14. Scheen AJ: Voglibose for prevention of type 2 diabetes mellitus. *Lancet*;
15. Dabhi AS, Bhatt NR, Shah MJ: Voglibose: an alpha glucosidase inhibitor. *J Clin Diagn Res*.

THE THERAPEUTIC INFLUENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF STUDENTS

Eteri Varshanidze

PhD student, Assistant at Batumi Shota Rustaveli State University
Batumi, Georgia

Nino Beridze

Psychology student at Batumi Shota Rustaveli State University
Batumi, Georgia

Keti Nakashidze

Medical student at Batumi Shota Rustaveli State university
Batumi, Georgia

Abstract

The mental health crisis in the 21st century calls for addressing issues of access to appropriate services. Growing interest has fueled hopes that artificial intelligence (AI) has the potential to reshape the mental health narrative. In the empirical part of the paper, we used ChatGPT, the most powerful and popular chatbot system, which was tasked with adapting the role of a psychotherapist. Data collection was based on a self-report questionnaire. To obtain quantitative information, we used the 54-item version of Ryff's psychological well-being scale, which was adapted into Georgian by Tamar Turashvili (Turashvili, 2014). A total of 30 subjects participated in the experiment (experimental $n = 15$; control $n = 15$). After 2 weeks, the mean of the experimental group in the posttest increased from 200.6 ($M = 200.6$; $S = 9.6$) to 210.7 ($M = 210.7$; $S = 10.8$). And it decreased from 200.9 ($M = 13.8$; $S = 9.5$) to 198.3 points in the control group ($M = 198.3$; $S = 10.3$). It is interesting that the rate of self-acceptance increased the most in the experimental group. Meanwhile, environmental mastery decreased in both groups. In addition, the incorporation of qualitative methods provided complex information about the participants' experiences. The results obtained highlight the need to explore AI-focused interventions as a valuable tool for improving psychological health and well-being. We think considering the limitations and recommendations mentioned in the paper, will contribute to a deeper understanding of the perspectives of this intervention and its implementation in practice.

Keywords: Artificial intelligence, psychological well being, chatbots, ChatGPT.

INTRODUCTION

"The reality of supplanting psychologists and other healthcare professionals on a large scale is closer than ever." This is a phrase we recently encountered on one of the most prestigious and popular psychology-related websites, *Psychology Today* (Luxton, 2024). As surreal as it may sound, similar expressions are frequently found in the mass media.

Artificial intelligence (AI) is the prerequisite and main driver of the 4th Industrial Revolution. This modern lever has the potential to completely upend our everyday lives. In the 21st century, AI is one of the most debated topics across many disciplines, with particular dominance in education, law, politics, medicine, and psychology. Our work, focuses on AI's potential to play a crucial role in reshaping the mental health narrative, particularly with regard to its therapeutic implications.

Given the impressive and unprecedentedly rapid development of technology, it is becoming increasingly important to explore the extent to which AI will be able to conduct therapy and challenge traditional conceptualizations of psychotherapy. Psychotherapy is known to rely heavily on human interaction. Research has repeatedly shown that the therapist-client relationship and the formation of a therapeutic alliance are the best predictors of treatment success (Ardito & Rabellino, 2011). This raises many questions: What will happen if psychotherapists are replaced by AI? To what extent can therapy still be considered successful? By erasing the personal touch of the therapist, do we diminish the effectiveness of the sessions?

On the other hand, the mental health crisis is one of the most significant global challenges of the 21st century. The growing demand for services often exceeds the resources available. This issue is extensively addressed in Georgia's 2022-2030 mental health strategy document. According to global data (World Health Organization, 2021), there are 13 mental health specialists for every 100,000 inhabitants. In low-income countries, this figure decreases significantly, with only 0.9 specialists per 100,000 citizens (Oladeji & Gureje, 2016). Worldwide, 70% of people with mental health problems do not receive professional help (Henderson et al., 2013). Addressing this crisis requires the development and delivery of large-scale, high-quality, and accessible mental health services. It will be very difficult to bridge the gap using only human resources. Therefore, integrating modern technologies to improve psychological well-being could be a potential solution to this problem.

Despite increased awareness of mental health issues, barriers such as stigma, limited access, and resource constraints continue to prevent students from receiving timely and effective interventions (Kokosadze and Lortkipanidze, 2023). Leveraging advances in artificial intelligence may help expand access to mental health support systems and provide students with new avenues for timely and personalized interventions.

The closest equivalent to AI-based psychotherapy is interventions delivered by mental health chatbots that operate on dialogic systems. As we know, mental health issues garnered widespread attention during the COVID-19 pandemic, with new challenges compounding the typical barriers and making access to services dramatically more difficult. During this period, chatbots gained popularity, with their numbers increasing significantly in 2022-2023. ChatGPT, considered the most famous and powerful tool of modern times, has earned the title of the fastest-growing consumer program in history (Hu, 2023). Its widespread use for therapeutic purposes underscores the need for empirical studies to evaluate the effectiveness of this tool.

Despite the unprecedented growth of interest, research in this area remains relatively limited. Although mental health and its therapeutic implications have been widely studied, exploring them in the context of AI is a novel approach. The scarcity of information and the absence of empirical data in Georgian literature make the study of this issue highly relevant. Furthermore, mental health is a critical aspect of overall well-being and the foundation of a meaningful and fulfilling life. Everyone has the right to access the highest standards of services. Since various agencies are unable to provide access to these standards consistently, more research is needed to explore new methods and mechanisms that can help improve the quality of life for many people. Artificial intelligence may offer practical applications not only for individuals but also for

professionals in the field. Our goal is to discover and implement more effective and accessible mental health support systems.

This study aims to determine the effect of the therapeutic use of artificial intelligence on the psychological well-being of students. The target group consists of students from Batumi Shota Rustaveli State University. The hypothesis of the study is as follows: interaction with artificial intelligence (ChatGPT) will improve students' psychological well-being.

1. REVIEW OF SCIENTIFIC LITERATURE

1.1. Artificial Intelligence

Artificial intelligence is a branch of computer science that performs intellectual actions characteristic of humans. Its goal is to replicate human cognitive abilities, such as thinking, learning, perception, memory, language and speech, attention, and problem-solving (Russel & Norvig, 2021). The use of artificial intelligence in psychology and psychiatry is a highly relevant issue in modern times. Eight out of ten Americans believe that AI has the potential to improve the quality of mental health services, reduce costs, and increase access (Noyes, 2023). According to D'Alfonso (2020), the use of AI in the field of mental health is guided by three main directions, which often work together: Digital Phenotyping, Natural Language Processing (NLP), Chatbots.

By exploring the latest research in the field, we can better understand how AI is changing clinical practice, as well as our understanding of human behavior and mental health. One of the recent technologies was developed by Cedars-Sinai scientists in January 2024 (Center, 2024). This program uses virtual reality and artificial intelligence to support mental health. Known as XAIA, the technology offers users therapy sessions guided by a digital robot avatar. Research conducted by the authors of this program shows that it is a useful and effective intervention (Spiegel et al., 2024). Based on natural language processing (NLP), Chandler, Elvevåg, and Foltz developed a technology that detects daily changes in speech (Marshall, 2019). The system, developed by scientists, evaluates the speech samples received, comparing them with previous recordings of the same user as well as with the general population. It was found that AI assessments can be as accurate as those of professional clinicians. Artificial intelligence can also expand the possibilities of monitoring the quality of therapy and significantly assist novice psychotherapists or psycho-consultants at the early stages of their careers. Lyssn, an AI designed to improve the quality of therapy sessions and make therapists' work more effective, is a prime example (Creed et al., 2022). Artificial intelligence is also a transformative diagnostic tool. A study by Birnbaum and colleagues (2020) is particularly interesting. After 223 volunteers gave scientists access to their Facebook accounts, AI was able to successfully predict diagnoses based on information posted on social media. Furthermore, researchers have developed an AI algorithm, EMPaSchiz, that can classify schizophrenia cases with 87 percent accuracy (Kalmady et al., 2019). A 2023 paper published in *Information Systems Frontiers* describes a 28-question AI assessment tool that is 89% accurate in identifying and classifying patients with mental health disorders (Tutun et al., 2023). The capabilities of artificial intelligence are not only comparable to those of professionals but sometimes even surpass them (Pestian et al., 2010; Fontaine et al., 2022).

Concerns about security remain significant among users and professionals. While more than 10% of healthcare professionals in the US currently use AI and nearly 50% plan to use it in the future, 42% express concerns about AI's reliability (Noyes, 2023). In another study, 13 mental health professionals with experience in using AI were interviewed (Gültekin & Şahin, 2024). They agreed that AI has more advantages than disadvantages and that its integration into mental health services is a positive development. However, they emphasized that AI cannot replace clinicians and should be used under professional supervision.

1.1.1 Chatbots

The closest approximation to the therapeutic capabilities of artificial intelligence is the so-called chatbot. These systems can engage in dialogue with users by imitating human cognitive skills, providing feedback through text or voice content (Følstad et al., 2021). Notably, chatbots are making strides in the field of psychotherapy. As of 2019, 41 mental health chatbots had been developed (Abd-alrazaq et al., 2019).

Many chatbots have emerged in the market, especially in the field of mental health. For example, Wysa employs various therapeutic approaches, including dialectical behavior therapy and motivational interviewing; Happify offers engaging therapeutic games; Woebot utilizes cognitive-behavioral therapy (CBT). Some chatbots target specific demographics: Vivibot helps young people develop positive psychological skills and reduce anxiety after cancer treatment; MYLO focuses on suicide prevention; Pahola aims to reduce alcohol consumption; SlimMe AI addresses weight issues; and PTSD Coach supports US war veterans (Bassett, 2018; Greer et al., 2019; Inkster et al., 2018).

Approximately 5.35 billion people worldwide have internet access (Statista, 2024) and chatbots are available online via computers or smartphones. These AI-based systems offer support anytime, seven days a week. Chatbots can provide a range of mental health services, including psychoeducation, mental well-being support, empathy, progress monitoring, user assessment with diagnostic tools, and resource provision (He et al., 2023).

The data highlights the increasing use of chatbots for mental health support. A 2021 study found that 22% of adults use mental health chatbots instead of seeking professional help, with 47% expressing interest in using such tools if needed (Martinengo et al., 2022). Among those who have tried a mental health chatbot, nearly 60% reported starting its use during the COVID-19 pandemic. Another study surveyed around 1,000 US citizens and 500 healthcare professionals, revealing that one in four respondents talked to a chatbot more frequently than attended therapy. Despite this, 53% of respondents believed AI could not replace human professionals, and 43% preferred human interpersonal relationships (Noyes, 2023).

Research indicates that disclosing emotions to a chatbot can be as beneficial as sharing them with a real person. The interaction with a chatbot, whether through text or voice, can provide a similar cathartic effect and positive impact on mental health as traditional methods (Ho et al., 2018; Pennebaker, 1997; Fartoukh et al., 2020; Tang & Ryan, 2020). For instance, a 2021 study found that chatbot interventions reduced social isolation and feelings of loneliness, with users appreciating the non-judgmental, caring, and friendly nature of these systems (Dosovitsky & Bunge, 2021). The study noted only minor user dissatisfaction with chatbot interactions. A 2022 meta-analysis on the

effectiveness of AI in therapy reported that AI has significant potential to enhance traditional psychotherapy and alleviate negative mental health symptoms (Gual-Montolio et al., 2022). The analysis highlighted AI therapy's positive impact on depression, anxiety, psychological distress, and general well-being. A subsequent 2023 meta-analysis confirmed these findings and emphasized that personalization and empathy were key factors in effectiveness (He et al., 2023).

Two procedurally similar experiments further explore chatbot effectiveness. The first study found that using Woebot for two weeks was more effective in reducing anxiety and depression symptoms than self-help materials from the World Health Organization (Fitzpatrick et al., 2017). In contrast, a study using the chatbot TESS to address depression and anxiety among university students in Argentina showed significant improvement in anxiety symptoms, but this was not greater than the improvement seen in a control group that read a psychoeducational book on depression (Klos et al., 2021).

In December 2022, the Pew Research Center conducted a survey of 11,000 Americans to gauge their opinions on the use of artificial intelligence in medicine, including AI chatbots for mental health support (Pew Research Center, 2022). The survey revealed that 46% of respondents believe AI chatbots should only be used by individuals who are also receiving therapy from a professional. Conversely, only 23% of respondents think these chatbots should be available to people regardless of whether they are under the care of a therapist.

Despite the generally positive reception of chatbots, users have raised several concerns. Common complaints include repetitive interactions and frequent misunderstandings, particularly when users employ irony or complex contextual messages (Boucher, 2021). Additional limitations identified by Bilquise et al. (2022) include chatbots' lack of emotional intelligence and authenticity, their inability to read body language, and challenges in understanding complex human emotions and linguistic subtleties.

1.1.2. ChatGPT

ChatGPT is an artificial intelligence (AI) chatbot developed by OpenAI. Launched on November 30, 2022, it attracted 100 million users within 64 days of its launch, making it the fastest-growing consumer program in history (Hu, 2023).

What sets ChatGPT apart from other chatbots is its massive database and wide range of competencies. It allows users to steer the conversation in any desired direction and can respond immediately to any command. ChatGPT relies on a database of 300 billion words and uses interaction patterns to continuously improve its capabilities (Haluza & Jungwirth, 2023). ChatGPT can be accessed by anyone with an internet connection via the website "chat.openai.com" or through its smartphone app. As of April 1, 2024, creating an account is no longer necessary to chat with the chatbot (Nerdynav, 2024). However, authentication allows users to save conversations and resume them at any time. Currently, the GPT-3.5 version is free, while the more advanced GPT-4 version is available through premium subscriptions (OpenAI, 2023).

Although ChatGPT's algorithm is not specifically designed for mental health services, it is equipped with comprehensive information on mental health issues. The chatbot is often used with instructions like "Be my psychotherapist" (Arifi, 2023). A study found that

80% of people using ChatGPT for therapy considered it an effective alternative to professional help (Noyes, 2023). ChatGPT can engage in positive conversations, actively listen, and offer various resources or coping strategies (Eshghie & Eshghie, 2023). Another study found that ChatGPT responded to patients' questions with higher quality and greater empathy compared to doctors (Ayers et al., 2023). In a separate study, D'Silva and colleagues collected texts containing suicidal thoughts from social networks and found that ChatGPT could recognize the emotional states of the authors, suggest helpful strategies, and provide appropriate, empathetic responses (D'Silva et al., 2024). Additionally, another study demonstrated that ChatGPT possesses emotional intelligence and can detect emotional cues while interacting with users (Elyoseph et al., 2023). The researchers used the Levels of Emotional Awareness Scale (LEAS). ChatGPT's performance nearly reached the maximum LEAS score, indicating a higher level of emotional awareness than initially anticipated. Furthermore, research has shown that using ChatGPT for therapeutic purposes can enhance the quality of life for patients receiving psychiatric inpatient care (Melo et al., 2024). Another noteworthy study involved the author forming a therapeutic alliance with ChatGPT (Raile, 2024). Despite its strengths, Raile (2024) noted some limitations of ChatGPT, including superficial responses and a bias toward cognitive-behavioral therapy (CBT).

Ensuring the security of ChatGPT as a tool is crucial. OpenAI's official website states that the company is committed to protecting user safety and rights (OpenAI, 2024). They actively work against the provision of illegitimate medical advice or encouragement of self-harm or suicide. Specialists and an audit service continuously review these issues (OpenAI, 2024). One experiment highlighted that ChatGPT prioritizes security by refusing to provide certain information that could potentially cause harm (Blum, 2022). Specifically, ChatGPT is programmed not to disclose information that could facilitate self-harm or harm to others.

1.2. Psychological Well-Being

According to the World Health Organization (WHO), health encompasses not only the absence of disease but also physical, mental, and social well-being (WHO, 1948). Mental health is a crucial component of overall well-being, impacting daily functioning. Despite frequent discussions of psychological well-being, it lacks a well-defined theoretical framework (Páez-Gallego et al., 2020). According to Ryan and Deci (2001), two primary philosophical foundations underpin the current understanding of psychological well-being: hedonism and eudaemonia. The hedonic approach emphasizes positive emotions such as happiness, pleasure, and satisfaction, aiming to minimize negative effects. In contrast, the eudaimonic philosophy focuses on personal potential, self-actualization, life purpose, and autonomy. Eudaimonic well-being does not solely rely on positive feelings but on achieving one's full potential (Ryan & Deci, 2001).

Ryff's model, proposed in 1989, integrates aspects from previous conceptualizations and has gained significant relevance in the scientific community. Ryff's theory, part of the eudaimonic perspective, builds on philosophical arguments about optimal human functioning, from Aristotle to Bertrand Russell (Dhanabhakya & M, 2023). It identifies six key components of psychological well-being: positive relations with others (developing warm, trusting relationships), autonomy (independent functioning and individuality), self-acceptance (positive self-perception and self-harmony), personal growth (readiness to develop and realize potential), environmental mastery

(transforming and managing the environment to meet personal needs), and purpose in life (focus on goals and life meaning) (Ryff, 1989).

1.2.1 Mental Health Of Students

Students respond to university life in various ways, with stress being a significant factor in their mental health. Today's university students face more complex challenges compared to previous generations, including increased academic demands, social changes, and a highly competitive job market (Asif et al., 2020). The scientific literature often overlooks aspects of student's psychological well-being (Douwes et al., 2023).

Globally, about 31% of higher education students experience mental health disorders (Auerbach et al., 2018). Meta-analyses show that distress levels are higher among undergraduate students compared to the general population (Sarokhani et al., 2013). Awareness of mental health among students is low, with many failing to recognize the need for treatment. Students often perceive clinical symptoms of depression and anxiety as typical stressors of university life (Eisenberg et al., 2007), and those who acknowledge the need for mental health services frequently encounter barriers to seeking help.

A study supported by the United Nations Children's Fund (UNICEF) provides valuable insights into the mental health of Georgian students (Kokosadze & Lortkipanidze, 2023). Young people aged 18 to 24 are among the most vulnerable groups in terms of mental health. The study, which involved students from seven state universities in Georgia, highlights significant barriers to accessing mental health services. Findings reveal that approximately 44% of students have never discussed their mental health issues with anyone. Around 33% have experienced suicidal thoughts or a desire to fall asleep and never wake up. Alarmingly, 71% of those who have had suicidal thoughts or attempts have not sought professional help. For 66% of students, mental health problems hinder their academic and professional performance. Additionally, 44% of students would attempt to address their mental health issues without any intervention, and only 22% have used mental health services, with 15% of these having seen a specialist only once. The barriers students face in seeking help are evident. Barriers include the cost of visits to specialists (41%) and medications (33%), distrust of specialists' professionalism (43%), and fear that confidentiality will not be maintained during sessions (34%). According to professionals and experts in the field, mental health services in Georgia primarily focus on the treatment of severe mental disorders, with few, if any, preventive or rehabilitative services available for young people.

2. RESEARCH

2.1. Participants

Data were collected from 30 students. Several criteria were used for selection. During the experiment, our subjects had to: not receive professional psychological help; possess at least intermediate (B1) English language skills; be enrolled at Batumi Shota Rustaveli State University; have had no interactions with mental health chatbots; not have had thoughts of self-harm or suicide in the past few weeks; and score 216 or lower on the Ryff Psychological Well-Being Scale. The questions corresponding to the first five criteria were placed at the initial stage of the questionnaire. If respondents answered any of these questions unfavorably, their data was automatically discarded, and they were not given access to the subsequent segments of the questionnaire.

80% of the participants (N=24) were female, and 20% (N=6) were male. The age range of the respondents varied from 19 to 23 years, with an average age of 20.7 years. Students were selected from the Faculties of Law and Social Sciences, Natural Sciences and Health, Tourism, Humanities, Economics, and Business. The subjects were not informed of the research hypothesis.

2.2. Tools

Electronically Delivered Self-Report Form was integrated into the "Google Form" electronic platform and consists of four blocks. In the first block, respondents were informed about the objectives of the study and gave their informed consent to participate. Only after providing consent to the processing of their data were they redirected to the second part, where they were evaluated according to our criteria. If respondents met the survey requirements, they continued to fill out the questionnaire in the third segment, recording their demographic data. In the last, fourth block, the Ryff Psychological Well-Being Scale was included as a powerful measurement tool. We used the 54-item version of this scale, which was adapted into Georgian by Tamar Turashvili (Turashvili, 2014).

2.3. Procedure

The research was conducted with full consideration of the ethical norms of psychological research. The experimental design involved matched pairs design and pretest-posttest design. Data were collected using a self-report questionnaire. To gather qualitative data, the section on demographic information in the posttest was replaced with additional open-ended questions.

To ensure that the control and experimental groups were similar in composition, subjects were matched according to their initial scores on the Ryff Psychological Well-Being Scale. The pairs were randomly assigned to either the experimental or control group. The experimental group received the following additional instructions:

1. They were sent a link to ChatGPT website and app (which one they chose depended on their preference).
2. They were required to authorize on the platform.
3. The chatbot was to receive the initial instructions provided by us.
4. Participants were instructed to use ChatGPT (free version 3.5) for at least 15 minutes every day for 2 weeks.

No instructions were given to the control group. The experiment was conducted from 01.05.2024 to 15.05.2024.

To refine the initial prompt and ensure the safety of the chatbot, ChatGPT was extensively tested by the author of the paper before the experiment began. Based on one week of intensive dialogue with the chatbot, the most optimal initial instruction was developed:

"Be my psychotherapist. Try as much as possible to make your answers similar to those of a real person. Prioritize client safety and improving psychological well-being. Do not use overly long or confusing answers. Use the approach to psychotherapy that you consider necessary from a professional point of view."

2.4. Results

None of the study participants left the experiment. After 2 weeks, each of them filled out the modified electronically delivered self-report form again. After all 30 participants recorded their answers, we analyzed the results. It turned out that a total of 5 participants violated our instructions and did not contact the chatbot every day. It did not include subject #8, the only experimental group participant whose psychological well-being index decreased. Of the five subjects who violated the experimental condition, two missed 2 days of interaction with the chatbot, and the other three missed 1 day. As a result of analyzing their data, we did not find any changes compared to the participants in the other experimental group who used ChatGPT every day for at least 15 minutes. Also, when processing the results, there was no significant gender difference between the pretest and posttest in the experimental group.

In both groups, before the experiment, the mean psychological well-being score on the Ryff scale was practically identical: in the experimental group, it was 200.6 (M = 200.6; SD = 9.6), and in the control group, it was 200.9 (M = 200.9; SD = 9.5). After 2 weeks, the mean score in the experimental group increased to 210.7 (M = 210.7; SD = 10.8), while it decreased to 198.3 in the control group (M = 198.3; SD = 10.3). As observed, the use of ChatGPT increased the average index of psychological well-being by 10.1 points, whereas in the control group, without any intervention, the score decreased by 2.6 points. The results are detailed below (Table 1).

Interestingly, the rate of Self-Acceptance increased the most in the experimental group, by approximately 18.7%, from 32 to 38. Meanwhile, Environmental Mastery decreased in both groups. In the experimental group, the overall psychological well-being increased for every subject except one. In the control group, the scores of 11 participants decreased, while those of 4 participants increased slightly.

Table 1
Results obtained on the Riff Psychological Well-Being Scale.

Experimental Group Participant N	Pretest	Posttest	Control Group Participant N	Pretest	Posttest
1	200	204	16	200	201
2	213	226	17	215	213
3	189	198	18	193	188
4	199	214	19	198	201
5	205	216	20	206	199
6	183	196	21	183	180
7	204	207	22	204	199
8	202	200	23	201	200
9	215	233	24	215	211
10	195	213	25	196	188
11	209	216	26	210	211
12	207	218	27	207	205
13	203	214	28	203	199
14	187	196	29	184	180
15	199	210	30	199	200

Only one subject (#11) from the experimental group agreed to receive a 2-week summary from ChatGPT. For this, the participant gave the chatbot the instruction: "Briefly summarize our sessions. Focus on your work and don't mention my personal information." The chatbot's response was:

"Throughout our conversation, I acted as your therapist, offering empathy and support. We covered a variety of topics, including managing anxiety, communicating with parents, self-esteem, worrying about the future, time management, and improving presentation skills. I suggested strategies such as breathing exercises, role-playing, systematic desensitization, letter writing, day planning, etc. My goal was to help you improve your mental health and overall well-being. My priority was your safety."

As mentioned, to obtain additional qualitative information, we included some questions in the post-test for the experimental group. We asked respondents to share their experiences. Common themes emerged in the subjects' responses. Most respondents appreciated that ChatGPT was easy to access and fit around their schedules. Here are some excerpts:

"I liked that I could have a dialogue with him at any time. There was no need to make an appointment in advance or to ask if he was busy." — Subject #4

"It was a convenient solution when I needed to talk to someone, especially late at night when I didn't want to disturb others." — Subject #9

"It was up to me when I would talk to him. I opened the chat several times a day, but I had no thoughts about it, so as not to upset myself." — Subject #5

Ten participants emphasized the importance of anonymity and confidentiality in their conversations. Without revealing their identity, they felt more open with the chatbot.

"I shared such personal news that many of my friends probably don't know. It's good to have a guarantee that what I shared will remain between us." — Subject #15

"While I was talking to him (referring to ChatGPT) about very sensitive topics, I had no fear that he would meet me on the street someday and there would be awkwardness between us." — Subject #7

ChatGPT questions and answers often prompted participants to think more deeply about their daily lives. One participant even compared this AI model to a personal diary that provides feedback to the user. It was also found that one of the main positive and useful features of ChatGPT for the respondents was the sharing of various psychotherapeutic exercises and resources.

"He taught me breathing exercises and meditation." — Subject #6

"I was very surprised that he provided me with contact information for local services in Batumi, including the psychology clinic at BSU." — Subject #8

"We took one of my specific thoughts and analyzed it together with ChatGPT. He asked me to write down the facts that would prove the truth of this thought and the facts that would cast doubt on it. After the conversation, it helped me replace my old thinking with a new one." — Subject #2

"He suggested various activities and hobbies and recommended books and websites to help me learn more about mental health." — Subject #4

"He shared techniques and tips for overcoming the fear of public speaking." — Subject #11

Respondents were also asked to record the negative aspects of their experience. All 15 participants noted that chatbots cannot replace real human connection and in-depth understanding of complex emotional states. Here are some of their responses:

"Technologies are encroaching on human competence, but they will never replace it." — Subject #3

"When discussing personal problems, it is necessary to feel that the other person understands and sympathizes with you. ChatGPT, as I knew it, gave me prepared answers, which in some cases made me lose motivation to continue the chat." — Subject #8

"I wanted it to be more human, but the reality is that ChatGPT is not human." — Subject #1

"I always had the thought that he wouldn't understand me completely and didn't really care about my situation." — Subject #14

Additionally, three respondents noted that the chatbot sometimes became boring and frequently returned to the same topic.

"Sometimes he got confused and couldn't follow me in the conversation anymore." — Subject #5

"To be honest, correspondence with him was often boring. I once repeated three times that I wanted him to write down three positive events that happened each day. I agreed, but he returned to the subject twice more within five minutes." — Subject #10

One participant was uncomfortable with the advice offered by ChatGPT. He noted:

"He used to write down techniques for any of my problems and asked me which one I wanted to delve into. Sometimes I didn't understand these techniques at all, and I instructed him to just listen to me." — Subject #1

Twelve out of fifteen subjects in the experimental group indicated that they would continue to interact with the chatbot in the future to improve their psychological state.

DISCUSSION

Our study confirmed the hypothesis that AI-based chatbots positively impact students' psychological well-being. The increase in Self-Acceptance in the experimental group suggests that ChatGPT has the ability to enhance positive self-perception among users. Integrating chatbot interactions into daily routines was shown to be an effective and straightforward strategy for students. This technology shows potential as an effective tool not only for clients but also for mental health professionals, contributing to the fields of psychology, self-help, and counseling.

Despite these findings, our study has several limitations. Constraints related to time, funding, and sample size limit the generalizability of the results. Mental health is very sensitive subject in Georgia. The lack of anonymity in the experiment might have led participants to alter their responses, influenced by a social desirability effect. Furthermore, the timing of the experiment coincided with significant political events in Georgia, which involved active student participation. This heightened tension may have

influenced the results, particularly the decrease in the Environmental Mastery observed in both groups.

Given its relevance, this topic warrants further attention from the scientific community. Future research should involve larger and more diverse samples and utilize different experimental designs. It is crucial to evaluate the long-term effects of AI on mental health and human relationships, potentially extending evaluations over weeks, months, or years.

Another critical area that warrants attention is the ethical implications of AI use in mental health care. The current lack of regulation raises concerns about the privacy and security of sensitive personal data collected during chatbot interactions. Ensuring transparency between AI developers and users is vital to maintaining the trust and confidentiality expected in therapeutic settings. Additionally, while chatbots are often designed to mimic empathy and emotional intelligence, it is essential for users to have a realistic understanding of AI's capabilities and limitations. Over-reliance on AI for emotional support could lead to a diminished value of human relationships and an unhealthy dependency on technology. Therefore, the development of better control mechanisms and clear accountability measures is necessary to prevent potential negative outcomes.

CONCLUSION

The integration of artificial intelligence, particularly chatbots, into mental health care holds promising potential. However, this optimism must be tempered with caution, as the field is still in its infancy. While our study demonstrated positive outcomes, it is crucial to recognize the limitations and ethical considerations that accompany this technology.

Regarding the use of AI and chatbots for improving mental health in Georgia, awareness of AI's therapeutic potential is unfortunately low. Most of the population is unaware of this innovative technology. There is a need to raise awareness among students, mental health professionals, and among all demographic segments. It is also time for the government and non-government sectors to collaborate with AI developers to create a Georgian chatbot tailored to our socio-cultural and linguistic characteristics. Such a flexible and adaptive chatbot could improve the psychological well-being of the Georgian population by eliminating language barriers and making the technology accessible to a broader audience.

As we move forward, it is essential to view AI not as a replacement for human therapists but as a complementary tool that can enhance the accessibility and efficiency of mental health services. At this stage, digital interventions in psychotherapy should be viewed as valuable preventive or rehabilitative tools, freeing up human resources for more specialized care and support. The future of mental health care is likely to involve a hybrid approach that combines the strengths of artificial intelligence with the expertise of therapists.

Our small study fosters positive expectations for this technology. We believe that mental health care services, through the use of artificial intelligence, will become more cost-effective and globally accessible. This advancement has the potential to alleviate the shortage of qualified personnel and significantly enhance people's psychological well-being. It is hoped that this paper will serve as a catalyst for more in-depth research on this

topic. Addressing the aforementioned limitations and implementing the recommended improvements in future studies will contribute to a deeper understanding of the potential of this intervention and its practical application.

BIBLIOGRAPHY

- Abd-alrazaq, A. A., Bewick, B. M., Farragher, T., & Gardner, P. (2019). Factors that affect the use of electronic personal health records among patients: A systematic review. *International Journal of Medical Informatics*, 126, 164–175. <https://doi.org/10.1016/j.ijmedinf.2019.03.014>
- Ardito, R. B., & Rabellino, D. (2011). Therapeutic alliance and outcome of psychotherapy: Historical excursus, measurements, and prospects for Research. *Frontiers in Psychology*, 2. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2011.00270>
- Arifi, F. (2023, March 31). Should you use ChatGPT for therapy? What experts say. *BuzzFeed News*. Retrieved May 23, 2024 from: <https://www.buzzfeednews.com/article/fjollaarifi/chatgpt-ai-for-therapy-mental-health>
- Asif, S., Muddassar, A., Shahzad, T. Z., Raouf, M., & Pervaiz, T. (2020). Frequency of depression, anxiety and stress among university students. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 36(5). <https://doi.org/10.12669/pjms.36.5.1873>
- Auerbach, R. P., Mortier, P., Bruffaerts, R., Alonso, J., Benjet, C., Cuijpers, P., Demyttenaere, K., Ebert, D. D., Green, J. G., Hasking, P., Murray, E., Nock, M. K., Pinder-Amaker, S., Sampson, N. A., Stein, D. J., Vilagut, G., Zaslavsky, A. M., & Kessler, R. C. (2018). WHO World Mental Health Surveys International College Student Project: Prevalence and distribution of mental disorders. *Journal of Abnormal Psychology*, 127(7), 623–638. <https://doi.org/10.1037/abn0000362>
- Ayers, J. W., Poliak, A., Dredze, M., Leas, E. C., Zhu, Z., Kelley, J. B., Faix, D. J., Goodman, A. M., Longhurst, C. A., Hogarth, M., & Smith, D. M. (2023). Comparing physician and artificial intelligence Chatbot responses to patient questions posted to a public social media forum. *JAMA Internal Medicine*, 183(6), 589. <https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2023.1838>
- Bassett, C. (2018). The computational therapeutic: exploring Weizenbaum's ELIZA as a history of the present. *AI & Society*, 34(4), 803–812. <https://doi.org/10.1007/s00146-018-0825-9>
- Bilquise, G., Ibrahim, S., & Shaalan, K. (2022). Emotionally Intelligent Chatbots: A Systematic Literature review. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 2022, 1–23. <https://doi.org/10.1155/2022/9601630>
- Birnbaum, M. L., Norel, R., Van Meter, A., Ali, A. F., Arenare, E., Eyigoz, E., Agurto, C., Germano, N., Kane, J. M., & Cecchi, G. A. (2020). Identifying signals associated with psychiatric illness utilizing language and images posted to Facebook. *NPJ Schizophrenia*, 6(1). <https://doi.org/10.1038/s41537-020-00125-0>
- Blum, A. (2022). *Breaking ChatGPT with Dangerous Questions Understanding how ChatGPT Prioritizes Safety, Context, and Obedience*. Digital Kenyon: Research, Scholarship, and Creative Exchange. https://digital.kenyon.edu/dh_iphs_prog/63
- Boucher, E. M., Harake, N. R., Ward, H. E., Stoeckl, S. E., Vargas, J., Minkel, J., Parks, A. C., & Zilca, R. (2021). Artificially intelligent chatbots in digital mental health interventions: a review. *Expert Review of Medical Devices*, 18(sup1), 37–49. <https://doi.org/10.1080/17434440.2021.2013200>

- Center, C. M. (2024, January 26). *Study: Mental health gets boost from AI*. Study: Mental Health Gets Boost From AI. <https://www.cedars-sinai.org/newsroom/study-mental-health-gets-a-boost-from-artificial-intelligence/>
- Creed, T. A., Salama, L., Slevin, R., Tanana, M., Imel, Z., Narayanan, S., & Atkins, D. C. (2022). Enhancing the quality of cognitive behavioral therapy in community mental health through artificial intelligence generated fidelity feedback (Project AFFECT): a study protocol. *BMC Health Services Research*, 22(1). <https://doi.org/10.1186/s12913-022-08519-9>
- D'Alfonso, S. (2020). AI in mental health. *Current Opinion in Psychology*, 36, 112–117. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.04.005>
- Dhanabhakya, N. D. M., & M, N. S. (2023). Psychological Wellbeing: Asystematic Literature Review. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology*, 603–607. <https://doi.org/10.48175/ijarsct-8345>
- Dosovitsky, G., & Bunge, E. L. (2021). Bonding with Bot: user feedback on a chatbot for social isolation. *Frontiers in Digital Health*, 3. <https://doi.org/10.3389/fdgth.2021.735053>
- Douwes, R., Metselaar, J., Pijnenborg, G. H. M., & Boonstra, N. (2023). Well-being of students in higher education: The importance of a student perspective. *Cogent Education*, 10(1). <https://doi.org/10.1080/2331186x.2023.2190697>
- D'Silva, N., Pande, A., et al. (2024). Leveraging ChatGPT for mental health support: Case study using text analytics. *Educational Administration: Theory and Practice*, 30(4), 1766-1772. <https://doi.org/10.53555/kuey.v30i4.1746>
- Eisenberg, D., Golberstein, E., & Gollust, S. E. (2007). Help-Seeking and access to mental health care in a university student population. *Medical Care*, 45(7), 594–601. <https://doi.org/10.1097/mlr.0b013e31803bb4c1>
- Elyoseph, Z., Hadar-Shoval, D., Asraf, K., & Lvovsky, M. (2023). ChatGPT outperforms humans in emotional awareness evaluations. *Frontiers in psychology*, 14, 1199058. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1199058>
- Eshghie, M., & Eshghie, M. (2023). ChatGPT as a Therapist Assistant: A suitability study. *arXiv (Cornell University)*. <https://doi.org/10.48550/arxiv.2304.09873>
- Fartoukh, Michael & Chanquoy, Lucile. (2020). Expressive writing in school children: Effects on well-being and working memory. *Journal of Writing Research*. 11. 10.17239/jowr-2020.11.03.04.
- Fitzpatrick, K. K., Darcy, A., & Vierhile, M. (2017). Delivering cognitive behavior therapy to young adults with symptoms of depression and anxiety using a fully automated conversational agent (WoeBot): a randomized controlled trial. *JMIR Mental Health*, 4(2), e19. <https://doi.org/10.2196/mental.7785>
- Følstad, A., Araujo, T., Law, E. L., Brandtzaeg, P. B., Papadopoulos, S., Reis, L., Baez, M., Laban, G., McAllister, P., Ischen, C., Wald, R., Catania, F., Von Wolff, R. M., Hobert, S., & Luger, E. (2021). Future directions for chatbot research: an interdisciplinary research agenda. *Computing*, 103(12), 2915–2942. <https://doi.org/10.1007/s00607-021-01016-7>
- Fontaine, D., Vielzeuf, V., Genestier, P., Limeux, P., Santucci-Sivilotto, S., Mory, E., Darmon, N., Lanteri-Minet, M., Mokhtar, M., Laine, M., & Vistoli, D. (2022). Artificial intelligence to evaluate postoperative pain based on facial expression recognition. *European Journal of Pain*, 26(6), 1282–1291. <https://doi.org/10.1002/ejp.1948>

- Government of Georgia. (2023). Sakartvelos 2022-2030 tslebis psikikuri janmrtelobis strateghia [*Georgia's mental health strategy for 2022-2030*] (Decree No. N23). Retrieved April 5, 2024 from:
<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/5357283?publication=0>
- Greer, S., Ramo, D., Chang, Y. J., Fu, M., Moskowitz, J., & Haritatos, J. (2019). Use of the chatbot "Vivibot" to deliver positive Psychology skills and promote Well-Being among Young People after Cancer Treatment: Randomized Controlled Feasibility trial. *JMIR Mhealth and Uhealth*, 7(10), e15018. <https://doi.org/10.2196/15018>
- Gual-Montolio, P., Jaén, I., Martínez-Borba, V., Castilla, D., & Suso-Ribera, C. (2022). Using Artificial Intelligence to Enhance Ongoing Psychological Interventions for Emotional Problems in Real- or Close to Real-Time: A Systematic Review. *International journal of environmental research and public health*, 19(13), 7737. <https://doi.org/10.3390/ijerph19137737>
- Gültekin, M., & Şahin, M. (2024). The use of artificial intelligence in mental health services in Türkiye: What do mental health professionals think? *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 18(1), Article 6. <https://doi.org/10.5817/CP2024-1-6>
- Haluza, D., & Jungwirth, D. (2023). Artificial Intelligence and Ten Societal Megatrends: An exploratory study using GPT-3. *Systems*, 11(3), 120. <https://doi.org/10.3390/systems11030120>
- He, Y., Yang, L., Qian, C., Li, T., Su, Z., Zhang, Q., & Hou, X. (2023). Conversational Agent Interventions for Mental Health Problems: Systematic Review and Meta-analysis of Randomized Controlled Trials. *Journal of medical Internet research*, 25, e43862. <https://doi.org/10.2196/43862>
- Henderson, C., Evans-Lacko, S., & Thornicroft, G. (2013). Mental illness stigma, help seeking, and public health programs. *American Journal of Public Health*, 103(5), 777–780. <https://doi.org/10.2105/ajph.2012.301056>
- Ho, A., Hancock, J., & Miner, A. S. (2018). Psychological, relational, and emotional effects of Self-Disclosure after conversations with a chatbot. *Journal of Communication*, 68(4), 712–733. <https://doi.org/10.1093/joc/jqy026>
- Hu K. ChatGPT sets record for fastest-growing user base - analyst note. Reuters. February 2023. Accessed April 14, 2024. <https://www.reuters.com/technology/chatgpt-sets-record-fastest-growing-user-base-analyst-note-2023-02-01/>
- Inkster, B., Sarda, S., & Subramanian, V. (2018). An Empathy-Driven, Conversational Artificial Intelligence Agent (WYSA) for Digital Mental Well-Being: Real-World Data Evaluation Mixed-Methods Study. *JMIR Mhealth and Uhealth*, 6(11), e12106. <https://doi.org/10.2196/12106>
- Kalmady, S. V., Greiner, R., Agrawal, R., Shivakumar, V., Narayanaswamy, J. C., Brown, M. R. G., Greenshaw, A. J., Dursun, S. M., & Venkatasubramanian, G. (2019). Towards artificial intelligence in mental health by improving schizophrenia prediction with multiple brain parcellation ensemble-learning. *NPJ Schizophrenia*, 5(1). <https://doi.org/10.1038/s41537-018-0070-8>
- Klos, M. C., Escoredo, M., Joerin, A., Lemos, V. N., Rauws, M., & Bunge, E. L. (2021). Artificial Intelligence-Based Chatbot for anxiety and Depression in university Students: pilot Randomized controlled trial. *JMIR Formative Research*, 5(8), e20678. <https://doi.org/10.2196/20678>

- Kokosadze N. & Lortkipanidze K. (2023). *Universitetis studentebis shoris psikhikuri janmrtelobis da servisebze khelmisatsvdomobis kvleva* [A study on mental health and access to services among university students]. UNICEF. Retrieved April 10, 2024 from:
<https://www.unicef.org/georgia/media/8241/file/%E1%83%A3%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%A1%E1%83%98%E1%83%A2%E1%83%94%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%A1%20%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%A3%E1%83%93%E1%83%94%E1%83%9C%E1%83%A2%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%A1%20%E1%83%A8%E1%83%9D%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%A1%20%E1%83%A4%E1%83%A1%E1%83%98%E1%83%A5%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%98%20%E1%83%AF%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%9B%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%90%20%E1%83%93%E1%83%90%20%E1%83%A1%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%96%E1%83%94%20%E1%83%AE%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%AC%E1%83%95%E1%83%93%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%A1%20%E1%83%99%E1%83%95%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%95%E1%83%90.pdf>
- Luxton, D. D. (2024, February 8). *Could Artificial Intelligence replace psychologists?*. Psychology Today. Retrieved April 5, 2024 from:
<https://www.psychologytoday.com/intl/blog/artificial-intelligence-in-behavioral-and-mental-health-care/202402/could-artificial>
- Marshall, L. (2019, November 12). *Want to know your mental health status? There's an app for that*. CU Boulder Today.
<https://www.colorado.edu/today/2019/11/12/want-know-your-mental-health-status-theres-app>
- Martinengo, L., Lum, E., & Car, J. (2022). Evaluation of chatbot-delivered interventions for self-management of depression: Content analysis. *Journal of Affective Disorders*, 319, 598–607. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.09.028>
- Melo, A., Silva, I., & Lopes, J. (2024). ChatGPT: A pilot study on a promising tool for mental health support in psychiatric inpatient care. *International Journal of Psychiatric Trainees*. <https://doi.org/10.55922/001c.92367>
- Nerdynav. (2024, April 2). 107 Up-to-Date ChatGPT Statistics & User Numbers [April 2024]. Nerdynav. Retrieved from: <https://nerdynav.com/chatgpt-statistics/#top-chatgpt-statistics>
- Noyes, J. (2023, April 27). *Perceptions of AI in healthcare: What professionals and the public think*. Tebra.com. <https://www.tebra.com/theintake/medical-deep-dives/tips-and-trends/research-perceptions-of-ai-in-healthcare>
- Oladeji, B. D., & Gureje, O. (2016). Brain drain: a challenge to global mental health. *BJPsych International*, 13(3), 61–63. <https://doi.org/10.1192/s2056474000001240>
- OpenAI (2024, January 10). *Usage policies*. Retrieved May 24, 2024, from <https://openai.com/policies/usage-policies/>
- Páez-Gallego, J., Gallardo-López, J. A., López-Noguero, F., & Rodrigo-Moriche, M. P. (2020). Analysis of the Relationship between Psychological Well-Being and Decision

- Making in adolescent students. *Frontiers in Psychology*, 11.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01195>
- Pennebaker, J. W. (1997). Writing About Emotional Experiences as a Therapeutic Process. *Psychological Science*, 8(3), 162-166. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1997.tb00403.x>
- Pestian, J., Nasrallah, H., Matykiewicz, P., Bennett, A., & Leenaars, A. (2010). Suicide note classification using Natural Language Processing: A Content Analysis. *Biomedical Informatics Insights*, 3. <https://doi.org/10.4137/bii.s4706>
- Pew Research Center (February 2023) 60% of Americans Would Be Uncomfortable With Provider Relying on AI in Their Own Health Care
https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/20/2023/02/PS_2023.02.22_AI-health_REPORT.pdf
- Raile, P. (2024). The usefulness of ChatGPT for psychotherapists and patients. *Humanities & Social Sciences Communications*, 11(1).
<https://doi.org/10.1057/s41599-023-02567-0>
- Russel, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial intelligence: A Modern approach*. (4th ed.). Prentice Hall.
- Ryan RM, & Deci EL (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52, 141–166.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069–1081. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>
- Sarokhani, D., Delpisheh, A., Veisani, Y., Sarokhani, M. T., Manesh, R. E., & Sayehmiri, K. (2013). Prevalence of Depression among University Students: A Systematic Review and Meta-Analysis Study. *Depression Research and Treatment*, 2013, 1–7.
<https://doi.org/10.1155/2013/373857>
- Spiegel, B. M. R., Liran, O., Clark, A., Samaan, J. S., Khalil, C., Chernoff, R., Reddy, K., & Mehra, M. (2024). Feasibility of combining spatial computing and AI for mental health support in anxiety and depression. *Npj Digital Medicine*, 7(1).
<https://doi.org/10.1038/s41746-024-01011-0>
- Statista. (2024, May 7). *Worldwide digital population 2024*.
<https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>
- Tang, Y., & Ryan, L. (2020). Music performance Anxiety: Can Expressive writing intervention help? *Frontiers in Psychology*, 11.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01334>
- Turashvili, T. (2014). Psikologiuri ketildgheobis ganmsazghvreli zogierti paktoris kvleva kartvel studentebshi [A study of some factors determining psychological well-being among Georgian students] [Doctoral dissertation, Ilia State University]. Retrieved April 5, 2024
from:<https://eprints.iliauni.edu.ge/2971/1/13516%20%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%A0%20%E1%83%A2%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%A8%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%98.pdf>
- Tutun, S., Johnson, M. E., Ahmed, A., Albizri, A., Irgil, S., Yesilkaya, I., Ucar, E. N., Sengun, T., & Harfouche, A. (2023). An AI-based decision support system for predicting mental health disorders. *Information Systems Frontiers*, 25(3), 1261–1276.

World Health Organization (WHO) (1946). Constitution of the World Health Organization. Basic Documents, Geneva: World Health Organization.
World Health Organization. (2021). *Mental health atlas 2020*. Geneva: World Health Organization. [Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO]

VIII. VE XII. YÜZYILLARDA BELH ŞEHİRİ

Abdurrahman GÜLMEZ

Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İslam Tarihi ABD, GÜMÜŞHANE
abdurrahman.gulmez609@gmail.com +ORCID: 0000-0002-7155-7047

Özet

Belh Şehri kadim bir geçmişe sahip olup 11 ve 12.yy tarihçileri şehrin kuruluşunu Hz. Nuh'un oğlu Sam'a kadar, bazı kaynaklarda M.Ö. 1400 yılına kadar götürürler. Tarihçiler Belh ismini eserlerinde Bakterya, Bağter, Horasan, Taharistan, İskenderiye ve Belh... gibi farklı isim ve lakaplarla zikretmişlerdir. Beyhâkî, Belh ismini Pehlevice'de büyük şehir manasına geldiğini belirtir.

Belh Şehri, İslam fetih hareketinin ikinci evresi olan Muaviye döneminde tamamen Müslümanların eline geçti. Bu dönemden itibaren Belh şehrinde İslami sanat, kültür ve medeniyetin etkisine girdi. Emeviler döneminde (hicri 90-91) Belh şehrinde birçok katliam yapılmış şehir viraneye dönmüştür. Emeviler, Abbasi, Horasan emirleri, Samanoğulları, Gazneliler ve Büyük Selçuklu Devletinin sonuna kadar Belh mimari, sanat, kültürel ve ilmi olarak çok gelişmiş ve birçok âlim yetiştirmiştir. 11.yy'da Belh Şehrine bağlı yüz tane köy ve kasaba bulunmaktaydı. 8 ve 12. yüzyıllar arasında Belh'te 300 den fazla âlim yetişmiştir. İslamiyet'in Belh'e girmesiyle İslami mimarinin sembolü olan tekke, medrese ve kütüphaneler gibi eğitim yapıları oluşmaya başlamıştır. Şehirde birçok dil, din, ırk ve mezhep bulunuyordu. Şehir doğu-batı ticaret yolları güzergâhı üzerinde olduğundan âlimlerin, tüccarların, seyyahların uğrak yeri olduğu gibi aynı zamanda devletlerinde siyasi çatışma alanlarından biriydi.

Çalışma, Belh Uleması Tarihi ve Tarihi Beyhâkî gibi Farsça yazılan dönemin önemli eserlerinden faydalanarak hazırlanmış olup alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belh, Tarih, Coğrafya, İslamiyet, Ulema.

THE CITY OF BALKH IN THE 8TH AND 12TH CENTURIES

Abstract

The City of Balkh has an ancient history, and historians of the 11th and 12th centuries attribute the city's founding to the Prophet Muhammad. Until Noah's son Sam, in some sources, BC. They take it back to 1400. Historians have mentioned the name Belh in their works with different names and nicknames such as Bakterya, Bagter, Khorasan, Taharistan, Alexandria and Belh... Beyhâkî states that the name Belh means big city in Pahlavi.

The City of Balkh fell completely into the hands of Muslims during the Muawiyah period, which was the second phase of the Islamic conquest movement. From this period onwards, the city of Balkh came under the influence of Islamic art, culture and civilization. During the Umayyad period (90-91 Hijri), many massacres were committed in the city of Balkh and the city was turned into ruins. Until the end of the Umayyads, Abbasids, Khorasan emirs, Samanids, Ghaznavids and the Great Seljuk State, Belh was very developed in terms of architecture, art, culture and science and trained many scholars. In the 11th century, there were a hundred villages and towns connected to the City of Balkh. More than 300 scholars were educated in Balkh between the 8th and 12th centuries. With the arrival of Islam in Balkh, educational buildings such as lodges, madrasahs and libraries, which are symbols of Islamic architecture, began to form. There were many languages, religions, races and sects in the city. Since the city was on the east-west trade route, it was a frequent destination for scholars, merchants and travelers, and was also one of the areas of political conflict in the states.

The study has been prepared by making use of important works of the period written in Persian, such as History of Belh Ulema and History of Beyhâkî, and it is thought that it will contribute to the field.

Keywords: Balkh, History, Islam, Ulema

BELH TARİHİ

Belh, coğrafi olarak kuzeyinde Seyhun nehri, doğusunda Imus (İmuş) dağları, güneyinde Sind olup uzun yıllar Pers İmparatorluğunun bir parçası olmuştur. Belh, coğrafi olarak İran, Orta Asya ve Çini birbirine bağlayan doğu-batı ticaret yolları ile Horasan ve Hindikuş dağlarını birbirine bağlayan önemli bir konumdaydı. Burada bulunan Belh nehri batıdan gelen yolcular için büyük bir kolaylık sağlıyordu. Belh şehri bu nehirle gelişmiş ve tanınmıştır. İslamiyet'ten sonra Bermekîyanlar, Emeviler ve Abbasiler Belh'te hüküm sürmüşlerdir.¹

Belh, günümüzde Afganistan'ın kuzeyinde olup tarihi geçmişi çok eskiye dayanmaktadır. Belh Ahamenişler döneminde (m.ö. 330-550) bir eyaletti. Belh ismi Şah Daryuş'un Behistun kitabesinde "Bahter"² olarak Zerdüştlere dini kitabı Avesta da "Bahzî" Yunancada "Baktra" olarak geçmektedir.³ Belh, Avesta'da Belh-e Zîbâ, Pehlevî edebiyatında Belh'e Drağşan, Mes'udî'nin eserlerinde Belh el-hüsna olarak geçmekte olup yeşilliği ve bostanlarıyla meşhur bir şehir olmuştur.⁴ Tarihçiler Belh şehrine birçok isim ve lakap vermişlerdir; Bakteryâ, Bağter, Horasan, Taharistan, İskenderiye, Belh, Belh Bamî, Belh Drağşan, Belh el-Hüsna (Belh ziba), Şehr-e Nûzak ya da Şehr-e Nûşâd (Yenişehir), gibi isimler kullanılmıştır. Eski Nûşad kalesi Belh hâkimi Davut b. Abbas tarafından yaptırılmıştır.⁵ Belh şehrinin asıl adı Bahderî (Bağderî) olup günümüzde buradaki akarsuyu da bu isim verilmiştir. İslam öncesinde Belh şehri hakkında ilk bilgilerden biri M.Ö.8. yy'da Asur Kralı III. Tiglat-Pileser (M.Ö. 727-744) Irak'taki sarayın duvarlarındaki kabartmalardır. Yunanlı tarihçi ve Diodorus, Asur Devleti hükümdarı (Ninus ?) Belh'in Zerdüşht hükümdarını ve Med kralı Pearnus'u (ki bu Feravertis'tir ya da Fraortisi) (M.Ö. 675-653) kendisine rakip görüyordu. Bu Asur hükümdarı Babil'den Hindistan'a kadar olan yerleri fethetti. Belh şehri de bu süre içinde yaklaşık 17 yıl Asurluların hâkimiyetinde kalmıştır. Belh tarih boyunca Med, Asur, Ahamenişiyân, Slevkoslar, Sasaniler gibi birçok devletin idaresine girmiştir.⁶

Abbasiler döneminden sonra Belh Tâhirîlerin (821-873) idaresine girmiş ve burası 233-260 yılında Davut b. Abbas b. Haşim b. Banicur tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Belh'e yakın olan Nuşâd ya da Nuşâr kalesini inşa ettirmiştir. 260 yılında Ebu Davud b. Muhammed b. Ahmed Belh'in yeni hâkimi oldu. Bu yeni emir 285-286 yıllarında kendi

¹ Tahsin Yazıcı, "Belh" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 410-411, Cilt 5, İstanbul 1992; Rıza İnyetullah- Nasır Gozeşte vd. "Belh" *Dâ'iretü'l-ma'ârifî'l-İslâmiyye*, Cilt 12; *Dânişnâme-i Cihan-ı İslam*, Cilt 4, 1393.

² Abdurrahman Gülmez, Behistun (Bisütun) Kitabesinin İslami Bakış Açısıyla Yorumlanması, 66, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 4/1, 2021.

³ Tahsin Yazıcı, "Belh" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 410-411, Cilt 5, İstanbul 1992; Rıza İnyetullah- Nasır Gozeşte vd. "Belh" *Dâ'iretü'l-ma'ârifî'l-İslâmiyye*, Cilt 12; *Dânişnâme-i Cihan-ı İslam*, Cilt 4, 1393.

⁴ Mir 'Abedyan'î, a.g.e, 279

⁵ Mehdi Rahmanî Velevî-Mansur Çağatayî, *Tarih-e Ulemaye Belğ*, Cilt 1, Mukaddime, Meşhed, 1383.

⁶ Mir 'Abedyan'î, *Tarih-e Belğ*, 45-46, Tahran, 1371.

adına gümüş sikke bastırmıştır.⁷ 9.yy'ın ikinci yarısında Belh Saffârîler'in (861-1003) eline geçmiştir. Saffârî Hükümdarı Amr b. Leys Sâ mânîlerin topraklarını işgale kalkınca 19 Nisan 900 tarihinde Sâ mânî Emîri İsmâil ile Belh önlerinde yapılan savaşta Amr b. Leys yenildi. Horasan ve Belh yaklaşık bir asır Sâ mânîlerin elinde kaldı.⁸

3.yy'ın sonu 4.yy'ın başında Belh büyük bir refaha kavuşmuştur öyle ki Makdisî Belh'i Merv, Herat ve Buhara'yla mukayese etmiştir. Belh'in kenarında Belhab ya da İbni Havkal'ın dediği "Deh As (çark) ya Deh Asya" (ki bunlar değirmendir) adlı nehir 12 koldan şehre girer ve çiftçiler bu sularla portakal, limon ve üzüm gibi meyveleri yetiştirirlerdi. 10.yy'da şehir üç kısma ayrılıyordu Kale-i Derunî (Kûhendaz), Şehr Derunî (Medine ya Şehristan), şehrin çıkışı olan Rezb ya da Bîrun'du. Şehrin duvarları 12'ye 12 fersah.⁹ 3/9.yy da bu duvarlar kalmamış hepsi yıkılmıştır. 11.yy'da *Hududul Âlem* adlı eser Belh şehrini Hindistan'ın önemli ticaret merkezi olduğunu belirtir. Sem'anî Samanoğulları döneminde Belh'in refah seviyesi ve ulema sayısının arttığını belirtir. 370'li yıllarda Sîmcûriler döneminde Belh hâkimi Hâcip Faik Hâssa'ydı. Gaznelilerle Karahitaylar Samanoğulları topraklarını aralarında paylaştılar ve Gaznelilere Ceyhun nehrinin kuzeyi düştü. Ama Karahitaylılar kuzey Horasan bölgesini istiyorlardı. Karahitay hanı İlik Han Nasır 396 yılında Sultan Mahmut'un Hint seferini fırsat bilerek Çağrı Tekin'i büyük bir orduyla Taharistan'a Belh üzerine gönderdi. Şehir büyük bir direniş göstermesine rağmen teslim oldu. Sultan Mahmut'un şahsi olarak Belh yaptırdığı "Bazar-e Aşikan'ı", bağları ve Gaznelilerin yaptıkları her şeyi yok ederek şehri harabeye çevirdiler. 398 yılında Sultan Mahmut'un Hint seferinde dönmesiyle Belh'ten 3 fersah uzak olan Keter'de yapılan savaşta Karahitayları yendi. Belh şehri Sultan Mahmut için önemliydi zira bu dönemde Horasan'dan vergi gelmiyordu. Bunun içinde Belh reisi Ebu İshak Muhammed b. Hüseyin, Sultan Mahmut'un Hindistan'a yapacağı seferde bir miktar para vermiştir. Yine Sultan Mahmut'un Belh'te yaptırmak istediği bahçenin inşası ve bakımının masrafları halka ağır geldiğinden bu masrafları Yahudilere yüklenmiştir. Sultan Mesut her ne zaman ki Belh'e gelse köşküne oradan da buradaki Bağ Bozurg'u ziyaret ederdi. Sultan Mesutta burada devlet divanını kurardı.¹⁰ Beyhâkî, tarihi Beyhâkîde Gazneli Mesud'un hicri 422 yılının devlet divanını yani bakanlar kurulunu Belh'te olan Bağ Bozurg'ta topladığını belirtir. Buranın ne kadar önemli ve güzel olduğunun da bir kanıtıdır. Bunun dışında Belh'te olan diğer bağ Gazneli Sultan Mesud'un kardeşi Sultan Emir Muhammed yaptırmıştır. Bu bağ Belh'in meşhur bağlarından. Belh'e yakın olan bağlardan biri de bir devlet adamı olan Abdul Ali'nin köşküydü. Belhliler yüksek olan her binaya köşk demişlerdir. Belh'te el işi mamuller, İpek, altın, lacivert renk üretilen ve ihraç edilen mallardandı. 9.yy'da da Talıkan şehrinde çok fazla yün üretilip ihraç ediliyordu. Yine Belh'te at ve deve ticareti fazlaydı. Belh'te ki develer Arap develerine göre daha iri ve daha güçlüydü. Bu develer halifeye, sultana ve padişahlara hediye olarak gönderilirdi. İslam İran'a girdiğinde Belh halkı sokaklarda ve pazarlarda Pers Darice dilini konuşuyorlardı. Samanoğulları

⁷ Tahsin Yazıcı, "Belh" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 410-411, Cilt 5, İstanbul 1992; Rıza İnyetullah- Nasır Gozeşte vd. "Belh" *Dâ'iretü'l-ma'ârifî'l-İslâmiyye*, Cilt 12; *Dânişnâme-i Cihan-ı İslam*, Cilt 4, 1393.

⁸ Erdoğan Merçil, "Saffârîler" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 35, 464-465, İstanbul.

⁹ 1 fersah İran'da, atın normal yürüyüşüyle 1 saatte gittiği mesafe karşılığı olup yaklaşık 6000 zirâ (6,23 km.) yapmaktadır. Bknz. Yusuf Halaçoğlu, "*Fersah*" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 412, Cilt 12, İstanbul 1995.

¹⁰ Mir 'Abedyân'î, a.g.e, 217-218

döneminde Farsça gelişmiş hatta Samanoğulları kültür ve edebi olarak dili geliştirmeye ve sahip çıkmaya çalışmışlardır. Darice Horasan'ın eski dillerinden biridir.¹¹

Selçukluların tarih sahnesine çıkmaya başladığı dönemde Belh Gaznelilerin için önemliydi. Zira kuzey Afganistan'daki bu şehir Gaznelilerin başkentini koruyordu. Selçukluların ilk döneminde Belh kısa süreliğine düştü ama Gazneliler tekrar aldı. Burası Gazneliler ve Selçuklular arasında sınır olduğundan sürekli savaşlar meydana geliyordu. Sultan Alparslan döneminde Belh hâkimi oğlu Ayaz'dı. Belhlilerin Ayaz'a saldırımları üzerine Ayaz şehirden kaçmış Şemsülmülk şehri ateşe vermeye kalkınca halk af etmelerini istedi bunun üzerine Ayaz tekrar Belh'e döndü. Gaznelilerin tahtına oturan Mesut'un oğlu Behramşah her yıl bir miktar vergiyi Belh hazinesine gönderiyordu. Behramşah'ın himaye ettiği Belh şehrinin hâkimi Seyfeddin'in üzerine İmâdüddin Kamaç'ı gönderdi ama yenildi. 535 yılındaki Katvan savaşıyla Sultan Sencer yenilerek Belh'e çekilmiştir. 547 yılında Belh kadısı Hemadeddin Mahmudî'ye verilmiştir. 560 yılında Karahitaylar Belh'i yağmaladılar.¹² 1043 yılından Sultan Sencer dönemine kadar Belh Selçukluların elinde kalmış ve askeri bir üs haline getirilmiştir.¹³ 11.yy'ın başlarında Mâverâünnehir'de bulunan Kara Oğuzlar Büyük Selçukluların ilk dönemlerinde Horasana gelerek burada Belh sınırlarına yerleşerek Müslüman oldular. Sultan Sencer döneminde Belh hâkimi Emir Kımac, Kara Oğuzları Belh'ten atmak için harekete geçti. Yapılan savaşta Belh hâkimi yenildi ve yakalanarak öldürüldü.¹⁴ Harzemşahlar ve Gurluların ortaya çıkışıyla Belh yeniden çatışma alanı haline geldi. 547/1152 yılında Alâeddin Hüseyin Gurî, Belh'te hâkimiyet kurdu bir yıl sonra Oğuzlar Belh'i viraneye çevirdiler. Bu tarihten sonra Belh Karahitaylarının eline geçmiş, Karahitayların Belh valisi ölünce Gurlular burayı işgal etmiş daha sonra da Harzemşahların eline geçti.(1198) Belh şehri daha sonra Moğolların eline geçmiş ve uzun yıllar o eski görkemine kavuşmamıştır.¹⁵

BELH'TE SOSYAL HAYAT

Şehir doğu-batıyı yani Avrupa, Akdeniz ile Çin ve Hindistan'ı birbirine bağlayan kara ticaret yolları üzerinde yer aldığından önemli bir stratejik konumdadır. Barthold'da Türkistan namede Belh şehrinin ticaret güzergâhı üzerinde olduğunu belirtir. Bölgenin dili İslamiyet'in girişine kadar halk Farsça ve Darice konuşuyordu İslamiyet'le birlikte az da olsa Arapçada konuşulmuştur. Edebi dil genelde Farsçaydı. Dönemin önemli eserler farsça yazılmıştır. Belh kütüphanelerinde farklı dillerde ve farklı alanlarda yazılmış yüzlerce cilt kitap bulunuyordu. Bir rivayete göre kâğıt ilk defa Belh'te imal edilmiş Sanat olarak ise kil, seramik, ağaç ve taş işçiliği (ki özellikle ağaç işçiliğinde islam sonrası daha önem kazanmıştır) ve kümbet yapım sanatında ilerlemiş. islam öncesinden ve islam sonrasında bölgede mavi, sarı, kırmızı, yeşil renklerde cam işçiliğinin de yapıldığını arkeoloji çalışmalarından öğreniyoruz. Sanatın en güzel örneklerinden biri Behistun kitabesidir. Belh nehri diğer adı Ceyhun Farsça Kalef (Ceyhun nehri kenarındaki bir kale-

¹¹ Mehdi Rahmanî Veleві-Mansur Çağatayî, a.g.e, 55-59

¹² Mir 'Abedyan'î, a.g.e, 236-238.

¹³ Tahsin Yazıcı, "Belh" Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 410-411, Cilt 5, İstanbul 1992; Rıza İnyetullah- Nasır Gozeşte vd. "Belh" Dâ'iretü'l-ma'ârifî'l-İslâmiyye, Cilt 12; *Dânişnâme-yi Cihan-ı İslam*, Cilt 4, 1393.

¹⁴ Nâsirüddin Münşî-i Kirmânî, Simtû'l-'ulâ li'l-hazreti'l-'ulyâi, Haz. Abbas İkbâl, 19, Tahran 1328

¹⁵ Tahsin Yazıcı, "Belh" Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 410-411, Cilt 5, İstanbul 1992; Rıza İnyetullah- Nasır Gozeşte vd. "Belh" Dâ'iretü'l-ma'ârifî'l-İslâmiyye, Cilt 12; *Dânişnâme-yi Cihan-ı İslam*, Cilt 4, 1393.

sınır muhafızları) manasındadır.¹⁶ Dehas nehri Nevbahar kapısından şehre girerek şehrin tam ortasından geçirdi. Şehrin bütün giriş kapılarının çevresi bağlar, bostanlar olup şehrin duvarlarında ise güller bulunurdu.¹⁷

Belh 74 şehirden oluşmaktadır.¹⁸ Belh'in etrafında kurşun, şap ve arsenik madenleri bulunuyordu. Bâmîyânkân dağlarında çok fazla lacivert taş, bakır, civa, Kurşun, Siyah mermer ve kristal taşı bulunuyordu. Serahs ve Belh'te çok sayıda deve ve diğer hayvanlar bulunur. Belh pazarlarında her türlü iş görecek (kabiliyetli ve meslek bilenler) köleyi bulmak mümkündü. 11.yy'da Nâsır-ı Hüsrev Belh şehri ve etrafında çok sayıda Zerdüş'tün olduğunu ve bunlarla sohbet ederek serzenişte bulunurdu.¹⁹ Belh hakkında bilgi veren yaklaşık yüze yakın kitap ve makale tespit edilmiştir. Merv'den Belh ırmağına kadar 37 fersah'tır.²⁰ Belh hayır konusunda Horasanın en meşhur ve en iyi şehri olup Harezmi'n ve Horasan'ın bütün şehirlerine tahıl ihraç eden bir yerdi.²¹ Belh'in en güzel şehirlerden birisidir.²² Belh Halis saf kırmızı altının yeridir.²³ Emel-Belad lakabıyla bilinen Belh şehri ve çevre köyleri Horasanın dörtte birini oluşturur. Yakubi 3/9.yy'da Belh şehri için 3 burçlu 13 kapılı olup horasanın büyük şehirlerinden biri olduğunu belirtir. İbni Havkal'a göre Horasan'ın en iyi necip halkı Belh ve Mervlilerdir zira fıkıh, din ve kelim konusunda çok iyi olduğunu belirtir. Aynı zamanda Belh halkının 4/1'i ulema, fıkıhçı, zâkir ve aileleri, Medrese hocaları ve talebeler oluşturmaktaydı.²⁴ Belh'in İslâm kültür ve medeniyet tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Bir rivayete göre kâğıt ilk defa Belh'te imal edilmiş ve İslâmî dönemde Abbâsî Veziri Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî'nin gayretiyle Bağdat'ta da kâğıt yapımına başlanmıştır. Belh'te hadis, tefsir, fıkıh, felsefe, tıp ve coğrafya alanında yetişen âlimler daha sonra Bağdat ve Dımaşk başta olmak üzere çeşitli şehirlere dağılarak İslâm kültür ve medeniyetinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bundan dolayı şehir "Kubbetü'l-İslâm" ve "Dârü'l-fikh" adıyla anılmıştır.²⁵

Belh'te her mahalle kendi reisini seçerdi. Babı Şam pazarı Harb b. Abdullah Belhî'nin mahallesine kadar büyü bir yeri işgal ediyordu. Bazar-e Sa'idî, Bazar-e 'Aşki Belh ve diğer pazarlar bulunuyordu.²⁶

Makdisî, *Ahsenü't-tekâsîm* adlı eserde burası için "İhtişamlı/Şanlı Belh" der. Ya'kübi'nin dediğine göre Belh'te kırk yedi cami bulunuyordu. Burçlar ve evler kerpiçtendi. Şehir derin hendeklerle çevrili olup Mescid-e Cam'e şehrin merkezinde olup pazarlar buranın çevresindeydi. Burada olan "Dehas" adındaki nehrin Farsça anlamı İbni Havkal'a göre "Deh Asiya" yani on değirmen anlamındadır. Bu nehir Nevbahar kapısından şehre girer sonra Siyah Gerd köyüne kadar olan bütün tarım alanları bu suyla tarım yaparlardı. Burada önceden kutsal putlar vardı Hindistan, Çin ve Kabil'den insanlar buraya gelip putlara secde ederlerdi. Hz. Osman döneminde Ahnef b. Kays Horasanı fethettikten sonra Belh'teki Nevbahar'da bulunan büyük ateşkedeyi (Mabed) yıktırdı ve

¹⁶ Mir 'Abedyan'î, a.g.e, 259-260; *Lugatnameye Dehhoda* "كالف" maddesi.

¹⁷ Mir 'Abedyan'î, a.g.e, 293

¹⁸ Mir 'Abedyan'î, a.g.e, 297

¹⁹ Mir 'Abedyan'î, a.g.e, 311-313.

²⁰ İbni hurdazbi, *Mesalik Memalik*, Terc. Said Hakrende, 27, İntişarat-e Tarihi Miras-e Milel, Tahran, 1371

²¹ İbni hurdazbi, a.g.e, 54

²² İbni hurdazbi, a.g.e, 158

²³ İbni hurdazbi, a.g.e, 165

²⁴ Mir 'Abedyan'î, a.g.e, 267-268

²⁵ Tahsin Yazıcı, a.g.m, 410-411

²⁶ Mehdi Rahmanî Velefvî-Mansur Çağatayî, a.g.e, 55-56

halkı ise zaman içinde Müslüman olmuştur.²⁷ 203 yılında Belh'te büyük bir deprem olmuştur. Belh İslamiyet'ten önce Budistlerin merkezlerinden biri olup en önemli mabetleri Nevbahar'dı. Şehrin hâkimi aynı zamanda bu mabetin de reisiydi. 7.yy'a kadar burada ateşgedelere ait beş önemli mabetleri bulunuyordu.²⁸ Belh Muaviye döneminde fethedilmiştir. İbni Batûta Moğolların 617 yılındaki saldırılarında Cengizhan'a mescidin sütunlarında altın olduğunu söylediklerinde bu mescidin üçte biri yıktırıldı ama bir hazine bulamadılar. İbni Batûta 8. Yy'da Belh Şehrin gördüğünde şehrin yıkılıp viraneye döndüğünü medrese ve mescidin olduğunu buraya ehli ibadet ve riyazetin geldiğini söyler. Belh ismi Timur'un seferlerinde çokça geçmektedir. 8. yy sonuna doğru ihtişamlı eski günlerine dönmüştür. Timur'un emriyle şehrin kenarında olan Hîndîvân Kalesini tamir ettirerek burayı merkezi hareket yeri yaptı. Şehrin büyük kısmını tamir ettirdi.²⁹ Belh'teki evler yüksek ve büyüktü. Bu tarz yapı şeklini Sâsânî İmparatoru Ardeşir yaptırmıştır. Ardeşir'e göre bu büyük evlerden bakıldığında bütün şehir ve köylerin görünmesini istemiştir. Bu yapı tarzı daha sonra Belh'te kalmamış olanlarda zamanla yıkılmıştır. Belh şehrine Nevbahar, Vahte, Rihîyye, Hindivan, Cehudan, Şest Bend ve Yahyî (Yahtî) adlı kapılarından giriliyordu. Ribât Mille, bunu cömert, yardımsever ve hayır işleyen Ebul Hasan Muhammed b. Hasan halk için yaptırdı. Babı Şam Pazarı, buranın halkı Belh, Merv, Hatl'dan olup çevre yerlerden de birçok kişi bu pazara gelirdi.³⁰

SONUÇ

Bir yerleşim yeri olan Belh şehrinin tarihi çok eski dönemlere dayanmaktadır. Tarih boyunca birçok devlet bu bölgeye sahip olmak istediğinden Belh tarihi ve coğrafyası önem arz etmektedir. Bu şehir dünya ticaret yolu olan ipek yolu üzerinde olduğundan doğu ve batıyı birleştiren yol güzergâhlarının üzerinde bulunmaktadır. Bu geçiş güzergâhı üzerinde olduğundan seyyahların ve tüccarların uğrak yeri idi. Bu sebeple olacak ki birçok tarihçi ve seyyah Belh şehrinin özelliklerini eserlerinde anlatır. (Gerdîzî, Makdisî, Herodot, Nasır Hüsrev, Taberî, İbni nedim, Ya'kübî ve İbni Havkal vb...) Belh şehri İslam öncesinde önem arz ettiği gibi İslam sonrasında da önem arz etmiş 8.yy'dan 12.yy'a kadar bu bölgede birçok âlim yetişmiş ve devletlerin siyasetinde önemli rol almış bir şehirdir. Zira Orta Asya ve İran'ı yönetmek için Belh'e hâkim olmak gerekiyordu. Bunun içinde tarih boyunca Medler, Persler, Slevkoslar, Sâsânîler, Emeviler, Abbasîler, Gazneliler ve Selçuklular gibi birçok devlet buraya hâkim olmak için büyük savaşlar vermişlerdir. Şehir bazı dönemlerde büyük bir refah yaşarken bazen de savaşlardan dolayı harabeye dönmüştür. Coğrafi şartlardan dolayı binalarda taş yerine daha çok kerpiç kullanıldığından eski dönemlere ait yapılar günümüze ulaşamamıştır. Belh şehrinde geçen Ceyhun nehri sayesinde savaşların tahribatları daha hızlı ve kolay bir şekilde

²⁷ Key Lesterenc, *Coğrafyay-e Tarihi Serzeminhaye Hilafet Şarki*, Terc. Mahmud İrfan, 446-448, Tahran 1377; Ahmet önkal, "Ahnef b. Kays" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, 174, İstanbul, 1989; Mir 'Abedyan'î, a.g.e, 267-270

²⁸ Tahsin Yazıcı, "Belh" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 410-411, Cilt 5, İstanbul 1992; Rıza İnyetullah- Nasır Gozeşte vd. "Belh" *Dâ'iretü'l-ma'ârifî'l-İslâmiyye*, Cilt 12; *Dânişnâme-yi Cihan-ı İslam*, Cilt 4, 1393.

²⁹ Key Lesterenc, *Coğrafyay-e Tarihi Serzeminhaye Hilafet Şarki*, Terc. Mahmud İrfan, s.446-448, Tahran 1377; Ahmet Önkal, "Ahnef b. Kays" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, 174, İstanbul, 1989; Mir 'Abedyan'î, a.g.e, 267-270

³⁰ Mir 'Abedyan'î, a.g.e, 275-276

giderilmiştir. Yine bu nehir sayesinde Belh'te tarım gelişmiş şehir bununla daha güzel bir yer olmuştur.

KAYNAKÇA

- Danışname-i Cihan-ı İslam*, “بلخ”, Cilt 4, 1393.
- Gülmez A., Behistun (Bisütun) Kitabesinin İslami Bakış Açısıyla Yorumlanması, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 4/1, 2021.
- İbni hurdazbi, *Mesalik Memalik*, Terc. Said Hakrende, İntişarat-e Tarihi Miras-e Milel, Tahran, 1371.
- İnayetullah R.- Gozeşte N. vd. “بلخ” *Dâ'iretü'l-ma'ârifî'l-İslâmiyye*, Cilt 12.
- Lesterenc K, *Coğrafyay-e Tarihi Serzeminhaye Hilafet-e Şarki*, Terc. Mahmud İrfan, Tahran 1377.
- Lugatnameye Dehhoda* “كالف” maddesi.
- Merçil E., “Saffârîler” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, İstanbul, 2008.
- Mir 'Abedyan'î, *Tarih-e Belğ*, Tahran, 1371.
- Nâsirüddin Münşî-i Kirmânî, *Simtü'l-ûlâ li'l-hazreti'l-ulyâi*, Haz. Abbas İkbâl, Tahran 1328.
- Önkal A., “Ahnef b. Kays” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul, 1989.
- Rahmanî Velevî, M.- Çağatayî M., *Tarih-e Ulemaye Belğ*, Meşhed, 1383.
- Yazıcı, T., “Belh” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul 1992.

EXTENDED ABSTRACT

Geographically, Balkh is surrounded by the Seyhun River in the north, the Imus (İmuş) Mountains in the east, and Sindh in the south, and has been a part of the Persian Empire for many years. Geographically, Balkh was in an important location connecting the east-west trade routes connecting Iran, Central Asia and China, as well as the Khorasan and Hindu Kush mountains. The Belh River located here provided great convenience for travelers coming from the west. The city of Balkh was developed and known by this river. After Islam, Bermekians, Umayyads and Abbasids ruled in Balkh.

Belh was important for the Ghaznavids during the period when the Seljuks began to emerge on the stage of history. Because this city in northern Afghanistan protected the capital of the Ghaznavids. During the first period of the Seljuks, Balkh fell for a short time, but the Ghaznavids took it again. From 1043 until the reign of Sultan Sencer, Belh remained in the hands of the Seljuks and was turned into a military base. The Black Oghuzs, who were in Transoxiana at the beginning of the 11th century, came to Khorasan in the early periods of the Great Seljuks, settled here on the borders of Belh and became Muslims. During the reign of Sultan Sencer, Belh ruler Emir Kimac took action to expel the Kara Oghuzs from Belh. In the war, the ruler of Balkh was defeated and captured and killed. With the emergence of the Khwarezmshahs and Ghurids, Belh became an area of conflict again. In 547/1152, Alâeddin Hüseyin Gurî established dominance in Belh and a year later, the Oghuzs turned Belh into ruins. After this date, Belh passed into the hands of the Kara-Khitays. When the Belh governor of the Kara-Khitans died, the Ghurids occupied this place and then it passed into the hands of the Khwarezmshahs. (1198) The city of Belh later fell into the hands of the Mongols and did not regain its former glory for many years. The city is in an important strategic location as it is located on the land trade

routes connecting east and west, that is, Europe, the Mediterranean, China and India. In Barthold's Turkestan name, he states that the city of Belh is on the trade route. The language of the region was Persian and Dari, until the advent of Islam. With Islam, Arabic was also spoken, albeit to a small extent. The literary language was generally Persian. Important works of the period were written in Persian. There were hundreds of volumes of books written in different languages and different fields in the libraries of Balkh. According to a rumor, paper was first produced in Belh. As for art, clay, ceramics, wood and stone workmanship (especially wood workmanship gained more importance after Islam) and tomb making art advanced. We learn from archaeological studies that glasswork in blue, yellow, red and green colors was also made in the region before and after Islam. One of the most beautiful examples of art is the Behistun inscription. The other name of the Belh River is Ceyhun, which means Kalef in Persian (a castle on the banks of the Ceyhun river - border guards). The Dehas River entered the city from the Nevbahar gate and passed through the middle of the city. All the entrance gates of the city were surrounded by vineyards and orchards, and there were roses on the walls of the city.

Balkh consists of 74 cities. There were lead, alum and arsenic mines around Belh. There were many dark blue stones, copper, mercury, lead, black marble and crystal stones in the Bâmîyânkân mountains. There are many camels and other animals in Sarakhs and Balkh. It was possible to find slaves who could do all kinds of work (skilled and professional) in the markets of Balkh. In the 11th century, Nasir-i Husrev complained that there were many Zoroastrians in and around the city of Belh, and that he chatted with them. Nearly a hundred books and articles providing information about Balkh have been identified. It is 37 leagues from Merv to the Belh River. Belh was the most famous and best city of Khorasan in terms of charity and was a place that exported grain to Khwarezmî and all the cities of Khorasan. It is one of the most beautiful cities of Balkh. Balkh Halis is the place of pure red gold. The city of Belh, known as Emel-Belad, and its surrounding villages constitute one quarter of Khorasan. In the 3/9th century, Yakubi states that the city of Belh had 3 bastions and 13 gates and was one of the major cities of Khorasan. According to Ibn Havkal, the best noble people of Khorasan are the people of Belh and Merv because he states that they are very good in fiqh, religion and theology. At the same time, 1/4 of the people of Belh consisted of ulama, jurists, zakir and their families, Madrasa teachers and students. According to a rumor, paper was first produced in Balkh and was invented by the Abbasid Vizier Ca'fer b. in the Islamic period. With the efforts of Yahyâ el-Bermekî, paper production started in Baghdad.